

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Міністерство освіти і науки України
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПАШКОВ Віктор Олександрович

УДК 327(477:73) (091)

ДИСЕРТАЦІЯ

ЕВОЛЮЦІЯ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА США В УМОВАХ ПОСТЫПОЛЯРНОГО МІЖНАРОДНОГО ПОРЯДКУ

23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем
та глобального розвитку

Подається на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

—_____ Пашков В. О.

Харків – 2026

АНОТАЦІЯ

Пашков В. О. Еволюція двосторонніх відносин України та США в умовах постбіполярного міжнародного порядку. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2026.

Дисертація присвячена вивченню особливостей, політичних характеристик і тенденцій процесу становлення та розвитку українсько-американських відносин.

Виявлено, що рівень наукової розробки тематики українсько-американських відносин на сучасному етапі є доволі суперечливим. З одного боку, у вітчизняній і західній політичній науці накопичений великий масив академічних і експертних публікацій, присвячених різним аспектам відносин України та США. З іншого боку, критично бракує комплексних праць, які б дозволили сформулювати цілісне уявлення щодо еволюції двосторонніх відносин України та США і поглянути на цей процес під новим дослідницьким кутом. Істотною вадою у вивченні розвитку українсько-американських відносин є домінування в дослідженнях позитивного наративу, що є результатом впливу офіційної риторики. Такий фокус залишає поза увагою проблемні періоди та негативні аспекти в цих відносинах.

Також недоліками наукового дискурсу з цієї теми є описовість, одностороння концентрація на політиці США щодо України, фрагментарність, лінійна прив'язка до стану російсько-американських відносин.

Обґрунтовано міждержавний патрон-клієнтелізм як окремий вид асиметричних відносин, у рамках яких дві держави з різними можливостями та статусом співпрацюють для вирішення спільних проблем і реалізації спільних інтересів. У їхній основі лежить взаємовигідний обмін нерівних, але взаємно цінних ресурсів між партнерами. Для патрон-клієнтелістських відносин між державами характерні взаємність, асиметричність влади, прихильність, рольова пов'язаність, розмитість зобов'язань, елементи залежності та слідування. Взаємна залежність між сторонами полягає в тому, що більш слабка держава відчуває

потребу у заступництві з боку могутньої держави, а для останньої надання підтримки державам-клієнтам має суттєве значення для посилення її геополітичного впливу.

На сучасному етапі в умовах повернення у міжнародні відносини конкуренції великих держав концепція патрон-клієнтелізму найбільше підходить для аналізу двосторонніх відносин США, Китаю, Росії, Великої Британії, Франції та деяких регіональних держав з менш впливовими країнами-прихильниками.

Доведено, що успішне вирішення в першій половині 1990-х рр. проблеми ядерного роззброєння України відіграло вирішальну роль у переході двосторонніх відносин України та США на більш високий рівень: створило сприятливу атмосферу для взаємної прихильності та надало змогу перейти до всебічного розвитку співпраці. Після розпаду СРСР США продовжували дотримуватися москвоцентричної політики в регіоні, не виявляли прихильності до вибудовування повноцінних двосторонніх відносин із Україною. Зіткнувшись на переговорах щодо ядерної зброї із жорстким тиском США і Росії, президент Л. Кравчук обрав стратегію торгу, чітко пов'язавши відмову України від ядерного статусу з отриманням економічної компенсації та гарантій безпеки. Затягуючи виконання зобов'язань, він змусив адміністрацію Б. Клінтона втрутитися в українсько-російські суперечки навколо ядерного роззброєння. Нова тристороння структура переговорів збалансувала жорсткий тиск і претензії Росії геополітичним впливом США та дозволила Україні отримати значні політичні та економічні поступки.

Встановлено, що розширення НАТО на схід відіграло вирішальну роль у встановленні патрон-клієнтарних відносин між Україною та США в середині 1990-х рр. Воно зруйнувало українські пропозиції створити оборонний союз країн ЦСЄ та бачення ОБСЄ як основи нової архітектури європейської безпеки, а також сприяло формуванню російсько-білоруського військового та економічного союзу.

За цих умов Україна з її позаблоковою орієнтацією потрапляла до сірої зони безпеки та перетворювалася на буферну державу між Заходом і РФ. При цьому головна загроза полягала в небезпеці посилення російського тиску на Україну. Адміністрація Б. Клінтона усвідомлювала вразливість України, яка виникла у

процесі розширення НАТО, та шукала способи зміцнити її геополітичне становище. У цій ситуації стратегічні інтереси обох країн у регіоні збіглися.

Поворотним моментом у цій ситуації став державний візит президента США Б. Клінтона до Києва 9-11 травня 1995 року. Його результатом стало укладання на рівні лідерів двох країн неформального пакту про патрон-клієнтарні відносини. Україна погодилася на роль буфера між НАТО та Росією, дотримання прозахідного курсу та проведення реформ з метою перетворення на стабільну європейську демократію. Натомість Україна отримувала від США геополітичне заступництво, розширення двостороннього партнерства, збільшення економічної допомоги на проведення реформ. Патронат Сполучених Штатів щодо України мав стримати геополітичні амбіції Росії щодо неї та в регіоні в цілому.

Доведено, що найбільш кризові періоди у двосторонніх відносинах України та США припали на 2002–2004 рр. і 2011–2014 рр. за часів президентства Л. Кучми та В. Януковича. У першому випадку адміністрація Л. Кучми допустила низку грубих помилок у зовнішній політиці щодо США. Головною з них став скандал з начебто продажем радарних систем «Кольчуга» режиму С. Хусейна в Іраку в обхід санкцій Ради Безпеки ООН. Висунуті урядом США звинувачення українській владі восени 2002 р. майже повністю зруйнували крихкі відносини Києва з адміністрацією Дж. Буша-молодшого та призвели до міжнародної ізоляції президента Л. Кучми.

Відчутний крен українського керівництва у бік Росії, активізація українсько-російської економічної співпраці у 2002–2004 рр. були розцінені адміністрацією Дж. Буша-молодшого як відхід Києва від клієнтських зобов'язань щодо прозахідної орієнтації та спроба перейти під російський патронат.

Другий кризовий період в українсько-американських відносинах охоплює більшу частину правління президента В. Януковича. Однак, на відміну від першого випадку, кризовий стан двосторонніх відносин країн у 2011 – 2013 рр. був результатом не лише дій і курсу української влади, а й серйозних стратегічних помилок Вашингтона у політиці щодо України та пострадянського простору.

З середини 2011 р. відносини України та США поступово погіршувалися, що було результатом згортання демократичних процесів в Україні та

переслідування режимом В. Януковича політичних опонентів. Поворотним моментом стало засудження у жовтні 2011 р. до ув'язнення колишнього прем'єр-міністра та лідера найбільшої опозиційної партії «Батьківщина» Ю. Тимошенко.

У свою чергу, адміністрація Б. Обама допустила декілька критичних помилок у політиці щодо України. По-перше, відносини з Україною в 2009–2013 рр. були підпорядковані політиці «перезавантаження» відносин США і РФ. Її суть полягала в тому, що заради конструктивної співпраці з Росією щодо важливих міжнародних питань США погодилися зменшити співпрацю з пострадянськими країнами. На практиці такий курс призвів до призупинення патрональної підтримки України, яка в 2012–2013 рр. де-факто перестала цікавити Вашингтон.

Розкрито сутнісні характеристики українсько-американських відносин, які на сучасному етапі являють собою складну систему асиметричних взаємовпливів і багатоаспектної співпраці держав. Враховуючи діаметрально протилежні позиції країн в ієрархії міжнародної системи, відносини між Україною та США від початку мають чітко виражений асиметричний характер. З іншого боку, для взаємодії двох країн характерним є взаємна зацікавленість у розвитку партнерських відносин. Розташовуючись у Європі, на кордоні з Росією, Україна має велику геостратегічну цінність для США та їхньої стратегії збереження американського світового лідерства. Українські еліти розглядають зміцнення відносин зі США як один із найбільш дієвих інструментів забезпечення суверенітету та територіальної цілісності країни.

Також українсько-американським відносинам притаманна підпорядкованість американсько-російським відносинам. Після розпаду СРСР всі адміністрації США формували свою політику щодо України у нерозривній прив'язці до політики щодо Росії та пострадянського простору. Важливими рисами українсько-американських відносин є значна залежність від особистих стосунків президентів і вибудовування «згори». Структура порядку денного сформувалася в другій половині 1990-х рр. і залишається сталою і дотепер. Він включає такі опорні сфери, як політичний діалог, безпекова співпраця, підтримка реформ, підтримка демократії та громадянського суспільства в Україні, боротьба з корупцією, енергетика, торговельно-економічні відносини. Вагомий акцент

робиться на питання безпеки. Такий стан свідчить про брак нових перспективних напрямків співпраці, а також пасивність України у висуненні своїх пропозицій.

Визначено три головні чинники, які формують динаміку та спрямованість українсько-американських відносин. Першим з них є дотримання Україною клієнтських зобов'язань щодо прозахідної орієнтації, стримування поширення геополітичного впливу Росії та підтримки зовнішньополітичних ініціатив і курсу США. Натомість порушення цих зобов'язань з боку української влади призводили до погіршення та навіть криз у двосторонніх відносинах зі США. Великий вплив на стан українсько-американських відносин має російський чинник. Як результат, циклічні зміни фаз зближення і протистояння США та Росії відображаються на інтенсивності та наповненні українсько-американських відносин.

Третім ключовим чинником є прихильність українського керівництва курсу на демократизацію та глибоке реформування державної системи, що передбачає перетворення країни на стабільну демократичну країну та інтеграцію до Європи.

Обґрунтовано, що українські керівники намагалися використовувати як стратегічний ресурс у відносинах зі США вигідне геополітичне розташування країни, що мало дещо вирівняти величезну асиметрію в міжнародному впливі та ресурсах між сторонами. Водночас відсутність інших вагомих або унікальних ресурсів, які б могли посилити позиції Києва у взаємодії зі США, робили Україну в очах американських політичних кіл скоріше об'єктом, а не суб'єктом міжнародної політики. Після анексії Криму та розв'язання РФ війни на Донбасі Україна отримала статус жертви, що підвищило її геополітичну суб'єктність і стало цінним стратегічним ресурсом у відносинах зі Сполученими Штатами.

Повномасштабне вторгнення Росії багатократно посилило статус України як жертви зовнішньої агресії. Наявність дієвих збройних сил і волі до боротьби автоматично наділили Україну геополітичною суб'єктністю, зокрема можливістю формувати власну стратегію у війні та мати блокуючий голос у політичному врегулюванні. США, допомагаючи Україні в боротьбі з її російською агресією, таким чином легітимізували свій статус лідера та гаранта існуючого міжнародного порядку, а також зміцнювали свою структурну владу в умовах його трансформації.

Розкрито цілі, характеристики та етапи стратегії адміністрації Дж. Байдена у російсько-українській війні. В умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну базовими цілями США стали стримання військових дій у межах території України, уникнення прямого зіткнення між США та Росією, збереження України як незалежної держави та зміцнення єдності країн НАТО. Ці чотири цілі були підпорядковані стратегічній меті – максимальному економічному та військовому послабленню Росії та її геополітичного впливу.

Стратегія адміністрації Дж. Байдена щодо війни в Україні (2022–2024) була стриманою, розмитою та нерішучою. Її складовими стали концепція «управління ескалацією» через регулювання обсягів військової допомоги Україні; координація дій і рішень із союзниками в рамках G7, НАТО, відносин ЄС–США та союзниками в Іndo-Тихоокеанському регіоні; інкременталістський підхід в ухваленні рішень; самостримання від нанесення розгромної поразки Росії, наздоганяючий характер.

У 2022–2024 рр. політика США щодо російсько-української війни пройшла п'ять етапів. На першому етапі (лютий – квітень 2022 р.) адміністрація Дж. Байдена, будучи скептично налаштованою щодо шансів України відбити російський напад, зайняла здебільшого вичікувальну позицію та сконцентрувалася на запровадженні економічних санкцій. На другому етапі (травень – грудень 2022 р.) Вашингтон зробив ставку на нанесення РФ стратегічної поразки, відчутно збільшивши обсяги військової допомоги Україні за рахунок надання західної артилерії, далекобійних реактивних систем і комплексів ППО та сприяння передачі Києву країнами ЦСЄ радянської бронетехніки та озброєнь. При цьому США не прагнули повної поразки Росії, побоюючись неконтрольованих наслідків.

Третій етап (грудень 2022 – серпень 2023 рр.) відображав спробу Вашингтона розвинути успіх України та витіснити російські війська на позиції, які вони займали до лютого 2022 року. У результаті США надали Україні сучасну бронетехніку, системи ППО «Patriot», дорадчу допомогу, а також сприяли передачі західних танків, щоб підтримати контрнаступ української армії на півдні країни. На четвертому етапі (вересень 2023 – квітень 2024 рр.) політика США

була орієнтована на замороження конфлікту шляхом скорочення військової підтримки та підштовхування української влади до переговорів з РФ. Однак через непоступливість України та внутрішньополітичну боротьбу в США ця політика зазнала провалу.

П'ятий етап (квітень 2024 – січень 2025 рр.) засвідчив кризу американського лідерства. Україна перейшла до активної оборони по всій лінії фронту та змогла за допомогою військових поставок від європейських країн витримати майже півроку без американської допомоги. Ця пауза відчутно послабила авторитет США та їхню здатність впливати на перебіг війни, оскільки ініціатива у цьому питанні перейшла до Франції та Великої Британії. Протягом усього 2024 р. адміністрація Дж. Байдена продовжувала проводити обережну політику.

Обґрунтовано, що українська діаспора в США відіграє помітну роль в українсько-американських відносинах. У політичній системі США українська діаспора є однією з численних етнічних лоббі, які діють в американському Конгресі. Однак через відносно малу чисельність і розпорошеність проживання її політичний вплив на даному етапі є незначним. Електоральні, організаційні та фінансові ресурси української діаспори у Сполучених Штатах є обмеженими і розпорошеними. Тому діаспорні організації для просування своїх позицій у політичних колах США концентруються на активній інформаційній роботі та співпраці з іншими етнічними лоббі в рамках Коаліції центральноєвропейських і східноєвропейських діаспор у Конгресі.

Особливе місце в діяльності української діаспори в США традиційно займає вшанування жертв Голодомору 1932–1933 рр. в Україні та поширення інформації про злочини радянського режиму. На цьому напрямку за останні десятиріччя вона змогла досягти вагомих результатів.

Ключові слова: українсько-американські відносини, національні інтереси, стратегічне партнерство, патрон-клієнтелізм, ядерне роззброєння, євроатлантична інтеграція, європейська безпека, асиметричні відносини, військова допомога, російсько-українська війна, демократизація, українська діаспора в США.

ABSTRACT

Pashkov V. O. Evolution of bilateral relations between Ukraine and the United States in the conditions of the post-bipolar international order. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for obtaining a scientific degree of the Doctor of Political Sciences on specialty 23.00.04 – Political Problems of International Systems and Global Development. – Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, 2026.

The thesis is devoted to the study of the peculiarities, political characteristics and trends in the process of formation and development of US-Ukrainian relations.

It is found that the level of scientific research on the topic of US-Ukrainian relations at the present stage is rather controversial. On the one hand, domestic and Western political science has accumulated a large body of academic and expert publications on various aspects of US-Ukraine relations. On the other hand, there is a critical lack of comprehensive works that would allow us to form a holistic view of the evolution of bilateral relations between Ukraine and the United States and look at this process from a new research angle. A significant drawback in the study of the development of US-Ukrainian relations is the dominance of a positive narrative in research, which is the result of the influence of official rhetoric. This focus leaves out problematic periods, negative aspects and contradictions in these relations.

Other shortcomings of the scientific discourse on this topic include descriptiveness, one-sided focus on US policy towards Ukraine, fragmentation, and a linear link to the state of US-Russian relations.

The author substantiates interstate patron-clientelism as a separate type of asymmetric relations in which two states with different capabilities and status cooperate to solve common problems and pursue common interests. They are based on a mutually beneficial exchange of unequal but mutually valuable resources between partners. Patron-client relations between states are characterised by reciprocity, asymmetry of power, commitment, role-based bonding, blurred obligations, and elements of dependence and compliance. Mutual dependence between the parties means that a weaker state needs to be patronised by a powerful state, and for the latter, support to client states is essential to strengthen its geopolitical influence.

At the present stage, in the context of the return of great power competition to international relations, the concept of patron-clientelism is most suitable for analysing bilateral relations between the United States, China, Russia, the United Kingdom, France and some regional powers with less influential client states.

It is proved that the successful resolution of the problem of Ukraine's nuclear disarmament in the first half of the 1990s played a decisive role in the transition of bilateral relations between Ukraine and the United States to a higher level: it created a favourable atmosphere for mutual commitment and made it possible to move to the comprehensive development of cooperation. After the collapse of the USSR, the United States continued to pursue a Moscow-centric policy in the region and did not show any commitment to building full-fledged bilateral relations with Ukraine. Faced with harsh pressure from the US and Russia in the nuclear negotiations, President Kravchuk chose a bargaining strategy, clearly linking Ukraine's renunciation of its nuclear status to economic compensation and security guarantees. By delaying the fulfilment of his obligations, he forced the administration of B. Clinton administration to intervene in the Ukrainian-Russian disputes over nuclear disarmament. The new trilateral negotiation structure balanced Russia's harsh pressure and claims with US geopolitical influence and allowed Ukraine to obtain significant political and economic concessions.

It is established that NATO's eastward enlargement played a crucial role in establishing patron-client relations between Ukraine and the United States in the mid-1990s. It destroyed Ukrainian proposals to create a defence alliance of CEE countries and the vision of the OSCE as the basis of a new European security architecture, and contributed to the formation of a Russian-Belarusian military and economic alliance.

Under these conditions, Ukraine, with its non-aligned orientation, was falling into a grey security zone and turning into a buffer state between the West and Russia. At the same time, the main threat was the risk of increased Russian pressure on Ukraine. The Clinton administration was aware of Ukraine's vulnerability, which arose in the process of NATO enlargement, and was looking for ways to strengthen its geopolitical position. In this situation, the strategic interests of both countries in the region coincided.

A turning point in this situation was the state visit of US President Bill Clinton to Kyiv on 9-11 May 1995. It resulted in the conclusion of an informal pact on patron-

client relations between the two leaders. Ukraine agreed to play the role of a buffer between NATO and Russia, to follow a pro-Western course and to carry out reforms to become a stable European democracy. In return, Ukraine received geopolitical patronage from the United States, expansion of bilateral partnership, and increased economic assistance for reforms. The US patronage of Ukraine was supposed to curb Russia's geopolitical ambitions towards it and the region as a whole.

It is proved that the most crisis periods in bilateral relations between Ukraine and the United States occurred in 2002-2004 and 2011-2014 during the presidencies of Leonid Kuchma and Viktor Yanukovych. In the first case, the Kuchma administration made a number of gross mistakes in its foreign policy towards the United States. The main one was the scandal with the alleged sale of Kolchuga radar systems to Saddam Hussein's regime in Iraq, bypassing the UN Security Council's sanctions. The US government's charges against the Ukrainian authorities in autumn 2002 almost completely destroyed Kyiv's fragile relations with the Bush administration and led to the international isolation of President Leonid Kuchma.

The tangible tilt of the Ukrainian leadership towards Russia and the intensification of Ukrainian-Russian economic cooperation in 2002-2004 were seen by the Bush administration as Kyiv's departure from its client's commitments to a pro-Western orientation and an attempt to move under Russian patronage.

The second crisis period in US-Ukrainian relations covered most of President Viktor Yanukovych's term in office. However, unlike the first case, the crisis in bilateral relations in 2011 - early 2014 was the result not only of the actions and course of the Ukrainian government, but also of serious strategic mistakes made by Washington in its policy towards Ukraine and the post-Soviet space.

Since mid-2011, relations between Ukraine and the United States have been gradually deteriorating as a result of the curtailment of democratic processes in Ukraine and the Yanukovych regime's persecution of political opponents. The turning point in this context was the conviction in October 2011 of the former Prime Minister and leader of the largest opposition party, Yulia Tymoshenko, to imprisonment.

In turn, the Obama administration made several critical mistakes in its policy towards Ukraine. Firstly, relations with Ukraine in 2009-2013 were subordinated to the

policy of 'resetting' US-Russian relations. Its essence was that for the sake of constructive cooperation with Russia on important international issues, Washington agreed to reduce political cooperation with post-Soviet countries. In practice, this course led to the suspension of patronage support for Ukraine, which in 2012-2013 de facto ceased to interest Washington.

The thesis reveals the essential characteristics of US-Ukrainian relations, which at the present stage are a complex system of asymmetric mutual influences and multidimensional cooperation between the states. Given the diametrically opposite positions of the countries in the hierarchy of the international system, relations between Ukraine and the United States have been clearly asymmetrical from the very beginning. On the other hand, the interaction between the two countries is characterised by mutual interest in developing partnerships. Located in Europe, on the border with Russia, Ukraine is of great geostrategic value to the United States and its strategy of maintaining American global leadership. Ukrainian elites see strengthening relations with the US as one of the most effective tools to ensure the country's sovereignty and territorial integrity.

Also, US-Ukrainian relations are inherently subordinate to US-Russian relations. Since the collapse of the USSR, all US administrations have shaped their policy towards Ukraine inextricably linked to their policy towards Russia and the post-Soviet space. Important features of US-Ukrainian relations are the significant dependence on the personal relationships of the presidents and the building of relations from the top. The structure of the agenda was formed in the second half of the 1990s and has remained stable to this day. It includes such core areas as political dialogue, security cooperation, support for reforms, support for democracy and civil society in Ukraine, the fight against corruption, energy, and trade and economic relations. At the same time, a significant emphasis is placed on security issues. This situation indicates a lack of new promising areas of cooperation, as well as Ukraine's passivity in putting forward its proposals.

The author identifies three main factors that shape the dynamics and direction of US-Ukrainian relations. The first of these is Ukraine's compliance with its commitments to the pro-Western orientation, containment of the spread of Russia's geopolitical

influence, and support for US foreign policy initiatives and policies. Instead, violations of these commitments by the Ukrainian authorities have led to deterioration and even crises in bilateral relations with the United States. The Russian factor has a major impact on the state of US-Ukrainian relations. As a result, the cyclical changes in the phases of rapprochement and confrontation between the US and Russia affect the intensity and content of US-Ukrainian relations.

The third key factor is the commitment of the Ukrainian leadership to democratisation and deep reform of the state system, which envisages the country's transformation into a stable democratic country and integration into Europe.

It is proved that Ukrainian leaders tried to use the country's favourable geopolitical location as a strategic resource in relations with the United States, which was supposed to somewhat equalise the huge asymmetry in international influence and resources between the parties. At the same time, the absence of other significant or unique resources that could strengthen Kyiv's position in its relations with the United States made Ukraine an object rather than a subject of international politics in the eyes of American political circles. After the annexation of Crimea and Russia's unleashing of the war in Donbas, Ukraine was granted the status of a victim, which increased its geopolitical subjectivity and became a valuable strategic resource in relations with the United States.

Russia's full-scale invasion has multiplied Ukraine's status as a victim of external aggression. The presence of effective armed forces and the will to fight automatically endowed Ukraine with geopolitical subjectivity, including the ability to formulate its own strategy in the war and to have a blocking voice in a political settlement. By assisting Ukraine in its fight against Russian aggression, the United States legitimised its status as a leader and guarantor of the existing international order and strengthened its structural power in the context of its transformation.

The goals, characteristics, and stages of the Biden administration's strategy in the Russian-Ukrainian war are revealed. In the context of Russia's full-scale invasion of Ukraine the basic goals of the United States were to contain hostilities within the territory of Ukraine, avoid a direct clash between the United States and Russia, preserve Ukraine as an independent state, and strengthen the unity of NATO countries. These

four objectives were subordinated to the strategic goal of maximising the economic and military weakening of Russia and its geopolitical influence.

The Biden administration's strategy for the war in Ukraine (2022-2024) was restrained, vague and indecisive. Its components were the concept of 'escalation management' by regulating the volume of military assistance to Ukraine; coordination of actions and decisions with allies within the G7, NATO, EU-US relations, and allies in the Indo-Pacific; an incrementalist approach to decision-making; self-restraint from inflicting a crushing defeat on Russia; and a catch-up approach.

In 2022-2024, the US policy towards the Russian-Ukrainian war went through five stages. At the first stage (February-April 2022), the Biden administration, being sceptical about Ukraine's chances of repelling a Russian attack, took a wait-and-see attitude and focused on imposing economic sanctions. In the second phase (May-December 2022), Washington relied on inflicting a strategic defeat on Russia, significantly increasing military assistance to Ukraine by providing Western artillery, long-range missile systems and air defence systems, and facilitating the transfer of Soviet armoured vehicles and weapons to Kyiv by CEE countries. However, the United States did not seek Russia's complete defeat, fearing uncontrollable consequences.

The third stage (December 2022 - August 2023) reflected Washington's attempt to build on Ukraine's success and push Russian troops back to the positions they held before February 2022. As a result, the United States provided Ukraine with modern armoured vehicles, Patriot air defence systems, advisory assistance, and facilitated the transfer of Western tanks to support the Ukrainian army's counter-offensive in the south of the country. In the fourth phase (September 2023 - April 2024), US policy was focused on freezing the conflict by reducing military support and pushing the Ukrainian authorities to negotiate with Russia. However, due to Ukraine's intransigence and the internal political struggle in the United States, this policy failed.

The fifth stage (April 2024-January 2025) witnessed a crisis in American leadership. Ukraine switched to active defence along the entire frontline and, with the help of military supplies from European countries, managed to survive for almost six months without American assistance. This pause significantly weakened the authority of the United States and its ability to influence the course of the war, as France and the

United Kingdom took the initiative in this matter. Throughout 2024, the Biden administration continued to pursue a cautious policy.

It is proved that the Ukrainian diaspora in the United States plays a significant role in US-Ukrainian relations. In the US political system, the Ukrainian diaspora is one of the numerous ethnic lobbies operating in the US Congress. However, due to its relatively small size and dispersed residence, its political influence is currently negligible. The electoral, organisational, and financial resources of the Ukrainian diaspora in the United States are limited. Therefore, diaspora organisations to promote their positions in US political circles focus on active information work and cooperation with other ethnic lobbies within the Coalition of Central and Eastern European Diasporas in Congress.

A special place in the activities of the Ukrainian diaspora in the United States has traditionally been occupied by commemorating the victims of the Holodomor of 1932-1933 in Ukraine and spreading information about the crimes of the Soviet regime. In recent decades, they have achieved significant results in this area.

The new wave of Ukrainian emigration to the United States (over 350,000 people) caused by the Russian-Ukrainian war creates preconditions for strengthening the electoral weight and political influence of the Ukrainian diaspora in the American political system in the medium term and turning it into a strategic foreign policy resource for Ukraine.

Key words: US-ukrainian relations, national interests, strategic partnership, patron-clientelism, nuclear disarmament, Euro-Atlantic integration, European security, asymmetric relations, military aid, Russian-Ukrainian war, democratization, Ukrainian diaspora in the USA.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати
дисертації*

Монографія:

1. Пашков В. О. Асиметричне партнерство України та США в турбулентні часи (1991-2024): стратегічна дружба та російський чинник: монографія. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. 436 с.

ISBN 978-966-285-870-9

*Статті у виданнях, що індексуються у міжнародних наукометричних
базах даних Scopus та Web of Science:*

2. Pashkov V. The Origins of the US-Ukrainian Strategic Partnership. *Studia Europejskie – Studies in European Affairs*. 2025. Vol. 29. No 4. pp. 165-190. **Web of Science, Q4**.

DOI: 10.33067/SE.4.2025.8

URL: <https://journalse.com/the-origins-of-the-us-ukrainian-strategic-partnership/>

3. Pashkov V. The Donald Trump Factor and US-Ukrainian Relations (2017-2020): From Strategic Friendship to Cold Partnership. *Lithuanian Annual Strategic Review*. 2024. Vol. 22. Issue 1. pp. 175-202. **Scopus, Q4**.

DOI: <https://doi.org/10.47459/lasr.2024.22.7>

URL: <https://journals.lka.lt/journal/lasr/article/2208/info>

4. Pashkov V. Contradictions in US-Ukraine Relations During the Russian Aggression: A Strategic Interdependence Analysis. *Obrana a strategie*. 2024. Vol. 24. No.2. pp. 113-131. **Scopus, Web of Science, Q3**.

DOI: 10.3849/1802-7199.24.2024.02.113-131

URL: <https://www.obranaastrategie.cz/en/archive/volume-2024/2-2024/articles/contradictions-in-us-ukraine-relations-during-the-russian-aggression.html>

Статті у наукових фахових виданнях України:

5. Пашков В. Друга адміністрація Д. Трампа та країни Центрально-Східної Європи: традиційні патрон-клієнтарні відносини в новому геополітичному контексті (частина I). *Політичне життя*. 2026. №2. С. 188-197.

DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2026.2.21>

URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/19848>

6. Пашков В. Теоретико-концептуальні підходи до розуміння зовнішньої політики держави. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія "Питання політології"*. 2026. Т. 49. С. 76-84.

DOI: <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-10>

URL: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/29325>

7. Пашков В. Українсько-американське співробітництво у сфері безпеки в 1990-х рр.: у тіні ядерного роззброєння. *Національні інтереси України*. 2026. №3 (20). С. 2294-2305.

DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-3\(20\)-2294-2305](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-3(20)-2294-2305)

URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/39404/39418>

8. Пашков В. Військово-технічна співпраця України та США за часів президентства В. Ющенка та В. Януковича. *Український політико-правовий дискурс*. 2026. №20.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18799687>

URL: <https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/547>

9. Пашков В. Методологія досліджень зовнішньої політики держав: класичні методи та новітні рецепти. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2025. Т. 17. №2. С. 161-170.

DOI: <https://doi.org/10.15421/352562>

URL: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP/article/view/1330>

10. Пашков В. Позиція адміністрації Дж. Байдена щодо євроатлантичних прагнень України. *Society and Security*. 2025. №5 (11). С. 26-32.

DOI: [https://doi.org/10.26642/sas-2025-5\(11\)-26-32](https://doi.org/10.26642/sas-2025-5(11)-26-32)

URL: <https://sas.ztu.edu.ua/article/view/343234>

11. Пашков В. Специфіка та позиціювання українсько-американських відносин: науковий дискурс. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2025. Т. 17. №1. С. 274-282.

DOI: <https://doi.org/10.15421/352535>

URL: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP/article/view/1301>

12. Пашков В. Концепція патрон-клієнтелізму як аналітична рамка дослідження двосторонніх асиметричних відносин між країнами. *Міжнародні та політичні дослідження*. 2025. №39. С. 134-146.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2025.39.11>

URL: <https://journals.onu.in.ua/index.php/interpolis/article/view/238>

13. Пашков В. Стратегічна дружба між Україною та США у 2005–2008 рр.: американський патронат, політичний хаос і розчарування. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2025. №20. С. 57-68.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-20-8>

URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/223>

14. Пашков В. Прагматизм Versus демократія: українсько-американські відносини за президентства В. Януковича. *Політичне життя*. 2025. №1. С. 133-147. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2025.1.11>

URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/17103>

15. Пашков В. Революція Гідності та позиція США. *Політікус*. 2025. Вип. 1. С. 226-233. DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.32>

URL: http://politicus.od.ua/1_2025/34.pdf

16. Пашков В. Європейська криза безпеки та позиція США (наприкінці 2021 – на початку 2022 рр.). *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2024. Т. 15. С. 77-94.

DOI: <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.15.77-94>

URL: <https://journals.chnu.edu.ua/mediaforum/article/view/678>

17. Пашков В. Україна, ГУАМ і США: очікування, які не справдилися. *Політичне життя*. 2024. №4. С. 116-125.

DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.4.15>

URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/16613>

18. Pashkov V. Dynamics of US-Ukrainian defence cooperation (2014-2021): from B. Obama to J. Biden. *Actual problems of International Relations*. 2024. Vol. 1 No. 161. pp. 37-45.

DOI: <https://doi.org/10.17721/apmv.2024.161.1.37-45>

URL: <http://apir.iir.edu.ua/index.php/apmv/article/view/3931>

19. Пашков В. Відносини України та США напередодні повномасштабної російсько-української війни. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2024. Вип. 50. С. 32-44.

DOI: <https://doi.org/10.31861/mhpi2024.50.32-44>

URL: <https://mhpi.chnu.edu.ua/mhpi/article/view/157>

20. Пашков В. У заручниках геополітики: проблема створення міжнародного трибуналу щодо злочину агресії РФ проти України. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2024. Вип. 96. С. 394-411.

DOI: [10.33663/1563-3349-2024-96-394](https://doi.org/10.33663/1563-3349-2024-96-394)

URL: <https://derzhava-i-pravo.com.ua/articles/96-394.pdf>

21. Пашков В. Патрон-клієнтелізм у зовнішній політиці Стародавнього Риму. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2024. №2 (19). С. 211-225.

DOI: <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2024-02-211-225>

URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/uk/article/view/361>

22. Пашков В., Хомерікі О. Політико-режимні трансформації в Україні (1991-2019): біг по колу на шляху до демократії. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2023. Т.1 №56. С. 135-158. (авторський внесок – 50 %)

DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.56.274020>

URL: <http://fil.nlu.edu.ua/article/view/274020>

23. Пашков В. Ядерне роззброєння як каталізатор українсько-американських відносин. *Політичні дослідження*. 2022. №2 (4). С. 119-139.

DOI: <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2022-2>

URL: <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/269230>

24. Пашков В. Передумови та специфіка становлення українсько-американських відносин на початку 1990-х рр. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2022. Вип. 46. С. 90-100.

DOI: <https://doi.org/10.31861/mhpi2022.46.90-100>

URL: <https://mhpi.chnu.edu.ua/mhpi/article/view/96>

25. Пашков В. Динаміка українсько-американських відносин за часів адміністрації Б. Обама (2014-2016). *Міжнародні та політичні дослідження*. 2021. №34. С. 107-122.

DOI: <https://doi.org/10.18524/2707-5206.2021.34.237511>

URL: <http://heraldiss.onu.edu.ua/article/view/237511>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

26. Пашков В. Архітектура європейської безпеки у трикутнику ЄС – НАТО – Україна. *ЄС у новій архітектурі європейської безпеки: виклики війни та стратегічна трансформація*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 02 липня 2026 р.). Миколаїв, 2026, С. 13-15.

27. Pashkov V. Political activity of the Ukrainian diaspora in the USA: goals and tools of influence. *Ukraine & the United States: Experience and Prospects of Cooperation*. Proceedings of the 3Rd International Academic Conference (Kyiv, April 18, 2026). Kyiv, Taras Shevchenko National University of Kyiv, pp. 243-248.

28. Пашков В. Геополітична суб'єктність держави: спроба операціоналізації поняття. *Світ у пошуках нового порядку: трансформація політичної суб'єктності держав і регіонів у конфліктному середовищі*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Переяслав, 26-27 березня 2026 р.). Переяслав: Університет Григорія Сковороди, 2026. С. 104-106.

29. Пашков В. Геостратегія США щодо Центрально-Східної Європи в умовах російської агресії проти України. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 16 березня 2026 р.). Дніпро: ДДУВС, 2026. С. 356-358.

30. Пашков В. Особливості торговельно-економічних відносин України та США на сучасному етапі. *Нова архітектура європейської безпеки у сучасних геостратегічних реаліях*: матеріали круглого столу (м. Дніпро, 14-15 квітня 2025 р.). Том 2. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2025. С. 131-137.

31. Пашков В. Стратегічне партнерство України та США: історія становлення та сучасні реалії. *Українська дипломатія: становлення, розвиток та перспективи* / за матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10 квітня 2025 р.). Київ, С. 84-86.

32. Пашков В. Євроатлантична інтеграція України: до першоджерел ухвалення стратегічного рішення. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 21 березня 2025 р.); у 2-х ч. Ч. II. Дніпро: ДДУВС, 2025. С. 257-258.

33. Пашков В. Нова адміністрація Д. Трампа та російсько-українська війна: потенційні контури політики. *Стратегічні напрями зовнішньої політики і дипломатії країн світу*: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. круглого столу (м. Харків, 21 листопада 2024 р.). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2024. С. 150-153.

34. Пашков В. Шовкопляс Д. Українсько-російські відносини у пострадянську добу. *Інноваційні рішення в економіці, бізнесі, суспільних комунікаціях та міжнародних відносинах*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Дніпро, 26 квітня 2024 р.). Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2024. С. 75-78.

35. Пашков В. Спеціальний міжнародний трибунал щодо злочину агресії рф. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів*. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 29 лютого 2024 р.). Дніпро: ДДУВС, 2024, С. 500-505.

36. Пашков В. Політичні та економічні дивіденди для США від допомоги Україні у боротьбі з агресією росії. *США: політика, суспільство, культура – 2024*. Матеріали міжнар. наук. конф. (м. Київ, 29 лютого 2024 р.) За ред. Н. Городної. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2024. С. 34-38.

37. Пашков В. Українсько-американські відносини напередодні великої війни з Росією. *Міжнародні конфлікти у сучасному світі: від регіонального протистояння до глобального суперництва*. Матеріали міжнар. наук-практ. конф. (м. Львів, 20 грудня 2023 р.). Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2023. С. 162-171.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

38. Пашков В. Президентські вибори 2004 р. в Україні та позиція США. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2025. №15. С. 47-64.

DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.15.2025.334294>

URL: <http://international-relations.knukim.edu.ua/article/view/334294>

39. Пашков В. Міждержавний патрон-клієнтелізм: новий погляд на асиметрію міжнародних відносинах. *Acta de Historia & Politica Saeculum XXI*. 2025. №9. С. 185-194.

DOI: <https://doi.org/10.26693/ahpsxxi2025.09.185>

URL: <https://ahpsxxi.org/index.php/journal/article/view/144>

40. Пашков В. Особливості українсько-американських відносин на початку 2000-х рр. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2024. №14. С. 35-58. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.14.2024.319354>

URL: <http://international-relations.knukim.edu.ua/article/view/319354>

41. Пашков В. Роль США у питанні закриття Чорнобильської АЕС: допомога чи тиск? *Геополітика України: історія і сучасність*. 2024. Вип. 2 (33). С. 122-131. DOI: [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2024.2\(33\).122-131](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2024.2(33).122-131)

URL: <http://geopolitics-of-ukraine.uzhnu.edu.ua/article/view/317274>

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ.....	25
ВСТУП.....	27
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКИХ ВІДНОСИН	38
1.1. Аналіз джерельної бази дослідження.....	38
1.2. Методологічні засади вивчення українсько-американських відносин.....	58
1.3. Концепція патрон-клієнтелізму як аналітична рамка дослідження двосторонніх асиметричних відносин між країнами.....	71
Висновки до розділу 1	97
РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКИХ ВІДНОСИН.....	99
2.1. Передумови та специфіка становлення українсько-американських відносин на початку 1990-х років	99
2.2. Ядерне роззброєння як каталізатор українсько-американських відносин.....	117
2.3. Питання закриття Чорнобильської АЕС у контексті українсько-американських відносин.....	136
Висновки до розділу 2	147
РОЗДІЛ 3. ПАТРОНАТ У ВІДНОСИНАХ УКРАЇНИ ТА США ЗА ЧАСІВ ПРЕЗИДЕНТСТВА Л. КУЧМИ	150
3.1. Проголошення та становлення українсько-американського стратегічного партнерства	150
3.2. Особливості українсько-американських відносин на початку 2000-х років .	176
3.3. Президентські вибори 2004 р. в Україні та позиція США.....	197
Висновки до розділу 3	209
РОЗДІЛ 4. ПАТРОНАТ США ЩОДО УКРАЇНИ ЗА ЧАСІВ ПРЕЗИДЕНТСТВА В. ЮЩЕНКА ТА В. ЯНУКОВИЧА.....	212
4.1. Відновлення стратегічної дружби між Україною та США за президентства В. Ющенка.....	212
4.2. Прагматизм versus демократія: українсько-американські відносини за президентства В. Януковича	234

4.3. Революція Гідності та позиція США	253
Висновки до розділу 4	264
РОЗДІЛ 5. ВІДНОВЛЕННЯ ПАТРОНАТУ В УКРАЇНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКИХ ВІДНОСИНАХ У ПОСТМАЙДАННИЙ ПЕРІОД.....	267
5.1. Стратегічна дружба в українсько-американських відносинах за каденції адміністрації Б. Обама (2014–2016)	267
5.2. Українсько-американські відносини під час каденції першої адміністрації Д. Трампа.....	2867
5.3. Взаємна недовіра та неприхильність у відносинах України та США напередодні повномасштабної російсько-української війни.....	305
Висновки до розділу 5	321
РОЗДІЛ 6. РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА ЯК ВИПРОБУВАННЯ МОДЕЛІ ПАТРОНАТУ У ВІДНОСИНАХ УКРАЇНИ ТА США	325
6.1. Стратегія США щодо російсько-української війни (2022–2024).....	325
6.2. Вузли суперечностей між Україною та США в умовах російсько-української війни.....	350
6.3. Українська діаспора в США як актор українсько-американських відносин.....	368
Висновки до розділу 6	387
ВИСНОВКИ	390
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	404
ДОДАТКИ.....	476

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

ВККС – Вища кваліфікаційна комісія суддів

ВПК – Військово-промисловий комплекс

ВТС – Військово-технічна співпраця

ГАТТ – Генеральна угода з тарифів і торгівлі

ГУАМ – регіональна міжнародна організація, яка об'єднує Азербайджан, Україну, Грузію та Молдову

ДВЗЯВ – Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань

ДКНС – Державний комітет з надзвичайного стану

ДНЯЗ – Договір про нерозповсюдження ядерної зброї

ЄБРР – Європейський банк реконструкції та розвитку

ЄврАзЕС – Євразійське економічне співтовариство

ЄЕП – Єдиний економічний простір

ЄС – Європейський Союз

ЗМЗ – Зброя масового знищення

ЗСУ – Збройні Сили України

ІТР – Індो-Тихоокеанський регіон

КСП – Комісія стратегічного партнерства Україна–США

МВФ – Міжнародний валютний фонд

МРІ – Міжнародний республіканський інститут

МТД – Міжнародна технічна допомога

НАТО – Організація Північноатлантичного договору

НДІ – Національний демократичний інститут

ННД – Нові незалежні держави

НФД – Національний фонд на підтримку демократії

ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі

ОВД – Організація Варшавського договору

ОЕСР – Організація економічної співпраці і розвитку

ОРДЛО – окремі райони Донецької та Луганської областей

ПІІ – Прямі іноземні інвестиції

ПДЧ – План дій щодо членства в НАТО

ПЗМ – Програма НАТО «Партнерство заради миру»

ПЦУ – Православна церква України

РКРТ – Режим контролю ракетних технологій

РНБО – Рада національної безпеки і оборони України

РНП – Річна національна програма співробітництва Україна–НАТО

СНД – Співдружність Незалежних Держав

СНО -1,2,3 – Договори про стратегічні наступальні озброєння

СОТ – Світова організація торгівлі

УАМК – Українсько-американська міждержавна комісія

УККА – Український Конгресовий Комітет Америки

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

ЦБК – Центральна виборча комісія України

ЦСЄ – Центрально-Східна Європа

DRAB – Консультативна рада з питань оборонної реформи в Україні

FMF – Програма фінансової допомоги збройним силам зарубіжних держав

G7 – Велика сімка (США, Канада, Велика Британія, Франція, Німеччина, Італія та Японія)

GSP – Генералізована система преференцій США

IFOR – міжнародні миротворчі сили у Боснії і Герцеговині під керівництвом НАТО

KFOR – міжнародні сили з підтримки миру в Косові під керівництвом НАТО

PDA – програма президентських повноважень щодо передачі зброї та обладнання зі складів армії США

TICA – Угода про торговельне та інвестиційне співробітництво від 2008 р. між урядами США та України

USAI – програма «Ініціатива сприяння безпеці України»

USAID – Агентство США з міжнародного розвитку

USUBC – Американсько-Українська Ділова Рада

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Суверенна Україна є одним із головних донорів безпеки та стабільності Центрально-Східної Європи, ключовою державою для створення будь-яких значимих геополітичних об'єднань на пострадянському просторі, в ЦСЄ та Чорноморському регіоні. Саме існування України як незалежної держави значно обмежує геостратегічні можливості Росії та впливає на баланс сил в Європі. Це робить її предметом геополітичної уваги провідних європейських країн, США, Росії та Китаю та однією з точок зіткнення їхніх інтересів.

Для України розбудова конструктивних відносин зі США від початку стала одним із головних зовнішньополітичних пріоритетів. Українсько-американські відносини за понад три десятиріччя пройшли складний шлях від взаємин наддержави з новоствореною державою до відносин стратегічного партнерства. Така еволюція двосторонніх відносин відображає як зростання геостратегічного значення України для американської зовнішньої політики у Європі, так і критичну важливість підтримки США для виживання української держави. Більш того, після підписання Будапештського меморандуму 1994 р. і відмови від ядерної зброї в Україні на політичному рівні Сполучені Штати тривалий час сприймалися як гарант суверенітету та територіальної цілісності.

Після здобуття незалежності Україна потрапила під сильний тиск РФ, спрямований на її збереження в орбіті свого впливу та залучення до більш широкої участі в реінтеграційних процесах на теренах колишнього СРСР. Українські лідери в пошуках зовнішньої підтримки надали головний пріоритет зміцненню відносин зі США як єдиною наддержавою, яка здатна стримувати імперські зазіхання Росії. Сполучені Штати проявили велику зацікавленість у збереженні незалежності України, вбачаючи в ній перспективного партнера, учасника спільноти демократій і протипагу домінуванню Росії в СНД. Результатом збігу інтересів і позицій країн на глобальному та регіональному рівні

стало проголошення в середині 1990-х рр. стратегічного партнерства між Україною та США.

У подальшому обидві сторони керувалися інструментальною логікою та використовували взаємну співпрацю для досягнення своїх більш широких зовнішньополітичних цілей. У контексті геостратегії США зі збереження світового панування Україна виступала важливим елементом закріплення геополітичного плюралізму на пострадянському просторі, стримування Росії та стабілізатором для регіону Центральної та Східної Європи. Для України, у свою чергу, стратегічна дружба зі США стала засобом інтеграції в європейські економічні та політичні структури, а також збалансування своїх суперечливих відносин з Росією.

З початком російсько-української війни масштабна військова та економічна допомога США, їхні дії з консолідації міжнародної підтримки України ще раз засвідчили критичну важливість Сполучених Штатів як одного з головних зовнішньополітичних партнерів країни. Насамперед США стали найбільшим донором військової допомоги Україні, надавши у 2022–2024 рр. озброєнь, військової техніки, боєприпасів і спорядження на суму понад 66 млрд дол., а також сформували міжнародну коаліцію з понад 50 країн на підтримку України.

Зважаючи на величезну різницю у військовому та економічному потенціалі країн, відносини України та США від початку отримали асиметричний характер. Україна шукала заступництва в умовах погіршення безпекового середовища навколо своїх кордонів. Натомість Сполучені Штати прагнули розширити геополітичний вплив і мережі країн-партнерів, щоб зміцнити своє домінування у світі та міжнародний ліберальний порядок. У цьому контексті навряд чи можна говорити про наявність рівноправних відносин між країнами. Україна на початку періоду незалежності за своїми показниками була державою середнього рівня, однак протягом 1990-х рр. втратила значну частину потенціалу, що послабило її вплив на міжнародній арені. Сполучені Штати у перші два десятиріччя після розпаду СРСР мали статус беззаперечного гегемона в рамках однополярного світу. Як результат, між країнами встановилося не асиметричне партнерство, а

асиметричні відносини іншого типу, які, на нашу думку, можна схарактеризувати як патрон-клієнтелізм.

Дослідженням українсько-американських відносин займається широке коло вітчизняних вчених у галузі міжнародних відносин і політичної науки. Зокрема, це такі відомі дослідники, як Н. Ржевська, І. Дудко, С. Толстов, С. Федуняк, О. Краєв, А. Худолій, В. Шамраєва, В. Дубовік, О. Висоцький, Д. Лакішик, О. Потехін. Разом із тим, у цій царині залишається чимало «білих плям» і концептуальних обмежень, які заважають розширити та поглибити розуміння логіки еволюції та сутнісних характеристик двосторонніх відносин України та США.

По-перше, незважаючи на великий масив наукових публікацій, популярність цієї тематики, рівень її теоретико-концептуальної розробки залишається низьким: бракує праць, які б сприяли систематизації дослідження українсько-американських відносин та його переведення на більш високий теоретичний рівень.

По-друге, український і західний науковий дискурс щодо відносин України та США традиційно перебуває під сильним впливом офіційного дискурсу з його позитивною риторикою стратегічного партнерства, спільних цілей і цінностей. Це створює ефект самоцензури, що стимулює вчених оминати питання суперечностей, проблем і кризових періодів у двосторонніх відносинах країн.

По-третє, у рамках наукового дискурсу існує неоднозначність, іноді навіть суб'єктивність поглядів у визначенні сутності та характеристик українсько-американських відносин. Так, більшість вітчизняних дослідників використовують для характеристики відносин України та США поняття «стратегічне партнерство». На нашу думку, попри всю різноманітність дефініцій цього терміна, він скоріше є формулою дипломатичної мови і лише вказує на рівень значущості двосторонніх відносин для держави в її ієрархії зовнішньополітичних пріоритетів, порівняно зі звичайними двосторонніми відносинами, особливим партнерством і всеосяжним стратегічним партнерством. США мають відносини стратегічного партнерства з понад 50 країнами, водночас сам по собі цей статус

відносин не розкриває особливостей, динаміки і тенденцій взаємодії цих країн зі Сполученими Штатами. Орієнтація на модель стратегічного партнерства при вивченні українсько-американських відносин значною мірою затуляє питання про політичний зміст і особливості цих відносин.

Таким чином, враховуючи вищесказане, можна констатувати існування в українській політичній науці дослідницької ніші, заповнити яку покликана представлена дисертаційна робота.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в рамках науково-дослідної теми кафедри *«Актуальні питання міжнародного публічного права, права Європейського Союзу і міжнародного приватного права у сучасних міжнародних відносинах»* (№ державної реєстрації 0126U001066).

Метою дослідження є виявлення особливостей становлення, еволюції та перспектив двосторонніх відносин України та США, їхніх характеристик і тенденцій, внутрішніх закономірностей і міжнародного контексту в умовах трансформації постбіполярної системи міжнародних відносин.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити ряд взаємопов'язаних дослідницьких завдань:

- проаналізувати ступінь наукової розробки тематики еволюції українсько-американських відносин;
- розкрити сутність відносин міждержавного патрон-клієнтелізму, їхні риси та критерії, а також можливості застосування концепції патрон-клієнтелізму для аналізу двосторонніх відносин країн;
- дослідити роль проблеми ядерного роззброєння України у становленні українсько-американських відносин;
- з'ясувати обставини, умови та цілі встановлення між Україною та США відносин патрон-клієнтелізму;
- дослідити періоди криз у двосторонніх відносинах України і США та їхні причини;

- розкрити сутнісні характеристики та тенденції українсько-американських відносин;
- встановити ключові чинники, які визначають динаміку та стан українсько-американських відносин;
- визначити стратегічні ресурси, які використовує Україна як важелі впливу на позицію та політику США;
- проаналізувати стратегію США щодо російсько-української війни за часів адміністрації Дж. Байдена;
- схарактеризувати роль української діаспори у двосторонніх відносинах України та США;
- визначити перспективи динаміки українсько-американських відносин та перелік практичних рекомендацій.

Об’єктом дослідження є українсько-американські відносини.

Предметом дослідження є процес становлення та закономірності розвитку двосторонніх відносин України та США в умовах постбіполярного міжнародного порядку.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період 1991-2024 рр.

Гіпотеза дослідження. Головною гіпотезою дослідження є припущення про те, що США та Україна в рамках двосторонньої взаємодії дотримуються рольової поведінки, очікувань і логіки моделі «патрон-клієнт», що стало результатом неспівставної різниці ресурсів та геополітичного впливу держав і породжує асиметрію у відносинах.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційної роботи є сукупність загальнонаукових і політологічних методів, що дозволяють проаналізувати українсько-американські відносини з позицій багатомірності та системності, в їхній динаміці та взаємозв’язках. Основними методами дослідження є системний підхід, структурно-функціональний аналіз, історичний та порівняльний методи, ситуаційний аналіз.

Застосування системного підходу в роботі полягає в розгляді двосторонніх відносин України та США як сукупності позицій, інтересів і взаємовпливів сторін,

включаючи внутрішні та зовнішні чинники, сфери співпраці та протиріччя, які є структурованими та перебувають у динамічній взаємодії одна з одною та з ширшим міжнародним контекстом. Їхня саморегуляція відбувається на основі національних інтересів, міжнародних стратегій держав і міжнародно-політичної ситуації. Розгляд двосторонніх відносин держав як комплексу взаємодій дає змогу аналізувати їх крізь призму геополітичної ваги та впливу партнерів (асиметричні – симетричні), розподілу влади у рамках діади (рівноправні – нерівноправні), динаміки (висхідні – низхідні), їхнього характеру (ворожі, суперечливі, партнерські, дружні) або способу реалізації (кооперативні – конфліктні).

Продуктивним доповненням до системного підходу став структурно-функціональний аналіз. У контексті нашого дослідження принцип структурності виходить з того, що характер і особливості двосторонніх відносин України та США знаходять пряме відображення в їхній внутрішній композиції (структурі порядку денного, інституційних механізмах). Його використання в дослідженні дозволило виокремити в порядку денному відносин України та США основні сфери співпраці: політичний діалог, безпекова співпраця, енергетика, підтримка реформ, підтримка демократії в Україні, включно з боротьбою з корупцією. Також за допомогою цього методу були визначені основні організаційні механізми двосторонньої співпраці (УАМК, КСП, Рада з торгівлі та інвестицій, робочі групи), їхнє призначення, ефективність, внутрішня структура та вплив на міждержавні відносини в цілому.

Використання історичного та порівняльного методів у контексті динаміки українсько-американських відносин дозволяє визначити сучасний стан цих відносин, траєкторію їхнього розвитку та ступінь спадкоємності щодо різних історичних періодів, а також виявити невирішені проблеми та нові підходи. Порівняння підходів різних адміністрацій США до побудови відносин з Україною та поведінки української влади дозволяє з'ясувати спрямованість дій Вашингтона та Києва один щодо одного, спільні та відмінні риси у підходах до двосторонніх відносин, а також зміни в обсягах політичної та військової підтримки України з боку США.

Також компаративний метод через зіставлення цілей, інтересів і дій США та України на різних етапах сприяє формуванню розуміння того, в які періоди часу відносини країн відповідали моделі патрон-клієнтелізму, в які мала місце скоріше їхня імітація, а також у які періоди відбувалося явне охолодження відносин.

Важливе значення для дослідження має використання ситуаційного аналізу. Цей метод дозволяє зрозуміти обставини, інтереси, міркування та цілі сторін, а також внутрішні дискусії американської та української влади, які лежали в основі ухвалення ключових рішень щодо двосторонньої співпраці. За допомогою цього методу проаналізовані переговори щодо ядерного роззброєння України та укладання Будапештського меморандуму, укладання між Б. Клінтоном і Л. Кучмою неформального пакту про американський патронат, умови ухвалення Україною рішення про відправлення до Іраку миротворчого контингенту, позиція та участь США в політичних кризах в Україні 2004 і 2013–2014 років.

Наукова новизна дисертаційної роботи зумовлена тим, що вона є першим у вітчизняній політичній науці комплексним дослідженням еволюції українсько-американських відносин у постбіполярний період з позиції патрон-клієнтелізму. Внаслідок теоретичного синтезу отримано такі нові наукові результати:

Уперше:

- запропоновано та обґрунтовано концепцію патрон-клієнтелізму як аналітичну рамку для вивчення двосторонніх асиметричних відносин між країнами. Визначено, що міждержавний патрон-клієнтелізм є окремим видом асиметричних відносин, у рамках яких дві держави з різними можливостями та геополітичним статусом співпрацюють для вирішення спільних проблем і реалізації спільних інтересів;
- спираючись на патрон-клієнтелістську модель, системно розкрито та представлено динаміку розвитку українсько-американських відносин у 1991–2024 рр. як чергування періодів стратегічної дружби між країнами та її імітації та двома глибокими кризами у 2002–2004 рр. і 2012–2013 роках, а також як рух за висхідною траєкторією від моделі обмеженого до посиленого патронату. Спрямованість і політичний зміст двосторонніх

відносин України та США в умовах постбіполярного порядку визначають три основні чинники: 1) дотримання Україною клієнтських зобов'язань щодо прозахідної орієнтації та стримування геополітичних амбіцій Росії; 2) стан російсько-американських відносин; та 3) прихильність української влади до демократії та економічних реформ;

- доведено, що головною детермінантою встановлення відносин патрон-клієнтелізму між Україною та США стало розширення НАТО на схід, що негативно вплинуло на безпекове становище української держави. Євроатлантичні прагнення сусідніх країн ЦСЄ і формування російсько-білоруського альянсу в 1995–1996 рр. створили для України потенційну загрозу перетворення на буферну державу та посилення тиску Росії. У цих умовах Київ зробив стратегічний вибір на користь зближення із Заходом, насамперед США, для зміцнення свого суверенітету. Україна погодилася виконувати сумнівну роль буфера між Європою та РФ в обмін на геополітичний патронат США у стримуванні Росії та інтеграції в західні політичні та економічні структури;
- визначено, що українські державні керівники прагнуть використовувати та шукають власні унікальні ресурси, щоб мати важелі впливу на позицію США та частково збалансувати величезну асиметрію між країнами в міжнародному впливі та ресурсах. Від початку таким унікальним ресурсом стало стратегічне геополітичне розташування України. Анексія Криму та російська гібридна агресія на Донбасі надали Україні додатковий важіль впливу у вигляді статусу жертви агресії, який США як гарант ліберального міжнародного порядку не могли ігнорувати. Повномасштабне вторгнення РФ перетворило статус жертви на головний стратегічний ресурс вітчизняної дипломатії, що дозволило суттєво впливати на політику США, незважаючи на критичну залежність України від американської військової допомоги. Політична та технологічна динаміка російсько-української війни надали українській владі ще два унікальні ресурси, якими можна оперувати у взаємодії зі США: 1)

рідкоземельні метали та стратегічні матеріали; та 2) передові військові технології (БПЛА та РЕБ).

Удосконалено:

- аналіз основних рис та характеристик українсько-американських відносин, до яких належать чітко виражений асиметричний характер, провідна роль США в управлінні двостороннім партнерством, взаємна зацікавленість у розвитку партнерських відносин, брак практичного наповнення відносин, їхня підпорядкованість американсько-російським відносинам, стагнація порядку денного, відсутність усталених форматів співпраці, значна залежність від особистих стосунків президентів і вибудовування «згори», зосередженість на особистостях, незначна роль економічної співпраці;
- розуміння ролі та можливостей української діаспори в США як актора українсько-американських відносин. Установлено, що на початку періоду незалежності вітчизняна діаспора відігравала вагомий роль у налагодженні політичних контактів між країнами, особливо на рівні міжпарламентської співпраці. Однак на сучасному етапі, незважаючи на свою інформаційну та публічну активність, можливості діаспорян впливати на політику США щодо України є незначними. Серед причин цього слід відзначити відносно малу чисельність, внутрішню розрізненість і розпорошеність проживання діаспори, обмежену фінансову базу, що не дозволяють перетворити її на ефективний інструмент просування національних інтересів України в американській політиці.

Дістало подальший розвиток:

- аналіз наукового дискурсу з тематики українсько-американських відносин, зокрема існуючих концептуальних вад, які обмежують горизонт і напрями дослідницького пошуку;
- дослідження кризових періодів 2002–2004 і 2012–2014 рр. у двосторонніх відносинах України та США, їхніх причин, міжнародного контексту та стратегій поведінки сторін;

- вивчення ролі проблеми ядерного роззброєння України для подальшого становлення та розвитку українсько-американських відносин.

Практичне значення отриманих результатів полягає у поглибленні знань щодо особливостей і концептуальних рамок політики США щодо України, а також розуміння складної динаміки асиметричних стратегічних відносин, які склалися між країнами. Сформульовані в дисертаційній роботі основні положення, висновки та рекомендації можуть бути використані відповідними підрозділами Міністерства закордонних справ України та Офісу Президента України при розробці стратегії та ініціатив із розвитку відносин зі Сполученими Штатами Америки.

Викладені в дисертаційному дослідженні теоретичні аспекти міждержавного патрон-клієнтелізму можуть бути використані як для подальшої розробки наукових засад вивчення асиметричних двосторонніх партнерств між великими та менш впливовими державами, так і у прикладних дослідженнях.

Матеріали та результати дослідження також можуть бути використані у навчальному процесі ЗВО під час підготовки навчально-методичних комплексів, навчальних посібників і спецкурсів із зовнішньої політики України, геостратегії та геополітики, аналізу та прогнозування зовнішньої політики, основ дипломатії для забезпечення професійної підготовки фахівців за спеціальностями С2 «Міжнародні відносини» та С3 «Політологія».

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є особистим науковим доробком автора. Йому належить постановка дослідницьких завдань і розробка теоретичних аспектів визначеної проблеми. Подані в дисертації наукові результати та практичні рекомендації отримані здобувачем самостійно. Основні положення та висновки розроблені безпосередньо автором на базі вивчення широкого й водночас репрезентативного кола зарубіжних і вітчизняних джерел.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення та результати роботи були представлені автором на міжнародних наукових і науково-практичних конференціях: VII міжнародній науковій конференції «Міжнародні конфлікти у сучасному світі: від регіонального протистояння до

глобального суперництва» (м. Львів, 20 грудня 2023 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів» (м. Дніпро, 29 лютого 2024 року); Міжнародній науковій конференції «США: політика, суспільство, культура – 2024» (м. Київ, 29 лютого 2024 року); IX Міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти» (м. Дніпро, 21 березня 2025 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Українська дипломатія: становлення, розвиток та перспективи» (м. Київ, 10 квітня 2025 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Світ у пошуках нового порядку: трансформація політичної суб'єктності держав і регіонів у конфліктному середовищі» (м. Переяслав, 26-27 березня 2026 року); 3rd International Academic Conference «Ukraine and the United States: Experience and Prospects for Cooperation» (м. Київ, 18 квітня 2026 року); Міжнародній науковій конференції «ЄС у новій архітектурі європейської безпеки: виклики війни та стратегічна трансформація» (м. Миколаїв, 2 липня 2026 року).

Також окремі положення дисертаційного дослідження обговорювалися на всеукраїнському круглому столі «Стратегічні напрями зовнішньої політики та дипломатії країн світу» (м. Харків, 21 листопада 2024 року) та круглому столі «Нова архітектура європейської безпеки у сучасних геостратегічних реаліях» (м. Дніпро, 14-15 квітня 2025 року).

Публікації. За темою дослідження опубліковано 3 одноосібні статті в закордонних періодичних виданнях, що індексуються в наукометричних базах даних Scopus та Web of Science, 21 публікація в наукових фахових виданнях України, 1 монографія, 12 тез доповідей на наукових конференціях і круглих столах та інші праці, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура роботи. Мета та завдання дослідження визначили загальну логіку та структуру роботи. Дисертація складається зі вступу, шести розділів, висновків, списку використаних джерел (746 позицій) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 491 сторінку, із них основного тексту – 403 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКИХ ВІДНОСИН

1.1. Аналіз джерельної бази дослідження

Тематика українсько-американських відносин постійно привертає увагу широкого кола фахівців у галузі міжнародних відносин, історії, політичної науки, права та економіки. Українські політичні еліти та суспільство традиційно вбачають у Сполучених Штатах одного з головних зовнішньополітичних партнерів, гаранта незалежності та демократизації країни. Таке сприйняття ролі США зумовлюється як безпековими запевненнями згідно з Будапештським меморандумом 1994 р., так і статусом США як єдиної наддержави.

Надзвичайно важливе значення США у зовнішній політиці та демократизації України викликало великий практичний і науковий інтерес до теми українсько-американських відносин. У вітчизняному науковому дискурсі існує велика кількість праць політологів та істориків, присвячених розвитку двосторонніх відносин України і США, однак і дотепер ця тематика не знайшла комплексного висвітлення в українській політичній науці. Можна констатувати, що попри популярність і великий емпіричний фактаж вона залишається слабо розробленою на концептуальному рівні: бракує праць методологічного характеру, які б сприяли систематизації дослідження українсько-американських відносин та його переведення на більш високий теоретичний рівень.

Джерельну базу дослідження формування та розвитку двосторонніх відносин України та США складають офіційні документи, інтерв'ю, виступи та коментарі діючих і колишніх американських і українських дипломатів, аналітичні матеріали, а також значний корпус вітчизняних і західних наукових праць з цієї тематики, в яких відображені динаміка та різні аспекти даного процесу.

Дослідженню українсько-американських відносин присвячені праці таких відомих вчених, як Н. Ржевська [343-345], Є. Камінський [176, 177], М. Рижков [346, 347], В. Шамраєва [348-350], І. Дудко [138-141], В. Дубовік [137, 542, 543],

О. Потехін [328-330], С. Толстов [394-396], І. Леванчук [238-241], Д. Лакішик [234-237], О. Краєв [214, 215], Н. Городня [100-102], Н. Корнієнко [200-203], С. Федуняк [412-414], А. Худолій [429-431]. Крім того, цінними є розвідки В. Хандогія [422], Ю. Щербака [461-463], О. Моцика [283, 284], О. Шамшура [451, 452], вітчизняних дипломатів, які на практиці займалися розвитком українсько-американських відносин у різні історичні періоди.

Говорячи про західних вчених, які зверталися до проблематики українсько-американських відносин, найпершим, кого слід згадати, є відомий американський стратег і політолог Зб. Бжезинський. Він, мабуть, першим обґрунтував стратегічне значення України для геополітики США. Ще на початку 1990-х рр. американський стратег схарактеризував Україну як новий «П'ємонт» в пострадянській Євразії, який є чинником континентального значення.

У 1997 р. Зб. Бжезинський опублікував книгу «Велика Шахівниця» [27], де виклав власну геополітичну концепцію. Згідно з нею, євразійський континент є центром світової могутності. У попередні п'ять сторіч саме тут виникали найбільші імперії та претенденти на світове домінування. І лише наприкінці ХХ ст. наймогутнішою світовою державою вперше в історії стала неєвразійська держава (США). Разом із тим, Євразія зберігає ключове значення, оскільки, враховуючи наявну економічну та військову потугу, лише тут може виникнути претендент, здатний кинути виклик американській гегемонії. У цьому контексті стратегічною метою США має стати запобігання появі на континенті нового суперника (держав або їхніх коаліцій).

На політичній мапі Євразії Зб. Бжезинський виділив п'ять геостратегічних акторів (держав), які здатні проєктувати силу та вплив за межі власних кордонів, змінювати геополітичний ландшафт у сусідніх регіонах. Зростання їхньої могутності обмежуватиме американський вплив на політичні процеси в Євразії. До переліку таких держав увійшли Франція, Німеччина, Росія, Китай та Індія.

Американський політолог також визначив п'ять важливих геополітичних центрів – країн, стратегічна важливість яких зумовлюється не їхнім потенціалом або силою, а скоріше географічним розташуванням і наслідками їхньої

вразливості з боку дій геостратегічних акторів. Найчастіше геополітичні центри відіграють ключову роль у наданні або відмові геостратегічним акторам у доступі до важливих регіонів або ресурсів. В інших випадках вони виступають щитом для держав або регіону, які мають життєво важливе значення у міжнародній політиці [27, с. 55]. Захист цих центрів має стати центральним елементом геостратегії США в Євразії. Такими стратегічно важливими країнами є Україна, Азербайджан, Південна Корея, Туреччина та Іран.

На думку Зб. Бжезинського, постання незалежної України в 1991 р. є однією із трьох найголовніших геополітичних подій ХХ ст. Першою такою визначальною подією став розпад Австро-Угорської імперії в 1918 році. Другою – поділ Європи та два ідеологічні блоки після Другої світової війни. Появу незалежної України можна вважати третьою фундаментальною подією ХХ ст., яка кардинально змінила геополітичний ландшафт континенту. Вона ознаменувала не просто крах СРСР як комуністичного проєкту, а кінець імперської Росії, що значно важливіше. Україна володіє статусом важливого геополітичного центру як у контексті надання доступу до інших регіонів (ЦСЄ), так і впливу на сусідню Росію. Без України Росія перестане бути євразійською імперією. У цьому разі РФ може претендувати на імперський статус, але тоді б вона трансформувалася переважно в азійську імперську державу, геополітично та економічно віддалену від Європи. Натомість у разі відновлення контролю над Україною з її 52-мільйонним населенням, природними ресурсами, виходом до Чорного моря Росія автоматично стає потужною імперською державою, розташованою в Європі й Азії [27, с. 115]. Також втрата Україною незалежності відразу позначиться на Центральній Європі. Відновлення Росією імперського статусу суперечить інтересам США, оскільки Москва спробує знову кинути виклик Америці та переграти результати «Холодної війни». Таким чином, Зб. Бжезинський в середині 1990-х рр. на концептуальному рівні чітко обґрунтував необхідність підтримки Сполученими Штатами незалежності України та ув'язав її з американськими стратегічними інтересами.

У працях американських і західних дослідників проблематика українсько-американських відносин та конфлікту на Донбасі здебільшого розглядається в

ширшому контексті, пов'язаному з американсько-російськими відносинами. При цьому кількість відомих академічних вчених у США, які займаються українською проблематикою, є доволі невеликою. Зокрема П. Д'Аньєрі [529, 530] з університету Каліфорнії досліджує особливості внутрішнього розвитку та зовнішню політику України. М. Буджерин [504-506] з Гарвардського університету вивчає процес ядерного роззброєння та його наслідки для України та регіону. Такі дослідники, як Т. Кузьо [613-615] та П. Кубічек [612], присвятили свої праці дослідженню посткомуністичних трансформацій в Україні та її відносин із Заходом, зокрема й США. У свою чергу, А. Каратницький і О. Мотиль [598], а також Ф. Ларабі [619-621] детально проаналізували місце України в архітектурі регіональної безпеки в Європі та Чорноморському регіоні, відзначивши її потенційну вразливість в обох підсистемах. У цьому контексті доволі унікальним і комплексним є дослідження американського дипломата та дослідника Ю. Фішела [419], в якому аналізується політика США щодо України в 1991–2016 рр. і вплив російського чинника на її формування. Разом із тим, за останні десятиліття в американському експертному середовищі сформувалася ціла плеяда фахівців з питань України, серед яких С. Пайфер, Дж. Гербст, М. Макфол, А. Каратницький.

Двосторонні відносини України та США є складними, багатоаспектними та суперечливими. Крім того, широким і різноманітним є коло інтересів, чинників і учасників, які впливають на їхній розвиток. Водночас попри значний масив наукових праць з тематики українсько-американських відносин досі бракує комплексних і ґрунтовних досліджень, які б сформували цілісне розуміння особливостей, логіки та перспектив розвитку цих відносин.

Аналіз українсько-американських відносин з позицій глобальної геополітики та геостратегії здійснили Зб. Бжезинський [27], Є. Камінський [176], С. Толстов [395], М. Рижков [347], А. Гетьманчук [82], Н. Бурейко [42].

Зокрема С. Толстов відзначає, що Сполучені Штати у першій чверті ХХІ ст. залишаються наймогутнішою військовою та економічною силою на планеті, однак переживають втрату відносної глобальної могутності (гегемонії) на тлі посилення інших центрів сили [395, с. 128]. У цих умовах Вашингтон більшою

мірою починає спиратися на мережу країн-прихильників, щоб продовжувати здійснювати стратегічний вплив на міжнародно-політичні процеси. Для США Україна виступає одним із учасників цієї мережі (лояльним партнером), який розділяє спільні цінності та правила гри на міжнародній арені, але не більше.

Відносини з Україною ніколи не були головним пріоритетом американської зовнішньої політики у регіоні. Незважаючи на проголошений статус двосторонніх відносин у форматі стратегічного партнерства та підтримку прозахідної орієнтації України, у 2005 та 2014 рр., Сполучені Штати уникали надання Києву вагомих безпекових або союзницьких зобов'язань і визначали свою політику в регіоні переважно з огляду на динаміку відносин з РФ [395, с. 132].

У розвиток цієї позиції інший вітчизняний вчений М. Рижков зауважує, що США вбачають в Україні скоріше об'єкт, а не суб'єкт міжнародних відносин. Для американських політиків відносини з Україною є одним з елементів геостратегії постбіполярного періоду, спрямованої на збереження домінування у світі. Згідно з нею, Вашингтон використовує союзників і партнерів для стримування потенційних суперників і підтримки сприятливого балансу сил у трьох ключових геополітичних регіонах світу – Європі, на Близькому Сході та Північно-Східній Азії [347, с. 108]. Така ставка на використання регіональних партнерів у своїх цілях дозволяє США зберігати свої домінуючі позиції у світовій політиці без надмірного використання сили та витрат на масштабну військову присутність по всьому світу. Геостратегічна цінність незалежної України полягає в тому, що вона підвищує стабільність у Європі та водночас закріплює геополітичний плюралізм на пострадянському просторі, значно обмежуючи можливості Росії.

Особливості формування та динаміки українсько-американських відносин на політичному рівні досліджували Н. Городня [101], А. Горук [103], І. Дудко [141], Ю. Щербак [462], О. Моцик [284], С. Пайфер [669], К. Пелчар [666], А. Годлюк [87], В. Дубовик [543], О. Головань [88, 89], Л. Дорош [131], Б. Ковальський [191], В. Жигайло [149], Н. Корнієнко [201], Г. Кравцов [212, 211], О. Крапівін [216], Д. Лакішик [237, 235], І. Леванчук [238], В. Орлик [301],

М. Срібна [374], В. Фісанов [418], Ю. Фішел [419], В. Хандогій [422], А. Худолій [431], О. Шамшур [451], Т. Шутак [460], П. Кубічек [612].

Значне місце у науковій літературі з українсько-американських відносин займають безпекові питання. Їхньому вивченню присвятили праці М. Лимар [245, 626], В. Бегма, В. Шемаєв і Д. Радов [21], М. Гурицька та В. Рихлік [115], О. Івасечко та П. Лопушанський [172], П. Проховник [338], В. Циганюк [433]. Так, М. Лимар з цього приводу наголошує, що від початку періоду незалежності увага США та Заходу до України була зумовлена виключно безпековими ризиками, пов'язаними з ядерною зброєю. Під впливом вирішення проблеми ядерного роззброєння України співробітництво у сфері безпеки зайняло центральне місце у двосторонніх відносинах України та США [245, с. 94]. У подальшому сплески політичного інтересу США до українського питання також спричинялися безпековими кризами – анексією Криму та повномасштабним вторгненням Росії. Такий нахил у сферу безпеки певною мірою визначає майбутнє цих відносин на осяжну перспективу.

Слід відзначити, що в науковій літературі існує усталена традиція розгляду процесу ядерного роззброєння України як засадничого у формуванні українсько-американських відносин. Це питання досліджували такі вчені, як К. Гурін [116], Ю. Костенко [208], О. Кондратенко [198], І. Погорєлова [316], Д. Штокалюк [458], Л. Трофимович [398], І. Лоссовський [250], Ч. Намонюк та М. Пхіденко [288]. Як і у політичних баталіях того часу щодо долі ядерного арсеналу, в науковому дискурсі конкурують різні, іноді протилежні позиції. Зокрема, С. Намодюк і М. Пхіденко вважають, що взяття зобов'язань щодо без'ядерного статусу, які самі по собі є важливими з огляду на забезпечення міжнародної стабільності, насамперед у регіоні ЦСЄ, спричинило найбільший програш у зовнішній політиці України, значно знизивши її можливості як в регіоні, так і на світовій арені [288, с. 76]. Політика «без'ядерності» мала своїм наслідком зменшення інтересу Заходу до України, посилення її вразливості перед Росією, і сьогодні, перебуваючи у стані війни з одним із гарантів своєї безпеки, Україна змушена просити у США та країн Європи необхідну техніку та зброю.

Натомість І. Погорєлова відзначає, що розв'язання проблеми ядерного роззброєння розблокувало зовнішню політику України: сприяло її інтеграції до міжнародних і європейських структур та отриманню економічної допомоги з боку західних країн, створило можливості для розширення українсько-американських і українсько-польських відносин [316, с. 26].

Схожа ситуація існує й в оцінці природи Будапештського меморандуму, його статусу – це юридично обов'язковий документ із гарантіями з боку ядерних держав або лише політична обіцянка поважати суверенітет і територіальну цілісність України. При цьому у питанні як ядерного роззброєння, так і правового статусу Будапештського меморандуму оцінки науковців скоріше відображають їхні політичні позиції, ніж об'єктивний аналіз фактів і подій. Водночас серед українських вчених існує консенсус щодо оцінки як ганебного спільного тиску РФ і США на Україну з метою змусити її позбавитися ядерної зброї.

Центральне місце в науковому дискурсі щодо двосторонніх відносин України та США займає дослідження становлення та розвитку стратегічного партнерства між країнами. Найбільш повно ця проблематика розробляється у працях В. Шамраєвої [448], Н. Ржевської [345, 343], О. Ващенко [53], І. Дудко [140], І. Жовкви [153], М. Белєскова [25], Ю. Седляр [357], Л. Комарової [193].

Не можна не погодитися із думкою Н. Ржевської, що для України стратегічне партнерство зі США відіграє роль стабілізатора її міжнародного положення. Це двостороннє партнерство є впливовим чинником євроатлантичного простору, який стабілізує систему міжнародних відносин у Європі, однак, враховуючи статус світового лідера, у його рамках домінують США [343, с. 39].

Помітним у розробку цієї проблематики є внесок В. Шамраєвої. На її думку, успіх у розбудові стратегічного партнерства Україна–США пов'язаний насамперед зі збігом зовнішньополітичних інтересів сторін. У короткостроковій перспективі Сполучені Штати були зацікавлені в економічній стабілізації та підтримці зусиль української влади щодо реструктуризації економіки та реформування застарілої державної системи, успадкованих від СРСР. Середньострокові інтереси США щодо України передбачали підтримку процесів

демократизації та формування ринкової економіки, сприятливих умов для роботи американських приватних компаній. У довгостроковій перспективі Вашингтон бачив Україну як стабільну демократію, інтегровану до Європи і водночас підтримуючу нормальні відносини з Росією.

У свою чергу, українська влада також мала можливості просувати національні інтереси у рамках двостороннього партнерства зі США. Українська влада прагнула у короткостроковій перспективі отримати від США та міжнародних фінансових організацій економічну та технічну допомогу для проведення необхідних реформ і забезпечення економічного зростання. Метою Києва на середньостроковий період став захист суверенітету та територіальної цілісності країни від небезпечних претензій РФ [448, с. 62]. Зрештою, у рамках довгострокової стратегії Україна за допомогою стратегічного партнерства зі США розраховувала посісти більш вагому роль у розбудові європейської системи безпеки та отримати позицію регіонального лідера на пострадянському просторі.

Заслуговує на увагу й думка вітчизняної дослідниці І. Дудко про те, що міждержавні відносини США та України в постбіполярний період будувалися на основі реалізації спільних інтересів. Партнерство двох країн швидко набуло стратегічного значення через здатність впливати на реалізацію інтересів країн як у національному, так і більш широкому міжнародному контексті [141, с. 338].

Протягом 1990-х рр. окреслилися стратегічні інтереси сторін, які значною мірою збігалися. З українського боку вони передбачали зміцнення незалежності, збереження територіальної цілісності, посилення гарантій безпеки та міжнародного статусу країни, уникнення активної участі в процесах реінтеграції в рамках СНД, поступ у демократизації та інтеграції до Європи. Для США в регіоні було важливим зміцнення незалежності пострадянських країн, стримування Росії, формування нових енергетичних маршрутів, поширення процесів демократизації. У результаті в американських політичних колах почали розглядати Україну як провідну країну в поширенні інтересів США на пострадянському просторі.

Авторитетний український аналітик М. Белєсков наголошує, що у випадку відносин Україна–США коректніше говорити про стратегічний характер

відносин, ніж про стратегічне партнерство, оскільки для останнього необхідна порівнянність учасників у силовому потенціалі або взаємна висока значимість сторін [25]. Прологом проголошення стратегічного партнерства між Україною та США стало вирішення в 1993–1994 рр. питання ядерного роззброєння за американським сценарієм. Тому від початку двосторонні відносини носять асиметричний і нерівнозначний характер з циклічною моделлю взаємодії. Насамперед значна асиметрія спостерігається в очікуваннях і значимості країн одна щодо одної. Так, для України американська допомога сьогодні має стратегічний характер, оскільки без неї стає значно важче реалізовувати головні завдання зовнішньої та внутрішньої політики. Водночас для Сполучених Штатів Україна ще не стала тим критичним партнером, розрив відносин із яким може радикально вплинути на спроможності Вашингтона досягати тих чи інших значимих цілей на міжнародній арені.

Анексія Криму та активне розпалювання РФ збройного конфлікту на Донбасі викликали зростання інтересу західних дослідників до української проблематики. Однак як і раніше, українсько-американські відносини розглядалися не предметно, а в контексті або російсько-американського суперництва, або українсько-російського конфлікту. Серед американських і західних дослідників найбільш помітні праці з цього питання опублікували Дж. Міршаймер [645], Д. Аверре [474], А. Боуен [492], С. Чарап, Т. Колтон [515], К. Девіс [528], Р. Менон і Ю. Румер [646], Р. Саква [698].

Початок і тон академічним дискусіям задав один з провідних представників неореалізму Дж. Міршаймер. На його думку, причинами «української кризи» стали курс ЄС і НАТО на розширення на Схід, а також підтримка процесів демократизації в Україні, починаючи з 2004 року. Ці тривалі дії були елементами ширшої стратегії виведення України з російської сфери впливу, в якій вона знаходилася останні три століття. Оскільки Захід таким чином послідовно намагався відірвати Україну від Росії, то це сприймалося у Москві як загроза життєво важливим інтересам країни.

Повалення у Києві режиму проросійського президента В. Януковича стало для Кремля останньою краплею. Відповіддю стала анексія Криму та подальша дестабілізація України з метою змусити її відмовитися від курсу на інтеграцію на Захід. Агресивні дії Росії були раціональною відповіддю в ситуації, яку значною мірою створив Захід [645, с. 43]. Раціональність російської поведінки полягає у тому, що Москва використала проти України апробовану раніше в Азербайджані, Грузії та Молдові стратегію створення невирішених конфліктів з метою послаблення країни й утримання від зближення із Заходом. Вчений вважає, що винними в окупації Криму та війні на Донбасі є не лише Росія, але й США і ЄС, які свідомо провокували Москву, рухаючись до її кордонів.

Р. Саква пов'язує коріння «української кризи» з асиметричним завершенням «Холодної війни». Після розпаду СРСР Захід оголосив беззаперечну перемогу, а у Москві виявилися не готові прийняти поразку. Російські лідери вважали крах СРСР проміжним, а не остаточним результатом протистояння, та прагнули відновити сили. Сама криза навколо України стала результатом просування НАТО і ЄС на схід і невдачі у формуванні збалансованої системи безпеки у Європі, яка ґрунтувалася б на принципі неподільності безпеки [698, с. 37].

Західні країни при розширенні НАТО фактично ігнорували інтереси Росії та витискали її з архітектури безпеки на континенті, а у процесі європейської інтеграції виявилось неспівпадіння підходів сторін. Брюссель просував концепцію «ширшої Європи» у сенсі розширення сфери впливу Заходу, а Москва – «більшої Європи» («від Лісабона до Владивостока») як спільного європейського простору.

Американські політологи Р. Менон і Ю. Румер [646] при аналізі причин «української кризи» дещо інакше розставили акценти. На їхню думку, ця криза зумовлена протиріччями між Росією та Заходом щодо пострадянського простору, і вона вже існувала до Революції Гідності. Її паростки були закладені у 2004 р. у зв'язку з розгортанням східної політики ЄС. Програма Східного партнерства передбачала зміцнення відносин зі східними сусідами з числа пострадянських країн через укладання Угод про асоціацію та вільну торгівлю з ЄС.

Ключове значення у регіоні для Москви мала саме Україна. Можливості ЄС в політиці щодо Києва були обмежені, але внаслідок тривалої реалізації Києвом інституційних реформ, гармонізації законодавства і стандартів згідно з вимогами політики Східного партнерства Україна почала дрейф у бік Європи.

Американські дослідники вважають, що вибух кризи наближала політика Росії, обумовлена питаннями регіонального домінування й економічної інтеграції. По-перше, з 1991 р. російські лідери проявляли невдоволення експансією Заходу на території традиційного домінування Москви. Мюнхенська промова В. Путіна 2007 р. та російсько-грузинська війна 2008 р. свідчили, що Росія більше не буде терпіти вторгнення до регіону, який вона розглядала як винятково власну сферу впливу. По-друге, правляча еліта в РФ була стурбована підтримкою Заходом процесів демократизації у регіоні, сприймаючи її як форму геополітичного оточення та загрозу для власного автократичного режиму. По-третє, з 2012 р. Москва активізувала процеси євразійської інтеграції, оголосивши наміри створити Євразійський Союз. Окрім економічних переваг, інтеграційні проєкти мали забезпечити Росії пояс безпеки з пострадянських країн, посилити вплив на них і підкреслити її статус як одного з геополітичних центрів світу.

У зв'язку із цим, на думку Р. Менона та Ю. Румена, «українська криза» була неминучою, оскільки Київ потрапив у пастку між Митним союзом із РФ і Угодою про асоціацію з ЄС, яка змушувала українську владу зробити стратегічний вибір. Росія не була готова визнати поразку, а ЄС не мав стратегії та інструментів, що робити, якщо вона не погодиться. За оцінкою вчених, «українська криза» стала поворотним моментом для Європи, але сама Україна була її тригером, а не причиною [646, с. 184].

Аналіз російської агресії проти України з позицій конструктивізму здійснив американський політолог Зб. Бжезинський. На його думку, конфлікт в Україні є проявом нового світогляду російської правлячої еліти, який визначає її відносини з міжнародною спільнотою та особливо з Заходом. Мова йде про поступовий підйом російського квазімістичного шовінізму.

В основі нового геополітичного погляду російських керівників на світ лежать чотири взаємопов'язані концепції: «розділеного народу», «захисту співвітчизників за кордоном», «руського миру» та «Росії як окремої та великої цивілізації» [501]. Перша з них говорить про те, що наявні кордони між колишніми республіками СРСР є штучними і призвели до розділення російського народу. Друга концепція обґрунтовує необхідність захисту співвітчизників, до яких у широкому трактуванні відносять всіх російськомовних, які проживають за кордоном. Ці дві концепції приводять до поняття «руського миру» – органічної єдності всіх етнічних росіян, незалежно від місця проживання та обов'язку Росії захищати їх, використовуючи всі наявні засоби. У своєму поєднанні ці концепції є доволі схожими на уявлення про німецьку спільноту часів Третього Рейху.

Не менш важливим для розуміння поведінки Москви є переконаність російської еліти в тому, що Росія є окремою великою цивілізацією, яка спирається на власні цінності. Найбільш яскраво вона відображена в ідеях євразійства. У результаті формується чітка світоглядна установка, що Росія є великою державою та вільна у засобах стверджувати свій вплив у світі.

На фоні дискусій і розходжень щодо причин конфлікту між РФ і Україною в академічній спільноті існував консенсус щодо необхідності активної участі США у розв'язанні «української кризи» для підтвердження своєї ролі гаранта безпеки в Європі. При цьому політика та дії Росії трактувалися як ревізіонізм – намагання підірвати усталений міжнародний порядок і домінуючі позиції Заходу.

Американські дослідники і експерти вважали більш пріоритетним зміцнення обороноздатності та економіки України, порівняно з санкційним тиском на Росію, який мав обмежений вплив. При цьому вони, з одного боку, виступали за посилення тиску на Москву, а з іншого, – виключали можливість військової конфронтації між США та РФ, враховуючи її ядерний арсенал.

Аналіз особливостей програм американської допомоги Україні здійснений у працях таких дослідників, як І. Братко [39], М. Васильєва [48, 47], О. Манчуленко [259], В. Медвідь [266], Ю. Мателешко [264], І. Тихоненко [387], Я. Фощан [420]. Зокрема, М. Васильєва доводить, що зміст і спектр програм американської

допомоги визначаються не стільки потребами країн-реципієнтів чи економічними цілями, скільки стратегічними інтересами США. Загальною метою Вашингтона на пострадянському просторі є послаблення російського впливу та просування демократії [48, с. 114]. Щодо України, то інтереси США є доволі сталими та включають підтримку незалежності та територіальної цілісності України, підтримку її європейської та євроатлантичної інтеграції, демократизації та громадянського суспільства, дотримання режиму ядерного нерозповсюдження, зменшення енергетичної залежності від РФ, відкриття нових ринків і можливостей для американського бізнесу в Україні.

Для визначення детермінант, динаміки та контексту розвитку українсько-американських відносин особливе значення мають наукові розвідки, присвячені формуванню та еволюції зовнішньої політики України. Ця актуальна тема знайшла відображення у працях С. Віднянського, А. Мартинова [58-60], А. Грубінко [111], О. Кондратенко [195, 197], Ю. Котика [210], С. Прийдуна [335], А. Гольцова [92, 93], М. Капітоненка [178], Г. Перепелиці [309], П. Д'Аньєрі [531], Л. Чекаленка [438], І. Тодорова [329], П. Екмана [550]. Зокрема, один із найбільш авторитетних вітчизняних науковців з цієї теми С. Віднянський відзначає, що першим серйозним проявом кризових явищ у зовнішній політиці України, які спричинили зниження її міжнародного статусу, була неспроможність закріпити стратегічне партнерство зі США як з країною, що здатна стримувати імперські амбіції Кремля. Показовим у цій ситуації став тиск Вашингтона на Київ на початку 1990-х рр. з метою схилити Україну до відмови від третього у світі ядерного потенціалу, а згодом (1998) тиск з метою відмови від контракту на постачання турбін для іранської АЕС в м. Бушер. У результаті відбулося критичне зниження здатності України забезпечувати власну національну безпеку та зовнішньополітичну самостійність [60, с. 62].

Вітчизняний політолог О. Кондратенко приходить до схожих висновків щодо кризи зовнішньої політики України, окреслюючи при цьому причини такого стану. Після проголошення Україною незалежності досить тривалий час її сприймали на Заході як нову пострадянську країну, тісно пов'язану з Росією.

Натомість потенціал і стартові умови України станом на 1991 р. якісно відрізнялися від решти країн СНД і ЦСЄ: за показниками ВВП вона входила в тридцятку найбільших економік світу, мала потужний науковий потенціал і третій у світі ядерний арсенал. Тобто наявний потенціал давав можливість потенційно говорити про незалежну Україну як державу середньої сили.

Однак збереження військово-морської бази РФ у Севастополі, відмова від арсеналу ядерної зброї поряд з глибокою економічною кризою суттєво послабили її геополітичний статус. Як Захід, так і Росія не були зацікавлені у статусі України як впливової східноєвропейської країни. Така прагматична логіка забезпечила поступову трансформацію України у слабку периферійну державу в Європі, яка виконує роль буферної зони [197, с. 49]. Формуючи новий геополітичний ландшафт у регіоні, США вбачали в Україні форпост свого впливу на пострадянському просторі та в регіоні ЦСЄ, а також демократичну альтернативу російській імперській політиці.

Сучасний глобалізований світ характеризується посиленням ролі діаспор у міжнародних відносинах і публічній дипломатії. Українська еміграція до США має понад столітню історію, а вітчизняна діаспора ще до проголошення незалежності України тісно співпрацювала з американськими конгресменами та урядовцями у справі збереження національної пам'яті. Особливості політичної діяльності української діаспори в США та її вплив на двосторонні відносини країн всебічно досліджують Л. Біловус [30-32], О. Гомотюк, І. Недошитко [31, 95, 96], О. Ващенко [50], Д. Горєлов [99], А. Зубик [169], Л. Отрошко [303], Т. Кондакова [194], Д. Курганський [226], Ю. Недужко [291], О. Сухобокова [379-381].

О. Гомотюк і І. Недошитко відзначають, що основні напрями діяльності української діаспори та її співпраця з державними органами в США відповідають міжнародним інтересам України. Через організацію інформаційних кампаній, маніфестацій представники діаспори привертають увагу громадськості та уряду США до подій навколо та в середині історичної Батьківщини, просувають її позитивний імідж, лобіюють у Конгресі США посилення військової та фінансової допомоги Україні [96, с. 51]. Від 1991 р. традиційно активною є позиція діаспори

щодо демократизації та державотворчих процесів в Україні. Зрештою, внесок української діаспори у збереження пам'яті та поширення інформації про злочини радянського режиму, пов'язані з Голодомором 1932–1933 рр. в Україні, є визначальним і сьогодні вже став частиною ідентичності українського народу.

Аналіз вітчизняної і західної наукової літератури виявив ряд концептуальних вад у вивченні українсько-американських відносин. По-перше, більшість наявних розвідок зосереджується на емпіричному описі подій, візитів і рішень в рамках двосторонніх взаємин. Натомість мало представленою є аналітична складова з виявленням пріоритетів порядку денного двосторонніх відносин, інтересів і причин, що визначали поведінку сторін. По-друге, в науковому дискурсі закріпилась однобічність висвітлення тематики. Дослідники фокусуються на політиці США щодо України, її пріоритетах і акцентах у різні періоди. Через це нерозкритими в повній мірі залишаються інтереси та підходи української сторони у співпраці зі США.

По-третє, для більшості вітчизняних і західних наукових праць характерний підхід, у рамках якого відносини України та США розглядаються як безпосередня похідна від російсько-американських відносин і протиріч на пострадянському просторі або у більш широкому контексті – відносин між Заходом і РФ. У рамках такого підходу Україна розглядається як поле геополітичного суперництва між ними. Звісно, двосторонні відносини України та США будуються з урахуванням чинника Росії як впливового політичного актора та конкурента США в Євразії. На нашу думку, українсько-американські відносини, хоч і є частиною російсько-американських протиріч, водночас мають власні мотиви, логіку та динаміку, які не можна звести виключно до російського чинника.

По-четверте, більшість робіт із сучасних українсько-американських відносин фокусуються або на геополітичних контекстах (стримування амбіцій РФ у регіоні, зміцнення позицій США в Центрально-Східній Європі), або ж присвячені окремим аспектам співробітництва України та США (безпековим, політико-дипломатичним, економічним). На цьому тлі дослідники упускають або

слабо розкривають власну логіку та системні характеристики двосторонніх відносин країн.

Зрештою, як у західній, так і в українській науковій літературі з українсько-американських відносин домінує позитивний тон, заданий владним дискурсом. Відповідно до нього, динаміка, події та тенденції у двосторонніх відносинах країн висвітлюються та інтерпретуються здебільшого в дусі стратегічного партнерства, співпраці, спільних цілей і цінностей. За такого погляду часто свідомо оминаються розбіжності, проблемні періоди, протиріччя та елементи примусу. Для прикладу, обмеженою є кількість наукових праць, присвячених таким темам, як особливості українсько-американських відносин у першій половині 2000-х рр., за президентства В. Януковича, асиметрія влади між країнами у двосторонніх відносинах, вплив США на політичні процеси в Україні. Відносини України зі Сполученими Штатами ніколи не були настільки позитивними, як про це позиціонується в офіційному та науковому дискурсі в Україні.

Аналізуючи наукову літературу, можемо відзначити хвилеподібний характер у розвитку наукового дискурсу з цієї тематики. Стрімкий сплеск академічного інтересу до української проблематики на Заході припадає на 2005, 2014 та 2022 рр., коли, відповідно, в Україні відбулася «Помаранчева революція», розпочалася гібридна війна та відкрита агресія Росії проти України.

Як і двостороннім відносинам України та США, так і науковому дискурсу з цієї тематики характерна асиметричність уваги. Якщо в Україні відносинам зі США як найвпливовішою державою на світовій арені та головним зовнішньополітичним партнером дослідники-міжнародники приділяють значну увагу, то в американській політичній науці відносинам з Україною як периферійною європейською державою відводиться досить скромне місце. До початку повномасштабного вторгнення Росії Україна ніколи не входила до переліку головних зовнішньополітичних пріоритетів США. Більш того, тривалий час Україна сприймалася в американських політичних і академічних колах як слабка, нова пострадянська країна, яка знаходиться у сфері впливу Росії та тяжіє до неї (за прикладом Білорусії) [140, с. 147]. Як наслідок, масив наукових

публікацій у США щодо українсько-американських відносин, проблем політичного розвитку та зовнішньої політики України є значно меншим, порівняно з іншими країнами ЦСЄ (Польщею, Угорщиною, Румунією, Чехією).

У рамках наукового дискурсу існує неоднозначність і суперечливість, іноді навіть суб'єктивність поглядів у визначенні сутності та характеристик українсько-американських відносин. Так, більшість вітчизняних дослідників використовують для характеристики відносин України та США поняття «стратегічне партнерство», розуміючи під ним поглиблене міждержавне співробітництво в кількох важливих сферах [153, с. 36]. Однак, на нашу думку, попри всю різноманітність дефініцій цього терміна, він скоріше є формулою дипломатичної мови і лише вказує на рівень значущості двосторонніх відносин для держави в її ієрархії зовнішньополітичних пріоритетів, порівняно зі звичайними двосторонніми відносинами, особливим партнерством і всеосяжним стратегічним партнерством. Так, США мають відносини стратегічного партнерства з понад 50 країнами світу, зокрема Францією, Італією, Польщею, Румунією, Україною, Грузією, Казахстаном, Кенією, Ізраїлем, Йорданією, Тунісом, Джибуті, Індією, В'єтнамом, Таїландом та ін. Однак сам по собі цей статус відносин не розкриває особливостей, динаміки і тенденцій взаємодії цих країн зі Сполученими Штатами.

Вітчизняний дослідник С. Толстов пропонує розглядати відносини США та України як відносини світового гегемона та країни-послідовника. На його думку, Сполучені Штати вбачають в Україні не союзника, а лояльного партнера, який має другорядне значення [395]. Відповідно Вашингтон формує політику на українському напрямку переважно з огляду на характер відносин з Москвою.

І. Дерев'янка [125] та Д. Лакішик [237] відзначають, що США як наддержава та Україна як периферійна держава перебувають на різних полюсах ієрархії в міжнародній системі. Враховуючи величезну різницю у ресурсах і геополітичному впливі, їхні відносини природно формуються крізь призму асиметрії. Д. Лакішик зауважує, що США у постбіполярний період вдалося побудувати навколо себе концентричними колами спільноту демократій, усередині кожного з яких політичні та безпекові зв'язки між державами стають

тіснішими, а економічна взаємозалежність – вищою [237, с. 52]. Ієрархічно організована система відносин Вашингтона із країнами, що підтримали американську модель світового порядку, побудована на основі співпраці кількох груп держав, пов'язаних одна з одною та зі США відносинами взаємозалежності різного рівня. Члени кожної з груп певною мірою обмежують власну політичну суб'єктність в обмін на участь у цій стабільній системі.

Схожу думку висловлює американський політолог П. Д'Аньєрі, який вважає, що між США та Україною сформувалася складна система взаємних впливів, яку можна схарактеризувати як асиметричну взаємозалежність [530, с. 146]. Україна розраховувала на американське сприяння на шляху інтеграції до Європи, а також у вирівнюванні українсько-російських відносин. Натомість реалізація геополітичних стратегій США у Східній Європі та пострадянській Євразії потребувала залучення України та навіть узгодження з Києвом певних питань. Географічне розташування України між Сходом і Заходом стало ключем для забезпечення стабільності в регіоні ЦСЄ.

У руслі офіційного дискурсу визначають українсько-американські відносини В. Горбулін і В. Бадрак [97]. Вони, на їхню думку, найкраще відповідають критеріям відносин глобальної держави та важливої країни ЦСЄ. Стратегічна роль України в регіоні створює умови для взаємної кооперації та вигоди. Разом із тим, динаміка двосторонніх відносин зі США, а відтак і статус, постійно коливається, оскільки залежить від зовнішніх чинників, насамперед пріоритетів Вашингтона в Європі та стану американо-російських відносин.

Доволі цінною є думка вітчизняного експерта В. Орлика про те, що відносини США з Україною слід розглядати в контексті активізації та модернізації потенціалу глобальної мережі альянсів і партнерств, що є ключовим елементом американської міжнародної стратегії в XXI ст. [301]. В умовах перерозподілу владно-силового балансу у світі та послаблення глобальної могутності США їхня мережа союзників і партнерів залишається однією з найбільших порівняльних переваг над конкурентами.

Вітчизняна дослідниця В. Шамраєва, аналізуючи особливості українсько-американських взаємин, доходить висновку, що до них не можна застосовувати модель асиметричного партнерства у її традиційному розумінні, водночас поєднання можливостей глобальної потуги з намірами держави середньої сили є вигідною перспективою. На її думку, у випадку відносин України та Сполучених Штатів під впливом різних чинників сформувалася складна компромісна модель двосторонніх взаємин, якій притаманна взаємодія з глобальними елементами та складовими частинами конструкції міждержавних стосунків регіонального виміру. Стратегічне партнерство країн поєднує елементи «представницької» і «асиметричної» моделей, а також партнерства «проти спільної загрози» з боку РФ [448, с. 17]. З цією думкою погоджується й Н. Ржевська, відзначаючи, що модель партнерства України та США можна схарактеризувати як «боротьбу проти спільного ворога» [345, с. 229].

У західному дискурсі висловлюються більш прагматичні оцінки українсько-американських відносин. Зокрема, колишній посол США в Україні С. Пайфер у своїй книзі визначає їх як асиметричне партнерство з глобальними вигодами для обох сторін [669, с. 21]. Дослідник з аналітичного центру RAND Corporation Г. Біннедейк у стратегічному огляді американських партнерств відносить Україну до категорії дружніх і важливих партнерів. У той же час Україна є вразливою країною з огляду на російську агресію, що створює проблеми для американської політики в Європі [485]. На противагу їм американський політолог К. Пелчер відзначає, що у відносинах України та США навряд чи можна говорити про рівноправність [666]. У 1990–2000-х рр. вони швидше нагадували патерналізм, особливо під час каденцій Б. Клінтона та Дж. Буша-молодшого.

Більш відверту оцінку українсько-американським відносинам дають американські дослідники М. Маккой і М. Міллер [642], а також литовський вчений З. Повілас [675, 676], які відносять Україну до переліку держав-клієнтів США. Незважаючи на завершення «Холодної війни» і зникнення очевидних загроз, Сполучені Штати не відмовились від звичної стратегії розширення мережі держав-клієнтів. Якщо у 1980-х рр. політика сприяння поширенню демократії у

світі була інструментом витіснення комуністичної ідеології та відповідно ствердження американського впливу, то у 1990–2000-х рр. вона трансформувалася на засіб зменшення російського впливу в Центрально-Східній Європі та на теренах колишнього СРСР. Багато лідерів країн регіону, остерігаючись загрози знову потрапити в васальну залежність від Москви, самі шукали захисту у Вашингтоні. Зокрема, З. Повілас вважає, що США надавали всебічну політичну та економічну підтримку українському президенту В. Ющенку, який у дусі клієнтизму проводив проамериканську зовнішню політику [675, с. 85].

У цьому контексті звертає увагу робота української вченої Н. Криворучко [217], яка, аналізуючи перипетії чесько-американських відносин, доходить висновку, що взаємини «молодих демократій» Центрально-Східної Європи, зокрема й України, зі Сполученими Штатами носили асиметричний характер і спиралися на патрон-клієнтарну модель. Прагнучи інтегруватися на Захід, країни регіону обрали стратегію повної підтримки американських стратегічних інтересів. На практиці це проявилось у закупках американських товарів і послуг, вигідних проєктах у сфері енергетики, участі у міжнародних військових коаліціях на чолі зі США, підтримці американських ініціатив у міжнародних організаціях.

Протягом останніх десятиріч в Україні у рамках політичної та історичної наук сформувалася потужна дослідницька школа американістики. Її основними напрямками досліджень стали геополітична стратегія глобального лідерства США («Grand Strategy»), українсько-американські відносини, політика США щодо країн ЦСЄ та пострадянського простору, політика США в інших регіонах світу.

Тривалий час провідним науковим центром з вивчення зовнішньої політики США був Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України (1992–2013), де відповідні тематичні дослідження проводилися у відділах глобалістики, геополітики та геоекономіки і трансатлантичних досліджень. Після його ліквідації дослідницька робота була продовжена відділом трансатлантичних досліджень (керівник – С. Толстов) Інституту всесвітньої історії НАН України і відділом історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України (керівник – С. Віднянський) Інституту історії України НАН України.

Також у структурі Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД) функціонує Центр зовнішньополітичних досліджень, який приділяє значну увагу політиці США щодо України. Водночас специфікою досліджень НІСД є орієнтація на експертне знання та прикладну аналітику.

У секторі вищої освіти провідними осередками американістики, зокрема вивчення відносин Україна–США, є Центр американських студій у Львівському національному університеті імені Івана Франка, Центр міжнародних досліджень в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова, а також кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн Київського національного університету імені Тараса Шевченка, при якій видається журнал «Американська історія та політика».

1.2. Методологічні засади вивчення українсько-американських відносин

Попри небачене посилення геополітичної та економічної взаємозалежності держав у світі в ХХІ ст. міжнародні відносини та зовнішня політика залишаються багатоаспектною та багатовекторною сферою діяльності. Їм і досі притаманний значний рівень турбулентності та невизначеності. Це робить майже неможливим створення універсальної теорії або концепцій, які б пояснювали складні міжнародні реалії в усіх їхніх різноманітних проявах.

Під час становлення міжнародно-політичної науки сформувалися декілька теоретичних підходів до дослідження природи міжнародних відносин і політики, провідними з яких сьогодні є неореалізм, неолібералізм і конструктивізм.

Доктрина лібералізму зародилася в ХVІІ ст. Помітний внесок в її розвиток здійснили Дж. Локк, Г. Гроцій, І. Кант, Дж. Бентам. Щодо міжнародних відносин його основними ідеями були обмеження застосування військової сили, створення міжнародних інститутів, здатних розв'язувати міждержавні суперечки, необхідність демократизації та регулювання міжнародних відносин за допомогою норм права та моралі. Наприкінці 1970-х рр. на основі лібералізму та осмислення процесу глобалізації виник неолібералізм. До його провідних сучасних теоретиків належать Р. Кеохейн, Дж. Най, Ф. Фукуяма, Ч. Купчан.

Представники неолібералізму виходять з того, що відносини між державами спираються на прагнення до співробітництва, солідарності та спільні цінності, а не на принципи егоїзму та анархії. В умовах глобалізації між країнами сформувалася широка багаторівнева мережа зв'язків і відносин, результатом чого стала зростаюча транснаціоналізація міжнародної політики та взаємозалежність.

Ці процеси проявилися у зменшенні дієвості силових засобів у реалізації зовнішньополітичних інтересів держав, лібералізації світової торгівлі, зростанні ролі недержавних суб'єктів у міжнародних відносинах, демократизації політичних систем, створенні наднаціональних структур. Попри анархічні риси міжнародні відносини не є некерованими. Зовнішньополітична практика та прагнення країн до співпраці сприяли створенню міжнародного права та міжнародних організацій як регуляторів міжнародного життя. Їхнє утвердження після Другої світової війни мало своїм результатом формування ліберального міжнародного порядку. Дотримання державами визначених правил поведінки забезпечує його стабільність. Посилення взаємозалежності країн зумовлює необхідність створення наднаціональних структур для управління глобальним розвитком (ООН, G7, G20, BRICS).

На думку неолібералів, основними цілями зовнішньої політики держав має бути зростання національного багатства та забезпечення міжнародного миру, а її принципами – орієнтація на співпрацю, солідарність і мораль. Тому військова сила хоч і залишається важливим інструментом у міжнародній політиці, однак з огляду на її невисоку дієвість відходить на другий план, порівняно з «м'якою» силою та міждержавною співпрацею на взаємовигідних засадах. Це, у свою чергу, зменшує конфліктогенність міжнародного середовища.

Неоліберальна концепція наголошує, що в епоху глобалізації роль держави як головного суб'єкта в міжнародних відносинах дещо зменшується. Натомість все більшу вагу на міжнародній арені отримують інші актори – міжнародні організації, ТНК, неурядові організації та політичні рухи, регіони, діаспори. Особливо неоліберали підкреслюють значення міжнародних організацій як інструменту багатосторонньої співпраці щодо вирішення спільних проблем. Як

відзначає Дж. Розенау, сфера міжнародних відносин сьогодні функціонує на двох рівнях, кордони між якими є розмитими. Перший рівень залишається традиційним полем взаємодії національних держав. На другому рівні діють численні недержавні актори, які співпрацюють як між собою, так і з державами у вирішенні проблем [145, с. 1132].

Дослідження українсько-американських відносин з позицій неолібералізму передбачає їхнє трактування як кооперативних відносин двох рівних країн, які на засадах партнерства співпрацюють на двосторонньому та багатосторонньому рівнях для вирішення власних і міжнародних проблем. Основою об'єднання держав для партнерської співпраці служить прихильність спільним цінностям і існуючим нормам міжнародної поведінки. Також це зумовлює домінування у двосторонніх відносинах взаємної поваги, солідарності та утримання від примусу.

Наприкінці 1980-х рр. у сфері досліджень міжнародних відносин з'являється конструктивістський підхід, засадничі елементи якого були перенесені з соціології. На відміну від неореалізму та неолібералізму з їхніми раціоналістичними установками, конструктивізм під час аналізу зовнішньополітичної поведінки держав зосереджувався на людській свідомості та сприйнятті міжнародної реальності. Так, конструктивісти виходять з того, що рамки поведінки держав формуються взаємодією їхніх уявлень про себе, інші країни та міжнародні тенденції. Держави в рамках конструктивістської парадигми розглядаються як основні одиниці аналізу, а самі міжнародні відносини – як спільнота акторів, між якими постійно відбуваються взаємодії.

Структурна композиція та існуючі обмеження в міжнародних відносинах визначаються не співвідношенням сил провідних держав, а, скоріше, носять інтерсуб'єктивний характер, тобто виробляються під час взаємодії держав між собою, що й зумовлює різноманіття форматів двосторонніх відносин.

У цьому контексті центральними поняттями для конструктивістів є інтереси та ідентичність. Остання є уявленням країни як політичної еліти, так і суспільства про те, ким вони є і чого прагнуть, хто є друзями та ворогами. Іншими словами, це самоідентифікація держави у відносинах із зовнішнім світом. Її формування є

результатом закріплення у свідомості певних ідей і переконань, що обґрунтовують дії та рішення держави на міжнародній арені, а також розуміння світової політики. Тобто не структура міжнародної системи (неореалізм) і не прагнення до співпраці (неолібералізм) визначають поведінку держав, а їхнє світорозуміння та уявлення, які формуються через взаємодію з іншими та не завжди можуть бути раціональними. У процесі аналізу міжнародних відносин термін «ідентичність» використовується для позначення спільності або відмінності держав.

Структури та правила в міжнародній політиці не є чимось наперед заданим, а створюються спільно державами, які на основі ідентичності шукають оптимальні форми співпраці та спільні точки дотику. Стан міжнародної політики в цілому залежить від різних культур, дискурсів і практик, які сповідують держави. З огляду на це національні інтереси також є сконструйованими концептами, які виробляються на основі ідентичності. Вона сигналізує іншим про інтереси держави та можливі рамки її поведінки. Тому, коли під впливом часу та обставин змінюється ідентичність, відповідно корегуються й інтереси. Також дослідники вважають, що у держав на міжнародній арені може бути декілька ідентичностей залежно від впливу внутрішнього та зовнішнього середовища [438, с. 63]. Зокрема, у випадку зовнішньої політики України, то вона може самоідентифікувати себе як європейська, пострадянська, миролюбна, буферна, демократична держава, міст між Сходом і Заходом або жертва російської агресії.

Аналіз українсько-американських відносин з точки зору конструктивізму вимагає пошуку спільних рис у світорозумінні та ідентичності двох країн. Такою є прихильність демократії. В такому ракурсі США є лідером демократичного світу, а Україна – членом спільноти демократій.

Концепція реалізму зародилася в першій половині XVII ст. Її теоретичними джерелами стали праці та ідеї Т. Гоббса, Н. Макіавеллі та А. Рішельє. Мислителів цієї школи об'єднує погляд на міжнародні відносини як анархічне та конфліктне середовище, в якому безперервно йде боротьба за владу між державами, а головним інструментом забезпечення реалізації національних інтересів є

військова сила. Найбільш авторитетними представниками неореалізму є Дж. Міршаймер, К. Волтц, Г. Кіссінджер, Ю. Румер, Б. Бузан, О. Вейвер.

Прихильники неореалізму трактують відносини між державами і міжнародну політику через поєднання ідей про їхній анархічний характер і наявність міжнародної системи, структурні особливості якої впливають на зовнішньополітичну поведінку держав. З одного боку, на міжнародній арені держави прагнуть до реалізації своїх національних інтересів, що визначає їхні міркування та дії. З цією метою держави, будучи функціонально подібними одиницями, постійно конкурують між собою та укладають домовленості. Їхні національні інтереси мають об'єктивний характер і зумовлюються наявними зовнішніми загрозами, історією, географічними умовами, конкретними суспільними потребами. При цьому головними мотивами у зовнішній політиці держав традиційно є забезпечення власної безпеки, умов для економічного розвитку та посилення свого міжнародного впливу. Основою досягнення цих цілей є нарощення силового потенціалу держави.

З іншого боку, на думку неореалістів, держави взаємодіють одна з одною не у вакуумі, а в рамках історично зумовлених міжнародних систем, що накладає на їхню поведінку обмеження. Тому у процесі аналізу міжнародних відносин неореалісти розглядають держави в контексті тих структур, які вони створюють, – міжнародних організацій, альянсів і партнерств – для кооперації у досягненні спільних цілей. Багатосторонні та двосторонні формати взаємодії структурують міжнародне середовище та впливають на зовнішню політику держав. Як відзначає К. Волтц, структурні характеристики міжнародної системи проявляються перш за все в елементах примусу, які звужують діапазон можливих дій і в такий спосіб стримують анархічну природу міжнародної політики [384, с. 96].

Стабільність міжнародної системи, її норм і вимог до держав безпосередньо залежить від підтримки балансу сил між великими державами. Останні відіграють вирішальну роль у формуванні структури міжнародної системи, яка визначає рамки поведінки для всіх її учасників, впливає на розподіл можливостей і ролей між різними групами держав. К. Волтц пропонує вважати «великою» державу, яка

має переваги над іншими країнами за показниками військової сили, економічного та технологічного розвитку, кількості та якості населення [394, с. 43].

Значні військові та економічні можливості дозволяють великим державам поширювати свій геополітичний, економічний і культурний вплив у глобальному масштабі. Відповідно будь-які вагомні зміни у співвідношенні сил між великими державами запускають процес трансформації міжнародної системи та вироблення нових принципів її функціонування.

Структурні параметри міжнародної системи дозволяють зрозуміти, а іноді й передбачити логіку поведінки держав, що мають різну вагу на міжнародній арені. Структурно-функціональна організація міжнародної політики забезпечує стійкий вплив на зовнішню політику та позиціонування держав. Іншими словами, правила гри, закріплені у структурі міжнародної системи, визначають поведінку держав залежно від їхньої ролі та місця в глобальній ієрархії.

Можливості та статусні відмінності різних груп держав на міжнародній арені визначаються їхніми силовими потенціалами. Анархічна та державоцентрична природа міжнародних відносин унеможлиблює створення в міжнародній системі інститутів центральної влади (глобального уряду), які б могли встановлювати та гарантувати міжнародний мир. У цих умовах кожна держава природно прагне збільшити свою військову силу, зміцнити міжнародне становище, а також, за можливості, попередити посилення держав-суперників.

Поняття «сила» є одним із найголовніших як для неореалістів, так і для теорії міжнародних відносин у цілому. Воно було запозичено в міжнародно-політичні дослідження з військово-стратегічної сфери та безпекових студій. Тому від початку в рамках класичного реалізму поняття «сила» трактували як сукупність військових засобів і можливостей держави в поєднанні з політичною волею до їхнього застосування.

У 1960–1970-х рр. під впливом нових реалій міжнародного життя дослідники у сфері міжнародних відносин розширили розуміння поняття «сили», додавши до військової складової економічні можливості, а поряд із поняттям «сила» почали використовувати поняття «національна могутність» [192, с. 92]. На

сучасному етапі силовий потенціал держави включає військові, політичні, економічні, ідеологічні, культурні ресурси, які створюють можливості впливу на інші держави та визначають місце держави в ієрархії міжнародної системи.

Таким чином, зовнішньополітична стратегія країн значною мірою зумовлюється владно-силовою конфігурацією та структурними обмеженнями в міжнародній системі. Неореалізм допускає, що держави можуть об'єднувати зусилля для досягнення спільних цілей, але вони співпрацюють у рамках альянсів і партнерств винятково у власних інтересах і допоки отримують вигоди від них.

Конкуруючи за вплив у міжнародній системі, могутні держави намагаються встановити систему відносин слідування з більш слабкими державами, формуючи на цій основі власні сфери впливу та мережі друзів. Великі держави таким чином зміцнюють свою структурну владу, більш слабкі – зміцнюють безпеку за рахунок заступництва могутніх партнерів. Створення міжнародних коаліцій, військових і торговельних союзів також позитивно впливає на функціонування міжнародної системи. Договірні засади міждержавної співпраці сприяють стабілізації відносин між їхніми учасниками та визнанню лідерського статусу сильних держав.

Аналіз двосторонніх відносин України та США крізь призму неореалізму означає їхній розгляд як відносин між державами з різними можливостями та статусами в міжнародній системі. Сполучені Штати є глобальною державою, яка прагне стримувати ревізійні амбіції Росії та посилювати свій вплив у Європі. З цієї точки зору Україна розглядається як держава, важлива для стримування РФ і забезпечення стабільності в Центрально-Східній Європі. У відносинах з Україною США намагаються, з одного боку, розширювати співпрацю, а з іншого – уникати прямої конфронтації з РФ. У рамках неореалістичної парадигми прагнення України розвивати партнерські відносини зі США у сфері безпеки є засобом зміцнення її незалежності та обороноздатності перед обличчям імперіалістичних зазіхань Росії.

Таблиця 1.1

Характеристики основних парадигм теорії міжнародних відносин

Парадигма	Погляд на міжнародні відносини	Мета зовнішньої політики держави	Детермінанти поведінки держав
Неореалізм	анархічне міждержавне середовище	посилення національної безпеки та міжнародної могутності	структурні параметри міжнародної системи, що визначаються балансом сил провідних держав
Неолібералізм	частково анархічне, але інституційно структуроване поле взаємодії державних і недержавних акторів	забезпечення економічного процвітання та міжнародного миру	прагнення до співпраці, норми, закріплені у праві та практичній діяльності міжнародних організацій
Конструктивізм	міжнародне співтовариство, подібне людському суспільству	реалізація своїх інтересів у взаємодії з іншими державами на основі спільного світорозуміння	ідентичність як сукупність знань, ідей і уявлень про себе, інших і міжнародні процеси

Джерело: складено автором

На нашу думку, найбільш ефективним підходом для аналізу українсько-американських відносин є неореалізм (структурний реалізм), який оперує такими поняттями, як національні інтереси, безпека, могутність, сфери впливу, баланс сил. У цьому контексті концепція патрон-клієнтелізму виступає як прикладне посилення парадигми структурного реалізму.

Методологічною основою роботи є загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, що дозволяють проаналізувати українсько-американські відносини з позицій багатомірності та системності, в їхній динаміці та взаємозв'язках. Основними методами дослідження є системний підхід, історичний та порівняльний методи, контент-аналіз, ситуаційний аналіз. Методологія дослідження ґрунтується на принципах об'єктивності, системності, історизму та контекстуальності.

Глибоке вивчення сутності та динаміки українсько-американських відносин, формулювання висновків стало можливим за рахунок широкого використання в дослідженні методів наукового пошуку: аналізу, синтезу, спостереження, узагальнення, методів індукції та дедукції. За допомогою аналізу були визначені основні інтереси та сфери співпраці країн у рамках двосторонніх відносин, їхні характерні ознаки. Також на первинній стадії дослідження аналіз дозволив визначити особливості джерельної бази на основі тематичної подібності. Операції логічного синтезу результатів розгляду різних питань і аспектів відносин США та України дозволили визначити сталу логіку та закономірності цих відносин, які проявлялися тією чи іншою мірою протягом більшої частини їхньої історії.

Узагальнення дало змогу систематизувати великий масив емпіричних даних і подій, пов'язаних із українсько-американськими відносинами, щоб перевірити їхнє значення для теоретичних положень концепції патрон-клієнтелізму. Використання методів індукції та дедукції допомогло зробити висновки про збільшення впливу тих чи інших чинників на українсько-американські відносини в різні періоди.

Крім того, триваюча російсько-українська війна уможливила застосування спостереження. Завдяки цьому методу автор глибше розуміє причини розбіжностей і напруженості у відносинах між Україною та США на сучасному етапі, а також спрямованість закулісних політичних процесів, що відбуваються за їхніми межами.

Застосування системного підходу в роботі полягає в розгляді двосторонніх відносин України та США як сукупності позицій, інтересів і взаємовпливів сторін, включаючи внутрішні та зовнішні чинники, сфери співпраці та протиріччя, які є структурованими та перебувають у динамічній взаємодії одна з одною та з ширшим міжнародним контекстом. Водночас ці відносини мають певні тенденції, логіку, інституційні форми та межі.

Двосторонні відносини країн є відкритою та динамічною системою взаємних зв'язків, що постійно одержує імпульси від міжнародного середовища та створює імпульси всередині себе. Останні, як правило, пов'язані зі зміною

влади у країнах і періодичному корегуванні акцентів і пріоритетів двосторонньої взаємодії.

Зовнішні імпульси для двосторонніх відносин держав можуть проявлятися в існуванні або посиленні спільних загроз і ризиків, міжнародних подіях або зміні ситуації в навколишніх регіонах, які суттєво зачіпають національні інтереси країн, появі нових сфер співпраці. Разом із тим, двосторонні відносини країн не лише зазнають впливу міжнародного середовища, але й самі можуть впливати на нього для реалізації власних цілей. Так, зміцнення державою відносин з однією із сусідніх країн або з великою державою, яка знаходиться поза регіоном, може значно впливати на геополітичну структуру та баланс сил у регіоні.

Зовнішнім середовищем для двосторонніх відносин країн є саме міжнародне життя та система як історично обумовлені правила та способи організації взаємодій суверенних держав, розподілу їхніх можливостей і ролей.

Внутрішні імпульси у міждержавній взаємодії походять зі сфери внутрішньої політики та економіки. Зміни владних команд у державах супроводжуються переглядом зовнішньополітичного курсу, що може викликати або активізацію двосторонніх відносин з певними країнами, або навпаки охолодження. Також до внутрішніх імпульсів розвитку відносин між державами можна віднести наявність потенційно взаємовигідних стратегічних проєктів у сфері економіки та енергетики, діаспори, запити з боку приватного бізнесу, встановлення дружніх міжособистих відносин між главами держав, спільний кордон або екологічні проблеми.

Цілісність двосторонніх відносин держав як системи полягає в тому, що різні аспекти і сфери співпраці перебувають у тісному взаємозв'язку: покращення в політичному діалозі між країнами створює передумови для активізації безпекових і економічних зв'язків, і навпаки. Ця цілісність поступово формується та проявляє свої властивості у процесі взаємодії з міжнародним середовищем.

З точки зору системного підходу двосторонні відносини держав доцільно розглядати як комплекс взаємодій і зв'язків, який забезпечує узгодження позицій і запитів сторін, а також вирішення проблем. Саморегуляція взаємодій відбувається

на основі національних інтересів, міжнародних стратегій держав і міжнародно-політичної ситуації. Зміни цих детермінант змушують держави адаптуватися до нових умов, окреслюючи декілька можливих траєкторій розвитку двосторонніх відносин: 1) їхній вихід на новий більш високий рівень (поглиблення, розширення); 2) збереження існуючого стану; та 3) погіршення відносин.

Для міждержавних відносин як складної системи також притаманний закон внутрішньої рівноваги. Після вибору однією або спільно двома країнами траєкторії розвитку відносин та етапу впровадження відповідних змін і дій (або бездіяльності як одного з варіантів реакції) настає етап стабілізації, на якому нова конфігурація двосторонньої взаємодії стає сталою. З цього моменту сторони стають схильними підтримувати наявний стан відносин між собою. Це триває доти, поки не з'являться нові імпульси до змін, що часто пов'язані зі зміною влади в одній із країн.

Розгляд двосторонніх відносин держав як комплексу взаємодій дає змогу аналізувати їх крізь призму геополітичної ваги та впливу партнерів (асиметричні – симетричні), розподілу влади у рамках діади (рівноправні – нерівноправні), динаміки (висхідні – низхідні), їхнього характеру (ворожі, суперечливі, партнерські, дружні) або способу реалізації (кооперативні – конфліктні).

У політичних науках продуктивним доповненням до системного підходу є структурно-функціональний аналіз. Цей метод передбачає поділ досліджуваного явища / системи на складові частини, вивчення їхніх функцій і внутрішніх зв'язків [143, с. 132]. У контексті нашого дослідження принцип структурності виходить з того, що характер і особливості двосторонніх відносин України та США знаходять пряме відображення в їхній внутрішній композиції (структурі порядку денного, різній вазі сфер співпраці, інституційних механізмах).

Його використання в дослідженні дозволило виокремити в порядку денному відносин України та США основні сфери співпраці: політичний діалог, безпекова співпраця, енергетика, підтримка реформ, підтримка демократії в Україні, включно з боротьбою з корупцією. У свою чергу, окремі сфери двосторонньої співпраці складаються з певних напрямків і проєктів.

Іншою темою, у вивченні якої застосовувався структурно-функціональний аналіз, стала інституційна інфраструктура українсько-американських відносин. Так, були визначені основні організаційні механізми двосторонньої співпраці (УАМК, КСП, Рада з торгівлі та інвестицій, робочі групи), їхнє призначення, ефективність, внутрішню структуру та вплив на міждержавні відносини в цілому.

Використання історичного та порівняльного методів у контексті динаміки українсько-американських відносин дозволяє визначити траєкторію їхнього розвитку та ступінь спадкоємності щодо різних історичних періодів, а також виявити невирішені проблеми та нові підходи. Порівняння підходів різних адміністрацій США до побудови відносин з Україною та поведінки української влади дозволяє з'ясувати спрямованість дій Вашингтона та Києва один щодо одного, спільні та відмінні риси у підходах до двосторонніх відносин, а також зміни в обсягах політичної та військової підтримки України з боку США.

Також компаративний метод через зіставлення цілей, інтересів і дій США та України на різних етапах сприяє формуванню розуміння того, в які періоди часу відносини країн відповідали моделі патрон-клієнтелізму, в які мала місце скоріше їхня імітація, а також в які періоди відбувалося явне охолодження відносин.

Слід відзначити, що багатьом вітчизняним і західним академічним працям з українсько-американських відносин притаманна методологічна пастка сприйняття – вчені інтерпретують і оцінюють події та політичні рішення попередніх періодів з позиції сьогодення чи домінуючих поглядів. Тому при використанні історичного та порівняльного методів ми намагалися дотримуватися принципу контекстуальності. Двосторонні відносини країн аналізуються й оцінюються з огляду на той контекст (чинники, умови, міркування), в якому формувалися та реалізовувалися тогочасні політики США та України одна щодо одної.

З огляду на особливості джерельної бази дослідження, важливу роль у роботі відіграє контент-аналіз. Використання якісного контент-аналізу в оцінці публікацій ЗМІ, заяв та інтерв'ю колишніх і діючих американських і українських дипломатів дозволяє отримати додаткову «приховану» інформацію про окремі аспекти українсько-американських відносин, такі як їхня атмосфера, відмінності

між публічно задекларованими та реальними позиціями. Для прикладу, контент-аналіз став провідним методом у виявленні та вивченні суперечностей між Україною та США в умовах російсько-української війни. Під час аналізу текстів коментарів і інтерв'ю американських та українських урядовців у 2022–2024 рр. ми фіксували фрази, які були висловлені щодо визначених тем. Зібрані дані порівнювалися за кожною темою (бачення перемоги України, повоєнні кордони, переговори з В. Путіним, гарантії безпеки, перспектива членства в НАТО). Відмінності у формулюваннях інтерпретувалися та робилися висновки.

Також за допомогою контент-аналізу проводилася обробка таких вагомих і цінних джерел, як офіційні документи та аналітичні дослідження, присвячені темі двосторонніх відносин України та США. Були проаналізовані численні спільні заяви президентів країн, заяви за результатами засідань УАМК, КСП, ключові угоди та документи, які регулюють двосторонні відносини, зокрема Хартії 1994, 2008 і 2021 рр., заяви міністрів закордонних справ країн, а також аналітичні огляди, підготовлені американськими та українськими аналітичними центрами.

Важливе значення для дослідження має використання ситуаційного аналізу. В науковій літературі з українсько-американських відносин сформувалася стала традиція тенденційної оцінки вченими значимих подій, рішень і окремих періодів, а також аналітичної побудови ланцюга подій і зв'язків на основі певних наративів. Наприклад, часто дослідники описують роль США в подіях «Революції Гідності» і «Помаранчевої революції», використовуючи метод аналогії та наратив підтримки демократії, хоча очевидно, що американська участь у цих політичних кризах в Україні відзначалася різними мотивами, контекстом і роллю.

Ситуаційний аналіз дозволяє зрозуміти обставини, інтереси, міркування та цілі сторін, а також внутрішні дискусії американської та української влади, які лежали в основі ухвалення ключових рішень щодо двосторонньої співпраці. Лише всебічно проаналізувавши важливі події та ситуації, стан відносин України та США в той період, можна робити об'єктивні висновки про пов'язаність подій з різних періодів між собою загальною логікою чи геополітичної стратегією. За допомогою цього методу проаналізовані переговори щодо ядерного роззброєння

України та укладання Будапештського меморандуму, укладання між Б. Клінтоном і Л. Кучмою неформального пакту про американський патронат, умови ухвалення Україною рішення про відправлення до Іраку миротворчого контингенту.

Також у дослідженні широке застосування знаходить статистичний метод. Оброблені та подані у вигляді таблиць і графіків численні статистичні дані дали змогу обґрунтувати аналітичні положення щодо динаміки та тенденцій українсько-американських відносин кількісними показниками. Статистичний метод є одним із головних при аналізі двосторонньої торгівлі та обсягів американської допомоги. Його пізнавальна ефективність була доповнена використанням графічного методу для наочного відображення встановлених особливостей і тенденцій у розвитку двосторонніх відносин України та США.

Оптимальне поєднання в роботі зазначених загальнонаукових і політологічних методів дозволило якомога повно розкрити сутність, особливості, динаміку та тенденції еволюції українсько-американських відносин, а також сприяло отриманню виважених і обґрунтованих висновків.

1.3. Концепція патрон-клієнтелізму як аналітична рамка дослідження двосторонніх асиметричних відносин між країнами

Міжнародні відносини та світова політика демонструють величезну кількість і різноманіття практик міждержавної взаємодії. Суверенні держави, як малі та середні, так і великі, просуваючи національні інтереси, постійно вступають у різноманітні відносини одна з одною. Їхня природа і строкатість явно не вписуються у традиційні рамки підпорядкування, союзнництва, конкуренції чи конфронтації.

Водночас дослідження у сфері міжнародних відносин і досі зосереджуються на визначальній ролі та зовнішній політиці великих держав. Натомість положення малих і середніх держав здебільшого описується з точки зору їхньої залежності від волі сильніших. Такий дослідницький фокус значною мірою є неповним і неточним, оскільки він ігнорує складність зв'язків між великими державами та численними менш потужними країнами, елементи обміну та взаємності у них.

Шукаючи більш плідну теоретичну модель для вивчення відносин між державами різних рівнів міжнародної ієрархії, ряд західних дослідників наприкінці 1980-х рр. застосували для аналізу відносин наддержав із країнами «Третього світу» концепцію патрон-клієнтелізму, запозичену в антропології та порівняльній політології. Вона розглядала менш розвинуті країни Африки, Азії та Латинської Америки як держави-клієнти та описувала специфіку патронажу США та СРСР щодо них. У підсумку концепція виявилася релевантною та гнучкою для вивчення асиметричної співпраці держав. Її можна застосувати до аналізу великої кількості двосторонніх або багатосторонніх міждержавних відносин.

Клієнтелізм, патронаж – дуже широкі поняття, які знаходяться на перехресті суспільних відносин, економіки та політики. Як результат цієї багатогранності, патрон-клієнтелізм став спільним предметом дослідження істориків, соціологів і політологів. У загальному значенні патронаж передбачає взаємовигідний обмін послугами між особами різного статусу та влади, у рамках якого патрон надає заступництво та ресурси в обмін на лояльність і підтримку клієнта.

Концепція «патрон-клієнт» походить від інституту клієнтели в Стародавньому Римі. Термін «клієнтела» (від лат. *client* – залежний, слухняний) у первинному значенні означав форму соціальної залежності. У добу ранньої Римської республіки бідні громадяни, потребуючи заступництва, почали входити у статусі особисто-залежних осіб у родини впливових патриціїв. Це були ієрархічні, переважно неформальні відносини, засновані на звичаях і принципі відданості [54, с. 117]. Клієнти були зобов'язані нести військову та трудову повинність на користь патрона, періодично надавати йому послуги, сплачувати певну суму за заступництво та виявляти йому знаки поваги та шанування.

Патрон мав захищати інтереси клієнта в суді, піклуватися про його майно, надати земельну ділянку для обробки, всіляко сприяти кар'єрному просуванню клієнта та за потреби надавати матеріальну допомогу, запрошувати на сімейні свята. Також клієнти отримували право носити родове ім'я патрона. Враховуючи різницю у статусі та ресурсах між патроном і клієнтом, їхні відносини носили хоч і взаємний, але асиметричний характер. Рівень взаємності та балансу зобов'язань відрізнявся у різних патронів, що свідчило про договірні засади таких відносин.

У період пізньої республіки у зв'язку з різким зростанням кількості рабів із завойованих країн система патронату у Римі поступово втрачає суспільну значущість, але поняття «клієнт» зберіглося у вжитку: його застосовували до людей, які шукали заступництва. Своєю чергою, клієнтелізм як модель організації відносин був поширений на сферу зовнішньої політики.

У соціальних науках проблематика патрон-клієнтелізму з'явилася наприкінці 1950-х років. Західні антропологи застосовували модель «патрон-клієнт» для вивчення міжособистісних відносин у невеликих сільських громадах в Азії. Починаючи з 1960-х рр. численні соціологічні й антропологічні дослідження виявили, що патрон-клієнтистські зв'язки є повсякденною практикою у багатьох країнах, що розвиваються, особливо у сільській місцевості, де вони формуються у трикутнику «землевласники – чиновники – селяни» [583, с. 572].

Відносини клієнтелізму розглядалися дослідниками як характерна риса виключно слаборозвинутих країн, що заважає їхній суспільній модернізації. Натомість клієнтистські практики в розвинутих західних суспільствах (США, Італія, Франція) тлумачилися як феодальний рудимент або анклавний сегмент, створений емігрантами [209, с. 10]. Протягом 1960–1970-х рр. концепція клієнтелізму розповсюдилася на вивчення широкого спектра соціальних інститутів і спільнот (релігійні та етнічні групи, місцеві громади, профспілки, неформальна економіка). У цих умовах стало зрозумілим, що патрон-клієнтелізм, попри його негативні аспекти, є одним зі способів регулювання діяльності індивідів і їхньої інтеграції в суспільне життя в багатьох країнах світу.

Після виходу праці Ш. Ейзенштадта та Л. Ронігера «Патрони, клієнти та друзі. Міжособистісні відносини та структура довіри в суспільстві» (1984) увага соціологів змістилася на наслідки та ефекти для учасників обміну. На думку вчених, патрони та клієнти не лише отримують необхідні ресурси, а й можливість ідентифікувати себе з бажаними групами у багатоскладному суспільстві [549, с. 54]. Виходячи з цього, вони запропонували розглядати відносини клієнтелізму як специфічний замінник (субститут) довіри, яка необхідна у процесі обміну послугами, але є дефіцитною в сучасному суспільстві.

У політичній науці модель «патрон-клієнт» почала використовуватися наприкінці 1960-х рр. для вивчення неформальних відносин у державному апараті та політичних партіях. У рамках порівняльної політології ствердився погляд на клієнтелістські відносини як широко розповсюджений у традиційних суспільствах тип відносин між владою і групами інтересів. Клієнтела розглядалася як неформальний інститут лобіювання інтересів у політиці, заснований на традиціях і стійких соціальних мережах. Її проявами були кулуарні домовленості, корупція, панування олігархії та бюрократичний корпоративізм.

Разом із тим, оцінки західних дослідників клієнтели як політичного явища розійшлися. Для одних вчених такі неформальні відносини були несумісними з демократичними принципами, джерелом підриву формальних інститутів або результатом відсутності у більшості населення громадянської культури [309, с. 101]. Для інших – реальними механізмами взаємодії політиків, бюрократії та громадян у багатьох країнах світу, і не лише з авторитарними режимами.

Завдяки своїй корисності в аналізі динаміки політичних змін у країнах, що розвиваються, концепція патрон-клієнтелізму швидко отримала визнання. Так, у середині 1970-х рр. відбувся сплеск академічного інтересу до теми політичного патронажу, коли західні дослідники почали все більше помічати, що, незважаючи на проведення економічних реформ, значення клієнтарних відносин у незахідних суспільствах не зменшилося. Виявилося, що вони адаптувалися до нових умов, діючи за фасадом формальних інститутів. Застосовуючи модель «патрон-клієнт», у 1970-х рр. політологи здійснили численні дослідження, які включили такі різні країни, як Китай, Мексика, Філіппіни, Туніс, Італія [257, с. 68]. У 1980–1990-х рр. соціологи та політологи зосередилися на вивченні патронажних зв'язків у країнах Латинської Америки, Східної Азії та СРСР. Концепція клієнтелізму дозволила пояснити специфіку гібридних політичних режимів, які існували в цих регіонах.

Паралельно у середині 1970-х рр. виникло ще два напрямки досліджень патрон-клієнтелізму у політичній науці – патронат у бюрократії та електоральний клієнтелізм. У першому випадку мова йде про вивчення поширення клієнтарних відносин у державних структурах. Дослідження виявили, що у багатьох країнах з авторитарним правлінням ці відносини пронизували не лише владну верхівку, а й

державну службу. Міркуючи категоріями залежності та обміну, патрон (політик або урядовець вищого рангу) надавав клієнту державну посаду, а той у відповідь брав на себе певні неформальні зобов'язання. У такий спосіб відносини клієнти вбудовувалися в механізми роботи державного апарату. Призначення на державні посади лояльних людей посилювали керованість державних органів з боку патрона. Разом із тим, через перенасичення бюрократії патронажними зв'язками державне управління ставало все більш неефективним.

Сутність електорального клієнтелізму найбільш чітко була представлена в концепції «політичних машин» Е. Банфілда та Дж. Скотта. Згідно з нею, «політична машина» – це специфічна організаційна структура, яка забезпечує мобілізацію виборців і перемогу на виборах потрібних кандидатів. Її працівники на регулярній основі опікуються населенням (соціальна підтримка, організація свят, допомога із працевлаштуванням) в обмін на «правильне» голосування на виборах [209, с. 12]. Очолює «машину» впливовий місцевий діяч – бос з великими зв'язками та владою на певній території. Це може бути мер міста, власник великого підприємства чи землевласник. У цій ситуації найбільші шанси перемогти мають кандидати, які домовилися про підтримку з босом. Останній може виступати як патроном щодо кандидатів на виборні посади, так і брокером, пропонуючи послуги партійним лідерам. У рамках цього напрямку модель «патрон-клієнт» виявилася успішною у поясненні специфіки муніципальних виборів і вивченні локальних політичних режимів.

Таким чином, з'явившись наприкінці у 1950-х рр. в антропології як інструмент аналізу діадичних міжособистісних відносин у сільських громадах, концепція патрон-клієнтелізму була швидко адаптована до потреб широкого спектра соціальних наук, зокрема й політичної науки.

Лише наприкінці 1980-х рр. концепція патрон-клієнтелізму була перенесена на міжнародну політику для аналізу відносин наддержав із країнами «Третього світу» в умовах Холодної війни. У цей період у США були опубліковані дві впливові наукові праці – книга К. Шумейкера і Дж. Спаньє «Патрон-клієнтистські відносини держав: багатосторонні кризи в ядерну епоху» (1984) [703] і стаття

К. Карні «Міжнародний патрон-клієнтелізм: концептуальна основа» (1989) [513], які сформулювали засади застосування цієї концепції у сфері міжнародних відносин.

К. Шумейкер і Дж. Спаньє використали модель «патрон-клієнт» для пояснення того, яким чином структурувалися та керувалися відносини США та СРСР з країнами «Третього світу». На думку американських дослідників, дві наддержави, борячись за структурну владу у міжнародній системі, пропонували більш слабким державам своє заступництво. У таких умовах асиметричні відносини США чи СРСР з країнами Азії, Африки та Латинської Америки об'єктивно вибудовувалися за схемою «патрон-клієнт», де сильний патрон забезпечує захист і політичну підтримку, а держава-клієнт в обмін на це відмовляється від певної частки своєї автономії на міжнародній арені. Рушійною силою таких двосторонніх союзів була суттєва різниця у військових потенціалах між державами. Співпраця у сфері безпеки підвищувала рівень безпеки для обох країн, а також зміцнювала взаємну солідарність.

Таким чином, модель міждержавних патрон-клієнтелістських відносин, запропонована К. Шумейкером і Дж. Спаньє, в антропологічному ключі визначила їх як переговорне рішення проблеми незахищеності з акцентом на військовій сфері. Серед недоліків роботи вчених можна відзначати надмірну зосередженість на передачі безпеки та обмеженість рамками «Холодної війни».

Американський політолог К. Карні розширив рамки концепції патрон-клієнтелізму, адаптувавши її до специфіки досліджень міжнародних відносин. По-перше, він використав модель «патрон-клієнт» як альтернативу теорії залежності для пояснення міждержавних відносин часів «Холодної війни». На його думку, взаємодія сильних і слабких держав не є одностороннім нав'язуванням волі сильнішого. Більш того, у процесі обміну виникає певна взаємозалежність [513, с. 46]. Держави-клієнти за рахунок «переговорної сили» зберігають можливість проводити активну зовнішню політику, навіть всупереч інтересам патрона.

По-друге, на відміну від міждержавних відносин, заснованих на чистій залежності, концепція патрон-клієнтелізму охоплює численні елементи поза межами економічних чинників у двосторонньому обміні послугами. Зокрема військові, геостратегічні, дипломатичні, ідеологічні чинники закладають характер

відносин між патроном і клієнтом, допомагають сформувати унікальну взаємну прихильність між державами, якої немає в суто залежних відносинах.

По-третє, одним із головних теоретичних доробків К. Карні стало виділення змістовних маркерів патрон-клієнтистських відносин між державами. Спираючись на дослідження з антропології та порівняльної політології, він запропонував чотири синтезовані критерії для визначення таких відносин.

Асиметрія. Першим з них стала асиметрія між партнерами у рамках двосторонніх відносин. Вона передбачає значні відмінності у можливостях двох держав, коли патрон володіє більшою військовою силою, економічними ресурсами, статусом, які сприяють його міжнародному домінуванню, порівняно зі слабшою державою-клієнтом. Патрони використовують свою перевагу для управління двосторонньою взаємодією, просування своїх інтересів, щоб домінувати в обміні з клієнтами. Разом із тим, не існує прямої кореляції між рівнем залежності від сильного патрона та рішеннями держави-клієнта. Остання самостійно узгоджує свою міжнародну політику з інтересами патрона, може займати відмінну від нього позицію, маневрувати або імітувати підтримку.

Нерівність влади у відносинах патрон-клієнтелізму підтримує стабільність цих відносин, дозволяючи патрону контролювати ресурси, які можна обміняти з клієнтом на політичну лояльність. При цьому у держави-клієнта не виникає стимулів розірвати ці відносини, оскільки вона також отримує необхідні ресурси. Акцент у моделі «патрон-клієнт» робиться не на обміні від клієнта до патрона, а на двосторонньому обміні між ними. Це робить партнерство цінним для обох сторін. Наприклад, в асиметричному обміні безпекою держава-патрон може гарантувати безпеку або зміцнити обороноздатність держави-клієнта, надавши їй військову допомогу. Натомість клієнт надає те, що може, – узгодження політики з безпековими інтересами патрона, участь у спільних проєктах у сфері ВПК, доступ на свою територію. Згідно з К. Карні, держава-клієнт може оперувати при обміні послугами різних видів, однак передача безпеки залишатиметься односпрямованим потоком від сильної до слабкої держави [513, с. 52].

Взаємність. Другим критерієм клієнтистських відносин між державами є взаємність. Хоча ці відносини за своєю природою є асиметричними, вони

зосереджені на обміні між сильним патроном і слабшою державою-клієнтом. В основі їхньої взаємодії лежить надання ресурсів і послуг, визначених обома сторонами як взаємно цінних. Ресурси, якими обмінюються, різняться залежно від відносин. Взаємність не ґрунтується на обміні з нульовою сумою між державами. Обидві сторони мають щось цінне, чого бажає інший партнер. Держави-клієнти, як правило, прагнуть отримати економічні та військові ресурси. Також клієнт може використовувати взаємний обмін, щоб підвищити свій міжнародний престиж, асоціюючись з патроном, використовувати економічну допомогу, інвестиції та кредити, надані патроном, для захисту від економічних криз.

Цілі держави-патрона часто можуть мати ідеологічний характер. Тому вона прагне отримати частковий вплив на державу-клієнта, щоб та допомогла їй досягти стратегічних або ідеологічних цілей.

Матеріальний дисбаланс в обміні не перешкоджає партнерській співпраці. Коли держави не є рівними з точки зору можливостей і не можуть надати ресурси та послуги рівної цінності, взаємність означає обмін тим, що має взаємну цінність. Інтерпретація цінності визначається державою, яка отримує ресурси. Паритет ресурсів може підірвати взаємну співпрацю. Патрон-клієнтські відносини є тим стабільнішими, чим більш матеріально незбалансованими є сторони.

Дисбаланс надає державі-клієнту певні важелі впливу на патрона, а також деяку міру толерантності від нього до ситуативної несумісної поведінки. Чим більше держава-патрон покладається на стратегічні переваги, отримані від клієнта, тим більше вона цінує їхні відносини. Взаємність у відносинах «патрон-клієнт» є важливим для розуміння процесу ухвалення зовнішньополітичних рішень державами-клієнтами та ухилення від виконання вимог більш потужних держав. Обмін взаємно цінними ресурсами надає менш впливовим державам більше варіантів зовнішньої політики, ніж система, в якій домінує жорстка ієрархія та примус до виконання зверху вниз.

У міждержавному співробітництві існують два типи взаємності — конкретний (інструментальний) і дифузний. Перший тип взаємності діє за принципом "quid pro quo" (послуга за послугу) та означає чітко визначені обміни без відчуття зобов'язань між учасниками. Дифузна взаємність передбачає менш

визначені обміни, які несуть почуття зобов'язань між державами. Водночас ці два типи взаємопов'язані між собою. Послідовна та успішна інструментальна співпраця підвищує довіру, що може призвести до дифузної взаємності. Як відзначає Р. Кеохейн, держави можуть формувати почуття взаємних зобов'язань шляхом численних погашень політичних і економічних боргів у двосторонніх відносинах, що дозволяє їм ширше поглянути на свої спільні інтереси [466, с. 18].

Афективність (прихильність). Третім важливим маркером патрон-клієнтелізму у міждержавних відносинах є афективність. На думку неореалістів, в асиметричних відносинах сильніші держави покладаються на погрози примусу, щоб змусити більш слабких підкоритися. У свою чергу, в патрон-клієнтистських відносинах між державами примус не є основним механізмом забезпечення дотримання клієнтом зобов'язань, хоч і залишається в арсеналі методів впливу сильнішої держави. Держави-клієнти слідує за патроном, узгоджують із ним свою зовнішню політику, тому що між ними сформувалися відносини відданості. Численні зв'язки між ними в політичній, військовій, економічній та культурній сферах, які поступово формуються під час двосторонньої співпраці, породжують між сторонами афективність. Обидві сторони розраховують одна на одну.

Двосторонні зв'язки можуть бути корисними маркерами потенційної поведінки держави-клієнта. Чим більш усталеними є зв'язки у межах діади, тим більш прогнозованою є поведінка слабшої держави. Афективність у поєднанні з асиметрією відрізняє патрон-клієнтелізм від більш інструментальних форм міжнародних відносин. Важливо також, що ця модель асиметричної співпраці не розглядається жодною зі сторін як гра з нульовою сумою.

Відмінності у міцності зв'язків сильної держави з різними клієнтами показують, що афективність у рамках діади не є природною чи автоматичною, а є набутою рисою, пов'язаною з довірою. Рівень взаємовпливу у відносинах «патрон-клієнт» сигналізує про рівень довіри. Лише одних спільних інтересів замало, щоб будувати міцні та близькі відносини. Об'єктивні чинники (інтереси, географічне розташування, корисні копалини, військові ресурси) підштовхують держави до кооперативних відносин, заснованих на інструментальному обміні. Потрібен час і історії успіху у двосторонніх відносинах, щоб принаймні в одній із

сторін виникла прихильність. Коли прихильність стає взаємною, можна говорити про встановлення відносин патронату.

Прихильність, що ґрунтується на взаємності у відносинах «патрон-клієнт», не лише зміцнює двосторонні відносини, розширює їхній порядок денний, а й впливає на стратегію поведінки сильнішої держави: вона стає відкритою до ініціатив держави-клієнта щодо порядку денного їхніх відносин, більш поступливою. Оскільки афективність є найбільш унікальним елементом патрон-клієнтелізму, то коли вона зникає, як результат розчарування втрачається і довіра у двосторонніх відносинах. За таких умов держави вдаються до конкретної взаємності для відновлення довіри – серії угод, обмінів або зовнішньополітичних кроків. Якщо ж порушуються досягнуті домовленості і в інструментальному обміні, то відносини патронату руйнуються. Взаємність і прихильність роблять ці відносини схожими на дружні, відрізняючи їх від відносин чистої залежності.

Дотримання вимог. Четвертим критерієм міждержавного клієнтелізму є дотримання вимог. Це є рушієм відносин, забезпечує роботу асиметричної співпраці. Коли обидві сторони дотримуються умов обміну, вони отримують взаємну вигоду. Афективність лише посилює дотримання умов, зменшуючи занепокоєння обох сторін щодо зради та зменшуючи потребу у примусі. Однак дотримання вимог не є автоматичним. Зовнішні та внутрішні чинники однаково впливатимуть на добросовісність як з боку патронів, так і з боку клієнтів. Хоча обидві сторони зацікавлені в тому, щоб інша сторона дотримувалася вимог, держава-патрон завдяки своїм можливостям має значно більше інструментів для забезпечення дотримання клієнтом вимог. Для цього вона може використовувати дипломатичний, економічний і навіть за потреби військово-політичний тиск, зокрема призупинення військової допомоги.

Держави-патрони можуть до певної міри терпіти ситуативні порушення з боку клієнтів, оскільки ті надають їм цінну стратегічну підтримку. Якщо проблема є менш важливою для патрона, він з більшою ймовірністю не звертатиме уваги на епізоди недотримання клієнтом зобов'язань. Іншим складним аспектом дотримання вимог є добровільний характер патрон-клієнтистських відносин. Оскільки основним способом заохочення до виконання домовленостей

у таких відносинах є взаємність і афективність, держава-клієнт має можливість в односторонньому порядку розірвати ці відносини, відмовившись від співпраці, хоча і з наслідками для себе. Невиконання своїх зобов'язань державою-клієнтом є її свідомим вибором, а не випадковістю.

Первинно для цієї концепції був характерний державно-орієнтований підхід і зосередженість виключно на передачі безпеки від патрона клієнту. Разом із тим, завершення «Холодної війни», крах СРСР створили нову геополітичну реальність і виклики. Руйнування біполярної структури міжнародної системи призвело до того, що у деяких регіонах світу утворився вакуум безпеки. Зокрема численні громадянські конфлікти та нестабільність на Близькому Сході та в Північній Африці стимулювали такі регіональні держави, як Саудівська Аравія, Туреччина та Іран, встановити патронаж над різноманітними політичними, повстанськими та терористичними групами для розширення свого впливу у регіоні [534, с. 48]. Реагуючи на ці зміни, у середині 2000-х рр. дослідники розширили застосування концепції «патрон-клієнтелізму» для вивчення сфери міжнародних відносин за рахунок включення недержавних суб'єктів, таких як політичні рухи та повстанські групи, в якості клієнтів впливових держав.

Але основний напрямок досліджень, вивчення асиметричних партнерств між великими та менш впливовими державами переживав стагнацію. Гегемонія США у світі в 1990–2000-х рр. серйозно обмежила можливості інших впливових держав проводити патрональну політику. Більшість робіт вчених з цієї тематики в цей період були присвячені еволюції американсько-південнокорейських і американсько-ізраїльських відносин. Предметом вивчення також стали відносини США з Тайванем, Кенією, Пакистаном, Філіппінами та країнами Латинської Америки. Лише з середини 2010-х рр. у науковому дискурсі почали з'являтися публікації, присвячені зовнішній політиці КНР щодо слабших держав (Камбоджі, Ефіопії, Сербії) у контексті концепції патрон-клієнтелізму [518, 609, 623, 697].

Вивчення міжнародних відносин і політики скрізь призму патрон-клієнтелізму залишається недастатньо розробленою областю теорії міжнародних відносин. Разом із тим, ця концепція є корисним аналітичним інструментом для

пояснення співпраці держав у рамках асиметричних двосторонніх відносин. На сучасному етапі вона застосовується у трьох напрямках досліджень у цій сфері:

1) патронаж великих держав щодо середніх і малих держав (США щодо більш слабких союзників і партнерів, Китаю щодо близьких партнерів в Азії та Африці; Туреччини щодо Азербайджану та інших тюркських країн);

2) сепаратистські конфлікти (невизнані держави на пострадянському просторі, Косово, Іракський Курдистан);

3) патронаж держав над повстанськими та політичними групами (патронаж Ірану щодо рухів «ХАМАС» і «Хезболла», хуситів у Ємені).

На практиці відмінність між зовнішніми прихильниками та покровителями не завжди очевидна. Тому з точки зору концептуалізації міжнародний патрон-клієнтизм слід розмежовувати від зовнішньо схожих форм взаємодій – альянсів, геополітичного тиску або втручань у внутрішні справи держави. У цьому контексті можна виокремити чотири перспективні аспекти досліджень:

- мотиви формування відносин клієнтелізму: чому держави вступають у ці відносини та підтримують їх? Чи спирається патрон-клієнтелізм між державами виключно на раціональні міркування? Чому та коли ці відносини припиняються?
- обмін ресурсами між покровителями та клієнтами: які види ресурсів і їхні об'єми обмінюються? Як держави оцінюють їхню вартість один для одного? Яка тривалість та інтенсивність цих обмінів?
- баланс автономії та залежності: чи йде мова про повне підпорядкування держав-клієнтів, чи вони зберігають можливість діяти автономно у міжнародній політиці? Якими інструментами примусу володіє держава-патрон і яким чином встановлюються рамки дозволеного для держав-клієнтів? Наскільки держава-патрон залучена у справи клієнтів?
- вплив відносин «патрон-клієнт» на зовнішню політику держав: Чи є цей вплив одностороннім? Чи може держава-клієнт змусити патрона діяти певним чином всупереч його волі? Чи існує прямий зв'язок між рівнем асиметрії у ресурсах і рівнем впливу патрона на внутрішні справи клієнта?

Як зазначають американські політологи Д. Сільван і С. Маджескі, концепція патронажу добре застосовується до відносин історично підтримуваних між США і країнами Латинської Америки та Близького Сходу, зокрема із Гватемалою, Гондурасом, Колумбією, Пакистаном, Ізраїлем і Саудівською Аравією [716, с. 24]. Однак якщо придивитися, то у міжнародній політиці можна побачити багато міждержавних клієнтелістичних діад: відносини Китаю з М'янмою, Камбоджею, Сербією; Росії з Білоруссю, КНДР, Вірменією; Туреччини та Азербайджану.

Водночас патрон-клієнтелістські взаємини характеризуються рухливістю та коливаннями, «геометрією, що змінюється», тому механічне перенесення на сучасні політичні відносини понятійних пар сюзерен-васал, покровитель-протектор, патрон-клієнт не завжди є коректним. Проведення прямих історичних аналогій лише окреслює загальний каркас діадних відносин, залишаючи поза увагою вагомні нюанси, такі як культурні норми, конкретні стратегії акторів або специфіку різних суспільних сфер. Для прикладу, клієнтелізм у сучасних державах істотно відрізняється від клієнтели доби Римської республіки, а патрон-клієнтелізм у внутрішній політиці та у відносинах між державами не є ідентичним.

Патрон-клієнтарні відносини здавна поширені в міжнародній політиці. Так, стародавній Китай активно проводив політику патронату щодо своїх сусідів. Їхня політична взаємодія полягала в обміні данини та пошани імператорському двору на торгівельні привілеї та визнання. Пізня Римська республіка в результаті численних військових походів на схід сформувала навколо своїх кордонів групу клієнтських царств», які поставляли Риму продовольство за пільговими цінами, сплачували данину, надавали допоміжні війська для походів. У обмін на «дружні» послуги Рим надавав цим царствам економічні привілеї та військовий захист.

Закладені у Вестфальському мирі принципи суверенної рівності держав і невтручання у внутрішні справи сприяли закріпленню у міжнародному праві ідеї рівноправності держав як функціонально подібних суб'єктів. Однак, вони жодним чином не усунули асиметрії між державами у ресурсах. На практиці структурна влада у міжнародній системі розподілялася між державами нерівномірно.

Обмежена група держав, що володіють значним військовим та економічним потенціалом, прагнуть розширити свій геополітичний вплив, що призводить до

конкуренції за домінування (гегемонію) між ними. Провідні держави, прагнучи отримати стратегічні переваги, формують коаліції союзників і прихильників, надаючи менш впливовим країнам геополітичний захист (патронаж) та доступ до необхідних ресурсів в обмін на їхню лояльність та підтримку [307, с. 186].

У період «Холодної війни» Сполучені Штати та СРСР створили та підтримували розгалужені клієнтарні альянси, що охоплювали понад п'ятдесят країн. Після завершення «Холодної війни» Сполучені Штати, скориставшись однополярним моментом, зміцнювали свою систему міжнародних альянсів та партнерств. Паралельно, зі зменшенням американської гегемонії, інші центри сили, такі як Китай, РФ, Туреччина, почали проводити політику, що спирається на суперництво між великими державами та формування мереж держав-клієнтів. Таким чином, незважаючи на можливі зміни у конфігурації великих та регіональних держав, їхня боротьба за вплив на слабші держави залишатиметься важливою рисою міжнародної політики у ХХІ ст.

Американський політолог Дж. Скотт визначає патрон-клієнтарні відносини як інструментальну дружбу, де більш заможні та впливові особи (покровителі) використовують свій вплив та ресурси для надання захисту та вигід особам з нижчим статусом (клієнтам). Останні, у свою чергу, демонструють взаємність, надаючи загальну підтримку та допомогу [484, с. 4]. Ключовими ознаками таких відносин є нерівність влади, лояльність, взаємність та стійкість зв'язку.

Український політолог О. Поліщук описує патрон-клієнтські відносини як співпрацю нерівних за статусом і владою акторів, де вони об'єднують зусилля для досягнення спільних цілей, використовуючи один одного як інструмент реалізації власних інтересів [323, с. 281]. Характерними ознаками таких відносин є взаємна залежність, наявність зворотного зв'язку, нечіткість зобов'язань, статусна ієрархія сторін, стійкість зв'язків, солідарність.

Відносини між державами за моделлю «патрон-клієнт» мають договірний характер і виникають через нерівність їхніх можливостей. Сильна держава виступає в ролі покровителя / захисника, а слабша держава добровільно узгоджує свою зовнішню політику з певних питань і надає допомогу патрону. Ця взаємна залежність виявляється у тому, що слабша держава відчуває потребу в протекції з

боку могутньої держави, тоді як для останньої надання патрональної допомоги державам-клієнтам є важливим інструментом посилення геополітичного впливу. Легітимність таких двосторонніх партнерств ґрунтується на спільному баченні проблем та очікуванні взаємних вигід [307, с. 188].

Відносини патронату між державами передбачають взаємні зобов'язання та неформальні обміни, які можуть трансформуватися залежно від обставин. За таких умов слабша держава відплачує за отриману допомогу та заступництво шляхом узгодження своєї зовнішньої політики, сприяння економічним інтересам і нерідко військовим амбіціям держави-патрона.

У такій гнучкій моделі держави пропонують одна одній унікальні ресурси – ті, що відсутні в іншої сторони, але є для неї бажаними, або ж ті, що неможливо отримати іншим шляхом. У цьому контексті відносини між державою-патроном та державою-клієнтом можна розглядати як обмін між суб'єктами, що володіють нерівними, проте взаємо цінними ресурсами. Вигоди, які отримують обидві сторони від такого обміну, часто мають довготривалий характер та є частково неочевидними, що ускладнює їхню кількісну оцінку.

На міжнародній арені держави-патрони та їхні клієнти активно взаємодіють одночасно на різних рівнях (від двостороннього до глобального) і в різних сферах, включаючи політичну координацію, безпеку, енергетику, торгівлю. Враховуючи багатогранність міжнародних взаємозв'язків, патрон-клієнтарні відносини можна розглядати як своєрідну пакетну угоду, де сторони обмінюються різноманітними ресурсами та послугами на вигідних умовах. Якщо у внутрішній політиці включення непов'язаних питань у спільний пакет свідчить про недовіру сторін, то у відносинах держав-патронів і держав-клієнтів такі обміни стають основою для виникнення моральних зобов'язань і взаємної солідарності.

При цьому статус клієнта зовсім не означає, що держава має погоджуватися з сильною державою у всіх зовнішньополітичних питаннях. Також це не означає, що їхні відносини є виключно дружніми та безконфліктними [685].

Заступництво сильної держави не вимагає від її клієнтів негайної та значної віддачі. Оскільки патрон-клієнтарні відносини розраховані на довгострокову перспективу, вони містять «кредит довіри»: борги можуть накопичуватися, а

потім погашатися через зовнішньополітичні кроки, міжнародну підтримку чи економічні угоди. Таким чином у цих відносинах діє принцип «візьміть там, дайте тут», що забезпечує обом сторонам гнучкість у реагуванні на взаємні потреби.

При побудові відносин з державою-клієнтом, держава-патрон орієнтується не на обсяг ресурсів, які доведеться витратити, а на потенційні можливості та переваги, що відкриються. Важливою передумовою для встановлення таких відносин є політична стабільність держави-клієнта, оскільки інвестування у проблемного партнера несе значні ризики. Сильна держава може бути втягнута у конфлікт / втратити свої вкладення у разі зміни режиму. Слабші держави, приймаючи роль клієнтів, прагнуть нейтралізувати зовнішні загрози, оцінюючи при цьому потенційні витрати, пов'язані з патронатом [307, с. 188]. Таким чином, ці асиметричні партнерства є взаємовигідними та орієнтованими на цілі.

На виникнення між державами відносин «патрон – клієнт» впливає декілька чинників, які можна поділити на жорсткі та м'які. Жорсткі чинники включають спільні інтереси безпеки, стратегічне географічне розташування держави-клієнта, асиметрію ресурсів, взаємну волю до співробітництва. До м'яких можна віднести спільні політичні цінності, наявність діаспори, тісні історико-культурні зв'язки.

Основними формами патронажної підтримки з боку сильних держав є військова та економічна допомога, а також дипломатична підтримка. Сьогодні до цього додаються ідеологічна та експертно-консультаційна підтримка. Сильніші держави також можуть мобілізувати додаткові ресурси на підтримку держави-клієнта, залучаючи допомогу інших своїх клієнтів і великих держав. Іноді держава-патрон просто підтримує слабкий, але лояльний режим, або ж фінансово збагачує його керівників. Натомість, держави-клієнти пропонують власні ресурси та можливості для співпраці, такі як доступ до транспортних шляхів, військової інфраструктури, корисні копалини, голосування в міжнародних організаціях.

Добровільність обміну є ключовою відмінністю патронажу від примусових відносин. Взаємна вигода та обмін між державами формують певний рівень рівноваги навіть у їхніх асиметричних взаємодіях. При цьому, у відносинах між нерівноправними партнерами можуть виникати сфери співробітництва, де їхні потенціали є порівнянними або взаємодоповнюючими.

З іншого боку, не можна ігнорувати наявність владного компонента у їхніх відносинах. Нерівність у ресурсах та статусі неминуче призводить до асиметрії влади між державами в рамках двосторонньої взаємодії. Модель «патрон-клієнт» апріорі передбачає, що сильніша держава визначає порядок денний двосторонніх відносин та надає підтримку державі-клієнту [686]. Держава-клієнт в обмін на підтримку патрона наслідує його зовнішньополітичний курс і надає менш значущі ресурси. Водночас, сильна держава завжди може вдаватися до застосування санкцій або погроз, припинення допомоги, щоб змусити клієнта виконувати її вимоги. Таким чином, міждержавні відносини за моделлю «патрон-клієнт», поєднуючи елементи примусу, експлуатації та добровільної співпраці, займають проміжне місце між м'яким підпорядкуванням і асиметричним партнерством.

На думку західного дослідника Дж. Чорчарі, патрон-клієнтарні відносини не слід розглядати як просте підпорядкування чи домінування. Натомість, вони більше нагадують слідування за сильним, де клієнти володіють значним впливом та важелями тиску [518, с. 252]. З цієї точки зору клієнтарні мережі та діади між державами можна розглядати як гнучкі міжнародні ієрархії, що формуються на договірних засадах. Слабші держави сліднують за сильною державою, визнають за нею роль патрона лиш доти, поки вони отримують значні безпекові, економічні та статусні вигоди для себе. Сприйняття патрон-клієнтелістських партнерств держав як особливих міжнародних ієрархій передбачає наявність певних правил і норм, які регулюють поведінку учасників.

У науковій літературі сформувався усталена думка, що основні причини, що зумовлюють формування між державами патрон-клієнтарних відносин, лежать у сфері безпеки. Так, американські політологи Дж. Спаньє та К. Шумейкер визначають такою детермінантою значну асиметрію військових потенціалів країн, що заохочує слабшу державу сприймати сильну державу як провайдера безпеки [703, с. 29]. На нашу думку, головною детермінантою формування між державами відносин «патрон-клієнт» є спільні стратегічні інтереси у сфері безпеки, реалізація яких можлива лише у співробітництві.

Встановлення державами відносин «патрон-клієнт» відбувається на основі стратегічних розрахунків і зваженого вибору партнера. Водночас, значну роль у

цьому процесі відіграють ціннісні аспекти та суб'єктивні, а подекуди й емоційні, оцінки політичних лідерів щодо інших країн. Великі держави, створюючи власні патрональні мережі, виходять із реалістичної логіки пошуку «підлеглих друзів» за прийнятну ціну. При цьому головна мотивація для могутніх держав створювати та підтримувати патрональні відносини зі слабшими державами полягає у прагненні реалізувати за їхньою допомогою власні геостратегічні та національні інтереси.

Патрон-клієнтарні відносини між державами також можна розглянути крізь призму легітимності статусу великих держав і структури міжнародного порядку. У таких відносинах слабші держави, приймаючи на себе роль клієнтів, тим самим засвідчують своє визнання лідерства держави-патрона та готовність підтримувати його зовнішньополітичні ініціативи [180, с. 14]. З розширенням патрональної мережі могутньої держави, збільшується й її здатність впливати на міжнародний порядок (структурна влада). Розподіл ролей між державами у двосторонніх партнерствах сприяє встановленню певного порядку в міжнародних відносинах, що, своєю чергою, впливає на структурування геополітичного простору.

Держави-патрони у відносинах зі своїми клієнтами керуються переважно нематеріальними інтересами, які можна поділити на стратегічні та ідеологічні. До першої групи належать забезпечення суттєвих переваг над суперниками, доступ до території та інфраструктури держави-клієнта, диверсифікація джерел поставок критичних матеріалів і сировини. Ідеологічні цілі охоплюють зміцнення престижу держави-патрона, формування міжнародної підтримки її позиції, а також створення ідентифікаційної прив'язаності клієнтів, що проявляється у поширенні культурних цінностей, освітніх моделей держави-патрона. Економічні мотиви, такі як доступ до природних ресурсів чи розширення ринків збуту, також присутні у розрахунках могутніх держав, але вони мають другорядне значення.

Мотивація держав-клієнтів формується переважно навколишнім безпековим середовищем. Зростання рівня загроз автоматично підвищує для держави вартість забезпечення власної безпеки. Ці витрати включають не лише кошти на зброю та військових, а й необхідність модернізації промисловості, зміцнення інституційної спроможності держави, забезпечення міжнародної підтримки. У ситуації, коли рівень зовнішніх загроз, як потенційних, так і реальних, стає співмірним або

перевершує ресурси та можливості держави, то вона природно починає шукати зовнішню допомогу для забезпечення безпеки. Могутня держава може виступити в ролі такого захисника (провайдера безпеки), надавши гарантії безпеки або сприяючи зміцненню військового потенціалу більш слабкої держави.

У рамках патрон-клієнтських відносин держава-клієнт розраховує отримати передусім конкретні матеріальні ресурси – військову техніку, новітні озброєння та технології, інвестиції, економічну допомогу, доступ до ринків збуту. Разом із тим, держави-клієнти переслідують й нематеріальні цілі, які включають посилення свого міжнародного впливу та створення ефекту стримування для ворогів.

Наслідки патрон-клієнтського партнерства держав виходять за рамки їхніх двосторонніх відносин. Для обох сторін ця співпраця стає інструментом реалізації своїх цілей у більш широкому контексті зовнішньої та внутрішньої політики. Так, могутні держави можуть створювати мережу держав-клієнтів, щоб посилити свій вплив на глобальному рівні, формувати сприятливий для себе баланс сил у регіоні або ж стримувати геополітичних суперників.

Натомість держави-клієнти можуть використовувати співпрацю з великою державою для посилення своїх позицій у регіоні, реалізації важливих проєктів у стратегічних галузях, встановлення партнерських відносин із іншими державами-клієнтами цього патрона. Нерідко правлячі еліти та лідери держав-клієнтів використовують близькі відносини з могутньою державою для зміцнення своїх внутрішньополітичних позицій. Така дружба презентується як доказ ефективності та авторитету лідера країни.

Таким чином, патрон-клієнтські відносини між державами можна визначити як інструментальну стратегію, що слугує геостратегічним і військовим інтересам обох держав. При цьому взаємна відданість і готовність до співпраці виступають скріплюючими елементами в цих відносинах.

Патрон-клієнтські відносини між державами відрізняються від союзнництва. Союзнницькі відносини характеризуються офіційно закріпленими зобов'язаннями, рівноправністю сторін, наданням взаємних гарантій безпеки, фокусом на захисті від зовнішніх загроз [603, с. 184]. Натомість модель патронажу пропонує більш

гнучкий у діях, але водночас обережний у наданні зобов'язань підхід до взаємодії. Вона передбачає надання військової допомоги без прямих гарантій безпеки, дипломатичне сприяння, технічну підтримку для зміцнення стійкості та вирішенні внутрішніх проблем держави-клієнта, спостереження за її політичним життям.

Відносини «патрон-клієнт» передбачають гнучкі механізми дифузних зобов'язань. Їхній переважно неформальний характер відрізняє їх від відносин контракту та офіційних зобов'язань. Такі двосторонні партнерства керуються неформальними домовленостями (пактами) [628, с. 46]. У них оговорюється політика, яку вимагає дотримуватися держава-патрон; ресурси, умови їхнього надання та рівень підтримки, на які може розраховувати слабший партнер; можливі санкції за недотримання вимог, а також «червоні лінії», за якими патрон може втрутитися у внутрішні справи держави-клієнта. Умови угоди залежать від можливостей великої держави, від того, наскільки кожна сторона цінує те, що надає інша, якими альтернативами володіють сторони, від міжнародно-політичної ситуації. У багатьох випадках ці неформальні угоди мають квазіперсоналізований характер, оскільки закріплюються на рівні взаєморозуміння лідерів країн. Зовні відносини «патрон-клієнт» між державами можуть бути інституціоналізовані договорами про дружбу, стратегічне партнерство або військову співпрацю.

Найбільш складним аспектом у взаєминах держав у рамках моделі «патрон-клієнт» є знаходження оптимального співвідношення між автономією клієнта та його залежністю від патрона. Цей баланс є тонким і динамічним. Хоча неореалізм стверджує, що великі держави завдяки своїй військовій та економічній могутності домінують на міжнародній арені та здатні керувати поведінкою слабших держав, на практиці держави-клієнти часто діють самостійно та всупереч волі патрона.

Слабші держави хочуть отримати якомога більше підтримки, роблячи при цьому якомога менше поступок у своїй автономії. Серйозні зовнішні загрози змушують держави шукати захисту та роблять їх більш поступливими щодо його умов. У подібних ситуаціях стратегічні вигоди від патронажу великої держави переважають і виправдовують поступки у зовнішньополітичній самостійності.

Ступінь залежності держави-клієнта не є статичним: він змінюється з часом і залежно від контексту партнерства. Ця залежність може бути збалансована за рахунок залежності патрона від унікальних ресурсів клієнта, зокрема критичних матеріалів, технологій, природних ресурсів, стратегічного розташування [307, с. 191]. Це створює асиметричну взаємозалежність між сторонами.

Важливо також розуміти, що патрон-клієнтські відносини між державами встановлюються та підтримуються не у вакуумі, а в рамках міжнародної системи, що проявляється в дії структурних і нормативних обмежень. До них належать міжнародно-правові норми, принцип суверенітету, реакція інших держав, баланс сил у регіоні тощо. Протиріччя між цілями патрона та обмеженнями часто сприяє державі-клієнту. Зниження рівня зовнішніх загроз робить клієнта більш вільним у діях і посилює його вплив у двосторонніх відносинах. Також нарощування клієнтом військового та економічного потенціалу природним чином призводить до зменшення асиметрії та, відповідно, залежності між партнерами. Таким чином, навіть за умов значного заступництва держави-клієнти іноді можуть зберігати значну зовнішньополітичну самостійність.

Ступінь автономії держави-клієнта від патрона значною мірою визначається її переговорною силою. Ефективність цієї сили залежить від стратегії переговорів, причому найбільш успішними є ті підходи, які дозволяють уникнути ситуації, коли переговори перетворюються на гру з нульовою сумою. Слабша держава виграє, коли розробляє «набір вигравшів», який включає вигоди як для себе, так і для патрона. Також у певних ситуаціях і питаннях держава-клієнт може займати дещо відмінну від патрона, але активну та наступальну позицію, посиляючись на спільні інтереси. Це змушує сильну державу підтримувати позицію та дії клієнта за принципом «хвіст крутить собакою».

У цілому держави-клієнти зберігають значний контроль над рішеннями у сфері зовнішньої політики, а також можливість переорієнтації на іншого патрона, або навіть за певних умов отримання патронажу декількох сильних держав.

Держава-патрон може отримати значний вплив на політичні та економічні процеси в державі-клієнті. Це дозволить могутній державі залучати більше

ресурсів держави-клієнта, краще орієнтуватися в її внутрішньополітичній ситуації, а також запобігати небажаному розвитку подій. Іноземні радники, які здійснюють супровід програм військової та технічної допомоги, виступають не лише носіями експертних знань і передових практик, а й провідниками політичного впливу. Працюючи з урядовцями, різними цільовими групами, вони опосередковано просувають інтереси своєї держави, а також виконують роль спостерігачів за ситуацією. Зі свого боку, завдяки тісним відносинам держави-клієнти також отримують можливість впливати на політичні процеси в державі-патроні [307, с. 192]. Основними каналами такого впливу є діяльність діаспорних спільнот і бізнес-груп.

Патрон-клієнтські відносини між державами зберігаються доти, доки обидві сторони отримують від них очікувані вигоди. Значні поступки на користь патрона та його тривале домінування у двосторонній співпраці, зростання нерівності між учасниками можуть призвести до повної залежності держави-клієнта від патрона, що фактично означає встановлення протекторату. На противагу цьому, зміцнення військового та економічного потенціалу слабшої держави та тривала співпраця призводять зменшення асиметрії в можливостях, поступово перетворюючи державу-клієнта на рівноправного партнера могутньої держави.

Припинення патрон-клієнтських відносин між країнами є третім можливим сценарієм. Найчастіше причинами такого розриву між державами стають згасання взаємної зацікавленості у співпраці, зміна правлячого режиму в державі-клієнті, а також розчарування клієнта та переорієнтація на іншого патрона.

Спираючись на викладені теоретичні напрацювання, можна запропонувати власне бачення моделі патрон-клієнтелізму як специфічного формату двосторонніх асиметричних відносин держав. Прагнення лідерів і правлячих еліт до встановлення патрон-клієнтарних відносин між державами породжуються зовнішнім контекстом, перш за все безпековою ситуацією в регіоні. Співпадіння стратегічних інтересів країн природно призводить до зближення їхніх позицій, виявлення певної солідарності та прагматичної співпраці. Але для формування відносин патронату цього ще недостатньо. Зовнішній контекст створює мотиви та

певною мірою сфери співпраці, але не формує сам зв'язок і характер співпраці між державами. Ключову роль у цьому відіграє прихильність.

Прихильність є багаторівневим поняттям і охоплює поведінкові, емоційні, ціннісні та стратегічні аспекти. У широкому значенні її можна визначити як позитивне ставлення одного суб'єкта до іншого, визнання його значущим для своєї діяльності та життєвих інтересів, добровільне дотримання норм і правил.

У патрон-клієнтарних відносинах між державами прихильність найбільшою мірою проявляється через поведінковий і емоційний аспекти. Перший передбачає, що держава-клієнт визнає авторитет патрона, виконує його неформальні вимоги та прохання, підтримує його цілі та політичні ініціативи на міжнародній арені. Своєю чергою, держава-патрон надає державам-клієнтам заступництво, зокрема безпекові ресурси, а також створює сприятливі умови для розвитку.

Емоційний аспект відносин «патрон – клієнт» пов'язаний із формуванням у сторін почуття симпатії, взаємопов'язаності, надійності та цінності двосторонніх відносин. Таким чином, за допомогою рольової та емоційної пов'язаності між державами формуються міцні та близькі відносини, що спираються на лояльність.

На етапі встановлення патрон-клієнтарних відносин достатнім є, щоб почуття прихильності виникло між лідерами країн. На цій основі формуються стратегічні взаємозв'язки у сфері безпеки, зовнішньої політики, економіки тощо. У міру зміцнення двосторонніх зв'язків відбувається дифузія прихильності серед політичної еліти, експертної спільноти та громадської думки.

Багатоаспектність і суб'єктивність явища прихильності ускладнює її наукову фіксацію. На нашу думку, найбільш релевантним для визначення прихильності є застосування дворівневого підходу, який поєднує якісні та кількісні методи. Так, якісний аспект прихильності між країнами відображається через тональність дипломатичних контактів, політичних заяв, суб'єктивні погляди високопосадовців щодо іншої країни та двосторонньої співпраці. Цю інформацію можна отримати за допомогою контент-аналізу.

Кількісний аспект прихильності можна визначити через аналіз динаміки двосторонніх політичних контактів на високому рівні в певний період – кількості

взаємних візитів і статусності урядовців. Особливо це стосується візитів посадовців держави-патрона до країни-клієнта, що часто є сигналами політичної підтримки та свідчать про ступінь її важливості. Порівняння показників двосторонніх контактів на різних етапах дозволяє побачити періоди зменшення і збільшення інтенсивності міждержавного діалогу, а отже й прихильності.

Превалювання в дипломатичних контактах і політичних заявах урядовців із обох боків позитивної (дружньої, підтримуючої) тональності, а також збільшення кількості та статусності візитів посадовців свідчать про наявність прихильності у двосторонніх відносинах країн. І навпаки, дотримання стриманої або прохолодної тональності в дипломатичній комунікації, поява негативно забарвлених оцінок і заяв, зменшення інтенсивності двосторонніх контактів вказують на відсутність або втрату прихильності.

Разом із тим, навіть в умовах дефіциту прихильності держави та їхні лідери можуть продовжувати дотримуватися моделі «патрон-клієнт» у розрахунку на її відновлення в майбутньому (шляхом нових обмінів ресурсами та послугами), та оскільки ця модель приносить стратегічні вигоди обом сторонам. У такому разі можна говорити про імітацію стратегічної дружби між державами.

Функціональною основою моделі патронату є взаємний обмін ресурсами, що зумовлює самопідтримуваний характер цих відносин і більший ступінь довіри між сторонами. Держава-патрон, користуючись значною ресурсною асиметрією сторін, висуває стратегічні вимоги – політичні умови та пріоритети, яких держава-клієнт має дотримуватися для отримання безпекової, дипломатичної і економічної підтримки. На основі оцінки виконання клієнтом зобов'язань, держава-патрон періодично корегує обсяги і умови надання ресурсів у бік збільшення зменшення або іноді використовує санкції, стимулюючи клієнта дотримуватися вимог.

Центральним елементом обміну між державами є зміцнення безпеки клієнта. Надання військової допомоги є головним інструментом управління двосторонньою співпрацею та впливу патрона на поведінку клієнта. Своєю чергою, дипломатична та економічна підтримка носять допоміжний характер. Тому для розуміння стану та динаміки патрон-клієнтарних відносин між

державами критично важливим є аналіз їхньої безпекової співпраці. Остання включає в себе широкий набір заходів: спільні військові навчання, підготовку солдат і офіцерів, дорадчу допомогу у безпекових реформах, надання озброєння та військової техніки, розвідувальних даних, спільне виробництво озброєнь, патрулювання повітряного / морського простору, розміщення військових баз.

У цьому контексті необхідно фокусуватися не лише на обсягах і динаміці військової допомоги, а й на рівні безпекової співпраці: масштабі та диверсифікації співробітництва, номенклатурі озброєнь, політичних обмеженнях, наявності або відсутності юридично закріплених безпекових зобов'язань чи гарантій безпеки.

Натомість держава-клієнт надає власні унікальні ресурси та цінні послуги, а також підтримує зовнішньополітичний курс патрона. Цінні ресурси та можливості клієнта водночас є його важелями впливу на позицію патрона: чим більш цінними та різноманітними є ці ресурси, тим більшу стратегічну автономію в міжнародній політиці зберігає держава-клієнт.

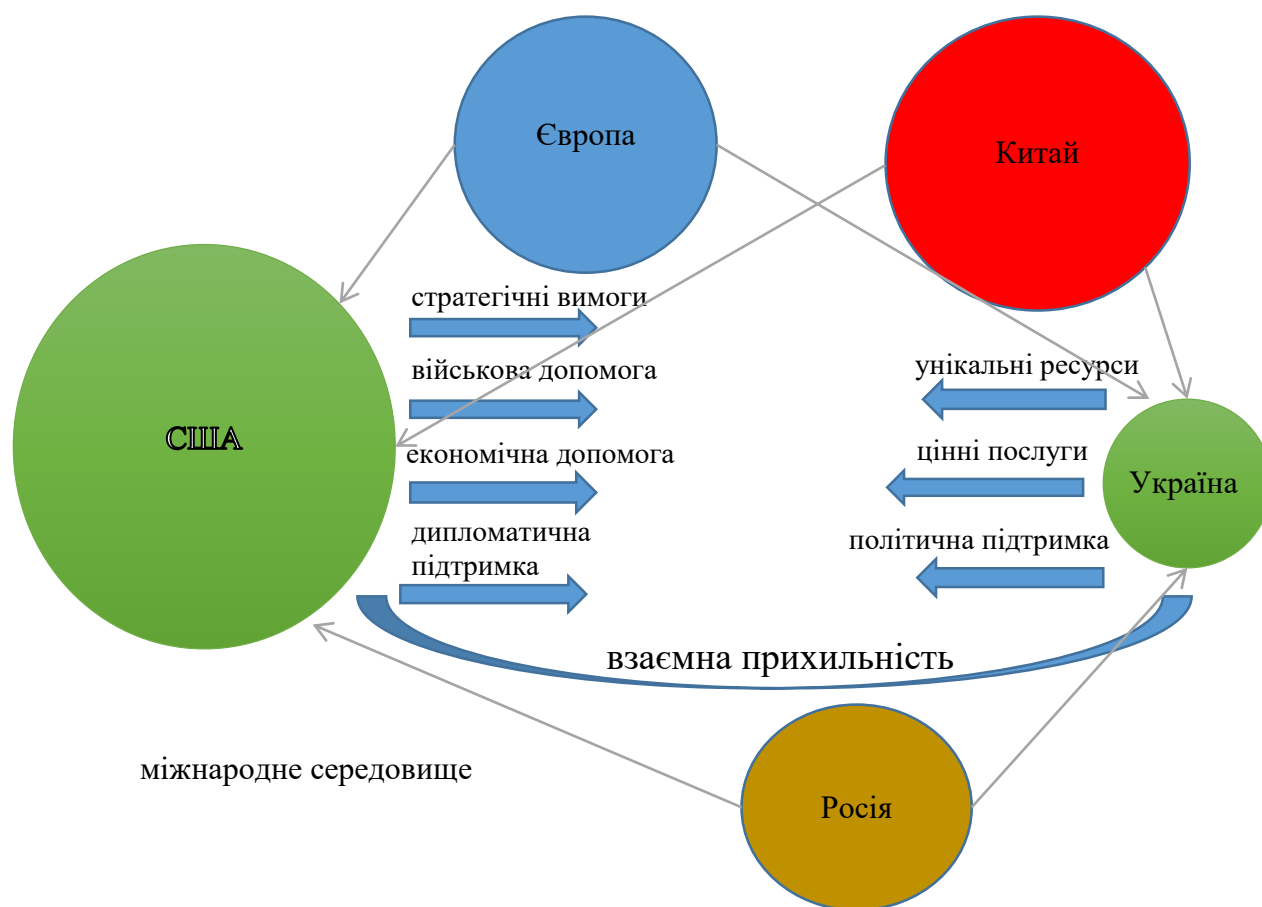

Рис. 1.1. Модель патрон-клієнтелізму у відносинах США та України

Джерело: складено автором

Зовнішній контекст у міждержавних патрон-клієнтарних відносинах відіграє значну роль. На початковому етапі він виступає як каталізатор зближення сторін. У подальшому зміни контексту породжують нові виклики та запити, зумовлюють переоцінку країнами своїх стратегічних інтересів.

Враховуючи зазначене, ми пропонуємо класифікацію міждержавних патрон-клієнтарних відносин, яка виокремлює чотири типи:

- обмежений патронат: один-два напрямки військово-технічної співпраці, незначна економічна допомога, помірна дипломатична підтримка, сильна залежність клієнта від патрона, відсутність у патрона значимих зобов'язань;
- повноцінний патронат: три-чотири напрямки безпекової співпраці, надання нескладних легких видів летальних озброєнь і техніки, середня за обсягом економічна допомога, суттєва дипломатична підтримка, наявність у клієнта певних важелів впливу;
- посилений патронат: диверсифікована безпекова співпраця, надання важких озброєнь, спільні оборонні підприємства, обмеження на передачу новітніх і технологічних озброєнь, значна економічна та дипломатична підтримка, наявність певних безпекових зобов'язань з боку патрона, наявність у клієнта суттєвих важелів впливу;
- привілейований патронат: диверсифікована безпекова співпраця, відсутність обмежень на передачу новітніх озброєнь, наявність значимих безпекових зобов'язань або гарантій безпеки, взаємовигідна економічна співпраця, економічна допомога є непотрібною, більш-менш рівноправний діалог і спільна участь у дипломатичних альянсах.

Викладені теоретичні рамки моделі міждержавного патрон-клієнтелізму ми застосуємо в аналізі еволюції двосторонніх відносин України та США, щоб крізь цю призму з'ясувати як змінювалися ці відносини, їхній сучасний стан і проблеми, а також можливі перспективи.

Висновки до розділу 1

Враховуючи ту значну роль, яку США відіграють у сучасних міжнародних відносинах і у зовнішній політиці України, тематика українсько-американських відносин традиційно привертає велику увагу вітчизняних вчених із різних галузей знань – політичної науки, історії, міжнародних відносин, права, економіки тощо.

Разом із тим, попри великий масив наукових і експертних публікацій дискурс з цієї теми не містить комплексного аналізу про еволюцію двосторонніх відносин України та США, залишаючи чимало невисвітлених питань. Наявність цих «білих плям» у науковому дискурсі створює перспективні дослідницькі ніші, які потребують заповнення для формування цілісного розуміння джерел, логіки, тенденцій, ключових подій і перспектив українсько-американських відносин, які є важливими для всього регіону Центрально-Східної Європи.

До основних недоліків вітчизняної та західної наукової літератури можна віднести описовість, фрагментарність, одностороннє фокусування на політиці США щодо України, розгляд як безпосередньої похідної російсько-американських відносин, слабку концептуальну розробленість. Однак, на нашу думку, головним недоліком є домінування в науковому дискурсі позитивного наративу, бачення у позитивних тонах. Згідно з цим, в описі та аналізі розвитку, тенденцій і подій українсько-американських відносин дослідники часто свідомо роблять акцент на спільних цілях, інтересах, партнерській співпраці. При цьому поза висвітленням залишаються протиріччя, проблемні періоди та аспекти двосторонніх відносин. Це сприяє певній ангажованості наукового аналізу на догоду офіційній позиції.

В умовах домінування на міжнародній арені великих держав більш слабкі держави вступають із ними в асиметричні альянси заради забезпечення безпеки та відстоювання власних національних інтересів. У свою чергу, великі держави для посилення свого геополітичного впливу формують групи лояльних держав, надаючи їм в обмін на підтримку заступництво та ресурси. Як результат, великі держави, з одного боку, та середні та малі, з іншого, вступають та підтримують асиметричні двосторонні відносини, які допомагають обом сторонам досягати своїх стратегічних цілей у зовнішньополітичній діяльності.

Одним із концептуальних варіантів вивчення та пояснення асиметричних відносин між державами, які займають різні місця в міжнародній ієрархії, стала концепція патрон-клієнтелізму, яка була принесена до міжнародно-політичних досліджень наприкінці 1980-х рр. американськими політологами К. Шумейкером і Дж. Спаньє. Модель «патрон-клієнт» перенесла з антропології та соціології на сферу міжнародних відносин логіку міжособистісних відносин акторів різного статусу та влади. Саме елементи рольової диференціації та вигідності нерівного партнерства обом учасникам зробили концепцію патрон-клієнтелізму корисним інструментом аналізу співпраці держав у рамках асиметричних відносин.

Іншим важливим методологічним аспектом для розробки та застосування цієї концепції у міжнародно-політичних дослідженнях стали чотири критерії для виділення патрон-клієнтарних відносин між державами – асиметрія, взаємність, прихильність і дотримання вимог.

З'явившись у дослідженнях міжнародних відносин у 1980-х рр., концепція патрон-клієнтелізму у наступні десятиліття отримала на Заході поширення у галузі аналізу зовнішньої політики, продемонструвавши свою корисність і гнучкість, особливо для прикладних досліджень. Найбільше вона підходить для аналізу двосторонніх відносин США, Китаю, Росії, Франції та інших великих держав з їхніми країнами-прихильниками з числа середніх і малих держав.

Завдання та методологія дослідження передбачають використання широкого спектра загальних і спеціальних наукових методів. Їхнє поєднання дозволяє якомога повніше розкрити еволюцію українсько-американських відносин, їхні сутнісні риси та тенденції. Основними методами у даному дослідженні є системний підхід, структурно-функціональний аналіз, історичний та порівняльний методи, контент-аналіз, ситуаційний і статистичний аналіз.

Такий методологічний синтез сприяє об'єктивному висвітленню та вивченню складної динаміки і багатоаспектності двосторонніх відносин України та США з урахуванням глобального та регіонального контексту їхньої еволюції.

РОЗДІЛ 2

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКИХ ВІДНОСИН

2.1. Передумови та специфіка становлення українсько-американських відносин на початку 1990-х років

Розвиток українсько-американських відносин не був легким і прямолінійним, супроводжуючись як активізацією співпраці, так і спадами. На кожному його етапі порядок денний проблем, сфери співпраці змінювався відповідно до міжнародної ситуації, зовнішньополітичних пріоритетів президентських адміністрацій у США та внутрішньо-українських подій.

Становлення відносин України та США має тривалу історію та бере початок із проголошення української незалежності. Сполучені Штати визнали незалежність України 25 грудня 1991 року, а вже 3 січня 1992 року між країнами були встановлені дипломатичні відносини [296]. Ці формально нескладні політичні кроки здійснювалися у суперечливих умовах розпаду СРСР і побоювань щодо долі ядерної зброї, яка знаходилася на території країни. Після референдуму 1 грудня США ще три тижні вагалися з визнанням незалежності України.

Всім цим подіям передував драматичний і певною мірою неочікуваний для багатьох процес дезінтеграції Радянського Союзу, який подарував українському народу ще один шанс на відродження власної державності.

У квітні 1985 р. до влади в СРСР, який переживав економічну стагнацію, прийшла ліберальна частина партійної номенклатури на чолі з М. Горбачовим. З метою подолання кризових процесів у державі нове керівництво оголосило курс на проведення економічних і політичних реформ, покликаних адаптувати радянську систему під нові реалії. У міжнародній сфері цей курс передбачав припинення геополітичного протистояння з Заходом відповідно до концепції нового політичного мислення. У свою чергу, у Вашингтоні реформаторський курс нового радянського керівництва сприйняли як можливість нормалізації відносин із Москвою та отримання поступок із багатьох міжнародних питань.

Політика адміністрації Дж. Буша-старшого щодо СРСР спиралася на міркування, що, опинившись у глибокій соціально-економічній кризі, радянське керівництво буде прагнути до зниження рівня конфронтації з Заходом та поступок, щоб сконцентрувати наявні ресурси на вирішенні внутрішніх проблем. Подальші міжнародні події – невтручання Москви у революційні події у Східній Європі, укладення угод про контроль над озброєннями, вивід радянських військ з Афганістану – лише підкріплювали цю думку.

Західні лідери вважали М. Горбачова конструктивним і передбачуваним партнером, налаштованого на нормалізацію відносин. Тому головну ставку Вашингтон відкрито робив на підтримку його реформаторського курсу. Згідно зі Стратегією національної безпеки (1990), США прагнули до інтеграції СРСР у світову систему як партнера, взаємного скорочення ядерних арсеналів і підтримки стратегічної стабільності, а також були зацікавлені в успіху економічних і політичних реформ, розпочатих новим радянським керівництвом [101, с. 26].

У протистоянні союзного уряду та республік, яке розгорнулося у 1989–1991 рр., Вашингтон підтримував Москву, однак волів не втручатися у перебіг цієї боротьби (за виключенням країн Балтії). Зокрема, щоб відмежуватися від цих процесів, уряд США на початку 1991 р. ухвалив рішення про спрямування всієї економічної допомоги безпосередньо союзному уряду в Москві [419, с. 61].

Позиція США виходила із цілком прагматичних розрахунків: збереження стабільності та цілісності СРСР у тогочасних міжнародних реаліях відповідало американським стратегічним інтересам, оскільки дозволяло зберегти існуючу архітектуру міжнародної безпеки, і паралельно зміцнити свої позиції у світі. Так, на початку 1991 р. відхід СРСР зі Східної Європи, Афганістану, об'єднання Німеччини для адміністрації Дж. Буша-старшого виглядали значно більшими досягненнями, ніж ті, які вона очікували, коли заступали до справ навесні 1989 р.

У березні 1991 р. радник Держдепартаменту Р. Зоелік на слуханнях у Сенаті заявив, що американський уряд не підтримує дезінтеграційні процеси в СРСР і не розглядає критеріїв для визнання незалежності радянських республік, окрім країн Балтії (США не визнавала включення останніх до складу СРСР) [112, с. 49].

На фоні відсутності будь-якої політики адміністрації Дж. Буша-старшого щодо України Конгрес виявляв більший інтерес до української проблематики. Так, 15 листопада 1989 року Сенат ухвалив резолюцію до президента з питання легалізації заборонених у СРСР українських церков, а у березні 1990 р. була ухвалена спільна резолюція обох палат про проведення тижня пам'яті жертв Голодомору в Україні 1932–1933 років [430, с. 399]. У вересні 1990 р. голова секретаріату Народного Руху України, депутат Верховної Ради М. Горинь на запрошення діаспори відвідав Вашингтон, де йому організували зустрічі з міністром оборони Р. Чейні, конгресменами, заступником прес-секретаря Білого Дому з зовнішньої політики Р. Попадюком. Також у квітні 1991 р. на запрошення Конгресу Вашингтон відвідала група народних депутатів України від Народного Руху: Д. Павличко, М. Горинь, Б. Горинь, Л. Скорик, І. Драч.

Президент СРСР М. Горбачов просував ініціативу підписання нового союзного договору, яку підтримувала адміністрація Дж. Буша-старшого. Договір мав перерозподілити повноваження центру та республік, перетворивши СРСР на реальну федерацію. Вона мала включити 9 з 15 республік, які на середину 1991 р. не заявили про свій вихід з СРСР. На противагу йому російський лідер Б. Єльцин виступав за новий союз республік на конфедеративних засадах. У лютому 1991 р. йому майже вдалося домовитися з лідерами Казахстану, Білорусії та України про створення «союзу чотирьох». Незважаючи на особисті протиріччя, обидва лідери до останнього намагались зберегти цілісність держави [72, с. 34].

У цьому контексті ключовою ставала позиція України як другої за територією, населенням, економічним потенціалом республіки, без якої оновлений союз виглядав би слабким. Голова Верховної Ради УРСР Л. Кравчук без ентузіазму ставився до союзного договору М. Горбачова, відстоював конфедеративний принцип об'єднання, прагнучи до якомога більшої самостійності. Його тактика полягала у затягуванні переговорного процесу, що породжувало напругу у відносинах між Києвом і Москвою. У Вашингтоні бачили всі ці рухи та маневри республіканських еліт, скептично ставилися до прагнень українського керівництва [216, с. 126].

1 серпня 1991 року президент Дж. Буш-старший відвідав Київ, де зустрівся з головою Верховної Ради УРСР Л. Кравчуком, прем'єр-міністром В. Фокіним, а також виступив із промовою перед депутатами. Київ був останнім пунктом його чотириденного візиту до СРСР. За день до цього, 31 липня, президенти СРСР і США у Москві підписали Договір про скорочення стратегічних наступальних озброєнь (СНО-1), що було головною метою поїздки. На переговорах і М. Горбачов, і Б. Єльцин заявляли Дж. Бушу, що без України новий союзний договір втрачає сенс і вся юридична конструкція може розвалитися [102].

Візит американського президента до СРСР збігся з активізацією перемовин щодо нового союзного договору («новоогарьовським процесом»). На той момент у них брали участь дев'ять республік. Наприкінці липня навіть була оголошена дата його підписання – 20 серпня. Планувалося, що першими угоду підпишуть лідери Росії, Казахстану та Узбекистану. Керівництво УРСР вирішило відкласти розгляд питання до вересня. У Москві очікували, що Україна підпише нову угоду наприкінці жовтня. Натомість Латвія, Литва, Естонія, Вірменія, Грузія та Молдова в односторонньому порядку оголосили про вихід зі складу СРСР.

Візит Дж. Буша-старшого до Києва міг і не відбутися взагалі. До цього він ніколи не був в українській столиці. Київ як пункт програми візиту був обраний з декількох причин. По-перше, Україна була другою за величиною та населенням республікою СРСР, і було б нелогічно не відвідати її. По-друге, адміністрація Дж. Буша-старшого відчувала тиск з боку представників прибалтійських діаспор щодо своєї пасивності відносно визнання незалежності країн Балтії. Враховуючи, що американський лідер намагався не дратувати Москву, візит до цих республік, які вийшли з-під контролю союзного центру, був вкрай небажаним. Вашингтон з весни 1991 р. схиляв керівників СРСР до визнання незалежності Латвії, Литви та Естонії. Разом із тим, напередодні президентської кампанії 1992 р. радники рекомендували Дж. Бушу-старшому зробити певні жести у бік балтійських республік, щоб заручитися електоральною підтримкою їхніх діаспор. Для цього був обраний Київ як географічно близький і водночас політично нейтральний майданчик, який, до того ж, у 1972 р. вже відвідував Р. Ніксон [556, с. 23].

В Україні на візит американського лідера покладали багато сподівань. І лідери національно-демократичних сил, і керівники республіки розцінювали його як знак підтримки їхніх прагнень до більшої самостійності від Москви.

Візит до Києва президента США Дж. Буша-старшого запам'ятався його відомою та суперечливою промовою у парламенті. Виступаючи у Верховній Раді, він застеріг українських керівників від різких кроків і назвав прагнення до незалежності «безнадійним курсом ізоляції». На думку Буша, політичні, соціально-економічні, культурні вигоди від оновленої союзної угоди дев'яти республік будуть більшими. Фактично у Києві американський лідер рекламував проєкт М. Горбачова з реформування радянської держави. Найбільш цитованими фразами його виступу стали тези: «Але свобода – це не те саме, що незалежність. Американці не підтримуватимуть тих, хто шукає незалежності, щоб замінити віддалену тиранію на місцевий деспотизм. Вони не допомагатимуть тим, хто пропагує самовбивчий націоналізм, заснований на етнічній ненависті» [183]. І хоча пізніше радник президента з національної безпеки Б. Скоукрофт запевняв, що ці слова були адресовані керівникам Грузії та Молдови, а не українцям, але в цілому промова містила неприємні для київської аудиторії ідеї. Промова чітко відображала тогочасне бачення ситуації Дж. Бушем-старшим.

Слова Президента США Дж. Буша-старшого викликали хвилю обурення та приголомшення не лише в Україні, а й серед української діаспори в США, яка традиційно на виборах підтримувала республіканців. З точки зору історії київська промова Буша-старшого перед українськими депутатами стала однією з його найбільш невдалих промов на президентській посаді, оскільки вже через три тижні подальші події зробили її безглуздою та позбавленою політичного сенсу, виставивши американського президента боягузом і посміховиськом.

29 серпня 1991 року колумніст «New York Times» В. Сафайр у статті «After the Fall» («Після падіння») щодо промови Дж. Буша, використавши гру слів, вжив назву *Chicken Kiev Speech* (з англ. «промова курки по-київськи» або «промова київського боягуза»). Цей іронічний ярлик приліпився до промови назавжди, увійшовши до історії та боляче образивши американського лідера [183].

Під час президентської кампанії 1992 р. у США опоненти з табору демократів малювали карикатури на Буша-старшого, зображуючи його куркою. До завершення президентської каденції в його оточенні діяло своєрідне табу на згадування промови. Іншим негативним відлунням київської промови стала втрата Дж. Бушем-старшим підтримки української діаспори. На виборах 1992 р. діаспоряни у більшості проголосували за кандидата від демократів Б. Клінтона.

Неприємна тінь *Chicken Kiev Speech* нависала над українсько-американськими відносинами до середини 1990-х рр., коли підходи Вашингтона до пострадянського простору, зокрема України, кардинально змінилися. Політики з табору Демократичної партії, які тоді знаходилися при владі в США, називали цю промову ганьбою Буша-старшого. У політичних колах у Києві воліли вважати її недоречною, відображенням неглибокого розуміння тодішньою адміністрацією процесів усередині СРСР. Спільним для обох сторін було бажання перегорнути цю сторінку, але слід в історії залишився. Зрештою, К. Райс, яка є однією з авторів цієї промови, у 2005 р. зауважила, що заднім числом легко оцінювати правильність чи ні сказаних тоді слів, але у 1991 р. мирний розпад ядерної наддержави не здавався очевидним, коли в очах був приклад Югославії [103].

19-22 серпня 1991 року у СРСР відбулася спроба державного перевороту. Частина урядовців і партійної верхівки створила Державний комітет з надзвичайного стану (ДКНС) та спробувала за допомогою військових усунути від влади президента М. Горбачова, політика якого, на їхню думку, штовхала країну до розпаду. Сполучені Штати засудили заколот, а президент Дж. Буш-старший у своїй заяві 19 серпня підтримав «заклик російського лідера Б. Єльцина до відновлення законних органів влади» [374, с. 102].

Придушення заколоту ДКНС вважається переломним моментом у процесі краху СРСР. Але у США після цих подій домінувала самозаспокійлива думка, що найскладніший період вже був пройдений і в політичних процесах у СРСР наступить тривалий період стагнації [556, с. 27]. Дж. Буш-старший продовжував вірити, що М. Горбачову вдасться зберегти стабільність в ослабленому СРСР. Тому навіть після провалу серпневого путчу, коли перспективи дезінтеграції

СРСР отримали реалістичні обриси, у Вашингтоні так і не змогли відійти від попередніх уявлень і оцінок, переглянути позицію щодо процесів. За інерцією підтримуючи ідею нового союзного договору, у реальності адміністрація Буша-старшого зайняла вичікувальну позицію, змушена була діяти за ситуацією, яка стрімко змінювалася, часто не встигаючи за перебігом подій.

Однією з головних причин фатального нерозуміння Вашингтоном динаміки та перспектив процесів, що розгорталися, були помилки американських розвідувальних структур у аналізі та прогнозуванні суспільно-політичної ситуації в СРСР. Розвідувальна спільнота США, маючи достовірну інформацію про стан радянської економіки та політичні процеси, не змогла її правильно оцінити та спрогнозувати перебіг подій. Американські фахівці передбачали тривалу внутрішню кризу радянського режиму – падіння економіки, наростання міжнаціональних конфліктів і боротьби всередині комуністичної верхівки, рух республік до більшої самостійності. Разом із тим, в експертних і політичних колах до останнього вважали, що попри всі кризові явища керівництво у Москві втримає контроль над ситуацією, а партійні вожді досягнуть угоди щодо політичної реформи СРСР у руслі більшої децентралізації [566, с. 107].

Фахівці Ради національної безпеки США готували аналітичні матеріали, які містили як позитивні, так і негативні сценарії подій, але розпад СРСР вважався вкрай малоімовірним, зважаючи на економічну та політичну стійкість радянської системи [632, с. 331]. На довгострокову перспективу у якості головного сценарію розвитку подій розглядалося збереження радянським режимом курсу на політичну лібералізацію та ринкові реформи. За цим сценарієм, мова йшла про збереження СРСР при суттєвих внутрішніх змінах і новій конфігурації політичної системи.

Згідно із іншим сценарієм, спад в економіці та політична нестабільність могли привести до згортання реформ і нових репресій (цементування режиму). Це вплинуло на сприйняття ситуації та можливих сценаріїв розвитку подій американським істеблішментом та позицію адміністрації Дж. Буша-старшого, яка не змогла вчасно прийняти думку про майбутній розпад СРСР.

Серйозно оцінювати можливість розпаду СРСР у Вашингтоні почали лише після серпневого путчу 1991 р. у Москві. 31 серпня у відставку був відправлений директор ЦРУ В. Хеджкок, який перебував на посаді чотири роки. Однією з головних причин відставки, на думку ЗМІ та конгресменів, став провал відомства щодо прогнозування процесів і подій у СРСР [469].

Після провалу заколоту ДКНС 22 серпня 1991 року голова Верховної Ради УРСР Л. Кравчук вирішив скористатися ситуацією та скликав позачергову сесію парламенту. 24 серпня Верховна Рада УРСР проголосила незалежність України. Історичний документ підтримали 346 народних депутатів (75 %).

Такий сміливий крок українських керівників став неочікуваним як для Москви, так і для Вашингтона. Самостійницький курс Києва не лише руйнував зусилля М. Горбачова та Б. Єльцина з реанімації СРСР, а й прямо суперечив позиції американського уряду. Окрім того, українське рішення викликало ефект доміно – протягом тижня після нього про незалежність оголосили ще п'ять республік (Білорусь, Молдова, Азербайджан, Узбекистан і Киргизстан). Як результат, проголошення незалежності України викликало прохолодну реакцію в адміністрації Дж. Буша-старшого.

Прагнення України до незалежності сильно занепокоїло США, оскільки навіть при всій політичній короткозорості у Вашингтоні не могли не розуміти, що без участі України як другої за чисельністю населення та економічним потенціалом республіки спроби реанімувати СРСР були приречені на провал. Також на території України розміщувалося ударне угруповання стратегічних ракет, яке становило пряму загрозу національній безпеці США. Ці дві обставини зумовлювали логіку занепокоєння адміністрації Дж. Буша-старшого курсом українського керівництва на здобуття державної незалежності. У Вашингтоні усвідомлювали, що у випадку розпаду СРСР їм доведеться взаємодіяти у питанні ядерної зброї з українськими комуністичними лідерами, які були не такими поступливими та передбачуваними, ніж М. Горбачов у Москві.

26 серпня 1991 року Дж. Буш-старший знову заявив про підтримку союзної угоди та необхідності досягти взаєморозуміння між Москвою та республіками.

Коментуючи рішення Верховної Ради УРСР, він зазначив, що проголошення незалежності України ще не означає її вихід зі складу СРСР, і треба чекати та дивитися на розвиток подій, оскільки все відбувається дуже швидко [177, с. 143].

Всередині адміністрації Дж. Буша-старшого восени 1991 р. не було єдності щодо подій у СРСР. У Вашингтоні боялися некерованості політичної ситуації, що могла призвести до регіональних конфліктів із застосуванням ядерної зброї. Домінуючою точкою зору була позиція Держсекретаря Дж. Бейкера, який вважав, що Сполучені Штати мають підтримувати М. Горбачова та сприяти збереженню СРСР за будь-яку ціну. Паралельно з подіями в Радянському Союзі розгортався процес дезінтеграції Югославії, що супроводжувався збройним протистоянням. Дж. Буш і Дж. Бейкер вважали, що у разі розпаду СРСР події будуть розвиватись за аналогічним сценарієм, але з можливістю використання ядерних боєголовок. Конфлікти у Нагорному Карабаху, Придністров'ї та Південній Осетії посилювали їхнє переконання у такому розвитку подій.

Державний секретар США боявся, що Україна, Казахстан і Білорусь на тлі глибокої соціально-економічної кризи перетворяться на сірі зони, з яких буде розповсюджуватись ядерна зброя та матеріали. На його думку, простіше було тримати це під однією парасолькою Москви. Також радники Дж. Бейкера говорили про можливість військового конфлікту між Україною та Росією через Крим та Донбас, населених переважно росіянами [604, с. 112].

Бачення та підхід Дж. Бейкера щодо подій в СРСР поділяли більшість членів зовнішньополітичної команди – радник президента з національної безпеки Б. Скоукрофт, директорка відділу Ради національної безпеки у справах СРСР і Східної Європи К. Райс, заступник держсекретаря з питань Європи Т. Найлз і голова Об'єднаного комітету начальників штабів ЗС США К. Пауел.

Протилежну позицію займали міністр оборони Р. Чейні та його заступник П. Вулфовіц. Вони передбачали близький крах радянської системи. На їхню думку, в інтересах США було краще мати в регіоні 15 країн замість однієї великої держави, яка після періоду нестабільності повернеться до авторитаризму та протистояння з колишнім суперником. Р. Чейні виступав за налагодження діалогу

з радянськими республіками, підтримку їхньої незалежності, був прихильником української незалежності [742, с. 26].

У період підготовки референдуму щодо незалежності восени 1991 р. українське керівництво активізувало міжнародні контакти, прагнучи заручитися підтримкою на Заході. 20-26 вересня 1991 року Л. Кравчук відвідав Канаду та США. Формально метою поїздки була участь у 46-й сесії Генеральної асамблеї ООН, у реальності голова Верховної Ради зондував сприйняття української незалежності у Вашингтоні. Під час візиту він виступив з трибуни ООН, зустрівся з американським президентом Дж. Бушем-старшим, прем'єр-міністром Канади Б. Малруні, керівниками МВФ і Світового банку, представниками української діаспори. Під час переговорів Дж. Буш-старший пообіцяв повернутися до питання визнання незалежності України після референдуму 1 грудня, а замість очікуваної підтримки курсу на незалежність запропонував участь у програмі Корпусу Миру, що черговий раз продемонструвало його нерішучість. Так, у прес-релізі Білого Дому за підсумками зустрічі лідерів зазначалося, що американський президент запевнив Л. Кравчука, що США підтримують зусилля керівництва СРСР з реалізації ринкових реформ і розбудови демократії, а також окреслив можливі кроки щодо сприяння економічним реформам в Україні. Таким чином, восени 1991 р. США все ще були сфокусовані на збереженні СРСР як цілісної держави.

В адміністрації Дж. Буша-старшого очікували, що незалежність України на референдумі 1 грудня підтримає абсолютна більшість громадян, однак до кінця вагалися щодо офіційного визнання. З одного боку, згідно з демократичними традиціями, Сполучені Штати не могли не визнати волю українського народу до незалежності, висловлену на референдумі. З іншого, – підтримуючи зусилля М. Горбачова та Б. Єльцина зі збереження Союзу, розглядали референдум як частину переговорного процесу щодо нової союзної угоди та не були готові визнати незалежність України раніше, ніж це зробить Росія [135, с. 192].

20 листопада 1991 року Сенат абсолютною більшістю ухвалив резолюцію із закликом до президента Дж. Буша-старшого визнати Україну, якщо референдум

1 грудня продемонструє підтримку акту про незалежність. Після цього Білий Дім почав схилитися до визнання української незалежності за певних умов.

Як результат, 27 листопада на зустрічі з представниками української діаспори американський лідер заявив, що у разі позитивних результатів референдуму США здійснять кроки з визнання незалежності України [291, с. 106]. Сама зустріч була організована заступником прес-секретаря Білого Дому Р. Попадюком і головою Українського Конгресового Комітету Америки (УККА) А. Лозинським. Формулювання «здійснять кроки» залишало для президентської адміністрації простір і час для маневру. Трохи раніше США неофіційно повідомили українську владу, що якщо на референдумі не менше 70 % виборців підтримують незалежність, то Сполучені Штати визнають її [632, 337].

30 листопада 1991 року президент Дж. Буш-старший у телефонній розмові з М. Горбачовим попередив: «США будуть вимушені визнати Україну, оскільки є всі ознаки, що завтра переважна більшість проголосує на підтримку незалежності. Якщо референдум принесе очікувані результати, єдине питання полягає в тому, коли й яким чином ми й інші країни визнаємо Україну» [235, с. 52].

1 грудня відбулися всеукраїнський референдум і перші президентські вибори. Незалежність України підтримали 90,3 % громадян, які взяли участь у голосуванні. Явка склала понад 84 %. У кількісному вимірі українській незалежності сказали «так» 28,8 млн громадян. На виборах Президента України перемогу з результатом 61,6 % отримав Л. Кравчук [85, с. 37].

2 грудня Україну як незалежну державу першими визнали Польща і Канада. Державний департамент США виступив із заявою, у якій привітав український народ із результатами референдуму та вільними виборами президента. 3 грудня Дж. Буш-старший у телефонній розмові привітав Л. Кравчука з обранням на посаду та переконливими результатами референдуму. Але про офіційне визнання з боку США не йшлося. Адміністрація Дж. Буша-старшого виходила з можливості підписання нової союзної угоди «9+1». Сполучені Штати не хотіли визнавати незалежність України раніше, ніж це зробить РФ. Після референдуму Вашингтон ще три тижні проводив консультації з європейцями та керівниками у Москві.

5 грудня Російська Федерація визнала незалежність України. 8 грудня лідери України, РФ та Білорусі підписали Біловезьку угоду, яка констатувала припинення існування СРСР і створення Співдружності незалежних держав. 21 грудня на саміті в Алма-Аті до угоди приєдналися ще 8 республік.

Всередині адміністрації США у цей період точилися дискусії щодо визнання нових незалежних держав, у рамках яких обговорювалися два варіанти: безумовне та повне визнання (Р. Чейні) та визнання як винагорода за виконання певних вимог (Дж. Бейкер). Бачивши, що питання контролю над ядерною зброєю стає актуальним, Державний секретар Дж. Бейкер 12 грудня виступив із заявою, у якій спробував жорстко пов'язати встановлення дипломатичних відносин із взяттям Україною зобов'язань щодо без'ядерного статусу, економічних реформ і дотримання прав людини. Виступаючи з промовою у Принстонському університеті, Дж. Бейкер констатував відхід у минуле СРСР, але пов'язав визнання нових держав на його теренах з цими трьома критеріями [591]. Ці застереження одразу були нівельовані українською стороною – ці пункти містилися у Декларації про державний суверенітет від 16 липня 1990 року та постанові Верховної Ради від 24 жовтня 1991 року. Повідомивши Вашингтон про це, українська влада фактично дала попередню згоду на їхнє виконання та зняла останню перешкоду на шляху започаткування міждержавних відносин.

7 грудня 1991 року Київ відвідав заступник Держсекретаря США з питань Європи Т. Найлз для зондування дій українського керівництва після референдуму, а 18-19 грудня відбувся робочий візит до України Держсекретаря Дж. Бейкера.

Вранці 25 грудня 1991 року М. Горбачов оголосив про свою відставку з посади президента СРСР. Через сім годин після його заяви Сполучені Штати офіційно визнали незалежність України. У Державному департаменті тоді радили Дж. Бушу-старшому визнати Україну з вимогою ліквідації ядерної зброї. Але у сукупності з київською промовою така позиція виглядала б як явно антиукраїнською. Тому у Білому Домі прийняли рішення про визнання без жорстких публічних вимог. У зверненні до нації президент Дж. Буш-старший заявив про визнання незалежності України та готовність до встановлення з

Києвом дипломатичних відносин [612, с. 5]. США стали вісімнадцятою країною, яка ухвалила подібне рішення.

Визнання з боку США відіграло роль каталізатора. Після цього відбувся кількісний і якісний прорив у міжнародному визнанні України. В останній тиждень 1991 р. Україну визнали 50 держав, зокрема провідні європейські країни, Японія, Китай, Бразилія. 3 січня 1992 року між Україною та США було встановлено дипломатичні відносини. 21 січня Сполучені Штати підняли рівень свого представництва в Києві з консульства до посольства, а 23 січня країни обмінялися нотами про встановлення дипломатичних відносин у повному обсязі.

Повірений у справах США в Україні Дж. Гундерсен (січень-липень 1992 р.) визначив три основні чинники, які сприяли визнанню Вашингтоном незалежності України: беззаперечні результати всеукраїнського референдуму, підсумки зустрічі лідерів Росії, України та Білорусі в Біловезькій пущі та прихильність Києва дотриманню міжнародних угод із роззброєння і прав людини, Договору про звичайні збройні сили в Європі 1990 р. і Гельсінській угоді 1975 року [643, с. 157].

У перші роки української незалежності відносини між Вашингтоном і Києвом були складними та суперечливими. Навіть після розпаду СРСР адміністрація Дж. Буша-старшого продовжувала дотримуватися звичної москвоцентричної парадигми мислення. В очах США Росія як ядерна держава, постійний член Ради Безпеки ООН з її великими природними ресурсами була значно важливіша, ніж східноєвропейські та пострадянські країни. Тим більше, що більшість американських політиків навіть не знали розташування останніх на карті світу. Вважалося, що, допомігши російському керівництву побудувати ринкову економіку та демократію, вдасться перетворити Москву з колишнього супротивника на стратегічного партнера.

Щодо решти колишніх радянських республік адміністрація Буша-старшого сфокусувалася не на налагодженні відносин і сприянні їхньому становленню, а на нейтралізації можливих ризиків з точки зору національної безпеки США. Такий підхід США до пострадянського простору залишав мало можливостей Україні для вибудовування повноцінних двосторонніх відносин. Політика США щодо Києва у

1992 р. зводилася до того, щоб усіма можливими засобами домогтися відмови від ядерної зброї. До кінця своєї каденції Дж. Буш-старший не цікавився питаннями, пов'язаними з українським напрямком поза контекстом ядерного роззброєння.

Українське керівництво прагнуло встановити конструктивні відносини зі США. Сполучені Штати стали країною, куди 5-11 травня 1992 року Л. Кравчук здійснив свій перший закордонний візит на посаді президента. У Вашингтоні він провів зустрічі з президентом Дж. Бушем-старшим, віце-президентом Д. Кувейлом, Державним секретарем Дж. Бейкером, міністром оборони Р. Чейні [307, с. 123].

За результатами візиту було підписано ряд документів – політичну декларацію, угоди про торговельні відносини, гуманітарну та техніко-економічну співпрацю, захист навколишнього середовища, реалізацію в Україні програми «Корпус миру», меморандум про взаєморозуміння між урядами.

У політичній декларації вперше було зафіксовано формулу «демократичного партнерства» між країнами та відзначалося, що «у політичній сфері ми намагатимемося захищати та поширювати цінності, які об'єднують нас в демократичну спільноту держав» [161]. Тоді ж у Вашингтоні Л. Кравчук і Дж. Бейкер відкрили українське посольство. Візит носив формальний характер, і після нього прориву чи подай суттєвих змін у двосторонніх відносинах не відбулося.

Порядок денний українсько-американських відносин у 1991–1993 рр. включав найбільш нагальні питання та обмежувався трьома напрямками – політичний діалог, ядерне роззброєння та економічна допомога. Двосторонні відносини чітко демонстрували асиметричний характер. Якщо у США розглядали Україну як несуттєву для своїх інтересів, то для українського керівництва американський напрямок став одним із головних у зовнішній політиці. У центрі уваги сторін були різні пріоритети. Американців цікавило лише питання відмови Києва від ядерної зброї, у той час як українські урядовці на переговорах приділяли рівнозначну увагу всім трьом сферам [307, с. 124].

Попри намагання української сторони налагодити контакти з адміністрацією Дж. Буша-старшого, політичний діалог знаходився у стагнації, мав спорадичний характер і жорстко прив'язувався до прогресу у питанні ядерної

зброї. Слід відзначити, що на початку 1990-х рр. політика Вашингтона щодо України та інших пострадянських країн характеризувалася концептуальною невизначеністю. Це було зумовлено декількома причинами. По-перше, західні країни, зокрема й Сполучені Штати, значною мірою виявились не готовими до швидкого розпаду СРСР. Тому американська дипломатія обрала курс на тісні відносини з Москвою як найбільш очевидний центр сили на пострадянському просторі у розрахунку на те, що Росія зможе підтримувати відносний порядок у регіоні, а також разом зі Сполученими Штатами вирішить ядерне питання.

По-друге, відсутність експертів, незнання ситуації на місці змушували зайняти вичікувальну позицію, а налагодження дипломатичних контактів потребувало певного часу. Перший посол США в Україні Р. Попадюк вручив вірчі грамоти Л. Кравчуку у липні 1992 р. і попрацював лише рік [578].

По-третє, на відміну від ЦСЄ, де падіння комунізму супроводжувалось усуненням комуністичних еліт з політичної сцени, в Україні червоні директори та колишня номенклатура зберігали домінуючі позиції у владі. Україна у перші роки незалежності мало чим відрізнялась від радянської республіки.

З українського боку на концептуальному рівні також бракувало осмислення відносин зі Сполученими Штатами у нових геополітичних реаліях. 2 липня 1993 року Верховна Рада ухвалила постанову «Про основні напрями зовнішньої політики України» [327]. Документ визначив чотири основні напрямки активності держави на міжнародній арені: 1) розвиток двосторонніх відносин; 2) розширення участі в європейських структурах; 3) співробітництво в рамках СНД; 4) набуття членства та діяльність у міжнародних організаціях [307, с. 123].

У рамках розвитку двосторонніх відносин пріоритетне місце відводилось відносинам із прикордонними державами, країнами Західної Європи та США. Україна мала використовувати своє геополітичне положення для формування навколо себе поясу стабільності та безпеки, набуття ролі містка між країнами ЦСЄ та Росією, зміцнення відносин особливого партнерства з РФ, налагодження партнерства із західними країнами. Щодо відносин зі США, у декларації про них згадувалося лише в одному абзаці, де зазначалося, що «відносини із Сполученими

Штатами Америки як країною, політика якої суттєвим чином впливає на розвиток міжнародних подій, має особливе значення для України» [327].

У першій половині 1990-х рр. США, фокусуючись на переговорах з ядерного роззброєння України, Білорусі та Казахстану, не спромоглися сформулювати цілісну та послідовну політику щодо нових незалежних держав (ННД). Після приходу до влади в США адміністрації Б. Клінтона пострадянські країни стали розглядатися не як партнери, а скоріше як об'єкти прикладання зусиль і потенційні ринки збуту. З точки зору Вашингтона, економічна допомога мала відігравати для ННД роль стимулів, підштовхуючи їх до проведення економічних і політичних перетворень, створення сприятливих умов для роботи американського бізнесу в регіоні [539, с. 29].

У квітні 1992 р. уряд США ухвалив програму з підтримки свободи в Росії, Україні та інших пострадянських країнах, яка включала три напрямки: 1) технічна та економічна підтримка проведення реформ; 2) сприяння США у підтримці реформ у нових державах з боку МВФ і Світового банку; 3) надання країнам кредитів на пільгових умовах для покупки американської сільськогосподарської продукції. Тоді ж американський лідер відзначив, що «провал демократичного експерименту в Росії може призвести до повернення до авторитаризму або падіння в анархію всього регіону» [551, с. 34].

У жовтні 1992 р. Конгрес США ухвалив «Закон про підтримку свободи для Росії та Євразійських демократій, що виникли, та відкритих ринків» (Freedom for Russia and Emerging Eurasian Democracies and Open Markets, FREEDOM Support Act). Згідно з ним, Сполучені Штати визначили шість напрямків для надання допомоги ННД на середньостроковій основі:

- розвиток підприємництва та торгівлі;
- демократизація;
- програми обміну у сфері освіти та культури;
- роззброєння та нерозповсюдження ядерної зброї;
- ринково орієнтовані реформи у сфері сільського господарства;
- співробітництво в космічній галузі [561].

У першій половині 1990-х рр. найбільшими реципієнтами американської допомоги серед пострадянських країн стали Росія, Україна та Казахстан [539, с. 28]. Основну увагу США приділяли підтримці ліберальних економічних реформ у РФ адміністрації Б. Єльцина. Москвоцентрична політика Вашингтона у цій сфері спиралася на міркування, що успішне перетворення Росії на ринкову демократію також сприятиме аналогічним процесам у її колишніх сателітах.

Правовою основою початку надання Україні технічної допомоги США стала міжурядова угода про гуманітарне і техніко-економічне співробітництво, підписана у Вашингтоні 7 травня 1992 року [280]. У жовтні того ж року в Києві відкрився офіс Агентства США з міжнародного розвитку (USAID).

Перші зареєстровані проєкти USAID були спрямовані на розширення програм освітніх обмінів, сприяння розвитку парламентаризму, становлення незалежних ЗМІ, вирішення проблем, пов'язаних з ліквідацією наслідків аварії на ЧАЕС. Програми Агентства в Україні у цей період були сфокусовані на підтримці економічних реформ, сприянні демократичним процесам і проблемах безпеки.

Підтримка економічних реформ включала експертну та фінансову допомогу в макроекономічній стабілізації, розвитку підприємництва, розробці податкової та фінансової реформи, створенні фондів із кредитування малого бізнесу, сприяння процесам приватизації та інвестиціям.

У політичній сфері пріоритетними питаннями у діяльності Агентства в Україні стали підтримка розбудови неурядових організацій і політичних партій, діяльності правозахисних організацій, незалежних ЗМІ, створення інфраструктури для проведення чесних виборів (законодавство, підготовка спостерігачів), а також підвищення прозорості політичних процесів. Цільовими групами проєктів USAID були громадські діячі, молодь і депутати різних рівнів. Основними формами діяльності було проведення тренінгів, семінарів, круглих столів.

Важливим інструментом політики «м'якої сили» США щодо України стали навчання та стажування української молоді, науковців, чиновників, громадських активістів в американських ВНЗ. Навчання іноземців за кордоном має подвійний ефект. По-перше, окрім здобуття спеціалізованих знань, студенти також

засвоюють домінуючі в суспільстві приймаючої країни норми поведінки та цінності. Цей досвід, ймовірно, призведе до того, що після повернення на батьківщину вони стануть провідниками цих нових ідей та практик. По-друге, навчання іноземців сприяє формуванню міжособистісних зв'язків і неформальних мереж, які можуть бути стратегічно використані урядами. Ці мережі можуть слугувати інструментом для впливу на політичний порядок денний інших країн або для лобіювання бізнес-інтересів. Таким чином, іноземні студенти, які згодом займають впливові позиції у своїх країнах, можуть фактично стати «агентами впливу», що формують внутрішні політичні та економічні процеси.

Так, згідно з даних Державного департаменту США, з початку 1960-х рр. навчання в американських ВНЗ пройшли до 700 тис. іноземних студентів, з яких у підсумку 200 осіб стали керівниками держав, ще 600 – урядовцями [55, с. 810]. З часів «Холодної війни» американський уряд і університети з метою зміцнити політичні відносини залучають на навчання велику кількість студентів з Японії, Південної Кореї та країн Латинської Америки. Після краху комунізму в Східній Європі ця політика була поширена на країни ЦСЄ та пострадянського простору.

У першій половині 1990-х рр. Сполучені Штати витратили понад 15 млн дол. на програми освітнього обміну, які охопили студентів, викладачів і фахівців. Щороку близько 1 тис. українських громадян відправлялися на навчання чи стажування до США за лінією USAID [135, с. 193].

Таким чином, українсько-американські відносини на початку 1990-х рр. розвивалися доволі складно та напружено. В умовах наростання всередині СРСР кризових процесів адміністрація Дж. Буша-старшого прагматично обрала курс на підтримку союзного центру (Москви), якого дотримувалася до остаточного краху радянської держави у грудні 1991 р. У цьому контексті прагнення українського керівництва до незалежності сприймалося у Вашингтоні прохолодно, а її визнання значною мірою стало вимушеним кроком. У наступні роки політичний діалог між країнами продовжував залишатися напруженим. Американські високопосадовці сприймали Україну як проблему через непоступливість її лідерів на переговорах із ядерного роззброєння.

2.2. Ядерне роззброєння як каталізатор українсько-американських відносин

Центральним питанням двосторонніх відносин України та США у період їхнього становлення була проблема ядерного роззброєння. Вона однаково сильно турбувала адміністрацію як Дж. Буша-старшого, так і його наступника Б. Клінтона, але підходи республіканців і демократів до розв'язання цієї проблеми були різними. Усі зустрічі та телефонні розмови президентів двох країн до 1995 р. зосереджувалися на питанні без'ядерного статусу. З іншого боку, ця проблема стала джерелом уваги Вашингтона до України та ключем до розвитку українсько-американських відносин.

Після розпаду СРСР на мапі світу автоматично з'явилися чотири нові ядерні держави – РФ, Україна, Білорусь та Казахстан. Кризовий стан їхньої економіки, слабка керованість могли призвести до неконтрольованого поширення ядерної зброї. Ця ситуація розглядалась США як реальна загроза міжнародній безпеці. Вашингтон боявся потрапляння ядерних ракет і технологій з пострадянських країн до рук екстремістських режимів і терористичних угруповань.

Згідно із Договором про скорочення стратегічних наступальних озброєнь від 31 липня 1991 року (СНО-1), США та СРСР з метою забезпечення паритету зобов'язалися скоротити ядерні сили до 6 тис. боєзарядів і 1,6 тис. одиниць засобів їхньої доставки для обох сторін [702, с. 26]. Однак через розпад СРСР СНО-1, не будучи ще навіть ратифікованим, практично одразу застарів. Як наслідок, Вашингтон і Москва змушені були шукати нові шляхи для виконання цілей договору, долучивши до діалогу три колишні радянські республіки.

США почали перейматися проблемою контролю ядерного арсеналу СРСР ще восени 1991 року. У вересні 1991 р. сенатор-демократ С. Нанн запропонував виділити Москві фінансову допомогу на скорочення ядерних озброєнь, посилення ядерної безпеки та реформування оборонних підприємств. Ініціативу Нанна підтримав впливовий сенатор-республіканець Р. Лугар. 25 листопада 1991 року за їхньою ініціативою Конгрес схвалив «Акт про скорочення радянської ядерної загрози» [198, с. 76]. Відповідно до нього, з 12 грудня 1991 року при міністерстві

оборони США почала діяти Програма спільного зменшення загрози (Cooperative Threat Reduction Program), більш відома як програма Нанна–Лугара.

Її метою стала допомога колишнім радянським республікам в утилізації зброї масового знищення (ядерної, хімічної та біологічної), посиленні безпеки на об'єктах, які містять небезпечні матеріали та технології, конверсії підприємств ВПК. У 1992 р. на реалізацію програми конгресмени виділили 400 млн дол. США. Протягом 1990-х рр. її фінансування становило 400-500 млн дол. США щорічно. Програма Нанна–Лугара діяла у 1992–2014 рр. та зарекомендувала себе як ефективний інструмент протидії поширенню ЗМЗ із території колишнього СРСР.

Україна як радянський спадок отримала третій за потужністю ядерний арсенал у світі. На її території залишилося 222 одиниці носіїв стратегічної зброї – 46 важких бомбардувальників (27 Ту-95 МС і 19 новітніх Ту-160) і 176 міжконтинентальних балістичних ракет (130 СС-19 і 46 СС-24), які несли понад 1600 ядерних боєголовок і бомб (17 % від радянського ядерного арсеналу) [458, с. 104]. Окрім того, в Україні знаходилися декілька тисяч тактичних ядерних зарядів, вивезених напередодні розпаду СРСР із країн Організації Варшавського договору. В цілому кількість ядерних озброєнь, які були на військових базах в Україні, становила близько 5 тис. зарядів, що переважало ядерні сили Китаю, Франції та Великої Британії разом узятих. З іншого боку, Київ успадкував увесь цей арсенал при повній відсутності контролю над ним, оскільки командування та системи управління знаходилися у Москві.

Окрім власне ядерної зброї на території України також знаходились ключові підприємства, задіяні у створенні радянського ракетно-ядерного потенціалу, зокрема «Хартрон», КБ «Південне» та завод «Південмаш» [307, с. 123].

Україна успадкувала й чималий арсенал конвенційних озброєнь. Він включав три загальновійськові та дві танкові армії, ракетну армію, розвинуту систему ППО та Чорноморський флот. Сукупна чисельність військових формувань на території України на початку 1990-х рр. становила понад 800 тис. військовослужбовців, а на озброєнні перебувало 6,5 тис. танків, 7 тис. броньованих машин, декілька сотень бойових літаків і кораблів [208, с. 73].

Таблиця 2.1

**Склад стратегічних ядерних сил на території Росії, України, Казахстану та Білорусі
на початок 1992 року**

Країна	МБР (носії/боєзаряди)	Важкі бомбардувальники (носії/боєзаряди)	Разом (носії/боєзаряди)	% від загального ядерного арсеналу СРСР
Росія	912/3970	79/271	1779/6893	69,4 %
Україна	176/1240	46/372	219/1612	17 %
Казахстан	98/980	40/240	138/1220	13 %
Білорусь	81/81	немає	81/81	0,6 %

Джерело: складено автором на основі джерела [208; 336; 458]

Адміністрація Дж. Буша від початку зайняла жорстку позицію у цьому питанні. США хотіли домогтися ядерного роззброєння України, уникнувши при цьому взяття вагомих зобов'язань і великих витрат. Майже до середини 1993 р. Вашингтон у близькій до ультимативної манері тиснув на Київ, наполягаючи на якомога швидкій ратифікації ним Договору СНО-1 та приєднанні до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ). Натомість позиція Києва у ядерному питанні поступово ставала більш жорсткою. Українська влада, висловлюючи готовність позбутися ядерної зброї, прагматично пов'язувала це з отриманням надійних гарантій безпеки, насамперед з боку РФ, та справедливої економічної компенсації, що дратувало американців.

24 жовтня 1991 року Верховна Рада ухвалила заяву про без'ядерний статус, в якій зазначалося: «Україна проводить політику, спрямовану на повне знищення ядерної зброї та компонентів її базування, розміщених на території України. Вона має намір виконати це в мінімальні строки» [316, с. 26]. 18 грудня 1991 року президент Л. Кравчук на зустрічі у Києві запевнив Держсекретаря Дж. Бейкера в тому, що українська влада зробить все для швидкого виводу ядерних ракет зі своєї території, та попросив надати відповідну допомогу. Візит американського високопосадовця відбувся у рамках регіонального турне, у рамках якого він відвідав Москву, Київ, Мінськ і Алма-Ату для обговорення ядерного питання.

Наприкінці грудня 1991 р. розпочалися тристоронні консультації України, РФ та США, на яких обговорювали варіанти ядерного роззброєння. Уряд США одразу пообіцяв Києву оплатити увесь процес вивезення та утилізації ядерної зброї, а також надати Росії кошти за роботи зі знищення боєприпасів [504, с. 35].

У травні 1992 р. Україна передала всі тактичні ядерні боєприпаси (2,5 тис. одиниць) для знищення на російські заводи. Тоді ж Л. Кравчук у листі Дж. Бушу-старшому (7 травня 1992 року) запевняв: «Україна забезпечить знищення всієї ядерної зброї, включаючи стратегічну наступальну зброю, розміщену на її території, протягом 7 років» [600, с. 572].

23 травня 1992 року у Лісабоні Казахстан, Білорусь і Україна підписали протокол до договору СНО-1, згідно з яким зобов'язалися у найкоротші терміни відмовитися від ядерної зброї та приєднатися до ДНЯЗ на правах без'ядерних держав [506, с. 8]. Алма-Ата та Мінськ швидко почали виконувати взяті зобов'язання. Казахстан ратифікував СНО-1 та Лісабонський протокол 2 липня 1992 р., а 12 лютого 1994 р. приєднався до ДНЯЗ. Білорусь ратифікувала СНО-1 та Лісабонський протокол 4 лютого 1993 р., а 22 липня того ж року приєдналася до ДНЯЗ. Водночас Київ почав затягувати ухвалення рішень і ставити додаткові вимоги. Це викликало роздратування американців, на думку яких, українська сторона виконувала свої зобов'язання непослідовно та не повною мірою.

На різних рівнях виконавчої та законодавчої влади у Києві лунали пропозиції залишати у власному розпорядженні частину боеголовок і стратегічної авіації у цілях стримування. Зокрема, керівники оборонного відомства К. Морозов і І. Біжан вважали за доцільне зберегти на озброєнні України 46 ракет СС-24 у якості гарантії ненападу з боку Росії [208, с. 42].

Серйозну стурбованість у адміністрації Дж. Буша-старшого викликала активність Верховної Ради України, яка у 1992–1993 рр. неодноразово ухвалювала акти, в яких ядерна зброя та інфраструктура на території республіки оголошувалися виключною власністю держави, що збивало темп переговорів. Президент Л. Кравчук схилився до ліквідації ядерної зброї в обмін на «відступні»,

але у звичній для себе манері маневрував між різними політичними групами та не поспішав робити практичних кроків.

Причиною нарікань з боку Сполучених Штатів була не лише подвійна гра Києва у ядерному питанні (згода на вивезення зброї при затягуванні часу), а блокування тим самим нових російсько-американських домовленостей. 3 січня 1993 року президенти РФ і США підписали Договір про подальше скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь (СНО-2). Згідно з ним, країни домовилися скоротити ядерний потенціал до 3,5 тис. боєзарядів для обох сторін до 2003 р. [330, с. 17]. Щоб ратифікувати СНО-2, Москва та Вашингтон мушили чекати, щоб три «нові» ядерні держави ратифікували договір СНО-1. Найменший прогрес у цьому напрямку демонструвала Україна.

На відміну від Білорусії та Казахстану, які майже одразу взяли курс на відмову від ядерного арсеналу на користь Росії, рішуче здійснювали відповідні практичні та політичні кроки, Україна від початку намагалась використовувати ядерну зброю як предмет політичного торгу щодо гарантій безпеки від великих держав, більшої частки «пирога» фінансової допомоги на роззброєння від США та економічних преференцій від РФ. Яскравим прикладом такої стратегії українського керівництва був візит до Києва у квітні 1992 р. делегації Конгресу США на чолі з Р. Лугаром і С. Нанном. Під час зустрічі з Л. Кравчуком американські сенатори заявили, що Сполучені Штати готові надати Україні 100 млн дол. для демонтажу ядерних озброєнь. Український президент вирішив скористатися ситуацією і на прес-конференції заявив, що США погодилися надати 150 млн дол. Американці були здивовані такою нахабністю. Вже після поразки на президентських виборах Дж. Буш-старший 9 грудня 1992 року запропонував Л. Кравчуку збільшити розмір допомоги Україні у рамках програми Нанна–Лугара зі 100 млн до 175 млн дол. США. Однак ця пропозиція не дала позитивного ефекту, оскільки у Києві вже розраховували домогтися кращих умов від нової адміністрації у Вашингтоні [307, с. 126].

Позицію Києва слід розглядати у широкому контексті переговорів з ядерного роззброєння. Так, Білорусь, на території якої залишалася лише 81

міжконтинентальна балістична ракета, не було стратегічної авіації, за відмову від ядерної зброї отримала 250 млн дол. американської допомоги на роззброєння. Казахстан, який успадкував трохи менший ядерний потенціал, ніж Україна, отримав на ці потреби лише 85 млн дол., але як знак вдячності США збільшили двосторонню економічну допомогу Алма-Аті більше ніж втричі – з 91 млн у 1993 р. до 311 млн дол. у 1994 році [517, с. 53]. Тому українські керівники хотіли отримати якомога більше американської допомоги і на роззброєння, і на підтримку реформ. Фактично Л. Кравчук, не маючи чіткого уявлення щодо змісту гарантій безпеки та належного розміру компенсації за ядерну зброю, сповідував політику невизначеності, збільшуючи вимоги та очікуючи кращої пропозиції.

На президентських виборах 1992 р. в США переконливу перемогу здобув кандидат від демократів Б. Клінтон. Під час передвиборчої кампанії він обіцяв підвищення соціальних виплат, зменшення безробіття та інфляції, більш справедливий доступ до якісної медицини. У сфері міжнародної політики Б. Клінтон виступав за активну роль США у постбіполярному світі, посилення американських позицій у Європі та більшу допомогу та увагу кризовим регіонам – Балканам та пострадянському простору.

На момент приходу до влади нової адміністрації в США на переговорах із роззброєння між Вашингтоном, Москвою та Києвом не було досягнуто консенсусу з жодного важливого питання (гарантії безпеки, розмір допомоги, строки вивезення зброї). Тому Адміністрація Б. Клінтона, яка заступила до справ навесні 1993 р., опинилася перед дилемою на українському напрямку: продовжувати політику неприхованого тиску попередників-республіканців, яка не мала значущих результатів, або виробити нові підходи до діалогу з Києвом. Після нетривалої внутрішньої дискусії було вирішено «перезапустити» відносини з Україною [116, с. 184].

У формуванні політики на українському напрямку адміністрація Б. Клінтона спиралася на розробки аналітичного центру «Rand Corporation». У квітні 1993 р. його експерти опублікували доповідь «Building new NATO», в якій виклали своє бачення ситуації. На їхню думку, незалежна Україна є одним з головних

елементів європейського стратегічного ландшафту. На фоні загального вакууму сили у Центральній та Східній Європі та невизначеності майбутнього демократії у Росії незалежність України стала би найкращою гарантією від відновлення імперського проєкту на чолі з Москвою [472].

США та Захід мають протидіяти російським спробам повернути Україну до своєї сфери впливу, інакше у Києві домінуватимуть тенденції до націоналізму та прагнення зберегти ядерну зброю. Сполучені Штати мають сприяти налагодженню Україною більш тісних відносин з країнами ЦСЄ, її інтеграції до європейських і регіональних структур.

У питанні ядерної зброї експерти «Rand Corporation» вважали, що жорсткий тиск на Київ є контпродуктивним і може призвести до зворотного ефекту та втрати «вікна можливостей» для налагодження відносин. Замість продавлювання питання ядерного роззброєння, вони радили новій адміністрації розширити двосторонній порядок денний, зокрема включивши до нього питання регіональної безпеки. Для Вашингтона це дало б більше тем у діалозі з Києвом і можливості балансувати вирішення тих чи інших питань, включно з ядерним.

Аналогічну позицію у публічній сфері висловлював впливовий американський політолог Зб. Бжезинський. На його думку, американська політика щодо країн СНД мала позбавитися російськоцентризму, ставши плюралістичною та гнучкою, а питання ядерного роззброєння не повинно було перетворюватися на лакмусовий папірець в українсько-американських відносинах. Натомість стратегічною метою політики Вашингтона на українському напрямку мало стати зміцнення незалежності та демократизація України. Досягнення цих двох цілей є набагато вагомішим, ніж її без'ядерний статус: без України Росія втрачає статус імперії, а з Україною автоматично нею стає [307, с. 125].

У Стратегії національної безпеки США 1993 р., як і у стратегії 1996 р., регіонами пріоритетної геополітичної уваги адміністрації В. Клінтона визначалися Європа, АТР і Близький Схід. Як відзначив радник президента США з питань національної безпеки Е. Лейк, після завершення «Холодної війни» на зміну доктрині стримування ворожих дій СРСР прийшла стратегія розширення

спільноти ринкових демократичних держав, що мало сприяти зміцненню глобального лідерства США та міжнародного миру [236, с. 25]. Відносно країн постсоціалістичного табору відзначалося, що США повинні підтримати процеси стабілізації, економічні та політичні реформи у Східній Європі та пострадянських державах, спрямовані на їхній перехід до демократії та ринкової економіки.

У вступі до ЄС східноєвропейських і прибалтійських країн США вбачали потенціал для посилення свого впливу всередині об'єднання. Підтримка ж країн СНД мала сприяти реконфігурації геополітичної структури на пострадянському просторі, щоб не допустити появу нового суперника, перш за все домінування РФ. Для посилення політичної присутності у регіоні був створений Офіс спеціального радника Державного секретаря США – посла зі спеціальних доручень щодо ННД (1993), який мав відповідати за формування політики у регіоні.

Нова адміністрація США призначила спеціального радника з питань Росії та країн СНД. Ним став давній друг президента Б. Клінтона С. Телбот. Маючи міцні позиції в Держдепартаменті, він мав значний вплив на формування американської політики щодо пострадянського простору. С. Телбот також вважав, що у відносинах з Києвом необхідно просувати широкий порядок денний співпраці, а не зациклюватися на проблемі ядерного роззброєння, а також будувати відносини незалежно від Росії [174, с. 17].

У квітні 1993 р. Вашингтон відвідав прем'єр-міністр України Л. Кучма, який на той момент виступав за збереження частини ядерного арсеналу під контролем Києва. Під час його візиту Білий Дім виступив із заявою про невдоволення позицією України щодо ядерного роззброєння. У відповідь Л. Кучма скасував заплановані зустрічі з американськими урядовцями. Зрозумівши, що стратегія «батога» не діє, адміністрація Б. Клінтона через тиждень вийшла із заявою про необхідність «спільного подолання кризи довіри» в українсько-американських відносинах.

9 травня 1993 року Київ відвідала американська делегація на чолі зі спеціальним радником С. Телботом, яка привезла пропозиції з «перезапуску» відносин. За словами американського дипломата, нова адміністрація у США

зробила ґрунтовний перегляд політики щодо України та прагнула відкрити новий етап у двосторонніх відносин. Він заявив, що США готові виділити Україні 175 млн дол. на роззброєння, але лише після ратифікації нею Договору СНО-1 [278, с. 72]. Також під час цієї зустрічі було запропоновано розробити та підписати на найвищому рівні двосторонню Хартію про партнерство, дружбу і співробітництво. Американські пропозиції містили наступні пункти:

- інтенсифікація політичного діалогу – збільшення кількості взаємних візитів дипломатів, урядовців, парламентарів;
- готовність США обговорювати гарантії безпеки для України;
- готовність збільшити допомогу на ядерне роззброєння та вирішення питань, пов'язаних із ним;
- виділення Києву додаткової економічної допомоги;
- розробка та підписання президентами США та України Хартії про партнерство, дружбу і співробітництво;
- сприяння Вашингтона залученню України до міжнародних і європейських структур і організацій, більш тісного співробітництва з НАТО [307, с. 127].

Другим кроком у напрямку налагодження двосторонніх відносин після візиту С. Телбота стали переговори у Вашингтоні керівників оборонних відомств України та США К. Морозова та Л. Еспіна 27 липня 1993 року. Міністри підписали Меморандум про взаєморозуміння та співробітництво між відомствами, за результатами чого оголосили про початок нового етапу у військовій співпраці країн [275]. Також сторони під час переговорів обговорили американські пропозиції щодо міжнародного нагляду за процесом демонтування, переміщення та подальшого розподілу боєголовок.

Паралельно влітку 1993 р. у рамках стратегії торгу адміністрація Л. Кравчука оцінила вартість вилучення з ракет високозбагаченого урану та його переробки на американських заводах у 2,8 млрд дол. США, а ратифікацію СНО-I та Лісабонського протоколу поставила в залежність від надання гарантій безпеки від ядерних держав.

30 вересня 1993 року Конгрес затвердив виділення Україні фінансової допомоги у розмірі 330 млн дол. – 175 млн дол. на ядерне роззброєння та 155 млн дол. на підтримку економічних реформ [317, с. 225]. Однією з ознак того, що Вашингтон міняє підходи до діалогу з Україною, стала й зміна американського посла в Києві. Замість Р. Попадюка новим послом у вересні 1993 р. став кадровий дипломат і експерт В. Міллер, який був близький до демократів. На цій посаді він пропрацював дві повні каденції – до січня 1998 року.

24-25 жовтня 1993 року Київ з офіційним візитом відвідав Державний секретар США В. Крістофер. Метою його візиту стало підписання Угоди щодо надання допомоги у ліквідації стратегічних ядерних озброєнь і запобігання розповсюдженню зброї масового знищення. Згідно з нею, Сполучені Штати зобов'язались надати Україні економічну допомогу у розмірі 177 млн дол. для демонтажу ядерних боєзарядів [404]. Угода стала вагомим кроком до роззброєння. Також за підсумками переговорів була досягнута домовленість про сприяння США приєднанню України до Генеральної угоди з торгівлі та тарифів (ГАТТ), Ради Європи, налагодженню співпраці з МВФ. Держсекретар запропонував Києву долучитися до нової програми НАТО «Партнерство заради миру».

У цілому у 1991–1993 рр. відносини між країнами були доволі прохолодними. У Вашингтоні навіть обговорювали можливість введення санкцій проти України у разі її непоступливості в ядерному питанні. У перші роки правління адміністрації Б. Клінтона Вашингтон продовжував дотримуватися москвоцентричної політики на пострадянському просторі. Відповідно у сфері надання економічної допомоги пріоритет надавався саме Росії, подолання внутрішніх проблем у якій, на думку США, забезпечило б стабільність та безпеку у регіоні. Окрім того, пострадянський простір не увійшов до переліку ключових зовнішньополітичних пріоритетів США. Україна у таких умовах розглядалася як одна з колишніх радянських республік, які не становили важливості для стратегічних інтересів США. Щодо України у 1993–1994 рр. США хоч і змінили підхід, але Б. Клінтона першочергово цікавило питання ядерної зброї, а не проблеми України, напружені російсько-українські відносини [460, с. 149]. На

початку каденції американський лідер також не був схильний до збільшення економічної допомоги Києву, і лише необхідність виходу з тупика на переговорах з роззброєння змусила його адміністрацію стати більш щедрою на політичні та економічні поступки.

На політику адміністрації Б. Клінтона у питанні ядерного роззброєння України, окрім власне позиції Києва, впливав і широкий міжнародний контекст. Як і його попередник, Б. Клінтон прагнув зберегти режим нерозповсюдження ядерної зброї. Так, у 1995 р. спливав 25-річний термін дії ДНЯЗ, відтак існували серйозні побоювання, що припинення дії договору може підштовхнути до нової гонки ядерних озброєнь у світі та поставити під загрозу міжнародну безпеку [306, с. 35]. Паралельно у цей період КНДР заявила про вихід із ДНЯЗ, була виявлена таємна ядерна діяльність в Іраку, Пакистан активно працював над власною ядерною програмою. Американців хвилювало і те, що надання жорстких гарантій безпеки та компенсацій Україні призведе до ланцюгової реакції.

Стан справ у двосторонньому діалозі України та США почав поліпшуватися наприкінці 1993 року. По-перше, розстріл урядовими військами за наказом Б. Єльцина російського парламенту у жовтні 1993 р. продемонстрував, що реформи в РФ попри значну американську підтримку не призвели до бажаних безповоротних змін, а Москва навряд чи стане надійним демократичним партнером Заходу. Відповіддю США став відхід з середини 1990-х рр. від російсько-центричної політики на користь політики «геополітичного плюралізму», яка означала більшу увагу до інших пострадянських країн.

По-друге, новий підхід адміністрації Б. Клінтона до вибудовування відносин з Києвом поступово почав давати результати. 18 листопада 1993 року український парламент ратифікував Договір СНО-1 і Лісабонський протокол з односторонніми правками, які передбачали збереження Україною ядерних озброєнь. Відповідно до них, Україна зобов'язалася знищити 42 % ядерних боєзарядів і 36 % їхніх носіїв, що знаходилися на її території [336, с. 111]. З одного боку, це рішення викликало невдоволення США та Росії, а з іншого, – прискорило пошук компромісу щодо гарантій безпеки та розміру компенсації.

Після нових раундів переговорів компроміс був знайдений. 14 січня 1994 року у Москві президенти Росії, США та України підписали спільну заяву, згідно з якою Україна підтвердила зобов'язання щодо ліквідації стратегічної ядерної зброї на своїй території. США та РФ висловили готовність надати гарантії безпеки у разі здобуття Україною без'ядерного статусу, погодилися надати фінансову та технічну допомогу для демонтажу ядерної зброї, а також компенсацію за вартість високозбагаченого урану [397]. Американська сторона пообіцяла додатково надати 175 млн доларів допомоги на конверсію ВПК. Разом із обіцяними коштами за угодою від 25 жовтня 1993 року, розмір допомоги у ядерному роззброєнні становив 352 млн доларів. При цьому сторони узгодили графік початку вивезення ядерних зарядів з України до РФ: до листопада 1994 р. до Росії на утилізацію мали бути передані 200 ядерних зарядів [745, с. 513]. Також частиною домовленостей були поставки Росією ядерного палива українським АЕС на 160 млн дол., які оплатили США.

Окремо Б. Клінтон пообіцяв збільшити двосторонню економічну допомогу для підтримки переходу України до ринкової економіки та демократії з 155 млн до 350 млн дол. у 1994–1996 роках. При цьому Київ в обмін на поступливість у питанні СНО-1 також розраховував на виділення 1,5 млрд дол. кредиту від МВФ і 700 млн дол. від Світового банку, на що отримав неформальні запевнення від Сполучених Штатів щодо успішного вирішення цієї проблеми [307, с. 129].

Хоча тристороння заява не мала статусу юридично зобов'язуючого документа, вона свідчила про прорив у питанні ядерного роззброєння, сприяла поліпшенню атмосфери українсько-американських відносин. Як наслідок, 3 лютого 1994 року Верховна Рада України ратифікувала Договір СНО-1 та Лісабонський протокол, чого не змогла добитися попередня адміністрація Дж. Буша-старшого. Також 8 лютого Україна першою серед пострадянських країн приєдналася до програми НАТО «Партнерство заради миру».

Разом із тим, американські урядовці скептично ставилися до Л. Кравчука як представника колишньої номенклатури. Зокрема у ранзі президентів Л. Кравчук і Б. Клінтон мали лише три персональні контакти – телефонну розмову у червні

1993 р., коротку зустріч 12 січня 1994 року у терміналі аеропорту «Бориспіль» напередодні підписання заяви у Москві та зустріч 4 березня 1994 р. у Вашингтоні.

Проявом покращення двосторонніх відносин став офіційний візит президента України Л. Кравчука до США 3-7 березня 1994 року. У Вашингтоні тоді не хотіли приймати українського лідера, оскільки розуміли, що він використає цей візит як знак підтримки під час президентської кампанії, однак оскільки переговори з ядерного питання ще тривали, то не стали відмовляти в організації візиту. До того ж, адміністрація Б. Клінтона погодилася прийняти Л. Кравчука лише після ратифікації Україною договору СНО-1.

У рамках візиту було підписано пакет галузевих угод – Договір про заохочення та взаємний захист інвестицій, конвенцію про уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових ухилень, угоди про співробітництво у сфері науки та технологій, охорони та збереження культурної спадщини. Також сторони парафували Хартію українсько-американського партнерства, дружби і співробітництва, але її підписання американська сторона пов'язала з приєднанням України до ДНЯЗ як без'ядерної держави. При цьому США відмовилися вносити у текст Хартії положення про гарантії безпеки, обмежившись згадками про відданість принципам Статуту ООН і документам НБСЄ.

Політичним підсумком візиту стала спільна заява президентів про розвиток дружби та партнерства між країнами. Метою спільних зусиль визначалося «розширення змісту двосторонніх відносин на основі партнерства, взаємної довіри та поваги», а напрямками співпраці – гарантії безпеки, допомога у скороченні ядерної зброї, економіка та торгівля, наука та технології, підтримка політичних і економічних реформ в Україні [374]. У заяві Сполучені Штати підтвердили готовність надати Україні гарантії безпеки, як тільки вона приєднається до ДНЯЗ, виділення на ядерне роззброєння додаткових 175 млн дол. протягом наступних двох років, а також пообіцяли 350 млн дол. допомоги на підтримку економічних реформ в Україні в 1994 році. Сторони домовилися створити спільні комісії для сприяння торгівлі та інвестиціям і сприяння співпраці у сфері високих технологій та досліджень. Окрім того, Б. Клінтон повідомив про

рішення включити Україну в загальну систему преференцій США (GSP) [175, с. 12]. Заява, як і в цілому візит, носила формально-дипломатичний характер. Водночас під час візиту американські високопосадовці наголосили, що подальший прогрес у двосторонніх відносинах буде залежати від напрямку та динаміки політичних і економічних перетворень в Україні, а також розвитку українсько-польського співробітництва.

У сухому підсумку дипломатичним здобутком цього візиту Л. Кравчука стало збільшення американської допомоги, обіцянки Б. Клінтона щодо гарантій безпеки та поширення на Україну Генералізованої системи преференцій США. Підписані угоди стали важливим фундаментом для подальшої розбудови двосторонніх відносин, але не зняли недовіри з боку Вашингтона, головною причиною якої залишалося питання ядерного роззброєння України.

Поведінка та логіка української влади у цьому питанні зумовлювалися не лише стратегією торгу, а й міркуваннями стратегічного характеру. Попри відносно мирний розпад СРСР, у 1992–1994 рр. українсько-російські відносини стрімко погіршувалися. Предметом суперечностей стали поділ Чорноморського флоту, статус Криму, борги за поставки газу, компенсація за ядерну зброю, інтеграційні процеси у рамках СНД. Жорстка позиція Москви відзначалася небажанням сприймати Київ як рівноправного партнера та значним тиском, що практично не залишало простору для діалогу.

Сполучені Штати у цей період були зацікавлені виключно у процесі ядерного роззброєння України, Білорусії, Казахстану та не бажали втручатися в конфлікти на пострадянському просторі, вважаючи його російською сферою впливу. У цих умовах Л. Кравчук зробив ставку на потепління у відносинах зі США як головному чиннику стримування російських претензій. Постійно ухиляючись від виконання зобов'язань щодо ядерного роззброєння та тягнучи час, Київ змусив Вашингтон втрутитися в українсько-російські суперечки. У результаті тристороння структура переговорів збалансувала російський тиск геополітичною вагою США та дала Україні можливість вибити вагомі поступки, а також створила прецедент щодо американського залучення.

На президентських виборах в Україні у липні 1994 р. перемогу здобув колишній прем'єр-міністр Л. Кучма. Під час передвиборчої кампанії США зайняли нейтральну позицію та не підтримували жодного з кандидатів. Неофіційно у Вашингтоні схилилися до думки, що переможе Л. Кучма, хоча були готові й до переобрання на другий термін Л. Кравчука [471, с. 73]. Так, у квітні 1994 р. на запрошення Національного демократичного інституту Л. Кучма у складі делегації Верховної Ради відвідав США, де він зустрівся з радником президента США з національної безпеки Е. Лейком. Це була спроба американців познайомитися з перспективним кандидатом у президенти.

США без вагань визнали результати президентських виборів 1994 р., вітали конкурентність виборчого процесу, мирну передачу влади і налаштованість нового президента України на проведення економічних реформ. Порівняно з Л. Кравчуком Л. Кучма виглядав в очах адміністрації Б. Клінтона більш прогресивним діячем і потенційним реформатором. Його перемога на виборах сприймалась у Вашингтоні також як можливість швидше завершити вирішення ядерного питання [375, с. 103]

Л. Кучма прийшов до влади в Україні у момент, коли переговори щодо ядерного роззброєння вже увійшли у завершальну стадію та принципово змінити конфігурацію домовленостей або переграти ситуації було неможливо: Київ під тиском США та Росії вже зафіксував юридично згоду на відмову від ядерної зброї. Разом із тим, новий український президент спробував дещо інакше розставити акценти. Якщо його попередник був орієнтований на вибивання якомога більшої економічної компенсації, то Л. Кучма зробив акцент на отримання міжнародних гарантій безпеки для України. Українське керівництво чітко розуміло, що США та інші ядерні держави не були готові надати жорсткі гарантії безпеки у вигляді юридично зобов'язуючого документа, але намагалося витиснути максимум з цієї ситуації. 30 вересня 1994 року президент Л. Кучма розіслав керівникам США, РФ, Франції та Великої Британії листи з пропозицією укласти багатосторонній меморандум у якості фінальної точки процесу ядерного роззброєння [506, с. 227]. До нього пропонувалося включити усі наявні гарантії,

які Україна мала згідно зі статуту ООН, Заключним актом НБСЄ в Гельсінкі, а також отримала б після приєднання до ДНЯЗ, вважаючи політично корисним зібрати їх разом в одному документі.

Прихід до влади в Україні Л. Кучми значно активізував динаміку українсько-американських відносин. У цьому контексті історичним став державний візит Президента України Л. Кучми до США 19-23 листопада 1994 року, під час якого було підписано 14 двосторонніх документів. Це був другий закордонний візит нового президента (перший відбувся у жовтні в Канаду). Слід відзначити, що напередодні цього візиту, 16 листопада, Верховна Рада проголосувала за приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ).

Враховуючи історичність моменту, американці змушені були погодитися на підвищення рівня візиту з робочого до державного, на чому наполягала українська сторона. З такими офіційними урочистостями, як Л. Кучму у Вашингтоні у 1994 р., зустрічали лише японського імператора Акіхіто, президентів РФ і ПАР Б. Єльцина та Н. Менделу. За результатами переговорів було підписано пакет важливих угод. Ключовим з них стала Хартія українсько-американського партнерства, дружби і співробітництва [425], підписана президентами країн у Вашингтоні 22 листопада.

Цей документ визначав політичну рамку двосторонніх відносин до середини 2000-х років. У Хартії сторони висловили намір «будувати широке та міцне партнерство» шляхом інтенсифікації контактів у сферах політики, безпеки, економіки, культури та охорони навколишнього середовища. Структурно Хартія складалася з 10 пунктів, які конкретизували засади та основні напрями співпраці країн. США підтвердили виділення фінансової та технічної допомоги у демонтажі стратегічних ядерних озброєнь, пообіцяли політично та фінансово підтримувати ринкові реформи в Україні. Окремо у Хартії відзначалася необхідність створення в Україні сприятливого інвестиційного клімату для залучення американського бізнесу, розвитку взаємовигідної економічної співпраці між країнами.

Державний візит 1994 р. Л. Кучми до Сполучених Штатів збігся у часі з виборами до Конгресу. За їхніми результатами республіканці здобули контроль над Палатою представників і Сенатом. Наступні шість років до кінця президентської каденції Б. Клінтона республіканці зберігали більшість в обох палатах. На відміну від демократів, республіканці займали більш жорстку позицію щодо РФ. На їхню думку, імперські амбіції та мілітаризм історично притаманні Росії, а тому Москва, відновивши військові та економічні сили, повернеться до агресивної політики щодо своїх сусідів і колишніх супротивників. Республіканці вважали, що США мали б скоротити економічну допомогу Росії, перерозподіливши її на користь інших країн регіону, та проводити політику стримування. У 1994–2000 рр. республіканська більшість у Конгресі чинила тиск на адміністрацію Б. Клінтона у питаннях відносин з Росією, що сприяло інтересам офіційного Києва [604, с. 115].

За два тижні після цього візиту, 5 грудня 1994 року на саміті НБСЄ у Будапешті лідери США, РФ, Великої Британії та України Б. Клінтон, Б. Єльцин, Дж. Мейджор і Л. Кучма підписали меморандум про відмову України від ядерної зброї в обмін на гарантії безпеки від цих трьох ядерних держав [274]. Фактично ж цей меморандум був політичним документом, у якому гаранти ядерного роззброєння підтвердили Україні дотримання своїх зобов'язань за іншими міжнародними угодами. Тоді ж Китай та Франція, які не були учасниками меморандуму, висловили схожі безпекові запевнення в окремій формі (заяві уряду КНР від 4 грудня 1994 року і Декларації з супровідним листом президента Ф. Міттерана від 5 грудня 1994 року) [307, с. 136].

Беззаперечною перемогою американської дипломатії стала відсутність у тексті Будапештського меморандуму політичних і військових гарантій безпеки для України, механізмів його реалізації. Українська та англійська версії документа відрізняються. Якщо в першому варіанті використовується термін «гарантії», то у другому – вживається «assurances» («запевнення»), а не «guarantees» («гарантії») [634]. Таким чином, з точки зору дипломатичної термінології Україна згідно з Будапештським меморандумом отримала не

гарантії, а запевнення щодо безпеки. Таке формулювання було принциповим для американців на всіх переговорах.

Проблема полягала у тому, що надання безпекових гарантій означало, що США гарантували б недоторканість кордонів України, у той час як «запевнення» жодних юридичних зобов'язань не передбачали. Як зазначає колишній посол США в Україні та експерт Brookings Institution С. Пайфер, у практичному значенні між термінами «guarantees» та «assurances» існує вагома різниця і на момент підписання меморандуму українська сторона її прекрасно розуміла [669, с. 119]. Для американців «гарантії безпеки», по суті, означають такі зобов'язання, рівень реагування, які мають країни-члени НАТО, Японія, Південна Корея, Австралія, тобто готовність США захищати союзників, використовуючи військову силу. У випадку України Вашингтон не був готовий надавати аналогічні зобов'язання, а тому було обрано більш аморфне формулювання «запевнення у безпеці», яке означало обіцянку не нападати та надати допомогу у разі агресії. При цьому на початку Вашингтон хотів, щоб «запевнення» стосувалися лише випадків ядерної загрози Україні, але українська сторона домоглася, щоб запевнення гарантів поширювалися на будь-які агресивні дії, спрямовані проти суверенітету та територіальної цілісності країни [336, с. 111].

У підсумку у рамках програми Нанна–Лугара США у 1992–1998 рр. витратили на ядерне роззброєння колишніх радянських республік 750-800 млн дол., покривши майже всі витрати на утилізацію зброї та матеріалів. З цієї суми Україна отримала 500 млн дол., Білорусь – 250 млн дол., Казахстан – 85 млн дол. [504, с. 286]. З точки зору американських інтересів це були невеликі витрати, оскільки утилізовані літаки та боєголовки були розроблені для нанесення удару по території США.

Відмова України від ядерного статусу мала важливе значення для зміцнення міжнародної безпеки, підтримки режиму ДНЯЗ і піднесення її авторитету у світі. Цим рішенням український уряд зняв головну перешкоду у розвитку відносин із країнами Заходу та ЦСЄ. Українські лідери в обмін на відмову від ядерної зброї, якою не управляли, змогли отримати непоганий «мирний дивіденд» – запевнення

у безпеці з боку провідних ядерних держав, підвищення міжнародного іміджу, 500 млн дол. США допомоги на роззброєння, поставки ядерного палива для АЕС на 160 млн дол., збільшення допомоги від США на підтримку економічних реформ. І хоча політичні запевнення у безпеці, зафіксовані у Будапештському меморандумі 1994 р., не мали юридично зобов'язуючого характеру, з дипломатичної точки зору їхнє отримання від ядерних держав стало максимумом з можливих варіантів у тій ситуації, і у подальшому ці запевнення тривалий час відігравали стримуючу роль в українсько-російських відносинах.

Український приклад зробив вагомий внесок у зміцнення режиму ядерного нерозповсюдження: у травні 1995 р. понад 170 країн домовилися продовжити дію ДНЯЗ безстроково, а у вересні 1996 р. ГА ООН схвалила Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ДВЗЯВ), який підписали 187 країн [243, с. 277].

У контексті українсько-американських відносин це дозволило активізувати політичний діалог, змінити його тональність з жорсткої на партнерську, створити сприятливий ґрунт для взаємної прихильності та перезапустити двосторонній порядок денний на основі більш широкого кола питань і напрямків.

Перші 20 років з моменту підписання Будапештський меморандум відігравав помітне місце у міжнародному позиціонуванні України та відносинах зі США та Росією. Одним з головних принципів американської політики щодо України з середини 1990-х рр. є безумовна підтримка її суверенітету та територіальної цілісності як запоруки європейської безпеки та стабільності [307, с. 137]. Згадки про цей меморандум і підтвердження американських запевнень згідно із ним містяться у багатьох спільних заявах президентів України та США, заявах за підсумками засідань УАМК (1997–2000) і Комісії зі стратегічного партнерства (2010–2011), Хартії стратегічного партнерства Україна – США 2008 і 2021 років. Окрім того, цей меморандум і отримані безпекові запевнення тривалий час відігравали стримуючу роль в українсько-російських відносинах. До 2014 р. Росія не наважувалася ставити під сумнів надані Україні запевнення.

2.3. Питання закриття Чорнобильської АЕС у контексті українсько-американських відносин

Україна є однією з небагатьох країн світу, які пережили ядерні катастрофи. Навіть сьогодні, через майже сорок років з моменту аварії на Чорнобильській АЕС, вітчизняне суспільство відчуває її наслідки, а чимало пов'язаних із нею проблем залишаються невирішеними. Чорнобильська трагедія стала частиною української історії та колективної пам'яті, а також офіційного дискурсу.

Вкрай важливою є участь міжнародної спільноти у розв'язанні питань, пов'язаних з подоланням наслідків аварії на ЧАЕС, перетворенням об'єкта «Укриття» в екологічно безпечну систему. Провідна роль тут відводиться США як найбільшому донору економічної та технічної допомоги за цим напрямком. Станом на початок 2022 р. американський внесок до Чорнобильських проєктів складає понад 400 млн дол. [324] З двадцяти восьми країн-донорів Сполучені Штати внесли п'яту частину коштів на чорнобильські програми, з яких майже третину від усієї вартості робіт на об'єкті «Укриття». США також доклали чимало зусиль для того, щоб інші міжнародні донори здійснили свої внески в будівництво саркофагу над четвертим енергоблоком ЧАЕС.

У 1970–1980-х рр. в УРСР для задоволення зростаючих потреб в електроенергії розгорнулося будівництво мережі АЕС. Від початку планувалося побудувати дев'ять атомних станцій. Першою з них стала Чорнобильська АЕС, перший блок якої було введено в експлуатацію в 1977 році. До 1990 р. в республіці було введено в експлуатацію шістнадцять енергоблоків на п'яти АЕС – Хмельницькій, Рівненській, Чорнобильській, Південноукраїнській і Запорізькій.

26 квітня 1986 року на четвертому енергоблоці Чорнобильської АЕС стався вибух, який спричинив його повне руйнування та викид великої кількості радіоактивних речовин в атмосферу. У зоні забруднення опинилося 155 тис. км² з населенням близько 5 млн чол. Лише в Україні ця територія склала 50 тис. км² (8 % всієї території) з населенням близько 2,4 млн чол. Протягом наступних двадцяти років прямі витрати на ліквідацію наслідків аварії склали 12,6 млрд дол. США [434, с. 130].

Завдяки масштабам ядерних викидів на Заході швидко дізналися про аварію. Так, вже 1 травня 1986 року Конгрес США ухвалив резолюцію, в якій висловив стурбованість тим, що уряди СРСР і УРСР недостатньо інформують власних громадян і міжнародну спільноту про ситуацію на Чорнобильській АЕС. Тоді ж уряди США, Франції та Великої Британії запропонували СРСР допомогу у ліквідації аварії, однак радянське керівництво відмовилося.

На час здобуття незалежності в Україні працювало п'ятнадцять енергоблоків на п'яти АЕС: п'ять – на Запорізькій, по три – на Рівненській, Чорнобильській та Південноукраїнській, та один – на Хмельницькій. У жовтні 1991 р. після сильної пожежі у машинному залі український уряд під тиском антиядерних настроїв у суспільстві ухвалив рішення про зупинку другого енергоблоку ЧАЕС [306, с. 124].

Після приходу до влади у США адміністрації Б. Клінтона у порядку денному українсько-американських відносин виникло питання долі ЧАЕС. Воно стало окремим проектом співпраці сторін у енергетичній сфері та потребувало коштів, обладнання та часу. Президент Б. Клінтон від початку своєї каденції проводив активну екологічну політику, просуваючи ініціативи у сферах змін клімату, ядерної безпеки та відновлювальної енергетики. Як результат, паралельно з тиском у питанні ядерного роззброєння Сполучені Штати з 1993 р. спільно з ЄС почали тиснути на Київ, щоб змусити закрити Чорнобильську АЕС.

Мотивація західних країн у цьому питанні зумовлювалася декількома причинами. По-перше, працююча ЧАЕС зі зруйнованим енергоблоком становила потенційну загрозу для безпеки Європи. Інцидент з пожежею на ЧАЕС у жовтні 1991 р. лише підтвердив ці побоювання. Також через погіршення в першій половині 1990-х рр. економічної ситуації в Україні існували побоювання, що ЧАЕС може стати джерелом розповсюдження ядерних матеріалів.

По-друге, на позицію провідних західних країн впливало потужне атомне лобі та економічні міркування. Чорнобильська аварія серйозно підірвала довіру до ядерної енергетики, яка почала сприйматися громадськістю значно гостріше та асоціюватися з величезними ризиками. Результатом цього став тривалий період спаду у розвитку галузі в Європі. У 1990–2010 рр. в Європі було збудовано лише

п'ятнадцять АЕС, натомість зупинені 54 реактори [220, с. 48]. Водночас на фоні нестабільності цін на нафту та газ уряди США та багатьох країн Європи бачили у ядерних технологіях один з найбільш ефективних способів забезпечення зростаючих енергетичних потреб. Закриття ЧАЕС зменшило б присутність чорнобильської тематики в західних ЗМІ, а відтак сприяло б зменшенню суспільного негативу до атомної енергетики в цілому.

По-третє, США мали у цій справі окремий політичний інтерес. На початку 1990-х рр. американська компанія «Westinghouse» за активної підтримки уряду США почала експансію у Східну Європу [23, с. 312]. За часів комунізму у Чехії, Угорщині, Словаччині та Болгарії за радянськими технологіями було побудовано шість АЕС. Чорнобильська аварія слугувала для американських дипломатів аргументом для просування технологій і обладнання «Westinghouse», але негатив від ЧАЕС заважав розширенню співпраці США з країнами ЦСЄ у сфері ядерної енергетики. Участь у проєкті закриття ЧАЕС американських компаній також створювала можливість заходу на перспективний український ринок.

Як і у випадку переговорів щодо ядерного роззброєння, українська влада у цій ситуації обрала стратегію затягування часу з метою виторговування кращих умов. Перелік українських вимог включав надання економічної та технічної допомоги для зняття з експлуатації двох діючих реакторів ЧАЕС, реалізації проєкту з перетворення об'єкта «Укриття» на безпечну зону, вирішення соціальних проблем м. Славутич, допомоги у посиленні рівня безпеки на інших АЕС, компенсації за втрату потужностей у вигляді фінансування завершення будівництва енергоблоків на Рівненській та Хмельницькій АЕС, залучення іноземних інвестицій. Зокрема у рамках стратегії торгу в 1992–2000-х рр. рішення про закриття-відкриття Чорнобильської АЕС ухвалювали дев'ять разів.

У липні 1994 р. країни G7 на саміті у Неаполі висловили намір надати Україні до 4 млрд дол. США на закриття ЧАЕС. У серпні 1995 р. президент Л. Кучма у листі головам країн «Великої сімки» пообіцяв закрити Чорнобильську станцію до 2000 року [220, с. 49].

20 грудня 1995 року в Оттаві був підписаний Меморандум про взаєморозуміння між Україною та країнами G7 і Європейською комісією щодо закриття ЧАЕС [273]. Згідно з домовленостями, такі безприбуткові проєкти, як перетворення об'єкта «Укриття» в екологічно безпечну систему, виведення ЧАЕС з експлуатації та план пом'якшення соціальних наслідків, пов'язаних із цим, мали фінансуватися за рахунок внесків країн-донорів і коштів України. Щодо проєктів завершення будівництва двох енергоблоків на Хмельницькій і Рівненській АЕС, реконструкції ТЕЦ і ГЕС, провідні західні країни пообіцяли сприяти виділенню на їхню реалізацію кредитів міжнародними фінансовими організаціями. Таким чином, вже на цьому етапі тему Чорнобиля було чітко поділено на два блоки – власне закриття станції та модернізації саркофагу над зруйнованим четвертим енергоблоком. Решта проєктів, які просував на переговорах Київ, де-факто було пов'язано з прогресом у реформах в енергетичному секторі.

26 квітня 1996 року, в десяту річницю аварії, уряди України та США підписали меморандум щодо участі та підтримки діяльності Міжнародного Чорнобильського центру з проблем ядерної безпеки, радіоактивних відходів та радіоекології (МЧЦ) [367, с. 32]. Згідно з ним, був створений відповідний науковий центр. Американська сторона зобов'язалася надати необхідну технічну та фінансову допомогу для його становлення. У наступні роки діяльність МЧЦ підтримали уряди Великої Британії, Японії, Франції та ФРН.

Завданнями Міжнародного Чорнобильського центру стали дослідження у таких сферах: оцінка та підвищення безпеки ядерних установок; зняття їх із експлуатації; поводження з радіоактивними відходами та відпрацьованим ядерним паливом; реабілітація забрудненого довкілля; радіаційна медицина. Міністерство енергетики США (DOE) надало центру дослідницьке обладнання, комп'ютерну техніку, а також залучило фахівців Тихоокеанської північно-західної національної лабораторії США для експертної підтримки.

Демонструючи політичну волю до виконання своїх зобов'язань, уряд України у листопаді 1996 р. зупинив роботу першого енергоблоку ЧАЕС, залишивши працювати останній, третій енергоблок станції [306, с. 126].

Вагомим кроком у посиленні українсько-американської співпраці у вирішенні питання закриття Чорнобильської АЕС став візит до України 22-23 липня 1998 року віце-президента США А. Гора. Під час візиту американський урядовець не лише обговорив з президентом Л. Кучмою плани закриття ЧАЕС, а й особисто відвідав м. Прип'ять і об'єкт «Укриття» у зоні відчуження. На прес-конференції А. Гор заявив, що закриття ЧАЕС стане вирішальним кроком для безпеки українського народу та Європи, а міжнародні конференції для збору необхідних коштів на об'єкт «Укриття» проходитимуть регулярно [191, с. 216]. Своєю чергою, Л. Кучма підтвердив плани закрити станцію, назвавши дату 2000 рік. Тоді ж була підписана міжурядова угода про створення у м. Славутич у рамках МЧЦ Міжнародної радіоекологічної лабораторії, для якої США зобов'язалися надати технічну та фінансову підтримку.

План закриття Чорнобильської АЕС супроводжувався необхідністю вирішення ряду проблем технічного, економічного та соціального характеру. Перший блок питань включав заходи з підвищення рівня ядерної безпеки на третьому енергоблоці, інженерні роботи зі зняття з експлуатації першого та другого енергоблоків, розробку технічної документації, а також будівництво ряду промислових об'єктів з переробки радіоактивних відходів і збереження відпрацьованого палива. США профінансували виконання основних проєктів, пов'язаних із виведенням ЧАЕС із експлуатації, на суму 110 млн дол. [13, с. 136]. Зокрема у рамках цих коштів було профінансовано будівництво промислової котельні для опалення майданчика ЧАЕС після виведення енергоблоків з експлуатації. Загальна вартість проєкту склала 30 млн дол., з яких частка США – 75 % (22,5 млн дол.), а України – 25 % (7,5 млн дол.).

Економічні аспекти закриття Чорнобильської АЕС полягали у тому, що станція була рентабельним підприємством. Навіть з одним працюючим реактором станція за рік у середньому виробляла електроенергії на 240 млн грн (70 млн дол. США). Її виробничі фонди оцінювалися у 5 млрд дол. США, а технічний ресурс становив 12 років експлуатації. Окрім того, закриття ЧАЕС негативно впливало на енергетичний баланс країни. В умовах економічної кризи атомна енергетика

демонструвала стабільність. Так, якщо у 1990 р. частка АЕС в генерації електроенергії становила 25 %, то у 2000 р. – 45 % [57, с. 95].

Соціальні проблеми проекту закриття ЧАЕС були пов'язані з тим, що станція була містоутворюючим підприємством для міста-супутника Славутич, у якому мешкало понад 25 тис. чол. Перед закриттям на ЧАЕС і суміжних об'єктах працювало близько 9,4 тис. працівників, $\frac{3}{4}$ яких мешкали у Славутичі. За рахунок прибутків АЕС фінансувалася соціальна інфраструктура міста. У результаті її закриття у наступні роки на ЧАЕС мало залишитися 2,4 тис. робочих місць [136, с. 25]. Тому українська сторона вимагала від західних партнерів створення компенсуючих робочих місць.

Для пом'якшення соціальних наслідків закриття ЧАЕС Міністерства праці та енергетики США реалізували у м. Славутич декілька програм, які включили курси з перекваліфікації працівників, ознайомлення з практиками ведення бізнесу, створення бізнес-інкубатора та банку кредитів, проекти з енергоефективності будівель, розробку стратегії диверсифікації міської економіки.

Паралельно із цим була розпочата робота з підготовки проекту перетворення об'єкта «Укриття» на екологічну безпечну систему. Групою експертів зі США, ЄС та України був розроблений План заходів на об'єкті «Укриття» (Shelter Implementation Plan, SIP). Головними завданнями, згідно з планом, було будівництво нової захисної оболонки у вигляді арки, щоб гарантувати безпеку об'єкта на наступні сто років, і вилучення залишків радіоактивних речовин. Загальна вартість SIP на той момент оцінювалася в 758 млн дол. США, а термін реалізації – вісім років [306, с. 127].

План заходів на об'єкті «Укриття» був схвалений на саміті країн «G7» у Денвері в червні 1997 р. Тоді ж провідні країни світу оголосили про свій внесок у цей проєкт у розмірі 300 млн дол. США. 50 млн дол. зобов'язалася внести Україна [12, с. 248]. Для фінансування проєкту SIP був створений Чорнобильський фонд «Укриття», управління яким було доручено ЄБРР. У листопаді 1997 р. у м. Нью-Йорк під керівництвом американського віце-президента А. Гора відбулася перша конференція країн-донорів фонду, на якій було зібрано ще 37 млн дол.

20 листопада 1997 року Україна та ЄББР підписали рамкову угоду щодо діяльності ЧФ «Укриття». Зрештою, навесні 1998 р. була визначена група управління проєктом, яку сформували три компанії – Bechtel (США), Battelle (США) та EDF (Франція). До реалізації чорнобильських проєктів Міністерство енергетики США активно залучало американські компанії (Westinghouse, General Physics Corporation, Parsons Power Group, CSE System, Morrison-Knudsen), а також провідні американські державні лабораторії у цій галузі.

З початку 2000 р. тиск Вашингтона на вітчизняну владу у питанні закриття ЧАЕС значно посилювався. Для Б. Клінтона було принциповим завершити справу, оскільки це був останній рік його президентської каденції. 5-6 лютого 2000 року Київ відвідав міністр енергетики США Б. Річардсон. За підсумками переговорів з президентом Л. Кучмою сторони домовились про:

- виділення США 22,5 млн дол. на будівництво котельні на ЧАЕС;
- американську підтримку проєкту трубопроводу «Одеса–Броди»;
- сприяння США проведенню у Берліні влітку 2000 р. другої конференції для збору коштів на проєкт перетворення об'єкта «Укриття». Б. Річардсон пообіцяв, що США зроблять найбільший внесок;
- сприяння США виділенню ЄБРР кредиту на добудову нових енергоблоків на Хмельницькій і Рівненській АЕС.

Однак під час переговорів у Києві американський міністр так і не почув чіткої дати закриття ЧАЕС. 29 березня 2000 року уряд прийняв постанову «Про дострокове зняття з експлуатації енергоблока №3 та остаточне закриття Чорнобильської АЕС», в якій зазначалася розмита дата – до кінця 2000 року.

У квітні 2000 р. Київ відвідала Державний секретар США М. Олбрайт. На переговорах за зачиненими дверима вона прагнула дізнатися дату закриття ЧАЕС, пов'язавши її визначення з можливим візитом до України президента Б. Клінтона у рамках його останнього європейського турне.

5 червня 2000 року Київ з прощальним візитом відвідав президент Б. Клінтон. На спільній прес-конференції Л. Кучма повідомив, що ЧАЕС буде закрита 15 грудня. У відповідь американський лідер повідомив, що США

додатково внесуть 78 млн дол. у Чорнобильський фонд «Укриття» і нададуть Україні 2 млн дол. на заходи з підвищення безпеки ядерних реакторів.

У липні 2000 р. на конференції країн-донорів у Берліні були зібрані понад 320 млн дол. США для реалізації Плану заходів на об'єкті «Укриття», а ЄБРР заявив про готовність надати Україні кредит на завершення будівництва двох енергоблоків [47, с. 17]. Незважаючи на це, у наступні місяці різні органи влади неодноразово робили заяви про можливість продовження експлуатації станції у подальшому. Ці заяви були інструментом торгу адміністрації Л. Кучми з західними партнерами щодо компенсації.

Водночас західні країни та міжнародні фінансові організації жорстко пов'язали надання кредитів на енергетичні проєкти з виконанням багатьох умов. Українська влада опинилася у патовій ситуації: або формально погодитися на них, не маючи волі до їхнього виконання, та закрити ЧАЕС, або відхилити ці умови та не закривати станцію, але зганьбитися на міжнародній арені. Фактично це був вибір без вибору. Зрештою, 15 грудня 2000 року у Києві відбулася церемонія закриття Чорнобильської АЕС, на якій серед іноземних гостей був присутній міністр енергетики США Б. Річардсон. Таким чином, під тиском США було ухвалено політичне рішення про остаточне закриття ЧАЕС [306, с. 129].

Тісна співпраця над чорнобильськими програмами стала «точкою входу» для налагодження українсько-американських відносин у сфері енергетики. Стратегічні інтереси сторін у галузі збіглися. Якщо основою енергетичних інтересів США у країнах Центральної Азії та Південного Кавказу були значні запаси нафти і газу, то в Україні був інший пріоритет – розвинена ядерна галузь. На момент розпаду СРСР в Україні було 5 працюючих АЕС з 17 енергоблоками, великі родовища цирконієвих і уранових руд, гафнію, потужні профільні підприємства та інститути. США розглядали Україну як перспективний ринок для поставок ядерного палива (він оцінювався у 350 млн дол. на рік) та прагнули потіснити позиції Росії, а вирішення проблеми роботи радянських реакторів на американському паливі сприяло б експансії «Westinghouse» у країни Центрально-Східної Європи, де АЕС також працювали переважно на реакторах ВВЕР-1000

[57, с. 94]. Це створювало можливості для співпраці – від поставок обладнання, технологій і консалтингу до спільних підприємств і масштабних проєктів.

Адміністрація Б. Клінтона послідовно просуvalа енергетичні інтереси США на пострадянському просторі, а віце-президент А. Гор і Державний секретар В. Крістофер лобіювали інтереси компанії «Westinghouse». Її було залучено до реалізації програми Нанна–Лугара у якості підрядника американського уряду. Вона постачала обладнання для ліквідації ядерної зброї, інженерні рішення та послуги з підвищення рівня безпеки ядерних об'єктів в Україні.

У свою чергу, українське керівництво вже тоді усвідомлювало необхідність зменшення критичної залежності від поставок ядерного палива з Росії. Протягом 1990-х рр. Москва використовувала свою монополію на постачання ядерного палива для тиску на Київ на переговорах з широкого кола питань. Вітчизняні урядовці періодично робили заяви про зацікавленість у диверсифікації поставок палива для АЕС і небезпеку монополії Росії у цій сфері. Зокрема, у жовтні 1994 р. на зустрічі з американською делегацією голова Верховної Ради О. Мороз зазначив, що Україна розраховує на участь США у реформуванні енергетичного сектору, насамперед спільне виробництво ТВЕЛів для АЕС [72, с. 89].

У березні 1994 р. Міністерства оборони США та України підписали угоду щодо конверсії підприємств ВПК. Американський уряд погодився виділити на ці потреби до 40 млн дол. Одним з пілотних проєктів було обрано харківське НВП «Хартрон», яке у радянські часи було провідним розробником систем управління ракет і космічних апаратів. У вересні 1994 р. за погодженням з державним комітетом України з ядерної енергії «Хартрон» і «Westinghouse» створили спільне підприємство «Вестрон», яке мало спеціалізуватися на розробці автоматизованих систем управління та обладнання для систем захисту АЕС. Американська сторона отримала 51 % прав власності у цьому підприємстві та зобов'язалася інвестувати до 20 млн дол. Проєкт виявився успішним – дуже швидко СП «Вестрон» стало провідним постачальником АСУ для АЕС, почало отримувати зарубіжні контракти. Політична підтримка від уряду США дозволила «Westinghouse» закріпитися в Україні.

6 травня 1998 року Україна та США підписали міжурядову угоду про співпрацю у галузі мирного використання ядерної енергії. Документ визначав принципи, напрямки та обмеження у співпраці країн у сфері «мирного атома». Сферами спільного інтересу були визначені: 1) проєктування й обслуговування реакторів і обладнання; 2) фізичний захист ядерних матеріалів; 3) дослідження у сфері фізики, біології, сільського господарства з використанням ядерних матеріалів; 4) дослідження паливного циклу, зокрема використання різних видів ядерного палива та технологій поводження з ядерними відходами; 5) пов'язані з ядерною енергетикою аспекти екології та медицини; 6) оцінка та планування енергетичної політики. Текст угоди містив положення про те, що Сполучені Штати будуть прагнути вжити заходів для забезпечення надійного постачання ядерного палива в Україну, що було прямою заявкою на входження на український ринок [279].

Паралельно у травні 1996 р. Верховна Рада затвердила «Національну енергетичну програму до 2010 р.», одним із пріоритетів якої був задекларований курс на диверсифікацію поставок енергоносіїв, зокрема і ядерного палива.

Практичним результатом такої галузевої співпраці став затверджений у квітні 1996 р. міністрами енергетики України та США проєкт кваліфікації палива для українських АЕС. Його суть полягала у вивченні можливості переведення частини енергоблоків на американське паливо. Проблема полягала у тому, що усі 15 енергоблоків Хмельницької, Рівненської, Запорізької та Південно-Української АЕС працювали на реакторах радянського зразка (2 ВВЕР-440 та 13 ВВЕР-1000), для яких підходило лише російське паливо дизайну «шестигранного типу». Цією технологією володіла лише російська державна компанія «ТВЕЛ». Виконавцем проєкту з боку США стала компанія «Westinghouse».

У грудні 1998 р. третій енергоблок Південно-Української АЕС було обрано в якості пілотного майданчика для завантаження американським паливом. У 2000 р. за фінансової підтримки уряду США у структурі Національного наукового центру «ХФТІ» був створений Центр проєктування активних зон [212, с. 166]. Метою

його діяльності стала технічна підтримка робіт «Westinghouse» з розробки тепловидільних елементів (твелів) і збірок для реакторів типу ВВЕР-1000.

Іншим спільним проєктом стало будівництво сухого сховища відпрацьованого ядерного палива (ССВЯП) на Запорізькій АЕС. При будівництві атомних станцій в Україні у радянські часи проєктна концепція передбачала вивезення ВЯП на переробку на російські підприємства. Після розпаду СРСР цей процес на декілька років було припинено. Щоб вирішити цю проблему, український уряд обрав проєкт будівництва сховища від американських компаній «Duke Engineering and Services» і «Sierra Nuclear», в основі якого лежали новітні технології сухого вентиляваного контейнерного зберігання [12, с. 89].

Оскільки українська сторона не мала достатньо коштів, уряд США погодився профінансувати реалізацію проєкту. На ці потреби було надано 30 млн дол. Роботи з будівництва сухого сховища для ВЯП на Запорізькій АЕС розпочались у 1996 році. Американські компанії поставили необхідні технології та обладнання, а також налагодили їхнє виробництво на українських потужностях.

Враховуючи, що ці спільні проєкти були профінансовані здебільшого урядом США, їх слід розглядати не стільки крізь призму комерційних контрактів, скільки взаємовигідних обмінів ресурсами. Сполучені Штати надали фінанси та технології для вирішення енергетичних проблем України та зменшення її залежності від Росії у певних сегментах. Україна, натомість, надала свій унікальний ресурс – доступ до своїх АЕС, технологій і можливості розвинути напруцювання у ядерній енергетиці, щоб потіснити монопольні позиції РФ не лише на українському ринку, а й у країнах ЦСЄ. Для обох сторін ці проєкти виявились вигідними, а надані ресурси – цінними.

Окрім того, США розглядали чорноморський регіон крізь призму формування маршрутів транспортування каспійської нафти на світовий ринок, до Європи (в обхід Росії) як альтернативи нафти з країн Персидського заливу.

Диверсифікація поставок енергоносіїв і ядерного палива для АЕС до України з точки зору американських інтересів не лише послаблювала її економічну залежність від Росії, а й робила її більш незалежною в політичній сфері.

Висновки до розділу 2

Становлення двосторонніх відносин між Україною та США відбувалося в суперечливих умовах. Адміністрація Дж. Буша-старшого на фоні наростання кризових процесів у СРСР у 1989–1991 рр. зробила ставку на підтримку Москви в боротьбі з радянськими республіками навколо нової союзної угоди. Американська стратегія виходила з міркувань, що для США було зручним та вигідним збереження радянської держави як передбачуваного геополітичного опонента та з точки зору підтримки стратегічної стабільності. Відповідно це вплинуло на офіційну позицію Вашингтона у цей період – безумовна підтримка зусиль і курсу М. Горбачова щодо збереження цілісності СРСР (за виключенням країн Балтії).

У цьому контексті самостійницький курс українських керівників сприймався як небезпечний з огляду на дестабілізацію ситуації в СРСР і проблему контролю над ядерною зброєю. Позиція УРСР щодо нової союзної угоди була ключовою, оскільки без її участі як другої за чисельністю населення та економічним потенціалом республіки спроби реанімувати СРСР були приречені на провал. Як результат, проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року викликало у Вашингтоні прохолодне ставлення, оскільки повністю суперечило стратегії США.

Через вагання та нерішучість Сполученим Штатам знадобилося три тижні після референдуму 1 грудня 1991 року, щоб визнати незалежність України. Лише коли розвіялися останні ілюзії щодо можливості збереження СРСР, США ухвалили рішення про офіційне визнання української держави 25 грудня 1991 р.

Українсько-американські відносини у першій половині 1990-х рр. розвивалися суперечливо та асиметрично. У цей період США за інерцією дотримувалися москвоцентричної політики на пострадянському просторі, який, до того ж, не входив до переліку ключових американських зовнішньополітичних пріоритетів. Україна у таких умовах розглядалася як одна з колишніх радянських республік, які не становили важливості для стратегічних інтересів США. Враховуючи це, саме проблема ядерного роззброєння привернула увагу Вашингтона до необхідності розбудовувати відносини з Україною. Стагнація політичного діалогу, жорсткий тиск на Київ адміністрацією Дж. Буша-старшого

не сприяли вибудовуванню повноцінних двосторонніх відносин і прогресу на переговорах щодо ядерної зброї. Нова адміністрація Б. Клінтона проявила значно більше дипломатичної гнучкості і з тактичних міркувань взяла у другій половині 1993 р. курс на «перезавантаження» відносин з Україною.

Центральною темою порядку денного та каменем спотикання у відносинах Києва та Вашингтона у 1991–1994 рр. виступала проблема ядерного роззброєння України. З іншого боку, ця проблема стала джерелом уваги Вашингтона до України та ключем до розвитку українсько-американських відносин. Українська влада, знаходячись під тиском США і Росії, обрала стратегію торгу у ядерному питанні, пов'язуючи його успішне вирішення з отриманням справедливих «відступних» і затягуючи переговори. При цьому Л. Кравчук більше акцентував увагу на економічній компенсації, а Л. Кучма на завершальному етапі зробив ставку на отриманні політичних гарантій безпеки. У підсумку, Україна змогла виторгувати для себе непогані економічні та політичні умови в обмін на відмову від ядерної зброї, якою не управляла, і тим самим значно зміцнити своє міжнародне становище. І хоча політичні запевнення у безпеці, зафіксовані у Будапештському меморандумі від 5 грудня 1994 року, не мали юридично зобов'язуючого характеру, з політико-дипломатичної точки зору їхнє отримання від ядерних держав стало максимумом з можливих варіантів у тій ситуації, і у подальшому ці запевнення тривалий час відігравали стримуючу роль в українсько-російських відносинах. Паралельно вирішення ядерного питання створило сприятливий ґрунт для переходу українсько-американських відносин на більш високий рівень.

Разом із тим, у першій половині 1990-х рр. в українсько-американських відносинах постало питання закриття ЧАЕС. Адміністрація Б. Клінтона проводила послідовний курс на підштовхування України до цього рішення. Сполучені Штати у цьому питанні переслідували декілька цілей: нейтралізація ризиків поширення ядерних матеріалів; сприяння американським компаніям, насамперед «Westinghouse», в експансії у країни Центрально-Східної Європи, де

негатив від аварії на ЧАЕС стримував розширення співпраці у сфері ядерних технологій.

Натомість українські керівники не дуже хотіли закриття хай і проблемної, але прибуткової ЧАЕС. У цій ситуації українська влада обрала стратегію торгу, у рамках якої розраховувала обміняти закриття ЧАЕС на фінансування робіт з виведення станції з експлуатації, програми з пом'якшення соціальних наслідків для м. Славутич та компенсацію за втрачені потужності у вигляді кредитів і інвестицій у проєкти модернізації української енергетики, перш за все добудову двох енергоблоків на Хмельницькій і Рівненській АЕС.

Меморандум про взаєморозуміння між Україною та країнами G7 щодо закриття ЧАЕС від 20 грудня 1995 року зафіксував рамкову домовленість. Західні країни-донори погодилися профінансувати виведення ЧАЕС з експлуатації та пом'якшення соціальних наслідків. Натомість надання кредитів і інвестицій на енергетичні проєкти, які просував Київ, було прив'язано до прогресу у реформах в енергетичній галузі, виконувати які в адміністрації Л. Кучми не було бажання. Після цього українська сторона почала затягувати час і виконання зобов'язань, намагаючись виторгувати кращі умови.

Лише після того, як на початку 2000 р. різко посилювався політичний тиск з боку США у цьому питанні, український уряд був змушений ухвалити рішення про закриття ЧАЕС у грудні 2000 року. Таким чином, рішення щодо закриття ЧАЕС стало політичною поступкою України Сполученим Штатам, зробленою під їхнім тиском, і не було підкріплено належною економічною компенсацією.

РОЗДІЛ 3

ПАТРОНАТ У ВІДНОСИНАХ УКРАЇНИ ТА США ЗА ЧАСІВ ПРЕЗИДЕНТСТВА Л. КУЧМИ

3.1. Проголошення та становлення українсько-американського стратегічного партнерства

Успішне вирішення проблеми ядерного роззброєння сприяло перенесенню центру українсько-американських відносин із зосередженості на питанні ядерної зброї на всебічний розвиток політичної, регіональної, військової та економічної співпраці. Зокрема у двосторонній Хартії партнерства, дружби і співробітництва (1994) було використано формулювання «широке та міцне партнерство», що свідчило про початок якісного зсуву у розвитку відносин між країнами [425].

З середини 1990-х рр. у політиці США щодо України все більшу роль почали відігравати питання політичного діалогу, співпраці у сфері безпеки, ролі України у СНД, її інтеграції до загальноєвропейських структур, перспектив демократизації та торговельно-економічних відносин.

Адміністрація Б. Клінтона чітко розмежовувала політики щодо Центрально-Східної Європи та пострадянського простору, переслідуючи різні цілі. У політиці щодо країн ЦСЄ Вашингтон у цей період взяв курс на їхнє включення до НАТО та ЄС, що супроводжувався підтримкою демократизації та економічною допомогою. При цьому американська підтримка цих країн була суттєвою. Вступ до західних військових і економічних структур східноєвропейських країн мав не лише закріпити їхній перехід до сфери впливу Заходу, а й зміцнити американське лідерство у трансатлантичному просторі та вплив всередині НАТО та ЄС. Фактично країни ЦСЄ, звільнившись від комунізму та обравши курс на інтеграцію на Захід, дуже швидко стали державами-клієнтами США.

Натомість на пострадянському просторі США обмежилися інтенсифікацією своїх відносин з більшістю країн СНД і сприянням геополітичному плюралізму, який виник у регіоні після 1991 року. Існуюча регіональна фрагментація була вигідна американцям, оскільки не давала Москві зміцнитися настільки, щоб

кинути виклик Сполученим Штатам на європейському континенті. Доволі чітко у цьому зв'язку висловився американський міністр оборони В. Перрі: «Україна та Узбекистан – це незалежні країни. Якщо вони залишаться незалежними, то ніколи знову не виникне Радянського Союзу» [459, с. 105]. У Стратегії національної безпеки США 1996 р. «Залучення та розширення» пострадянським країнам приділялася невелика увага.

У загальних рисах політика США щодо пострадянських країн у цей період повторювала політику щодо країн Центрально-Східної Європи, але з меншими обсягами допомоги та політичною присутністю. Найбільш точно її зміст можна було описати формулою «демократія + економічні реформи».

У першій половині 1990-х рр. американська політика щодо нових незалежних держав носила двоїстий характер. З одного боку, США прагнули інтегрувати їх до демократичної спільноти та перетворити на дружніх партнерів. З іншого, враховуючи їхню спільність і сильну залежність від Росії, американський істеблішмент неформально сприймав ці країни як історичну сферу впливу Москви [615, с. 26]. Тому головна ставка була зроблена на підтримку програми реформ Б. Єльцина у Росії, що мало перетворити її на двигун демократизації всього регіону. Адміністрація Клінтона уникала залучення до справ на пострадянському просторі. Дотримуючись цієї установки, Вашингтон до другої половини 1990-х рр. утримувався від встановлення клієнтських відносин із країнами СНД, і лише подальше згортання демократизації в РФ та погіршення російсько-американських відносин призвели до зміни політики.

У підходах Вашингтона Україна належала до пострадянського простору, але оскільки вона межувала з чотирма країнами ЦСЄ, то окремі елементи українського питання містилися і в американській політиці щодо східноєвропейських країн. Так, зокрема, США з метою «європеїзації» України сприяли розвитку її тісних відносин із західними сусідами, особливо з Польщею, яка стала провідником американських інтересів у регіоні. Налагодження партнерських відносин України зі Словаччиною, Угорщиною, Румунією, Польщею позитивно впливало на регіональну стабільність.

У 1993–1996 рр. політика США щодо України не була чітко вираженою та послідовною, оскільки у Вашингтоні на той момент не мали повної стратегічної визначеності щодо Києва. Тому характер двосторонніх відносин у ці роки можна класифікувати скоріше як тематичну співпрацю, ніж партнерство [356, с. 97].

Разом із тим, тільки вирішивши питання ядерного роззброєння, Україна одразу постала перед новою безпековою дилемою, пов'язаною із розширенням НАТО на схід. Розпуск ОВД і розпад СРСР утворили вакуум безпеки у Центрально-Східній Європі. Майже одразу після падіння комунізму країни «Вишеградської групи» заявили про свій намір інтегруватися до євроатлантичних структур. У квітні 1993 р. президенти Польщі, Чехії та Угорщини звернулися особисто до нового американського президента Б. Клінтона з проханням прийняти їхні країни до НАТО [432, с. 154]. Аналогічні заклики висловлювали країни Балтії, Румунія, Словаччина, Болгарія. Постсоціалістичні країни ЦСЄ розглядали членство в НАТО як гарантію неможливості повернення до російської сфери впливу у майбутньому.

Реагуючи на їхні прагнення, адміністрація Б. Клінтона почала працювати над концепцією розширення НАТО на схід. У січні та червні 1994 р. під час візитів до Праги та Варшави Б. Клінтон відзначив, що питання розширення НАТО полягає не в тому, чи прийме Альянс нових членів, а в тому, коли і як це відбудеться. Зрештою, у жовтні 1994 р. Конгрес США визначив Польщу, Чехію, Словаччину та Угорщину отримувачами цільової допомоги для підготовки до вступу до НАТО [375, с. 31]. Таким чином, протягом 1994 р. питання розширення НАТО на схід отримало практичні обриси. При цьому Сполучені Штати у цій ситуації також намагалися врахувати позицію Росії, не бажаючи ізолювати її від вирішення проблем європейської безпеки.

Американська концепція розширення НАТО на схід передбачала:

- центральну роль НАТО у новій архітектурі безпеки в Європі;
- обережне та поступове розширення Альянсу за рахунок країн ЦСЄ;
- налагодження тісних партнерських відносин між НАТО та Росією;
- встановлення конструктивних відносин між НАТО та Україною.

Україні відводилася роль стратегічного буфера, який суттєво обмежує геостратегічні можливості Росії у ЦСЄ та на просторі колишнього СРСР, стримує відродження її імперської поведінки. Думку про важливість України як природного буфера між Заходом і РФ вперше висловив американський політолог Зб. Бжезінський у квітні 1994 року [28, с. 17]. Таким чином, у рамках нової архітектури безпеки в Європі, яка постала після завершення «Холодної війни», незалежній Україні було запропоновано виконувати стримуючу та запобіжну функції. Запоруками здатності України виконувати ці геостратегічні завдання були її внутрішня стабільність і прозахідна орієнтація.

Українська дипломатія на початку 1990-х рр., спираючись на принципи Європи без розділових ліній та неподільності міжнародної безпеки, виступала за формування нової загальноєвропейської системи безпеки на основі конвергенції інститутів НАТО та Гельсінського процесу. Інституційним майданчиком для цього, на думку Києва, мала стати Нарада з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЄ). Водночас на фоні різкого погіршення відносин із РФ українські лідери намагалися встановити більш тісні відносини, насамперед у сфері безпеки, із країнами ЦСЄ. Зокрема у 1992–1993 рр. український і польський президенти по чергово висували ініціативи зі створення у регіоні структур колективної оборони. Л. Валенса озвучив ідею формування оборонного союзу «НАТО-біс», до якого увійшли б колишні члени ОВД і який би існував, доки НАТО стратегічно не визначиться щодо свого розширення. Л. Кравчук запропонував проєкт створення Центральноєвропейської зони безпеки та стабільності, яка об'єднала б Україну, Білорусь, Польщу, Молдову, Угорщину, Румунію, Чехію, Австрію, Словаччину та країни Балтії. Гарантією дієвості цього безпекового союзу мав бути військовий потенціал України. Однак ці плани були прохолодно сприйняті як східноєвропейськими елітами, так і США.

Як і Росія та Білорусь, Україна у 1993–1995 рр. виступала проти розширення НАТО на схід, однак мотивація країн була різною. Якщо Москва та Мінськ сприймали приєднання країн Східної Європи до Північноатлантичного Альянсу як потенційну загрозу своїй національній безпеці, то українське

керівництво у цьому зв'язку було насамперед занепокоєно перспективою перетворення на буферну державу, затиснуту між НАТО та РФ. У таких умовах для України статус буфера означав би перебування у сірій зоні безпеки, а отже, великий ризик посилення російського тиску та повернення до орбіти впливу Москви. Вітчизняні дипломати неодноразово акцентували увагу на цій небезпеці. У листопаді 1994 р. під час візиту до Вашингтона президент України Л. Кучма публічно висловив сумніви у доцільності та застереження щодо можливості вступу країн ЦСЄ до НАТО [253, с. 368].

Ситуація для України ще більше погіршилася на початку 1995 р., коли почалося зближення Білорусі та Росії. У 1991–1993 рр. білоруське керівництво прагнуло до військового нейтралітету та інтеграції до Європи. Але після обрання у 1994 р. президентом країни О. Лукашенко основою її зовнішньої політики стали економічна інтеграція та військово-політичний союз з РФ [252, с. 127]. У січні 1995 р. була укладена російсько-білоруська угода про митний союз, а у квітні 1996 р. був підписаний договір про утворення Співтовариства Росії та Білорусі.

Це змусило українську владу пришвидшити пошук свого місця у новій архітектурі регіональної безпеки. Де-факто перед Києвом постав стратегічний вибір: або і далі виступати проти розширення НАТО й у підсумку залишитися без підтримки Заходу поряд з російсько-білоруським альянсом, або шукати шляхи більш тісного партнерства з НАТО та США.

У свою чергу, в адміністрації Б. Клінтона питання приєднання України до НАТО серйозно ніколи не розглядалося. Географічною межею розширення альянсу вважалися країни Балтії та Польща як історична частина Заходу. Щодо України США прагнули інтенсифікувати відносини Києва та НАТО за допомогою програми «ПЗМ». Після 1994 р. Вашингтон почав надсилати Києву сигнали про те, що він не збирається залишати Україну у «сірій зоні» та прагне розширити як двосторонню, так і багатосторонню співпрацю у сфері безпеки. Водночас США не були готові ані до включення України до переліку потенційних членів НАТО, ані до надання їй двосторонніх гарантій безпеки. Також у Вашингтоні прохолодно ставилися до ідеї нейтралітету та позаблоковості України [699, с. 27].

Адміністрація Б. Клінтона бачила вразливість безпекового становища України та прагнула допомогти зміцнити його. Однією з головних складових вирішення цієї проблеми стало поглиблення двосторонніх відносин між США та Україною, зокрема й у сфері безпеки, встановлення особливих відносин Україна–НАТО та стабілізація російсько-українських відносин.

У травні 1995 р. Київ з візитом відвідав президент США Б. Клінтон. Тематами переговорів стали економічні реформи в Україні, розширення НАТО, ядерне роззброєння, російсько-українські відносини, закриття Чорнобильської АЕС [253, с. 368]. Враховуючи подальші зміни у позиції України щодо членства сусідніх країн в НАТО та розширення українсько-американської військової співпраці, саме тоді, на нашу думку, на рівні лідерів двох країн була укладена неформальна угода про патрон-клієнтелістське партнерство. Обидві сторони були зацікавлені у тому, щоб Україна не пішла білоруським шляхом до орбіти впливу Росії. У рамках угоди Україна погодилася на сумнівну роль буфера між Європою та РФ в обмін на геополітичне заступництво США у стримуванні імперських амбіцій Росії та на шляху інтеграції до західних структур, збільшення економічної допомоги на проведення реформ, розширення двостороннього партнерства.

Через три тижні, 1 червня 1995 року, президент України Л. Кучма відвідав штаб-квартиру НАТО у Брюсселі, де повідомив про бажання Києва підняти відносини з Альянсом на новий рівень. Реакцією США стала заява Державного департаменту про готовність взяти участь у розробці спеціального механізму відносин Україна–НАТО. 14 вересня 1995 року була схвалена спільна заява НАТО та України, яка оголосила про початок «розширених і поглиблених» відносин між сторонами поза межами Ради Північноатлантичного співробітництва та програми «Партнерство заради миру» [2, с. 129]. Тоді ж українська сторона передала робочі пропозиції щодо угоди про спеціальне партнерство між Україною та Альянсом.

Зрештою, наприкінці 1995 р. українська влада несподівано почала змінювати свою негативну позицію щодо розширення НАТО. У грудні 1995 р. у своїх публічних заявах президент і прем'єр-міністр Л. Кучма та Є. Марчук відзначили, що розуміють бажання країн Вишеградської групи вступити до

НАТО. Зокрема Л. Кучма заявив, що вступ Польщі до Альянсу не загрожує безпеці України, а є корисним для безпеки та стабільності ЦСЄ [64, с. 6]. Таким чином Україна де-факто погодилася на розширення НАТО. З цього моменту українські дипломати почали дедалі рідше згадувати про небезпеку перетворитися на буферну державу.

Другим маркером патрон-клієнтелізму стала позиція України щодо військово-політичної кризи в Боснії та Герцеговині. Із розпадом СРСР і соціалістичного табору США перетворилися на одноосібного світового гегемона з інтересами та завданнями по всьому світу. Стратегічною метою зовнішньої політики адміністрації Б. Клінтона стало формування міжнародного порядку відповідно до американських інтересів.

У нових геополітичних реаліях успішна реалізація статусу гегемона вимагала від Вашингтона здобуття міжнародної легітимності глобального домінування через розширення групи прихильників і демонстрації здатності підтримувати міжнародний мир. Першою заявкою на це стала участь США у миротворчій операції ООН в Сомалі, активна фаза якої завершилася провалом.

Паралельно на Балканах розгорталася боснійська криза. На початковому етапі США утримувалися від силового втручання та займали пасивну позицію, не вбачаючи у цьому конфлікті загрози американським інтересам у Європі. Але вже у середині 1994 р. Вашингтон ухвалив рішення щодо активного залучення, розглядаючи боснійську кризу як можливість реабілітації за сомалійський провал. Б. Клінтон інвестував значний політичний капітал у врегулювання конфлікту на Балканах та укладання Рамкової Дейтонської угоди (21 листопада 1995 року), яка передбачала перетворення Боснії та Герцеговини на багатонаціональну федерацію під контролем миротворчих сил. Приєднання США до переговорного процесу та їхня військова потуга стали головними причинами його успіху.

У грудні 1995 р. на конференції в Лондоні, присвяченій проблемам реалізації Дейтонських домовленостей, Україна висловила намір взяти участь у миротворчій операції під керівництвом НАТО, спрямованій на стабілізацію ситуації в Боснії та Герцеговині [158, с. 79]. Як результат, на початку 1996 р.

Україна відправила 400 миротворців у складі багатонаціональних стабілізаційних сил (IFOR) до цієї країни.

У другій половині 1990-х рр. політика США щодо України базувалась навколо двох концептуальних підходів – ідеологічного та прагматичного. Згідно з першим, становлення України як держави з демократичним устроєм та ринковою економікою сприяло б її дружбі зі США та стабільності у ЦСЄ. Україна, на думку американських експертів, відігравала ключове значення для майбутнього процесів демократизації на пострадянському просторі, які на той час вже помітно буксували [141, с. 338]. Побудова в Україні міцних демократичних інститутів і ринкової економіки могла стати прикладом для інших країн регіону, насамперед поштовхом для процесів демократизації в Росії. Заради такого «демонстраційного ефекту» США слід було підтримувати економічні та політичні реформи в Україні.

Наприкінці другої каденції Б. Клінтона ідеологічний підхід почав домінувати. Розвиток двосторонніх відносин все більше почав пов'язуватися з чинником внутрішнього розвитку – прогресом Києва у сфері економічних реформ, захисті прав людини, демократизації та боротьбі з корупцією.

Прагматичний підхід до партнерства з Києвом почав окреслюватися з 1996 р. і став результатом погіршення російсько-американських відносин. Російська політика адміністрації Б. Клінтона пройшла еволюцію від прагнень до побудови стратегічного партнерства та повної підтримки російського лідера Б. Єльцина до «стратегічного терпіння» і завершилася поверненням до стримування.

Після відсторонення у 1993–1995 р. реформаторів від влади у Москві «дружнє партнерство» у відносинах США та Росії змінилося дистанціюванням і розчаруванням. У другій половині 1990-х рр. на фоні посилення розбіжностей між США і РФ у міжнародній політиці (розширення НАТО, російсько-іранська співпраця у ядерній енергетиці, Косово) Вашингтон перейшов до політики м'якого стримування. До того ж, активна участь Москви у конфліктах на пострадянському просторі лише підкріплювала думку адміністрації Б. Клінтона, що російська політика в регіоні ставала більш жорсткою та менш стабілізуючою.

У середині 1990-х рр. Вашингтон, не маючи бажання активно втручатися в ситуацію на пострадянському просторі, визначив три ключові країни з точки зору стримування поширення російського впливу – Україна (західна периферія СНД), Азербайджан (Кавказ) і Казахстан (Центральна Азія). У міру того як політика США у регіоні ставала менш російсько-центричною, Москва висловлювала все більше невдоволення американським проникненням у свою сферу впливу.

Україна у цьому контексті відігравала роль важливого елементу системи стримування Москви. Незалежна та сильна Україна обмежувала російський вплив на інші регіони – пострадянський простір, Чорноморський регіон і Центрально-Східну Європу, де американці нарожували свої позиції.

Таким чином, політика США щодо України значною мірою була похідною від політики щодо Москви. На початку 1990-х рр. вона була повністю зосереджена на питанні ядерної зброї, яке було напряму пов'язане з РФ. Однак і після його вирішення американська політика у відношенні Києва вироблялася, спираючись на трикутник «США – Росія – Україна», а не на двосторонній основі.

Водночас не слід переоцінювати значущість України для американської зовнішньої політики у цей період. Після завершення ядерного роззброєння Україна не сприймалася Вашингтоном ні як впливовий регіональний гравець, ні як держава середньої ваги. Україна виглядала як молода незалежна держава зі слабкою економікою та політичною системою, яка виявляла зацікавленість у вибудовуванні та підтриманні повноцінних двосторонніх відносин.

Період 1994–1996 рр. у Вашингтоні сприйняли як початок економічних реформ в Україні. Президент Л. Кучма в умовах глибокої соціально-економічної кризи запропонував амбітну програму ринкових перетворень, яка охоплювала приватизацію, лібералізацію цін і тарифів, стимулювання приватного бізнесу та запровадження національної валюти (гривні). За сприяння США МВФ і Світовий банк надали Україні понад 5 млрд дол. на підтримку програми.

Порівняно з попереднім етапом, порядок денний двосторонніх відносин США та України у 1995–2000 рр. формувався на широкій основі та охоплював такі сфери: політичний діалог, регіональна безпека, військово-технічна співпраця,

енергетика, підтримка реформ, підтримка демократії та громадянського суспільства, а також торговельно-економічні питання.

Період становлення стратегічного партнерства України та США (1995–2000) відзначається помітним посиленням інтенсивності політичного діалогу. Київ у цей період відвідали всі ключові американські високопосадовці: двічі американський президент Б. Клінтон (1995, 2000), віце-президент А. Гор (1998), Державні секретарі В. Крістофер (1996) та двічі М. Олбрайт (1998, 2000), міністри оборони В. Перрі (чотири візити у 1995–1996 рр.) та У. Коен (1997, 1999), міністр енергетики Б. Річардсон (2000), спеціальні радники державного секретаря з допомоги країнам СНД Р. Морнінгстар (1997) і С. Сестанович (1999) тощо.

Українські урядовці проявляли ще більшу дипломатичну активність на американському напрямку. Сполучені Штати відвідали: тричі президент Л. Кучма (1996, 1997, 1999), прем'єр-міністри Є. Марчук (1995), тричі В. Пустовойтенко (1998–1999), В. Ющенко (2000), тричі міністр закордонних справ Г. Удовенко, секретар РНБО В. Горбулін (1996), віце-прем'єр-міністр С. Тігіпко (1999), голова Верховної ради О. Мороз (1995). Президент Л. Кучма у 1994–2000 рр. мав 15 зустрічей з президентом США Б. Клінтоном і віце-президентом А. Гором.

Символом потепління в українсько-американських відносинах у цей період став державний візит Президента США Б. Клінтона до Києва 11-12 травня 1995 року. У Києві український та американський президенти обговорювали дві основні теми – стан справ в Україні та перспективи розширення НАТО на Схід, місце України в архітектурі європейської безпеки. Б. Клінтон запевняв, що розширення Альянсу має на меті зміцнення стабільності в Європі і не буде спрямовуватись проти будь-кого. Американський лідер виступив за поглиблення співробітництва України та НАТО через багатосторонні програми, щоб зняти перестороги Києва. Під час зустрічі було заявлено, що ключовими напрямками двосторонньої співпраці є сфери безпеки та економічного співпраці та вперше висловлена ідея створення спільної комісії для розвитку партнерських відносин.

Підсумком візиту стала спільна заява президентів [373], присвячена переважно економічній проблематиці. США висловили підтримку економічним

реформам президента Л. Кучми, співпраці України з МВФ, її прагненню вступити до СОТ; підтвердили зобов'язання надати Києву допомогу в розмірі 250 млн дол. до кінця 1995 р. на покриття потреб у критичному імпорті. Серед привабливих сфер двосторонньої економічної співпраці були названі енергетика, аерокосмічна галузь, сільське господарство, телекомунікації та медицина. Також під час візиту було оголошено про визнання України країною з перехідною економікою.

Спільна заява зачіпала й питання співпраці у сфері безпеки. Основним її механізмом пропонувалося зробити нову програму НАТО «Партнерство заради миру». Американська сторона оголосила, що виділить 1 млн дол. протягом року на підтримку навчання українських військовослужбовців у рамках ПЗМ, а у 1996 р. готова передбачити на ці цілі 10 млн дол. Планувалися навчання з миротворчих операцій українських і американських військових у Львівській області.

У промові біля Червоного корпусу Київського університету ім. Т. Шевченка американський президент наголосив на тому, що «Майбутнє України надзвичайно важливе для Америки. Благополучна, безпечна та стабільна Україна може стати центром демократії та стабільності в Центральній Європі, а також важливим політичним та економічним партнером для США» [461, с. 273].

Інтенсифікація українсько-американського політичного діалогу призвела до запуску процесів інституціоналізації двосторонніх відносин. У березні 1994 р. між країнами була досягнута домовленість про створення Спільної Комісії сприяння розвитку торгівлі й інвестиціям. Її перше засідання відбулося у листопаді 1994 р. у Вашингтоні, а друге – у липні 1995 р. у Києві. Ця міжурядова комісія стала головним інструментом двосторонньої співпраці в економічній сфері. У жовтні 1995 р. для захисту інтересів американських компаній в Україні була створена Американсько-Українська ділова рада. Водночас домовленість про створення спільної комісії у сфері високих технологій та науки залишилась не реалізованою. Але адміністрація Л. Кучми прагнула більшого у відносинах зі США, маючи на меті інституціоналізацію відносин на рівні президентів або урядів.

Продовженням політичного зближення країн став робочий візит президента України Л. Кучми до США 20-22 лютого 1996 р. Візит мав переважно політичні

цїлі: 1) переконати США у відданості української влади курсу на демократію та ринкові реформи; 2) прозондувати перспективи переходу двосторонніх відносин на новий рівень. Під час переговорів Л. Кучма запропонував створити міждержавну комісію, яка б координувала ключові напрямки та проєкти двосторонньої співпраці. За приклад українська делегація взяла російсько-американську комісію з економічного та технологічного співробітництва (комісію Гора–Чорномірдіна), яка була створена у вересні 1993 р. і успішно діяла.

Реагуючи на пропозицію Києва, у травні 1996 р. адміністрація Б. Клінтона представила своє бачення міждержавної комісії, яка мала складатися з 4 галузевих комітетів – з питань зовнішньої політики, безпеки, стабільного економічного співробітництва, торгівлі та інвестицій. Віце-президент А. Гор особисто погодився очолити її американську частину.

19 вересня 1996 року у рамках візиту до США секретаря РНБО В. Горбуліна була опублікована спільна заява про створення Українсько-Американської міждержавної комісії (УАМК, Комісія Кучма–Гор). У заяві вперше у політичному діалозі була вжита формула «стратегічне партнерство» щодо відносин країн. Згідно з документом, метою роботи комісії була реалізація потенціалу двосторонніх відносин. Її засідання на найвищому рівні мали проводитися щорічно та по чергово у кожній із країн. Періодично мали збиратися профільні комітети для розгляду практичних питань і проєктів, які потім звітували перед співголовами УАМК [317, с. 225].

У жовтні 1996 р. під час зустрічі у Вашингтоні голови зовнішньополітичних відомств України та США Г. Удовенко і В. Крістофер схарактеризували відносини країн як стратегічне партнерство. Тоді ж український посол Ю. Щербак визначив цей термін таким чином: «стратегічне партнерство сторін передбачає близькість, а в ряді випадків і тотожність цілей і оцінок міжнародної ситуації і в той же час не виключає можливостей існування різних поглядів, розбіжностей, які вирішуються і налагоджуються в ході активного діалогу» [30, с. 256].

У подальшому формула «стратегічного партнерства» була закріплена у спільній заяві голів зовнішньополітичних відомств країн від 6 березня 1998 року,

спільних заявах за підсумками трьох засідань УАМК і спільній заяві президентів України та США від 5 червня 2000 року.

Проголошення відносин стратегічного партнерства між Україною та США в 1996 р. було зумовлено декількома чинниками. По-перше, з 1994 р. відносини між країнами послідовно демонстрували позитивну динаміку. У 1994–1998 рр. Україна стабільно входила у топ-5 найбільших реципієнтів американської допомоги. Як відзначав тодішній посол України в США Ю. Щербак, «після складних відносин у перші роки незалежності період 1995–1998 рр. можна назвати першим медовим місяцем у відносинах країн» [462].

По-друге, формулу «стратегічного партнерства» лобіювала саме українська сторона. Водночас місце Києва в ієрархії зовнішньополітичних пріоритетів США, наповнення двосторонніх відносин явно не відповідали стратегічному партнерству. Але адміністрація Б. Клінтона використовувала цей термін для будівництва нових форматів взаємодії та демонстрації відходу від жорстких альянсів «Холодної війни». За каденцію Б. Клінтона США проголосили стратегічні відносини з майже десятком країн, зокрема з трьома пострадянськими – Україною, Казахстаном і Азербайджаном. У Вашингтоні сприймали цю формулу як певну дипломатичну фікцію: вона не накладала жодних політичних зобов'язань і в той же час виступала красивим жестом у бік України, при цьому дозволяючи взаємодіяти з Києвом на американських умовах. У цих умовах проголошення стратегічного партнерства між країнами сигналізувало про закріплення статусу України як держави-клієнта США.

По-третє, у другій половині 1990-х рр. стало зрозуміло, що американські спроби перетворити Росію на ринкову демократію зазнали невдачі, а американсько-російські відносини послідовно погіршувалися. На фоні посилення авторитарних тенденцій у РФ і загострення протиріч із нею Сполучені Штати взяли курс на послаблення впливу Москви на пострадянському просторі. Одним із головних елементів цієї стратегії стало збільшення політичної залученості США в регіоні.

Проголошення стратегічного партнерства з Україною було першим кроком. У 1997 р. Б. Клінтон проголосив Казахстан стратегічним партнером США в

Центральній Азії, а в 1998 р. – започаткував стратегічне партнерство в енергетиці з Азербайджаном, в 1999 р. відносини стратегічного партнерства були започатковані із Грузією. Фактично, для Вашингтона дружба з Україною була частиною стратегії зі збереження глобального домінування. Україна стала першою пострадянською країною, з якою США встановили клієнтські відносини, що свідчило про відмову Вашингтона від сприйняття СНД як зони привілейованих інтересів Росії. Зрештою, надання Україні статусу стратегічного партнера означало, що зовнішньополітична команда Б. Клінтона після кількох років невизначеності сформувала власне бачення українсько-американських відносин. Його можна було схарактеризувати як стратегічну дружбу – міцне партнерство з елементами слідування.

У свою чергу, стратегічне партнерство зі США надавало Україні можливість зменшувати тиск РФ і маневрувати для забезпечення власних інтересів, зберігаючи значний рівень зовнішньополітичної самостійності. Українська сторона прагнула розвивати зі США міцне та взаємовигідне партнерство у багатьох сферах, але не бажала повністю слідувати у фарватері політики Вашингтона, оскільки це загрожувало як конфронтацією з Росією, від якої зберігалася критична економічна залежність, так і обмеженням у відносинах із Китаєм, Індією, Іраном, країнами Близького Сходу, які розглядалися як перспективні торговельні партнери.

Таким чином, вже на етапі проголошення стратегічного партнерства між США та Україною спостерігалось часткове неспівпадіння бачень сторін траєкторії розвитку двосторонніх відносин. Але ці відмінності у підходах до вибудовування відносин не містили критичних суперечностей і, враховуючи ліберальні методи адміністрації Б. Клінтона в утвердженні американського гегемонізму, не заважали розвивати діалог між країнами у другій половині 1990-х років.

Паралельно зі становленням політичної дружби між Києвом і Вашингтоном почалася активізація двосторонньої співпраці у військовій сфері. Її головними напрямками стали миротворчі операції та спільні навчання. 23-27 травня 1995 року у рамках програми ПЗМ відбулися перші українсько-американські військові

навчання «Щит миру-95», у яких взяли участь 400 українських і 300 американських військових [289, с. 139]. Їхні відкриття на Яворівському полігоні у Львівській області відвідав міністр оборони США В. Перрі.

У серпні 1997 р. були започатковані українсько-американські військово-морські навчання «Sea Breeze», які проходили у Причорномор'ї. У подальшому як «Щит миру», так і «Sea Breeze» стали щорічними та багатонаціональними. США та Україна традиційно виступали співорганізаторами навчань: Україна надавала військову інфраструктуру, а Сполучені Штати оплачували значну частину витрат на їхнє проведення. Пріоритетним об'єктом американської підтримки став Яворівський полігон, який у 1999 р. отримав акредитацію НАТО у статусі Міжнародного центру миротворчості та безпеки.

Перше засідання УАМК відбулося у Вашингтоні 16 травня 1997 року. За його підсумками була ухвалена спільна заява [557], що стосувалася безпекових і економічних питань. У сфері безпеки сторони обговорили участь України у миротворчій місії IFOR/ SFOR у Боснії та Герцеговині (400 військових) під керівництвом НАТО, заплановані перші військово-морські навчання «Сі Бриз», формування українсько-польського батальйону, Основоположний акт Росія–НАТО, Хартію про особливе партнерство Україна–НАТО. Україна виявила бажання приєднатися до Режиму контролю ракетних технологій (РКРТ), що дозволило б їй брати участь у програмах запусків супутників. Заради приєднання до РКРТ Україна готова була відмовитися від продажу ракет з дальністю 300-500 км і відповідних технологій країнам, які не входять до РКРТ, та відмовитися від розробок нових ракетних систем. Однак при цьому українська влада не була готова відмовитися від ракет СКАД, говорячи про потенційну загрозу з боку Росії та необхідність мати засоби стримування.

Щодо економічних питань, на засіданні УАМК піднімалися теми співпраці України з МВФ, проведення реформ у сільському господарстві та енергетиці, участі американських компаній у приватизації енергетичних компаній і промислових підприємств, можливості спільної розвідки та видобування нафти і газу.

6 березня 1998 р. Україну відвідала Державний секретар США М. Олбрайт. У Києві вона зустрілася з президентом Л. Кучмою та міністром закордонних справ Г. Удовенком [168, с. 384]. Головною метою візиту М. Олбрайт був зрив ядерного проєкту з Іраном. У цей час Україна планувала взяти участь у будівництві АЕС в іранському місті Бушер у рамках російсько-українсько-іранського проєкту. Українські підприємства мали поставляти для проєкту турбіни й обладнання. Враховуючи ворожі відносини США та Ірану, Вашингтон прагнув завадити реалізації цього проєкту. М. Олбрайт під час переговорів змусила українську владу відмовитися від участі у будівництві АЕС в Ірані. У результаті лише «Турбоатом» втратив контракти на 500 млн доларів. Як компенсацію США запропонували «Харківську ініціативу», проєкт технологічної співпраці підприємств Харківської обл., які виробляли промислове обладнання, зокрема турбіни, з американськими компаніями. У підсумку проєкт кооперації так і не був реалізований, а об'єм контрактів склав лише 5 млн дол. З іншого боку, США посприяли приєднанню України до РКРТ, що дозволило українським підприємствам взяти участь у вигідному проєкті «Морський старт».

Друге засідання УАМК відбулося у Києві 22-23 липня 1998 року. Спільна заява за підсумками засідання містила два блоки питань – безпека та економіка. Сторони обговорили створення у Яворові Львівської області Міжнародного центру миротворчості, дотримання РКРТ. А. Гор підтримав українську ініціативу зі створення регіональної організації ГУАМ, яка б слугувала протидією російському впливу у Чорноморському регіоні. Економічний блок містив питання буксування реформ в Україні, приватизації енергогенеруючих компаній, створення сприятливого інвестиційного середовища, двосторонньої торгівлі.

З кінця 1998 р. в українсько-американських відносинах почалося охолодження. Л. Кучма не виправдав сподівань Заходу як ефективний реформатор, а сама Україна знаходилася у перманентній економічній кризі, постійно просила допомоги у міжнародних фінансових організацій. Неспроможність української влади провести необхідні реформи породжувала скептичні оцінки у можливості України стати надійним партнером США.

Позитивний характер двосторонніх відносин зберігався за інерцією. Державний департамент отримував від посольства в Києві та американських компаній чіткі сигнали, що український уряд не виконає власні обіцянки, у владі процвітає корупція. В очах адміністрації Б. Клінтона Україна у другій половині 1990-х – на початку 2000-х рр. виглядала як економічно слабка, політично нестабільна та корумпована країна, а періодичні скандали з тиском на ЗМІ, громадських активістів, маніпуляцій під час виборчих кампаній 1998–1999 рр. свідчили про затухання демократичного транзиту.

Якщо у 1994–1997 рр. Україну розглядали в США як досить перспективного партнера, що тимчасово перебуває у складному становищі та потребує допомоги для прискорення посткомуністичних трансформацій, то наприкінці 1990-х рр. від експертів і американських урядовців середнього рівня у бік української влади все частіше почали лунати звинувачення у президентському авторитаризмі, корупції та тиску на ЗМІ. Паралельно у 1997–2000 рр. спостерігається збільшення негативних публікацій в американській пресі із критикою української влади щодо неспроможності провести економічні реформи, навести порядок у країні, подолати корупцію [4, с. 124]. Більшість цих проблем американські експерти та ЗМІ пов'язували безпосередньо з постаттю та політикою Л. Кучми.

Після другого засідання УАМК намітилась стала тенденція «зачарованого руху по колу» у двосторонніх відносинах: Київ публічно і на папері, у деклараціях брав на себе зобов'язання щодо проведення реформ і конкретних заходів, які потім не виконувалися. Відповідно це змушувало американських представників знову повертатися до одних і тих самих питань, призводило до циклічності обговорень, ускладнювало прогрес у відносинах. Бачивши затягування або невиконання з українського боку попередніх домовленостей, американська сторона не ризикувала ініціювати масштабні проєкти співпраці. Таким чином, формально політичний діалог країн залишався інтенсивним, однак порядок денний перебував у стагнації, значна частина питань не вирішувалися по суті.

Також наприкінці 1990 – на початку 2000-х рр. негативний інформаційний фон в українсько-американських відносинах створювала справа П. Лазаренка. Ще

за часів його прем'єрства (28 травня 1996 року – 2 липня 1997 року) американські ЗМІ писали про причетність посадовця до корупційних схем. У 1994–2004 рр. він став єдиним з українських прем'єр-міністрів, хто не відвідав США, оскільки Вашингтон не публічно відмовлявся його приймати. В Україні проблеми із правоохоронними органами у П. Лазаренка почалися лише після відставки з посади голови уряду та переходу в опозицію до президента Л. Кучми.

У лютому 1998 р. Генеральна прокуратура України порушила проти нього кримінальну справу за зловживання владою та фінансові махінації з бюджетними коштами. 17 лютого 1999 р. Верховна Рада позбавила П. Лазаренка депутатської недоторканності та дала дозвіл на його арешт [212, с. 166]. За три дні колишній урядовець прилетів до аеропорту Нью-Йорка та попросив політичного притулку в США. Натомість американська прокуратура висунула проти нього звинувачення у шахрайстві, відмиванні 280 млн дол. і здирництві. Після тривалого судового процесу у серпні 2006 р. П. Лазаренко отримав вирок – дев'ять років ув'язнення та штраф у розмірі 10 млн дол. Ця справа виступала призмою, крізь яку американські експерти та політики дивились на українську владу.

Американські експерти та дипломати не мали ілюзій щодо специфіки внутрішньополітичних процесів і ментальності правлячої еліти в Україні періоду трансформацій 1990-х років. Незважаючи на крах комунізму, кістяк владної верхівки у Києві складали колишні партійні функціонери та «червоні директори», які змогли перефарбуватися у ліві та патріотичні кольори, однак світоглядно залишалися ще радянськими управлінцями. Як результат, за фасадом конституційних інститутів, які будувалися за західними зразками та зовнішньо були дуже схожими на них, діяли авторитарні відносини. Слід відзначити, що оцінки реформаторської спроможності Л. Кравчука і Л. Кучми на старті їхніх правлінь з боку американців були різними. Щодо першого президента України від початку існував явний скепсис: від нього не чекали значних зрушень. Як відзначає А. Аслунд, Л. Кравчук, який переміг на перших президентських виборах, не мав виразної програми економічних перетворень і, скоріше за все, не прагнув до цього, воліючи займатися політичним маневруванням [471, с. 23].

Натомість на Л. Кучму в США покладали великі сподівання щодо внутрішніх реформ. Але вже наприкінці 1990-х рр. стало зрозуміло, що українська правляча верхівка не здатна виробити дієву програму державного розвитку та переходу до ринкової економіки, яка мала вивести країну з глибокої соціально-економічної кризи, а лише використовує владу для власного збагачення, що викликало розчарування Вашингтона. З президентом Л. Кучмою та його оточенням у США пов'язували зростання рівня корупції в Україні.

Критичне загострення наприкінці 1990-х рр. відносин Югославії та Заходу навколо міжетнічного конфлікту в Косово призвело до військової операції НАТО «Союзна сила» (24 березня – 10 червня 1999 року). Від початку Косівської кризи США та Велика Британія виступали за збройне втручання у ситуацію, щоб змусити режим С. Мілошевича повернутися за стіл переговорів.

У перші години після початку операції адміністрація Л. Кучми опублікувала заяву, в якій виступила з посередницькою ініціативою. На її думку, спірні питання у міжнародних відносинах повинні вирішуватись за допомогою переговорів, а не силою. Пропозиція України передбачала здійснення трьох кроків для повернення ситуації у дипломатичне русло: 1) припинення всіх військових дій; 2) повернення біженців, розгортання миротворчої місії ОБСЄ; 3) скликання в одній з нейтральних країн мирної конференції. При цьому українська сторона висловила готовність брати безпосередню участь в їхній реалізації [392, с. 84].

Натомість Верховна Рада України рішуче засудила розпочаті бомбардування Югославії військами НАТО. У своїй заяві вітчизняні депутати розцінили військову операцію Альянсу проти суверенної держави без мандату Ради Безпеки ООН як зовнішню агресію та втручання у внутрішні справи СРЮ, що є грубим порушенням міжнародного права та загрозою регіональній безпеці [305, с. 129]. Вітчизняні депутати закликали НАТО та США відмовитися від використання сили для вирішення проблеми Косово. Позиція Л. Кучми та Верховної Ради викликала невдоволення Вашингтона, оскільки ледь не прямо суперечила курсу адміністрації Б. Клінтона на силове вирішення Косівської

кризи. У подальшому, щоб зменшити негатив, Україна направила в Косово 800 військових у складі міжнародних миротворчих сил KFOR під проводом НАТО.

Іншим чинником охолодження відносин Києва та Вашингтона у цей період стала внутрішньополітична ситуація в Україні. Адміністрація Б. Клінтона, слідуючи неовільсоніанським принципам, зробила просування демократії у світі однією з головних засад своєї зовнішньої політики. У стратегіях національної безпеки США 1994 і 1996 рр. зазначалося, що глобальне лідерство Сполучених Штатів спирається на силу демократичних цінностей, а тому їхнє поширення сприяє зміцненню безпеки та добробуту Америки. Дотримуючись ціннісної призми у міжнародній політиці, адміністрація Б. Клінтона не могла не реагувати на демократичний регрес України наприкінці 1990-х років.

У квітні 1999 р. під час візиту президента України Л. Кучми до Вашингтона на саміт НАТО віце-президент А. Гор назвав необхідні умови для подальшого розвитку двосторонніх відносин: проведення структурних і економічних реформ, боротьба з корупцією серед високопосадовців і прозорі президентські вибори восени 1999 року [202, с. 168].

Наприкінці 1990-х рр. міжнародна та внутрішня політика Л. Кучми перестала влаштовувати Вашингтон. Побудова ним персоналістського режиму у поєднанні з багатовекторністю зовнішньої політики викликали роздратування у Вашингтоні, яке час від часу посилювалося проявами самостійності Києва з чутливих міжнародних питань (загравання з Москвою, обережність у співпраці з НАТО, прохолодне ставлення до бомбардувань Югославії співпраця з Іраном).

З іншого боку, не слід переоцінювати тогочасний рівень відносин України та США. Попри дипломатичні заяви проголошене стратегічне партнерство країн було номінальним. Україна в ієрархії міжнародних пріоритетів США займала третє-четверте місця. Українсько-американські відносини знаходилися у тіні та залежності від стану російсько-американських відносин, які для Вашингтона були значно пріоритетнішими. Для прикладу, Б. Клінтон за 8 років своєї каденції провів 18 зустрічей з російським президентом Б. Єльциним і 7 зустрічей з українськими лідерами (2 – з Л. Кравчуком і 5 – з Л. Кучмою) [462].

Українська влада також не мала ілюзій щодо стратегічного партнерства зі США, використовувала цей статус у прагматичних цілях. У зовнішній політиці президент Л. Кучма проводив політику багатовекторності, вдало балансує між європейським і російським напрямками. Для Києва партнерські відносини зі США створювали балансуєчий, а за потреби стримуючий ефект у суперечливих відносинах з РФ. Тобто статус стратегічного партнера США слугував своєрідною геополітичною підпорою, яка зміцнювала позиції Києва у діалозі як з Москвою, так і з Брюсселем. Україна хотіла отримати посилену патрональну підтримку США, але при цьому не виконуючи взяті на себе клієнтські зобов'язання.

Стратегічні інтереси США та України в європейському регіоні здебільшого збігалися або ж не суперечили один одному. Обидві країни були зацікавлені у поступовому та обережному розширенні НАТО, стабільності у ЦСЄ, інтеграції України у європейські структури, обмеженні інтеграційних процесів у СНД і створенні коридорів транспортування каспійської нафти.

Підходи Києва та Вашингтона до цілей стратегічного партнерства були принципово різними. Україна розглядала дружбу зі Сполученими Штатами як важливий чинник у зусиллях інтегруватися в європейські економічні та політичні структури. Натомість для США Україна була лише одним з інструментів у великій геополітичній грі з Росією.

Третє та останнє засідання УАМК відбулося у Вашингтоні 8-9 грудня 1999 року. Це був один з перших закордонних візитів Л. Кучми після переобрання у листопаді на другий президентський термін. Він прагнув отримати новий кредит довіри. Саме засідання міждержавної комісії було нетривалим, оскільки А. Гор вже був зайнятий президентською кампанією, а за його підсумками було підписано 13 двосторонніх документів, переважно відомчого характеру.

Основні питання обговорювалися на зустрічі президентів країн, темами якої стали економічні реформи та боротьба з корупцією. Л. Кучма представив Б. Клінтону новий план економічних реформ, пообіцявши реалізувати його якомога швидше, та просив вплинути на позицію МВФ і Світового банку для виділення Києву нових кредитів [25]. Через два тижні після візиту до Вашингтона

новим прем'єр-міністром України був призначений В. Ющенко. Це рішення було позитивно сприйнято в Сполучених Штатах, де новий український прем'єр вважався прозахідним, ліберальним реформатором. Але вже через півроку стало зрозуміло, що Л. Кучма обрав курс імітації реформ.

Четверте засідання УАМК мало відбутися у червні-липні 2000 р. у Києві, але радники А. Гора переконали його утриматись під час президентської кампанії від поїздки в Україну, яка у той час асоціювалась в американській пресі з корупцією, утисками громадських активістів і справою П. Лазаренка.

Політичною компенсацією для української сторони за це став другий візит до Києва президента США Б. Клінтона 5 червня 2000 року у рамках прощального турне. Цей візит мав важливе політичне значення – продемонструвати, що Київ залишається для США важливим партнером. Американський президент зустрівся з Л. Кучмою та виступив із промовою на Михайлівській площі. Головними темами обговорення президентів стали закриття Чорнобильської АЕС (за тиждень до візиту Б. Клінтона урядова комісія визначила остаточну дату закриття станції – 15 грудня 2000 року), співпраця у космічній галузі, економічні реформи в Україні.

Спільна заява лідерів від 5 червня 2000 року підтвердила статус стратегічного партнерства відносин країн, містила зобов'язання США співпрацювати з Україною та МАГАТЕ щодо закриття Чорнобильської станції, додатково виділити 78 млн дол. для фонду «Укриття» і 2 млн дол. на підвищення безпеки АЕС, було заявлено про виділення 25 млн дол. на програми розвитку малого підприємництва в Україні.

Під час візиту були досягнуті домовленості про зняття квот на запуск американських супутників українськими ракетноносіями, що розширювало доступ на ринок комерційних запусків, і квот на експорт українських феросплавів до США. Під час зустрічі Б. Клінтон радив Л. Кучмі не відправляти у відставку прозахідного прем'єр-міністра В. Ющенка.

Виступаючи ввечері на Михайлівській площі, Б. Клінтон закликав українців до активних зусиль з розвитку демократії, громадянського суспільства, боротьби з корупцією як головним ворогом свободи. Американський лідер відзначив: «Як

ніколи, Америці потрібна сильна та демократична Україна як партнер. Комунізм в Україні отримав поразку, але повністю демократія не перемогла. Америка буде поряд з вами у вашій боротьбі за квітуче майбутнє» [522].

Головним інструментом політики США щодо процесів в Україні у цей період стала фінансова допомога на здійснення економічних і політичних реформ. У другій половині 1990-х рр. республіканська більшість у Конгресі послідовно проводила курс на скорочення закордонної допомоги, вважаючи її неефективною та занадто витратною. Але при загальному зменшенні американської допомоги пострадянським країнам Україна залишалася серед пріоритетів у регіоні.

Згідно зі звітами Державного Департаменту, у 1992–2000 рр. Україна отримала від США 2,6 млрд доларів допомоги, а її частка серед пострадянських країн за цим показником склала 14,6 %, поступаючись лише Росії. Понад 80 % американської економічної та технічної допомоги Україні припало на дві програми – 1,66 млрд доларів у рамках Акту з підтримки свободи Росії та виникаючих євразійських демократій і відкритих ринків 1992 р. (Freedom Support Act) і 500 млн доларів за програмою Нанна–Лугара. Решта коштів надавалась за програмами Міністерств оборони, енергетики, сільського господарства [666].

У 1992–1994 рр. Україна отримала 392 млн дол. допомоги від уряду США, значна частина якої була спрямована на цілі ядерного роззброєння [539, с. 28]. Динаміка американської допомоги у другій половині 1990-х рр. досить чітко відображає еволюцію та тенденції двосторонніх відносин у цей період.

Найбільше зростання об'ємів американської допомоги Україні збігається з проголошенням стратегічного партнерства країн. У 1995–1998 рр. Україна займала четверте місце у списку країн-реципієнтів американської допомоги після Ізраїлю, Єгипту та РФ. Поступове зменшення фінансової підтримки Києва з боку адміністрації Б. Клінтона наприкінці 1990-х рр. було зумовлено охолодженням двосторонніх відносин, стагнацією реформ, проблемами з демократією.

Головними реципієнтами американської допомоги стали державні відомства, на які припало до 85 % від її загального розміру [259, с. 370]. До

половини коштів було витрачено на роботу американських експертів, які у рамках проєктів USAID консультували державні органи з питань економічних реформ.

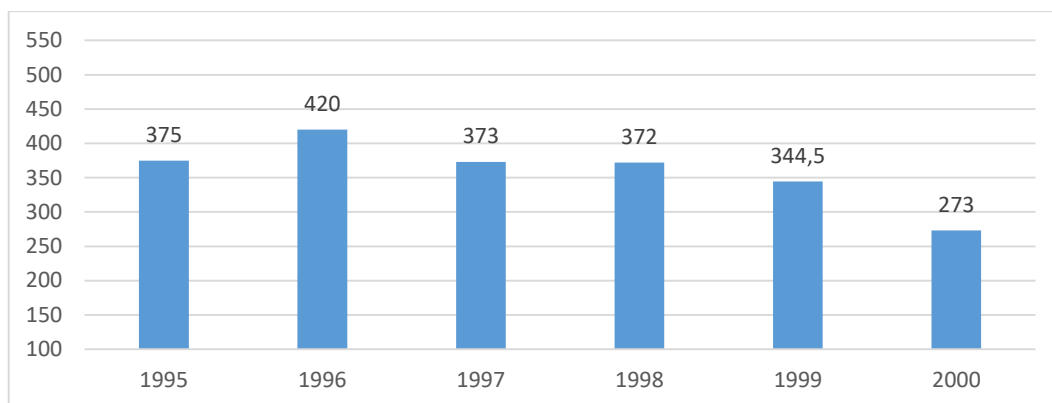

Рис. 3.1. Динаміка американської допомоги Україні в 1995–2000 рр., у млн дол. США

Джерело: складено автором на основі джерел [494; 566; 721]

Адміністрація Б. Клінтона обрала стратегію підтримки широкого спектра реформ в Україні. Проєкти та програми американської допомоги охоплювали ядерну безпеку, правоохоронну систему, енергетику, сільське господарство, освіту, медицину, захист прав людини, державне управління, підтримку проведення виборів, розбудову політичних партій і реформу парламенту тощо.

У політичній сфері пріоритетними питаннями у діяльності Агентства США з міжнародного розвитку в Україні стали підтримка розбудови неурядових організацій і політичних партій, діяльності незалежних ЗМІ та правозахисних організацій, підвищення прозорості політичних процесів. Пріоритет отримали проєкти з громадянської активності, підтримки свободи слова, прозорості виборів і ознайомлення з особливостями політичної системи США [641, с. 368].

У 1994 р. USAID запустило амбітну Програму сприяння Парламенту України, яка у модифікованому варіанті (програма «РАДА: наступне покоління») діяла до початку 2025 р. Вона була спрямована на посилення законодавчої та аналітичної спроможності Верховної Ради, оптимізації парламентських процедур і функцій, зокрема роботи комітетів. Також окремі проєкти у 1994–1998 рр. сприяли становленню та діяльності Асоціації міст України.

Найбільш витратною частиною у рамках цього напрямку були програми навчання та стажування для молоді. У 1992–2000 рр. уряд США профінансував навчання близько 13 тис. українців в американських ВНЗ.

Вирішення питання ядерного роззброєння України на американських умовах стало одним із вагомих досягнень адміністрації Б. Клінтона, сформувавши основу прихильності американського лідера до суверенної України як перспективного партнера, а також її нового президента. На Л. Кучму під час його першої каденції в США покладали багато сподівань щодо реформ, демократизації та розвитку двосторонніх відносин. Крім того, у нього склалися дружні відносини як президентом Б. Клінтоном, так і з віце-президентом А. Гором.

Іншим показником прихильності між країнами в 1995-2000 рр. стала висока інтенсивність політичних контактів: Україну в цей період відвідали всі ключові американські урядовці (президент, віце-президент, Державний секретар, міністри оборони та енергетики). Зокрема, другий візит американського лідера Б. Клінтона до Києва в червні 2000 р. був частиною його прощального президентського турне. Натомість із українського боку Сполучені Штати з візитами три рази відвідав президент Л. Кучма, прем'єр-міністри Є. Марчук, В. Пустовойтенко, В. Ющенко, секретар РНБО В. Горбулін.

У процесі встановлення патрон-клієнтарних відносин із Україною в середині 1990-х рр. адміністрація Б. Клінтона дотримувалася обережного підходу, надавши перевагу моделі обмеженого патронату. Остання передбачала обмежену військову співпрацю, відсутність значимих політичних і безпекових зобов'язань щодо Києва, помірну економічну допомогу, мінімальне залучення до політичних процесів в Україні. Вибір Вашингтона зумовлювався як бажанням уникнути зобов'язань і активного залучення до справ у регіоні, який не вважався важливим, так і прагненням не дратувати РФ.

Українські лідери на цьому етапі у діалозі з Вашингтоном щодо підтримки спиралися лише на один унікальний ресурс – вдале геостратегічне розташування України. Послаблення Києва чи його повернення до орбіти впливу Росії напругу погіршувало перспективи американського глобального домінування. Таким чином між країнами виникла асиметрична взаємозалежність.

Зовнішній контекст українсько-американських відносин у 1990-х роках визначали напружені українсько-російські відносини, розширення НАТО на Схід,

процеси демократизації в регіоні та наростання американо-російських протиріч. Відповідно ці чинники сформували стратегічні вимоги, які Вашингтон як патрон висунув українському керівництву:

- дотримання прозахідного зовнішньополітичного курсу та стримування геополітичних амбіцій РФ у регіоні;
- підтримка політичних ініціатив і акцій США на міжнародній арені;
- проведення економічних реформ і демократизація.

Встановлення патрон-клієнтарних відносин супроводжувалося збільшення американської економічної допомоги для України та активізацією двосторонньої військово-політичної співпраці, яка, втім, за обсягами залишалася невеликою та обмежувалася двома напрямками – військові навчання та миротворчі операції.

Основу першого напрямку безпекової співпраці склали сухопутні навчання на Яворівському полігоні «Щит миру» і військово-морські навчання «Sea Breeze» у Причорномор'ї. Їхній масштаб у другій половині 1990-х рр. залишався незначним – від 700 до 1,6 тис. військовослужбовців, з яких американські військові становили не більше чверті. Участь України в миротворчих операцій під керівництвом США також була скромною – 400 військовослужбовців у складі багатонаціональних стабілізаційних сил (IFOR) у Боснії та Герцеговині та 800 військових у складі міжнародних миротворчих сил (KFOR) у Косові.

Адміністрація Б. Клінтона також надавала Україні помірну дипломатичну підтримку на шляху інтеграції в європейські структури та в налагодженні відносин із сусідніми країнами Центрально-Східної Європи.

Наприкінці 1990-х рр. зовнішня та внутрішня політика Л. Кучми почала викликати розчарування американських урядовців: у сфері демократизації та реформ в Україні спостерігався регрес, українська влада періодично ухилялася від підтримки дій США на міжнародній арені, а багатовекторність політики Києва на фоні погіршення російсько-американських відносин виглядала як шантаж. Фактично адміністрація Л. Кучми саботувала виконання клієнтських зобов'язань перед Вашингтоном.

3.2. Особливості українсько-американських відносин на початку 2000-х років

У зовнішній політиці період 2001–2004 рр. для України відзначається погіршенням міжнародного становища та глибокою кризою багатовекторності. Якщо спробувати зобразити відносини України та США у цей період у вигляді графіка, то він виглядатиме як низхідна лінія з двома різкими падіннями (початок 2001 р. і осінь 2002 р.) та двома невеликими підйомами (після терактів 11 вересня 2001 року і влітку 2003 року).

43-й президент США Дж. Буш-молодший вступив на посаду 20 січня 2001 року, але події, які задали траєкторію руху українсько-американських відносин у першій половині 2000-х рр., сталися кількома місяцями раніше.

16 вересня 2000 року у Києві зник журналіст опозиційного інтернет-видання «Українська правда» Г. Гонгадзе. Майже одразу серед громадських активістів і політиків, у ЗМІ почали лунати звинувачення у причетності президента Л. Кучми до його зникнення, оскільки журналіст критикував президента та корупцію на вищому рівні. 2 листопада у лісі під м. Тараща Київської області було знайдено безголове тіло, яке за зовнішніми ознаками належало журналісту [211, с. 125].

28 листопада на прес-конференції у Верховній Раді лідер фракції соціалістів О. Мороз оприлюднив записи розмов, нібито зроблені працівником Управління державної охорони майором М. Мельниченком у кабінеті президента. На плівках особи з голосами, схожими на президента Л. Кучму, голову СБУ Л. Деркача, голову Адміністрації президента В. Литвина та міністра внутрішніх справ Ю. Кравченка, обговорювали діяльність Г. Гонгадзе. І хоча на плівках не було зафіксовано наказу Л. Кучми прибрати журналіста, вони викликали глибоку політичну кризу у країні. 1 грудня у зверненні до народу Л. Кучма запевнив у проведенні прозорого розслідування вбивства журналіста та натякнув, що за появою скандальних плівок можуть стояти іноземні спецслужби [176, с. 168].

«Касетний» скандал призвів до найбільшої на той момент політичної кризи з моменту проголошення незалежності, підірвавши внутрішню стабільність у країні та міжнародні позиції президента Л. Кучми. Після оприлюднення плівок західні лідери практично припинили спілкуватися з ним, у грудні в Україні

почалися масові протести з вимогою відставки президента та керівників силових відомств, які тривали кілька місяців.

Оточення Л. Кучми від початку підозрювало в організації «касетного» скандалу американські спецслужби, які, на його погляд, мали на меті усунути президента від влади за допомогою масових протестів, але не наважилось про це заявити публічно. Ця думка була настільки сильною у владних кулуарах, що у березні 2001 р. посол К. Паскуаль змушений був заперечувати ці звинувачення у ЗМІ. Ще більше ці переконання українських посадовців посилювалися, коли у квітні 2001 р. Сполучені Штати надали політичний притулок майору М. Мельниченку. Вітчизняне МЗС у відповідь викликало посла США та заявило, що такий крок «не відповідає духу українсько-американського партнерства» [211, с. 126].

Водночас офіційна позиція США щодо внутрішньополітичних процесів в Україні у цей період була стриманою. Після оприлюднення «плівок Мельниченка» американське посольство закликала до проведення розслідування та перевірки інформації про можливу причетність високопосадовців до справи.

У січні-березні 2001 р. під час кампанії протестів «Україна без Кучми» посол США в Україні К. Паскуаль неодноразово висловлював стурбованість кризовими процесами в політичній сфері, але не більше того. Така стримана позиція США на фоні кризи була зумовлена кількома обставинами. По-перше, американська сторона не хотіла бути публічно звинуваченою у втручанні у внутрішні справи партнера, що їй кулуарно і так приписували представники української влади. Утримання від гострої критики, публічного залучення до кризи зберігало можливість діалогу з адміністрацією Л. Кучми у майбутньому з більш важливих питань, ніж свобода слова в Україні.

По-друге, у Вашингтоні на той момент вже розпочався транзит влади, оскільки на президентських виборах у США у листопаді 2000 р. несподівано переміг кандидат від республіканців Дж. Буш-молодший. Новій адміністрації ще належало сформулювати свої пріоритети та акценти у зовнішній політиці. Загалом на момент формування адміністрації Дж. Буша-молодшого їй у спадок дісталися зіпсовані взаємною недовірою та скандалами двосторонні відносини з Києвом.

Під час президентської кампанії Дж. Буш-молодший заявляв про плани зменшити залученість США у міжнародні справи [77, с. 89]. І хоча після перемоги він не став реалізовувати обіцянку, але ці погляди визначили обрання стратегії концентрації зовнішньополітичних ресурсів на тих регіонах, які, на думку нової адміністрації, були ключовими для підтримки глобального домінування США. Пріоритетними регіонами були оголошені Близький Схід, Латинська Америка та Східна Азія. Натомість Європі приділялось значно менше уваги.

Щодо пострадянського простору, то на початковому етапі Дж. Буш-молодший та його радники дотримувались поміркованої лінії, надаючи пріоритет налагодженню відносин із Москвою. Нова адміністрація розглядала Росію як регіональну державу, яка хоч і здійснює на міжнародній арені дії, які іноді суперечать американським інтересам, але в цілому не становить загрози США, ні НАТО. Так, у «чотирирічному оборонному огляді» (2001) зазначалось, що схожість проблем у сфері безпеки створює можливості для співпраці з РФ [42, с. 105]. На перших зустрічах із російським очільником В. Путіним влітку 2001 р. Дж. Буш-молодший заявив, що Сполучені Штати не вважають РФ ворогом і прагнуть створити нові стратегічні рамки для співпраці.

За цих умов в американській політиці у регіоні Україні відводилась скромна роль буфера між Європою та Росією та значно менше хвилювали проблеми з демократією у країні. Водночас у Вашингтоні усвідомили, що без внутрішнього зміцнення України її геополітичний потенціал не можна використати повною мірою. Економічно сильна та демократична Україна із прозахідною орієнтацією відповідала американським інтересам не з ідеологічних, а із прагматичних міркувань. Лише у такому стані вона могла стримувати зростаючий вплив Росії у регіоні.

На межі 2002–2003 рр. на фоні загострення протиріч із Москвою політика США щодо пострадянського простору зазнала змін. Новий підхід Вашингтона у регіоні передбачав три взаємопов'язані цілі: 1) недопущення відновлення імперського статусу Росії, яка з початку 2000-х рр. відкрито заявляла про наміри створити пояс «євразійської сили» з колишніх республік СРСР; 2) підтримка у

регіоні геополітичного плюралізму; 3) формування альтернативних російським маршрутів транспортування каспійської нафти до Європи [620, с. 304].

Питаннями, пов'язаними з українським напрямком, у зовнішньополітичній команді Дж. Буша-молодшого займалися заступник помічника Держсекретаря з питань Європи та Євразії С. Пайфер, координатор Державного департаменту з питань допомоги новим незалежним державам В. Тейлор, а також заступниця Держсекретаря з питань демократії та глобальних відносин П. Добрянські (представниця української діаспори) [419, с. 193].

Здійснюючи аудит зовнішньої політики попередників, експерти та урядовці адміністрації Дж. Буша-молодшого прийшли до висновку про незадовільний стан справ у сфері реформ і демократії в Україні та неефективність американської допомоги. У 1996–2000 рр. Сполучені Штати надали Україні 1,8 млрд дол. [48, с. 116]. Натомість результати внутрішніх перетворень не відповідали очікуванням Вашингтона. Будучи одним із найбільших реципієнтів американської допомоги в регіоні, Україна в політичному розвитку зупинилася на рівні напівавторитарного режиму Л. Кучми, який спирався на олігархічні клани та політичну корупцію. Таким чином, був зроблений висновок, що витрачені кошти не дали очікуваного результату, а значить, потрібно змінювати підхід до надання допомоги у бік її жорсткої прив'язки до досягнутих результатів.

У Вашингтоні також існували серйозні занепокоєння військово-технічного характеру. Американські урядовці були стурбовані зацікавленістю Ірану, КНР і Пакистану українськими ракетними технологіями та високоякісною сталлю, які були їм необхідні для розвитку власних ракетних програм, постачаннями Києвом військової техніки та зброї репресивним режимам у Судані та М'янмі. Українські підприємства, які займалися експортом товарів військового та подвійного призначення, або недостатньо контролювалися урядом, або часто діяли за його неофіційної згоди при виконанні контрактів для таких країн, як Іран, КНР, Судан, Пакистан, що створювало можливості прихованих поставок чутливих матеріалів.

Водночас, попри триваючу політичну кризу в Україні, пов'язану з «касетним» скандалом, було прийнято рішення про готовність співпрацювати з

чинною владою. По-перше, попри наявність у суспільно-політичному житті відомих прозахідних діячів, жоден із них не міг тоді скласти реальну конкуренцію Л. Кучмі. У Вашингтоні різні групи просували В. Ющенка та Ю. Тимошенко, але у Державному департаменті після аналізу ситуації не побачили альтернативи чинному президенту [419, с. 155]. По-друге, станом на весну 2001 р. Л. Кучмі вдалося втримати ситуацію у країні під контролем, а хвилі масових протестів почали спадати. По-третє, американці вважали, що ослаблений президент Л. Кучма буде більш схильним на поступки заради виходу з міжнародної ізоляції.

Зрештою, значна частина американських дипломатів і експертів, близьких до нової адміністрації, сприймала кризу, викликану «справою Гонгадзе», крізь призму посилення російського впливу в Україні. Зокрема, експерт аналітичного центру «The Heritage Foundation» А. Коен зазначав, що під тиском скандалу Київ може повернутися в орбіту впливу Москви, оскільки міжнародна ізоляція спонукатиме президента Л. Кучму до пошуку підтримки з боку РФ [615, с. 28]. Такий розвиток подій міг перекреслити попередній десятирічний шлях демократичних перетворень в Україні та не відповідав американським інтересам у регіоні. Тому в адміністрації Дж. Буша-молодшого доволі швидко усвідомили, що дистанціювання від Києва та надмірний тиск є помилковою стратегією, яка лише штовхатиме Кучму в обійми Кремля. Нова владна команда у Вашингтоні взяла курс на зміну підходів до відносин із Києвом у руслі прагматизму.

В основу політики адміністрації Дж. Буша-молодшого щодо України були покладені принцип «винагороди за досягнення». Вашингтон поставив розвиток двосторонньої співпраці та об'єми американської допомоги у жорстку залежність від темпів економічних і політичних реформ в Україні. Також при наданні допомоги уряд США почав визначати пріоритетними ті проєкти і напрямки, які насамперед сприяли американським інтересам у регіоні. Натомість фінансування менш важливих проєктів і програм припинилось або пов'язувалося з «правильною» поведінкою української влади [237, с. 51].

Зміна акцентів політики Вашингтона щодо України на початку 2000-х рр. була викликана трьома обставинами:

- зовнішньополітична команда Дж. Буша-молодшого (Д. Чейні, К. Пауел, К. Райс) поставилася до України та її проблем прохолодно та відчужено, порівняно з лояльністю їхніх попередників (А. Гор, М. Олбрайт, С. Телбот);
- від початку у новій адміністрації перемогла точка зору К. Райс, яка виступала за зближення із Москвою як домінуючою силою у пострадянському регіоні;
- розчаруванням у Вашингтоні повільними темпами політичних і економічних перетворень в Україні, їхніми результатами.

Ідеологом жорсткого підходу до вибудовування діалогу з Києвом стала радниця президента США з питань національної безпеки К. Райс, яка скептично ставилася до України ще з часів роботи у Раді національної безпеки в адміністрації Дж. Буша-старшого. Нова адміністрація, переглядаючи політику щодо України, вирішила не продовжувати роботу двосторонньої комісії на найвищому рівні. Водночас три з чотирьох комітетів УАМК (із зовнішньої політики, безпеки, торгівлі) було вирішено перезапустити.

У червні 2001 р. Дж. Буш-молодший здійснив своє перше європейське турне у ранзі президента. Під час виступу у Варшаві, він закликав будувати нову Європу без штучних розділових ліній. Україна у промові згадувалась лише у двох абзацах: «Європа, яку ми будуємо, має включати Україну – країну, яка сьогодні переживає травматичний перехідний процес. У Києві говорять про те, що подальша доля України пов'язана із Європою. Якщо вона справді прагне цього, ми маємо піти їй назустріч. Ми маємо простягнути руку допомоги Україні, як це рішуче зробила Польща» [509]. Головним меседжем американської дипломатії Києву стала готовність розвивати двосторонні відносини та надавати підтримку, якщо українська влада проводитиме економічні та політичні реформи, спрямовані на зближення з Європою, але США чекатимуть відповідних кроків Києва.

Після тривалої паузи у червні-липні 2001 р. Київ відвідали відразу три американські посадовці – міністр оборони США Д. Рамсфельд (5 червня), координатор Держдепартаменту В. Тейлор (11 липня) і радниця президента з

питань національної безпеки К. Райс (24-25 липня). Зі свого боку, Вашингтон відвідав голова адміністрації президента України В. Литвин [168, с. 467-468].

Під час відвідування Києва міністр оборони США Д. Рамсфельд відзначив, що США зацікавлені у тому, щоб Україна зберегла прозахідний курс і впоралася зі своїм складним завданням побудови демократії. Він зустрівся із президентом Л. Кучмою, прем'єр-міністром А. Кінахом, міністром оборони О. Кузьмуком. Сторони обговорили плани США з розгортання національної системи ПРО в Європі, військову співпрацю, економічні реформи. За підсумками переговорів міністри оборони підписали протокол про співробітництво військових відомств, в якому підтверджувалося спільне бачення загроз і намір розвивати співпрацю.

Пізніше, 24-25 липня 2001 року Київ відвідала радниця президента США з питань національної безпеки К. Райс. На зустрічах з вітчизняними урядовцями вона зазначала, що нова адміністрація розглядає Україну як частину єдиної Європи, а не буфер між нею та Росією. У цьому контексті Сполучені Штати і далі підтримуватимуть курс Києва на європейську інтеграцію та ринкові реформи.

Вже під час спроб налагодження політичного діалогу між сторонами почали спостерігатися непорозуміння. Одним із чутливих питань, яке К. Райс обговорювала в Києві з представниками української влади, були поставки зброї Македонії. На початку 2001 р. у цій балканській країні розпочалось збройне протистояння між центральним урядом і албанськими сепаратистами. Не маючи фактично важкого озброєння, Скоп'є тоді просило військової допомоги в інших країн. Західні країни виступали проти поставок озброєнь уряду Македонії, вважаючи, що таким чином можна буде запобігти новій кривавій війні в регіоні. Тому Сполучені Штати вимагали від України не продавати зброю у зону конфлікту. За зачиненими дверима президент Л. Кучма пообіцяв К. Райс не відправляти українську зброю у Македонію [346, с. 34]. Однак на початку вересня у Вашингтоні дізналися, що, попри обіцянки, український уряд продав Македонії 31 радянський танк Т-72 та 4 винищувачі Су-25 [431, с. 375].

У перші години після терактів 11 вересня 2001 року Україна рішуче засудила терористичні атаки та висловила солідарність з американським народом.

Через тиждень український уряд запропонував США використання свого повітряного простору для забезпечення військових операцій проти «Талібану» в Афганістані. 24 вересня РНБО прийняла рішення про надання права військово-транспортній авіації США використовувати повітряний простір України. 8 жовтня 2001 р. перші літаки ВПС США скористалися повітряним простором України для дозаправки. З 8 жовтня по 18 березня 2002 року це зробили 1342 військово-транспортні літаки, які доставляли вантажі до Афганістану [168, с. 470]. Протягом наступних чотирьох років американські літаки у рамках антитерористичної операції пересікали повітряний простір України майже 4 тис. разів.

28-31 жовтня 2001 року США відвідала українська урядова делегація на чолі з прем'єр-міністром А. Кінахом, який запевнив американців у прихильності України до курсу реформ і повної підтримки Сполучених Штатів у їхній боротьбі зі світовим тероризмом. Також Україна активно підтримувала ініціативи США в ООН у якості непостійного члена Ради Безпеки.

Україна вирішила використати події 11 вересня як «вікно можливостей» для покращення відносин зі Сполученими Штатами. І ця ставка спрацювала. Активні дипломатичні кроки Києва не залишались непоміченими у Вашингтоні та мали позитивний вплив на двосторонні відносини. Українська позиція у питанні боротьби з тероризмом сприяла інтенсифікації політичного діалогу зі США.

У період потепління відносин (жовтень 2001 р. – лютий 2002 р.) Сполучені Штати відвідали ключові вітчизняні урядовці: прем'єр-міністр А. Кінах, міністр закордонних справ А. Зленко, міністр оборони В. Шкідченко. З американського боку Київ відвідали заступниця Держсекретаря з питань демократії та глобальних відносин П. Добрянські, помічник Держсекретаря з Європи та Євразії С. Пайфер. Також МВФ і Світовий банк відновили для України фінансування кредитних програм. У лютому 2002 р. американський посол К. Паскуаль заявив, що США не мають наміру повертатися або політизувати «касетний» скандал [211, с. 127].

На початку 2002 р. центром уваги американської політики щодо України стали парламентські вибори, які мали відбутися 31 березня. Враховуючи наявні авторитарні тенденції в українській політиці, Сполучені Штати були зацікавлені у

послабленні позицій президента Л. Кучми і формуванні у Верховній Раді протипаги йому. Для цього парламентські вибори мали бути вільними та чесними, щоб опозиційні сили могли отримати вагоме представництво. Поточні інтереси США у цій ситуації органічно збігалися із доктриною глобальної демократизації.

6-7 лютого 2002 року Київ відвідала заступниця Державного секретаря П. Добрянські. Темою її візиту стала проблема виборів. Вона закликала представників української влади до чесної конкуренції на виборах до Верховної Ради, забезпечення рівного доступу партій і кандидатів до ЗМІ та недопущення використання у виборчому процесі адміністративного ресурсу [203, с. 533].

4 березня під час телемосту з українськими ЗМІ радниця президента США з питань національної безпеки К. Райс наголосила на необхідності проведення вільних парламентських виборів. За її словами, після завершення виборів, якщо у Вашингтоні відчують можливості для розвитку відносин країн, то Дж. Буш-молодший може ініціювати зустріч із Л. Кучмою.

22 березня 2002 р. Палата представників США ухвалила резолюцію, у якій закликала уряд України забезпечити проведення прозорих виборів до Верховної Ради. На думку конгресменів, підсумки виборів покажуть, наскільки українська влада віддана втіленню демократичних реформ [203, с. 534].

Парламентські вибори 2002 р. відзначилися значними зловживаннями, але в цілому були конкурентними. За їхніми підсумками Л. Кучмі вдалося сформувати у Верховній Раді пропрезидентську більшість на чолі зі спікером В. Литвином. Водночас прозахідна опозиція – Блок «Наша Україна» В. Ющенка та Блок Юлії Тимошенко – отримали на двох 32 % мандатів, а опозиційне середовище почало консолідуватись навколо фігури В. Ющенка, що відповідало інтересам США на цьому етапі. У підсумку посол США К. Паскуаль зазначив, що нещодавні вибори до парламенту були більш демократичнішими, ніж у 1998 році [203, с. 532].

Після виборів до Верховної Ради 2002 р. критика США антидемократичних тенденцій в Україні посилювалася. Американські урядовці висловлювали занепокоєння порушеннями принципів демократії та прав людини в Україні, небажанням влади боротися з корупцією, тиском на ЗМІ, проблемами із захистом

прав іноземних інвесторів. У звітах Державного департаменту щодо стану із правами людини у світі за 2003–2004 рр. піддаються критиці наявні порушення свободи слова та нерозслідування вбивств журналістів в Україні [621, с. 102].

Після успішної військової кампанії в Афганістані (жовтень-грудень 2001 р.) адміністрація Буша-молодшого у рамках боротьби з міжнародним тероризмом переключила свою увагу на диктаторський режим С. Хусейна в Іраку. США почали готуватися до вторгнення в цю країну влітку 2002 року. Однак, на відміну від Афганістану, Сполучені Штати зіштовхнулися із проблемою міжнародної легітимності військової операції проти Іраку. Якщо операція в Афганістані була покликана покарати режим талібів, який відкрито підтримував терористичні угруповання, то у випадку Іраку мова йшла про превентивний напад через підозри щодо створення хімічної зброї без переконливих доказів.

Проти застосування сили до Багдада виступали ключові союзники по НАТО Франція та Німеччина, Росія, Китай, Генеральний секретар ООН К. Анан, Ліга арабських держав [222, с. 513]. Москва, Пекін і Париж послідовно блокували американські та британські резолюції у Раді Безпеки ООН, що санкціонували б військову операцію проти Іраку. Не маючи можливості отримати мандат Ради Безпеки на проведення військової кампанії, Вашингтон вирішив діяти без нього.

Готуючись до вторгнення, американці прагнули залучити до антиіракської коаліції якомога більше держав, щоб легітимізувати свої дії на міжнародній арені. Для цього адміністрація Дж. Буша-молодшого використовувала тактику «батого і пряника» щодо потенційних учасників. Країнам, які приєднуються до «коаліції охочих», обіцяли значні економічні дивіденди – збільшення допомоги від США та контракти у рамках післявоєнної відбудови Іраку, а тим, хто відмовиться, – серйозне погіршення двосторонніх відносин [414, с. 44]. Враховуючи участь України в міжнародній коаліції проти «Талібану», у Вашингтоні розраховували схилити Київ до участі в антиіракській коаліції з позиції світового гегемона.

Паралельно Україна потрапила в серйозний міжнародний скандал. У березні 2002 р. західні ЗМІ почали публікувати інформацію про можливу причетність уряду України до поставок Іраку станцій радіотехнічної розвідки «Кольчуга» у

2001 р. в обхід санкцій ООН. Тоді американські урядовці уникали коментарів щодо ситуації. 13 липня 2002 року Київ відвідав міністр фінансів США П. О'Ніл. Посадовець на зустрічі із президентом Л. Кучмою висловив стурбованість Вашингтона інформацією про торгівлю зброєю з Іраком [211, с. 126].

На початку вересня 2002 р. після підтвердження автентичності тієї частини «плівок Мельниченка», на яких український президент неформально схвалив продаж «Кольчуг» Іраку, уряд США висунув звинувачення проти Л. Кучми та його оточення. Окрім того, американські розвідслужби також мали інформацію про контрабанду у 1999–2001 рр. з України 18 крилатих ракет Х-55 (12 із них було нелегально вивезено до Ірану, ще 6 – до Китаю) [154, с. 67].

Висунення звинувачень проти українського керівництва призвело до його фактичної міжнародної ізоляції. Наприкінці серпня 2002 р. США призупинили розгляд питання про надання Україні статусу країни з ринковою економікою, а 24 вересня 2002 р. заморозив пакет економічної допомоги Україні на 55 млн дол. [76, с. 114]. Крім того, уряд США почав антидемпінгове розслідування стосовно поставок української металургійної продукції та запровадив обмеження на імпорт виробів української легкої промисловості. Тоді у Вашингтоні серйозно розглядали можливість введення економічних санкцій проти України за продаж зброї Іраку.

Офіційний Київ у цих умовах, розуміючи безперспективність конфронтації зі США, діяв вкрай обережно, а тому уникав будь-яких кроків, які могли трактуватися як загострення ситуації. Публічною позицією вітчизняної дипломатії була теза про те, що партнерські відносини зі США зберігають статус одного з основних зовнішньополітичних пріоритетів.

Щоб зменшити напругу, український уряд запросив групу американських і британських експертів відвідати країну для розслідування всіх обставин і надав їм доступ до документів. У підсумковій доповіді, опублікованій 25 листопада 2002 р, експерти зазначали, що 10 липня 2000 р. президент Л. Кучма затвердив передачу Іраку РЛС «Кольчуга», але фактів самої передачі довести не вдалося. За оцінками групи, Україна безпосередньо не передавала радіолокаційні станції Іраку, але їхні нелегальні поставки через треті сторони залишалися можливими [65, с. 15].

Через кризу довіри восени 2002 р. відносини між Києвом та Вашингтоном опинилися у найнижчій точці з моменту проголошення незалежності. Незважаючи на недоведеність вини України в «Іракгейті», адміністрація Дж. Буша-молодшого була впевнена у причетності Києва до поставок радарних установок. На пражському саміті НАТО 21-22 листопада 2002 р. лідери США та Великої Британії відмовилися сидіти поруч із Л. Кучмою. Щоб уникнути цієї ситуації, розсадку лідерів країн здійснили за французькою абеткою замість традиційної англійської.

Саме у цей період попри прохолодні відносини між країнами в українсько-американському діалозі з'являється тема євроатлантичної інтеграції. При цьому сталося це за ініціативою Києва. 23 травня 2002 року РНБО схвалила «Стратегію щодо Організації Північноатлантичного договору», у якій відзначалося, що «Україна розглядає НАТО як основу майбутньої загальноєвропейської системи безпеки і підтримує процес її розширення, а також виходить з того, що кінцевою метою її євроінтеграційної політики є вступ до цієї організації» [334, с. 43].

Оголошений курс на вступ до НАТО носив декларативний характер і врешті тоді створив більше проблем, ніж можливостей. У реальності українські політичні еліти у 1990-х – на початку 2000-х рр. не прагнули до євроатлантичної інтеграції, вважаючи позаблоковий статус і багатовекторність більш вигідними з точки зору зовнішньополітичного маневру та економічних вигід. Натомість Україна активно позиціонувала себе як надійний міст між країнами ЦСЄ та Росією. Ні Державна програма співробітництва України з НАТО на 1998–2001 рр. (1998), ні ухвалена в січні 2001 р. аналогічна програма на 2001–2004 рр. не містили положень про євроатлантичну інтеграцію чи тим більше про вступ до Альянсу, а оперували більш нейтральними термінами «розширення», «поглиблення».

Більш того, такий хід Києва виявився неочікуваним для США та НАТО, яких на той момент повністю влаштовував формат особливих відносин між Україною та Альянсом. На їхню думку, посилення військово-політичної співпраці з Україною могло негативно вплинути на відносини з Росією, які у цей період почали налагоджуватися на фоні Антитерористичної операції в Афганістані.

Проголошення Україною наміру вступити до НАТО незадовго до висунення США звинувачень у продажі режиму С. Хусейна РЛС «Кольчуга» наштовхує на думку, що це рішення українського керівництва було зумовлено не стратегічними, а кон'юнктурними міркуваннями. У такий спосіб президент Л. Кучма намагався послабити напругу у відносинах із Вашингтоном та можливі санкції.

Подібні дипломатичні маневри української влади навколо питання членства в НАТО сприймалися у Вашингтоні не як союзницькі устремління, а як тактичні кроки Л. Кучми для виходу з міжнародної ізоляції на Заході. США бачили, що Київ займається імітацією щодо євроатлантичної інтеграції, де-факто продовжує дотримуватися позаблокової орієнтації та політики багатовекторності.

Втім із кінця листопада 2002 р. міжнародна напруга навколо скандалу з «Кольчугами» почала спадати. Натомість потрапляння Л. Кучми у міжнародну ізоляцію США використовували для тиску, щоб змусити його приєднатися до антиіракської коаліції. Під час візиту до України в листопаді 2002 р. помічник заступника Держсекретаря С. Пайфер зазначив, що уряд США відклав у довгий ящик «справу Кольчуг», оскільки не хоче надалі псувати двосторонні відносини, не вивчивши до кінця всі обставини. За словами дипломата, Сполучені Штати Америки були готові й далі підтримувати реформи в Україні, спрямовані на її перетворення на сучасну європейську демократію [669, с.168]. Також С. Пайфер повідомив, що незабаром адміністрація Дж. Буша-молодшого розгляне можливість скасування дії поправки Джексона–Веніка щодо України, яка передбачала обмеження на двосторонню торгівлю. Фактично ця обіцянка виступала «пряником» для Києва за приєднання до антиіракської коаліції.

У Києві наприкінці 2002 р. розуміли, що американське вторгнення до Іраку є неминучим, але не бажали бути втягненими у війну. Офіційна позиція влади була виваженою. За словами президента Л. Кучми, Україна поділяла міжнародну стурбованість можливою наявністю у режиму С. Хусейна зброї масового знищення, але виступала за дипломатичне вирішення кризи.

Станом на лютий 2003 р. на рівні політичних заяв підтримали військові плани США у іракській кризі майже всі країни ЦСЄ, зокрема Польща, Угорщина,

Румунія, Словаччина, а серед пострадянських країн – Азербайджан, Узбекистан, Грузія, Литва, Латвія, Естонія. Паралельно США продовжували тиснути на Київ. У поєднанні зі скандалом з «Кольчугами» це загрожувало ще більшим погіршенням становища України. Адміністрація Л. Кучми намагалась вислизнути з цієї ситуації, відправивши до Кувейту батальйон радіаційного, хімічного та бактеріологічного захисту (532 військовослужбовці).

Сам процес ухвалення рішення про відправку батальйону РХБ-захисту навесні 2003 р. до Кувейту демонструє складність ситуації. Рішення суперечило традиційній лінії української зовнішньої політики. У документах оборонної та зовнішньої політики України того часу єдино можливим форматом застосування збройних сил за кордоном визначалась участь у миротворчих операціях, схвалених мандатами міжнародних організацій (ООН і ОБСЄ) [442, с. 219].

Однак всупереч традиційній позиції 20 лютого 2003 року РНБО України прийняла рішення про направлення батальйону РХБ-захисту до регіону Перської затоки, а 6 березня президент Л. Кучма схвалив рішення своїм указом. Але на той момент ще остаточно не було відомо, в яку саме країну буде направлено український підрозділ, розглядалися два можливі варіанти – Бахрейн і Туреччина. Прикметно, що, уся комунікація здійснювалася між урядами України та США.

Тоді ж, 6 березня, Україна отримала звернення Кувейту з проханням надіслати батальйон РХБ-захисту. 10 березня сенатор-республіканець Р. Лугар вніс законопроект про скасування поправки Джексона–Веніка щодо України. Тим самим Вашингтон сигналізував про готовність покращити двосторонні відносини.

Юридичною підставою відправки підрозділу стала угода між Україною та Кувейтом від 17 березня 2003 р. Згідно з нею, «батальйон у кількості 532 військовослужбовців направлявся з метою захисту цивільного населення Кувейту в разі застосування ЗМЗ та участі у ліквідації наслідків можливого застосування цієї зброї на території Кувейту» [312]. На основі цієї угоди 18 березня президент Л. Кучма видав указ про направлення 19-го окремого батальйону РХБ-захисту до країни. У ході переговорів уряд США погодився у майбутньому відшкодувати витрати на розміщення українських військових у Кувейті (6,8 млн дол.). Тоді ж у

розмові з Л. Кучмою перший заступник Держсекретаря Р. Армітідж заявив, що це рішення суттєво поліпшить українсько-американські відносини.

Українська влада розраховувала такими діями уникнути прямої участі у конфлікті і разом з тим продемонструвати позицію у руслі політики США. За день до початку військових дій, 19 березня 2003 року Державний секретар К. Пауелл заявив, що до антиіракської коаліції увійшло 45 країн, з яких 30 оголосили про це публічно, а ще 15 так чи інакше підтримують коаліцію, але з різних причин не хочуть публічно заявляти про свою участь. Тоді ж був оприлюднений список 30 країн, які приєдналися до антиіракської коаліції. України у цьому переліку не було. Але 25 березня на сайті Білого Дому був опублікований розширений список із 48 країн [736], де серед учасників коаліції вказувалась й Україна. Посол США в Україні К. Паскуаль підтвердив, що українська влада звернулася до Вашингтона з проханням вважати її учасником антиіракської коаліції, а відправку батальйону БТХ-захисту до Кувейту її внеском у спільні зусилля.

Україна публічно не підтримала вторгнення США та їхніх союзників до Іраку. 20 березня, у день початку військових дій, президент Л. Кучма заявив, що Україна проти війни, але залишається відданою стратегічному партнерству зі США, а Верховна Рада прийняла заяву, в якій засудила агресію США та Великої Британії без мандату Ради Безпеки ООН та до закінчення роботи інспекторської групи по Іраку. У заяві депутати виступили за «негайне припинення військових дій збройними силами США, Британії та інших країн та виведення всіх іноземних військових формувань з Іраку, за невідкладне повернення під контроль ООН іракської проблеми та її вирішення мирним шляхом» [312].

26 березня на прес-конференції Л. Кучма зазначив, що Київ не підтримує військові дії в Іраку, але разом із тим має намір брати участь у післявоєнній відбудові країни [442, с. 219]. В цілому балансування української позиції щодо війни в Іраку не дуже сподобалося адміністрації Дж. Буша-молодшого, а постійне заперечення Києва своєї участі у коаліції дратувало американських урядовців.

Як результат подвійної позиції Києва, відправка батальйону до Кувейту у березні 2003 р. мала обмежений зовнішньополітичний ефект і не призвела до

повного виходу українського президента з міжнародної ізоляції. Л. Кучма продовжив шукати шляхи налагодження відносин зі США та Заходом. Враховуючи прагматичні підходи республіканської адміністрації, потрібен був більш вагомий і стратегічний крок. Ним стало рішення про відправку влітку 2003 року українських військовослужбовців до Іраку для участі у миротворчій місії.

Активна фаза бойових дій у Іраку тривала до травня 2003 р., результатом чого стало повалення режиму С. Хусейна. 1 травня Дж. Буш-молодший заявив про військову перемогу коаліції та закликав міжнародну спільноту допомогти у встановленні демократії у країні. Реагуючи на цей заклик, Л. Кучма запропонував відправити до Іраку українських військових у складі багатонаціональних сил для підтримки безпеки та економічного відновлення. Готовність Києва надіслати контингент для стабілізаційної місії була надзвичайно актуальною для Вашингтона, який потребував підтримки. Україна запропонувала цінну політичну послугу. Це сприяло виходу українського керівництва з міжнародної ізоляції.

Ініціатива Києва була схвально сприйнята у Вашингтоні. 1 червня 2003 року посол США в Україні К. Паскуаль повідомив, що американський уряд готовий взяти на себе частину витрат, пов'язаних з участю українських військових у місії в Іраку [448, с. 153]. 5 червня Верховна Рада України схвалила указ президента про відправку військ до Іраку. Згідно з законом, до Іраку на постійній основі направлялись 1690 українських військових, що входили до таких підрозділів: миротворчого контингенту (1621 чол.), групи офіцерів штабу Багатонаціональної дивізії «Центр-Південь» [165, с. 56]. На момент відправки український контингент став сьомим за чисельністю у складі Міжнародних стабілізаційних сил в Іраку.

У відповідь американський президент пообіцяв Києву політичну підтримку на шляху інтеграції у європейські та євроатлантичні структури. І хоча рішення про відправку військ до Іраку не мало підтримки в українському суспільстві, воно сприяло поліпшенню ставлення до президента Л. Кучми на Заході, справило тривалий позитивний ефект на українсько-американські відносини. 7 серпня 2003 року президент Дж. Буш-молодший надіслав Л. Кучмі лист вдячності за

направлення миротворчого контингенту до Іраку. Разом із тим, американський лідер застеріг від спроб змінити Конституцію аби балотуватись на третій термін.

США покривали $\frac{3}{4}$ витрат на перебування вітчизняного миротворчого контингенту в Іраку. За 2 роки активної участі України (з серпня 2003 р. по грудень 2005 р.) через операцію пройшло понад 6 тис. солдат і офіцерів. 18 українських миротворців загинули [312]. Україна також допомагала США в Іраку у військових перевезеннях літаками-гігантами АН-124 «Руслан» і АН-225 «Мрія».

Після рішення про відправку миротворчого контингенту до Іраку у відносинах України та США намітилось нове покращення. Свідченням цього стала активізація політичних контактів. Наприкінці вересня 2003 р. робочі візити до США здійснили президент Л. Кучма та голова Верховної Ради В. Литвин.

Л. Кучма відвідав Нью-Йорк для участі у 58-й сесії Генеральної Асамблеї ООН. Це була перша його поїздка до Сполучених Штатів за чотири останні роки. У рамках цього візиту він провів зустрічі не лише з іноземними лідерами, а й американськими політиками, близькими до адміністрації Дж. Буша-молодшого, – колишніми радником президента США з національної безпеки Б. Скоукрофтом та держсекретарем Г. Кіссінджером.

Паралельно 23-25 вересня США на чолі парламентської делегації відвідав спікер В. Литвин. У Вашингтоні він провів зустрічі з віце-президентом Р. Чейні, спікером Палати представників Д. Гастертом, координатором Держдепартаменту з питань допомоги країнам Європи та Євразії К. Паскуалем, першим заступником Держсекретаря Р. Армітіджем, сенаторами та конгресменами. Підсумовуючи свій візит, В. Литвин зазначив, що обидві сторони вважають, що етап непорозумінь і проблем між Україною та США позаду [168, с. 526].

Більш знаковим став офіційний візит 8-10 жовтня 2003 р. прем'єр-міністра України В. Януковича до США, який розглядався як оглядини майбутнього кандидата на посаду президента на виборах 2004 р. У Вашингтоні він провів зустрічі з віце-президентом Р. Чейні, Держсекретарем К. Пауеллом, міністром торгівлі Д. Евансом, міністром енергетики С. Абрахамом, міністром фінансів Дж. Сноу, спікером Палати представників Д. Гастертом, сенатором Р. Лугаром.

Головними темами переговорів стали вступ України до СОТ, євроатлантична інтеграція, стабілізація ситуації в Іраку, майбутні президентські вибори в Україні.

Ще одним аспектом, пов'язаним із українсько-американськими відносинами того часу, стала створення та діяльність регіонального об'єднання ГУАМ. Вже в середині 1990-х років серед пострадянських країн намітилися два різні підходи щодо вибудовування відносин із колишньою метрополією. Білорусь, Вірменія та країни Центральної Азії прагнули зміцнити економічні та безпекові зв'язки з Росією. Натомість Україна, Грузія, Азербайджан і Молдова обрали курс на зміцнення самостійності від Москви. Результатом зближення позицій «четвірки» стало оголошення на зустрічі лідерів країн 10 жовтня 1997 р. у Страсбурзі про створення консультативного форуму. Пріоритетами співпраці стали зміцнення політичного та економічного суверенітету країн-членів і розвиток транспортного коридору Європа–Кавказ–Азія. Кожна країна-учасниця бачила в об'єднанні можливість отримати стратегічні вигоди для себе: Азербайджан – новий маршрут в обхід РФ для транспортування нафти до Європи; Грузія, Україна та Молдова – можливість диверсифікувати джерела постачання енергоресурсів.

24 квітня 1999 р. на ювілейному Вашингтонському саміті НАТО до ГУАМ приєднався Узбекистан, а розширене об'єднання отримало назву ГУУАМ. Тоді ж була ухвалена спільна заява президентів п'яти країн, яка деталізувала принципи та основні напрямки діяльності нового об'єднання:

- посилення співпраці у рамках міжнародних організацій і форумів;
- розвиток взаємодії у рамках програми НАТО «Партнерство заради миру»;
- зміцнення режиму нерозповсюдження ЗМЗ;
- співпраця у сфері мирного врегулювання конфліктів і кризових ситуацій;
- поглиблення торговельно-економічної співпраці;
- розвиток транскавказького транспортного коридору.

Сполучені Штати позитивно сприйняла та сприяли створенню та діяльності ГУАМ: від 1997 р. і до середини 2000-х рр. це об'єднання користувалося послідовною американською підтримкою. Прихильне ставлення Вашингтона до ГУАМ зумовлювалося тим, що цілі «четвірки» – зміцнення енергетичної незалежності цих країн від Росії; їх зближення з Заходом, створення транспортних

коридорів в обхід РФ – вписувалися в американську стратегію збереження глобального лідерства. Ці міркування стали основою підтримки діяльності ГУАМ адміністраціями Б. Клінтона і Дж. Буша-молодшого.

Інституціоналізація ГУУАМ у повноцінну організацію відбулася в першій половині 2000-х рр. На першому, Ялтинському саміті організації 7 червня 2001 р. за ініціативи України була підписана Хартія ГУУАМ, яка конкретизувала цілі її діяльності. Адміністрація Дж. Буша-молодшого проявляла значну зацікавленість у розвитку ГУАМ як регіональної організації, вбачаючи у ній не лише протизагроз російським інтеграційним проєктам (СЄП, ЄврАзЕс), а й потенційний формат «м'якого» безпекового партнерства в Чорноморському регіоні. Таким чином, сама діяльність ГУАМ та участь України (та більшості країн-членів) в об'єднанні були вплетені в патрон-клієнтарні відносини зі США.

У 2001 р. був започаткований формат зустрічей ГУАМ-США. Вже під час перших таких зустрічей у 2001-2002 рр. американські дипломати висловили повну підтримку у перетворенні об'єднання в організацію. У 2001–2004 рр. Вашингтон надав організації \$4 млн. технічної допомоги, а також сприяв наданню їй статусу спостерігача в Генеральній Асамблеї ООН (грудень 2003 р.).

У грудні 2002 р. була підписана «Рамкова програма ГУАМ-США щодо сприяння торгівлі та транспортуванню, забезпеченню прикордонного та митного контролю, боротьбі з міжнародним тероризмом і організованою злочинністю». Вона передбачала налагодження обміну даними щодо терористичної діяльності та створення Віртуального Центру ГУАМ.

Стратегічним аспектом відносин ГУАМ-США стала чітка підтримка Вашингтоном територіальної цілісності «четверіки»: у спільних заявах Сполучені Штати незмінно підтримували відновлення територіальної цілісності країн-членів ГУАМ в їх міжнародно визнаних кордонах. Так, восени 2003 р. під час російсько-українського конфлікту навколо острова Коса адміністрація Дж. Буша-молодшого чітко заявила про підтримку територіальної цілісності України.

Двосторонні відносини Вашингтона та Києва у першій половині 2000-х рр. були вкрай нестабільними, носили хвилеподібний і ситуативний характер. Внаслідок цього їхній порядок денний формувався на безсистемній основі,

спираючись на поточні проблеми та міжнародну ситуацію. При збереженні у риторичі сторін формули «стратегічне партнерство» тональність дипломатичних контактів із приходом нової адміністрації у США швидко трансформувалась із дружньої на формально-дипломатичну, а атмосфера відносин стала прохолодною.

Враховуючи силовий стиль політики адміністрації Дж. Буша-молодшого, то у Вашингтоні бачили формулу українсько-американських відносин як «сателітні відносини та чітке слідування». У свою чергу, для Л. Кучми відносини зі США були лише однією з важливих підпорок у політиці балансування між Європою та РФ. Українська влада не хотіла ані ставати мовчазним американським сателітом, вбачаючи значні ризики в схильності Вашингтона до односторонніх дій та ігноруванні норм міжнародного права. Ці принципово різні бачення сторонами шляхів розвитку двосторонніх відносин і сформували фундамент непорозумінь між США та Україною у першій половині 2000-х років. Тому відносини країн у цей період можна схарактеризувати як кризу та імітацію стратегічної дружби.

Адміністрація Дж. Буша-молодшого від початку не мала прихильності щодо України. «Касетний» скандал, продаж важкого озброєння Македонії, корупція та проблеми з демократією в Україні сформували в новій адміністрації США прохолодне ставлення до українських керівників. Ще більше ситуацію погіршив «кольчужний» скандал восени 2002 р., який призвів до однієї з найтяжчих політичних криз у українсько-американських відносинах.

Через ці скандали та проблеми особисті відносини Дж. Буша-молодшого та Л. Кучми були відсутні як такі. Їхнє спілкування обмежилось обміном листами, трьома телефонними розмовами та однією зустріччю на саміті НАТО у Стамбулі в червні 2004 року. У Вашингтоні сприймали Л. Кучму як нелояльного автократа, з яким змушені були мати справу. Фактична відсутність особистих відносин президентів корелювала з процесами явної стагнації двосторонніх відносин країн.

Порівнянно з попереднім етапом, період 2001-2004 рр. відзначився суттєвим зменшенням інтенсивності політичного діалогу між країнами. Так, найвищими за рангом американськими урядовцями, які відвідали Україну в 2001 р., стали міністр оборони Д. Рамсфельд і радниця президента з національної безпеки

К. Райс. Після «кольчужного» скандалу Київ відвідували американські урядовці лише середнього рівня (заступники та помічники міністрів).

Українські урядовці в цей період також стали рідше відвідувати США, що стало сигналом про втрату прихильності. Президент Л. Кучма відвідав Сполучені Штати лише раз – у вересні 2003 р. для участі в сесії Генеральної Асамблеї ООН. По одному візиту до США здійснили прем'єр-міністри В. Янукович і А. Кінах, два візити – спікер Верховної Ради В. Литвин.

У цій ситуації обидві сторони вдалися до відтворення патронату (імітації стратегічної дружби): Вашингтон прагнув зберегти Україну як клієнтелу та не допустити її повернення до орбіти впливу РФ, а Київ потребував поліпшення відносин зі США, щоб вийти з міжнародної ізоляції. Участь України спочатку в антитерористичній коаліції проти «Талібану», а пізніше в антиіракській коаліції стали цінними послугами, покликаними відновити прихильність Вашингтона.

Криза моделі патронату в українсько-американських відносинах у цей період також мала своїм наслідком згортання двосторонньої військової співпраці. Зокрема, у 2001-2004 рр. сухопутні військові навчання «Щит миру» відбулися лише двічі. У 2002 і 2004 рр. США як один зі співорганізаторів відмовлялися від їхнього проведення. У першому випадку – на фоні інформації про продаж Києвом РЛС «Кольчуга» Іраку, у другому – в якості сигналу адміністрації Л. Кучми щодо демократичності майбутніх президентських виборів. Аналогічна ситуація сталася і з військово-морськими навчаннями «Sea Breeze» в акваторії Чорного моря: вони відбулися лише у 2001-2002 рр. Паралельно відбувалося зменшення обсягів американської економічної допомоги Україні, що демонструвало невдоволення Вашингтона невиконанням Києвом клієнтських зобов'язань.

Адміністрація Дж. Буша-молодшого висунула українським керівникам схожі щодо своїх попередників патрональні вимоги – дотримуватися прозахідного курсу, обмежувати вплив Росії в регіоні та проводити економічні та політичні реформи, спрямовані на побудову ринкової демократії. Крім того, міжнародна ситуація після подій 11 вересня 2001 р. створила новий вкрай актуальний запит у вигляді надання США підтримки в боротьбі з міжнародним тероризмом.

Адміністрація Л. Кучми послідовно саботувала виконання цих вимог, крім останньої: зовнішня політика України в цей період відзначалася непослідовністю, а в середині країни спостерігалось погіршення ситуації з демократією. Навіть цінна послуга Києва у вигляді направлення миротворчого контингенту до Іраку, хоч і поліпшила українсько-американські відносини, але була сприйнята в Вашингтоні як тактична хитрість, а не прояв лояльності.

Перебуваючи у перманентно напружених відносинах із Заходом, Л. Кучма все більше почав шукати підтримку у Москві. У Вашингтоні це сприйняли як відхід України від клієнтських зобов'язань щодо прозахідної орієнтації та курсу на зміцнення незалежності від Росії. Можна припустити, що у РФ на чолі з новим президентом В. Путіним він побачив сильного патрона, який міг допомогти йому послабити тиск з боку США та зберегти контроль над політичними процесами у країні навіть після завершення другої президентської каденції.

3.3. Президентські вибори 2004 р. в Україні та позиція США

З кінця 2003 р. головним фокусом українсько-американських відносин стали президентські вибори в Україні. Вашингтон активізував свою увагу до внутрішньої ситуації та майбутніх виборів, які обіцяли стати поворотним моментом для країни та регіону. Президент Л. Кучма завершував правління після двох каденцій, а основна боротьба розгорнулася між діючим прем'єр-міністром В. Януковичем, який виступав за проросійський курс, та колишнім головою уряду В. Ющенком, який декларував прозахідну орієнтацію. Від обрання одного з цих векторів залежали перспективи інтеграції України до Європи.

Іншою причиною активізації інтересу США до України в 2002–2004 рр. стало помітне поліпшення українсько-російських взаємин. Так, у травні 2002 р. Україна отримала статус спостерігача в Євразійському Економічному Співтоваристві (ЄврАзЕС). Тоді ж була озвучена ідея створення Україною та РФ консорціуму з управління українською газотранспортною системою. 7 жовтня 2002 року були підписані російсько-українська міжурядова угода про стратегічну співпрацю у газовій галузі та угода про створення двостороннього консорціуму з

управління та розвитку ГТС України [93, с. 164]. Окрім того, російська сторона погодилася збільшити об'єми транзиту природного газу до Європи через територію України та реструктуризувати її заборгованість за поставки газу.

У вересні 2003 р. Україна разом із Росією, Білоруссю та Казахстаном на саміті в Ялті підписала угоду про створення Єдиного економічного простору (ЄЕП). У грудні того ж року Москва та Київ уклали договір про співробітництво у використанні Азовського моря та Керченської протоки. У квітні 2004 р. обидві ці угоди були ратифіковані Верховною Радою. Паралельно значно розширилася торговельно-економічна співпраця між країнами: збільшилася присутність російського капіталу в українській економіці, а двосторонній товарообіг у 2002–2004 рр. збільшився з 9,5 млрд до 17,7 млрд дол. США [614, с. 398]. У 2003–2004 рр. Л. Кучма і В. Путін провели двадцять зустрічей, а російський президент десять разів відвідав Україну, всіляко підтримуючи поглиблення відносин між країнами.

Поступовий дрейф у 2002–2004 рр. українського керівництва у бік Росії та її інтеграційних проєктів суперечив американським інтересам у регіоні та стратегії адміністрації Дж. Буша-молодшого зі збереження глобального лідерства. Зближення РФ і України на фоні наростання американо-російських протиріч викликало занепокоєння у Вашингтоні, підштовхуючи адміністрацію Дж. Буша-молодшого до підтримки опозиції, насамперед партій «Наша Україна» В. Ющенка та «Батьківщина» Ю. Тимошенко, які декларували прозахідну орієнтацію.

Офіційною позицією США щодо президентських виборів 2004 р. в Україні була теза про те, що Вашингтон готовий співпрацювати з будь-яким переможцем виборів, незалежно від прізвища, але лише за умови, що вибори пройдуть вільно та чесно. У реальності симпатії американських урядовців, преси та української діаспори в США були повністю на стороні В. Ющенка. Розрахунок американців спирався на численні соціологічні дослідження, згідно з якими за умов демократичних виборів перемогу мав здобути саме прозахідний кандидат. У свою чергу, представник влади В. Янукович (інкубент) мав шанси перемогти лише при застосуванні адміністративного ресурсу.

Лідер опозиції В. Ющенко у 2001–2004 рр. тричі відвідував США з приватними візитами, під час яких зустрічався з колишніми та чинними американськими урядовцями. Так, під час візиту 4-8 лютого 2003 р. В. Ющенко зустрівся з віце-президентом Р. Чейні та першим заступником Держсекретаря Р. Армітіджем для обговорення проблем демократії в Україні. Таким чином американці демонстрували Л. Кучмі, що мають реальну політичну альтернативу. У січні 2004 р. Дж. Буш-молодший направив українському колезі лист, у якому відзначив, що Сполучені Штати слідкують за подіями в Україні, та наголосив на важливості чесності виборів президента восени. У листі розвиток стратегічного партнерства між країнами був прив'язаний у пряму залежність від демократичності майбутніх виборів і спільних зусиль у боротьбі з міжнародним тероризмом, перш за все в місії в Іраку.

Після того політичний тиск Вашингтона на українську владу щодо демократичності виборчого процесу лише посилювався. Про велике значення президентських виборів в Україні для Вашингтона яскраво свідчить динаміка візитів американських представників до Києва у 2004 р. У лютому 2004 р. голова Верховної Ради В. Литвин зустрівся з головою Національного Демократичного Інституту (НДІ), колишнім Держсекретарем США М. Олбрайт, яка закликала до проведення чесних президентських виборів восени.

25 березня 2004 року Київ відвідав перший заступник Держсекретаря Р. Армітідж, який передав Л. Кучмі новий лист від американського лідера. Головною темою переговорів стали президентські вибори в Україні. У квітні Україну відвідали керівник Агентства США з міжнародного розвитку Е. Націос та помічник заступника Держсекретаря С. Пайфер. Зокрема, останній у Києві провів зустрічі з прем'єр-міністром В. Януковичем і спікером парламенту В. Литвином. За словами дипломата, його візит був покликаний продемонструвати важливість для США демократичних процесів в Україні та підтримку проведенню чесних і вільних президентських виборів [608, с. 291]. У травні Київ відвідали статусні американські діячі – політолог і дипломат Зб. Бжезинський та экс-президент США Дж. Буш-старший, а також делегація конгресменів.

29 червня 2004 року під час першої особистої зустрічі з Л. Кучмою на стамбульському саміті НАТО Дж. Буш-молодший знову підкреслив важливість створення умов для демократичного волевиявлення на президентських виборах.

13 серпня 2004 року Україну відвідав міністр оборони США Д. Рамсфельд. Його візит переслідував дві основні цілі. По-перше, американський посадовець мав за три місяці до президентських виборів в Україні ще раз донести до української влади позицію США щодо важливості їхньої чесності та прозорості. По-друге, Вашингтон хотів упевнитися, що український миротворчий контингент продовжить свою місію в Іраку.

Це питання було важливим особисто для Дж. Буша-молодшого напередодні президентських виборів у США у листопаді 2004 року. Присутність українських військ, які становили менше 1 % від міжнародних сил в Іраку, для США не мала стратегічного значення, але була бажаною з політичної точки зору. Протягом 2004 р. свої війська з Іраку вивели та де-факто вийшли з «коаліції охочих» 9 країн. Під час виборчої кампанії Дж. Буш-молодший прагнув продемонструвати збереження антиіракської коаліції, щоб нейтралізувати частину критики з боку демократів.

У свою чергу, президент Л. Кучма, термін повноважень якого завершувався, прагнув отримати від США неформальні гарантії непереслідування після відходу від влади для себе та свого оточення. Умовами цього, які кулуарно висував Вашингтон, стали проведення демократичних президентських виборів і збереження українського контингенту в Іраку. Іншим варіантом збереження впливу та активів всередині країни для оточення Л. Кучми була підтримка на президентських виборах В. Януковича у якості наступника, який би надав йому політичні гарантії недоторканності.

Через тиждень, 18-20 серпня 2004 року, Україну відвідала делегація Сенату США на чолі з сенатором Дж. Маккейном. На зустрічі з президентом Л. Кучмою у Криму американські сенатори закликали владу до проведення чесних виборів президента, погрожуючи запровадженням санкцій у випадку недотримання стандартів демократії. За словами Дж. Маккейна, позиція США полягає у тому, щоб виборча кампанія була вільною від урядових втручань та залякувань.

31 серпня Київ відвідав впливовий американський сенатор Р. Лугар. Під час візиту до української столиці він зустрівся з усім вищим керівництвом України – провів телефонну розмову з президентом Л. Кучмою, зустрівся з міністром закордонних справ К. Грищенком, головою Верховної Ради В. Литвином та обома головними кандидатами у президенти. Ще через тиждень, 7-8 вересня, для обговорення політичних проблем двосторонніх відносин до України приїхав заступник держсекретаря Дж. Теффт [166, с. 83].

Паралельно з візитами американських урядовців активність у цьому питанні проявляв Конгрес. 22 липня 2004 року Сенат ухвалив резолюцію, в якій закликав українську владу забезпечити проведення демократичних президентських виборів. Резолюція містила перелік чітких вимог до уряду України:

- забезпечити прозорість виборчих процедур до, в період і після виборів;
- забезпечити представництво у виборчих комісіях від різних партій, рівний доступ всіх учасників виборів до ЗМІ;
- гарантувати вільний доступ українських та міжнародних спостерігачів до всіх передвиборчих заходів, голосування та підрахунку результатів;
- не допускати будь-яких випадків залякування або тиску влади на ЗМІ;
- гарантувати покарання порушників виборчого законодавства.

5 жовтня Палата представників ухвалила аналогічну резолюцію, однак додала у її текст два додатки. У першому конгресмени зверталися до Дж. Буша-молодшого із закликом використати усі доступні дипломатичні та інші засоби для забезпечення дотримання виборчого законодавства і процедур українськими офіційними особами, кандидатами та партіями. У другому доповненні американські законодавці закликали президента чітко заявити українській владі, кандидатам і партіям про високий рівень уваги Сполучених Штатів до президентської кампанії в Україні та те, що ця кампанія стане головним чинником, що визначатиме майбутні відносини між країнами [543]. Обидві палати Конгресу ухвалили резолюцію про українські вибори одноголосно.

11 вересня 2004 року Л. Кучма надіслав Дж. Бушу-молодшому листа, в якому запевнив, що Україна залишається вірною своїм зобов'язанням як активний

учасник Антитерористичної коаліції [689, с. 402], тим самим пообіцявши, що український миротворчий контингент в Іраку залишатиметься принаймні до інавгурації нового президента, що цілком влаштовувало Вашингтон.

31 жовтня 2004 року відбувся перший тур президентських виборів, у якому головні кандидати отримали однакову підтримку виборців – В. Ющенко (39,9 %), В. Янукович (39,3 %). Другий тур був призначений на 21 листопада. Реагуючи на ці результати, 11 листопада 2004 року Дж. Буш-молодший призначив сенатора Р. Лугара своїм представником під час другого туру президентських виборів.

18 листопада Білий Дім опублікував заяву, в якій вимагав від керівництва України забезпечити проведення демократичних і вільних виборів 21 листопада без зловживань і тиску з боку влади. Прилетівши до Києва, Р. Лугар 19 листопада передав Л. Кучмі лист від Дж. Буш-молодшого. У ньому американський лідер зазначав, що США пильно стежили за ситуацією в Україні та порушеннями під час першого туру виборів (залякуваннями, нерівним доступом кандидатів до ЗМІ, тиском податкової на опозиційні медіа). У разі їхнього повторення у другому турі голосування Дж. Буш-молодший погрожував серйозним погіршенням відносин між країнами, включно з економічними санкціями, блокуванням вступу України до СОТ, та поклав персональну відповідальність за проведення демократичних виборів на Л. Кучму [285, с. 100]. Непублічно українській стороні було повідомлено, що Конгрес готує законопроект про запровадження санкцій проти керівництва України у разі фальсифікацій виборів. Можливі санкції включали візові обмеження, блокування рахунків урядовців і членів їхніх родин.

21 листопада 2004 року відбувся другий тур президентських виборів. Після закриття виборчих дільниць, у ніч на 22 листопада штаб опозиційного кандидата В. Ющенка заявив про масові фальсифікації на користь В. Януковича та закликав громадян вийти на вулиці. 22 листопада Р. Лугар на прес-конференції в Києві заявив: «зараз стало очевидним, що агресивний і потужний план фальсифікації та зловживань у день голосування був задіяний або під керівництвом, або у співпраці з владою» [7, с. 75]. Відповідальність за ситуацію представник США

поклав на президента Л. Кучму, відзначивши, що у разі нерозв'язання цієї кризи Вашингтон змушений буде переглянути свої відносини з Києвом.

Попри це 24 листопада Центральна виборча комісія оголосила переможцем виборів В. Януковича. На той момент протести в Україні проти фальсифікацій на виборах лише набирали силу. У той же день Державний секретар США К. Пауелл заявив, що Сполучені Штати не визнають результатів виборів президента України, оскільки значні порушення під час виборчого процесу не дають підстав для цього. Також у телефонній розмові очільник американської дипломатії закликав Л. Кучму до пошуку виходу з політичної кризи та застеріг владу від використання сили проти протестуючих. Серед країн Заходу США першими відмовились визнавати результати голосування 21 листопада та закликали до справедливого розгляду всіх порушень. Натомість В. Януковича з перемогою на той момент вже привітали президенти Росії та Білорусі В. Путін і О. Лукашенко.

Американські політики, громадськість і ЗМІ загалом позитивно сприйняли «Помаранчеву революцію». Офіційні особи та політики у Вашингтоні ледь не відкрито підтримували протестуючих у Києві. Конгресмени та сенатори у своїх публічних коментарях активно висловлювали позитивне ставлення до протестів на Майдані та В. Ющенка як кандидата у президенти. Зокрема радник президента США з національної безпеки К. Райс недвозначно заявляла про дух свободи на місцевих площах України [507, с. 11]. Американські ЗМІ, висвітлюючи події «Помаранчевої революції», позиціонували їх як імпульс до демократичних перетворень у країні, звільнення від лещат путінського авторитаризму, а протестуючих – як мирних і відважних борців за свободу та демократію.

У американській пресі домінувала беззаперечна симпатія до В. Ющенка як до прозахідного ліберала та жертви фальсифікацій на виборах, а кількість його фотографій у порівнянні з В. Януковичем становила як мінімум 5 до 1 [110, с. 249]. Натомість провладний кандидат В. Янукович і чинний президент Л. Кучма критикувалися за кримінальне минуле, махінації під час виборів, корупцію, авторитарний стиль керівництва та проросійську орієнтацію.

На цьому фоні в американських ЗМІ конструювався амбівалентний образ України. З одного боку, вона представлялася недостатньо розвинутою державою з авторитарним режимом і радянським минулим, часто згадувалася у прив'язці до Росії. З іншого боку, підкреслювався демократичний потенціал і прагнення народу до європейського майбутнього.

В умовах розгортання вуличних протестів в Україні офіційний Вашингтон сконцентрував свої зусилля на запобіганні ескалації. З одного боку, американці закликали Л. Кучму та його оточення не робити подальших кроків з легалізації «перемоги» В. Януковича, щоб не поглиблювати напругу, а з іншого, – прохали команду В. Ющенка утриматися від односторонніх дій (захоплення будівель, перебирання влади) в обхід демократичних процедур. Однак події «Помаранчевої революції» свідчать, що заклики США переважно ігнорувалися як владою, так і опозицією, оскільки ставки у боротьбі були максимальними. Мирний вихід з кризи був досягнутий не стільки через зовнішній вплив, скільки через потужний тиск вулиці та схильність українських еліт до неформальних домовленостей.

Попри переконання російських політичних еліт про американську участь в організації «кольорової революції» в Україні, Вашингтон сам по собі не створював революційну ситуацію, а лише успішно долучився до її врегулювання, намагаючись спрямовувати події у вигідне для себе русло.

Засобами залучення США до політичних процесів в Україні у цей період стали дипломатичний тиск на українську владу, моніторинг виборів і підтримка неурядових організацій у їхніх зусиллях у забезпеченні чесних виборів. Зокрема такі американські неурядові організації, як МРІ, НДІ, НФД, відіграли важливу роль в організації моніторингу виборів і екзит-полів. Акцентуючи увагу на виявлених зловживаннях, ці організації опосередковано сприяли легітимації протестів і маргіналізації кандидата від влади [738, с. 27]. Ці інструменти допомогли зміцнити опозиційні сили, вирівняти їхні шанси на перемогу. У підсумку США стали одним з головних бенефіціаріїв «Помаранчевої революції», вдало використавши її для посилення свого впливу на пострадянському просторі.

США вітали відправлення до Києва міжнародних посередників для переговорів між владою та опозицією. До неї увійшли голова ОБСЄ Я. Кубіш, чинний і колишній президенти Польщі О. Квасневський і Л. Валенса, литовський президент В. Адамкус і Генеральний секретар НАТО Х. Солана. Основою їхніх пропозицій для виходу з кризи став план О. Квасневського, який передбачав переголосування другого туру виборів.

Такий підхід підтримали США, Канада і ЄС. 29 листопада сенатор Р. Лугар виступив за проведення нового туру президентських виборів. У результаті декількох раундів переговорів на початку грудня В. Янукович та В. Ющенко домовились про переголосування другого туру. Державний департамент США вітав кроки з виходу з політичної кризи – рішення Верховного Суду України від 3 грудня про скасування постанови ЦВК щодо визнання перемоги В. Януковича та рішення Верховної Ради від 8 грудня щодо ухвалення політичної реформи.

10 грудня Держсекретар К. Пауелл заявив, що США виступають за мирне вирішення політичної кризи в Україні, а рішення про повторний другий тур виборів видається найкращим виходом із ситуації [706, с. 517]. Тоді ж К. Пауелл провів телефонну розмову з Л. Кучмою, в якій привітав прийняття парламентом політичної реформи, яка відкривала можливість для мирного розв'язання кризи.

26 грудня 2004 року відбувся повторний другий тур президентських виборів, за результатами якого перемогу здобув В. Ющенко (52 %), ставши третім президентом незалежної України. 28 грудня Державний секретар США К. Пауелл у телефонній розмові привітав В. Ющенка з перемогою на виборах.

Адміністрація Буша-молодшого сповна скористалася вікном можливостей, яке створила політична криза 2004 р. в Україні. З приходом «помаранчевих сил» до влади у Києві Україна перетворилася на союзника Вашингтона у регіоні, зупинився її рух до орбіти впливу Росії. Окрім того, з політичної сцени був усунутий колишній президент Л. Кучма, з особистістю якого в США пов'язували демократичний регрес України та застій у двосторонніх відносинах.

Ступінь і форма американської участі у «Помаранчевій революції» залишається доволі дискусійним питанням. Можна впевнено стверджувати, що

США офіційно вітали революційні трансформації на пострадянському просторі, тим самим посиливши загальне враження про їхнє активне залучення до подій. У Стратегії національної безпеки США 2006 р. відзначалося, що революції в Грузії, Україні та Киргизстані принесли нову надію на свободу на всьому євразійському просторі. «Кольорові революції» посилили прозахідну орієнтацію цих трьох країн, але політичні режими, які виникли в їхньому результаті, хоч і були більш демократичними, ніж попередники, однак у підсумку виявилися нестійкими.

Дотичним до питання впливу США на президентську кампанію 2004 р. в Україні та «Помаранчеву революцію» є питання динаміки обсягів і пріоритетів американської допомоги Україні, оскільки громадські організації, активісти та незалежні ЗМІ, які зіграли помітну роль у боротьбі з фальсифікаціями на виборах, мобілізації суспільства, у своїй більшості до цього отримали фінансову та консультативну допомогу від USAID і американських неурядових організацій.

Політичний спад і скандали в українсько-американських відносинах у першій половині 2000-х рр. сприяли тенденції подальшого скорочення допомоги Україні, яка намітилась в останні роки президентства Б. Клінтона. Так, у 2001 р. Україна отримала від США 229 млн доларів допомоги, що було на 16 % менше порівняно з 2000 роком. У подальшому об'єми американської допомоги лише скорочувались. На 2002 р. Конгрес затвердив виділення Україні 179 млн дол. допомоги, однак після початку скандалу з «Кольчугами» уряд США заморозив майже третину цієї суми. У 2003–2004 рр. за пропозицією Білого Дому Києву було виділено 155 млн і 143,5 млн дол. Паралельно зі зменшенням об'ємів допомоги Вашингтон чітко окреслив пріоритетні напрямки – підтримка економічних реформ, демократизація та охорона здоров'я.

Таким чином, якщо порівняти розмір американської допомоги Україні у 2000 р. (273 млн дол.) і 2004 р. (143 млн дол.), маємо майже двократне її зменшення. Хоча слід відзначити, що за першої каденції Дж. Буша-молодшого Україна отримувала близько 20% від загальної допомоги пострадянським країнам. У цьому контексті американські урядовці та дипломати постійно підкреслювали, що хочуть бачити Україну сучасною європейською демократією.

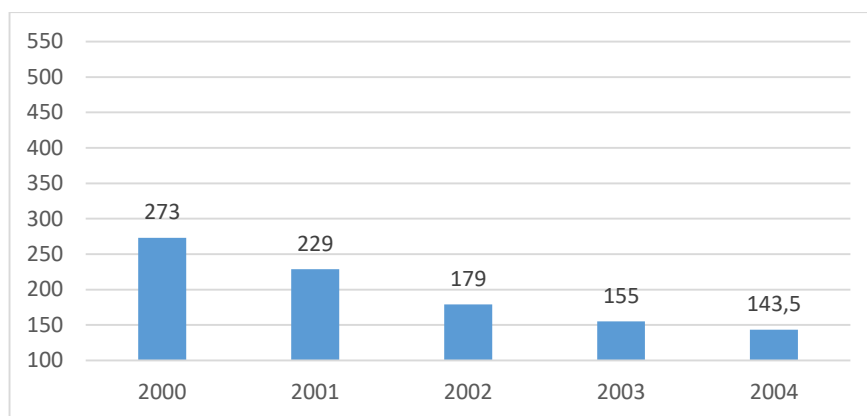

Рис. 3.2. Динаміка американської допомоги Україні в 2000–2004 рр., у млн дол. США

Джерело: складено автором на основі джерела [103; 511]

Адміністрація Дж. Буша-молодшого відмовилась від політики попередників з підтримки широкого спектра реформ в Україні, вважаючи її сумнівною з точки зору сприяння американським інтересам та занадто витратною. Це призвело до перегляду переліку програм допомоги, скорочення їхнього спектра та фінансування. Показово, що участь України у антиіракській коаліції жодним чином не вплинула на динаміку американської допомоги у позитивний бік, оскільки у Вашингтоні сприймали її як тактичний крок Л. Кучми. Причинами скорочення об'ємів допомоги були складні політичні відносини країн, перерозподіл зарубіжної допомоги США на користь Іраку та Афганістану та відсутність значного прогресу у внутрішніх реформах в Україні.

На фоні загального скорочення американської допомоги Україні у цей період фінансування програм з підтримки демократії та громадянського суспільства у першій половині 2000-х рр. поступово зростало, а їхня частка у загальній допомозі збільшилась з 15 % (2001) до 32 % (2004). У 2001 р. уряд США виділив на цілі 28 млн дол., у 2002 р. – 32 млн дол., у 2003 р. – 35 млн дол., а у 2004 р. – 34 млн дол. [675, с. 83]. Ці кошти йшли через такі структури, як USAID, Міжнародний республіканський інститут (MPI), Національний демократичний Інститут (НДІ), Національний фонд задля демократії (НФД) та ін.

Відповідні програми американської допомоги реалізовувались під загальним напрямком USAID «розвиток демократії та управління», який охоплював широке коло пріоритетів і цілей – верховенство права, підтримку

адміністративної реформи, розвиток спроможностей місцевих громад, підтримка свободи слова, неурядових організацій, захист прав людини, моніторинг виборів, розбудову політичних партій, посилення ефективності діяльності парламенту.

У сфері свободи слова уряд США надавав гранти на підтримку незалежних ЗМІ в Україні, зокрема регіональним, організував навчальні програми для журналістів. На ці цілі у 2001–2004 рр. було витрачено понад 22 млн дол. Окрім того, посольство США продовжило надавати гранти правозахисним організаціям.

У рамках програм USAID НДІ і МРІ успішно співпрацювали з українськими політичними партіями, пропонуючи їм навчання та консультації з проблем партійного будівництва. Основні політичні партії, окрім комуністів, скористалися послугами цих американських організацій для підготовки партійних активістів і вдосконалення організаційної культури.

Започаткований у вересні 2002 р. проєкт «Мережа громадянської дії в Україні» був спрямований на посилення організаційної спроможності громадських організацій і більш широке залучення громадян до виборчих кампаній. У рамках проєкту у 2004 р. надавались гранти для організації дебатів, круглих столів і інших заходів, пов'язаних з висвітленням програм і кандидатів.

Окремим напрямком стала діяльність, пов'язана з моніторингом виборів. Протягом 2003–2004 рр. США надали 18 млн дол. на програми і проєкти, пов'язані з президентськими виборами, у той час як ЄС виділив лише €1 млн [91, с. 368]. Головним фокусом американських програм допомоги з підтримки демократії в Україні стали розвиток структур громадянського суспільства, мобілізація молоді та її залучення до громадської діяльності, підтримка незалежних ЗМІ, організація моніторингу виборчої кампанії. У сукупності ці дії сформували великий прошарок громадсько активної молоді та партійних активістів із прозахідною орієнтацією, зміцнили громадянське суспільство у країні. У листопаді 2004 р. цей прошарок став рушійною силою масових протестів, розпочавши «Помаранчеву революцію».

Висновки до розділу 3

Вже на етапі завершення переговорів щодо ядерного роззброєння Україна зіштовхнулася з новою безпековою дилемою, пов'язаною з кардинальними змінами в архітектурі регіональної безпеки в ЦСЄ. Прагнення Чехії, Словаччини, Угорщини, Польщі вступити до НАТО, з одного боку, та формування російсько-білоруського союзу, з іншого, створили для України перспективу бути затисненою між двома військово-політичними блоками. Головний ризик полягав у можливості різкого посилення російського тиску з метою повернення Києва до орбіти свого впливу. У цих умовах Україна опинилася перед стратегічним вибором: або далі разом із РФ і Білоруссю виступати проти розширення НАТО і залишитися без підтримки Заходу, або шукати шляхи більш тісного партнерства з НАТО та США. Вашингтон бачив вразливість безпекового становища України і прагнув допомогти зміцнити його. У підсумку українське керівництво зробило вибір на користь поглиблення відносин зі США зокрема й у сфері безпеки, і встановлення особливих відносин Україна–НАТО.

У травні 1995 р. Київ з візитом відвідав президент США Б. Клінтон. Під час переговорів на рівні лідерів двох країн була укладена неформальна угода про патрон-клієнтарні відносини. Обидві сторони були зацікавлені у тому, щоб Україна не пішла білоруським шляхом до орбіти впливу Росії. У рамках угоди Україна погодилася на сумнівну роль буфера між Європою та РФ в обмін на геополітичне заступництво США у стримуванні імперських амбіцій Росії та на шляху інтеграції до західних структур, збільшення економічної допомоги на проведення реформ, розширення двостороннього партнерства. У подальшому ця домовленість була підкріплена зміною позиції Києва щодо євроатлантичних прагнень сусідніх країн, участю України у миротворчій операції в Боснії та Герцеговині та розширенням українсько-американської військової співпраці.

На офіційно-дипломатичному рівні новий статус двосторонніх відносин був закріплений через проголошення у вересні 1996 р. стратегічного партнерства між Україною та США, що стало ініціативою Києва. Однак вже наприкінці 1990-х рр. у відносинах між країнами починається охолодження. Його причинами стали

розчарування адміністрації Б. Клінтона щодо реформаторського курсу президента Л. Кучми, демократичний регрес в Україні та поширення корупції у владі, а також небажання Києва повністю підтримувати зовнішньополітичний курс Вашингтона, особливо під час Косовської кризи навесні 1999 року.

Українсько-американські відносини у першій половині 2000-х рр. розвивалися переважно за низхідною траєкторією. Політичні взаємини двох країн ускладнювали постійні скандали та невирішені проблеми, такі як «кольчужний» і «касетний» скандали, зовнішньополітична непослідовність Л. Кучми, корупція, гальмування реформ і проблеми з демократією в Україні.

Політика США на українському напрямку в цей період формувалася на прагматичних засадах, що поєднували необхідність втримання Києва поза сферою впливу Росії та принцип «винагороди за досягнення». Зі свого боку, українські керівники активно прагнули відновлення співпраці з Вашингтоном. У цьому зв'язку вони використали події 11 вересня 2001 року як «вікно можливостей», запропонувавши свою політичну підтримку та повітряний простір для американської авіації під час військової кампанії США в Афганістані.

Надскладним випробуванням для двосторонніх відносин у цей період став міжнародний скандал восени 2002 р. щодо можливого продажу Україною в обхід санкцій Ради Безпеки ООН РЛС «Кольчуга» Іраку. Ця ситуація була сприйнята у Вашингтоні як відверто ворожі дії. Як наслідок, українські керівники, насамперед президент Л. Кучма, потрапили в міжнародну ізоляцію. Серед методів тиску, які уряд США застосував проти української влади, були замороження політичних контактів і економічної допомоги, припинення допомоги з боку міжнародних фінансових інституцій, введення обмежень на імпорт українських товарів.

У подальшому США використовували міжнародну ізоляцію українського керівництва, змушуючи його приєднатися до антиіракської коаліції. В уряді США сприймали Л. Кучму як нелояльного автократа, з яким змушені були мати справу за відсутності альтернативи. Таке негативне ставлення Вашингтона не змінили ні рішення Києва про відправку миротворчого контингенту до Іраку влітку 2003 р., ні проголошення Україною курсу на вступ до НАТО у травні 2002 року.

Будучи клієнтом США, президент Л. Кучма зробив ряд критичних помилок у міжнародній політиці, які серйозно зіпсували відносини Києва з адміністрацією Дж. Буша-молодшого. Ними стали «кольчужний скандал»; коливання у виборі зовнішньополітичного курсу, а також поставки важкого озброєння уряду Македонії та продаж чутливих технологій репресивним політичним режимам, що суперечили позиції Вашингтона. Зрештою, явний дрейф Києва у бік Росії в 2002–2004 рр. у Вашингтоні був сприйнятий як відхід України від клієнтських зобов'язань щодо прозахідної орієнтації та спроба змінити патрона.

Політична напруженість у двосторонніх відносинах і проблеми з демократією та реформами в Україні, пов'язані з діями адміністрації Л. Кучми, визначили ставку США на президентських виборах 2004 р. на підтримку прозахідної опозиції на чолі з колишнім прем'єр-міністром В. Ющенком.

Для досягнення своїх цілей адміністрація Дж. Буша-молодшого застосувала два основні інструменти – дипломатичний тиск на владу і вплив через громадські організації на організацію виборчої кампанії. Дипломатичний тиск включав візити та заяви американських дипломатів і політиків, листи Дж. Буша-молодшого з вимогами до президента Л. Кучми забезпечити чесні та вільні вибори, погрози запровадження візових і економічних санкцій, погіршення двосторонніх відносин.

Другий інструмент впливу передбачав створення за допомогою програм з підтримки демократії та громадянського суспільства (навчання спостерігачів і партійних лідерів, підтримка громадських організацій і опозиційних ЗМІ, екзит-полів) дієвого механізму моніторингу виборчої кампанії та фіксації порушень.

Після оголошення ЦВК України 24 листопада 2004 року переможцем виборів тодішнього прем'єр-міністра В. Януковича США першою серед західних країн заявили про невизнання результатів виборів через численні порушення. В умовах розгортання масових протестів в Україні адміністрація Дж. Буша-молодшого сконцентрувалася на запобіганні ескалації, закликаючи до мирного вирішення політичної кризи, до зниження напруженості. У подальшому Сполучені Штати вітали політичний компроміс у вигляді переголосування другого туру виборів і ухвалення політичної реформи.

РОЗДІЛ 4

ПАТРОНАТ США ЩОДО УКРАЇНИ ЗА ЧАСІВ ПРЕЗИДЕНТСТВА В. ЮЩЕНКА ТА В. ЯНУКОВИЧА

4.1. Відновлення стратегічної дружби між Україною та США за президентства В. Ющенка

23 січня 2005 року американську делегацію на інавгурації третього Президента України В. Ющенка очолив Держсекретар К. Пауелл, що стало на той момент найвищим рівнем дипломатичного представництва за період незалежності та потужним сигналом підтримки нової української влади з боку США. У 1991 р. на інавгурації Л. Кравчука американських представників не було, оскільки Вашингтон тоді вагався щодо офіційного визнання української незалежності. У свою чергу, на першій інавгурації Л. Кучми у липні 1994 р. США представляв тодішній посол у Києві В. Міллер, а на другій (1999) – заступник міністра енергетики Т. Глаутьер, що відображало погіршення двосторонніх відносин.

Новообраний Президент України здійснив перший візит до США 4-7 квітня 2005 року у тріумфальній атмосфері. В. Ющенко відвідав Вашингтон, Бостон і Чикаго, зустрівся з президентом Дж. Бушем-молодшим, віце-президентом Р. Чейні, новим Держсекретарем К. Райс, представниками американського бізнесу та української діаспори, виступив перед обома палатами Конгресу США. Нова українська влада прагнула перезавантажити відносини зі США, над якими висіла скандальна тінь другої каденції Л. Кучми.

Підсумком візиту стала спільна заява президентів «Порядок денний нового сторіччя для українсько-американського стратегічного партнерства» від 4 квітня 2005 року [593]. У документі сторони відзначили важливість територіальної цілісності, безпеки та внутрішніх перетворень в Україні для побудови єдиної та вільної Європи та задекларували намір спільно діяти у боротьбі з міжнародним тероризмом, відбудові Іраку та зміцненні демократичних інститутів в Україні. Сполучені Штати запевнили у підтримці економічних реформ в Україні, акцентувавши увагу на зміцненні верховенства права, боротьбі з корупцією і

поліпшенні бізнес-клімату, пообіцяли сприяти вступу України до СОТ, скасувати поправку Джексона–Веніка та надати статус країни з ринковою економікою за умови ухвалення Києвом необхідного законодавства у сфері захисту прав інтелектуальної власності та сільського господарства. Вашингтон підтримав курс України на європейську та євроатлантичну інтеграцію, висловивши готовність надати допомогу у проведенні реформ, необхідних для вступу до НАТО.

Серед сфер, де країни домовилися поглиблювати двосторонню співпрацю, були визначені нерозповсюдження ЗМЗ, реформа правоохоронних органів, посилення безпеки кордонів, ядерна безпека, гуманітарні питання. Україна та США домовились про початок енергетичного діалогу з широкого кола питань – реформування енергетичного сектору України, заохочення інвестицій у галузь, диверсифікація джерел енергопостачання, євразійські енергетичні коридори.

Як відзначив В. Ющенко після підписання спільної заяви, «нова ера стратегічного партнерства має на меті тісну співпрацю у різних галузях для «просування демократичних цінностей, свобод і безпеки» [360, с. 89].

Виступаючи у Конгресі, український президент озвучив перелік конкретних кроків, які Київ очікує від США: скасування поправки Джексона–Веніка, обмежень для українських товарів, надання Україні статусу країни з ринковою економікою до осені 2005 р., підтримку України на шляху до СОТ, фінансову та технічну підтримку будівництва нового укриття на ЧАЕС, скасування візових обмежень для українських студентів, бізнесменів і політиків, фінансування програм навчання в американських ВНЗ для 2 тис. українців у наступні 5 років.

Цей візит засвідчив прихильність нової української влади курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію, а Вашингтон, у свою чергу, пообіцяв всіляко цьому сприяти за умови, якщо Київ буде проводити необхідні реформи.

У 2005–2006 рр. в українсько-американських відносинах стався якісний прорив. У лютому 2005 р. Дж. Буш-молодший звернувся до Конгресу з проханням виділити Україні додатково 60 млн дол. допомоги «на підтримку діяльності уряду В. Ющенка», натомість 1 липня 2005 року Україна запровадила безвізовий режим для американських громадян. У 2006 р. Вашингтон знову включив Україну у

загальну систему преференцій США (GSP), скасував торговельні санкції, введені у 2002 р., змінив її статус у законодавстві у сфері торгівлі на більш сприятливий для українських експортерів. 17 лютого 2006 року Сенат США надав Україні статус країни з ринковою економікою, а 23 березня США нарешті скасували дію поправки Джексона–Веніка щодо України. Тоді ж у березні 2006 р. Україна та США підписали двосторонній протокол про взаємний доступ на ринки товарів і послуг у рамках приєднання Києва до СОТ. Як відзначив посол США в Україні В. Тейлор (2006–2009), «Помаранчева революція» започаткувала нову траєкторію двосторонніх відносин України та США [451, с. 72].

7 грудня 2005 р. Київ відвідала Держсекретар США К. Райс. Формальною метою візиту було «підтвердження американської підтримки курсу політичних і економічних реформ в Україні. У реальності вона спробувала помирити представників «помаранчевого» табору, щоб запобігти поразці прозахідних сил напередодні парламентських виборів 2006 року. Для цього К. Райс зустрілася не лише з президентом В. Ющенком, прем'єр-міністром Ю. Єхануровим, міністром закордонних справ Б. Тарасюком, а й з лідером БЮТ, колишнім прем'єр-міністром Ю. Тимошенко. Пізніше американська дипломатка відзначила, що «важливо, щоб всі демократичні сили почали працювати разом над подальшими реформами, щоб досягти цілей, поставлених революцією» [227, с. 581].

На відміну від 2002 і 2007 рр., у 2006 р. Конгрес США не ухвалював окремих резолюцій з приводу парламентських виборів в Україні. У Вашингтоні були впевнені у здатності та бажанні нової української влади провести чесні та конкурентні вибори до Верховної Ради. Перебіг виборчої кампанії виправдав американські очікування. У звіті Державного департаменту про стан дотримання прав людини у світі за 2006 р. вказувалося, що «парламентські вибори у березні стали найбільш вільними за 15 років незалежної країни» [203, с. 534].

2005–2008 рр. у двосторонніх відносинах України та США відзначилися суттєвою інтенсифікацією політичного діалогу на високому рівні. Київ відвідали ключові американські посадовці: президент Дж. Буш-молодший (1 квітня 2008 р.), віце-президент Р. Чейні (4-5 вересня 2008 року), Державний секретар К. Райс

(7 грудня 2005 року і 31 березня 2008 року), міністр оборони Р. Гейтс (2007), міністр енергетики С. Бодман, міністр торгівлі К. Гутьєррес.

Ще більша активізація політичних контактів з боку США відбулася на середньому та робочому рівнях, що свідчило про значну зацікавленість Вашингтона в українських справах. Протягом 2005–2008 рр. Київ чотири рази відвідав заступник Держсекретаря з питань Європи та Євразії Д. Фрід, чотири рази його помічник Д. Крамер (відповідальний за Україну, Росію, Білорусь та Молдову), тричі – заступник Держсекретаря з питань демократії, прав людини та праці П. Добрянська, заступник міністра торгівлі Е. Стюарт, а також численні представники американських міністерств оборони, фінансів, юстиції, енергетики.

У цей період заступник Державного секретаря Д. Фрід був відповідальний за вироблення загального курсу та підходів щодо розвитку відносин із Україною, а його помічник Д. Крамер займався внутрішньополітичними процесами.

Відносини України і США за часів правління В. Ющенка характеризувалися близькими поглядами та підходами до ключових проблем світової політики та регіонального розвитку, а формулу самих відносин можна було описати як стратегічна дружба та опіка, за якої Київ повністю слідував у фарватері політики Вашингтона. США щільно патрунували реформаторський курс адміністрації В. Ющенка, значно збільшивши своє залучення до українських справ.

У середині 2000-х рр. стратегічний зсув відбувся і в американській політиці у регіоні. За часів першої каденції Дж. Буша-молодшого США у політиці щодо країн регіону намагалися враховувати інтереси РФ, зважаючи на кампанію в Афганістані та спільну боротьбу з міжнародним тероризмом.

Але після переобрання Дж. Буша-молодшого на другий термін наприкінці 2004 р. його адміністрація починає схилитися до жорсткої політики щодо РФ, яку просував віце-президент Р. Чейні. Прихильники цієї лінії критикували Москву за тиск на сусідів, згортання демократії та вважали, що позиція Росії не має впливати на політику США щодо пострадянських країн [207, с. 27]. Найбільш яскраво ця лінія відобразилася у промові Р. Чейні у Вільнюсі у травні 2006 р., в якій він жорстко розкритикував внутрішню та зовнішню політику Кремля.

Аналогічна критика містилася у Стратегії національної безпеки США від 2006 р.: «Ми повинні заохочувати РФ поважати цінності свободи та демократії у себе вдома і не заважати справі свободи і демократії в сусідніх країнах. Політика Росії щодо її сусідів є ще однією серйозною проблемою, особливо підтримка Москвою сепаратистських регіонів у Грузії та Молдові, використання енергоносіїв для тиску на сусідні держави та отримання контролю над їхніми стратегічними активами» [654]. Таким чином, Вашингтон чітко давав зрозуміти, що не визнає претензій Росії на побудову власної сфери впливу на теренах СНД.

У цей період остаточно завершився процес регіоналізації політики США щодо пострадянського простору. Крізь призму американської політики країни регіону були поділені на такі підгрупи:

- країни Центральної Азії (Казахстан, Узбекистан, Киргизстан, Таджикистан і Туркменістан), де перші дві країни відігравали роль «точок опори» США у регіоні. Так, частка американських компанії у видобутку нафти у Казахстані становить 30 %, а обсяг американських інвестицій у цю країну за останні 30 років складає 40 млрд доларів. Зближення Вашингтона з Узбекистаном відбулося у 2001–2002 рр., коли американці створили у країні військову авіа базу для забезпечення операцій в Афганістані. Після розстрілу урядовими військами протестувальників в Андижані у травні 2005 р. США змушені були пожертвувати базою, але американський вплив в Узбекистані зберігся;

- Азербайджан і Вірменія як ключові країни для Південного Кавказу. Так, інтерес США до Азербайджану полягає в значній частці американських компаній у видобутку нафти у країні. Водночас у Конгресі США традиційно сильним є вплив вірменського лобі. Щодо Баку і Єревана США намагалися займати рівновіддалену позицію, враховуючи конфлікт навколо Нагорного Карабаху;

- Україна, Грузія та Молдова – країни демократичного вибору. Перші дві з них з середини 2000-х рр. розглядалися Вашингтоном як нові союзники у регіоні. У свою чергу, політичний розвиток Молдови також демонстрував боротьбу та рівновагу між прихильниками прозахідного та проросійського вектора розвитку, тому США підтримували проєвропейські сили у країні;

➤ Білорусь. Режим О. Лукашенка в очах Вашингтона вважався останньою диктатурою в Європі, а двосторонні відносини зведені до мінімуму. Згідно зі Стратегією національної безпеки США 2006 р., Білорусь опинилася у списку семи «тираній» (Іран, КНДР, Куба, Білорусь, Бірма, Сирія, Зімбабве), з якими необхідно було покінчити у рамках просування свободи у світі [654].

Для В. Ющенка розвиток стратегічного партнерства зі США став одним з головних напрямків зовнішньої політики. Його адміністрація поділяла позицію США з основних міжнародних і регіональних проблем. Протягом 2005–2008 рр. Сполучені Штати відвідали: три рази президент В. Ющенко (4-7 квітня 2005 року, 13-17 вересня 2005 року, 29-30 вересня 2008 року), прем'єр-міністри Ю. Єхануров (1-2 листопада 2005 року) і В. Янукович (3-7 грудня 2006 року), вісім разів міністри закордонних справ (чотири рази Б. Тарасюк, по два рази – В. Огризко та А. Яценюк), міністри оборони А. Гриценко та Ю. Єхануров, секретарі РНБО А. Кінах, В. Гайдук та інші урядовці. За цей час В. Ющенко мав п'ять зустрічей з президентом Дж. Бушем-молодшим і чотири – з віце-президентом Р. Чейні.

У свою чергу, в США вважали, що зі зміною влади у Києві відкривається «вікно можливостей» для завершення внутрішніх перетворень в Україні, спрямованих на побудову прозахідної ринкової демократії. Україні та Грузії відводилася роль нових союзників США на пострадянському просторі, а їхній успіх в економічних і політичних реформах мав би стати прикладом для інших країн. Як зазначав американський експерт С. Ларрабі, підтримка «Помаранчевої революції» відповідає стратегічним інтересам США. Демократична Україна допоможе стабілізувати східну периферію Європи, а також надасть важливий імпульс для демократичних змін у регіоні СНД, зокрема й в Росії [619, с. 38].

Показово, що тональність дипломатичних контактів Вашингтона та Києва у цей період трансформувалась з формально-прохолодної, яка превалювала у 2001–2004 рр., на менторську, у рамках якої американська сторона дорадчою допомогою спонукала українську владу пришвидшити прогрес у питаннях економічних реформ і зміцнення демократичних інститутів. Іноді це проявлялося

у нав'язливому просуванні реформ з боку американських представників більше, ніж це хотіли самі українські урядовці.

Хоча не слід переоцінювати інтенсифікацію політичного діалогу того часу з точки зору місця Києва серед зовнішньополітичних пріоритетів США. Основну увагу Вашингтон приділяв ситуації в Афганістані та Іраку. У цих умовах Україна займала третє-четверте місце в ієрархії пріоритетів. Для порівняння, протягом другої каденції Дж. Буш-молодший провів 13 зустрічей з В. Путіним [613, с. 65].

Попри значну активізацію діалогу адміністрація Дж. Буша-молодшого не захотіла інституційно закріпити позитивні зміни у кліматі двосторонніх відносин – у вигляді спільних комісій чи інших інституційних форматів співпраці на високому рівні, обмежившись зустрічами високопосадовців. Причинами цього стали розчарування Вашингтона у «помаранчевій» команді, яка протягом року після революції остаточно розсварилася, і часта зміна урядових команд у Києві. Зокрема, у 2005–2008 рр. в Україні змінилося чотири прем'єр-міністри та п'ять очільників МЗС, що не сприяло налагодженню стійкого діалогу.

Також з американського боку все ще зберігалася недовіра до української влади у політичній сфері. Українські урядовці багато говорили про економічні реформи, боротьбу з корупцією та демократизацію, використовуючи правильну риторіку, однак не робили практичних кроків у цих напрямках.

Менторський стиль спілкування та великі очікування США щодо прогресу Києва у сфері реформ призвели до збільшення рівня американського залучення до внутрішньополітичних процесів в Україні. Якщо за часів Л. Кучми посольство США переважно займалося висловленням позиції з міжнародних питань і оцінок розвитку політичних процесів і конкретних подій всередині України, то відтепер воно стало намагатися спрямовувати ці процеси у бажаний для інтересів США напрямок, впливаючи на позиції політичних акторів. Зокрема, протягом 2005 р. американські дипломати, включно з Держсекретарем К. Райс, докладали багато зусиль для того, щоб помирити В. Ющенко та Ю. Тимошенко і тим самим уникнути розвалу «помаранчевої» коаліції [561; 650].

Після парламентських виборів 2006 р. посол США Дж. Гербст і помічник заступника Держсекретаря Д. Крамер обговорювали з лідерами партій формування парламентсько-урядової коаліції, просуваючи варіант відновлення «помаранчевої» коаліції у складі партії «Наша Україна», Блоку Ю. Тимошенко та соціалістів. Коли ж у липні 2006 р. Партія регіонів, комуністи та соціалісти сформували «Антикризову коаліцію» та уряд В. Януковича, американські дипломати, паралельно із президентом В. Ющенком, просували ідею формування «широкої коаліції» у складі «Нашої України», Партії регіонів і СПУ.

Після дострокових парламентських виборів 2007 р. і формування другого уряду Ю. Тимошенко американські урядовці сприяли єдності «демократичної коаліції», наполегливо радили президенту В. Ющенку не загострювати конфлікти з прем'єр-міністром і не руйнувати парламентську коаліцію, а сконцентруватися на економічних реформах, акцентуючи увагу на тому, що безлад у владі шкодить як ефективності роботи уряду, так і двостороннім відносинам.

Як відзначає у цьому контексті західний дослідник З. Повілас, політика США щодо України та Грузії у цей період не сприяла консолідації демократії. Політику адміністрації Буша-молодшого щодо цих країн можна схарактеризувати як оновлену версію доктрини Кіркпатріка, за допомогою якої у 1980-х рр. Сполучені Штати обґрунтовували підтримку авторитарних режимів у країнах Третього світу, які мали антикомуністичну орієнтацію. Враховуючи розстановку політичних сил в Україні у 2005–2008 рр., Вашингтон був змушений обирати менше з двох зол: або підтримувати неефективного, але проамериканського президента В. Ющенка, або скочування країни до політичного хаосу чи навіть проросійського реваншу, який уособлював В. Янукович [676, с. 892].

Після 2006 р., розчарувавшись у «помаранчевій» команді, її здатності діяти спільно, адміністрація Дж. Буша-молодшого підтримувала контакти з усіма провідними лідерами (В. Ющенко, Ю. Тимошенко, В. Янукович, О. Мороз) та парламентськими силами, окрім комуністів. Враховуючи турбулентність у Києві у цей період, статус влади/опозиції цих політиків не мав вирішального значення. Так, після візиту до США прем'єр-міністра В. Януковича у грудні 2006 р. вже 27

лютого – 2 березня 2007 року Вашингтон відвідала Ю. Тимошенко, яка просувала ідею розпуску Верховної Ради. Попри її неофіційний статус лідера опозиційної сили, з нею зустрілися віце-президент Р. Чейні, Держсекретар К. Райс, радник президента США з питань національної безпеки С. Хедлі, сенатори.

Більш широке залучення посольства США в українські політичні процеси мало і зворотні наслідки. Впливові вітчизняні політики та бізнесмени активно намагалися використовувати його для просування своїх інтересів, донесення оцінок ситуації до офіційного Вашингтона. Олігархи та урядовці на зустрічах з американським послом скаржилися йому один на одного, прагнучи заручитися підтримкою та налаштувати проти своїх опонентів.

2008 р. відзначився інтенсифікацією політичного діалогу на високому рівні між Україною та США. Це було зумовлено як наближенням завершення каденції Дж. Буша-молодшого, так і стабілізацією політичної ситуації в Україні.

1 квітня 2008 р. Україну з візитом відвідав президент Дж. Буш-молодший. Його приїзд відбувся напередодні Бухарестського саміту НАТО (4 квітня), на якому мали розглянути звернення України та Грузії щодо надання ПДЧ. Цей візит у Києві очікували з квітня 2005 р., коли американський лідер під час зустрічі з В. Ющенком пообіцяв відвідати Україну наступного року. Складна політична ситуація у 2006–2007 рр. змусила відкласти ці плани на кінець каденції.

У Києві Дж. Буш-молодший провів зустрічі з президентом В. Ющенком та прем'єр-міністром Ю. Тимошенко. Президенти обговорили приєднання України до Плану дій щодо членства в НАТО, розміщення американської системи ПРО у Східній Європі, вступ України до СОТ, енергетичну співпрацю, стан двосторонніх відносин, внутрішні реформи, торговельно-економічні питання.

Наріжним каменем візиту Буша-молодшого стала демонстрація підтримки євроатлантичних прагнень України. У Києві американський президент заявив, що зробить все можливе для того, щоб Україна та Грузія отримали План дій щодо членства в НАТО на Бухарестському саміті, і це питання не є предметом торгу з Росією. 2 квітня Палата представників США ухвалила резолюцію на підтримку

приєднання України та Грузії до ПДЧ, де закликала адміністрацію «проявити лідерство для того, щоб ці країни отримали ПДЧ якомога скоріше» [2, с. 133].

Під час візиту було підписано три документи – Дорожню карту пріоритетів українсько-американського співробітництва на 2008–2009 рр. і міжурядові угоди про торговельне та інвестиційне співробітництво та про співпрацю у використанні космічного простору в мирних цілях. Напередодні візиту НАЕК «Енергоатом» і «Westinghouse» підписали перший комерційний контракт на постачання в 2011–2015 рр. ядерного палива. Він передбачав поставки на Південно-Українську та Запорізьку АЕС 630 тепловидільних збірок для перезавантаження щороку не менше трьох енергоблоків [450, с. 41].

Дорожня карта [337] містила перелік із 12 пріоритетних сфер співпраці, а також ряд завдань і практичних кроків. Такими сферами взаємної співпраці стали: європейська та євроатлантична інтеграція; посилення нерозповсюдження ЗМЗ; верховенства права в Україні; політичний діалог; енергетика; торговельно-економічні питання; реформи в оборонній сферах; регіональні конфлікти; співпраця у сферах космосу та високих технологій, боротьба з ВІЛ/СНІДом і туберкульозом; вшанування пам'яті Голодомору в Україні 1932–1933 рр.

У документі США заявили про подальшу підтримку прагнень України до членства в НАТО та пообіцяли надати технічну допомогу у таких сферах, як боротьба з корупцією, судова реформа, реформи у військовій галузі, модернізація муніципальних опалювальних систем.

Іншим важливим документом, підписаним під час цього візиту, стала Угода про торговельне та інвестиційне співробітництво (ТІСА) [403]. Згідно з нею, для обговорення торговельно-економічних відносин між країнами створюався міжурядовий механізм – Українсько-американська Рада з торгівлі та інвестицій. З українського боку її мав очолювати представник Міністерства економіки, з американського – представник Офісу торговельного представника США. Рада мала збиратися не рідше одного разу на рік почергово у кожній з країн.

У 2005–2008 рр. адміністрація Дж. Буша-молодшого надавала Україні суттєве геополітичне заступництво. Сполучені Штати повністю підтримали Київ у

газовій війні з РФ взимку 2005-2006 рр., засудивши тиск Кремля. 4 травня 2006 р., виступаючи у Вільнюсі на саміті голів країн Балто-Чорноморського регіону, віцепрезидент США Р. Чейні жорстко розкритикував внутрішню та зовнішню політику РФ, звинувативши Москву у відході від демократії, порушенні прав людини, підриві територіальної цілісності та демократизації сусідів, використанні енергоресурсів у політичних цілях [629, с. 527].

Після приходу до влади в Україні В. Ющенко навесні 2005 р. був відновлений спільний з компанією «Westinghouse» проєкт переведення частини енергоблоків АЕС на американське паливо, призупинений у 2002–2004 роках. Як результат, у червні 2005 р. перші шість тепловидільних збірок виробництва «Westinghouse» були завантажені у третій енергоблок Південно-Української АЕС для дослідницької експлуатації [131, с. 98]. Тоді ж у 2005 р. уряд України продовжив дію двосторонньої Угоди від 5 червня 2000 року щодо проєкту кваліфікації ядерного палива, а американський уряд відновив його фінансування.

США докладали значних зусиль з надання Україні та Грузії перспектив вступу до НАТО. Вже на Ризькому саміті НАТО 28-29 листопада 2006 року США вперше ініціювали питання про надання цим двом країнам перспектив членства в Альянсі. Однак через спротив Німеччини, Франції, Іспанії та Бельгії у декларації за підсумками саміту було лише зазначено, що двері НАТО залишаються відчиненими для нових європейських учасників.

10 лютого 2007 року президент РФ В. Путін виступив із промовою на Мюнхенській конференції з безпеки, в якій жорстко розкритикував модель однополярного світу на чолі з США та Заходом, їхнє агресивне нав'язування цінностей іншим країнам, надмірне використання сили і порушення принципів міжнародного права на догоду власним цілям. Також російський лідер виступив проти розширення НАТО на Схід, що зачіпало життєво важливі інтереси Москви.

У березні 2007 р. Конгрес США ухвалив Акт про консолідацію свободи в НАТО (NATO Freedom Consolidation Act 2007), в якому конгресмени підтримали потенційне приєднання до альянсу Албанії, Хорватії, Грузії, Македонії та

України, доручивши уряду надати цим 5 країнам сприяння у цьому процесі [452, с. 14]. На ці потреби у бюджеті США 2008 р. закладалося 12 млн дол. допомоги.

На саміті НАТО у Бухаресті попри рішучу американську підтримку [677] Німеччина та Франція на догоду РФ заблокували надання Україні та Грузії Плану дій з членства. Тоді на підтримку прагнень Києва та Тбілісі виступили 11 з 25 країн-членів Альянсу (США, Канада, Латвія, Литва, Естонія, Польща, Румунія, Чехія, Словаччина, Болгарія та Словенія). Не підтримали заявку на ПДЧ Франція, Німеччина, Нідерланди, Бельгія, Італія, Іспанія, Португалія, Люксембург. У цьому зв'язку французький прем'єр-міністр Ф. Фійон зазначав, що вступ України до НАТО порушить баланс сил у Європі та суперечитиме інтересам Москви, з якою Париж прагне підтримувати діалог [597, с. 439].

У тексті рішення саміту містилися половинчасті формулювання про те, що Україна та Грузія стануть членами НАТО, але вирішення питання щодо ПДЧ було відкладено на більш пізній період. Таким чином, формально не відмовивши Києву та Тбілісі у їхніх євроатлантичних прагненнях, НАТО залишив їх у режимі очікування, який без надання ПДЧ міг тривати безкінечно. Значною мірою такий підсумок саміту став провалом для американської дипломатії. Натомість 16 травня 2008 року за підтримки США та після чотирнадцяти років переговорів Україна стала членом Світової організації торгівлі.

4-5 вересня 2008 року відбувся візит до Києва віце-президента США Р. Чейні, де він зустрівся з президентом В. Ющенком і прем'єр-міністром Ю. Тимошенко. Під час цих зустрічей сторони обговорили серпневу російсько-грузинську війну, політичну ситуацію в Україні, продовження проєкту кваліфікації ядерного палива, створення робочої групи з енергетичних питань.

У вересні 2008 р. президент В. Ющенко здійснив два робочі візити до США. 22-24 вересня він узяв участь у щорічній сесії Генеральної Асамблеї ООН, а 28-29 вересня відвідав Вашингтон, де зустрівся з президентом Дж. Бушем-молодшим. Лідери США та України під час переговорів розглянули питання інтеграції України до НАТО, регіональної безпеки, енергетики, імплементації дорожньої карти двостороннього співробітництва, економічні відносини.

Враховуючи вкрай позитивну динаміку українсько-американських відносин у 2005–2008 рр., адміністрація Дж. Буша-молодшого напередодні завершення своєї каденції вирішила закріпити її на офіційному рівні. До цього засади двосторонньої співпраці визначала Хартія українсько-американського партнерства, дружби і співробітництва, підписана у 1994 р. Станом на 2008 р. вона вже не відповідала реаліям часу, порядку денному та рівню відносин країн.

Новою політичною рамкою для двосторонніх відносин стала Хартія Україна–США про стратегічне партнерство, підписана 19 грудня 2008 року у Вашингтоні Держсекретарем США К. Райс і міністром закордонних справ України В. Огризком. Її робочу основу склала дорожня карта українсько-американського співробітництва від 1 квітня 2008 року. Зокрема у Хартії наголошувалося, що Україна вітає намір США посилити свою дипломатичну присутність в Україні та відкрити консульство в Криму (Сімферополі) [426].

Адміністрація Дж. Буша-молодшого розглядала підписання цієї Хартії з точки зору декількох цілей. У стратегічному вимірі вона мала демонструвати послідовність політики США щодо України і прогрес у відносинах, порівняно з Хартією 1994 року. На тактичному рівні Хартія мала стати знаком підтримки України та Грузії (аналогічний документ із нею США підписали 9 січня 2009 р.) після провалу американських зусиль у наданні цим країнам ПДЧ на саміті НАТО у Бухаресті. Зрештою, Хартія 2008 р. стала частиною політичної спадщини, яку адміністрація Дж. Буша-молодшого передала адміністрації демократа Б. Обама.

Нова адміністрація Б. Обама розпочала свою роботу з серйозного перегляду пріоритетних напрямків міжнародної політики і відносин з іншими центрами сили. Нова зовнішньополітична стратегія Вашингтона передбачала організований відступ з Європи та Близького Сходу та переорієнтацію уваги на АТР для збереження глобального лідерства. Її втіленням став курс на «розворот до Азії».

Стратегія національної безпеки США 2010 р. [655] відводила незначне місце країнам СНД і містила вкрай лаконічні тези щодо підходів адміністрації Б. Обама до регіону. Зокрема декларувалася необхідність вибудовування багатовимірних і стабільних відносин з Росією на основі взаємних інтересів країн.

Паралельно повторювалася усталена теза про підтримку США суверенітету та територіальної цілісності пострадянських країн. Але в цілому адміністрація Б. Обама обрала політику налагодження відносин з Росією як одним із центрів впливу у світі та провідним гравцем на пострадянському просторі.

На відміну від республіканських попередників з їхнім підходом односторонніх дій та сили, адміністрація Б. Обама робила ставку на проведення більш гнучкої та багатосторонньої політики, прагнучи сформувати якомога широкі партнерства для спільної протидії глобальним викликам. У своїх промовах Б. Обама неодноразово висловлював позицію, що Сполучені Штати не можуть діяти на міжнародній арені самотужки, повинні використовувати багатосторонній підхід, зміцнюючи існуючі та створюючи нові союзи [272, с. 206]. У цьому контексті Б. Обама виступав за відновлення діалогу з партнерами, опонентами та навіть ворожими режимами для зміцнення міжнародної безпеки та порядку.

Виступаючи у Сенаті, Державний секретар Х. Клінтон заявила, що США по-новому вибудовуватимуть відносини з великими націями, та розділила мережі партнерства на 4 рівні: 1) зміцнення зв'язків з традиційними союзниками в Європі та Азії; 2) поглиблення відносин із впливовими регіональними державами (Бразилія, Єгипет, Туреччина, Індія, Індонезія); 3) налагодження конструктивних відносин з Китаєм і РФ; 4) використання міжнародних організацій [536, с. 505].

В основу політики щодо Росії було покладена стратегія конструктивного залучення Москви до співпраці з тих питань, які містили спільні інтереси та виклики, – скорочення стратегічних озброєнь, боротьба з тероризмом, ядерна програма Ірану, нерозповсюдження ЗМЗ, енергетика, торгівля, зміни клімату. Б. Обама виходив з переконання, що Росія не становить загрози американським стратегічним інтересам та безпеці. Нові рамки співпраці США та РФ мали формуватися не за рахунок інших зовнішньополітичних інтересів США чи поступок у напрямку «умиротворення» Кремля. У Білому Домі виходили з того, що розбіжності у двосторонніх відносинах не повинні ставати каменем спотикання на шляху розвитку співпраці у сферах збігу інтересів [487, с. 346].

Реалізацією нових підходів в американо-російських відносинах стала політика «перезавантаження», про яку вперше заявив новий віце-президент США Дж. Байден на Мюнхенській конференції з безпеки 7 лютого 2009 р., а через місяць про неї оголосили керівники зовнішньополітичних відомств країн Х. Клінтон і С. Лавров [70, с. 125]. На практиці вона призвела до тимчасового поліпшення відносин США та Росії (2009–2012) після кризи діалогу кінця 2000-х років, але без якісного прориву у взаємодії. Її результатом стали підписання Договору про скорочення стратегічних наступальних озброєнь (СНО-3, 8 квітня 2010 року), створення президентської комісії у складі 16 робочих груп (комісія Обама–Медведєв), поступки щодо розміщення елементів американської системи ПРО у Східній Європі та зближення позицій з деяких міжнародних питань.

США не прив'язували налагодження діалогу з РФ зі значимих міжнародних проблем до її політики на пострадянському просторі та внутрішньої демократизації, розділивши ці питання. Адміністрація Б. Обама заради отримання допомоги Москви у першочергових питаннях демонструвала готовність до певних тактичних поступок на пострадянському просторі – США нейтрально сприйняли проголошення Україною позаблокового статусу, пом'якшили риторику щодо амбіцій Росії у регіоні, приглушили критику російської внутрішньої політики та ін. Додатковим чинником корекції американської політики у регіоні було сподівання адміністрації Б. Обама втримати Москву від тісного союзу з Китаєм.

Однак після президентських виборів у Росії в березні 2012 р. і повернення до Кремля В. Путіна політика «перезавантаження» була згорнута, а Москва знову почала розглядати пострадянський простір як «поле бою» за сферу впливу. З іншого боку, на фоні налагодження у 2009–2011 рр. відносин з Росією, США не відмовились від розвитку стратегічного партнерства з Україною і Грузією.

27 квітня 2009 р. Україну з візитом відвідав перший заступник Державного секретаря США Дж. Стайнберг. Він провів зустрічі з президентом В. Ющенком, прем'єр-міністром Ю. Тимошенко, головою Верховної Ради В. Литвином та лідером Партії Регіонів В. Януковичем. Тематами обговорень стали співпраця України з МВФ, євроатлантична інтеграція, «перезавантаження» відносин США і

РФ. За словами американського дипломата, метою його візиту було «підтвердити цінність для США відносин з Україною та підкреслити намір президента Б. Обама підтримати та розвивати той рівень співпраці, який ми маємо» [132, с. 111]. Стайнберг відзначив прагнення нової адміністрації поглиблювати співпрацю між країнами на основі Хартії про стратегічне партнерство, назвавши пріоритетними сферами співпраці сферу безпеки, енергетику та торгівлю.

Коментуючи «перезавантаження» відносин з РФ, Дж. Стайнберг зазначив, що нормальні відносин між США та Росією будуть позитивним фактором для України та інших пострадянських країн, але США не будуть укладати угод з Кремлем за рахунок інтересів своїх партнерів у регіоні [451, с. 76]. Тому адміністрація Б. Обама має намір покращити відносини з Росією і при цьому розвивати свої відносини з Україною.

Наприкінці липня 2009 р. Україну та Грузію з візитами відвідав віцепрезидент США Дж. Байден. Головний меседж його зустрічей у Києві та Тбілісі був однаковий: відносини США з країнами за жодних умов не будуть принесені у жертву заради «перезавантаження» відносин з РФ і будуть розвиватися.

21-22 липня 2009 року Дж. Байден відвідав Київ, де він зустрівся з президентом В. Ющенком, прем'єр-міністром Ю. Тимошенко, спікером В. Литвином, лідером Партії Регіонів В. Януковичем, екс-спікером А. Яценюком, представниками громадянського суспільства та бізнесу. Тематами переговорів віцепрезидента США з українськими урядовцями стали співпраця з МВФ, економічні реформи, президентські вибори 2010 р. в Україні, «перезавантаження» американо-російських відносин. Дж. Байден заявив, що США хочуть бачити Україну сильною, незалежною та демократичною, та підтвердив американську підтримку курсу Києва на інтеграцію до НАТО [53, с. 136]. Віцепрезидент підтвердив, що США розглядають Україну як стратегічного партнера в Європі. Він запевнив, що поліпшення американо-російських відносин не буде відбуватися за рахунок інтересів України, та відкинув поділ на сфери впливу, заявивши, що ніхто не має права вказувати країнам регіону, у які союзи вступати. Прикметно, що за два тижні до цього президент Б. Обама відвідав Москву, де висловив аналогічну

позицію. У жовтні 2009 р. цю позицію щодо «перезавантаження» відносин з РФ повторив помічник заступника Держсекретаря США Д. Рассел.

За підсумками переговорів В. Ющенко і Дж. Байдена в Києві було оголошено про створення двосторонньої комісії на рівні керівників МЗС для реалізації порядку денного стратегічного партнерства.

Разом із тим, попри риторику про розвиток відносин Сполучені Штати за часів першої каденції Б. Обама зменшили інтенсивність політичної співпраці з Україною та Грузією, щоб поліпшити атмосферу американо-російських відносин. Зокрема, у квітні 2009 р. Вашингтон відмовився від пропозиції Києва щодо створення спільної комісії у президентському форматі (комісії Ющенко–Обама), обмежившись у підсумку комісією на рівні голів зовнішньополітичних відомств.

Таким чином, у цей період, не міняючи у принципі підхід до України та Грузії, пострадянського простору, США заради вибудовування нових відносин з Москвою погодилися тимчасово зафіксувати наявний статус-кво у регіоні. Для Києва та Тбілісі це означало, що Вашингтон волів би втримати досягнутий рівень партнерства, але й не форсувати його поглиблення.

У випадку України чинниками ускладнення для формування американської політики виступали гостра ворожнеча між президентом В. Ющенком та прем'єр-міністром Ю. Тимошенко, а також президентські вибори, які мали відбутися у січні 2010 року. Це змушувало Вашингтон зайняти вичікувальну позицію. Як наслідок, американській політиці щодо України у 2009 р. бракувало цілісності та деталізації – конкретизації меседжів і рамок взаємодії.

Окрім того, президента В. Ющенко в новій адміністрації Б. Обама схильні були вважати креатурою республіканців. На президентських виборах 2008 р. у США український президент та його оточення орієнтувалися на республіканську адміністрацію. Зокрема 22-24 вересня 2008 року у кулуарах сесії Генеральної Асамблеї ООН В. Ющенко та грузинський президент М. Саакашвілі провели зустріч із кандидатами у президенти та віце-президенти США від Республіканської партії Дж. Маккейном і С. Пейлін. До цього, 20 серпня, В. Ющенко в Києві прийняв представників команди Маккейна.

Перше засідання Комісії стратегічного партнерства (КСП) Україна–США відбулося 9 грудня 2009 року під співголовуванням міністра закордонних справ України П. Порошенка та Держсекретаря Х. Клінтон. Це засідання КСП носило установчий і символічний характер. Серед питань порядку денного засідання єдиним практичним було обговорення інтеграції України до енергетичної системи ЄС та реформ з посилення енергоефективності української економіки.

У 2009 р. в українсько-американських відносинах відбувся операційний спад. У першій половині року нова адміністрація у Вашингтоні формувала власні підходи та переглядала політику на різних міжнародних напрямках. Липневий візит Дж. Байдена був спробою зондування політичної ситуації в Києві. Починаючи з другої половини 2009 р., нова адміністрація США утримувалась від запуску повноцінної співпраці в рамках КСП, оскільки в Україні наближалися президентські вибори. Від того, хто б переміг на виборах і як вони пройшли, залежало, як саме американці будуть вибудовувати діалог з Україною.

Після «Помаранчевої революції» США збільшили розмір допомоги Україні, сподіваючись, що це прискорить економічні та політичні перетворення в напрямку побудови консолідованої демократії та ринкової економіки. У 2005 р. допомога США на підтримку реформ в Україні становила 204 млн дол. Але в міру швидкого розчарування Вашингтона в новій українській владі розмір допомоги у наступні роки почав зменшуватися. У 2006 р. уряд США виділив на ці потреби 153 млн дол., а у 2007 р. – 145,3 млн дол., у 2008 р. – 119 млн дол. [675, с. 84].

Поступове зменшення обсягів американської допомоги було зумовлено перш за все внутрішніми процесами – розпадом «помаранчевої» команди, політичною кризою 2007 р., відсутністю вагомих економічних і політичних змін, стриманим ставленням США до «Антикризової коаліції» та уряду В. Януковича.

У 2009 р. розмір американської допомоги Україні становив 86,5 млн дол. Різке зменшення її обсягів було викликано суттєвим скороченням адміністрацією Б. Обама витрат на програми міжнародної допомоги на фоні економічної кризи, а не подіями в Україні чи проблемами у двосторонніх відносинах. У цілому у 2005–2009 рр. Україна отримала від США трохи більше 700 млн дол. допомоги,

зайнявши за її обсягами перше місце у регіоні. У цей період на Україну припадало від 25 % до 32 % витрат США на допомогу пострадянським країнам.

У 2005–2008 рр. в Україні діяли 78 програм американської допомоги від 10 урядових структур. Найбільшу кількість реалізовували USAID – 42, Міністерство енергетики – 17, Державний департамент – 8, Міністерство оборони – 3 [675, с. 85]. Основними реципієнтами допомоги виступали державні органи України, які отримали 80% від загальної суми. Інша частина коштів була спрямована місцевим громадам (7 %), громадському сектору (9 %) та бізнесу (4 %) [482, с. 16].

За каденції В. Ющенка програми допомоги США концентрувалися на трьох основних напрямках: 1) забезпечення безпеки; 2) підтримка економічних реформ; 3) підтримка демократії, прав людини та ефективного управління. На ці три напрямки припадало понад 90 % коштів. При цьому порівняно з першою половиною 2000-х рр. зросли фінансування і частка у загальній допомозі програм з підтримки економічних реформ і демократії. США на правах патрона прагнули допомогти Україні побудувати стабільну та ефективну демократію.

У сфері економічного розвитку проекти допомоги США стосувалися вдосконалення монетарної і фіскальної політики, підтримки реформування пенсійної системи, малого і середнього бізнесу, сільського господарства, розвитку фінансового сектору, підвищення енергоефективності, поліпшення інвестиційного клімату. Особлива увага приділялася проектам, пов'язаним із земельною реформою. Зокрема, у цей період USAID запровадив в Україні програми створення кадастру земель, сертифікації сільськогосподарських земель та підготовки кадрів, які здійснюють оформлення й видачу відповідних документів.

Вагоме місце у структурі американської допомоги у 2005–2009 рр. займали програми з підтримки належного урядування, демократії та громадянського суспільства. На цей напрямок стабільно спрямовувалося чверть коштів допомоги. Порівняно з попереднім періодом, спектр цих програм став більш різноманітним.

За президентства В. Ющенка Україна та Грузія отримували найбільшу в регіоні американську допомогу на зміцнення демократичних інститутів і реформи адміністративних систем [477, с. 1093]. У США вважали, що масштабні та якісні

зміни на інституційному рівні (суди, правоохоронні органи, парламент, уряд) дозволять укорінити демократизаційні процеси та підвищити ефективність державного управління, зробивши демократичні зміни незворотними.

Тематика цих програм охоплювала такі питання, як верховенство права, захист прав людини в Україні, розвиток неурядових організацій і незалежних ЗМІ, гендерна рівність, освітні програми, реформування правоохоронної системи, судова реформа, підвищення прозорості і звітності у роботі державних органів, боротьба з корупцією, розвиток парламентаризму та потенціалу місцевих громад.

Зокрема щорічно США надавали у вигляді грантів від 2 до 3 млн доларів неурядовим організаціям на проекти у сфері захисту прав людини в Україні. Також у цей період продовжувалася реалізація Програми сприяння парламенту (1994–2008). Після закінчення цього терміну вона була трансформована у Програму сприяння парламенту II, розраховану на 2008–2013 роки.

З іншого боку, на фоні політичного хаосу в Україні, відсутності помітних результатів у проведенні реформ розмір допомоги на підтримку демократії почав поступово зменшуватися: 46,5 млн дол. – у 2005 р., 36 млн дол. – у 2006 р., 33 млн дол. – у 2007 р., 20,4 млн дол. – у 2008 р., 24,1 млн дол. – у 2009 році.

6 червня 2006 року була підписана міжурядова Угода про виконання стратегічного завдання для здійснення програми протидії корупції та забезпечення верховенства права. Її метою декларувалося «зміцнення верховенства права у судовій, виконавчій і законодавчій гілках влади в Україні шляхом внесення змін до законів і практики для підвищення прозорості органів влади та зниження рівня корупції» [39, с. 13]. З американського боку виконавцем угоди була визначена урядова корпорація «Виклики тисячоліття».

Ця програма була розрахована на 3 роки та мала бюджет 45 млн дол. У її рамках США профінансували експертну допомогу у здійсненні судової реформи, технічну допомогу судам, проекти зі створення та запровадження реєстрів судових рішень і виконавчих проваджень. Найбільш масштабним у цій сфері виявився проєкт «Україна: верховенство права», який реалізовувався у 2006–2010

роках. У його рамках були організовані навчальні курси з підвищення кваліфікації для 2500 українських суддів і працівників судів [48, с. 120].

Іншим пріоритетом американської допомоги стала боротьба з корупцією. Уряд США надавав технічну допомогу у створенні в органах виконавчої влади підрозділів внутрішніх розслідувань для боротьби з корупцією. Такі підрозділи у 2008 р. були створені у Міністерстві юстиції та МВС України. Також за участі американських фахівців був розроблений пакет антикорупційних законів, схвалений Верховною Радою 11 червня 2009 року. Однак введення їх у дію двічі відкладалося, а у грудні 2010 р. нова українська влада скасувала цей пакет. Також у 2007–2008 рр. американські представники почали просувати ідею створення в Україні окремого органу для боротьби з корупцією.

Прихід до влади у Києві прозахідних сил на чолі з президентом В. Ющенко відновили прихильність Вашингтона до України: новий український президент сприймався там як перспективний реформатор і лояльний клієнт. У В. Ющенка склалися гарні відносини з Дж. Бушем-молодшим і дружні – з віце-президентом Р. Чейні, що підкреслювало позитивну атмосферу в українсько-американських відносинах у цей період. Фактично у 2005 р. двосторонні відносини США та України повернулися до моделі обмеженого патронату зразка 1995-1998 рр.

У 2005-2008 рр. Київ відвідали усі ключові американські високопосадовці: президент Дж. Буш-молодший, віце-президент Р. Чейні, міністр оборони Р. Гейтс, Державний секретар К. Райс. З українського боку президент В. Ющенко здійснив у цей період три візити до Сполучених Штатів, по одному візиту – прем'єр-міністри Ю. Єхануров і В. Янукович, міністри оборони та секретарі РНБО.

Адміністрація Дж. Буша-молодшого покладала великі сподівання на нову українську владу і прагнула розширити двостороннє співробітництво. Вашингтон повністю влаштовувала наявна модель обмеженого патронату, яка не передбачала вагомих зобов'язань перед Україною. Але дуже швидко американська сторона зіштовхнулася з суттєвими труднощами у співпраці з Києвом, пов'язаними з розколом еліт щодо вибору зовнішньополітичних пріоритетів, нестабільністю в Україні та неспроможністю адміністрації В. Ющенко провести обіцяні реформи.

Попри прагнення Сполучених Штатів активізувати двосторонню військово-політичне співробітництво, воно залишалося нестабільним і обмеженим за напрямками. Після виводу наприкінці 2005 р. свого миротворчого контингенту з Іраку участь України в цій миротворчій операції стала символічною.

У 2006 р. були започатковані нові сухопутні навчання «Швидкий тризуб», де США та Україна виступили співорганізаторами. У 2006-2007 рр. вони проводилися в форматі командно-штабних ігор. У 2008 р. ці навчання відбулися в повноцінному форматі на Яворівському полігоні, залучивши 1 тис. військових.

Також у цей період відновилися військово-морські навчання «Sea Breeze». Однак у 2006 р. вони були зірвані опозиційними силами, які організували в Криму масові протести проти їхнього проведення. У 2007-2008 рр. навчання «Sea Breeze» відбулися без ексцесів. При цьому їхній масштаб залишався незначним – від 1 до 1,2 тис. військових і до 20 кораблів. У 2009 р. навчання «Швидкий тризуб» і «Sea Breeze» не проводилися, оскільки Верховна Рада через протистояння політичних сил не змогла схвалити рішення про допуск іноземних військ на територію України для участі в міжнародних військових навчаннях.

Спроба адміністрації Дж. Буша-молодшого розширити безпекову співпрацю з Україною за рахунок питання євроатлантичної інтеграції також виявилася невдалою. Таким чином, безпекова співпраця США та України в 2005-2009 рр. фактично обмежувалася військовими навчаннями та технічною допомогою щодо утилізації застарілих радянських озброєнь.

На цьому етапі США надавали Україні значну дипломатичну підтримку в її зближенні з ЄС і НАТО та «газових війнах» із Росією 2006 і 2009 рр. Паралельно розмір американської економічної допомоги залишався незначним і після 2005 р. стабільно зменшувався, що демонструвало зростаюче розчарування Вашингтона.

Президент В. Ющенко дотримувався відверто проамериканської орієнтації в зовнішній політиці. Крім того, за його каденції в Україні зберігалася електоральна демократія, однак у питанні реформ і забезпечення політичної стабільності країни він виявився вкрай неефективним.

4.2. Прагматизм versus демократія: українсько-американські відносини за президентства В. Януковича

Розуміючи, що діючий президент В. Ющенко не мав шансів на переобрання, Сполучені Штати дистанціювалися від президентської кампанії 2010 р. в Україні. У Вашингтоні обидва головні кандидати – лідер опозиції В. Янукович і прем'єр-міністр Ю. Тимошенко – сприймалися як прийнятні фігури, з якими можна вести діалог. Попри проросійський імідж В. Януковича серед американських експертів домінувало стійке переконання, що у разі перемоги його зовнішня політика буде сильно відрізнятися від передвиборчої риторики. Основними спонсорами його президентської кампанії були представники великого бізнесу, підприємства яких були зав'язані на внутрішні та західні ринки. Відповідно вони не були зацікавлені у посиленні російських позицій в Україні. Тому американські експерти вважали, що під впливом спонсорів В. Янукович у зовнішній політиці буде балансувати, уникаючи тісної дружби з Кремлем [531, с. 452]. Більш того, у контексті політики «перезавантаження» американо-російських відносин для адміністрації Б. Обама В. Янукович видавався більш вдалою фігурою, оскільки був схильний до пошуку компромісів із Москвою, але не за рахунок втрати незалежності України.

Офіційною позицію Державного департаменту щодо українських виборів була теза, що США готові співпрацювати з будь-яким з переможців, якщо вибори будуть відображати волю українського народу та відбудуться за демократичними стандартами. 7 лютого 2010 року відбувся другий тур президентських виборів, за підсумками якого перемогу здобув В. Янукович. 11 лютого, ще до офіційного рішення ЦВК, американський президент Б. Обама привітав його з обранням на посаду. Разом із тим, його перемога була непереконливою – 48,95 % голосів виборців проти 45,5 % у Ю. Тимошенко. В. Янукович став першим президентом України, який у другому турі виборів не зміг набрати понад 50 % підтримки.

Американську делегацію на інавгурації В. Януковича 25 лютого очолив радник президента США з питань національної безпеки Дж. Джоунс, що було високим рівнем представництва та свідчило про прагнення Вашингтона до налагодження відносин з новою українською владою.

5 березня 2010 року Сенат США ухвалив резолюцію, подану сенаторами Дж. Керрі та Р. Лугаром, яка відзначила суттєвий прогрес України на шляху до демократії, що проявилось у мирних президентських виборах і зміцненні демократичних інститутів. Сенатори пообіцяли і надалі підтримувати розвиток вільної та відкритої демократичної системи в Україні, підтвердили прагнення США розвивати двосторонні відносини у рамках Комісії зі стратегічного партнерства [304, с. 136]. Ознакою нового етапу у двосторонніх відносинах також стала ротація послів. Напередодні президентських виборів, 20 листопада 2009 р., вірчі грамоти президенту В. Ющенку вручив новий американський посол Дж. Теффт, який до того працював послом у Грузії. 11 червня 2010 р. В. Янукович призначив новим послом України в США О. Моцика.

Ставши президентом, В. Янукович, враховуючи розколотість суспільства після виборів і проросійський імідж, шукав шляхи зміцнення своїх позицій на міжнародній арені, прагнув заручитися підтримкою впливових держав.

12-13 квітня 2010 р. у Вашингтоні мав відбутися глобальний саміт з ядерної безпеки, ініційований президентом США Б. Обамою. Цей захід був спрямований на формування нових міжнародних інструментів протидії ядерним загрозам і мав засвідчити американське лідерство у цій сфері. У підсумку у Вашингтонському саміті взяли участь представники 47 країн (38 з яких були представлені главою держави або уряду) та керівники ООН, ЄС та МАГАТЕ [352, с. 101].

За місяць до саміту Україна дипломатичними каналами повідомила про власну ініціативу відмовитись від запасів високозбагаченого урану під гарантії, передбачені Будапештським меморандумом. Пропозиція була вкрай позитивно сприйнята у Вашингтоні. Напередодні саміту Б. Обама потребував прикладів успіху свого курсу з посилення ядерної безпеки у світі, й українська ініціатива виглядала таким. Окрім того, це могло стати гарним прецедентом для інших країн. Таким чином українська дипломатія обрала вдалий момент для ініціативи.

Після завершення процесу ядерного роззброєння у середині 1990-х рр. Україна залишила у себе до 90 кг високозбагаченого урану для наукових потреб. Теоретично цієї кількості урану вистачало на декілька ядерних боєзарядів. Запаси

зберігалися у лабораторіях ННЦ «Харківський фізико-технічний інститут» та Севастопольського національного університету ядерної енергії та промисловості, де використовувалися для проведення досліджень і створення медичних ізотопів.

Американці домагалися вивозу цих ядерних матеріалів з України від початку 2000-х років. Уперше уряд США зробив пропозицію українській стороні викупити 75 кг високозбагаченого урану, який зберігався в Харкові, у 2002 році. Однак тоді адміністрація Л. Кучми відмовилась від пропозиції. Пізніше, за часів президентства В. Ющенка, американські урядовці також піднімали це питання, але безрезультатно. Ідею, як «сподобатися» Б. Обамі, В. Януковичу підказав керівник МЗС К. Грищенко, який у 2000–2003 рр. працював послом України в США і знав нюанси історії з ураном.

Під час Вашингтонського саміту президент В. Янукович пообіцяв, що Україна до квітня 2012 р. (дати наступного саміту у Сеулі) повністю позбудеться всіх запасів високозбагаченого урану в обмін на технічну та фінансову допомогу США у цьому питанні. За домовленістю президентів, США мали надати Києву не лише допомогу у вивезенні ядерних матеріалів, а й профінансувати будівництво в Україні центру ядерних досліджень і надати для його роботи низькозбагачений уран. Спершу мова йшла про допомогу у розмірі 25 млн дол. США на ці цілі.

Після зустрічі президенти України та США ухвалили спільну заяву, у якій підтвердили стратегічне партнерство між країнами та заявили про наміри вибудовувати відносини на основі Хартії про стратегічне партнерство 2008 р. та спільної комісії. У документі «обидва лідери відзначили спільні інтереси та цінності їхніх країн, відображені у Хартії, а саме: демократію, економічну свободу, добробут, безпеку, територіальну цілісність, енергетичну безпеку, співпрацю в оборонній сфері, верховенство права і міжособистісні контакти» [592]. На початку червня 2010 р. Б. Обама у листі українському президенту ще раз висловив високу оцінку рішенню Києва вивезти з країни наявні запаси високозбагаченого урану, що зміцнить міжнародну ядерну безпеку [41, с. 4].

Такий жест Києва створив сприятливу атмосферу для налагодження співпраці з адміністрацією Б. Обами та засвідчив прихильність нової української

влади стратегічному партнерству зі США, відкривши на початку «вікно можливостей».

У червні 2010 р., напередодні приїзду Державного секретаря Х. Клінтон до України, посол Дж. Теффт виступив з програмною промовою [127], в якій виділив п'ять пріоритетних сфер для розвитку стратегічного партнерства між країнами:

- підтримка економічних реформ. США разом з МВФ підтримують проведення в Україні системних реформ для подолання наслідків світової кризи, зокрема реформу податкової системи, автоматичне відшкодування ПДВ, захист прав інтелектуальної власності, збільшення прозорості та дерегуляцію економіки;

- зміцнення демократії та свободи преси. Цей напрямок передбачав надання допомоги для реформування судової системи та правоохоронних органів, а також підтримку свободи ЗМІ як необхідних умов забезпечення демократії;

- енергетика та торгівля. США задекларували пріоритетну підтримку ринковим реформам у газовій галузі, стимулюванню іноземних інвестицій в енергетичний сектор, співпраці в атомній енергетиці, модернізації української ГТС, а також заявили про фінансування програми модернізації муніципальних опалювальних систем в Україні для покращення енергозбереження. Перспективними сферами для залучення американських інвестицій були названі енергетика та аграрна галузі;

- зміцнення безпеки і оборони. США підтримують розвиток співпраці з Україною у таких питаннях, як нерозповсюдження ЗМЗ, зокрема ядерних матеріалів, спільні військові навчання та наближення ЗСУ до стандартів НАТО;

- боротьба з корупцією. США розглядали боротьбу з корупцією як необхідну умову економічного процвітання та зміцнення демократії в Україні. У цьому зв'язку США наголошували на необхідності судової реформи, прозорих адміністративних процедур, реформування системи державних закупівель і дерегуляції економіки, що мали зменшити можливості для корупції. У цих питаннях США продовжать надавати технічну допомогу уряду України.

2 липня 2010 р. Київ з візитом відвідала Держсекретар США Х. Клінтон, під час якого вона зустрілася з президентом В. Януковичем, міністром закордонних

справ К. Грищенком і лідером опозиції Ю. Тимошенко, а також виступила перед студентами НТУ «КПІ». Тоді ж відбулося друге засідання Комісії стратегічного партнерства під співголовуванням Х. Клінтон і К. Грищенка. Напередодні її візиту Верховна Рада прийняла закон «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики», яким членство в НАТО було виключено з переліку основних завдань у сфері зовнішньої політики та національної безпеки України.

Американська дипломатка схарактеризувала новий зовнішньополітичний курс Києва як політику стратегічного балансування та заявила, що Сполучені Штати підтримують європейську інтеграцію України та її прагнення збалансувати інтереси між США, РФ і ЄС. На її думку, конструктивна співпраця Києва та Москви, з одного боку, і з європейськими партнерами – з іншого, не суперечать один одному. Коментуючи позаблоковий статус України, Х. Клінтон відзначила, що поважає це рішення, підкресливши, що «двері Північноатлантичного Альянсу для України залишаються відчиненими. Ви самі маєте обирати шлях для вашої безпеки» [84, с. 15]. Своєю чергою, В. Янукович зазначив, що Україна прагне стати європейською позаблоковою країною, а курс на європейську інтеграцію є безальтернативним, і він розраховує на підтримку США на цьому шляху.

За словами Х. Клінтон, головними питаннями стратегічного партнерства США та України були енергетика, інвестиції та торгівля, зміни клімату та безпека, особливо акцентувавши на енергетичних питаннях. Симптоматично, що у Києві у складі американської делегації був присутній посланник Держсекретаря з питань енергетики в Євразії Р. Морнінгстар. На засіданні КСП обговорювалися залучення американських компаній до видобування сланцевого газу і метану, буріння на шельфі Чорного моря, співпраця у ядерній енергетиці, використання нафтопроводу «Одеса – Броди» для поставок каспійської нафти [304, с. 139].

У спільній заяві за підсумками другого засідання КСП декларувалося прагнення сторін розширити співпрацю з широкого спектру взаємних пріоритетів. Наголошувалося на необхідності покращення інвестиційного клімату та боротьби з корупцією в Україні для зростання двосторонньої торгівлі та інвестицій [372]. Були визначені важливі питання в енергетиці для подальших обговорень –

підвищення енергоефективності економіки України, модернізація її ГТС, диверсифікації джерел постачання ядерного палива, розвиток звичайних та нетрадиційних енергоресурсів, завершення проєкту «Укриття» на ЧАЕС. Також було досягнуто домовленості щодо створення ще трьох робочих груп у рамках діяльності КСП – з питань мирної атомної енергетики; з питань політичного діалогу та верховенства права; науки та технологій. Окрема увага була приділена обговоренню дій з реалізації квітневих домовленостей президентів країн щодо вивозу всіх запасів високозбагаченого урану з України.

Показовим моментом у візиті Державного секретаря США Х. Клінтон до Києва стала відсутність конкретних угод, підписаних за підсумками. Прориву у відносинах не сталося, але американська сторона показала прагнення перевести їх на більш практичну основу, акцентувавши увагу на енергетичних і економічних питаннях. При цьому під час візиту Х. Клінтон уникала різких коментарів із питань демократії й свободи ЗМІ, щоб не обмежувати можливостей для співпраці.

Виступаючи перед студентами, Х. Клінтон відзначила, що Україна є важливим партнером для США та демократичним прикладом у регіоні [524, с. 33]. Серед потенційних сфер, де країни могли поглибити співпрацю, були названі економічні реформи, інвестиції та торгівля, модернізація енергетичного сектору України, освіта, охорона здоров'я та гендерні питання.

15 лютого 2011 року у Вашингтоні відбулося третє засідання КСП Україна–США, яке виявилось останнім на рівні голів МЗС за каденції В. Януковича. Під час засідання був обговорений широкий спектр питань – реалізація домовленостей лідерів країн щодо урану, будівництво у Харкові нейтронної установки, енергетична співпраця, проєкти з утилізації пального до ракет РС-22 і «СКАД», сприяння безпеці на Чорнобильській АЕС, відносини України з НАТО, військова співпраця, діяльність американських компаній в Україні, розробка плану дій із захисту прав інтелектуальної власності, візова лібералізація та ін.

Центральною темою засідання Комісії зі стратегічного партнерства стала енергетика. Урядовці обговорили розробку угоди щодо виробництва та розподілу продукції між Кабінетом Міністрів України і компанією «Chevron» та підписали

меморандум з геологорозвідки запасів сланцевого газу в Україні. У підсумку ці кроки дозволили у 2012–2013 р. наблизитись до підписання угоди з «Chevron» щодо видобутку сланцевого газу у Західній Україні.

У спільній заяві за підсумками третього засідання КСП [371] Сполучені Штати підтвердили свої зобов'язання надати технічну допомогу Україні у розмірі 50 млн доларів на проєкти, пов'язані з вивозом урану, готовність сприяти реалізації реформи прокуратури та підтримувати завершення проєктів на ЧАЕС в рамках фонду «Укриття», розвивати співробітництво в енергетиці. Американська сторона також підтвердила гарантії безпеки України згідно з Будапештським меморандумом та погодила провести двосторонні безпекові консультації.

У свою чергу, Україна запевнила, що розвиток стратегічного партнерства зі США залишається одним із її ключових зовнішньополітичних пріоритетів, заявила про намір розвивати співпрацю в енергетиці, перш за все щодо видобутку нетрадиційного газу.

Результати засідань КСП у 2010–2011 рр. і тональність дипломатичної риторики сторін свідчать до повернення українсько-американських відносин до практики часів існування УАМК у другій половині 1990-х років. Українські урядовці під час зустрічей брали на себе зобов'язання щодо заходів і кроків у конкретних питаннях, при цьому саботуючи їхнє виконання, що створювало ефект «руху по колу». Більш того, значна частина питань порядку денного (реформи в економіці та енергетиці, інвестиційний клімат, боротьба з корупцією) періодично обговорювалися з кінця 1990-х рр., але по суті не вирішувалися. Головною причиною був брак політичної волі Києва.

Комісія стратегічного партнерства у 2010–2011 рр. за функціоналом слугувала інституційним майданчиком для обговорення поточних питань і галузевих проєктів, а тому цей формат діалогу не міг забезпечити якісний прогрес у відносинах на стратегічному рівні і реалізацію масштабних програм співпраці.

Українсько-американські відносини у 2010–2013 рр. відзначились звуженням порядку денного. З нього зникли питання регіональної безпеки та євроатлантичної інтеграції. В усіх інших сферах (політичний діалог, військова

співпраця, підтримка реформ, підтримка демократії в Україні, торгівля та інвестиції), окрім енергетики, спостерігалась стагнація або регрес.

Адміністрація В. Януковича у 2010–2012 рр., хоч і дистанціювалася від США, разом із тим розглядала Вашингтон як важливого партнера у рамках геополітичного балансування між РФ і Заходом. Обіцянка розвивати стратегічне партнерство зі США містилася у передвиборчих програмах В. Януковича на президентських виборах 2010 р. і Партії регіонів на парламентських виборах 2012 року. Іншими опорами «збалансованого» курсу Києва у міжнародній політиці покликані були стати відносини стратегічного партнерства з Туреччиною та Китаєм, проголошені у 2011 році. Тому українські урядовці прагнули розвивати конструктивні відносини зі США, спираючись на прагматичні засади. При цьому Київ намагався винести внутрішньополітичні проблеми за рамки двосторонніх відносин, замістивши їх привабливими енергетичними проектами.

У свою чергу, метою політики США щодо України було збереження статус-кво. Вашингтон прагнув утримати адміністрацію В. Януковича як від занадто тісного зближення з Москвою, так і від скачування в авторитаризм у внутрішній політиці. Заради конструктивного діалогу з Москвою адміністрація Б. Обама зняла з порядку денного питання вступу України до НАТО [274, с. 132]. Американська сторона також прагнула деполітизувати порядок денний відносин з Києвом, сконцентрувавши увагу на таких питаннях, як нерозповсюдження ЗМЗ, боротьба з тероризмом, ядерна безпека, енергетика, співпраця України з МВФ.

За український напрямок у Державному департаменті відповідали помічник заступника Держсекретаря з питань демократії, прав людини та праці Т. Меліа (займався внутрішньополітичними процесами) і помічник заступника Державного секретаря з питань Європи та Євразії Д. Рассел (зовнішня політика).

На практиці у 2009–2013 рр. Вашингтон по відношенню до України проводив дві політичні лінії: формальну і реальну. На офіційному рівні американські представники заявляли про стратегічний характер відносин з Україною та невизнання претензій РФ на власну сферу впливу у регіоні. Водночас адміністрація Б. Обама не здійснила жодних практичних дій з протидії тиску Росії

на Україну, що сильно контрастувало з політикою адміністрації Дж. Буша-молодшого, тобто не надавала патрональної підтримки чи заступництва.

Публічна риторика сторін значно відрізнялася. Українські урядовці постійно наголошували на розвитку стратегічного партнерства між країнами з акцентом на спільних проєктах у сфері енергетики. У свою чергу, американські представники на перше місце ставили проблеми з гальмуванням Києва на шляху європейської інтеграції та демократичним регресом у цей період.

При збереженні формули стратегічного партнерства у риторичі сторін атмосфера українсько-американських відносин була прохолодною. Суперечність українського (дистанціювання від США, спроби відкупитися від критики щодо згортання демократії проєктами в енергетиці) та американського (збереження Києва в орбіті свого впливу, його руху до Європи та демократії у країні) бачень двосторонніх відносин стало головним джерелом напруженості між Києвом і Вашингтоном у 2010–2013 роках. Разом із тим, адміністрація Б. Обама проявляла значну терпимість до української влади, не застосовуючи жорсткі економічні та політичні методи тиску. Це зумовлювалося тим, що Україна опинилася на периферії зовнішньополітичних інтересів США.

Через переорієнтацію на Східну Азію та політику перезавантаження відносин з РФ США де-факто усунулися від справ на пострадянському просторі. Відтворюючи у 2009–2013 рр. риторичу попередньої адміністрації щодо стратегічних відносин з Україною, у реальності адміністрація Б. Обама так і не змогла сформулювати власне бачення їхнього розвитку. Фактично мова йде про імітацію з боку Вашингтона у 2009–2012 рр. моделі обмеженого патронату у відносинах України та США та її кризи і фактичне припинення у 2013 році.

Варто відзначити, що така ситуація не була виключно провиною Києва. Аж до початку російської агресії проти України адміністрація Обама також майже не звертала увагу на Центрально-Східну Європу [239, с. 189]. У свою чергу, політику перезавантаження американо-російських відносин від початку критикувала значна частина урядовців нової адміністрації, зокрема тодішні помічник заступника Держсекретаря з питань Європи та Євразії Д. Рассел і помічниця

заступника міністра оборони США С. Волландер, вбачаючи у ній небезпеку та підриєв тїсних вїдносин з пострадянськими країнами, які США досягли з 1991 р.

Полїтичний діалог України і США у 2010–2013 рр. був вкрай суперечливим і складним, і з середини 2011 р. розвивався по низхідній, супроводжуючись постійною критикою та розчаруванням Вашингтона в новій українській владі.

Протягом 2010–2013 рр. Україну вїдвідав ряд американських посадовцїв – Державний секретар Х. Клінтон (2 липня 2010 року), заступник Держсекретаря з полїтичних питань В. Шерман, чотири рази – помічник заступника Держсекретаря з питань демократії, прав людини та праці Т. Мелїа, чотири рази – помічники заступника Держсекретаря з питань Європи та Євразії (тричі – Д. Рассел і один раз – Ф. Гордон), три рази – спеціальний посланник Держсекретаря з питань енергетики в Євразії Р. Морнінгстар, заступник міністра оборони А. Вершбоу, заступник міністра оборони з питань ядерного, хїмічного та біологічного захисту Е. Вебер, директор ФБР Р. Мюллер. Окремо вїд цього перелїку слїд розглядати вїзити в Україну у листопаді 2013 – лютому 2014 рр. заступника Держсекретаря з питань Європи та Євразії В. Нуланд під час протестів у Києві. Таким чином, найбільш високопоставленим представником США, який вїдвідав Україну у цей перїод, стала Державний секретар Х. Клінтон (2010). Нї президент Б. Обама, нї вїце-президент Дж. Байден не вїдвідали Київ за каденцію В. Януковича.

Слїд вїдзначити, що динаміка двосторонніх контактів була нестабільною. Активний підйом у 2010-2011 рр. змїнився значним спадом у полїтичному діалозу у 2012 р., що було результатом ув'язнення Ю. Тимошенко. Протягом 2013 р. інтенсивність контактів зросла, але це було викликано не покращенням двосторонніх вїдносин, а намаганням Вашингтона переконати В. Януковича не піддаватися тиску Москви та підписати угоду про асоціацію з ЄС.

Паралельно вагоме місце вїдводилося контактам з опозиційними силами. Так, Державний секретар Х. Клінтон під час вїзиту до Києва у липні 2010 р. зустрїлася не лише з президентом В. Януковичем і урядовцями, а й з лїдером опозиції Ю. Тимошенко. У квітні 2011 р. з нею у Києві зустрївся помічник заступника Держсекретаря Д. Рассел. У травні 2012 р. помічник заступника

Держсекретаря Т. Меліа та посол США Дж. Теффт відвідали Ю. Тимошенко у лікарні. У березні 2013 р. Київ відвідала заступник Держсекретаря В. Шерман, яка окрім зустрічей з керівництвом України провела тригодинну зустріч з лідерами опозиційних партій «Батьківщина», «УДАР» і «Свобода» А. Яценюком, В. Кличком і О. Тягнибоком [304, с. 141].

Офіційний Київ у 2010–2013 рр. традиційно намагався демонструвати значну дипломатичну активність на американському напрямку. У цей період США відвідали: двічі – президент В. Янукович (2010, 2012), чотири рази – міністри закордонних справ (тричі – К. Грищенко і один раз – Л. Кожара), тричі – міністри енергетики (двічі – Ю. Бойко і один раз – Е. Ставицький), тричі – перші віце-прем'єри А. Ключев (2011) та С. Арбузов (у січні та жовтні 2013 р.), віце-прем'єр-міністр Р. Богатирьова (2012), віце-прем'єр-міністр Б. Колесніков (2012), міністр аграрної політики М. Присяжнюк, міністр фінансів Ю. Колобов, голови митної та податкової служб України, міністр соціальної політики С. Тігіпко.

За часів В. Януковича ані прем'єр-міністр М. Азаров, ані голови Верховної Ради В. Литвин і В. Рибак не відвідували США. Сам В. Янукович здійснював поїздки в США та зустрічався з Б. Обамою лише у рамках участі у міжнародних заходах (2010 р. – глобальний саміт з ядерної безпеки, 2012 р. – саміт НАТО в Чикаго). Офіційного запрошення від Б. Обама відвідати Вашингтон у рамках двостороннього візиту він так і не отримав. До прикладу, під час саміту з ядерної безпеки у Сеулі у березні 2012 р. попри те, що Україна виконала усі зобов'язання з вивезення урану, американський президент відмовився від повноцінної зустрічі з В. Януковичем через погіршення стану демократії в Україні [25].

У червні 2013 р. лідер партії «Батьківщина» А. Яценюк відвідав Вашингтон, де провів зустрічі з заступником Держсекретаря В. Шерман, старшим директором з питань Європи Ради національної безпеки К. Донфрід, конгресменами. Вже тоді американські урядовці, зокрема віце-президент Дж. Байден, виявляли симпатію до А. Яценюку як перспективного політика з прозахідною орієнтацією.

У 2012–2013 рр. якісний стан українсько-американських відносин погіршився. Власне ускладнення двостороннього діалогу розпочалося з середини

2011 р., коли в Києві намітилось згортання демократичних процесів. У квітні 2011 р. Держдепартамент США опублікував щорічний звіт про стан дотримання прав людини у світі, в якому ситуація у цій сфері в Україні була схарактеризована як вкрай критична [345, с. 229]. Експерти звернули увагу на збільшення випадків обмеження свободи зібрань з боку влади, тиску на ЗМІ та посилення корупції в урядових органах. У документі також містилася критика неефективної та корумпованої судової системи та стану захисту прав людини в Україні.

Початок судових процесів над лідерами української опозиції Ю. Тимошенко та Ю. Луценком влітку 2011 р. викликав негативні оцінки американських урядовців. Виступаючи 1 липня у Вільнюсі, Держсекретар Х. Клінтон заявила, що вважає судовий процес проти Ю. Тимошенко політично заангажованим [329, с. 75]. Каталізатором погіршення двосторонніх відносин Києва та Вашингтона стало ув'язнення Ю. Тимошенко, що було сприйнято на Заході як розправа над політичним опонентом. 11 жовтня 2011 року Печерський районний суд м. Києва засудив колишнього прем'єр-міністра до 7 років тюремного ув'язнення за перевищення повноважень при підписанні газових домовленостей з РФ у 2009 р.

Реагуючи на рішення суду, адміністрація президента США опублікувала спеціальну заяву: «Сполучені Штати глибоко розчаровані засудженням і вироком колишньому прем'єру Ю. Тимошенко за політично мотивованою кримінальною справою. Це рішення, а також переслідування інших лідерів опозиції, викликають серйозні побоювання з приводу прихильності української влади демократії. США залишаються прихильником зміцнення двосторонньої співпраці, заснованої на спільних цінностях та інтересах. Враховуючи це, США закликають звільнити Ю. Тимошенко та інших колишніх урядовців і вважають, що вони не повинні бути обмеженими в можливостях повноцінно брати участь у політичному житті, зокрема і в парламентських виборах наступного року» [710].

Розчарування США у внутрішньополітичному курсі В. Януковича мало вагомі наслідки для двосторонніх відносин. На фоні посилення в політичному житті України авторитарних тенденцій (концентрації влади в руках президента та його оточення, тиску на ЗМІ, політичних репресій проти опозиційних діячів)

адміністрація Б. Обама прийняла рішення різко скоротити контакти з Києвом на високому рівні. Після вироку Ю. Тимошенко МВФ, де вплив США є високим, призупинив переговори з Україною щодо відновлення програми співпраці. Також Вашингтон вирішив відмовитися від проведення четвертого засідання КСП, яке мало відбутися наприкінці 2011 р. у Києві.

У 2012–2013 рр. спостерігалось наростання критики з американського боку порушень адміністрацією В. Януковича стандартів демократії та верховенства права. Представники США практично на всіх зустрічах послідовно підкреслювали стурбованість політично мотивованим переслідуванням колишніх урядовців, тиском на ЗМІ, обмеженням свободи зібрань, зволіканням з судовою реформою. Разом із тим, продукуючи багато заяв щодо занепокоєння ситуацією, Вашингтон не здійснював жодних практичних кроків, щоб змінити її.

Другою і останньою зустрічю В. Януковича та Б. Обама стала коротка розмова у кулуарах саміту НАТО 21 травня 2012 року в Чикаго. Американський лідер висловив вдячність колезі за виконання обіцянки вивезти високозбагачений уран, за збереження присутності українських військових у складі Міжнародних сил сприяння безпеці в Афганістані та відмову Києва від продажу Ірану зварювальних технологій, які, на думку американців, мали подвійне призначення.

22 вересня 2012 р. напередодні виборів до Верховної Ради американський Сенат схвалив резолюцію щодо звільнення Ю. Тимошенко і покарання причетних до її ув'язнення. Сенатори визнали колишнього українського прем'єр-міністра політичним в'язнем та засудили дії адміністрації В. Януковича з її утримання під вартою. Документ закликав звільнити всіх політично засуджених осіб і ввести візові й інші санкції до причетних до політичних переслідувань в Україні.

У жовтні 2012 р. Сполучені Штати анулювали п'ятирічну американську візу першому заступнику Генерального прокурора України Р. Кузьміну. Коментуючи це рішення, заступник Держсекретаря В. Нуланд заявила, що США за допомогою впливу намагаються змінити курс української влади, а саме припинити політичні переслідування, звільнити Ю. Тимошенко та краще захищати демократичну репутацію країни. За її словами, рішення щодо візи Р. Кузьміну було ухвалене в

індивідуальному порядку. Візові обмеження можливі, але на даному етапі у Вашингтона немає «чорного списку» українських урядовців [167, с. 274].

Парламентські вибори в Україні, які відбулися 28 жовтня 2012 року, відзначилися численними порушеннями та маніпуляціями і були розкритиковані спостерігачами від ОБСЄ та США за непрозорість процесу підрахунку голосів і тиск на виборчі комісії на місцях з боку влади. За результатом виборів правляча Партія регіонів отримала 30% голосів виборців за списками (72 мандати), її представники перемогли в 115 з 220 мажоритарних округів. У підсумку більшість у новій Верховній Раді сформували фракції Партії регіонів (210 депутатів) і комуністів (32 депутати), що лише зміцнило позиції президента В. Януковича у владній ієрархії. Опозиційні партії «Батьківщина», «УДАР» і «Свобода», які отримали 178 мандатів у парламенті, у 2012–2013 рр. були позбавлені будь-якого впливу на формування порядку денного у країні. Іншим наслідком виборів стало посилення у владних колах позицій «Сім'ї» і проросійського лобі [304, с. 143].

За підсумками парламентських виборів 28 жовтня 2012 року Держсекретар США Х. Клінтон виступила з заявою, в якій назвала вибори кроком назад у розвитку української демократії, розкритикувавши масові порушення та непрозорість процесу підрахунку голосів.

Адміністрація Б. Обама на фоні ігнорування Києвом закликів Заходу вирішити проблему з Ю. Тимошенко у 2012–2013 рр. поставила на паузу відносини з Україною, які втратили навіть видимість стратегічного партнерства. У цьому зв'язку показово, що найбільш високопоставленим американським представником, який відвідав Київ у 2011–2013 рр. (до початку масових протестів), стала заступник Держсекретаря з політичних питань В. Шерман (20 березня 2013 року). Свідченням втрати інтересу США до України стало рішення адміністрації Б. Обама зменшити на 2013 р. фінансування проєктів з підтримки демократії в Україні на чверть. Також США усунулися від процесу переговорів України та ЄС щодо Угоди про асоціацію.

У свою чергу, адміністрація В. Януковича, зіштовхнувшись з критикою США та ЄС переслідування політичних опонентів, на початку намагалася

ігнорувати численні заклики звільнити Ю. Тимошенко, однак це лише сприяло зростанню напруженості. Тому навесні 2012 р. Київ вирішив використати для поліпшення відносин залучення західних компаній до проєктів видобутку газу в Україні. Участь провідних американських енергетичних компаній «Chevron» і «Еххон Мобіл», на думку оточення В. Януковича, мала пом'якшати позицію США щодо проблем з демократією у країні. У травні 2012 р. «Chevron» виграла конкурс на розробку покладів сланцевого газу на Олеській ділянці у Західній Україні, а у серпні «Еххон Мобіл» – на розробку Скіфської нафтогазоносної ділянки на чорноморському шельфі. У подальшому українська влада використовувала затягування процесу підписання угод про розподіл продукції з компаніями як інструмент торгу з Вашингтоном.

Протягом 2012–2013 рр. президент В. Янукович декілька разів зустрічався з керівниками компаній «Еххон Мобіл» і «Chevron». Президент останньої Дж. Джонсон відвідав Київ для переговорів з урядовцями у червні 2013 року.

На фоні різкого зменшення двосторонніх контактів на високому рівні взаємодія на рівні робочих груп у рамках КСП залишалась доволі інтенсивною. У 2010–2013 рр. група з питань політичного діалогу і верховенства права провела шість засідань (останнє 21–25 жовтня 2013 р.), група з питань енергетичної безпеки – п'ять (останнє 4 лютого 2013 р.), група з питань нерозповсюдження та експортного контролю – п'ять (останнє 15–16 травня 2013 р.).

Питання економічного співробітництва обговорювались сторонами в рамках Українсько-Американської ради з торгівлі і інвестицій – інституційного механізму, створеного на виконання Угоди про співпрацю у сфері торгівлі та інвестицій від 2008 року. Згідно з угодою, вони мали бути щорічними, однак у 2010–2013 рр. відбулося лише два засідання. 14 жовтня 2010 р. у Києві відбулося третє засідання, а 31 липня 2012 р. у Вашингтоні – четверте. У 2011 р. адміністрація Б. Обама відмовилася від проведення засідання ради з торгівлі і інвестицій через судові процеси над лідерами опозиції Ю. Тимошенко та Ю. Луценком, а в 2013 р. – через політичну кризу в Україні.

Після парламентських виборів 2012 р. відносини України з ЄС і США стали ще більш прохолодними. Окрім того, економічна ситуація в Україні погіршувалася через припинення співпраці з міжнародними фінансовими організаціями. Цим вирішила скористатися Москва, посиливши енергетичний та економічний тиск на Київ. Метою Кремля був зрив підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС та її залучення до Митного Союзу.

У Москві сприйняли політику «перезавантаження», яку просував Б. Обама, як фактичне визнання Вашингтоном російського домінування на пострадянському просторі, та використовували цю можливість для зміцнення свого становища у регіоні. Створення Митного союзу, активізація процесів євразійської інтеграції стала пріоритетним проєктом третього президентського терміну В. Путіна.

У квітні 2010 р. РФ сприяла поваленню нелояльного президента К. Бакієва у Киргизстані. У 2010–2013 рр. ініціювала торговельні війни з Молдовою та Грузією, чинила тиск на Білорусь і Казахстан для прискорення інтеграційних процесів у рамках новоствореного Митного Союзу, на Вірменію та Україну щодо їхнього приєднання до нього. Для прикладу, у вересні 2013 р. під тиском Москви Вірменія відмовилася підписувати Угоду про асоціацію з ЄС [617, с. 628].

Погіршення українсько-американських відносин за каденції В. Януковича також відобразилося у зменшенні обсягів американської допомоги. У 2010 р. США виділили Україні 118,9 млн дол. на проєкти економічної допомоги. Порівняно з показником попереднього року (86,5 млн дол.), розмір допомоги зріс на 37 %. Це пояснювалося тим, що у 2009 р. відбулося помітне скорочення витрат США на програми міжнародної допомоги, викликане економічною кризою.

На 2011 р. на фоні рішення президента В. Януковича про відмову від запасів високозбагаченого урану США збільшили обсяг допомоги Україні до 124,4 млн доларів. Влітку 2011 р. адміністрація Б. Обама надіслала у Конгрес пропозицію виділити Україні на 2012 р. 126,4 млн дол., але після ув'язнення Ю. Тимошенко Сенат зменшив розмір допомоги до 114 млн дол. [259, с. 358].

У подальшому тенденція до зменшення обсягів американської допомоги продовжилася, що було результатом негативної внутрішньополітичної динаміки в

Україні. У 2013 р. її розмір становив 104,4 млн дол., а на 2014 р. Сенат схвалив виділення Києву ще менше – 95,3 млн дол. допомоги.

Таким чином, у 2010–2013 рр. Україна отримала від США понад 461 млн дол. на проекти технічної та економічної допомоги, але розмір допомоги на 2014 р. порівняно з 2010 р. зменшився на 20 %. Цікаво, що ця ситуація корелювалася з аналогічною політикою США щодо Грузії. Після приходу до влади адміністрації Б. Обама американська допомога Тбілісі у 2009–2012 рр. також зросла: 67 млн дол. – 2009 р., 78 млн дол. – 2010 р., 87 млн дол. – 2011 р., 85 млн дол. – 2012 р. Але після парламентських виборів 2012 р., на яких перемогла партія «Грузинська мрія» проросійського олігарха Б. Іванішвілі, Державний секретар США Дж. Керрі заявив про зменшення допомоги Грузії в 2013 р. на 24 % [302, с. 156].

Американська допомога за каденції В. Януковича фокусувалась на чотирьох напрямках: 1) забезпечення безпеки; 2) підтримка демократії, прав людини та ефективного управління; 3) програми охорони здоров'я; 4) проекти економічного розвитку. На них сукупно припадало до 95 % коштів і проектів.

Таблиця 4.2

Обсяг і структура американської допомоги Україні у 2010–2013 рр., у млн дол. США

Напрямок	2010	2011	2012	2013
забезпечення безпеки	44,5	44,6	38,4	34
підтримка демократії, прав людини та ефективного управління	31,7	28,8	28,3	21,4
програми охорони здоров'я	15,5	24	38,1	35,1
проекти економічного розвитку	16,9	25,1	13,5	13,1
гуманітарна допомога	1,2	1,3	1,2	0,8

Джерело: складено автором на основі джерела [259; 638]

Власне підтримка економічних реформ у структурі американської допомоги займала невелику частку. Протягом 2010–2013 рр. на цей напрямок щороку виділялося від 13 млн до 25 млн дол. США. Проекти технічної допомоги були спрямовані на підтримку розробки реформ з дерегуляції економіки, реформування газового сектору, зокрема НАК «Нафтогаз України», розвиток ринкових процесів в аграрній галузі, впровадження електронної системи контролю імпорту на кордоні, підтримку малих і середніх сільськогосподарських виробників.

Одним з головних пріоритетів у наданні Україні американської допомоги у цей період стали програми охорони здоров'я. При загальному зменшенні обсягів допомоги фінансування програм з охорони здоров'я навпаки зросло. Якщо на ці цілі у 2010 р. уряд США виділив Києву 15,5 млн дол., то у 2011 р. – 24 млн дол., у 2012 р. – 38 млн дол., у 2013 р. – 35 млн дол. Частка цього напрямку у загальному обсязі допомоги США зросла з 13 % (2010) до 33,6 % (2013) [304, с. 144].

Програми з охорони здоров'я USAID охоплювали широке коло цілей і проєктів – протидію ВІЛ/СНІД, туберкульозу, іншим інфекційним захворюванням в Україні, охорону здоров'я матері і дитини, зміцнення системи санітарного контролю, експертну допомогу в розробці правової бази, необхідної для реалізації медичної реформи, підвищення кваліфікації медиків, підвищення біологічної безпеки лабораторій МОЗ, використання ядерних технологій в медицині.

Щодо підтримки демократичних процесів в Україні політика США у цей період мала подвійний характер. З одного боку, починаючи з 2011 р. американські урядовці та неурядові організації послідовно критикували українську владу за погіршення ситуації з демократією. З іншого, – на практичному рівні адміністрація Б. Обама демонструвала пасивність. Так, у 2010–2013 рр. уряд США скорочував фінансування програм підтримки демократії та громадянського суспільства для України: 2010 р. – 31,7 млн дол., 2011 р. – 28,8 млн дол., 2012 р. – 28,3 млн дол., 2013 р. – 21,4 млн дол. [638, с. 81]. В цілому це свідчило про небажання адміністрації Б. Обама прискорювати демократизаційні процеси та тісно залучатися в українську внутрішню політику.

Відповідні програми з підтримки демократії традиційно охоплювали питання верховенства права, захисту прав людини, підтримки незалежності ЗМІ, гендерної рівності, боротьби з корупцією. У їхніх рамках надавалась експертна допомога у розробці реформ судочинства, прокуратури, процедур державних закупівель. У 2010–2012 рр. особлива увага приділялася розвитку виборчого законодавства для парламентських виборів 2012 року.

Зміна влади в США та Україні в 2009-2010 рр. створила умови для пошуку нових підходів до вибудовування двосторонньої взаємодії. Зовнішній контекст

українсько-американських відносин у 2010-2013 рр. визначався політикою США з «перезавантаження» відносин із РФ. У її рамках адміністрація Б. Обама зменшила інтенсивність політичного діалогу з Україною та послабила патрональні вимоги до української влади, насамперед знявши вимогу стримувати Росію в регіоні.

На В. Януковича у Вашингтоні від початку не покладали значних сподівань. Від нього очікували забезпечення внутрішньої стабільності, пошуків розумних компромісів з РФ, щоб не потрапити у небезпечну залежність від Москви та курсу на підтримку стабільних відносин і співпраці зі Сполученим Штатами.

На початку каденції В. Януковичу за рахунок уранової ініціативи вдалося встановити робочі відносини з президентом США Б. Обамою та віце-президентом Дж. Байденом. Однак у подальшому переслідування лідерів опозиції та згортання демократії в Україні нівелювали цей ефект. З середини 2012 р. і до початку революційних подій восени 2013 р. їхні персональні контакти звелися до мінімуму. Таким чином, у 2010-2012 рр. Вашингтон і Київ, не маючи прихильності один щодо одного, вдалися до імітації патрон-клієнтарних відносин.

Українсько-американська безпекова співпраця в цей період обмежувалася двома основними напрямками – проведення спільних військових навчань і проекти з утилізації списаних радянських ракет і твердого палива до них. Зокрема, військові навчання «Швидкий тризуб» («Rapid Trident») і «Sea Breeze» відбувалися щорічно, однак їхній масштаб залишався незначним.

У 2010-2013 рр. розмір американської економічної допомоги Україні також залишався незначним (понад 460 млн. дол. за чотири роки) зі сталою тенденцією до зменшення, а дипломатична підтримка США курсу Києва на європейську інтеграцію була мінімальною. Адміністрація В. Януковича послідовно ігнорувала патрональні вимоги Вашингтона: політичний режим з електоральної демократії трансформувався в олігархічний авторитаризм, а у 2013 р. Київ почав розворот у бік Росії. З іншого боку, адміністрація Б. Обама в цей період обмежувалася лише публічними попередженнями та не вживала жодних практичних дій, щоб змусити Київ дотримуватися своїх клієнтських зобов'язань, поставивши фактично патрон-клієнтарні відносини на паузу.

4.3. Революція Гідності та позиція США

За своїм значенням революційні події Євромайдану стали визначальним моментом у новітній історії України, становленні її незалежності та політичної нації. Дев'яносто днів масових протестів у Києві та інших великих містах взимку 2013–2014-х рр., які призвели до повалення авторитарного режиму В. Януковича, визначили не лише вектор подальших суспільно-політичних трансформацій у країні, а її геостратегічний вибір на користь інтеграції на Захід.

Хоча формальною причиною початку масових протестів у листопаді 2013 р. стала відмова тодішнього президента В. Януковича підписати Угоду про асоціацію з ЄС, фундаментальні причини протестного вибуху були пов'язані з глибокими соціально-економічними та політичними проблемами. Масовий виступ громадян восени 2013 р. був зумовлений різко негативною реакцією суспільства на дії влади, які створили психологічний ефект «вкрадених очікувань». У 2004 р. мова йшла про фальсифікацію результатів виборів, у 2013 р. – про відмову від курсу європейської інтеграції на користь приєднання до Митного союзу з РФ. Водночас політичні умови розгортання двох українських революцій були різними. У 2013 р. правляча верхівка була відносно згуртованою, а влада організаційно сильною, що зумовило жорстке протистояння протестувальників і урядових сил.

Захід також виявився не готовим до революційного розвитку подій в Україні. ЄС не мав чіткої стратегії на випадок можливого зриву підписання угоди про асоціацію з Україною. У свою чергу, для адміністрації Б. Обама Україна та питання її європейської інтеграції були «ледь помітні на американському радарі» [310, с. 237]. Така пасивність Заходу наперед визначила зайняття ЄС і США вичікувальної позиції щодо протестів і несилий тиск на українську владу на початку.

Революція Гідності стала наслідком переплетіння внутрішніх проблем і зовнішніх впливів. По-перше, в цей період економіка України знаходилася в стані стагнації: у 2012 р. зростання ВВП країни становило лише 0,2 %, а в 2013 р. був зафіксований нульовий ріст. Соціально-економічна ситуація ускладнювалася структурними проблемами в економіці, несприятливою зовнішньою

кон'юнктурою, підвищенням урядом соціальних стандартів, що викликало інфляцію, та високим рівнем корупції. Через небажання влади проводити реформи й відхід від демократії співпраця України з міжнародними фінансовими організаціями була заморожена. У цьому контексті 2013 р. виявився особливо несприятливим, оскільки українська економіка отримала подвійний удар: економічний спад у країнах – основних торговельних партнерах і жорсткий економічний тиск Росії призвели до суттєвого падіння обсягів експорту і доходів державного бюджету. Значна частина населення пов'язувала з укладанням Угоди про асоціацію з ЄС сподівання на покращення економічної ситуації та запровадження безвізового режиму [305, с. 228].

Іншим внутрішнім чинником зростання соціальної напруги стали процеси згортання демократії в Україні. Прагнення президента В. Януковича та його оточення сконцентрувати та зберегти владу в своїх руках зумовлювали дії з підпорядкування силових відомств і судів, обмеження діяльності опозиції. Так, згідно з дослідженнями британської компанії «The Economist Intelligence Unit», Україна в 2006–2008 рр. з індексом 6,94 балів (за 10-ти бальною шкалою) займала 52-ге місце із 167 країн у світовому рейтингу демократії, входячи до групи держав з неповною демократією. Після приходу до влади адміністрації В. Януковича позиції України в рейтингу різко погіршилися: 67-ме місце – в 2010 р., а 79-те – в 2011 р., 80-те – в 2012 році. У 2013 р. Україна в рейтингу демократизації країн посіла вже 85-те місце з індексом 5,84 бали [535] і входила до групи країн з гібридним політичним режимом.

Монополізація влади в країні однією політичною силою та засилля олігархів в економіці стимулювали зростання рівня корупції. Так, у 2013 р., згідно з дослідженнями міжнародної організації «Transparency International», Україна посіла 144-те місце із 177 країн за рівнем сприйняття корупції, а сама корупція була схарактеризована західними експертами як системна практика, що існує на всіх рівнях державного управління в країні [471, с. 63]. Так, за деякими даними лише родина поваленого президента присвоїла активи та збагатилася за рахунок держави на суму 40 млрд дол. США [142, с. 124].

Слід також відзначити наявність певних проблем режиму В. Януковича з суспільною легітимністю. Показники електоральної підтримки правлячої Партії регіонів і президента в 2010–2013 рр. не перевищували 30 %, а в західних областях країни були вкрай низькими. У політичному сенсі Україна була розколотою: значна частина населення не сприймала В. Януковича як гідного президента.

Таким чином, незадоволення економічною ситуацією, розквітом корупції та згортанням демократичних процесів сформували в суспільстві високий протестний потенціал, особливо в центрі, на заході країни та в Києві.

Окрім внутрішніх чинників, для масового виступу громадян проти рішень і курсу влади існував і відповідний міжнародний контекст. Прагнучи скористатися вразливістю становища України, в січні 2013 р. Росія розпочала політичний тиск, зажадавши від Києва сплатити 7 млрд дол. США за недобір у 2012 р. природного газу за правилами контракту [72, с. 246]. З іншого боку, російські урядовці давали зрозуміти, що приєднання України до Митного союзу Білорусі, Казахстану та Росії допоможе вирішити наявні проблеми у двосторонніх відносинах і надасть суттєві економічні вигоди, зокрема зниження цін на енергоносії. Також у президентській фракції та уряді активізувалося проросійське крило, яке виступало за економічне зближення з Росією. Навесні 2013 р. президент В. Янукович двічі їздив до РФ на переговори з В. Путіним щодо торговельних відносин і можливої участі України в Митному союзі. Однак намір України підписати восени Угоду про асоціацію з ЄС залишався головним джерелом погіршення українсько-російських відносин. Плани Москви передбачали примушення української влади до інтеграції в Митний союз з метою повернення України до орбіти свого впливу, посилення свого впливу у ній.

Попри поширені уявлення про проросійськість політичних поглядів і позиції В. Януковича, він остерігався надмірного зближення з Москвою, оскільки це могло призвести до потрапляння у васальну залежність до Кремля та загрожувати його особистій владі. Натомість він намагався знайти формат, який

дозволив би Україні одночасно мати зону вільної торгівлі з ЄС і брати участь у Митному союзі.

Разом із тим, зіштовхнувшись з жорстким тиском РФ, В. Янукович змушений демонструвати певні поступки. Так, у лютому 2013 р. прем'єр-міністр М. Азаров під час зустрічі зі спеціальним представником Державного департаменту США з питань енергетичної політики К. Паскуалем повідомив про те, що український уряд планує повернутися до ідеї створення спільного із Росією консорціуму з управління та розвитку ГТС України.

Текст Угоди про асоціацію між Україною та ЄС був парафований сторонами у березні 2012 р., але її підписання ставилося ЄС в залежність від виконання Україною низки попередніх умов, які стосувалися фіскальної політики, виборчого законодавства, лібералізації візового режиму, судової реформи, питань вибіркового правосуддя («19 пунктів Фюле»). У першій половині 2013 р. Київ демонстрував повільний рух назустріч ЄС [305, с. 229].

15 травня, незважаючи на слабкий прогрес за більшістю вимог, Європейська Комісія схвалила рішення про підписання Угоди про асоціацію. Її підписання планувалося на саміті Східного партнерства у Вільнюсі 28-29 листопада 2013 року. Позиція США полягала в підтримці угоди, однак, як і у випадку проблеми вибіркового правосуддя, Вашингтон не здійснював жодних практичних дій.

Паралельно Москва у липні-жовтні 2013 р. почала здійснювати відкритий тиск на Київ, блокуючи український експорт і схиляючи Київ до вступу до Митного союзу. Зрештою, найбільш складним для української влади виявилось питання звільнення Ю. Тимошенко. У якості поступок В. Янукович 7 квітня 2013 року помилував і звільнив від відбування покарань колишніх міністрів внутрішніх справ Ю. Луценка та охорони навколишнього природного середовища Г. Філіпчука. Але у питанні щодо звільнення свого головного опонента не був готовий до поступок.

У серпні 2013 р. російська митна служба внесла 49 українських підприємств-експортерів до списку «ризикованих», тим самим запровадивши повномасштабну торгову блокаду, яка тривала тиждень [98, с. 43]. У наступні

місяці російська влада періодично посилювала процедури митного контролю для різних груп українських товарів. Таким чином, восени 2013 р. за допомогою економічного шантажу Росії вдалося поставити В. Януковича перед складним і фундаментальним вибором між європейським та євразійським інтеграційними проєктами, який позбавляв Київ можливостей геополітичного балансування та якого український лідер намагався уникнути, починаючи з моменту приходу до влади в 2010 році.

4 листопада Київ з візитом відвідала заступник Держсекретаря США з питань Європи та Євразії В. Нуланд. Головними питаннями на переговорах з президентом В. Януковичем стали підписання Угоди про асоціацію з ЄС та співпраця України з МВФ. За їхніми результатами В. Янукович підтвердив свою прихильність курсу на європейську інтеграцію, а В. Нуланд закликала його підписати на саміті у Вільнюсі Угоду про асоціацію з ЄС. Окрім того, американська дипломатка намагалася переконати українського президента вирішити «проблему Ю. Тимошенко», що б усунуло політичні бар'єри у відносинах зі США, МВФ і ЄС.

18 листопада Сенат США одноголосно ухвалив резолюцію із закликом до влади України звільнити колишнього прем'єр-міністра Ю. Тимошенко, щоб наблизитися до Європи. Однак 21 листопада уряд України своїм розпорядженням зупинив процес підготовки до укладання Угоди про асоціацію з ЄС. Як реакція, в ніч на 22 листопада на Майдані Незалежності почалися протести проти згортання європейської інтеграції. Саміт у Вільнюсі завершився для України безрезультатно, а чергова пропозиція В. Януковича провести тристоронні переговори за участю Росії була відкинута. У підсумку це у сукупності з жорстким розгоном студентів на Майдані 30 листопада лише сприяло розгортанню масових протестів у Києві.

У цих умовах В. Янукович намагався використовувати для пом'якшення реакції адміністрації Б. Обама укладання угод щодо видобутку газу в Україні з американськими компаніями. 5 листопада 2013 року «Chevron» і українська компанія «Надра Олеська» в Києві підписали угоду про розподіл продукції від

видобутку сланцевого газу. Згідно з УРП, «Chevron» зобов'язалася інвестувати в розвідку Олеської площі 350 млн дол. США [540, с. 83]. При цьому угода містила чимало економічних преференцій американській компанії з боку держави. На 24 листопада планувалося підписання аналогічної угоди з «ExxonMobil» щодо видобутку природного газу на шельфі Чорного моря, але через початок масових протестів у Києві церемонія підписання була скасована. Вигідні для американських компаній контракти, на думку української влади, мали змусити адміністрацію Б. Обама зайняти в цій ситуації більш м'яку позицію, однак ця ставка не спрацювала.

Реакція офіційного Вашингтона на призупинення Києвом укладання Угоди про Асоціацію з ЄС хоч і була прогнозовано негативною, але не жорсткою. Реагуючи на рішення уряду М. Азарова, увечері 21 листопада речник Державного департаменту США Дж. Сакі заявила, що адміністрація Б. Обама звернула увагу на повідомлення про рішення влади у Києві. За її словами, «якщо інформація вірна і якщо це остаточне рішення українського уряду напередодні саміту у Вільнюсі, ми будемо розчаровані. Ми віримо, що ще є час зняти усі перепони, що залишились на шляху до підписання Угоди, якщо докласти відповідні зусилля» [447, с. 45].

На наступний день Державний секретар США Дж. Керрі скасував свій візит до Києва, який планувався на 5-6 грудня у рамках участі в засіданні Ради міністрів країн-членів ОБСЄ. Замість нього Сполучені Штати відправили на зустріч його заступницю В. Нуланд. Також 23 листопада відбулася телефонна розмова між віце-президентом США Дж. Байденом та президентом України В. Януковичем, під час якої американський урядовець висловив розчарування рішенням українського уряду щодо призупинення роботи над Угодою про асоціацію з ЄС [305, с. 230].

Значною мірою початок Євромайдану застав американську дипломатію зненацька, що зумовило стратегічну невизначеність Вашингтона на початку революційних подій. США закликали владу та протестувальників утримуватися від застосування сили та виступали за вирішення конфлікту через діалог сторін, а

на початку грудня 2013 р. запропонували загальну рамку мирного виходу з ситуації – створення уряду національного примирення, звільнення затриманих демонстрантів і розблокування урядових будівель.

США в листопаді-грудні 2013 р. воліли не заглиблюватися в урегулювання політичної кризи в Україні, тримаючи рівновіддалену позицію від сторін конфлікту. США не мали чіткої стратегії щодо політичної кризи в Україні, діючи до середини січня 2014 р. у режимі реагування на події в Києві. У цей період адміністрація Б.Обами уникала тісного залучення у внутрішньополітичний конфлікт. У перші місяці кризи американські представники були вкрай обережними у висловлюваннях щодо ситуації в Україні. З одного боку, вони підтримували право громадян на протест, а з іншого, – наголошували на необхідності звільнити захоплені будівлі та діалогу із владою. Непублічно українським урядовцям у разі мирного розв'язання конфлікту США обіцяли сприяння на переговорах із МВФ, поліпшення двосторонніх відносин і були навіть не проти зняття з порядку денного Угоди про асоціацію з ЄС, аргументуючи це можливістю її пізнішого підписання. У своєму листі до президента В. Януковича Держсекретар Дж. Керрі обіцяв всебічну підтримку та перезавантаження двостороннього діалогу між країнами.

Сполучені Штати не вводили санкції проти українських урядовців і утримувалися від взяття на себе ролі модератора переговорів, вважаючи, що м'якого підштовхування сторін до діалогу буде достатнім для врегулювання ситуації. Таким чином, характер дипломатичних зусиль (відсутність наступальних дій та цілісності) Вашингтона у цей період свідчить про те, що це була реакція на внутрішньополітичну кризу, яка стрімко розвивалася, а не стратегічний задум.

Небажання Вашингтона активно втручатися у конфлікт було зумовлено декількома причинами. По-перше, Україна на момент початку масових протестів на Майдані знаходилася на периферії зовнішньополітичних інтересів Америки. Адміністрація Б. Обами не бачила в цей період важливих американських інтересів у регіоні ЦСЄ. Також демократизація політичного режиму в Україні не входила до планів Вашингтона. В цілому США в якості партнера влаштовував і

авторитарний режим В. Януковича, головне, щоб він не потрапив у васальну залежність Росії та зберігав прийнятні рамки поведінки у відносинах із громадянами. Під час візитів до Києва заступник держсекретаря США В. Нуланд, а також сенатори Дж. Маккейн і К. Мерфі чітко окреслили межі (див. Додаток А), які влада не може перетнути. Певний час В. Янукович їх дотримувався, щоб мати простір для діалогу із Заходом.

По-друге, стримуючим чинником для Вашингтона були побоювання щодо можливої гострої реакції Москви на занадто сильне американське залучення до перебігу політичних процесів в Україні. На фоні розростання масових протестів у Києві Кремль зробив ставку на підтримку президента В. Януковича, а саму політичну кризу в Україні сприймав як гру з нульовою сумою. На практиці США намагалися не порушити, з одного боку, геополітичну рівновагу з РФ в регіоні, де Україні, незалежно від укладання угоди про асоціацію з ЄС, відводилася роль буфера, а з іншого, – крихкий статус-кво між українською владою та опозицією. Запровадження американських санкцій проти українських урядовців на ранньому етапі політичної кризи послабило б позиції правлячого режиму та стимулювало б протестувальників до висунення більш жорстких умов владі, відкриваючи шлях до ескалації ситуації. Загроза втрати В. Януковичем влади могла б спонукати Росію до радикальних дій, зокрема силового втручання. Такого сценарію Вашингтон хотів уникнути, а тому віддавав перевагу еволюційному розвитку подій.

По-третє, можливості посередництва у кризі нівелювалися як відсутністю бажання влади вести політичний діалог, так і наявністю протиріч між лідерами опозиції, а також радикальних активістів на Майдані. Всі троє лідерів опозиційних партій, А. Яценюк, В. Кличко та О. Тягнибок, мали президентські амбіції та власні парламентські фракції, а тому опосередковано конкурували за вплив на громадську думку. Розбіжності між ними ускладнювали вироблення спільних домовленостей із західними дипломатами. Окрім того, відсутність у Євромайдану єдиного лідера ставило питання ступеня контролю партійних вождів над протестами з огляду на присутність праворадикальних груп.

США і ЄС в цій ситуації дотримувалися політики залучення, що передбачала підтримку діалогу з українською владою та обіцянки надати фінансову допомогу, нормалізації двосторонніх відносин у разі мирного врегулювання політичної кризи та підписання Угоди про асоціацію. Щодо протестувальників, то західні дипломати використовували демократичну риторiku, підтримуючи їхнє право на протест і курс України на європейську інтеграцію, однак уникали будь-яких обіцянок. При цьому американський і європейські підходи до взаємодії з адміністрацією В. Януковича дещо відрізнялися. Тональність американської дипломатії була більш рішучою, а обіцянки – більш вагомими, зокрема розблокування кредитів МВФ. У свою чергу, представники ЄС висловлювались більш розмито та м'яко, обіцяючи Києву політичну підтримку на невелику макрофінансову допомогу (610 млн євро). Відсутність сильного тиску з боку Заходу дозволяла В. Януковичу на початкових етапах зберігати простір для маневру та уникати початку справжніх переговорів із протестувальниками щодо політичних поступок, торгуючись з ЄС, США та РФ.

Лише з середини січня 2014 р., коли стало зрозуміло, що В. Янукович затягує час, імітує готовність до діалогу і за політичної підтримки Росії налаштований на придушення протестів, Сполучені Штати почали посилювати дипломатичний тиск на українську владу. Наприкінці січня Державний департамент США скасував візи для майже 20 українських посадовців і інших осіб, яких вважали відповідальними за застосування сили проти протестувальників. Серед них були заступник голови адміністрації президента А. Портнов, міністр внутрішніх справ В. Захарченко, міністр юстиції О. Лукаш, функціонери МВС і Генеральної прокуратури, а також депутати Партії регіонів В. Колісніченко, О. Бондаренко, В. Олійник.

Іншим високопосадовцям у Києві, зокрема голові адміністрації президента С. Львовичкіну та секретарю РНБО А. Ключеву, посольство США повідомило, що вони знаходяться у зоні ризику введення персональних санкцій. У цьому зв'язку В. Нуланд декілька разів наголошувала: «якщо ситуація буде врегульована –

введені санкції мають зворотну силу. Якщо ж все буде погано, є інші кроки, які ми можемо зробити в наступні дні в тісній координації з ЄС» [121, с. 45].

Паралельно В. Янукович знаходився під сильним тиском Кремля, який обіцяв йому значні фінансові вигоди в разі інтеграції до Митного союзу. Зокрема після переговорів 5 грудня в Києві з заступницею державного секретаря США В. Нуланд український президент наступного дня полетів до м. Сочі, де провів переговори з В. Путіним. 15 грудня В. Янукович провів зустріч із американськими сенаторами Дж. Маккейном і К. Мерфі, які сигналізували йому про можливість застосування персональних санкцій проти урядовців у разі продовження насильства. Натомість 17 грудня В. Янукович здійснив робочий візит до Москви, де разом з В. Путіним підписав спільний план дій між Україною та РФ для врегулювання торговельно-економічних обмежень. Згідно із ним, Росія мала надати Україні суттєву знижку на газ (до 30 %) і кредит на суму 15 млрд доларів США. Фактично це була ціна відмови Києва від європейської інтеграції.

Вашингтон не був зацікавлений ані в придушенні протестів на Майдані владою, ані в поваленні режиму В. Януковича. У разі силового розгону мирного протесту курс Києва на європейську інтеграцію на невизначений період призупинився б, а ізоляція на Заході штовхнула б українського президента в обійми Кремля. Натомість варіант повалення центральної влади загрожував посиленням хаосу і громадянського протистояння у країні, можливістю втручання Росії [305, с. 231].

Американські дипломати у цій ситуації діяли вибірково та диференційовано – вводили візові санкції проти прихильників силового придушення протестів в оточенні В. Януковича («яструбів») і паралельно підвішували під загрозу санкцій помірковане крило, щоб схилити владу до мирного врегулювання кризи. У якості «пряника» США використовували обіцянку розблокувати нові кредити від МВФ. Окрім того, системна робота велась з провладними олігархами – Р. Ахметовим, В. Пінчуком і Д. Фірташем, яким американці погрожували арештом рахунків і активів на території США і ЄС.

Щодо діалогу з опозиційними силами, то найбільшою небезпекою, на думку американських дипломатів, було захоплення контролю над протестним Майданом радикальними активістами. Тому американці проводили спільні зустрічі з трьома керівниками опозиційних партій А. Яценюком, В. Кличком і О. Тягнибоком, підтверджуючи їхній статус лідерів протестного руху. Разом із тим, американці зробили головну ставку на відомого та зрозумілого їм А. Яценюка. Лідер «УДАР» В. Кличко сприймався як конструктивний і прогнозований політик, але певною мірою залежний від інтересів олігарха Д. Фірташа. Натомість лідер близької до націонал-радикальних груп партії «Свобода» О. Тягнибок викликав у американців прохолодне ставлення.

США доклали чимало дипломатичних зусиль для врегулювання кризи мирними засобами, прагнучи спрямовувати події у конструктивне русло. Позиція та тиск США були більш жорсткими, ніж представників ЄС. Під час революційних подій заступник Держсекретаря В. Нуланд тричі відвідала Україну для переговорів з владою та опозицією, а віце-президент США Дж. Байден протягом трьох місяців провів дев'ять телефонних розмов з президентом В. Януковичем, з яких сім в останні тридцять днів політичної кризи (23 січня – 22 лютого). Логіка Вашингтона полягала в тому, щоб перенести політичний процес і протистояння із вулиці до державних інституцій, де легше було досягти взаємоприйнятних домовленостей.

Стратегія американців ґрунтувалася на розрахунку, що ослаблений внаслідок масових протестів президент В. Янукович буде більш схильним до поступок, а участь у формуванні нового уряду опозиційних партій сприятиме відновленню курсу Києва на європейську інтеграцію. Конституційна реформа і формування уряду національної єдності, які просуvalа опозиція, дозволили б розпорошити владні ресурси між більш широким колом акторів, припинивши скочування України до авторитаризму.

За умов мирного вирішення кризи Київ у найближчій перспективі, навіть ще до завершення каденції В. Януковича, міг повернутися до питання укладання

Угоди про Асоціацію з ЄС, або ж її підписав би новий український очільник, обраний на президентських виборах, які мали відбутися на початку 2015 року.

Не можна сказати, що дипломатичний тиск США був безрезультатним. Після розмови з Дж. Байденом 23 січня президент В. Янукович на наступний день погодився переформатувати склад уряду, внести зміни до антидемократичних законів 16 січня і звільнити всіх затриманих активістів, а 25 січня – запропонував А. Яценюку очолити уряд, а В. Кличку – посаду віце-прем'єр-міністра. Після розмови з Дж. Байденом вранці 28 січня у той же день Верховна Рада відправила у відставку прем'єр-міністра М. Азарова та скасувала закони 16 січня, відкривши шлях до формування уряду національної єдності [305, с. 232].

Дзвінки Дж. Байдена відбувалися у моменти, коли спіраль напруги та насильства на вулицях Києва зростала до вибухових розмірів, а після них відбувався спад напруженості. Однак паралельно В. Янукович знаходився під жорстким тиском Кремля, чий вплив і переважив у підсумку.

Висновки до розділу 4

«Помаранчева революція» і прихід до влади в Україні президента В. Ющенка ознаменували новий етап і якісний прорив в українсько-американських відносинах. Нова українська влада взяла курс на європейську і євроатлантичну інтеграцію та проведення демократичних і економічних реформ. Натомість Вашингтон пообіцяв всіляко сприяти Києву на цьому шляху, якщо Україна буде проводити реформи. Під час своєї президентської каденції В. Ющенко проводив чітку проамериканську зовнішню політику. Таким чином, можна говорити про повноцінне відновлення моделі патрон-клієнтелізму у відносинах України та США в цей період.

Результатом політичного зближення країн стало розширення двосторонньої співпраці, надання Україні статусу країни з ринковою економікою, скасування дії поправки Джексона–Веніка, збільшення економічної допомоги, вступ України до СОТ, підписання Хартії про стратегічне партнерство 2008 року.

Адміністрація Дж. Буша-молодшого, активно підтримуючи програму реформ нового українського президента, прагнула перетворити Україну на історію успіху та приклад для інших пострадянських країн. На практиці це призвело до щільної опіки процесу розробки та реалізації реформ і посилення залучення Вашингтона до внутрішньополітичних процесів в Україні. Однак, незважаючи на американську підтримку, перетворення України на успішну та стабільну ринкову демократію не відбулося, що викликало розчарування в США. Причинами цього стали низька реформаторська спроможність В. Ющенка, постійна політична нестабільність в Україні та корупція у владі.

У 2010–2013 рр. українсько-американські відносини пережили один із найбільш складних періодів за понад тридцятилітню історію. На початковому етапі обидві сторони прагнули до вибудовування відносин на практичній основі з акцентом на енергетичні та економічні питання, деполітизації порядку денного, підтримуючи риторику стратегічного партнерства. Більш того, адміністрація В. Януковича одразу на старті за рахунок вчасного жесту у вигляді відмови від запасів високозбагаченого урану змогла створити сприятливу політичну атмосферу для двостороннього діалогу.

Водночас підхід адміністрації Б. Обама до відносин з Україною у цей період підпорядковувався її політиці перезавантаження відносин із РФ, яка передбачала зменшення інтенсивності політичного діалогу з Києвом та увагу до пострадянського простору, зняття з порядку денного питання вступу України до НАТО при збереженні співпраці. Як результат, Вашингтон демонстрував на українському напрямку інертність і пасивність, делегувавши такі питання, як регіональна безпека та європейська інтеграція України, європейцям. Де-факто модель патрон-клієнтелізму у відносинах Україна–США була поставлена на паузу.

Разом із тим, з середини 2011 р. українсько-американські відносини почали розвиватися по низхідній, що було пов'язано із відходом команди В. Януковича від демократії та переслідуванням політичних опонентів. Поворотним моментом у цьому контексті стало засудження до семи років ув'язнення лідера опозиційної

партії «Батьківщина» Ю. Тимошенко у жовтні 2011 року. З цього моменту відносини України та США поступово погіршувалися, супроводжуючись критикою Вашингтоном дій української влади у внутрішній політиці: були скорочені двосторонні контакти на високому рівні, зменшувалися обсяги американської допомоги, припинена програма співпраці України з МВФ і дія загальної системи преференцій США (GSP) щодо України. Разом із тим, США утримувалися від будь-яких силових дій, обмежуючись критичними заявами. У 2012–2013 рр. Україна фактично випала із поля зовнішньополітичної уваги Вашингтона.

Реакція адміністрації Б. Обами у листопаді 2013 р. на відмову української влади підписати угоду про Асоціацію з ЄС і початок масових протестів у Києві була стриманою. Американські дипломати та урядовці висловлювали занепокоєння та розчарування, а також закликали владу та опозиційні сили вирішити протиріччя мирним шляхом. США в листопаді-грудні 2013 р. воліли не заглиблюватися в урегулювання політичної кризи в Україні, тримаючи рівновіддалену позицію від сторін конфлікту. Лише з середини січня 2014 р. у міру загострення протистояння між протестувальниками та владою адміністрація Б. Обами почала запроваджувати персональні санкції проти функціонерів режиму В. Януковича.

Зростаючий дипломатичний тиск США був спрямований на розкол правлячої верхівки, деескалацію ситуації та схиляння президента В. Януковича до створення уряду національного примирення. Оптимальним варіантом вирішення кризи, на думку Вашингтона, було проведення нової конституційної реформи, яка б сприяла перерозподілу владних повноважень на користь парламенту та уряду і створила збалансовану конфігурацію влади. При цьому президент В. Янукович залишався б на посаді до завершення своїх конституційних повноважень.

РОЗДІЛ 5

ВІДНОВЛЕННЯ ПАТРОНАТУ В УКРАЇНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКИХ ВІДНОСИНАХ У ПОСТМАЙДАННИЙ ПЕРІОД

5.1. Стратегічна дружба в українсько-американських відносинах за каденції адміністрації Б. Обама (2014–2016)

Із перемогою Революції Гідності у лютому 2014 р. розпочався новий етап в українсько-американських відносинах. Призначення уряду А. Яценюка та перемога на дострокових президентських виборах П. Порошенка у травні 2014 р. завершили процес формування нової української влади, відкривши шлях до активної співпраці зі США. Подальші драматичні події навесні 2014 р. – анексія Криму та окупація РФ частини Донецької та Луганської областей – зробили Україну одним із пріоритетів безпекової політики США у Європі.

За часів президентства В. Януковича Сполучені Штати не розглядали Україну як стратегічно важливу державу ЦСЄ і геополітичну противагу домінуванню Росії на пострадянському просторі, послідовно скорочували фінансову допомогу Києву через демократичний регрес. З 2014 р. ця ситуація почала змінюватися, а рівень американського залучення до українських справ суттєво збільшився. США привітали обрання О. Турчинова Головою Верховної Ради (22 лютого) та призначення уряду А. Яценюка (27 лютого). Через чотири дні після повалення режиму В. Януковича, 26 лютого 2014 року, Київ разом з групою експертів відвідав перший заступник Державного секретаря США В. Бернс для обговорення з новою владою економічних реформ і необхідної допомоги.

Вашингтон одразу визнав новий уряд у Києві. Зокрема віце-президент США Дж. Байден провів телефонну розмову з новим прем'єр-міністром А. Яценюком 27 лютого, привітавши його з обранням на посаду і запевнивши у підтримці на шляху реформ. 4 березня 2014 року Київ відвідав Держсекретар США Дж. Керрі, який висловив підтримку територіальної цілісності України. За підсумками переговорів з прем'єр-міністром А. Яценюком американський дипломат пообіцяв,

що США нададуть Україні фінансову допомогу, а також підтримають її у переговорах з МВФ [308, с. 109].

21-22 квітня 2014 р. Київ відвідав віце-президент США Дж. Байден. Він зустрівся з в. о. президента О. Турчиновим, прем'єр-міністром А. Яценюком, лідерами парламентських фракцій і громадськими діячами. Метою його візиту було висловлення підтримки нової української влади у здійсненні широкої програми реформ і протидії російській агресії. За підсумками зустрічей Дж. Байден запевнив у підтримці суверенітету та територіальної цілісності України, готовності допомогти у боротьбі з корупцією, заявив про виділення допомоги на проведення реформ (50 млн дол.) та посилення оборонних можливостей (20 млн дол.), сприяння в отриманні Україною кредиту від МВФ [743, с. 95].

Водночас під час анексії Криму та розгортання російської гібридної агресії на Донбасі навесні 2014 р. американський президент Б. Обама обмежився періодичними висловлюваннями стурбованості діями Росії, закликами до припинення насильства та заявами про повагу до суверенітету та територіальної цілісності України, але уникав активної протидії агресивній політиці Москви.

7 червня 2014 року Дж. Байден вдруге після Революції Гідності відвідав Україну на чолі американської делегації для участі в інавгурації президента П. Порошенка, що стало найвищим рівнем дипломатичного представництва США за період української незалежності на таких заходах.

В умовах російської агресії Сполучені Штати стали першими серед західних країн, хто одразу почав надавати Україні безпекову та економічну допомогу. У відповідь на незаконну анексію Криму США запровадили персональні санкції (заморожування банківських рахунків, арешт майна та скасування віз) проти декількох десятків російських урядовців і бізнесменів, близьких до президента В. Путіна, згорнули інвестиційне і військово-технічне співробітництво, припинили експорт до Росії товарів подвійного призначення та роботу російсько-американської президентської комісії, а також ввели заборону на продаж товарів, технологій, послуг і інвестиції американських компаній до Криму. Однак у цілому американські та європейські санкції проти РФ у березні-квітні 2014 р. носили

символічний характер. Їхньою метою була демонстрація невизнання анексії півострова Росією, силової зміни кордонів.

Після посилення військових дій на Донбасі та збиття військовослужбовцями РФ пасажирського літака Boeing 777 Захід запровадив економічні санкції проти Росії за підрив територіальної цілісності України. Протягом 2014 р. США ввели санкції проти ключових секторів російської економіки – банківського, нафтогазового та військово-промислового, обмеживши фінансові операції компаній і банків, продаж важливих технологій, обладнання та сервісів. Також Вашингтон виключив Росію з системи торгових преференцій США та скасував торговельну угоду щодо безмитного імпорту російської сталі. У подальшому список російських компаній і секторальних санкцій розширювався.

Разом із тим, західні санкції за анексію Криму та конфлікт на Донбасі не мали руйнівного впливу на російську економіку та не змінили політику Кремля щодо України. За оцінками експертів, втрати РФ від санкцій у перші роки склали €23 млрд у 2014 р. і €75 млрд у 2015 р. [528, с. 177]. Про гнучкість своєї позиції говорили й американські дипломати. Як зазначала заступниця державного секретаря В. Нуланд, «Ми скоротили економічну та військову співпрацю з Росією, але в тому, що стосується глобальних питань – Ірану, Сирії, зобов'язань у сфері роззброєння, ми в основному зберегли спілкування» [304, с. 76].

Анексія Криму остаточно зруйнувала ілюзорність наданих Україні запевнень у безпеці з боку ядерних держав, засвідчивши її вразливість у рамках європейської безпекової архітектури. 28 лютого 2014 р. Верховна Рада ухвалила звернення до США як одного з гарантів за Будапештським меморандумом у зв'язку з подіями у Криму. Також на початку березня колишній український президент Л. Кучма опублікував заяву, в якій висловив сподівання, що «лідери США, РФ, Великої Британії, Франції та Китаю, які надали гарантії територіальної цілісності України, залишаться вірними своїм зобов'язанням» [398, с. 282].

Адміністрація Б. Обама підтримала незалежність і територіальну цілісність України, запровадивши проти РФ санкції за анексію Криму, а також надавши Києву військову та фінансову допомогу. Формально США не порушили

Будапештського меморандуму та навіть частково виконали свої запевнення, надаючи значну підтримку Україні у сфері безпеки, однак у політичному вимірі слабка реакція США, Франції та Великої Британії як підписантів меморандуму поставили під сумнів принципи ДНЯЗ. Тодішній американський посол Дж. Пайєтт у травні 2014 р. з цього приводу відверто заявив: «Будапештський Меморандум не був угодою про гарантії безпеки. Це була домовленість про повагу суверенітету та територіальної цілісності України» [349, с. 44].

Розпочавши масштабну підтримку України у 2014 р., США прагнули не лише допомогти молодій державі захистити свою незалежність, а й переслідували цілком конкретні власні цілі. Від початку США розглядали підтримку України у конфлікті з РФ у широкому геополітичному контексті. Силова зміна кордонів у Європі підривали не лише принципи міжнародного права, а й кидали виклик здатності США як глобального лідера гарантувати дотримання «єдиних правил гри» у міжнародній політиці. Якщо б Вашингтон проявив пасивність у виконанні своїх зобов'язань перед Україною, то це могло підірвати довіру до гарантій США не лише з боку союзників, але й опонентів. Реакція та дії Вашингтона у цьому конфлікті позитивно вплинули на оцінку американських зобов'язань в інших регіонах світу. Так, азійські союзники США, зокрема Філіппіни, Японія, Тайвань, побоювались, що українські події можуть стати прикладом для реалізації Китаєм геополітичних амбіцій у АТР силовим шляхом [651].

По-друге, в оцінках американських дипломатів Україна розглядалась як ключова країна для визначення подальшого розвитку пострадянського простору. Її вихід з орбіти впливу Кремля та підтримка з боку Заходу виступали інструментами стримування неоімперських амбіцій РФ та її перетворення у регіональну державу на пострадянському просторі. Ще на початку 2000-х рр. з провідних американських стратегів Г. Кіссинджер відзначав, що Україна знаходиться на кордоні сфер впливу Європи та Росії, а отже, є природним кандидатом на врівноваження РФ [344, с. 42].

По-третє, після 2014 р. американська дипломатія почала все частіше розглядати український напрямок не лише крізь призму відносин з РФ, а й у

контексті стратегії у ЦСЄ. Прихід до влади у Києві прозахідного уряду А. Яценюка відкрив можливість залучення України до кола союзників США у регіоні та формування неформального альянсу Польщі, Балтійських республік, Румунії та України. Це дозволило б Вашингтону вирішити декілька завдань: зміцнити східний фланг НАТО, посилити політичний вплив та «м'яко» витіснити з регіону Францію та Німеччину. Враховуючи військове протистояння з Росією на Донбасі, з 2014 р. Україна стає головним пріоритетом зовнішньої політики США у ЦСЄ і на пострадянському просторі [308, с. 110].

Зрештою, у підтримці України з боку США існували й світоглядні орієнтації, притаманні для адміністрацій демократів у міжнародних справах. Так, після перемоги «кольорових» революцій у Грузії (2003), Україні (2004), Киргизстані (2005) на Заході вважали, що цим країнам вдасться сформувати стабільні демократичні режими. Але вже з середини 2000-х рр. на пострадянському просторі спостерігалось «зависання» демократичних трансформацій, а Україна, за визначенням американського політолога Т. Карозерса, «продовжувала перебувати у групі країн „сірої зони” між демократією та авторитаризмом» [660, с. 359]. Революція Гідності багатьма західними політиками та експертами була сприйнята як потужний імпульс, який міг нарешті завершити демократичний транзит України.

Виступаючи у травні 2014 р. на слуханнях у Сенаті, колишній посол США в Україні С. Пайфер навів три причини щодо необхідності фінансової та військової підтримки Києва, які чітко відображали бачення американського політикуму [670]. По-перше, анексія Криму, будучи найбільшим захопленням території в Європі після 1945 р., руйнує сталий порядок у Європі. Якщо Москва не відчує наслідків за свої дії, російське керівництво зможе безкарно використовувати агресивні дії для залякування інших країн, загрожуючи європейській безпеці.

По-друге, підтримка України зумовлюється політичними зобов'язаннями США за Будапештським меморандумом 1994 року. На початку 1990-х рр. українська влада під тиском Вашингтона відмовилася від ядерної зброї в обмін на запевнення у повазі до її суверенітету та територіальної цілісності з боку ядерних

держав. Після відкритої агресії проти України США не можуть проігнорувати свої зобов'язання перед нею. По-третє, Україна протягом попередніх двох десятиліть була гарним міжнародним партнером США. У 1994 р. Київ відмовився від ядерної зброї, у 1998 р. – на вимогу Вашингтона вийшов з проєкту будівництва АЕС в Ірані, у 2003 р. – надіслав військовий контингент до Іраку, а у 2012 р. – в рамках глобальної ініціативи США вивіз останні запаси високозбагаченого урану.

Анексія Криму та військові дії на Донбасі 2014–2015 рр. поставили Вашингтон перед фактом різкої зміни курсу Москви в регіоні, змусивши переорієнтувати увагу у бік Києва та переосмислити якість двосторонніх відносин з ним. Разом із тим, з позиції політичного реалізму російська агресія проти України не вважалася прямою загрозою національній безпеці США. Американські дипломати та експерти розглядали українську кризу здебільшого як європейську проблему – виклик регіональній безпеці та дестабілізуючий чинник щодо східного флангу НАТО, а тому російсько-український збройний конфлікт на Донбасі займав невисоке місце в ієрархії зовнішньополітичних інтересів США.

Адміністрація Б. Обама не була зацікавлена в конфронтації з Росією через Україну. Вашингтон обмежився символічними санкціями проти Москви, утримуючись від надання Києву летальних озброєнь. Значною мірою патронат США щодо України після 2014 р. був вимушеним кроком. Вашингтон просто не міг не відреагувати та не надати Україні як жертві агресії заступництво. При цьому Сполучені Штати класифікували Україну як одного з партнерів, державу-клієнта в регіоні, що не мав великого геополітичного значення для американських інтересів. Окрім того, американська сторона не робила жодних кроків із актуалізації статусу двосторонніх відносин як стратегічних. Наслідком цього було те, що протягом 2015–2016 рр. адміністрація Б. Обама віддавала пріоритет Сирії та іншим питанням Близького Сходу перед Україною.

У 2014–2016 рр. Конгрес США ухвалив дванадцять законів і резолюцій щодо підтримки України у умовах російської агресії, зокрема шість резолюцій і три закони в 2014 році. Спираючись на двопартійну підтримку, ці акти приймалися практично одноголосно. Ключовими з них були закони «Про

підтримку суверенітету, цілісності, демократії та економічної стабільності України» (3 квітня 2014 року), «Закордонне мовлення Сполучених Штатів в Україні та сусідніх регіонах» (3 квітня 2014 року), «Про підтримку свободи України» (18 грудня 2014 року) [87, с. 33].

У своїй політиці щодо України адміністрація Б. Обама у 2014–2016 рр. використовувала широкий набір інструментів, який включав надання військової допомоги, посилення політичної присутності, спонукання української влади до здійснення реформ, а також санкційний тиск на РФ як засіб «примусу до миру». Сполучені Штати неухильно дотримувалися позиції щодо підтримки суверенітету та територіальної цілісності України. Звертаючись до українських депутатів у грудні 2015 р., віце-президент США Дж. Байден наголосив: «США не забувають про Крим, його анексію та ні за яких умов не приймуть її. Крим залишається суверенною територією України» [56].

Незважаючи на проукраїнську риторику, Вашингтон ретельно окреслив межі своїх дій. Сполучені Штати не мали наміру брати на себе безпекові зобов'язання щодо України, виходячи з того, що ця країна розташована на периферії Європи та не зачіпає базисні американські інтереси [74, с. 260]. Політика США балансувала між всебічною підтримкою України та тим, щоб не вплутатись в українські справи та військовий конфлікт занадто сильно. Тим більше мова не йшла про надання Україні політичних чи військових гарантій.

США утрималися від приєднання до багатосторонніх переговорів у «нормандському форматі» (Україна, Росія, Франція, Німеччина), воліючи більше підтримувати самостійний переговорний трек з РФ. Відстороненість від основного формату переговорів щодо конфлікту на Донбасі відображала сумніви адміністрації Б. Обама щодо можливості вироблення сторонами життєздатного компромісу. Сполучені Штати не стали політично пов'язувати себе з Мінськими угодами, заявивши лише про їхню важливість. Американська тактика утримання від участі у багатосторонніх форматах дозволяла Вашингтону зберігати більше простору для маневру та дистанціюватися від дипломатичних невдач.

Американська стратегія полягала у поєднанні скоординованих з ЄС санкцій та обмеженої військової допомоги Києву. Розрахунок адміністрації Б. Обама ґрунтувався на переконанні, що несприятлива для РФ економічна ситуація та західні санкції у середньостроковій перспективі змусять Москву припинити підтримку сепаратистів і піти на поступки, щоб вийти з конфлікту.

У цілому політика США на цьому етапі органічно вписувалась у стратегію довгострокового стримування РФ. Зокрема Стратегія національної безпеки США 2015 р. [656] визначала Росію як агресора, який грубо порушив територіальну цілісність України та норми міжнародного права, розпалює конфлікт у сусідній країні, а тому потребує стримування. Документ наголошував на необхідності надання підтримки Україні, Грузії та Молдові для посилення їхньої обороноздатності, а також посилення військової присутності США у країнах ЦСЄ для стримування подальшої російської агресії.

Однак у подальшому постійне використання Росією загострень на Донбасі в якості інструменту політичного тиску на Україну на переговорах з широкого кола питань спростували розрахунки Вашингтона, що Москва захоче обміняти вихід із конфлікту на зняття економічних санкцій і нормалізацію відносин із Заходом. Ба більше, політика стратегічного терпіння Б. Обама у відносинах із РФ і німецько-французьке посередництво у «Нормандському форматі» сприймалися у Кремлі як свідчення їхньої слабкості та неготовності до активної протидії.

Посилення значимості українського напрямку для Вашингтона проявились і в тому, що відповідальним за нього в адміністрації Б. Обама став віце-президент Дж. Байден. У 2014–2016 рр. він шість разів відвідував Київ, демонструючи міцну підтримку Сполучених Штатів. На рівні Державного департаменту курувати політику щодо України вперше доручили безпосередньо помічнику Держсекретаря з питань Європи та Євразії (В. Нуланд). До цього українським напрямком за штатом в основному займався заступник помічника держсекретаря.

Щодо українських інтересів, то політика Вашингтона мала подвійний характер. З одного боку, у порівнянні з попереднім етапом двосторонніх відносин (2010–2013), відбулось суттєве збільшення американської допомоги та

інтенсифікації політичного діалогу. Лише у 2014 р. США надали Україні 320 млн дол. допомоги, з яких 118 млн дол. складала військова допомога, у той час як протягом попередніх 4 років президентства В. Януковича уряд США виділив Україні сумарно приблизно 470 млн дол. [131, с. 97].

У цілому у 2014–2016 рр. уряд США виділив Україні 1,4 млрд дол., з яких військова допомога становила близько 630 млн дол. Найбільше коштів надавалось за лінією таких донорів, як Агентства з міжнародного розвитку (USAID), Міністерства оборони, Міністерства енергетики, Державного департаменту США, Департаменту охорони здоров'я [308, с. 113]. Паралельно уряд США надав Україні кредитних гарантій на суму 3 млрд дол., був ключовим актором у розробці програми МВФ для України, сприяючи виділенню їй понад 12 млрд дол. допомоги від фонду та 3 млрд дол. від Світового банку з метою макроекономічної стабілізації. Так, перша кредитна гарантія від уряду США на 1 млрд дол. була надана Києву вже у квітні 2014 р. у розпал російської агресії [46, с. 41]. Пріоритетними сферами підтримки стали сектор безпеки і оборони, реформування державних інституцій та компаній, економічний розвиток, боротьба з корупцією, зміцнення громадянського суспільства.

З іншого боку, США відмовились від застосування жорстких засобів і більш інтенсивної військово-політичної участі в конфлікті. США послідовно виступали за дипломатичне врегулювання цього конфлікту. У рамках такого підходу військова допомога надавалася Україні вкрай виважено, обмежившись наданням оборонних нелетальних озброєнь і тренінговими місіями.

Позиція адміністрації Б. Обама щодо поставок Києву летального озброєння, за виключенням невеликих партій легкої стрілецької зброї, загалом залишалася негативною. Хоча уряд А. Яценюка звернувся до Вашингтона з проханням надати зброю та боєприпаси ще у квітні 2014 р. на початку агресії РФ на Донбасі. Слід зауважити, що чимало провідних чиновників американської адміністрації, зокрема віце-президент Дж. Байден, Державний секретар Дж. Керрі, його заступниця з питань Європи та Євразії В. Нуланд, міністр оборони Е. Картер, виступали за надання Києву летального озброєння. На їхню думку, такий крок

став би потужним сигналом підтримки України та підвищив би для Москви ціну ескалації конфлікту, відіграючи стримуючий ефект. Натомість Б. Обама та його радниця з національної безпеки С. Райс побоювалися, що таке рішення навпаки штовхне Кремль до ескалації та зменшить шанси на політичне врегулювання.

На законодавчому рівні Конгрес висловив свою позицію щодо України у грудні 2014 р. в «Акті на підтримку свободи в Україні» [725]. Окрім постулатів про підтримку територіальної цілісності та суверенітету України, документ містив рекомендації посилити санкційний тиск на РФ, розширити невійськову допомогу, а також надати Києву оборонне озброєння, зокрема протитанкову зброю. У свою чергу, адміністрація Б. Обама заявила, що прийняття цього акту не означає змін у політиці щодо українсько-російського конфлікту, та надалі зберігала ембарго на постачання летальної зброї [245, с. 96]. Більш того, упродовж 2014–2016 рр. американські дипломати послідовно виступали за реалізацію Мінських угод, підштовхуючи Україну до поступок у політичному врегулюванні.

Порядок денний українсько-американських відносин у цей період визначався шістьма «опорними» сферами – військово-технічна співпраця, політичний діалог, підтримка реформ, боротьба з корупцією, енергетика, підтримка демократії.

Політичний діалог. Період після Революції Гідності відзначився високою інтенсивністю двосторонніх відносин. Діалог США та України розширювався за рахунок міцних контактів українських лідерів з посадовцями адміністрації Обама, особистих зв'язків А. Яценюка з лідерами Демократичної партії, а також інтересу американських компаній до інфраструктурних та енергетичних проєктів в Україні. Не дивно, що під час президентських виборів 2016 р. у США українські лідери ледь не відкрито підтримували кандидата від демократів Х. Клінтон.

У 2014–2016 рр. Київ відвідали ключові американські високопосадовці – шість разів відвідував віце-президент Дж. Байден, двічі – Держсекретар Дж. Керрі, шість разів – заступниця Держсекретаря з питань Європи та Євразії В. Нуланд, заступник Держсекретаря з питань контролю над озброєннями Р. Геттемюллер, міністр торгівлі П. Пріцкер, міністр фінансів Дж. Лью, радник

віце-президента з питань Європи М. Карпентер, помічник Держсекретаря з питань контролю над озброєнням Ф. Роуз, координатор Держдепартаменту з питань санкційної політики Д. Фрід, а також численні делегації з Сенату та Палати представників, зокрема понад 30 американських сенаторів.

З українського боку дипломатичні візити були не менш інтенсивними. У цей період Сполучені Штати відвідали президент П. Порошенко (2014), двічі – прем'єр-міністри А. Яценюк (2014, 2015) і В. Гройсман (2016). Особливо динамічним у двосторонніх відносинах України та США став кризовий 2014 рік. Протягом цього року новий президент П. Порошенко тричі зустрівся з президентом США Б. Обамою, а віце-президент Дж. Байден двічі відвідав Київ.

17-19 вересня 2014 року відбувся візит президента України до США, під час якого П. Порошенко провів зустрічі з президентом Б. Обамою, віце-президентом Дж. Байденом, Державним секретарем Дж. Керрі, а також виступив на спільному засіданні обох палат Конгресу. Вдруге П. Порошенко відвідав Вашингтон 31 березня – 2 квітня 2016 р., де зустрівся з Б. Обамою у рамках саміту з ядерної безпеки. Політичне зближення Вашингтона та Києва у цей період було настільки значним, що у 2015 р. в Конгресі активно обговорювалась можливість надання Україні статусу «основного союзника США поза НАТО».

Окрім того, у Конгресі Україна користувалась стабільною двопартійною підтримкою. Так, у лютому 2015 р. сенатори Д. Дурбін (демократ) та Р. Портман (республіканець) оголосили про створення Сенатського Українського Кокусу, який у подальшому став одним з головних лобістів посилення військової допомоги Києву. Передумовою його створення став спільний лист 15 сенаторів від 3 лютого 2015 року на адресу Б. Обами з закликом збільшити військову допомогу Києву [146, с. 15].

Двосторонні відносини США та України у 2014–2016 рр. з точки зору зустрічей на вищому рівні, дипломатичної підтримки та риторики досягли найвищого розвитку за 30-річчя незалежності України. Однак якщо прибрати з порядку денного безпекові питання, то відносинам бракувало практичного наповнення – конкретних проєктів і спільних інтересів. Україна практично не

мала для американських партнерів великих чи перспективних проєктів співпраці, які б могли сприяти зацікавленості США, зміцненню двосторонніх відносин. Також слід відзначити, що такий високий рівень партнерства значною мірою зумовлений екстремальними обставинами – анексією Криму та війною на Донбасі. Враховуючи це, американо-українські відносини мали виражений патрон-клієнтарний характер: Україна як клієнтська держава шукала захист від російської агресії, а США бачили в підтримці прозахідного режиму в Києві можливість зміцнити свої позиції у ЦСЄ та на пострадянському просторі.

Риторика сторін мала значні відмінності. Українські лідери постійно підкреслювали значимість американської допомоги та наголошували на статусі стратегічного партнерства двосторонніх відносин. Адміністрація Б. Обама, у свою чергу, утримувалась від згадок про стратегічне партнерство. У заявах Білого Дому та Держдепартаменту Україна найчастіше визначалась як партнер. Попри російську агресію дипломати США у публічному дискурсі щодо так званих «Л/ДНР» використовували нейтральний термін «непідконтрольні українському уряду райони», а також вагалися щодо визнання цих псевдореспублік на Сході України терористичними організаціями або окупованими територіями. Президент Б. Обама та представники Державного департаменту переважно використовували щодо проросійських сил на Донбасі термін «сепаратисти» [49, с. 15].

Критична залежність української влади від американської допомоги мала своїм наслідком значне посилення ролі посольства США, яке перетворилось на один з головних центрів впливу в українській політиці. Американські дипломати та радники брали активну участь у розробці правової бази розпочатих реформ, патрунували прозахідних діячів з числа політиків і громадських активістів. Більш того, як віце-президент Дж. Байден пізніше згадував у мемуарах, у ті часи він фактично виступав медіатором конфліктів між президентом П. Порошенком та прем'єром А. Яценюком [308, с. 116]. Держсекретар США Дж. Керрі, виступаючи у Сенаті, так схарактеризував американську політику щодо України: «Фактично ми присутні там і глибоко залучені у хід подій, допомагаючи їм провести у парламенті ті речі, які необхідно провести, підштовхуючи їх, якщо треба. Ми

здійснили значні реформи у сфері оборони. США допомагають українцям досягти рівня ефективності управління, який би відповідав тим завданням, які стоять перед ними» [523, с. 36].

Військово-технічна співпраця (ВТС)

У постмайданний період США стали головним донором військової допомоги Україні. На США припало 92 % всієї військової допомоги, яку Україна отримала у 2014-2021 рр. Вже у квітні-травні 2014 р. Сполучені Штати надали перші 40 млн дол. безпекової допомоги для посилення оборонних спроможностей України у боротьбі з російською агресією. Загалом у 2014 р. США надали Україні військової допомоги на суму 118 млн дол., у 2015 р. – 175 млн дол., у 2016 р. – 335 млн дол. [409]. 80 % цих коштів було спрямовано на потреби ЗСУ, решта – на підтримку Державної прикордонної служби та Національної гвардії України.

Крім того, США разом з Канадою та Британією розгорнули тренувальні місії для сержантів і офіцерів, а також надавали експертно-дорадчу допомогу у розробці реформи сектору оборони та безпеки. У перспективі ці заходи разом із військовими поставками мали зміцнити рівень обороноздатності армії до того рівня, щоб Україна могла ефективно протистояти агресії з боку РФ.

Частка американської допомоги у військовому бюджеті України складала лише 5-6 %, що було недостатньо для зміни балансу сил на Донбасі, але вона мала важливе геополітичне та військово-технічне значення [626, с. 19].

Військова допомога США протягом 2014–2016 рр. включала широкий спектр нелетальної військової техніки – системи захищеного зв'язку «Harris» (понад 300 станцій радіозв'язку Falcon-III), контрбатареїні радары, багатоцільові армійські позашляховики «Humvee», розвідувальні БПЛА RQ-11 Raven, військову амуніцію, патрони для стрілецької зброї, а також інструкторські місії [245, с. 95]. Починаючи з 2015 р., на Яворівському військовому полігоні у Львівській області 160 американських інструкторів почали тренувальні місії для українських військових. Окрім цього, були реалізовані проекти створення у Яворові імітаційного центру (22 млн дол.) та будівництва центру оперативного управління ВМФ України в Очакові (25 млн дол.).

Також український уряд залучав американські аналітичні центри до процесу реформування сектору оборони. Так, фахівці «Rand corporation» у 2015–2016 рр. брали участь у розробці програмних документів у сфері національної безпеки, стратегії реформування Міністерства оборони України та Збройних сил України за західними зразками [172, с. 264].

Окрім поставок власної військової техніки та спорядження, США сприяли налагодженню військово-технічного співробітництва між Україною та рядом східних країн НАТО. Вітчизняний ВПК історично був залежний від кооперації з російськими підприємствами, самостійно міг виробляти за замкненим циклом не більше 8-10 % продукції, необхідної для оснащення ЗСУ. Міжнародна кооперація з Литвою, Естонією, Чехією, Болгарією (за підтримки США) дозволила Києву отримувати комплектуючі, матеріали та технології для ремонту та модернізації військової техніки радянського і пострадянського виробництва [308, с. 118].

Таблиця 5.1

Основні види нелетальної військової допомоги США Україні у 2014–2016 роках

Рік	Найменування	Кількість
2014	Бронежилети	2 тис. од.
	Броньовані позашляховики	35 од.
	Камуфляжні жакети	3,6 тис. од.
	Набори медичної допомоги	1,5 тис. од.
	Протимінометні радары	20 од.
	Спальні комплекти	1 тис. од.
	Сухпайки	330 тис. од.
	Уніформа	3,2 тис. од.
	Чохли та каски	1 тис. од.
2015	Бронеавтомобілі	147 од.
	Військово-польовий госпіталь	1 од.
	Катери	5 од.
2016	Безпілотники	72 од.
	Медичні автомобілі	40 од.
	Позашляховики	13 од.
	Прилади нічного бачення	2,5 тис. од.
	Радарні системи	14 од.
	Радіостанції	понад 300 од.

Джерело: [433]

Російська агресія проти України також стала каталізатором значного посилення співпраці у сфері спільних військових навчань. У цьому напрямку ключовими заходами є сухопутні навчання «Швидкий тризуб» на Яворівському полігоні та військово-морські навчання «Sea Breeze». Їхні масштаби невпинно збільшувалися. Зокрема, у 2014 р. у навчаннях «Rapid Trident» взяло участь майже 1200 військовослужбовців з 15 країн, з яких 600 чол. становили офіцери ЗСУ і 200 – американські військові. У 2015 р. ці навчання зібрали понад 1800 військослужбовців з 18 країн, у 2016 р. – 1832 військовослужбовці з 13 країн світу [338, с. 53]. Ці щорічні навчання стали дієвим доповненням до масштабних тренувальних місій, які у цей період розгорнули США, Британія та Канада.

Масштаби морських навчань «Sea Breeze» з 2014 р. також зросли. Для України, яка у результаті анексії Криму втратила до 80 % складу ВМС, вони стали відігравати важливу роль у стримуванні Росії в акваторії Чорного моря. У 2014 р. у «Sea Breeze» взяло участь майже 2 тис. військослужбовців і 13 кораблів з 10 країн, у 2015 р. – 2500 військових і 18 кораблів з 13 країн, у 2016 р. – 3100 військових і 26 кораблів з 16 країн світу.

Традиційно Україна як співорганізатор навчань надавала свою військову інфраструктуру, а США – покривали витрати на їхнє проведення. Так, організація одного навчання «Rapid Trident» або «Sea Breeze» коштувала 4-4,5 млн дол.

Підтримка реформ. З початку російської агресії і станом на червень 2021 р. США надали Україні допомоги на 4,6 млрд доларів, з яких військова допомога становила майже половину цієї суми – понад 2,5 млрд дол. Інша частина коштів у вигляді проєктного фінансування, грантів і експертної допомоги спрямовувалась на підтримку реформ. Для порівняння, за даними Агентства США з міжнародного розвитку, сукупно впродовж 1990–2013 рр. Україна отримала від США близько 4,4 млрд дол. допомоги [259, с. 371].

Адміністрація Б. Обама переслідувала не лише геополітичні інтереси, а й прагнула перетворити Україну на «історію успіху» на пострадянському просторі, а тому активно допомагала новій українській владі у проведенні масштабних реформ в економіці, політиці, державному управлінні. Більш того, з середини

2015 р., коли макроекономічна ситуація в Україні стабілізувалась, США і МВФ жорстко прив'язали виділення фінансової допомоги до прогресу у реформах, прагнучи підштовхувати до них українську владу.

Сполучені Штати послідовно нарощували об'єми двосторонньої допомоги для України на підтримку реформ і зміцнення її безпеки. У 2014 р. США надали на ці потреби 320 млн дол., у 2015 р. – 422 млн дол. Під час візиту до Києва у грудні 2015 р. віце-президент Дж. Байден оголосив про додаткову підтримку у розмірі 190 млн дол. для проведення реформ і боротьби з корупцією. У підсумку американська допомога Україні в 2016 р. досягла 658 млн дол. [649]. Це дозволило нашій країні зайняти десяте місце у списку найбільших реципієнтів американської допомоги.

США консультували та частково фінансували розробку реформ децентралізації та судової влади. Західні експерти брали участь у перезавантаженні суддівського корпусу, відборі членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів (ВККС). Якщо реформу децентралізації можна визнати успішною, то до реформованих судів залишається ще багато запитань.

У державному секторі США підтримали реформу корпоративного управління державних компаній, яка мала на меті їхній захист від політичних впливів. Пілотними проєктами у 2015–2016 рр. стали НАК «Нафтогаз України» та ПАО «Укрзалізниця», які отримали адміністративну автономію від уряду. Також Вашингтон наполягав на корпоратизації «Укроборонпрому», щоб зробити його діяльність більш ефективною та привабливою для західних інвестицій.

Сполучені Штати підтримали прагнення адміністрації П. Порошенка реформувати систему міліції. Одним із найбільш реформаторських досягнень цього періоду став запуск Національної поліції. Проєкт реформи розроблявся та фінансувався Агентством з міжнародного розвитку США у тісній співпраці з керівництвом МВС України [308, с. 118]. Реформа поліції була реалізована за кошти гранту Міністерства юстиції США на фінансування навчальної програми для 100 українських інструкторів, які потім продовжували навчати поліцейських по всій Україні. На підтримку цієї реформи США виділили 12 млн дол.

Важливим пріоритетом американських програм допомоги в Україні залишалося сприяння реформуванню системи охорони здоров'я. У їхніх рамках USAID і профільне міністерство працювали над розробкою медичної реформи, яка б реорганізувала надання медичних послуг населенню, структуру закладів та запровадила ринкові відносини за принципом «гроші ходять за пацієнтом».

Енергетика. Після Революції Гідності Сполучені Штати намагались активізувати цей напрямок, просуваючи як національні інтереси, так і інтереси окремих американських компаній, які цікавились можливістю роботи в Україні. З початку 2010-х рр. США почали реалізовувати цілеспрямовану стратегію нарощення експорту скрапленого газу. Ця геостратегія мала не лише економічні, а й геополітичні вигоди. У випадку Західної та Східної Європи американський скраплений газ виступав для країн регіону альтернативою російському газу, міг послабити вплив РФ у ЄС.

Наприкінці 2014 р. відкрився литовський СПГ термінал «Незалежність» у порту Клайпеда, у 2015 р. – польський термінал у Свіноуйсці. США почали експорт скрапленого газу до Європи у 2016 р., здійснивши перші поставки до Португалії, Іспанії та Італії. У 2020 р. був добудований СПГ термінал у Хорватії на острові Крк, що розширило можливості поставок до ЦСЄ і Західних Балкан.

Паралельно з початку 2010-х рр. американці активно шукали в регіоні транзитні маршрути для постачання СПГ. США розглядали Україну як одну з перспективних країн-імпортерів СПГ, яка мала відповідну трубопровідну інфраструктуру для транзитних поставок американського газу до сусідніх Молдови, Угорщини, Румунії, Словаччини, Польщі. У липні 2015 р. НАК «Нафтогаз України» та компанія «Frontera Resources» підписали у Вашингтоні меморандум про наміри вивчити можливість будівництва терміналу [667, с. 187]. Державний департамент США і прем'єр-міністр А. Яценюк підтримали цей проєкт як інструмент зміцнення енергетичної незалежності України. Однак спроби його реалізації швидко стали неактуальними через позицію Туреччини, яка відмовилась пропускати через Босфор і Дарданелли танкери з СПГ. Після цього США переключились на використання СПГ терміналів у Польщі та Литві.

Іншим важливим для сторін напрямком співпраці в енергетичній галузі є ядерна енергетика. Ще з початку 2000-х рр. американська компанія «Westinghouse» почала постачати на українські АЕС невеликі партії ядерного палива та лобіювала ініціативу модернізації реакторів для його використання. При цьому під тиском російського лобі українсько-американська співпраця над цим проектом постійно блокувалася. За каденції В. Януковича частка російської компанії ТВЕЛ у поставках палива для українських АЕС досягала 90-95 %.

Після Революції Гідності НАЕК «Енергоатом» відновила співпрацю з «Westinghouse». Адміністрація П. Порошенка, проводячи курс на зменшення залежності від РФ, прийняла рішення про нарощення поставок на АЕС палива «Westinghouse». 30 грудня 2014 року сторони підписали угоду про збільшення поставок ядерного палива на період до 2020 року. У 2014–2016 рр. американська компанія поставила зі свого шведського заводу 13 партій палива, а її частка у поставках зросла до 28 %. На замовлення уряду «Westinghouse» також реалізувала проекти модернізації реакторів АЕС для переходу на інше паливо. У результаті 6 з 15 українських реакторів були переведені на американське паливо [357, с. 53].

Ще одним стратегічним українсько-американським проектом в енергетиці у цей період стало будівництво у Чорнобильській зоні Сховища відпрацьованого ядерного палива (СВЯП). Згідно з планами уряду, до нього звозитимуть паливо з Рівненської, Хмельницької та Південно-Української АЕС. Реалізація цього проекту дозволила б відмовитись від послуг РФ зі зберігання ВЯП, які обходяться «Енергоатому» у майже 200 млн дол. США щороку. Контракт на будівництво сховища був підписаний ще при президентстві В. Ющенка з американською компанією «Holtec International», але його реалізація була заморожена.

24 червня 2014 року «Енергоатом» та «Holtec International» підписали доповнення до договору 2005 р., окресливши наміри України розморозити проект. У 2015–2016 рр. український уряд та «Енергоатом» вели переговори з Корпорацією закордонних приватних інвестицій та «Bank of America Merrill Lynch» щодо залучення 250 млн дол. США на будівництво СВЯП [308, с. 119].

Підтримка демократії та громадянського суспільства. Адміністрація Б. Обама відводила цьому напрямку велике значення. На її думку, допомога у зміцненні громадських організацій мала стати гарантією невідворотності демократичних трансформацій у країні, сформувати нову політичну еліту, більш ліберальну, ніж попередники. Також представники громадянського суспільства стали для американської сторони альтернативним джерелом інформації про стан справ в Україні та дії влади.

Основними реципієнтами американської допомоги Україні стали державні інституції. На громадський сектор припало лише 10-12 % її загального розміру. Порівнянню з періодом правління В. Януковича, фінансування США програм з підтримки демократії, громадянського суспільства та урядування в Україні зросло втричі. Так, у 2014 р. з цією метою було витрачено майже 21 млн дол., у 2015 р. – 32 млн дол., у 2016 р. – 41,6 млн дол. [266, с. 60]. За рахунок цих коштів фінансувались гранти для громадських організацій і ЗМІ, освітні програми та тренінги для молодіжних лідерів. Основними напрямками підтримки стали боротьба з корупцією, публічні закупівлі, децентралізація, освіта, прозоре урядування, діяльність незалежних ЗМІ, реформа охорони здоров'я.

Боротьба з корупцією. Адміністрація Обама зробила цей напрямок одним із пріоритетних у двосторонніх відносинах, наголошуючи на його важливості для подальшої підтримки. З точки зору американців, поширення корупції підривало незрілі демократичні інститути в Україні. Окрім того, корупція була інструментом посилення впливу олігархів для використання державних ресурсів і компаній у своїх приватних інтересах. За рахунок корупції олігархи нарощували економічні та політичні капітали, формуючи кулуарні центри впливу на державну політику, і могли конкурувати із впливом Заходу на українські еліти. Тому США, надаючи фінансову допомогу, послідовно наполягають на боротьбі з корупцією.

У 2014–2015 рр. США через різні урядові агентства фінансово та технічно підтримували створення в Україні системи антикорупційних органів – Національного агентства з протидії корупції, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП), Національного антикорупційного бюро (НАБУ). Експерти з

посольства США консультували парламентарів та уряд у процесі розробки нормативно-правової бази з боротьби з корупцією, а також брали участь у відборі перших керівників цих органів. Під тиском США у профільне законодавство були включені жорсткі правові гарантії інституційної незалежності НАБУ. Після його запуску Сполучені Штати надавали технічну підтримку у питаннях навчання та облаштування робочих місць детективів, а першими іноземними партнерами, з якими НАБУ у 2016 р. підписало меморандуми про співпрацю та спільні розслідування, стали ФБР та Міністерство юстиції США [308, с. 121].

За наполяганням США, МВФ та ЄС у 2016 р. було запроваджене електронне декларування статків чиновниками та політиками, а також електронна система публічних закупівель, що мали підвищити прозорість української влади та державних фінансів, сприяти зменшенню корупції.

Українські лідери встановили міцні відносини з урядовцями США. Так, у президента України П. Порошенка склалися робочі відносини як з американським президентом Б. Обамою, так і з віце-президентом Дж. Байденом. Останній також не приховував своїх симпатій до прем'єр-міністра А. Яценюка. У 2014-2016 рр. віце-президент США шість разів відвідав Київ. Крім того, Україну двічі відвідав Держсекретар Дж. Керрі, а також інші американські високопосадовці.

Натомість президент П. Порошенко в цей період двічі відвідав Сполучені Штати, де не лише зустрівся з усіма ключовими американськими урядовцями, а й виступив перед Конгресом. Вітчизняні прем'єр-міністри А. Яценюк і В. Гройсман здійснили три візити до США. Обидві сторони в цей час у політичному діалозі демонстрували позитивну та дружню риторику.

В умовах анексії Криму та конфлікту на Донбасі в українсько-американських відносинах із початку 2014 р. відновилася модель патронату. Україна виявилася незахищеною та слабкою перед російською агресією та потребувала заступництва та допомоги. Своєю чергою, у Вашингтоні агресивні дії Москви сприймалися не лише як зазіхання на суверенітет лояльного партнера, а й як виклик міжнародному порядку, заснованому на правилах, який очолювали США. Зворотною стороною цього стало перетворення статусу України як жертви

агресії на стратегічний ресурс і важіль впливу, що посилював позиції Києва на переговорах. Іншим наслідком відновлення відносин патронату між країнами стало широке залучення США до внутрішньополітичних процесів в Україні.

Враховуючи рівень викликів, з якими зіштовхнулася Україна після 2014 р. адміністрація Б. Обама у відносинах із Києвом змінила модель патронату з обмеженого, який існував у двосторонніх відносинах із середини 1990-х рр., на повноцінний, який передбачав вищий рівень підтримки. Ця модель дозволяла США поглибити співпрацю з Україною без надання їй безпекових зобов'язань.

Українсько-американська безпекова співпраця в цей період суттєво зросла як за кількістю напрямків, так і за масштабами, стала диверсифікованою. Вона стала охоплювати чотири основні напрямки: військові навчання, тренувальні місії для українських військових, надання військової допомоги (нелетальних озброєнь і деяких видів стрілецької зброї) та експертно-дорадчу допомогу в реформуванні сектору безпеки України. Почалась також налагоджуватися двостороння співпраця розвідувальних служб. При цьому розмір військової та економічної допомоги Україні постійно зростав, а масштаби традиційних військових навчань «Швидкий тризуб» і «Sea Breeze» збільшилися у півтора-два рази.

5.2. Українсько-американські відносини під час каденції першої адміністрації Д. Трампа

Президентські вибори 2016 р. стали епохальною віхою у новітній історії США. В умовах величезної політичної поляризації суспільства перемогу здобув несистемний кандидат, мільярдер Д. Трамп, який балотувався від Республіканської партії. Під час виборчої кампанії у сфері зовнішньої політики він обіцяв знищити терористичне угруповання «ІДІЛ», проводити жорстку лінію щодо Ірану, вивести більшу частину американських військових з Близького Сходу, посилити підтримку Ізраїлю, переглянути торговельні відносини з ЄС і Північноамериканську угоду про вільну торгівлю, змусити європейські країни НАТО виконувати свої фінансові зобов'язання, а Китай – заплатити за нечесну конкуренцію в економічній сфері, вийти з Паризької кліматичної угоди.

Передвиборча програма і риторика Д. Трампа відображали радикально інше, ніж у попередників, бачення ролі США та їхньої зовнішньої політики у світі. Його ядро склала суміш ідей ізоляціонізму, неоконсерватизму, реалізму та бізнес-логіки: відмова від інтервенціонізму, наголос на економічних інтересах, скорочення міжнародних зобов'язань США, скептичне ставлення до альянсів і союзників, зокрема НАТО, більша опора на односторонність, забезпечення американського лідерства військовим домінуванням, відхід від прихильності до просування демократії за кордоном.

Зовнішньополітична практика адміністрації Д. Трампа характеризувалася економічним егоїзмом, сприйняттям міжнародної політики як ринку бізнес-угод, надмірним використанням санкційних інструментів, жорстким стилем, недовірою до традиційної дипломатії. Логічним результатом такого підходу стала хаотичність і непередбачуваність зовнішньої політики 45-го президента, які лише посилювалися тиском Конгресу та кадровими проблемами [690, с. 668].

Перемога Д. Трампа на президентських виборах 2016 р. у США кардинально вплинула на підходи Вашингтона щодо Києва, розпочавши доволі суперечливий етап у двосторонніх відносинах. Суперечливість ставлення до України нової адміністрації США та особисто Трампа зумовлювалась декількома причинами. По-перше, під час виборчої кампанії фаворитом української влади була демократка Х. Клінтон як послідовний прихильник України і жорсткий критик Росії. Натомість програма кандидата-республіканця була побудована на принципах економічного націоналізму, скепсису щодо глобальної ролі США. Його підходи до вибудовування зовнішньої політики передбачали скорочення допомоги союзникам і побудову стабільних відносин з КНР і РФ.

У ключових питаннях для американської зовнішньої політики, таких як військова присутність в Афганістані та Іраку, конфлікт у Сирії, стримування Китаю, ядерна програма КНДР, Д. Трамп зайняв набагато жорсткішу позицію, ніж Б. Обама та Х. Клінтон. У той же час під час виборів Д. Трамп жодного разу не згадав про російську агресію та анексію Криму, що наштотувало на думку про незначущість цих питань для нової американської адміністрації.

По-друге, протягом каденції Д. Трампа українсько-американські відносини постійно відчували негативний шлейф від президентської кампанії 2016 року. Під час неї в американських ЗМІ вибухнув скандал, що голова виборчого штабу кандидата-республіканця політичний консультант П. Манафорт у 2007–2012 рр. отримав понад 12,7 млн дол. США від Партії регіонів, співпрацював з олігархами, а також консультував проросійську партію «Опозиційний блок» на парламентських виборах 2014 р. в Україні після повалення режиму В. Януковича. Після скандалу П. Манафорт змушений був подати у відставку.

У подальшому в Сполучених Штатах П. Манафорт і його партнер Р. Гейтс були звинувачені в ухилянні від сплати податків від доходів, отриманих в Україні. Під час судового розгляду з'ясувалося, що у 2006–2015 рр. вони отримали від українських політиків і бізнесменів понад 60 млн дол. США за ведення виборчих кампаній і політичні консультації, відмивши ці гроші через фінансові схеми [314].

У підсумку колишній керівник виборчого штабу Д. Трампа визнав провину та уклав угоду зі слідством. У серпні 2018 р. суд м. Александрія (штат Вірджинія) засудив П. Манафорта до 47 місяців тюремного ув'язнення за фінансові злочини. В оточенні Д. Трампа небезпідставно вважали, що до витоку чутливої інформації під час президентських виборів була причетна українська влада (або принаймні її частина) та американське посольство в Києві, яке знаходилося під впливом демократів. Як пізніше (жовтень 2019 р.) стало відомо на слуханнях у Палаті представників, особисто Д. Трамп був дуже негативним у своєму ставленні до України, вважаючи, що «українська влада під час виборів грала на боці демократів і домагалася його поразки» [213, с. 663].

По-третє, несприятливим фоном для українсько-американських відносин також виступали спорадичні заяви Д. Трампа щодо готовності до «Великої угоди» з Росією, а також намагання Білого Дому та Державного департаменту знайти порозуміння з Москвою щодо проблемних питань (Сирія, Північна Корея, Іран, ядерні озброєння). Окрім того, після перемоги Трампа у Конгресі та ФБР ще два роки тривали розслідування щодо «російських» зв'язків його виборчого штабу, підтримки виборчої кампанії Кремлем.

Протягом 2017 р. українсько-американські відносини зазнали суттєвих змін. Перш за все, вони стали більш прагматичними та жорсткими. Порівняно з попереднім етапом, двосторонні відносини у 2017–2020 рр. відзначались охолодженням, формальною риторикою щодо партнерства та звуженням порядку денного. Україна не увійшла до зовнішньополітичних пріоритетів адміністрації Д. Трампа. Регіонами основної уваги США за каденції республіканця стали Близький Схід і Південно-Східна Азія. Натомість відносини США з Європою погіршились. Д. Трамп неодноразово висував європейцям торговельні претензії, скептично оцінював американські зобов'язання перед НАТО, не узгоджував найважливіші рішення з європейськими лідерами.

Д. Трамп розглядав ситуацію в Україні виключно крізь призму відносин з РФ, які він намагався налагодити на початку каденції. При всіх заграваннях з Росією Д. Трамп все ж публічно неодноразово заявляв, що український Крим був анексований незаконно. У свою чергу, військовий конфлікт на Донбасі у його очах був проблемою європейської безпеки та мало зачіпав американські інтереси.

Разом із тим, знаходячись під тиском Конгресу та звинувачень у зв'язках з РФ, команда Д. Трампа, щоб убезпечити себе, заявила про підтримку України. Результатом стало значне збільшення американської військової допомоги, надання Києву летальної зброї. Розслідування змови між оточенням Д. Трампа та Кремлем залишили новому президенту мало місця для маневру, а будь-які поступки Москві чи тиск на Київ були вибухонебезпечними. За цих умов збереження патронату щодо України та посилення її підтримки виявилися для Д. Трампа найбільш сприятливим варіантом для захисту від звинувачень опонентів. Восени 2017 р. попри суперечливі заяви офіційна лінія Вашингтона у політиці щодо України стала зрозумілою: продовження з деякими змінами курсу попередньої адміністрації.

З початку російської агресії і станом на червень 2021 р. США надали Україні допомоги на понад 4,6 млрд дол., з яких військова допомога становила 2,5 млрд дол. Однак обсяги допомоги за часів Б. Обама та Д. Трампа суттєво відрізнялись. Адміністрація демократа у 2014–2016 рр. загалом виділила нашій

країні 1,4 млрд дол. При правлінні республіканців у 2017–2020 рр. Україна отримала приблизно 2,6 млрд дол. Порівнюючи обсяги допомоги у сфері безпеки, різниця стає ще більш відчутною – 630 млн дол. при Б. Обамі проти 1,34 млрд дол. при Д. Трампі [172, с. 265].

Двосторонні відносини Вашингтона та Києва при правлінні Д. Трампа були вкрай непередбачуваними, а тональність дипломатичних контактів змінилась із дружньої до формально-дипломатичної. Цей стан відображав негативне ставлення Д. Трампа та його оточення до України через скандал з П. Манафортом. Також навряд чи можна говорити про єдину зовнішньополітичну лінію США щодо України у цей час. Розбіжності між президентом, його радниками та Конгресом стали характерною ознакою зовнішньої політики США при Д. Трампі.

Конгрес, радник президента з національної безпеки, Пентагон мали спільну позицію щодо підтримки України. Президент Д. Трамп, публічно підтримуючи Україну, разом із тим, намагався налагодити діалог з Москвою і був готовий до політичних поступок. Державний департамент лавірував між позиціями різних груп впливу у Вашингтоні, прагнучи як витримувати лінію на підтримку України, так і догодити президенту. Як відзначав у 2017 р. Державний секретар США Р. Тіллерсон, головною метою політики нової адміністрації на російському напрямку є «запобігання стану непереборних розбіжностей» [741, с. 296].

Складнощі у двосторонній взаємодії країн посилювалися великою плинністю кадрів у новій адміністрації США. Так, за час першої каденції Д. Трампа (2017–2020) у президентській адміністрації змінилося понад $\frac{3}{4}$ вищих державних службовців, що стало найвищим показником з часів правління Дж. Картера (кінець 1970-х років).

З іншого боку, Україна користувалась всередині американських політичних кіл стабільною двопартійною підтримкою, активно діяли українські кокуси у Конгресі. Український кокус у Палаті представників включав понад 40 депутатів, зокрема й спікера палати Н. Пелосі, і був найбільшим серед кокусів країн Східної Європи. Пріоритетними питаннями їхньої уваги були: 1) посилення військової допомоги Україні; 2) підтримка реформ і економічна допомога; 3) ініціативи з

кібербезпеки; 4) зміцнення енергетичної незалежності України; 5) підтримка надання томосу Київській митрополії. Значною мірою через позицію Конгресу, з якою змушений був рахуватися Білий Дім, Україна зберегла геополітичну увагу та наростила підтримку з боку США. Великого прогресу в українсько-американських відносинах у 2017–2020 рр. не відбулося, скоріше можна говорити про стабілізацію.

У спадок від попередників новій владі у Вашингтоні дістались дві «дилеми союзнитва», які потрібно були розв'язувати. По-перше, як нарощувати американо-українське співробітництво, не зруйнувавши можливості для діалогу з Росією з актуальних міжнародних питань. По-друге, як посилити військову підтримку України, але так, щоб не вплутатись у конфлікт на Донбасі, який розглядався як другорядний, та уникнути безпекових гарантій для Києва.

Українсько-американські відносини за каденції Д. Трампа відзначились звуженням порядку денного з шести до чотирьох сфер: військова допомога, політичні контакти, енергетика та боротьба з корупцією. Республіканська адміністрація, хоч і продовжувала говорити про необхідність проведення реформ і демократизацію, але в реальності не сильно переймалися цими питаннями.

Нова адміністрація у Вашингтоні відійшла від політики підтримки широкого спектра реформ в Україні, оскільки її результати виявилися сумнівними, а в деяких сферах, таких як МВС, прокуратура, суди, стався певний регрес. Вже у 2017 р. уряд США урізав фінансування програм допомоги у сфері розвитку громадянського суспільства, політичних реформ, медицини. Але у подальшому під тиском Конгресу адміністрація Д. Трампа продовжила політику дипломатичної, економічної та військової підтримки України, послідовно нарощувала обсяги допомоги. Питання допомоги Україні, відносин із нею стали для команди Д. Трампа однією з карт у внутрішньополітичній боротьбі.

У 2017 р. у рамках двосторонньої допомоги США виділили Україні 560 млн дол., у 2018 р. – 620,7 млн дол., у 2019 р. – 695,7 млн дол., у 2020 р. – 698 млн дол. Також у законі про консолідовані асигнування 2021 р., підписаному у грудні 2020 р., на допомогу Україні було передбачено 728 млн дол. (рис. 5.1). Таким чином, з

точки зору формальних показників, адміністрація Д. Трампа де-факто виявилася однією з найбільш проукраїнських в історії двосторонніх відносин. Однак проблема була в тому, що сприятлива патрональна політика щодо Києва ґрунтувалася не на національних інтересах США, а на політичній ситуації та особистих інтересах Д. Трампа, які характеризуються волатильністю.

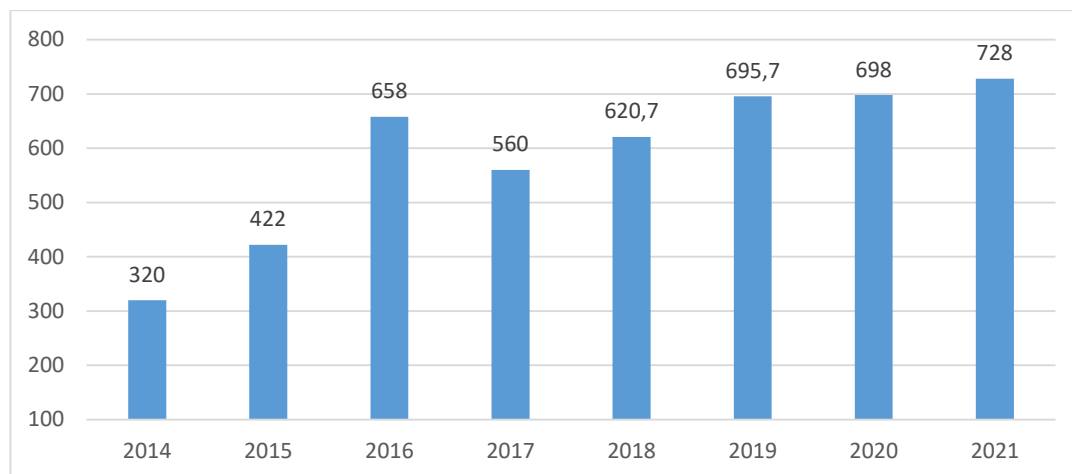

Рис. 5.1. Динаміка американської допомоги Україні в 2014–2021 рр., у млн дол. США

Джерело: складено автором на основі джерела [144; 436; 465]

Технічна допомога Україні з боку США за часів Д. Трампа концентрувалась на міністерствах оборони (інституційні реформи за зразком НАТО), енергетики (підтримки запуску ринків електроенергії та газу) та фінансів (реформа митної та фіскальної служб), в тих сферах, де легше було зафіксувати та відчуті зміни.

Головною темою у двосторонніх відносинах стали допомога у сфері безпеки та енергетика. Нові цілі Вашингтона щодо України остаточно сформувались наприкінці 2017 р., коли США перейшли від спроб порозумітись з Росією до системного стримування. Ними стали збереження політичної стабільності в Україні, відповідно її прозахідного курсу, та заморозка конфлікту на Донбасі, оскільки Москва не виявила бажання йти на будь-які поступки. США за каденції Д. Трампа не залучались до реалізації реформ в Україні на інституційному рівні, як наприклад ЄС, а допомагали в рамках окремих проєктів. Однак США використовували свій політичний вплив як головного союзника, щоб змусити українських лідерів дотримуватись окресленого внутрішньополітичного курсу.

Питання торговельно-економічного співробітництва в цей період, як і за часів адміністрації Б. Обама, не були пріоритетними. За 4 роки товарообіг між Україною та США зріс на 700 млн дол. – з 3,35 млрд дол. (2017) до 4,05 млрд дол. (2020). Вашингтон стабільно мав позитивне сальдо: американський експорт в Україну втричі перевищував український експорт до Америки. У структурі зовнішньої торгівлі України в 2020 р. частка США склала 3,4 % (4,05 млрд дол.). Для прикладу, частка ЄС дорівнювала 40,7 % (48 млрд дол.), а Китаю – 13 % (15,4 млрд дол.) [196, с. 59]. У списку торговельних партнерів США Україна зайняла 67 місце з часткою менше 0,1 %.

Політичний діалог. Протягом 2017–2020 рр. інтенсивність двосторонніх контактів зменшилась, що стало відображенням зміни ставлення Вашингтона до України. Хоча обидві сторони активно продовжували говорити про партнерство, але відбулось явне послаблення політичних контактів з високого до середнього рівня – зменшилась як інтенсивність контактів на високому рівні, так і статусність американських урядовців, які відвідували Київ у цей період.

У 2017–2020 рр. Україну відвідав ряд американських високопосадовців – двічі – Державний секретар (Р. Тіллерсон 2017 р. і М. Помпео 2020 р.), двічі – міністр енергетики Р. Пері, міністр оборони Дж. Меттіс, радник президента з національної безпеки Дж. Болтон, помічник Державного секретаря у справах Європи та Євразії В. Мітчелл, помічник заступника держсекретаря з політичних питань Т. Кайданов, а також делегації Конгресу. Однак більшість цих візитів мала на меті не вирішення практичних завдань, а демонстрацію політичної підтримки України або була приурочена до урочистостей. Ні президент Д. Трамп, ні віцепрезидент М. Пенс не відвідали Київ за свою каденцію. Таким чином, зовнішньополітична увага США до України у цей період суттєво зменшилася.

Для порівняння, паралельно Вашингтон підтримував тісні дипломатичні відносини з країнами ЦСЄ: Д. Трамп відвідав Польщу (2017), а М. Пенс – Польщу, Угорщину, Грузію та Естонію. Окрім того, спікер Палати представників П. Райан відвідав Польщу та Чехію [726, с. 214].

Разом із тим, адміністрація Д. Трампа на фоні звинувачень у лояльному ставленні до РФ пішла на нестандартний хід. У липні 2017 р. був призначений спеціальний представник Державного департаменту США з питань України, що мало показати важливість українського кейсу для нової адміністрації. Ним став дипломат К. Волкер, який займав цю посаду понад 2 роки. Його відставка з посади у вересні 2019 р. була викликана скандалом щодо тиску Д. Трампа на нового українського президента В. Зеленського з метою ініціювання розслідувань проти свого суперника на виборах Дж. Байдена та його сина Хантера.

Саме К. Волкер на рівні Державного департаменту курував політику США щодо України. За понад два роки своєї каденції він 11 разів відвідав Україну, встановивши контакти з усіма впливовими політичними групами в Києві.

З українського боку дипломатичні візити були більш інтенсивними, оскільки адміністрація П. Порошенка прагнула встановити робочі відносини з новою американською владою та згладити неприємний осад від виборів 2016 р., під час яких українські лідери ледь не відкрито підтримували Х. Клінтон.

У 2017–2018 рр. президент П. Порошенко тричі зустрічався з Д. Трампом: перший раз під час свого візиту в США у червні 2017 р. та двічі в ході участі в щорічних сесіях Генасамблеї ООН. Ці зустрічі були короткими та формальними. Прем'єр В. Гройсман за каденції Д. Трампа не відвідував Америку. Натомість голова Верховної Ради Андрій Парубій у цей час двічі відвідав Сполучені Штати (2017 і 2018 рр.), де зустрічався зі спікером Палати представників П. Райаном, сенаторами, представниками Державного департаменту та Пентагону.

20-21 червня 2017 року відбувся робочий візит президента П. Порошенка до США, де він провів зустрічі з усіма ключовими представниками нової адміністрації – президентом Д. Трампом, віце-президентом М. Пенсом, Державним секретарем Р. Тіллерсоном, міністром оборони Дж. Меттісом, міністром енергетики Р. Перрі, міністром торгівлі В. Россом і спікером Палати представників П. Райаном. Під час зустрічей американські урядовці пообіцяли збільшити розмір військової і економічної допомоги. Також сторони обговорили деталі угоди з закупки Україною американського вугілля.

Формально за рівнем зустрічей і змістовністю цей візит П. Порошенка до США не відрізнявся від його візиту 2014 р., але політична атмосфера була зовсім іншою. Окрім того, зустріч Д. Трампа з П. Порошенком відбулася раніше, ніж з В. Путіним. Таким чином, ці обставини дають підстави стверджувати, що зустріч з українським президентом Д. Трамп використав у внутрішній політиці – для спростування обвинувачень у його підтримці на виборах Кремлем.

Підсумовуючи характер політичного діалогу між Україною та США в 2017–2020 рр., можна сказати, що обидві сторони, маючи різноспрямовані інтереси, на цьому етапі повернулися до імітації стратегічної дружби.

Публічна риторика української та американської влади мала значні відмінності. Українські лідери підкреслювали значимість американської допомоги у різних сферах та наголошували на статусі стратегічного партнерства відносин з Вашингтоном. Адміністрація Д. Трампа у своїх заявах оперувала терміном «стратегічний діалог», утримуючись від зобов'язань. На цьому фоні Білий Дім здійснив декілька дипломатичних ініціатив для демонстрації підтримки України, позитивної динаміки відносин. У 2018 р. за ініціативи США відновила роботу Комісія зі стратегічного партнерства (КСП) на рівні міністрів закордонних справ. 16 листопада 2018 року голови зовнішньополітичних відомств країн П. Клімкін та М. Помпео провели пленарне засідання комісії у Вашингтоні.

25 липня 2018 року Державний департамент США опублікував «Кримську декларацію» [718], в якій адміністрація Д. Трампа підтвердила невизнання анексії півострова РФ та оголосила довгострокову політику щодо відмови визнання її претензій на територію, захоплену силою. З одного боку, цей документ чітко просигналізував позицію США щодо спроб Росії легалізувати анексію, а з іншого, – сформувавши правову позицію щодо Криму, американці де-факто винесли цю проблему за дужки дискусії між США і РФ з широкого кола міжнародних питань.

Також з кінця 2017 р. на фоні провалу спроб порозумітись з РФ американська дипломатія змінила визначення «Л/ДНР» у публічному дискурсі з нейтрального терміна «непідконтрольні українському уряду райони» на «окуповані РФ території». Адміністрація Д. Трампа, як і її попередники, на

офіційному рівні ніколи не розглядала конфлікт на Донбасі як внутрішній, вважаючи його інспірованим Москвою. Тому вже з 2018 р. США замість закликів до обох сторін проявляти стриманість почали чітко закликати Москву вивести російські сили з Донбасу та скасувати псевдореспубліки. Так, у 2018–2020 рр. адміністрація Д. Трампа продовжувала виступати за реалізацію Мінських угод, аргументуючи це тим, що це останній документ, в якому РФ визнає територіальну цілісність України (без врахування окупованого Криму). Однак у реальності у Вашингтоні не вірили, що Москва виконає свої зобов'язання за угодами, і вважали найбільш оптимальним сценарієм тривалу заморозку конфлікту.

Неочікуваною проблемою у двосторонніх відносинах України та США стала ситуація навколо ПАО «Мотор Січ» (Запоріжжя). У червні 2019 р. стало відомо, що власники стратегічного підприємства попередньо уклали угоду про його продаж двом китайським компаніям – Skyrizon Aircraft Holdings і Xinwei Group. США виступили категорично проти цієї угоди. «Мотор Січ» є виробником аерокосмічної техніки, що спеціалізується на розробці та виробництві двигунів для гелікоптерів, літаків. На думку Вашингтона, продаж підприємства китайським компаніям міг призвести до того, що КНР отримала б доступ до цих авіаційних технологій і таким чином посилила б свої військові можливості. Реагуючи на ситуацію, адміністрація Д. Трампа почала чинити тиск на українське керівництво з метою скасування угоди.

З цією метою 23-24 серпня 2019 року Київ відвідав радник президента США з національної безпеки Дж. Болтон. Він не лише взяв участь в урочистостях до Дня Незалежності, а й зустрівся з українськими урядовцями. Головною темою переговорів стала ситуація з «Мотор Січчю». Зрештою під тиском США українська влада спочатку заблокувала угоду, а у січні 2021 р. В. Зеленський увів у дію рішення РНБО щодо запровадження на 3 роки санкцій проти китайських інвесторів «Мотор Січі», що ускладнило українсько-китайські відносини.

За каденції Д. Трампа значно зменшилась роль та політична вага посольства США у Києві. Складність ситуації полягала у тому, що тодішній американський посол М. Йованович була призначена на посаду у травні 2016 р. і була креатурою

демократів. Оточення Д. Трампа підозрювало її в організації витоку чутливої інформації щодо діяльності П. Манафорта в Україні. Від початку каденції Д. Трамп домагався відставки М. Йованович [445]. Українські лідери швидко зрозуміли, що посол не має підтримки у Вашингтоні, та почали ігнорувати її думку, спілкуватись з К. Волкером або шукати контакти в адміністрації Трампа. Ситуація завершилась скандальним звільненням М. Йованович з дипломатичної служби у травні 2019 р. У підсумку вплив американського посольства, як і власне США, на політичні процеси в Україні після 2017 р. значно ослаб.

Військово-технічна співпраця. Як вище зазначалося, за часів Д. Трампа обсяги військової допомоги Україні з боку США суттєво зросли: 2017 р. – 238 млн дол., 2018 р. – 350 млн дол., 2019 р. – 250 млн дол., 2020 р. – 250 млн дол. [172, с. 264]. І це були обсяги допомоги за лінією Міністерства оборони США. Чверть коштів, які надавалися за лінією інших американських урядових агентств і органів, також спрямовувалися на проекти у сфері безпеки. Попри відмінності у підходах до надання військової допомоги адміністрацій Б. Обама та Д. Трампа, загальна логіка дій залишалась сталою. США поставляли Україні переважно ті види озброєнь і обладнання, виробництво чи закупівлю яких вітчизняний уряд не міг організувати у короткостроковій перспективі, але які були необхідні для стримування агресії РФ.

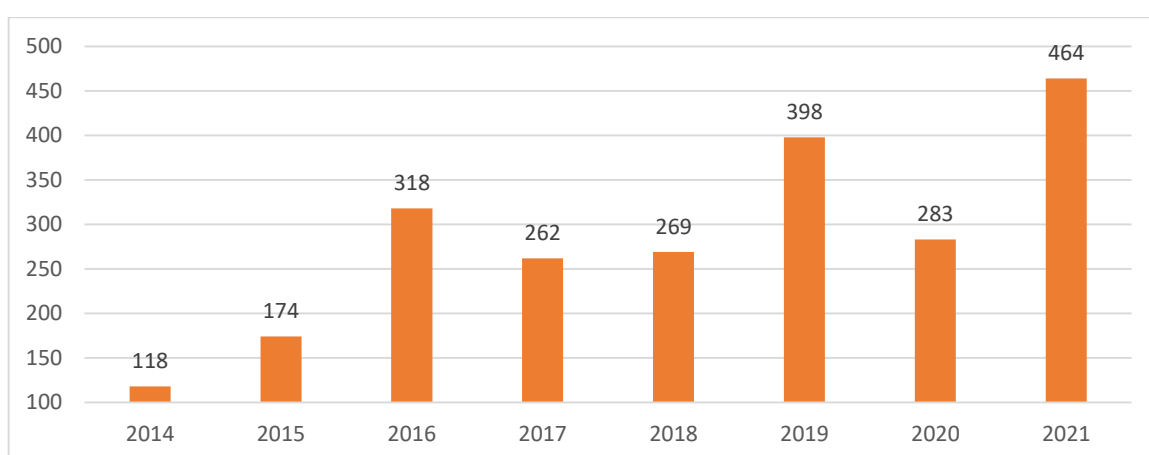

Рис. 5.2. Допомога США Україні у сфері безпеки в 2014–2021 рр., у млн дол. США
Джерело: складено автором на основі джерела [118; 172]

Військова допомога США надходила Україні через 10 міжнародних програм, але понад $\frac{3}{4}$ коштів, обладнання та техніки були надані у рамках двох

програм – 1,35 млрд дол. за «Ініціативою безпекової допомоги Україні» (Ukraine Security Assistance Initiative, USAI) і 720 млн дол. за «Програмою фінансової допомоги збройним силам зарубіжних держав» (Foreign Military Finance, FMF).

Вашингтон також продовжував надавати Києву експертну допомогу у розробці реформи сектору оборони і безпеки. Американські представники почали робити все більший акцент на реформуванні ОПК, вважаючи це більш важливим, ніж передача обладнання. При Міністерстві оборони України працювала група американських радників, які консультували військове керівництво щодо питань реформування МОУ і ЗСУ (стратегічне планування, управлінська структура, військова освіта та медицина). За адміністрації Д. Трампа об'єми дорадчої допомоги у сфері безпеки зросли. Зокрема чисельність американських радників при МОУ у 2017–2020 рр. зросла вдвічі і на початок 2021 р. становила 16 чоловік.

У січні 2018 р. за квотою Кабінету Міністрів України до складу наглядової ради ДК «Укроборонпром» був введений представник США Е. Тетер, який консультував керівництво концерну з питань корпоратизації та стратегії розвитку [490, с. 28]. Він зберіг посаду і після приходу до влади президента В. Зеленського.

Також у 2017–2018 рр. аналітичний центр The Jamestown Foundation розробляв для ВМФ України концепцію розбудови «москітного флоту» для стримування агресії РФ в Чорному та Азовському морях, а його представники стали постійними гостями на Львівському та Київському безпекових форумах.

У вересні 2016 р. при Міністерстві оборони України був створений Комітет реформ у статусі дорадчого органу. До нього увійшли керівники МОУ, ЗСУ та стратегічні радники високого рівня від США, Канади, Великої Британії, Польщі, ФРН і Литви. США делегували до Комітету генерала (у відставці) Дж. Абізейда. Він очолив групу стратегічних радників МОУ і працював у Комітеті до листопада 2018 р., коли його на цій посаді змінив генерал-лейтенант (у відставці) К. Дейтон.

Головною відмінністю адміністрації Д. Трампа від попередників-демократів у цьому питанні стала зміна підходів до надання військової допомоги. Республіканці відкинули пересторогу, що надання Україні летального озброєння провокуватиме РФ на військову ескалацію на Донбасі. 22 грудня 2017 року Білий

Дім оголосив рішення про скасування ембарго на постачання Україні летальної зброї оборонного призначення. У березні 2018 р. США поставили Україні 37 пускових установок ПТРК FGM-148 Javelin та 210 ракет до них на суму 47 млн дол. [433, с. 109]. У цілому у 2017–2020 рр. Сполучені Штати передали ЗСУ дві партії ПТРК Javelin у якості військової допомоги (47 млн дол. і 39 млн дол.) та продали одну партію за контрактом з Міністерством оборони України.

Американська військова допомога у 2017–2020 рр. також значно збільшилась за номенклатурою. Вона включила ПТРК Javelin, контрбатареїні радары, радары проти мінометів, снайперські гвинтівки, радіостанції «Harris», системи автоматизованого управління військами, позашляховики «Humvee», обладнання для розмінування, засоби кібербезпеки, запасні частини для техніки, амуніцію (прилади нічного бачення, тепловізори), медичне обладнання.

У 2019 р. США передали Києву два патрульні катери типу «Island». Також українські відомства отримали дозволи на придбання у США партій снайперських гвинтівок Barrett M107A1 і гранатометів. У липні 2020 р. адміністрація Д. Трампа ухвалила рішення про продаж Україні 16 бойових катерів Mark VI вартістю 600 млн дол. Шість із них будуть передані Києву у якості військової допомоги, решту український уряд міг придбати за власні кошти. Все це дозволило Д. Трампу в інтерв'ю заявити: «Я той, хто дав Україні наступальне озброєння і протитанкові системи. Обама цього не зробив. Він відправляв подушки і ковдри» [542].

Також за часів адміністрації Д. Трампа українсько-американська співпраця у сфері військових навчань розвивалася на стабільно високому рівні. Так, у 2017 р. у навчаннях «Rapid Trident» на базі Міжнародного центру миротворчості та безпеки на Яворівському полігоні взяло участь 2500 військових з 15 країн, у 2018 р. – понад 2200 військових з 14 країн світу, а у 2019 р. навчання зібрали близько 3700 військових з 14 країн. У 2020 р. у навчаннях взяло участь понад 4 тис. військових з 9 країн [338, с. 55].

Паралельно щороку відбувалися українсько-американські навчання «Sea Breeze». Зокрема у 2017 р. у них взяло участь понад 3000 військових і 31 корабель з 16 країн, у 2018 р. – 2700 військових і 29 кораблів з 19 країн, у 2019 р. – понад

3000 військових і 32 кораблі з 19 країн. У навчаннях «Sea Breeze-2020» взяло участь понад 2000 військових і 23 кораблі з 9 країн.

США збільшили фінансування підготовки командного (сержантського і офіцерського) та управлінського складу для України в рамках Міжнародної програми військової освіти та підготовки (IMET). У рамках цієї програми близько 400 українських військових пройшли навчання у навчальних закладах США у 2014-2021 роках. На ці цілі уряд США витратив 19,7 млн дол. Для порівняння, Україна отримала 16 млн дол. за програмою IMET у період 1993–2013 років.

Новим напрямком ВТС стала кібербезпека. Після 2014 р. як Україна, так і США періодично зазнавали кібератак з боку РФ. У вересні 2017 р. у Києві відбулись перші українсько-американські міжвідомчі консультації з кібербезпеки [21, с. 79]. За їхнім результатом Сполучені Штати почали надавати допомогу для посилення кіберспроможності урядових відомств України. Другий і третій раунди консультацій пройшли у 2018 і 2020 роках. У цілому в цей період американський уряд виділив Україні до 20 млн доларів на проєкти з кібербезпеки, серед яких підготовка українських фахівців, робота радників, надання обладнання для Центру оперативного реагування на кіберзагрози.

Енергетика та економічна співпраця

Просування енергетичних інтересів США стало одним з пріоритетів зовнішньої політики адміністрації Д. Трампа. У рамках українсько-американських відносин спільні проєкти у сфері енергетики традиційно охоплюють поставки ядерного палива АЕС, перспективні проєкти з видобутку газу та нафти. У 2014 р. за підтримки адміністрації Б. Обама до цього переліку додалося будівництво Сховища відпрацьованого ядерного палива (СВЯП) у Чорнобильській зоні.

Окрім того, адміністрація П. Порошенка, щоб згладити ситуацію з підтримкою на президентських виборах 2016 р. демократки Х. Клінтон, почала шукати шляхи покращення відносин з командою Д. Трампа. Зрозумівши, що новий президент сповідує бізнес-підхід до зовнішньої політики, українська влада запропонувала вигідні економічні контракти, які зацікавили Вашингтон. Першою такою бізнес-ініціативою стала закупка американського вугілля у Пенсильванії.

Перша зустріч П. Порошенка та Д. Трампа у червні 2017 р. була зумовлена саме цією ініціативою. На зустрічі президенти досягли домовленості про закупівлю Україною антрацитного вугілля для потреб українських ТЕЦ.

На початку серпня 2017 р. «Центренерго» уклала з американською компанією Xcoal Energy & Resources комерційний контракт на поставку 700 тис. т вугілля. Враховуючи логістику, вартість американського вугілля була вищою за ринкову, але це була політична угода для покращення двосторонніх відносин.

Ще однією бізнес-ініціативою стала закупка в США партії локомотивів для оновлення власного парку. У лютому 2018 р. АТ «Укрзалізниця» та корпорація General Electric підписали рамкову угоду про закупівлю та ремонт тепловозів на 1 млрд дол. На першому етапі мова йшла про контракт на поставку Україні 30 тепловозів ТЕ33АС. Вартість контракту на 30 тепловозів склала 140 млн дол. Вони були поставлені до лютого 2019 року. На цьому співпраця завершилась.

Адміністрація Д. Трампа, як і попередники, підтримувала будівництво Сховища відпрацьованого ядерного палива, до якого була залучена американська корпорація «Holtec International». Вартість проєкту склала 410 млн дол., з яких 250 млн дол. мали залучити за допомогою американських фінансових установ, а решту – надати НАЕК «Енергоатом» [45, с. 42]. У вересні 2017 р. Корпорація приватних закордонних інвестицій США (OPIC) та Bank of America Merrill Lynch схвалили надання кредиту в 250 млн дол. для реалізації цього проєкту. Роботи на майданчику СВЯП розпочались у листопаді 2017 р., а у грудні 2020 р. завершилось будівництво першої черги сховища.

Адміністрація Д. Трампа також намагалась заохотити Україну до закупок скрапленого газу. У зв'язку з цим уряди країн обговорювали варіанти постачання 1 млрд м³ скрапленого газу через польський СПГ-термінал у Свіноуйсці. Іншим варіантом було створення в Україні газового хабу для американського скрапленого газу. За цим варіантом, щороку США через польський СПГ-термінал закачували б до українських сховищ 6-8 млрд м³ газу, а надалі постачали б його до країн ЄС через газотранспортну систему України.

Боротьба з корупцією. Якщо у питаннях підтримки реформ і зміцнення демократії в Україні республіканська адміністрація послабила увагу, то боротьба з корупцією залишилась пріоритетним пунктом для порядку денного двосторонніх відносин. Обсяги фінансування практично за всіма проєктами допомоги, окрім військової, були прив'язані до досягнутого прогресу, зокрема у боротьбі з корупцією. США продовжували надавати бюро політичну та технічну підтримку.

З іншого боку, республіканці розглядали питання боротьби з корупцією інакше, ніж демократи. Республіканці розглядали це питання крізь призму Realpolitik. Оскільки українські еліти та олігархи були тісно пов'язані, а рівень корупції був значним, то антикорупційні розслідування проти урядовців, депутатів виступали ефективним інструментом тиску на владу для «продавлення» певних рішень або дискредитації нелояльних політиків.

Із середини 2019 р. українсько-американські відносини опинились у глибокій кризі. З наближенням президентських виборів 2020 р. у США команда Д. Трампа навіть не приховувала, що шукає компромат на головного конкурента Дж. Байдена. У липні 2019 р. президент Д. Трамп спробував заморозити військову допомогу Києву, вимагаючи від нового українського президента В. Зеленського ініціювати розслідування проти сина Дж. Байдена Хантера. Останній у 2014–2019 рр. був членом правління української газової компанії «Burisma», отримавши за цей час до 4 млн дол. У компанію його запросив її власник М. Злочевський, який у 2010–2012 рр. займав посаду міністра екології. Після Революції Гідності він відчув проблеми з новою владою. В оточенні Д. Трампа вважали, що прибуткова посада Хантера Байдена у «Burisma» була проявом політичної корупції – платою за вирішення проблем компанії його батьком, тодішнім віце-президентом США. Після того як у вересні 2019 р. ЗМІ стало відомо про спроби Трампа заморозити виділення військової допомоги Україні, у США почався скандал – спеціальний представник К. Волкер подав у відставку, а в Палаті Представників була запущена процедура імпічменту через тиск на Україну. Д. Трампа звинуватили у тому, що він намагався обміняти надання військової допомоги Києву на політичну послугу в організації розслідувань проти родини Байденів у власних приватних інтересах.

Після скандалу контакти з Україною стали токсичними для американських політиків, а двосторонні відносини були поставлені на паузу. Зокрема вакантним залишалася посада посла США у Києві. Також в адміністрації Д. Трампа вирішили не призначати нового спецпредставника Державного департаменту щодо України після відставки К. Волкера. У такому замороженому стані двосторонні відносини перебували півтора роки. Лише з приходом до влади в США адміністрації Дж. Байдена на початку 2021 р. українсько-американські відносини почали розморожуватись.

Прихід до влади у США в 2017 р. першої адміністрації Д. Трампа викликав суперечливі зміни в українсько-американських відносинах. Через скандал навколо П. Манафорта у Д. Трампа ще під час виборчої кампанії сформувалося неприязне ставлення до України та її лідерів, які схилилися до підтримки його опонентки.

Не маючи прихильності до України, команда Д. Трамп під тиском Конгресу та череди розслідувань зв'язків його виборчого штабу з Кремлем в якості тактики захисту обрала посилення військової та економічної підтримки України, а також санкційного тиску на РФ. Своєю чергою, адміністрація П. Порошенко, а згодом і В. Зеленського, не маючи прихильності до нової адміністрації США, продовжили відтворювати роль клієнтели заради отримання військової допомоги. Таким чином, у 2017-2020 рр. обидві сторони вдалися до імітації стратегічної дружби, механічно відтворюючи модель патрон-клієнтелізму.

Політичний діалог між країнами протягом 2017-2020 рр. відзначився зменшенням інтенсивності контактів і трансформацією їхньої тональності із позитивної на формальну. Україну в цей період відвідали Державні секретарі Р. Тіллерсон і М. Помпео, радник президента з національної безпеки Дж. Болтон, міністри оборони та енергетики. Натомість президент П. Порошенко тричі відвідав США, також два візити здійснив спікер Верховної Ради А. Парубій.

Двостороння співпраця у сфері безпеки за каденції адміністрації Д. Трампа значно зросла за масштабами. У підсумку обсяг американської військової допомоги Україні у 2017-2020 рр., порівнянно з 2014-2016 рр., збільшився вдвічі. Більш того, адміністрація Д. Трампа скасувала ембарго та надала Україні летальні

озброєння – ПТРК Javelin, гранатомети, а також патрульні катери типу «Island». Паралельно щороку збільшувався масштаб спільних військових навчань «Швидкий тризуб» і «Sea Breeze», охопивши понад 4 тис. і 3 тис. військових відповідно, а безпекова співпраця доповнилася напрямком кібербезпеки.

Зовнішній контекст українсько-американських відносин після 2014 р. майже повністю визначався російською агресією проти України. Адміністрації Б. Обами та Д. Трампа вимагали від Києва виконувати аналогічні вимоги: дотримуватися прозахідного курсу, стримувати геополітичні амбіції Москви в регіоні, проводити економічні та політичні реформи, а також реформувати власний сектор безпеки, щоб успішно протистояти Росії. Адміністрації П. Порошенка та В. Зеленського в цілому виконували ці патрональні вимоги.

5.3. Взаємна недовіра та неприхильність у відносинах України та США напередодні повномасштабної російсько-української війни

На президентських виборах 2020 р. у США в жорсткій боротьбі переміг кандидат від Демократичної партії Дж. Байден. Також за підсумками виборів до Конгресу демократи зберегли більшість в обох палатах, що створило сприятливу ситуацію для реалізації передвиборчої програми нового президента.

Порядок денний зовнішніх справ адміністрації Дж. Байдена склали зростання могутності Китаю, агресивні дії Росії, зокрема втручання в американські вибори, необхідність виведення військ із Афганістану, підірвана політикою Д. Трампа трансатлантична єдність, іранська ядерна програма, КНДР, зміни клімату. Окреслюючи мету своєї зовнішньої політики, новий американський президент визначив її як відновлення глобального і морального лідерства Америки в умовах викликів сьогодення – поширення ядерної зброї, інфекційних хвороб, суперництва з Китаєм, тероризму, кіберзагроз і змін клімату.

Дж. Байден доволі швидко сформував свою зовнішньополітичну команду, до якої увійшли радник Президента США з національної безпеки Дж. Салліван, Державний секретар Е. Блінкен, його заступниці В. Шерман і В. Нуланд, постійний представник США при ООН Л. Томас-Грінфілд, міністр оборони

Л. Остін, директор ЦРУ В. Бернс, голова Агентства США з міжнародного розвитку С. Пауер, а також старші радники Ради національної безпеки США.

У березні 2021 р. адміністрація Дж. Байдена представила стратегічний документ із питань зовнішньої політики – «Проміжні принципи національної безпеки» [590]. У ньому головними загрозами для американського лідерства на міжнародній арені були визначені Китай і Росія, а пріоритетними завданнями – посилення позицій і альянсів в Індійсько-Тихоокеанському регіоні та відновлення відносин із Європою. У двадцяти сторінках документа Китай згадується п'ятнадцять разів, тоді як Росія – лише п'ять, а Україна – жодного разу.

У документі рекомендується проводити щодо Китаю та Росії активну політику стримування. Для цього Вашингтону слід будувати відносини з ними з позиції сили, зміцнювати нові та відновлювати старі альянси, використовувати санкційні інструменти. Стратегічною метою США у «проміжних принципах» було оголошено спільний із партнерами захист демократії у світі від загроз, які йдуть від авторитарних режимів. Серед основних загроз були наведені порушення суверенітету інших країн, дезінформація та кібератаки. Таким чином, геополітичне протистояння США з Китаєм і Росією було оформлено в ідеологічний концепт боротьби демократії та автократії.

На українському напрямку адміністрація Дж. Байдена успадкувала заморожені двосторонні відносини з великою кількістю проблем, починаючи від конфлікту на Донбасі, ситуацією щодо підприємства «Мотор Січ» і завершуючи відсутністю прогресу у реформах і боротьбі з корупцією. Внаслідок «Українагейту» тематика українсько-американських відносин стала токсичною для політиків у Вашингтоні та чутливою особисто для Дж. Байдена [308, с. 34].

До того ж, прихід до влади нової адміністрації у США супроводжувався у часі із санкційними кроками. У січні 2021 р. в останні дні правління адміністрації Трампа американське міністерство торгівлі запровадило санкції проти інвестора «Мотор Січ» китайської компанії «Skyrizon», а міністерство фінансів – проти чотирьох ЗМІ та семи громадян України за втручання в американські вибори [109, с. 6]. Серед них опинився депутат від президентської фракції О. Дубінський. На

думку уряду США, депутат був частиною російської мережі агентів впливу і брав участь у інформаційній кампанії з дискредитації Дж. Байдена під час виборів.

Від початку в новій адміністрації існував великий скепсис щодо молодого українського лідера. Серед причин прохолодного ставлення США до президента В. Зеленського були відсутність політичного досвіду та чіткої програми реформ, тісні зв'язки з олігархом І. Коломойським, якого в США звинувачували у фінансових махінаціях, хаотична кадрова політика, корупція у владі, присутність в оточенні президента людей з проросійськими поглядами. Українська владна верхівка сприймалася у Вашингтоні як некомпетентні популісти, які думають лише про те, як сподобатися виборцю. Це зумовило виникнення кризи довіри до українського керівництва з боку Вашингтона в перші місяці каденції Дж. Байдена.

Вже традиційно Вашингтон прагнув формувати свою політику щодо України крізь призму стратегії на російському напрямку. Нова адміністрація не мала ілюзій щодо нормалізації відносин з РФ, однак хотіла зробити їх передбачуваними та стабільними і була готова прагматично взаємодіяти у сферах, де США мали інтерес [63]. Серед них були контроль над озброєннями, ядерні програми Ірану та КНДР, регіональні конфлікти, зміни клімату. Це відобразилося у продовженні дії Договору про подальше скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь (СНО-3), відмові від блокування будівництва газопроводу «Північний потік – 2», готовності до обговорення гострих питань.

Для України це означало, що нова адміністрація в США буде прагнути дещо оживити та розвивати існуючий рівень стратегічної співпраці з акцентом на внутрішні реформи, але уникатиме її якісного поглиблення.

Відповідальність за формування політики щодо України була покладена на заступницю Держсекретаря з політичних питань В. Нуланд. У перші півроку при владі адміністрація Дж. Байдена окреслила контури політики на українському напрямку. Вона підтвердила непохитну підтримку суверенітету та територіальної цілісності України, невизнання анексії Криму, продовження надання військової допомоги, підтримала ініціативу проведення саміту «Кримської платформи». Щодо конфлікту на Донбасі, то як і її попередники адміністрація Дж. Байдена

розглядала цей конфлікт як де-факто заморожений і такий, який не мав перспектив урегулювання у середньостроковому періоді. У цій ситуації Вашингтон цілком влаштовувало збереження наявного статус-кво між сторонами. Як наслідок, США попри очікування Києва утрималися від призначення спецпредставника з питань України та залучення до Нормандського формату.

У питанні членства України в НАТО нова адміністрація в США зайняла половинчасту позицію, утримуючись від чітких обіцянок. Публічно Сполучені Штати підтримали євроатлантичні прагнення Києва, реформи у сфері безпеки і оборони, а також заявили про збереження політики «відкритих дверей» в НАТО для Грузії та України. Разом із тим, американські представники уникали будь-якої конкретики щодо надання Україні ПДЧ або можливих термінів вступу.

Враховуючи недовіру до української влади, нова адміністрація схилилася до жорсткого підходу у вибудовуванні відносин з Києвом, який передбачав прив'язку політичного діалогу та обсягів економічної допомоги до прогресу у реформах, перш за все у боротьбі з корупцією та судовій реформі. Також цей підхід передбачав тактику «батога та пряника», згідно з якою США здійснювали наступальні кроки, які мали підштовхнути Київ до конкретних дій і рішень, і брали паузу у політичних контактах, очікуючи реакції української влади. Тривалі паузи у двосторонніх контактах не лише створювали атмосферу недовіри у відносинах країн, а й внутрішньополітичний тиск на президента В. Зеленського, опоненти якого використовували ситуацію для критики влади.

5 березня 2021 року США запровадили санкції проти І. Коломойського та членів його родини за причетність до корупції, заборонивши їм в'їзд до країни. У цьому зв'язку Державний секретар США Е. Блінкен висловив «занепокоєння зусиллями Коломойського, які тривають й досі, щодо підриву демократичних процесів й інституцій в Україні, і становлять серйозну загрозу її майбутньому» [488]. Також він не виключив нових санкційних рішень щодо українських громадян, які перешкоджають проведенню реформ і демократичним змінам.

Запровадивши санкції проти І. Коломойського, адміністрація Дж. Байдена дала чіткий сигнал українським урядовцям про небажаність мати справу з

олігархом, якщо ті хочуть мати нормальні відносини зі Сполученими Штатами. Такий хід Вашингтона поставив у скрутне становище президента В. Зеленського, оскільки олігарх був одним з головних спонсорів його виборчої кампанії, мав вплив на декілька десятків депутатів у президентській фракції в парламенті. Паралельно Е. Блінкен заявив, що США готові збільшити підтримку України у сферах безпеки, економіки та демократії, тим самим продемонструвавши Києву «пряник» за рух у реформаторському напрямку.

Протягом 2021 р. Вашингтон на різних рівнях надсилав українській владі чіткі сигнали: 1) припинити атаки на антикорупційні органи; 2) розслідувати корупцію у владі; 3) провести судову реформу; 4) зберегти та розвинути здобутки реформ, які були проведені після Революції Гідності (реформа корпоративного управління, децентралізація, електронні державні закупівлі та ін.).

Від початку вітчизняна влада задекларувала налаштованість на плідну співпрацю з новою адміністрацією США. Так, у січні 2021 р. заступник керівника Офісу президента України І. Жовква назвав основні пріоритети співпраці з адміністрацією Дж. Байдена, до яких увійшли підтримка територіальної цілісності та суверенітету України, військова допомога, посилення санкцій проти РФ, залучення США до процесу врегулювання ситуації на Донбасі та деокупації Криму, активізація економічної співпраці та боротьба з корупцією [152].

Реагуючи на очевидні сигнали з Вашингтона, вітчизняна влада змушена була відповідати. 28 січня 2021 року РНБО України запровадила санкції проти китайських інвесторів ПАО «Мотор Січ». Народного депутата О. Дубінського, який потрапив під американські санкції, виключили з фракції та партії «Слуга Народу» (СН), а також звільнили з керівних партійних посад.

25 лютого 2021 року президент В. Зеленський призначив новим послом України в США колишнього міністра фінансів О. Маркарову. Новий посол повідомила, що Україна планує розширити та наповнити новим змістом існуючі формати співпраці, починаючи від Комісії зі стратегічного партнерства і завершуючи стратегічними діалогами в різних галузях, а також ініціюватиме створення нових форматів, зокрема у питаннях протидії кібератакам і пропаганді.

Водночас, коли справа дійшла до проведення складних реформ і відмежування від І. Коломойського, адміністрація В. Зеленського вдалася до стратегії імітації активності та затягування часу. Українська влада не запровадила слідом за США санкції проти олігарха І. Коломойського. Також влада періодично намагалася підважити незалежність НАБУ та САП.

Ще більше роздратування у Вашингтоні викликало звільнення 28 квітня 2021 р. керівника НАК «Нафтогаз України» А. Коболева рішенням уряду в обхід наглядової ради. По-перше, українська влада продемонструвала грубе нехтування реформою корпоративного управління державними компаніями, яка стала одним з небагатьох реформаторських досягнень. Ця ситуація була сприйнята на Заході як відкат у реформах. По-друге, це рішення було ухвалено напередодні візиту до Києва Держсекретаря США Е. Блінкена та виглядало як виклик.

На фоні імітації активності українською владою та регресу у деяких реформах у адміністрації Дж. Байдена навесні 2021 р. почали серйозно розглядати можливість погіршення двосторонніх відносин і переходу до жорсткого тиску на Київ у питанні здійснення реформ. Однак ці наміри змінила агресивна поведінка Москви. З середини березня Кремль почав нараховувати війська вздовж кордонів з Україною. На кінець квітня Росія зосередила там близько 110 тис. військових, що стало найбільшим скупченням російських військ із 2014 року [308, с. 37].

У відповідь адміністрація Дж. Байдена задіяла широкий спектр інструментів сигналізування та стримування щодо Кремля, починаючи від політичних заяв про підтримку України, мобілізації союзників у Європі та завершуючи відкликанням американського посла з РФ, відправкою військових кораблів до Чорного моря.

Не маючи довіри до українського керівництва, Вашингтон змушений був з ним взаємодіяти, реагуючи на зростання загрози військової ескалації з боку Росії. Після тривалої паузи 2 квітня відбулася телефонна розмова В. Зеленського та Дж. Байдена. Сторони обговорили ситуацію на Донбасі, проведення реформ в Україні, боротьбу з корупцією та пандемію COVID-19 [69]. Частковому зниженню напруги на українсько-російському кордоні сприяли домовленості президентів США і РФ провести влітку двосторонній саміт у Європі.

Потужним сигналом підтримки України з боку США став візит до Києва 4-5 травня 2021 року Державного секретаря Е. Блінкена. Дипломат провів зустрічі з президентом В. Зеленським, прем'єр-міністром Д. Шмигалем, міністром закордонних справ Д. Кулебою, предстоятелем Православної Церкви України (ПЦУ) Епіфанієм і представниками громадянського суспільства.

У ході переговорів було обговорено широкий спектр питань – ситуацію на Донбасі, військову та економічну допомогу Україні, проєкт «Північний потік – 2», євроатлантичну інтеграцію, потенційну зустріч В. Зеленського та Дж. Байдена, порядок денний реформ в Україні та боротьбу з корупцією.

Одним з головних послань Е. Блінкена у Києві стала заява про те, що рівень американської підтримки буде залежати від темпів просування важливих реформ у сферах належного врядування та боротьби з корупцією [415, с. 30]. Непублічно Вашингтон очікував конкретних кроків: ухвалення законів щодо реформи ВККС і ВРП; проведення прозорих конкурсів з обрання керівників НАБУ і САП; ухвалення закону про корпоративне управління державними компаніями; ухвалення реформи СБУ; покарання високопосадовців за корупційні діяння.

Цей візит держсекретаря США Е. Блінкена до Києва не призвів до потепління відносин між США та Україною. Скоріше можна говорити про визначення порядку денного та актуальних проблем двосторонньої співпраці. При цьому ініціатива у цих процесах знаходилася в руках Сполучених Штатів.

16 червня 2021 року у Женеві відбувся саміт Росія–США на найвищому рівні. На ньому Дж. Байден і В. Путін разом із урядовцями обговорили широке коло питань – стратегічну стабільність, роботу своїх посольств, кібербезпеку, ситуацію в Афганістані, конфлікти в Україні та Сирії, ядерні програми Ірану та КНДР, торговельно-економічні питання. За заявами сторін після зустрічі стало зрозумілим, що Дж. Байден не пішов на жодні поступки щодо України.

Іншим сигналом підтримки Києва стали міжнародні військові навчання «Sea Breeze» і «Rapid Trident» на території України, які відбулися у липні та вересні 2021 р. Вони стали наймасштабнішими за всю історію їхнього проведення. Так, у морських навчаннях «Sea Breeze-2021» в акваторії Чорного моря взяло участь

5000 військових і 32 кораблі з 32 країн. У свою чергу, понад 6000 військових із 15 країн відпрацьовували ведення активної оборони і тактики наступальних дій на Яворівському полігоні у Львівській обл. у рамках навчань «Rapid Trident-2021».

Одним з найбільш складних завдань для нової американської адміністрації на європейському напрямку стало вирішення суперечки з Берліном щодо проєкту «Північний потік – 2». Дж. Байден, як і його попередники, виступав проти будівництва російського газопроводу, вважаючи його геополітичним проєктом Кремля. Американський президент неодноразово називав «Північний потік – 2» поганою угодою, яка шкодить Європі, Німеччині та особливо Україні, яка могла втратити 2,5 млрд дол. США транзитних зборів щорічно. Окрім того, для Києва цей проєкт ніс безпекові виклики. У разі його побудови РФ могла переорієнтувати поставки газу до Європи в обхід України. Відсутність потреби у збереженні української ГТС ще більше стимулювала б агресивні дії Москви.

Водночас адміністрація Дж. Байдена прийшла до влади, коли газопровід вартістю 11 млрд дол., який мав з'єднати РФ з Німеччиною через Балтійське море, був побудований на 90 %. Вашингтон опинився перед складною дилемою: або і далі намагатися блокувати будівництво газопроводу та остаточно зіпсувати відносини з Німеччиною, яка була одним з ключових союзників США у Європі, або шукати способи пом'якшення наслідків введення його в дію.

21 липня 2021 року США та Німеччина оголосили про досягнення угоди щодо завершення будівництва «Північного потоку – 2». Німецька сторона пообіцяла сприяти продовженню угоди про транзит газу між Росією та Україною ще на десять років після 2024 р., висловила готовність надати допомогу для збільшення спроможності для реверсного постачання газу в Україну, модернізації її ГТС та інтеграції України до європейської мережі електроенергії (ENTSO-E). Німеччина зобов'язалася створити та керувати Зеленим фондом для сприяння енергетичному переходу України у розмірі не менше 1 млрд дол. США [361]. Акумуляовані у фонді кошти мали бути спрямовані на реалізацію в Україні проєктів з відновлювальної енергії та вироблення водню. Також у випадку, якщо Росія намагатиметься використовувати трубопровід для тиску на Україну,

Німеччина пообіцяла застосувати заходи, включно з санкціями на енергоносії, на національному рівні і закликати до таких кроків на рівні ЄС.

Адміністрація В. Зеленського сприйняла американо-німецькі домовленості щодо проєкту «Північний потік – 2» вкрай гостро. Київ і Варшава опублікували спільну заяву, у якій виступили за подальшу протидію запуску газопроводу.

Про натягнуті відносини між Вашингтоном і Києвом у цей період свідчить і рівень дипломатичного представництва на урочистостях із нагоди 30-річчя незалежності України та першому саміті «Кримської платформи». Американську делегацію на цих заходах очолила міністр енергетики Дж. Гренголл.

31 серпня – 2 вересня відбувся робочий візит президента України до США. Візит проходив на вкрай несприятливому фоні – ганебному та поспішному виводі американських військ з Афганістану, де владу захопив рух «Талібан». Окрім того, на момент візиту українська влада виконала лише один з п'яти реформістських кроків – Верховна Рада ухвалила закони про реформування ВККС і ВРП, необхідні для судової реформи. А у таких питаннях, як корпоративне управління державних компаній, обрання голови САП, реформа СБУ, боротьба з корупцією, прогрес був відсутнім. Попри це Білий Дім напередодні візиту оголосив про виділення Україні додаткової допомоги у сфері безпеки на 60 млн дол.

У Вашингтоні український лідер зустрівся з президентом Дж. Байденом, міністром оборони Л. Остіним, міністром енергетики Дж. Гренголл, членами Українського кокусу в Конгресі, а також представниками американського бізнесу. За результатами візиту було підписано ряд документів – спільна заява президентів щодо стратегічного партнерства між країнами, міжурядова угода про проєкти у сфері досліджень, розробок, випробувань і оцінки, меморандум про взаєморозуміння між урядами щодо комерційного співробітництва, рамкова угода між Міністерствами оборони щодо стратегічних основ оборонного партнерства, меморандум між НАЕК «Енергоатом» і компанією «Westinghouse» про добудову енергоблоку Хмельницької АЕС [308, с. 38].

Під час двогодинної зустрічі у Білому Домі 1 вересня В. Зеленський і Дж. Байден обговорили актуальні питання – ситуацію на Донбасі, реформи в

Україні, євроатлантичну інтеграцію, «Північний потік – 2», боротьбу з корупцією, співпрацю в енергетиці. Її підсумком стала спільна заява президентів щодо стратегічного партнерства країн [370].

У заяві українсько-американські відносини позиціонуються як наріжний камінь безпеки та демократії в Україні та в усій Східній Європі. Успіх України у протидії російській агресії «має центральне значення для глобальної боротьби між демократією та автократією, а також для Європи, яка є цілісною, вільною та в мирі». США підтвердили підтримку суверенітету та територіальної цілісності України, її прагнень вступити до НАТО, невизнання анексії Криму Росією, а також привітали створення «Кримської платформи». Американська сторона пообіцяла продовжити слідкувати за проєктом «Північний потік – 2», щоб не допустити його використання Росією як геополітичної зброї.

Змістовно спільна заява президентів була дуже схожою на детальну програму підтримки, де Київ як клієнт брав на себе зобов'язання здійснити конкретні кроки та реформи, а Вашингтон як патрон обіцяв надати фінансову та дорадчу підтримку:

- безпека та оборона. Українські зобов'язання: впровадження реформ у сфері оборони та оборонної промисловості, оборонних закупівель, реформа СБУ;
- демократія та правосуддя. Українські зобов'язання: судова реформа, захист прав людини, боротьба з корупцією, обрання нового голови САП, вирішення правових проблем навколо повноважень директора НАБУ;
- енергетична безпека і клімат. Українські зобов'язання: розширення реформи корпоративного управління в державних енергетичних компаніях, посилення інвестиційної привабливості енергетичної галузі, збільшення потужностей для постачання газу в Україну з диверсифікованих джерел;
- економічне зростання та процвітання. Українські зобов'язання: захистити незалежність Національного банку, ухвалити законодавство, яке встановить надійний процес перевірки інвестицій, створити сприятливий бізнес-клімат, посилити нагляд за фінансовим сектором, припинити використання

неліцензійного програмного забезпечення українськими органами влади, вирішити інші питання інтелектуальної власності;

- протидія пандемії та гуманітарна допомога. США заявили про намір надати додаткову фінансову допомогу на боротьбу з COVID-19 та внутрішньо переміщеним особам зі Сходу України [370].

Аналіз змісту спільної заяви лідерів країн свідчить, що Вашингтон на тому етапі прагнув зберегти наявний рівень двосторонніх відносин і не був готовий ані до публічної підтримки надання Києву ПДЧ у НАТО, ані до якісних змін у номенклатурі й об'ємах військової допомоги. Попри численні ритуальні фрази про підтримку України у заяві були відсутні чіткі зобов'язання з боку США. До того ж, майже всі підписані під час візиту документи за формою були рамковими угодами або меморандумами, які слід було ще наповнити конкретикою.

Цей візит і дії української влади не переконали адміністрацію Дж. Байдена, що Україна під керівництвом В. Зеленського готова стати «історією успіху» в реформах і боротьбі з корупцією [61]. Київ так і не зміг представити своє бачення ані щодо порядку денного двосторонніх відносин, ані щодо внутрішніх реформ. Ця ситуація не створювала передумов для розширення стратегічного партнерства між країнами. США воліли не заглиблюватися в українські справи, віддавши перевагу дистанційній підтримці з акцентом на боротьбі з корупцією та реформах.

19 жовтня 2021 року Київ у рамках європейського турне (Грузія, Україна, Румунія) відвідав міністр оборони США Л. Остін. Він провів зустрічі зі своїм українським колегою А. Тараном і президентом В. Зеленським, центральними темами яких стали регіональна безпека, військова співпраця, реформи у сфері безпеки та оборонної промисловості. Л. Остін запевнив, що США і надалі будуть надавати Україні військову допомогу, експертну підтримку у реформах і зміцнюватимуть партнерство у сфері кібербезпеки та Чорноморському регіоні.

10 листопада 2021 року у Вашингтоні після трирічної перерви відбулося засідання Комісії стратегічного партнерства, в рамках якого міністр закордонних справ України Д. Кулеба та Держсекретар США Е. Блінкен підписали оновлену Хартію стратегічного партнерства [424], розраховану на наступні десять років.

Документ структурує двосторонні відносини на сучасному етапі, окреслює їхній порядок денний і напрямки співпраці, засади американської політики щодо України, закріплює досягнутий рівень партнерства між країнами.

Нова Хартія складається з преамбули та чотирьох розділів: 1. Принципи співробітництва; 2. Безпека та протидія агресії Росії; 3. Демократія та верховенство закону; 4. Економічна трансформація. Три останні містять перелік напрямків і сфер двосторонньої співпраці (див. табл. 5.2).

У Хартії Сполучені Штати підтвердили непохитну підтримку суверенітету та територіальної цілісності України в межах її міжнародно визнаних кордонів, а також свої зобов'язання за Будапештським меморандумом 1994 року.

Основними завданнями політики США щодо України визначені зміцнення її спроможності захищатися від зазіхань Росії та підтримка всеохоплюючих реформ, необхідних для інтеграції України у західні економічні та безпекові структури. Сторони висловили намір розширювати співпрацю в політичній, оборонній, економічній, енергетичній, науковій, освітній, культурній сферах.

Оновлена Хартія за змістом принципово не відрізнялася від Хартії 2008 р. Відмінності становили переважно питання, пов'язані з російською агресією після 2014 року. Як і її попередниця, Хартія 2021 р. не містила жодних військових або політичних зобов'язань з боку США, окреслювала Києву перелік реформ у різних сферах у якості «домашнього завдання» та американські обіцянки підтримки.

Найбільшим за обсягом виявився другий розділ, присвячений питанням безпеки, що відображає високий рівень постійних загроз з боку Росії. Разом із тим, у тексті доволі розмито сформульована позиція США щодо членства України в НАТО. З одного боку, США підтримують прагнення України приєднатися до НАТО, а з іншого, – підтримують зусилля Києва щодо максимального підвищення статусу як партнера НАТО з розширеними можливостями. Це певним чином дисонує з позицією у Хартії 2008 р., де поглиблення євроатлантичної інтеграції та посилення України як кандидата на членство в НАТО [502] оголошувалося спільним пріоритетом країн. Таким чином, у цьому питанні американська дипломатія свідомо уникнула чіткості позиції, залишивши простір для маневру.

Таблиця 5.2

**Основні напрямки і сфери українсько-американського співробітництва
згідно з Хартією стратегічного партнерства 2021 року**

Безпека та протидія агресії Росії
євроатлантична інтеграція України врегулювання дипломатичним шляхом конфлікту на Донбасі подолання гуманітарних і безпекових наслідків російської окупації Криму підтримка реформ у секторі безпеки і оборони України протидія міжнародній злочинній та терористичній діяльності боротьба з розповсюдженням зброї масового ураження посилення безпеки у Чорноморському регіоні розвиток партнерства у сфері кібербезпеки та боротьбі з дезінформацією
Демократія і верховенство права
посилення боротьби з корупцією реформи правоохоронних структур і системи правосуддя зміцнення незалежності антикорупційних інституцій поширення історичної правди, зокрема підвищення обізнаності громадськості про Голодомор 1932–1933 років в Україні захист прав людини, боротьба з ксенофобією й антисемітизмом розширення культурних, освітніх і професійних обмінів між країнами
Економічна трансформація
підтримка економічних реформ в Україні підвищення рівня енергетичної безпеки України зміцнення економічних і торговельних зв'язків між країнами реформа корпоративного управління в державних підприємствах і банках надійний захист прав інтелектуальної власності в Україні залучення американських інвестицій в Україну співпраця у дослідженні та використанні космічного простору в мирних цілях зміцнення інфраструктури системи охорони здоров'я України

Джерело: складено автором на основі джерела [424]

Також показовим у новій Хартії є розмежовування «керованого Росією збройного конфлікту на Донбасі» та анексії Криму. Якщо у першому випадку мова йде про дипломатичне врегулювання ситуації, то у другому – про подолання гуманітарних і безпекових наслідків російської окупації у рамках Кримської платформи. Ці смислові відмінності у формулюваннях відображають непублічну думку американської еліти, що Крим навряд чи повернеться під контроль України в осяжному майбутньому.

Серед переліку внутрішніх реформ в Україні першочергове значення очікувано відводиться боротьбі з корупцією, реформі правосуддя та реформі корпоративного управління державними компаніями.

Хартія 2021 р. не створила нових інституційних рамок двосторонніх відносин, спробувала перезапустити існуючі формати співпраці в умовах більш розширеного, порівняно з 2000-ми рр., порядку денного [308, с. 40]. Головними інституційними механізмами співпраці країн були визначені Комісія стратегічного партнерства (КСП), Стратегічний діалог з питань енергетики та клімату, Американо-українська Рада з торгівлі та інвестицій.

На 2021 р. Конгрес США затвердив виділення Україні допомоги у розмірі 728 млн дол., з яких вже традиційно 250 млн дол. становила військова допомога за програмою «Ініціатива сприяння безпеці України» (USAI). З цих коштів 75 млн дол. призначалися для поставок летальних озброєнь. Адміністрація Дж. Байдена збільшила розмір військової допомоги ще на 25 млн дол.

Слід відзначити, що у рамках запланованих 250 млн дол. значний акцент робився на посиленні військово-морських спроможностей України. Так, 1 березня 2021 р. Міністерство оборони США оголосило про надання Україні військової допомоги на 125 млн дол., до якої увійшли два додаткові патрульні катери Mark IV, 10 швидкісних катерів і понад 150 надувних човнів, 55 позашляховиків «Humvee», контр-артилерійські радары, військово-медичне і тактичне обладнання. Протягом 2021 р. Міністерство оборони США уклало три контракти з компанією «SAFE Boats International» вартістю близько 130 млн дол. на будівництво десяти бойових патрульних катерів Mark VI для ВМС України [118].

11 червня Пентагон оголосив про надання Україні другої частини військової допомоги у розмірі 150 млн дол. Вона включала ПТРК «Javelin», контр-артилерійські радары, комунікаційне обладнання, стрілецьку зброю, системи для боротьби з БПЛА та польове спорядження. Також у листопаді 2021 р. США передали Україні два катери типу «Island» [626, с. 22].

Додатковий пакет оборонної допомоги на 60 млн дол. США, оголошений напередодні візиту В. Зеленського до Вашингтона, містив 30 ПТРК «Javelin» та 180 ракет, стрілецьку зброю, засоби радіолокаційного спостереження, боєприпаси та спорядження. Разом із тим, у цей період не відбулося якісного прориву у номенклатурі військової допомоги Україні.

Ще 478 млн дол. американської допомоги призначалися для підтримки реформ і реалізації проєктів у сфері безпеки, економічного розвитку, публічного управління, енергетики, медицини, освіти та гуманітарної допомоги. З цих коштів 115 млн дол. були надані за програмою Держдепартаменту «Іноземне військове фінансування» і включали поставки спеціальної техніки, автомобілів, засобів захищеного зв'язку для зміцнення захисту кордонів, БПЛА. Був розпочатий проєкт вартістю 12 млн дол. з будівництва центру швидкого реагування Морської охорони в Одесі. 10 млн дол. були надані за програмою з нерозповсюдження та протидії тероризму [301].

У рамках візиту президента В. Зеленського до Вашингтона міністри оборони України та США А. Таран і Л. Остін підписали Рамкову угоду про стратегічні засади оборонного партнерства між міністерствами на наступні п'ять років. У ній сторони заявили про намір зміцнити партнерство в таких сферах, як реформи в оборонному секторі, військові навчання та тренування, безпека в Чорноморському регіоні, кібербезпека та співпраця між спецслужбами.

Американська допомога для підтримки реформ фокусувалась на реалізації та моніторингу земельної реформи, контролі над фінансовим сектором, цифровізації та дерегуляції дозвільних процедур, реформах у енергетичній галузі, приватизації. Допомога США за напрямком «підтримка демократії та належного управління» охоплювала широкий спектр програм – парламентська реформа,

захист прав людини, вдосконалення виборчого кодексу, підтримка незалежних ЗМІ, зміцнення об'єднаних громад. Центральне місце у цьому напрямку зайняли антикорупційні програми (сприяння незалежності НАБУ та САП, розробка державної Антикорупційної стратегії на 2021–2025 рр.), підтримка реформи системи правосуддя (судова реформа, реформа Офісу Генерального прокурора, реформа СБУ) та реформа корпоративного управління в державних компаніях.

Окрім того, США надали 55 млн дол. на боротьбу з COVID-19 (2,2 млн вакцин і спеціальне обладнання для їхнього зберігання) і 45 млн дол. на гуманітарні потреби ВПО та місцевих громад на Донбасі [683].

На 2022 р. Конгрес затвердив виділення Україні 756 млн доларів допомоги, з яких 300 млн дол. за лінією USAI, включно з 75 млн дол. на летальні озброєння.

Загалом динаміка двосторонніх політичних контактів виглядала позитивною. Україну в 2021 р. відвідали три члени уряду США – Держсекретар Е. Блінкен, міністри енергетики та оборони Дж. Гренгоlm і Л. Остін, а також помічник держсекретаря з питань Європи та Євразії К. Донфрід, заступник помічника з питань Центральної та Східної Європи Р. Данніган.

Українсько-американські відносини у цей період залишалися позитивними на рівні публічної риторики, однак за лаштунками відбувалося наростання протиріч між партнерами, а відносини залишалися прохолодними. Перш за все це проявилось в акцентуванні сторонами на різних питаннях порядку денного двосторонньої співпраці. Так, вітчизняні урядовці найбільшу увагу приділяли питанням безпеки, ризикам проєкту «Північний потік – 2», вступу до НАТО, а також торгівлі та інвестицій. Натомість американські представники надавали пріоритет питанням безпеки, проведення реформ в Україні та боротьби з корупцією [308, с. 42]. Показово, що за можливості вони уникали формулювання «стратегічне партнерство» щодо відносин з Києвом. Такий смисловий розсинхрон у політичному діалозі країн демонстрував різноспрямованість їхніх інтересів.

Серед питань порядку денного відносин на стабільному рівні зберігалася лише співпраця у сфері безпеки (військові навчання, військова допомога та дорадча підтримка реформування сектору безпеки України).

Зрештою, як спільна заява президентів щодо стратегічного партнерства країн від 1 вересня 2021 року, так і оновлена Хартія стратегічного партнерства від 10 листопада 2021 року свідчили про прагнення Вашингтона зафіксувати наявний рівень двосторонніх відносин і окреслити Києву як домашнє завдання перелік реформ з акцентом на боротьбу з корупцією.

Адміністрація Дж. Байдена в 2021 р. зберегла існуючий рівень військової та економічної допомоги Україні, продовжила надавати оборонні летальні озброєння. Особисто Дж. Байден мав явну прихильність до України як молодій демократії, але не до адміністрації В. Зеленського. Останню у Вашингтоні сприймали прохолодно через популізм і тісні зв'язки з І. Коломойським. При цьому безпекова співпраця між США та Україною продовжувалася на стабільному рівні. Таким чином, навіть за відсутності взаємної прихильності США та Україна протягом 2017-2021 рр. механічно дотримувалися у відносинах між собою моделі повноцінного патронату.

Висновки до розділу 5

Після «Революції Гідності» в українсько-американських відносинах розпочався новий етап піднесення та якісних змін. В умовах гібридної агресії РФ Сполучені Штати стали головним зовнішньополітичним і безпековим союзником України. США першими серед західних країн почала надавати Києву військову та економічну допомогу. Так, у 2014–2016 рр. адміністрація Б. Обама надала Україні 1,4 млрд дол. допомоги, з яких 630 млн дол. становила військова допомога. Головними причинами американської підтримки української влади стали необхідність стримування Росією від розширення агресії, зміцнення позицій США у регіоні ЦСЄ та ідеологічні міркування щодо підтримки української демократії.

Разом із тим, адміністрація Б. Обама попри запити Києва відмовилась від надання Україні летальних озброєнь і техніки, сконцентрувавшись на нелетальній допомозі, маючи на меті зменшити втрати української армії на Донбасі.

Порядок денний українсько-американських відносин у цей період формували шість сфер – безпекова співпраця, політичний діалог, енергетика,

підтримка реформ, підтримка демократії в Україні та боротьба з корупцією. При цьому головними були питання безпекової співпраці та підтримки реформ.

Відносини України і США відзначалися високою інтенсивністю політичних контактів на вищому рівні, посиленням американського впливу на політичні процеси в Україні та підтримкою проведення політичних і економічних реформ у широкому спектрі сфер. Більш того, обсяги економічної та технічної допомоги з боку США були прив'язані до прогресу у реформах, що мало підштовхнути українське керівництво до активних дій, а не імітації. Таким чином, після Революції Гідності українсько-американські відносини знову повернулися до моделі патрон-клієнтелізму: Київ шукав американського заступництва та допомоги у протидії російській агресії, а Сполучені Штати сприяли зміцненню обороноспроможності України, її економіки та демократичного ладу.

Перемога Д. Трампа на президентських виборах 2016 р. у США поклала початок новому, напруженому та суперечливому етапу у відносинах країн. 45-й президент США не мав приязної позиції щодо України під час свого перебування на посаді. Серед причин цього – підтримка українськими лідерами на виборах кандидата від демократів Х. Клінтон, скандал навколо керівника виборчої кампанії Трампа П. Манафорта, а також наміри нового американського президента нормалізувати відносини з РФ.

Водночас публічні підозри та розслідування змови між оточенням Д. Трампа та Кремлем не залишили новому президенту США місця для маневру, а будь-які поступки Москві чи тиск на Київ були політично вибухонебезпечними. За цих обставин Д. Трамп зайняв помірковану позицію, принаймні публічно, щодо підтримки України в її протистоянні російській агресії.

У результаті поєднання особистих образ Д. Трампа, кадрового хаосу в новій адміністрації і політичної доцільності політика США щодо України в цей період стала суперечливою. Наприкінці 2017 р. був остаточно сформований політичний курс адміністрації Д. Трампа щодо України, що передбачав продовження політики попередньої адміністрації з деякими змінами.

На формування політики США щодо України впливали тиск Конгресу, протистояння всередині адміністрації та внутрішньополітичний контекст у США. Президент Д. Трамп, який виступав за більш ізоляціоністську зовнішню політику та скептично ставився до України, постійно розходився з ключовими урядовцями у сфері національної безпеки, які підтримували глобальну роль США у світі.

Адміністрація Д. Трампа розширила обсяг підтримки України в прагненні продемонструвати рішучість, а також відмінність від попередників. Практичні кроки включали посилення санкційного тиску на Росію, призначення К. Волкера спецпредставником Державного департаменту з питань України, збільшення економічної та військової допомоги Україні та надання летальної зброї, такої як ПТРК Javelin. Ці кроки, не змінюючи ситуації на Донбасі, дозволили Д. Трампу продемонструвати рішучу позицію на тлі обережної політики Б. Обами.

У 2017–2020 рр. американська допомога Україні значно зросла, досягнувши 2,6 млрд дол., а у випадку військової допомоги вона подвоїлася. Водночас підтримка економічних реформ і демократії в Україні знизилася в цей період, що відображає відмову адміністрації Д. Трампа від політики сприяння демократії за кордоном. При цьому на фоні зменшення інтенсивності політичного діалогу Києва та Вашингтона співпраця у сфері безпеки між країнами стабільно зростала.

Адміністрація Д. Трампа відтворювала модель патронату щодо України як найбільш безпечний для себе курс з огляду на внутрішньополітичну кон'юнктуру.

Нова адміністрація Дж. Байдена мала скептичне ставлення до команди президента В. Зеленського та його налаштованості на проведення реформ. На цьому фоні Вашингтон застосовував наступальну тактику «батога та пряника» до адміністрації В. Зеленського та схилявся до жорсткого підходу до вибудовування двосторонніх відносин. Лише агресивні дії Росії навесні 2021 р. розблокували політичний діалог між Вашингтоном і Києвом. В умовах тиску з боку США українська влада вдалася до стратегії імітації реформаторської активності, що лише посилює кулуарне напруження між країнами.

Серед питань порядку денного відносин на стабільному рівні зберігалася лише співпраця у сфері безпеки (військові навчання, військова допомога та дорадча підтримка реформування сектору безпеки України).

Протиріччя між адміністраціями В. Зеленського та Дж. Байдена перш за все проявилися в акцентуванні сторонами на різних питаннях порядку денного двосторонніх відносин. Вітчизняні урядовці найбільшу увагу приділяли питанням безпеки, ризикам проєкту «Північний потік – 2», вступу до НАТО, а також торгівлі та інвестицій, натомість американські дипломати надавали пріоритет питанням безпеки, боротьби з корупцією, проведення реформ в Україні.

Українсько-американські відносини у 2021 р. залишалися позитивними на рівні публічної риторики. Також зовнішньо позитивно виглядала динаміка двосторонніх політичних контактів. Однак за лаштунками відбувалося наростання протиріч між партнерами, а відносини залишалися прохолодними.

Зрештою, як спільна заява президентів щодо стратегічного партнерства країн від 1 вересня 2021 року, так і оновлена Хартія стратегічного партнерства від 10 листопада 2021 року свідчили про прагнення Вашингтона зафіксувати наявний рівень двосторонніх відносин і окреслити Києву як домашнє завдання перелік реформ з акцентом на боротьбу з корупцією.

Головним каталізатором для остаточного рішення російської верхівки щодо підготовки вторгнення стало некероване та ганебне виведення американських військ з Афганістану, яке було сприйнято у Москві як свідчення слабкості адміністрації Дж. Байдена. У подальшому нерішучі дії та риторика Вашингтона, його готовність до поступок Росії лише посилювали впевненість Кремля у тому, що США і ЄС у разі вторгнення в Україну обмежаться запровадженням економічних санкцій та не будуть втручатися військово. У цьому контексті напад Росії на Україну, враховуючи нерішучу позицію Заходу, був неминучим, і навряд чи восени 2021 р. українське керівництво могло завадити цьому.

РОЗДІЛ 6

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА ЯК ВИПРОБУВАННЯ МОДЕЛІ ПАТРОНАТУ У ВІДНОСИНАХ УКРАЇНИ ТА США

6.1. Стратегія США щодо російсько-української війни (2022–2024)

О четвертій годині ранку 24 лютого 2022 року Росія розпочала вторгнення в Україну. Російські війська розпочали масштабний наступ одночасно з шести напрямків, 180 000 військових за підтримки величезної кількості бронетехніки та бойових літаків, намагаючись змусити країну швидко капітулювати.

Адміністрація Дж. Байдена, враховуючи песимістичні прогнози розвідки, зайняла вкрай обережну позицію в цій ситуації. У своїй заяві вранці 24 лютого [709] президент США Дж. Байден засудив неспровокований і невинуватений напад Росії на Україну і пообіцяв рішучу та сильну відповідь Кремлю з боку США та їхніх союзників. Того ж дня увечері Сполучені Штати, Велика Британія, Канада та ЄС оголосили про запровадження жорстких економічних санкцій проти РФ. Пакет санкцій містив обмеження експорту в ключових секторах економіки, санкції на експорт високотехнологічних товарів до Росії, санкції проти найбільших російських державних компаній, чотирьох найбільших банків і візові санкції проти російських чиновників і членів їхніх сімей.

Лише на третій день вторгнення, коли стало зрозуміло, що російський бліцкриг провалився, США оголосили про надання Україні термінової військової допомоги на суму 350 млн дол. [634, с. 336]. Допомога включала ПТРК «Javelin», ЗРК «Stinger», боєприпаси, гранатомети та амуніцію. Водночас Вашингтон свідомо не хотів бути першими, хто надавав Києву летальне озброєння під час війни. Незадовго до цього Нідерланди та Естонія (з дозволу США) заявили про передачу Україні 200 ракет «Stinger» і ПТРК «Javelin».

Подальший розвиток подій в Україні перекреслив прогнози американської розвідки про швидке повалення уряду в Києві та окупацію країни. Ситуація критично потребувала лідерства США в консолідації підтримки України, натомість адміністрація Дж. Байдена не мала чіткої стратегії та була інертною.

Протягом усієї війни стратегія Вашингтона була нерішучою, стриманою та повільною. Її загальний каркас був побудований на бажанні не допустити перемоги Москви та не втягнутися безпосередньо у конфлікт, щоб він не переріс у Третю світову війну. Основна ставка при цьому робилася на виснаження економічних і військових ресурсів Росії, зменшення її впливу у сусідніх регіонах і міжнародній політиці через запровадження широкомасштабних санкцій. Основні цілі США та уявлення про бажаний результат війни були розмиті, оскільки вони значною мірою залежали від змін у динаміці бойових дій та стратегіях Росії і України. У цій війні США від початку переслідували чотири стратегічні цілі:

- уникнути прямого зіткнення між арміями США і НАТО з Росією, щоб мінімізувати ризик конфлікту між ядерними державами;
- стримати військові дії в межах території України;
- зміцнити внутрішню єдність НАТО та східний фланг Альянсу;
- надати Україні військову підтримку, необхідну для виживання як незалежної держави.

Ще однією особливістю стратегії США у цій війні були зусилля Вашингтона, спрямовані на координацію ключових кроків і рішень зі своїми союзниками в рамках G7, НАТО, відносин ЄС–США, Бухарестської дев'ятки, а також союзниками в Індо-Тихоокеанському регіоні. Це не лише зміцнило лідерство США в антиросійській коаліції, але й режим санкцій. Водночас США тримали відкритими дипломатичні та військові канали комунікації з Росією.

Під тиском Києва, Конгресу та громадськості адміністрація Дж. Байдена долала один за одним «психологічні пороги», надаючи все більш потужну зброю. Іншим важливим чинником стала активна позиція Великої Британії у 2022–2023 рр., особливо за прем'єрської каденції Б. Джонсона. Своїми рішучими діями з надання озброєння та техніки Лондон підштовхнув Вашингтон до аналогічних кроків, ставлячи американців у позицію наздоганяючих, коли вони змушені були реагувати, щоб не виглядати нерішучими та слабкими.

На різних етапах війни вертольоти, БПЛА, радянська бронетехніка та авіація, західні артилерійські системи, РСЗВ HIMARS, системи ППО середньої та

великої дальності, включаючи комплекси «Patriot», західні танки, касетні боеприпаси та винищувачі F-16 сприймалися американськими урядовцями як «червоні лінії», що можуть спровокувати Кремль на ескалацію конфлікту, включно із застосуванням тактичної ядерної зброї. Занепокоєння щодо надання важких озброєнь затягувало процес ухвалення рішень і створювало зайву напругу в українсько-американських переговорах. У середньому від запиту Києва про надання певного виду важкого озброєння чи складного обладнання до рішення Вашингтона про його надання проходило від шести до дванадцяти місяців.

Російсько-українська війна від початку отримала глобальний характер. Ще на етапі військових приготувань Москви Сполучені Штати розглядали потенційне вторгнення не як локальну війну, напад однієї суверенної держави на іншу, а як спробу Росії підірвати ліберальний міжнародний порядок, що склався після Другої світової війни. Зрештою, саме російське керівництво у своїй публічній риторичі позиціонувало «спеціальну військову операцію в Україні» як хрестовий похід проти Заходу та американської гегемонії у світі. Тому геополітичні ставки та наслідки цієї війни виходили далеко за межі України та Європи.

На початку лютого 2022 року на зустрічі в Пекіні лідери КНР і РФ Сі Цзіньпін і В. Путін оголосили про партнерство без меж [184, с. 14]. Обидва диктатори прагнули послабити вплив США та трансформувати міжнародний порядок, заснований на правилах, у багатопольярну систему, що базується на домовленостях великих держав і поділі на сфери впливу. У цьому контексті вторгнення Росії в Україну стало серйозним викликом міжнародному порядку, а війна в Україні розглядалася Вашингтоном як театр ширшого протистояння за принципи майбутнього світового устрою. Своїм вторгненням і подальшими спробами анексії української території восени 2023 р. РФ відкрито та грубо порушила Статут ООН, основні принципи міжнародного права, Заключний акт НБСЄ 1975 р. і Будапештський меморандум 1994 року. Як зазначив радник президента США з національної безпеки Дж. Салліван, «світ після Холодної війни закінчився, і ми вступаємо в нову еру, яку можна визначити як еру стратегічної

конкуренції та взаємозалежності великих держав. Російське вторгнення в Україну є точкою перелому» [562].

Російське керівництво хотіло за допомогою сили не лише змінити державні кордони, а й зовнішньополітичний курс сусідньої країни. Як зазначив президент Дж. Байден у своєму виступі на Генеральній Асамблеї ООН: «Підтримка України – це інвестиція не тільки в майбутнє України, але й у майбутнє кожної країни, яка цінує правила суверенітету та територіальної цілісності, які однаково стосуються всіх націй, великих і малих. Якщо ми відмовимося від основних принципів Статуту ООН заради умиротворення агресора, чи буде будь-яка інша держава почуватися в безпеці? Відповідь – ні. Ми повинні протистояти цій кричущій агресії сьогодні, щоб стримувати інших потенційних агресорів завтра» [579, с. 26].

Резолюції Генеральної Асамблеї ООН, що засуджують російське вторгнення («Агресія проти України», 2 березня 2022 року), спроби Росії анексувати чотири українські області («Територіальна цілісність України», 12 жовтня 2022 року) та щодо досягнення миру в Україні («Принципи Статуту ООН в основі всеосяжного, справедливого та сталого миру в Україні», 23 лютого 2023 року), підтримали майже $\frac{3}{4}$ держав-членів ООН – 141-143 країни [58, с. 43].

Потенційна перемога Росії стала б геополітичною поразкою США як головного гаранта чинного міжнародного порядку та ключового безпекового партнера України, додала б упевненості та підштовхнула Китай до початку вторгнення на Тайвань. Тому азійські союзники США, Японія, Південна Корея, Австралія, Філіппіни та особливо Тайвань, напружено спостерігали за реакцією Вашингтона на цю кризу, намагаючись оцінити рівень спроможності американських зобов'язань у сфері безпеки.

Політика адміністрації Дж. Байдена щодо війни в Україні пройшла кілька етапів у своєму розвитку.

Етап I: Стратегічна розгубленість

Перший етап тривав з моменту російського вторгнення 24 лютого до середини квітня. Незважаючи на несподіваний і рішучий опір української армії, Вашингтон протягом перших тижнів війни залишався скептично налаштованим

щодо шансів Києва вистояти перед російською навалою. Американські урядовці більше думали про сценарії створення у Польщі українського уряду у вигнанні на чолі з В. Зеленським або іншим лідером, ніж про надання Києву всієї необхідної військової допомоги.

Найефективнішим засобом впливу на поведінку РФ вважалася санкційна політика, яка мала підірвати здатність Росії проводити агресивну зовнішню політику в довгостроковій перспективі. Американські офіційні особи одразу ж відкинули заклики Києва до створення безпольотної зони над Україною, оскільки її запровадження втягнуло б НАТО у прямий військовий конфлікт з Росією. Президент Дж. Байден також чітко заявив, що за жодних обставин американські військові не будуть відправлені воювати в Україну [574].

У середині березня 2022 р. Конгрес США схвалив запит Білого Дому на надання екстреного пакету військової та гуманітарної допомоги Україні та Європі на суму 13,6 млрд дол. для стримування російської агресії. З цієї суми 3,5 млрд дол. було виділено безпосередньо на військову допомогу Україні. 3 млрд дол. було виділено на розгортання американських військ у країнах ЦСЄ та посилення оборони союзників. 3 млрд дол. планувалося витратити на економічну допомогу та енергетичну безпеку для України та сусідніх країн [163, с. 57].

25-26 березня 2022 року відбувся візит американського президента до Польщі. У своїй історичній промові на Замковій площі у Варшаві Дж. Байден заявив, що «український народ перебуває на передовій боротьби за демократію та свободу, і Україна ніколи не буде перемогою Росії» [681]. Він запевнив, що Сполучені Штати та європейські союзники підтримуватимуть Україну у військовому та фінансовому плані, а також посилять санкції проти російської економіки та урядовців, щоб підірвати могутність Росії.

Країни ЦСЄ з часів соціалістичного табору мали на своєму озброєнні багато радянських танків, бронемашин, боєприпасів і систем ППО. Польща, Болгарія та Словаччина сукупно також мали сорок п'ять винищувачів МіГ-29. Вони висловили готовність передати Україні свої літаки та техніку, водночас звернулися до США та низки європейських країн із проханням надати на заміну літаки, гелікоптери та танки, щоб не послаблювати власну обороноздатність.

На початку березня 2022 р. Сполучені Штати відхилили пропозицію Польщі про передачу Україні її винищувачів МіГ-29, оскільки це могло бути сприйнято в Москві як ескалація. Дж. Байден особисто наклав вето на передачу польських літаків Києву, побоюючись спровокувати В. Путіна на серйозну відповідь [228].

З 24 лютого по 10 квітня 2022 року США надали Україні п'ять безпекових пакетів на загальну суму 1,75 млрд дол., 500 млн дол. прямої бюджетної допомоги та близько 300 млн дол. на гуманітарні потреби. Серед наданої летальної зброї були ПТРК «Javelin», ЗРК «Stinger», гранатомети, стрілецька зброя, кілька сотень дронів-камікадзе Switchblade. Вони відіграли важливу роль у захисті Києва та обласних центрів від російських бронетанкових колон та авіації. Однак це була переважно оборонна зброя, яка допомогла Україні стримати російський наступ, але їй було недостатньо для відбиття агресії та звільнення територій.

У той же час адміністрація Дж. Байдена утримувалася від надання наступальних озброєнь (ударних БПЛА, протикорабельних ракет, радянських гелікоптерів і бойових літаків, танків, артилерійських систем) і систем ППО середньої дальності, про які постійно просив Київ. На цьому фоні більш активну позицію зайняв Конгрес. 2 березня Палата представників ухвалила резолюцію про підтримку суверенітету України, в якій закликала Кремль вивести війська з країни, а адміністрацію Дж. Байдена – надати Україні негайну військову допомогу для протидії повітряним, бронетанковим і іншим загрозам [261]. Резолюцію підтримали 426 конгресменів. 15 березня Сенат одноголосно ухвалив резолюцію із засудженням дій В. Путіна як військового злочинця.

На противагу обережності Вашингтона рішучу позицію на підтримку України продемонстрував британський прем'єр-міністр Б. Джонсон. Так, 9 квітня 2023 р він здійснив неоголошений візит до Києва. За його підсумками Б. Джонсон оголосив про пакет військової допомоги – 120 бронемашин, ПЗРК «Starstreak» та 800 протитанкових ракет, а також протикорабельні ракети [544, с. 14]. Надавши протикорабельні ракети та бронетехніку, Б. Джонсон не лише порушив негласне табу Заходу на поставки Україні важкого озброєння, а й продемонстрував сильне лідерство, якого очікували від США. Тим самим Лондон поставив адміністрацію

Дж. Байдена в ситуацію, коли американці змушені були піти на ще більш рішучий крок, щоб не втратити обличчя перед союзниками та супротивниками.

Реагуючи на виклик, 13 квітня США оголосили про новий пакет військової допомоги на суму 800 млн дол., який включав 11 вертольотів Мі-17, протикорабельні ракети, 18 155-мм гаубиць, контрартилерійські радары, 300 дронів Switchblade, 200 бронетранспортерів. Цей пакет якісно відрізнявся від попередніх, оскільки включав більш потужні озброєння. Надання Києву американських гаубиць і бронетехніки, а також розширення обміну розвідданими про російські сили на Донбасі та в Криму ознаменували зміну підходу Вашингтона до російсько-української війни. Цьому також сприяла зміна військової стратегії Росії, яка після провалу під Києвом вирішила сконцентрувати сили на захопленні всього Донбасу та утриманні сухопутного коридору до Криму.

Рішення Вашингтона надати Україні важке озброєння запустило ефект доміно. Згодом аналогічні рішення оголосили Канада, Нідерланди, Естонія, Франція. США також почали сприяти передачі Україні з країн ЦСЄ радянських танків, бронетранспортерів, запчастин та авіаційних компонентів, що дозволило поповнити український повітряний флот двадцятьма бойовими літаками.

Етап II: Ставка Вашингтона на відбиття російської агресії та стратегічну поразку Путіна

Другий етап політики США у війні в Україні охопив період з кінця квітня по грудень 2022 року. Основними чинниками зміни стратегії Вашингтона стали відступ російських військ з Київської, Чернігівської та Сумської областей, знищення українськими силами крейсера «Москва», що значно зменшило російські можливості на морі, а також активність Лондона у підтримці України.

Після провалу планів Кремля щодо захоплення Києва експерти адміністрації Дж. Байдена дійшли висновку, що Росія зав'язнула в Україні та потрапила у пастку. З одного боку, в умовах зростаючої західної підтримки української влади В. Путін не міг досягти цілей, поставлених на початку військової кампанії, а з іншого, – не хотів і не міг зупинити агресію та вивести свої війська з України, що було б сприйнято в Росії як поразка та могло призвести

до падіння його режиму. Таким чином, російське вторгнення, яке планувалося як швидке і легке, перетворювалося на тривалу, виснажливу війну з великими втратами і без можливості досягнення мирної угоди. Крім того, В. Путін, одержимий ідеями завоювання України та величі Росії, не сприймав українське керівництво та не рахувався зі втратами. Тому в уряді США поширеною стала думка, що війна триватиме доти, доки диктатор В. Путін перебуватиме при владі, тобто щонайменше кілька років.

Разом із тим, адміністрація Дж. Байдена не прагнула розгромної поразки Росії, побоюючись неконтрольованих наслідків. По-перше, у разі очевидної поразки на полі бою російський диктатор у відчаї міг застосувати ядерну зброю. По-друге, повна поразка у війні могла призвести до падіння путінського режиму, внутрішньої дестабілізації Росії, включно з можливим розпадом РФ. Це створило б серйозні загрози та ризики для стабільності в Євразії. По-третє, деструктивні політичні процеси в Росії могли призвести до того, що центральний уряд в Москві втратив би контроль над ядерним арсеналом, чого найбільше боявся Вашингтон.

Попри проукраїнську риторику, на практиці адміністрація Дж. Байдена дотримувалася установок політичного реалізму, який заперечує виключення Росії з геостратегічного балансу сил у Євразії [661]. Це стримувало та обмежувало варіанти політики США щодо України та Росії. У цій ситуації США визначили свою стратегічну мету у війні як послаблення та ізоляцію Росії, зменшення її військового та економічного потенціалу, щоб у довгостроковій перспективі вона більше не могла загрожувати своїм сусідам. Для досягнення цієї мети Вашингтон обрав тактику виснаження.

США надавали Україні достатньо зброї, щоб стримувати та завдавати значних втрат російським військам, але не достатньо, щоб повністю їх розгромити. США надсилали складне озброєння і техніку (РСЗВ HIMARS, танки, системи ППО «Patriot») невеликими партіями, тестуючи реакцію Москви, а згодом часто затримуючи їхню поставку. Логіка радників Дж. Байдена полягала в тому, що якщо одразу надати Києву велику кількість зброї, включаючи ударні БПЛА, новітні РСЗВ, сучасну бронетехніку, то російські війська швидко зазнають

нищівної поразки, що може підштовхнути В. Путіна до радикальних дій. Навпаки, чим довше триватиме війна, тим слабшою ставатиме Росія, втрачаючи військові та економічні ресурси. Сполученим Штатам та їхнім союзникам потрібно лише послідовно посилювати економічні санкції та чекати, поки вона Росія відступить.

У цьому контексті президент Дж. Байден і американські дипломати постійно наголошували, що війна в Україні триватиме доти, доки російський диктатор не виведе свої війська з країни [348]. Сполучені Штати не бажали ані вирішальної перемоги України на полі бою, ані її поразки.

З огляду на те, що базові прогнози щодо неминучої капітуляції України виявилися хибними, адміністрація Дж. Байдена в подальшому у процесі ухвалення рішень діяла в руслі інкременталізму. Визначивши в загальних рисах мету не дати Росії перемогти та послабити її, американські урядовці в умовах великої невизначеності діяли значною мірою навіпомацки та дуже обережно, намагаючись не відхилятися від базового курсу:

- зміни в політиці надання озброєнь і санкційного тиску відбувалися невеликими і поступовими кроками з метою збереження здатності до виправлення ситуації;
- кожне рішення ретельно оцінювалося з точки зору його потенційного впливу на ситуацію, наслідків і ризиків, аналізувалися аргументи «за» і «проти»;
- у більшості випадків ухвалювалися не найефективніші рішення, а «маргінальні», які не призводили до різкої зміни балансу сил між сторонами, а лише до незначного посилення військового потенціалу Києва;
- формування курсу та прийняття рішень Вашингтоном відбувалося під впливом конкуренції і тривалих торгів як між адміністрацією Дж. Байдена, Конгресом, Києвом і європейськими союзниками, так і між інституційними акторами всередині адміністрації (Рада національної безпеки, Державний департамент, спецслужби, Міністерство оборони), що ускладнювало пошук спільного знаменника та затягувало прийняття рішень;

- ключові рішення (надання РСЗВ HIMARS, танків Abrams, ракет великої дальності ATACMS, винищувачів F-16) приймалися не з ініціативи адміністрації Дж. Байдена, а як реакція на дії союзників, які виступали в ролі подразників.

Такий підхід значно зменшував ризики та створював видимість здатності Вашингтона керувати ситуацією, але на практиці рішення, що приймалися, були здебільшого половинчастими, недостатньо ефективними і часто демонстрували скоріше слабкість, аніж американське лідерство.

Другий етап американської політики в цьому конфлікті розпочався зі скликання під егідою США Контактної групи з питань оборони України (Ukraine Defence Contact Group, UDCG) у форматі конференції глав оборонних відомств. Її перше засідання, в якому взяли участь представники 40 країн, відбулося 26 квітня 2022 року на американській авіабазі Рамштайн у Німеччині. Метою UDCG стала координація нагальної військової допомоги Україні та забезпечення її оборонних потреб у довгостроковій перспективі. У подальшому засідання Контактної групи стали щомісячними, а її склад збільшився з 40 до 54 країн. Фактично йшлося про формування міжнародної оборонної коаліції на чолі зі США для захисту України.

Створення Контактної групи, а також рішення уряду США про надання Києву щомісячної прямої бюджетної допомоги в розмірі 1,5 млрд дол. засвідчило орієнтацію Вашингтона на довгострокову підтримку України.

Адміністрація Дж. Байдена не мала чіткого бачення завершення війни, обговорюючи з союзниками в Європі та Києвом різні варіанти. Зокрема, під час особистої зустрічі з В. Зеленським у Вашингтоні у грудні 2022 р. американський президент зондував думку Києва щодо трьох сценаріїв: 1) виведення російських військ за лінію 24 лютого; 2) виведення російських військ з Донбасу; 3) виведення військ з усієї української території, включаючи Донбас і Крим. Перші два варіанти український президент відхилив.

Якісний прорив у постачанні військової допомоги з боку США та Європи в цей період забезпечили рішення про надання західної артилерії, далекобійних реактивних систем і комплексів ППО «NASAMS». Водночас переважну більшість наданої важкої зброї та техніки становили радянські або застарілі західні зразки.

Під політичним табу перебували сучасні наступальні озброєння – західні танки, ракети великої дальності, ударні безпілотники та винищувачі (навіть радянські).

Головний страх Вашингтона полягав у тому, що Київ може використати цю зброю для ураження військових цілей на території РФ, безпосередньо втягнувши США у війну. Сучасне західне озброєння постачалося невеликими партіями, щоб не провокувати Москву. Зокрема, з початку війни Київ просив про надання далекобійних РСЗВ HIMARS та РСЗВ M270. За оцінками українських чиновників, армії для стримування російських військ було потрібно щонайменше 50 установок HIMARS, а для успішного контрнаступу – 100 [470]. У 2022 р. Україна отримала лише близько 40 таких реактивних систем, 20 з яких надали США.

Успішний контрнаступ українських сил восени 2022 р. у Харківській області та звільнення Херсона стали вагомими поразками Кремля, похитнувши його позиції і викликавши ейфорію в Україні та на Заході. Військово-стратегічні зміни на користь Києва наприкінці 2022 року створили «вікно можливостей» як для мирних переговорів з Росією, так і для продовження наступальних операцій. Це викликало внутрішні дискусії в уряді США. Так, голова Об'єднаного комітету начальників штабів М. Міллі вважав, що українська армія зробила достатньо, а повна воєнна поразка РФ є недосяжною, а тому Києву слід розпочати переговори з Москвою. Натомість радник президента з національної безпеки Дж. Салліван і Держсекретар Е. Блінкен виступили за продовження бойових дій, вважаючи, що час переговорів ще не настав, і Україна може розширити завоювання на полі бою, зміцнивши свої позиції. У підсумку переміг другий підхід.

Російсько-українська війна вплинула на доктринальні засади зовнішньої політики адміністрації Дж. Байдена, які були викладені в новій Стратегії національної безпеки від 12 жовтня 2022 року [722]. У документі наголошується, що міжнародна ситуація вимагає американського лідерства у змаганні великих держав за формування майбутнього міжнародного порядку. Головним завданням для США у цій ситуації стане нейтралізація загроз, які створюють геополітичні опоненти – Китай, Росія, Іран, КНДР та інші авторитарні режими. Для перемоги Сполучені Штати повинні сформувати широку коаліцію країн, яка дозволить

побудувати вільний, відкритий і безпечний світ. Стратегія приділяє особливу увагу зміцненню американських альянсів і партнерств і використанню багатосторонніх механізмів (НАТО, AUKUS, G7, QUAD). При цьому СНБ 2022 р. уникає риторики інтервенціонізму, зокрема щодо змін авторитарних режимів на демократії та поширення американських цінностей у світі.

Китай і Росія були визначені головними геополітичними суперниками США, які, однак, представляють різні виклики. Китай розглядається як єдиний конкурент, який має намір і достатню економічну, дипломатичну, військову та технологічну силу для зміни існуючого міжнародного порядку. Натомість Росія визначається як ревізіоністська держава, яка проводить імперіалістичну зовнішню політику з метою руйнування базових елементів міжнародного порядку, апогеєм якої стало вторгнення в Україну. Росія становить «безпосередню та постійну загрозу регіональному порядку та безпеці в Європі і є джерелом нестабільності в усьому світі» [300]. Згідно зі стратегією, США разом зі своїми союзниками мають намір сприяти перетворенню війни з Україною на стратегічний провал РФ.

Разом із тим, у стратегії оминаються питання щодо можливих строків і результатів російсько-української війни, вступу України до НАТО та нової конфігурації європейської архітектури безпеки. Таким чином, у цих питаннях адміністрація Дж. Байдена значною мірою зайняла вичікувальну позицію.

Етап III: Спроба розвинути успіх України

Початком третього етапу американської політики (грудень 2022 – серпень 2023) щодо російсько-української війни можна вважати візит В. Зеленського до Вашингтона 21 грудня 2022 року, що стало першою закордонною поїздкою українського лідера з початку російського вторгнення. Цей візит відбувся в атмосфері тріумфу: В. Зеленський зустрівся з президентом Дж. Байденем, керівниками Палати представників і Сенату, а також виступив на спільному засіданні обох палат Конгресу [276]. Під час візиту США оголосили про надання Україні пакету військової допомоги на суму 1,8 млрд дол., який вперше включав системи ППО великої дальності «Patriot», про які давно просив Київ.

Через кілька днів після цього візиту, 23 грудня, Конгрес США схвалив проєкт федерального бюджету на 2023 р., який включав 44,9 млрд дол. допомоги для України. З цієї суми 23,5 млрд дол. було виділено на військову допомогу: 14,5 млрд дол. на передачу зброї з запасів армії США і 9 млрд дол. на закупівлю зброї у виробників за програмою «Ініціатива сприяння безпеці України». 13,4 млрд дол. склала пряма бюджетна підтримка та економічна допомога [514]. Решта коштів мали бути спрямовані на зміцнення безпеки країн ЦСЄ та гуманітарні потреби.

Корегуючи свою стратегію наприкінці 2022 року, у Вашингтоні виходили з того, що завдання мінімум у війні – виживання України як незалежної держави – вже досягнуто і що капітуляція Києва є нереалістичним сценарієм. Якщо США збільшать військову підтримку України, надавши їй більше сучасної зброї, то українська армія зможе провести наступальну операцію з метою перерізати сухопутний коридор, що з'єднує Крим з Росією через окуповані міста Мелітополь і Маріуполь. У разі успіху російські війська будуть витіснені до кордону 24 лютого. Це зробить подальшу війну де-факто безперспективною для Кремля, і Київ отримає сильну позицію на майбутніх переговорах.

Адміністрація Дж. Байдена також підтримала атаки України на військові об'єкти в Криму, вважаючи, що якщо Київ зможе продемонструвати вразливість військової інфраструктури на півострові, загрозу російського контролю над ним, то це стане додатковим важелем тиску на Москву. При цьому, як і раніше, американські урядовці вважали військове звільнення Криму нереалістичним і ризикованим варіантом. На їхню думку, раціональний шлях вирішення кримської проблеми передбачав обговорення Росією та Україною майбутнього півострова, його демілітаризацію із зобов'язанням Києва не повертати Крим силою.

Водночас у разі невдачі українського контрнаступу існував високий ризик того, що війна в Україні перетвориться на затяжну війну на виснаження з великими втратами, в якій жодна зі сторін не зможе отримати явну перевагу, але й не зможе відступити через політично неприйнятну ціну поступок.

Чинниками, що визначали курс США щодо війни в Україні на даному етапі, стали військові успіхи Києва восени 2022 р., слабка реакція Кремля на постачання

нових видів озброєнь, наступальна стратегія Великої Британії у підтримці України та результати проміжних виборів до Конгресу США в листопаді 2022 р.

Одним з головних подразників для Вашингтона на цьому етапі продовжувала залишатися несподівана конкуренція з боку Британії. Сполучене Королівство, прагнучи ствердити себе як глобального гравця, шукало перспективних союзників у ключових регіонах світу. Це й визначило стратегічний курс Лондона на активну та послідовну підтримку Києва у боротьбі проти російської агресії. Р. Сунак, який очолив британський уряд у жовтні 2022 р., як і Б. Джонсон, був прихильником рішучої підтримки України.

Лондон, на відміну від Вашингтона, не боявся провокувати В. Путіна, а тому діяв більш сміливо. Британія стала першою західною країною, яка прийняла рішення 14 січня 2023 року надати Україні свої бойові танки (14 танків Challenger 2), підштовхуючи США та Німеччину зробити аналогічний крок. У результаті Україна отримала від Великої Британії 28 бойових танків.

Дипломатична активність Британії зіграла вирішальну роль у рішенні США надати Україні винищувачі F-16. Навесні 2023 р. без попередньої згоди Вашингтона уряд Р. Сунака почав активно просувати ідею навчання українських пілотів на літаках F-16 і формувати коаліцію з іншими союзниками в цьому питанні. 16 травня 2023 року прем'єр-міністри Британії та Нідерландів оголосили, що вони очолять зусилля зі створення міжнародної коаліції для надання Україні бойових літаків, пропонуючи допомогу від підготовки пілотів до постачання винищувачів F-16. Варто зазначити, що Британія не мала на озброєнні F-16.

Таким чином Лондон поставив адміністрацію Дж. Байдена в ситуацію, коли у неї не було вибору: або виступити проти надання Україні F-16 і показати боягузтво, або підтримати «коаліцію винищувачів». Через три дні, 19 травня, на саміті лідерів G7 в Хіросімі президент Дж. Байден заявив, що США підтримують спільні зусилля союзників і партнерів з підготовки українських пілотів на літаках четвертого покоління, включаючи F-16 [551, с. 18].

Велика Британія також стала першою країною, яка поставила Україні у травні 2023 р. далекобійні ракети – крилаті ракети Storm Shadow дальністю понад

250 км. До цього український уряд протягом півтора року безуспішно просив США надати балістичні ракети ATACMS з дальністю ураження до 300 км. Прикладу Британії послідувала Франція, передавши Києву у липні 50 крилатих ракет SCALP EG. Зрештою, наприкінці серпня 2023 року Сполучені Штати поставили Україні близько 20 балістичних ракет ATACMS дальністю до 165 км.

Ще одним важливим чинником впливу на політику США щодо війни в Україні стало зростання напруженості між Білим Домом і Конгресом після проміжних виборів у листопаді 2022 р. За їхніми підсумками демократи зберегли контроль над Сенатом (51 голос проти 49), тоді як республіканці отримали невелику більшість у Палаті представників (223 голоси проти 212 у демократів), а їхній представник К. Маккарті змінив Н. Пелосі на посаді спікера Палати.

Незважаючи на існування в Конгресі сталої двопартійної підтримки України, ситуація значно ускладнилась тим, що у питанні допомоги Україні республіканці виявились розколотими на три фракції. Консервативна частина на чолі з лідером республіканської меншості в Сенаті М. Макконнеллом виступала за активну роль США у міжнародних справах. На їхню думку, поразка Росії у війні проти України мала стратегічне значення для збереження американського лідерства у світі. Ця фракція вимагала збільшення обсягу допомоги Україні та надання більш потужних озброєнь, зокрема винищувачів F-16 і ракет ATACMS, критикуючи адміністрацію Дж. Байдена за повільність та надмірну обережність.

Другу групу становили помірковані республіканці на чолі зі спікером Палати представників К. Маккарті. Для них головним пріоритетом було зміцнення позицій США в Індо-Тихоокеанському регіоні. У цьому зв'язку війна в Україні не вважалася безпосередньою загрозою американським інтересам, а сприймалась переважно як європейська проблема. Представники цієї фракції не були проти допомоги Україні як такої, але закликали до посилення процедур нагляду та підзвітності щодо її використання.

Третю групу в складі Республіканської партії становило трампістське крило. Враховуючи їхню прихильність програмі колишнього президента Д. Трампа «Зробимо Америку знову великою», вони просували курс на ізоляціонізм у

міжнародних справах, популізм та антиукраїнську риторику. Лідерами MAGA-республіканців у Конгресі були конгресмени М. Гетц, М. Тейлор Грін, сенатор Дж. Венс [215]. Вони пропонували припинити військову та фінансову допомогу Україні, спекулюючи на тому, що США дали Києву занадто багато грошей, замість того, щоб спрямовувати їх на внутрішні питання.

Нова розстановка сил у Конгресі обмежила можливості адміністрації Дж. Байдена проводити необхідні рішення, зокрема й щодо допомоги Україні. При цьому тиск на Білий Дім як з боку демократів, так і республіканців щодо підтримки України посилювався. Слід відзначити, що, незважаючи на міжпартійні розбіжності, більше половини республіканців у Конгресі підтримували надання допомоги Україні. Консервативні республіканці постійно критикували президента за те, що обрана ним стратегія дозованої підтримки України є неефективною.

На початку 2023 р. адміністрація Дж. Байдена по чергово оголосила про рішення надати Україні сучасні види бронетехніки – БМП «Bradley» (6 січня), БТР «Stryker» (19 січня), танки M1 Abrams (25 січня), а також про запуск розширеної програми навчання українських військових у Німеччині. Також у рамках дорадчої допомоги американські військові навесні 2023 р. провели з українським командуванням вісім командно-штабних ігор із моделюванням різних сценаріїв наступу [115, с. 137]. Ці кроки показали зростаючу толерантність Вашингтона до ризиків, пов'язаних із наданням Україні потужнішої озброєнь. З іншого боку, зразки нової зброї традиційно поставлялися невеликими партіями.

Активізація військової підтримки України з боку Вашингтона знайшла своє відображення у фінансовому вимірі. У січні-квітні 2023 р. США виділили Україні військової допомоги на 14,3 млрд дол. [516, с. 33]. Для порівняння, за весь 2022 р. ця цифра становила близько 21 млрд дол. (рис. 6.1).

Український контрнаступ на півдні країни, що розпочався на початку червня 2023 р., не виправдав суспільних очікувань. Українським військам не вдалося прорвати ешелоновану російську оборону, а територіальні здобутки виявилися незначними. Це призвело до виникнення патової ситуації у війні з триваючими боями по всій лінії фронту. Єдиним вагомим досягненням Києва в

цій військовій кампанії було витіснення військових кораблів РФ із західної частини Чорного моря та розблокування торговельних шляхів.

Етап IV: спроба заморозити війну

На фоні невдалого контрнаступу України Вашингтон вирішив переглянути стратегію і повернутися до більш обмежених цілей. На думку американських урядовців, Кремль уже зазнав великої стратегічної поразки: Україна втрачена назавжди, економічний і військовий потенціал РФ серйозно підірваний, а економічне розвернення Європи від Росії стало невідворотним. Крім того, Росія втратила балансуєчу роль між Заходом і Китаєм і значну частину свого впливу на пострадянському просторі. У цій ситуації для адміністрації Дж. Байдена найбільш бажаним варіантом було збереження статус-кво шляхом замороження конфлікту.

Для цього потрібно було переконати Київ перейти від наступальних операцій до стратегічної оборони, щоб зосередити військові та економічні ресурси, надані Заходом, на захисті та відновленні економіки та інфраструктури у 82 % території країни, підконтрольній центральному уряду.

Також згідно з новим підходом США мали м'яко схилити українську владу до припинення вогню та переговорів з Москвою на основі фактичної лінії фронту. Це означало, що не лише Крим і ОРДЛО (окремі райони Донецької та Луганської областей), а й окуповані в 2022 р. території залишаться під контролем Росії на невизначений термін. При цьому з такою пропозицією мав виступити саме Київ, а не Вашингтон. Таким чином, перманентна зацикленість на стримуванні ескалації та управлінні ризиками, а також несумісність позицій України та Росії визначили прагнення Вашингтона заморозити конфлікт та укласти угоду з В. Путіним.

Четвертий етап політики США щодо війни в Україні охопив період з вересня 2023 р. по квітень 2024 р. Восени 2023 р. США послідовно скорочували військову підтримку, сподіваючись, що це спонукатиме Київ розпочати переговори про припинення вогню. З серпня по грудень 2023 р. Сполучені Штати надали Україні загалом 3,5 млрд дол. військової допомоги. Для порівняння, в червні її обсяг склав понад 2,9 млрд дол., в липні – 2,5 млрд дол. (рис. 6.2).

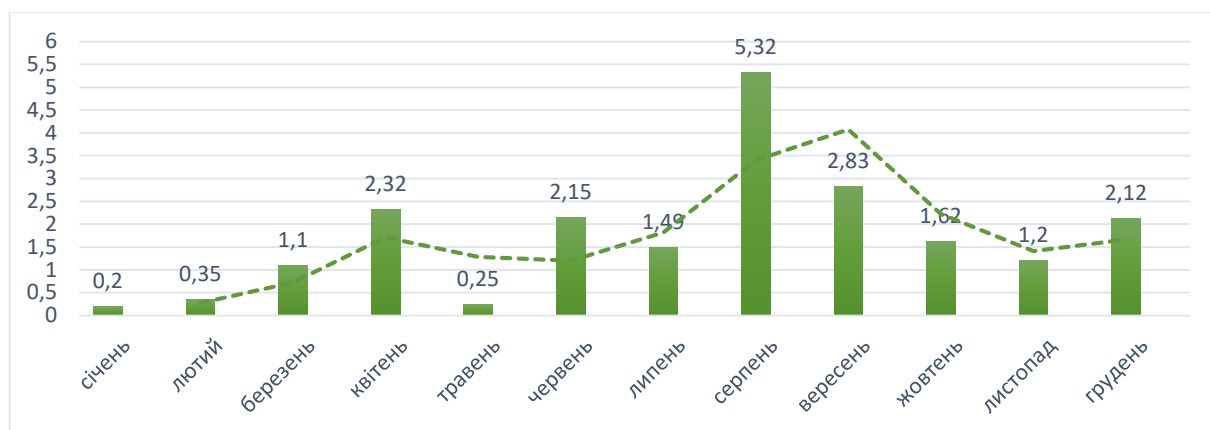

Рис. 6.1. Військова допомога США Україні у 2022 р. по місяцях, у млрд дол. США
Джерело: складено автором на основі джерела [634; 635]

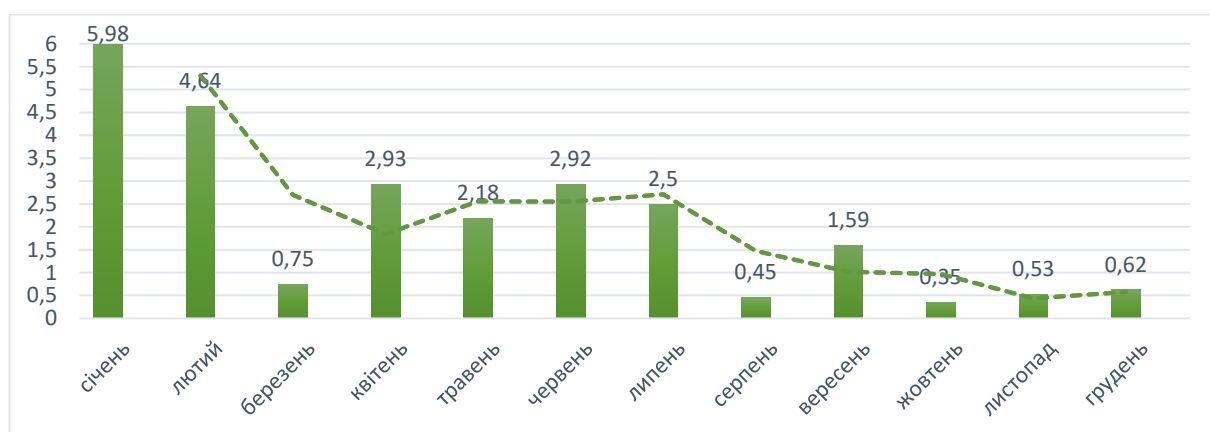

Рис. 6.2. Військова допомога США Україні у 2023 р. по місяцях, у млрд дол. США
Джерело: складено автором на основі [635; 637; 695]

Замороження конфлікту без повноцінної мирної угоди дозволило б Вашингтону досягти кількох стратегічних цілей. По-перше, не давав змоги В. Путіну вискочити з пастки, в яку він потрапив після вторгнення. Економічні санкції Заходу та дипломатична ізоляція путінського режиму залишалися б у силі, послабляючи Росію до політичного врегулювання конфлікту, яке, швидше за все, відбулося б уже після відходу російського диктатора від влади. На практиці це означало, що США прагнули перейти від стратегії конфронтації з Москвою до більш звичної стратегії стримування, яка була менш ризикованою та витратною.

По-друге, завершення гарячої фази конфлікту дозволило б скоротити обсяги допомоги Україні, залишаючись найважливішим зовнішньополітичним партнером для неї. По-третє, адміністрація Дж. Байдена оцінювала ситуацію та приймала рішення в рамках вузького горизонту планування через наближення виборчого

циклу в США. У таких рамках, враховуючи співвідношення сил, військова перемога України до виборів у листопаді 2024 р., на думку радників Дж. Байдена, була нереалістичною [350, с. 37]. Існували також великі побоювання, що в разі перемоги Д. Трампа він може припинити підтримку України, перекресливши усі попередні зусилля. Замороження конфлікту завадило б такому розвитку подій.

У вересні 2023 р. адміністрація Дж. Байдена розробила конфіденційну стратегію допомоги для планування зусиль з відновлення та інтеграції України на Захід, яка містила цілі та пріоритетні напрямки, конкретні плани реформування українських інституцій. Основні цілі стратегії передбачали зменшення рівня корупції в Україні, деолігархізацію економіки, стале економічне зростання, ефективне та прозоре державне управління, перехід на стандарти НАТО, розвиток оборонної промисловості, поглиблене вивчення англійської мови.

У сфері безпеки і оборони документ передбачав досягнення Україною повної оперативної сумісності з силами НАТО, посилення цивільного контролю над армією, реформування оборонних закупівель та посилення кіберзахисту.

Економічний блок реформ включав збільшення обсягів кредитування малого та середнього бізнесу, деолігархізацію енергетичної та гірничодобувної галузей, перехід до ринкових тарифів на газ та електроенергію, приватизацію державних банків, захист прав власності інвесторів [635].

Реформи у сфері верховенства права та демократизації включали зміцнення незалежних ЗМІ та громадських організацій, проведення судової реформи. Документ також передбачав збільшення кількості шкіл з поглибленим вивченням англійської мови та розширення дипломатичної присутності США шляхом відкриття консульств у Львові, Харкові, Дніпрі та Одесі.

Ця стратегія містила чіткий перелік короткострокових економічних реформ, реформ у сфері демократизації та верховенства права, які мали забезпечити економічне відновлення та консолідацію демократії в Україні. Водночас у стратегії пропонувалося жорстко ув'язати обсяги фінансової допомоги Україні до зменшення рівня корупції та прогресу у реалізації плану реформ.

Адміністрація Дж. Байдена визначила п'ять ключових секторів – сільське господарство, енергетика, видобуток критичних матеріалів (титану, урану, графіту, літію), транспорт і логістика, ІТ-технології, а також ОПК, які мали стати основою для швидкого післявоєнного відновлення України. Розвиток цих галузей мав забезпечити перетворення України на конкурентоспроможну європейську країну з потужною оборонною промисловістю.

Восени 2023 р. український лідер двічі відвідав США, намагаючись змінити ситуацію зі зменшенням американської підтримки, втім без успіху. 19-21 вересня 2023 року президент В. Зеленський здійснив другий за час війни візит до США. Під час нього він виступив на Генеральній асамблеї ООН, провів зустрічі з президентом Дж. Байденом, спеціальним представником з питань економічного відновлення України П. Пріцкер, міністром оборони Л. Остіном, спікером Палати представників К. Маккарті, сенаторами, представниками американського бізнесу.

11-12 грудня 2023 року президент України В. Зеленський втретє за час війни відвідав Вашингтон, де він зустрівся з президентом Дж. Байденом, віцепрезидентом К. Харрісом, новим спікером Палати представників М. Джонсоном, сенаторами, керівниками оборонних компаній США. Водночас загальна тональність цих візитів помітно відрізнялася, порівняно з тріумфальною атмосферою у грудні 2022 р., вона була більш офіційною та холодною.

У вересні Білий Дім спрямував до Конгресу запит на виділення додаткового фінансування для допомоги Україні на суму понад 61 млрд дол. США. Щоб збільшити шанси на його схвалення, адміністрація об'єднала запити на допомогу для України, Ізраїлю, Тайваню та захист американсько-мексиканського кордону в один пакет розміром 106 млрд дол. Республіканці заблокували виділення допомоги Україні в Конгресі, жорстко ув'язавши його з питаннями імміграційної політики та безпеки кордону з Мексикою [580]. Наприкінці грудня 2023 р. уряд США вичерпав кошти, виділені Україні. З точки зору внутрішньополітичної боротьби президент Дж. Байден потрапив у пастку. Якби він зробив занадто багато поступок у питанні південного кордону, то він виглядав би слабким в очах свого електорату. А якщо він не поступиться вимогам республіканців, і в

результаті Конгрес не проголосує за допомогу Україні та іншим союзникам, результат буде той самий – Дж. Байден виглядатиме неспроможним. Так, наприкінці 2023 р., як і в 2019 р., військова допомога Україні стала гарячим питанням в американській внутрішній політиці.

Ультраправі республіканці в Конгресі, орієнтуючись на позицію Д. Трампа, принципово виступали проти допомоги Україні, блокуючи півроку розгляд цього питання. При цьому мотивація кандидата-республіканця зумовлювалася виключно внутрішньополітичним контекстом – якомога сильніше та болючіше вдарити до президенту Дж. Байдену, не рахуючись з наслідками [215].

Затяжне блокування у Конгресі допомоги Києву було сприйнято як провал адміністрації Дж. Байдена та підважило довіру до безпекових зобов'язань США з боку союзників. Як відзначив американський експерт М. Макфол, «Хто повірить, що ми допоможемо захистити Тайвань, використовуючи наших солдатів, якщо у нас навіть не вистачає волі, щоб дати зброю Україні?» [496, с. 267].

Етап V. Криза лідерства та стратегічна невизначеність

Результатом політичного паралічу адміністрації Дж. Байдена у наданні військової допомоги Україні стала наростаюча критика на адресу США з боку українського президента та низки європейських лідерів і дипломатів. У першій половині 2024 р. між Вашингтоном і Києвом виникла велика кількість точок тертя – шестимісячна затримка зі схваленням Конгресом військової допомоги, заборона адміністрації Дж. Байдена використовувати американську далекобійну зброю для нанесення ударів вглиб Росії, її негативна реакція на удари українських БПЛА по російських НПЗ, небажання США чітко визначити перспективи членства України в НАТО, намагання гальмувати навчання українських пілотів на F-16. У підсумку Україна та більшість країн ЦСЄ були розчаровані надмірною обережністю та зволіканням адміністрації Дж. Байдена, що сприймалися Кремлем як слабкість.

За відсутності американської підтримки Україна перейшла до активної оборони по всій лінії фронту. Її військова стратегія полягала в тому, щоб виснажити російські війська, підвищити вартість подальших російських

досягнень. У результаті в січні-липні 2024 р. Росія зробила незначні територіальні здобутки на Донбасі ціною величезних втрат техніки та солдатів.

На цьому фоні ініціативу з підтримки України замість США взяли на себе Велика Британія та Франція, продемонструвавши готовність перетинати «червоні лінії» та підвищувати ставки. Так, Сполучене Королівство стало першою країною, з якою Україна уклала двосторонню безпекову угоду (12 січня 2024 р.). На саміті на підтримку України в Парижі 20 лютого 2024 р. президент Франції Е. Макрон запропонував розглянути питання про направлення західних військ в Україну для підготовки українських військових і виконання інших небойових завдань. Франція також погодилася надати Україні власні винищувачі Mirage-2000, навчити пілотів і техніків для них протягом шести місяців, що стало реальною альтернативою F-16. На відміну від США, Франція та Британія підтримали надання Україні запрошення приєднатися до НАТО.

Стартом п'ятого етапу політики США щодо агресії Росії проти України стало схвалення Конгресом наприкінці квітня 2024 р. виділення допомоги для Києва на суму 60,8 млрд дол. У Палаті представників це рішення підтримали 311 членів (210 демократів і 101 республіканець), тоді як у Сенаті законопроект підтримали 79 сенаторів, у тому числі 31 республіканець [325].

Понад 80 % коштів у схваленому пакеті допомоги Україні призначалися на військові потреби, решта коштів – на економічну й гуманітарну підтримку. Зокрема військова допомога структурувалася наступним чином:

- 23,2 млрд дол. на поповнення запасів зброї армії США у рамках програми PDA замість зброї, боєприпасів і обладнання, переданих Україні;
- 13,8 млрд дол. на закупівлю озброєнь та обладнання для України в американських компаніях у рамках програми USAI;
- 1,6 млрд дол. на покупку озброєння в рамках програми FMF;
- 11,3 млрд дол. на військові операції США в Європі (навчання українських військовослужбовців, передача розвідданих та інші витрати);
- 300 млн дол. – за лінією Державного департаменту на захист кордонів.

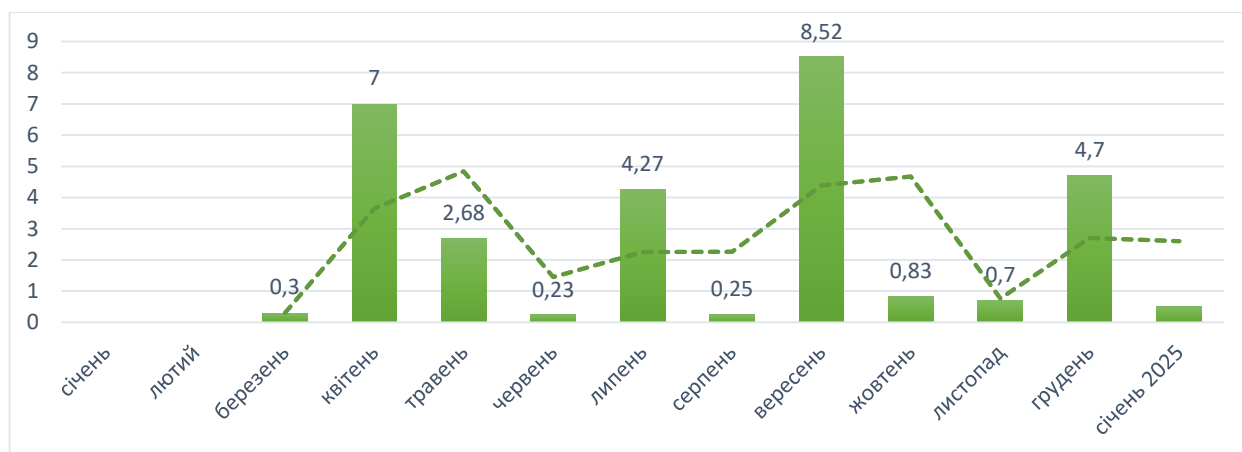

Рис. 6.3. Військова допомога США Україні у 2024 р. по місяцях, у млрд дол. США

Джерело: складено автором

Політика США на цьому етапі не зазнала принципових змін. Вашингтон, як і раніше, більше переймався управлінням ескалацією, ніж забезпеченням перемоги України. Адміністрація Дж. Байдена продовжувала дотримуватися політики обмеженої військової підтримки України, щоб вона могла здійснювати активну оборону по всій лінії фронту, щоб виснажувати Росію.

Натомість змінився зовнішній контекст американської політики. Європейці, побоюючись приходу до влади в США Д. Трампа, зайняли більш рішучу позицію та збільшили обсяги поставок озброєнь Україні. На цьому етапі військова допомога Україні від Європи перевищила американську та, головне, була сталою.

Лише після перемоги на президентських виборах Д. Трампа Дж. Байден вдався до більш рішучих дій – дав дозвіл на використання американських далекобійних ракет для ударів углиб території Росії та збільшив обсяги поставок військової допомоги Києву. Разом із тим, результати Вашингтонського саміту НАТО показали небажання адміністрації Дж. Байдена дозволити Україні наблизитися до членства в Альянсі.

Українсько-російська війна протягом 2024 р. перетворилася на війну на виснаження, яка велася обома сторонами не з надією схилити супротивника до поступок, а скоріше в очікуванні внутрішніх змін у ньому, які призведуть до зміни його політичної позиції, тобто за логікою «хто впаде першим».

Загалом у 2022–2024 рр. США виділили Україні військової допомоги на суму 76,3 млрд дол.: 20,9 млрд дол. – у 2022 р., 25,4 млрд дол. – у 2023 р., 30 млрд

дол. – у 2024 році. Однак після переоцінки вартості озброєнь і боєприпасів ця сума зменшилася до 69 млрд дол. Слід відзначити, що її надання у 2024 р. було вкрай аритмічним, що було викликано політичною кон'юнктурою. Протягом березня – серпня 2024 р. США оголосили про виділення Києву 14,7 млрд дол. військової допомоги, однак Україна одразу отримала зброю та боєприпаси лише на 3 млрд дол. Решта коштів були виділені на замовлення озброєнь і обладнання у виробників, що потребує тривалого часу. Натомість у наступні п'ять місяців (вересень 2024 – січень 2025 рр.) Сполучені Штати виділили Україні 15,25 млрд дол. військової допомоги, з яких 10,65 млрд дол. становили поставки з запасів армії США і 4,6 млрд дол. пішли на замовлення озброєнь у виробників. Це створило ефект лавиноподібного потоку військової допомоги в останні місяці каденції Дж. Байдена. Надавши Україні якомога більше допомоги наприкінці 2024 року, Дж. Байден тим самим забезпечив її запасом зброї на наступні п'ять-шість місяців і позбавив нову адміністрацію Д. Трампа можливості тиску на Київ у вигляді скорочення військової допомоги.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 р. і неочікувана стійкість української влади, армії та суспільства сформували щирі прихильність американського істеблішменту, ЗМІ та громадськості до України. На цьому фоні адміністрація Дж. Байдена розпочала масштабну військову, дипломатичну та економічну підтримку Києва. У підсумку Україна в 2022-2024 рр. стала одним із найбільших реципієнтів американської безпекової допомоги (69 млрд. дол.) після 1945 р., а відносини Вашингтона та Києва стали близькими та значно міцнішими.

Успішний спротив російському вторгненню і статус жертви суттєво зміцнили позиції України у діалозі зі США, що дозволило Києву самостійно визначати свою військово-політичну стратегію, блокувати не вигідні сценарії та навіть тиснути на Вашингтон. Статус жертви перетворився на головний стратегічний ресурс української дипломатії, який не можна було проігнорувати.

Двосторонні політичні відносини в цей період відзначилися позитивною тональністю та надзвичайно високою інтенсивністю. Україну відвідали президент США Дж. Байден, Державний секретар Е. Блінкен (4 візити), радник президента з

національної безпеки Дж. Салліван, міністр оборони Л. Остін (три візити), міністр енергетики Дж. Гренголл, Генеральний прокурор США М. Гарланд, спікер Палати представників Н. Пелосі. Своєю чергою, Вашингтон відвідали президент України В. Зеленський (три візити), прем'єр-міністр Д. Шмигаль, спікер Верховної Ради Р. Стефанчук, майже всі члени уряду. З точки зору політичної динаміки двосторонні відносини досягли найвищого рівня розвитку з 1991 р.

Військово-технічна співпраця України і США за своїм масштабом отримала безпрецедентний характер і включала надання летальних озброєнь, тренувальні місії для українських військовослужбовців, проєкти з ремонту радянської техніки, обмін розвідувальними даними, кібербезпеку. Крім того, у наданні військової допомоги адміністрація Дж. Байдена пройшла значну еволюцію – від надання легких оборонних озброєнь до поставок важких озброєнь, далекобійних ракет і систем ППО. Разом із тим, Вашингтон послідовно утримувався від надання Україні новітніх потужних озброєнь і трансформації двосторонньої співпраці у союзницькі відносини, а передача далекобійних озброєнь супроводжувалася численними політичними умовами щодо їхнього застосування.

На цьому етапі вперше у двосторонніх відносинах США погодилися надати Україні певні безпекові зобов'язання на середньострокову перспективу. Спробою їхньої фіксації на політичному рівні стала двостороння безпекова угода, підписана президентами країн 13 червня 2024 р. Вона передбачає надання військової техніки, розвідувальних даних, тренувальні місії, військові навчання, дорадчу допомогу в реалізації безпекових реформ, створення спільних оборонних підприємств, однак ця угода не носить юридично зобов'язуючого характеру.

За основними показниками (обсяги та номенклатура військової допомоги, політичні обмеження на передачу та застосування сучасних озброєнь, економічна та дипломатична підтримка, рівень асиметрії влади між сторонами) двостороння співпраця США та України в 2022-2024 рр. досягла рівня посиленого патронату, що підкріпилося згодою Вашингтона взяти на себе певні безпекові зобов'язання, пов'язані з довгостроковою підтримкою України.

6.2. Вузли суперечностей між Україною та США в умовах російсько-української війни

Від початку повномасштабної агресії Росії Україна та США мали багато в чому схожі, але не тотожні інтереси та цілі у війні. Неспівпадіння позицій країн з багатьох ключових питань було зумовлено як різним місцем у структурі системи міжнародних відносин, так і різним значенням для них російської агресії. Для США вторгнення Росії до України було загрозою американським інтересам у Європі, насамперед безпеці союзників по НАТО у Східній Європі, та відкритим викликом для їхнього лідерства у світі. Разом із тим, війна на периферії Європи не становила прямої загрози національній безпеці США. У свою чергу, для України ця війна носила національно-визвольний характер і екзистенційний характер, де головною ставкою було збереження незалежності та суверенітету країни.

Українсько-американські відносини у період війни можна схарактеризувати як стратегічну дружбу, патронат або тісне безпекове партнерство. Водночас підтримка з боку США супроводжувалася численними політичними умовами, застереженнями та затримками, які не дозволяли двосторонній співпраці вийти за рамки, визначені Вашингтоном. Американська сторона свідомо уникала переходу двосторонніх відносин до рівня повноцінного союзництва. Політика адміністрації Дж. Байдена щодо підтримки України відзначалася суперечливістю та інертністю, постійно відставала від динаміки війни та політичних кроків союзників. Так, США два роки від початку війни забороняли використовувати американську зброю та техніку для нанесення ударів по території РФ. Дж. Байден неодноразово заявляв, що не відправить американські війська в Україну, а США не є воюючою стороною [443]. Зрештою, це були відносини необхідності та взаємозалежності, але не рівності, спільних інтересів, але неоднакових пріоритетів і цілей.

Навесні 2022 р. після деокупації українськими військами передмістя Києва та північних областей у діалозі України та США з'явилися перші розбіжності та точки напруги, що свідчили про відмінні підходи та цілі сторін у цій війні. Вони стосувалися не лише ведення бойових дій і поставок озброєнь, а й варіантів завершення війни та багатьох важливих супутніх питань. Разом із тим, після того,

як Україна встояла перед російським бліцкригом, Київ як жертва агресії та воююча сторона отримав стратегічну перевагу в діалозі зі США та Європою – позицію, з якою не можна було не рахуватися, та право блокуючого голосу з ключових питань, пов'язаних із війною та потенційними переговорами з Росією.

У подальшому на фоні переростання війни у затяжний конфлікт розбіжності між Києвом і Вашингтоном зростали, але сторони намагалися уникати публічних зіткнень позицій, надаючи перевагу закритим обговоренням. Певною мірою риторика про те, що Україна сама вирішить, коли і за яких умов сідати за стіл переговорів з Росією, яку повторювали американські урядовці, маскувала існуючі протиріччя. У ситуації, коли політичні ставки війни були надзвичайно високими, українська та американська сторони твердо відстоювали свої позиції, що сприяло охолодженню двосторонніх відносин і перетворенню розбіжностей на протиріччя.

На момент завершення каденції адміністрації Дж. Байдена Україна і США не мали спільної позиції щодо жодного з ключових питань, пов'язаних із завершенням війни та встановленням сталого миру. В умовах загарбницької агресії Росії проти України більшість проблем в українсько-американських відносинах були спричинені страхом і нерішучістю США, які наштотхнулися на непоступливість президента В. Зеленського. У той час як український лідер регулярно підвищував ставки, США постійно озиралися на Кремль. Більш того, після 2,5 років війни стало очевидним, що у Вашингтоні більше переймалися збереженням стабільності в РФ, аніж забезпеченням перемоги України. Декларуючи повну підтримку України, за лаштунками адміністрація Дж. Байдена постійно зволікала з рішеннями та допомогою, що робило українсько-американські відносини дедалі більш напруженими.

У загальних рисах розбіжності між партнерами в їхніх цілях у війні полягали в тому, що американська позиція «підтримувати Україну в її боротьбі з російською агресією стільки, скільки буде потрібно» не означала підтримувати її до повної перемоги. Відданість США досягненню справедливого та сталого миру в Україні, за якого вона залишається незалежною, демократичною і процвітаючою країною, не означала підтримки повного відновлення її територіальної цілісності.

Основні протиріччя між Україною та США концентрувалися навколо п'яти ключових питань: розуміння перемоги України, її повоєнні кордони, переговори з В. Путіним, перспективи членства України в НАТО і гарантії безпеки. Вирішення цих питань безпосередньо визначило нову архітектуру безпеки для України.

Бачення перемоги України у війні

Ключовою розбіжністю стало різне бачення Києвом і Вашингтоном перемоги України у війні проти РФ. Українське бачення формувалося поступово під впливом ситуації на полі бою, зростання кількості військових злочинів росіян та еволюції розуміння кінцевої мети політичним керівництвом. На початку війни перемога для української влади виглядала як відведення російських військ на попередні позиції, обговорення статусу Криму та Донбасу, відшкодування за завдані збитки. У подальшому позиція Києва суттєво змінилася. Найбільш чітко українське бачення завершення війни було відображено у мирній формулі з десяти пунктів, представлений президентом В. Зеленським у листопаді 2022 р. Вона передбачала відновлення територіальної цілісності України, включно з Кримом і Донбасом, виведення російських військ, звільнення всіх полонених і депортованих, притягнення до відповідальності осіб, винних у воєнних злочинах, надання дієвих гарантій безпеки та відшкодування збитків [14, с. 115].

Американські урядовці часто заявляли, що українці самі мають визначити, що для них буде перемогою, а США підтримають їх у цьому, але у реальності Вашингтон мав власне бачення у цьому питанні. Адміністрація Байдена ніколи не формулювала перемогу України таким чином, що йдеться про повернення всіх територій і проведення каскаду наступальних операцій. Протягом усієї війни американські урядовці старанно уникали слова «перемога», замінюючи його різними риторичними конструкціями – «забезпечення Україні найкращої можливої позиції за столом переговорів», «Україна вистояла та збереглася як незалежна держава в Європі», «завадити Путіну досягти стратегічного успіху в Україні». Якщо слово «перемога» і згадувалося, то в розмитому контексті.

Для США стратегічною перемогою України було збереження її незалежності та прозахідної орієнтації, що означало крах геополітичних амбіцій

В. Путіна. На думку Вашингтона, для перемоги у цій війні Києву не потрібно було відвойовувати всі окуповані території. Достатньо було завдати Росії серйозних втрат, щоб змусити її припинити агресію та почати переговори. На прес-конференції з українським лідером у Вашингтоні 12 грудня 2023 року Дж. Байден схарактеризував американську стратегію наступним чином: «Ми хочемо, щоб Україна перемогла у війні. Як я казав раніше, перемога означає, що Україна – суверенна, незалежна держава, здатна захистити себе зараз і стримати майбутню агресію. Такою є наша мета» [18].

Відсутність спільного бачення перемоги Заходом і Україною була зумовлена різними цілями у цій війні. Україна хотіла завдати рішучої військової поразки Росії, повністю відновити свою територіальну цілісність і, за можливості, повалити режим В. Путіна, який розглядався як смертельна загроза. Натомість США і країни G7 прагнули послабити Росію, але не були зацікавлені в її повній військовій поразці з огляду на ризики внутрішньополітичної дестабілізації. Остання полегшила б доступ Китаю до російських природних ресурсів, промислових активів і військових технологій, а також могла б актуалізувати питання контролю над ядерною зброєю. Тому Сполучені Штати воліли, щоб при владі в Кремлі залишався ослаблений, але незалежний від Пекіна В. Путін, ніж бачити внутрішній хаос у Росії.

Водночас американське бачення ведення та завершення війни виявилось вразливим не лише до превентивних дій європейських союзників, але й до ескалації внутрішньополітичної боротьби. З наближенням президентських виборів у США 2024 р. американські дебати все більше поляризувалися між підтримкою України «стільки, скільки буде потрібно» та повним припиненням підтримки. Навіть помірковані республіканці закликали адміністрацію Дж. Байдена чіткіше визначити цілі у війні в Україні та стратегію їхнього досягнення.

Головна стратегічна помилка адміністрації Дж. Байдена в цьому питанні полягала в тому, що через розмитість бачення та слідування за подіями вона не змогла сформулювати параметри переговорного врегулювання (як має виглядати українсько-російська мирна угода) та післявоєнної архітектури безпеки в Європі.

Повоєнні кордони

Позиції України та США також розійшлися в питанні повоєнних кордонів. Якщо в перші місяці війни український уряд вважав перемогою збереження суверенітету над територіями, які він контролював до вторгнення, то після відбиття атаки на Київ українська дипломатія зайняла жорстку позицію – виведення російських військ і відновлення суверенітету в межах міжнародно визнаних кордонів 1991 року. Відтоді ця позиція не змінювалась. Посилаючись на свій статус жертви загарбницької агресії, українські посадовці послідовно наголошували, що путінський режим не повинен бути винагороджений територіальними здобутками або збереженням контролю над частиною української території. Разом із тим, у Києві не виключали можливість повернення Криму дипломатичним шляхом.

Офіційно США підтримували суверенітет і територіальну цілісність України, але на практиці вважали нереалістичним звільнення всіх окупованих РФ територій, включно з Донбасом і Кримом. Виступаючи 17 січня 2024 року на Всесвітньому економічному форумі в Давосі, Держсекретар США Е. Блінкен зазначив, що «війна в Україні стала стратегічним провалом для Путіна, послабивши Росію у військовому, економічному та дипломатичному плані. Натомість майбутнє України, незалежно від того, де будуть проведені лінії розмежування, полягає в тому, що вона буде твердо стояти на власних ногах у військовому, економічному, демократичному плані, і всі ці речі доповнюють одна одну» [34]. Повернення до кордонів 1991 р. не було частиною американського бачення завершення війни.

Американське бачення завершення війни полягало в тому, щоб не допустити нових територіальних надбань Росії, показати, що агресія не буде винагороджена. Це означало, що російські війська мали бути виведені принаймні за кордони, які існували на початку 2022 року. На думку адміністрації Дж. Байдена, спроба Києва звільнити Кримський півострів була найбільш ризикованим варіантом, який може підштовхнути В. Путіна до застосування ядерної зброї. Так, під час візиту до Києва у листопаді 2022 р. радник президента

США з національної безпеки Дж. Салліван рекомендував В. Зеленському розглянути реалістичні умови для початку переговорів з Москвою, включно з переглядом позиції щодо Криму [483]. Тому американські дипломати уникали чіткої публічної позиції щодо повернення Криму. Також на початку війни США виступали проти ударів ЗСУ по російських військових об'єктах на півострові.

У цьому контексті адміністрація Дж. Байдена неопублічно підтримала пропозицію Туреччини щодо врегулювання статусу Криму шляхом укладення угоди про довгострокову оренду півострова Росією. Іншим робочим варіантом щодо Криму було винесення цього питання за дужки переговорів.

Щодо повернення Донбасу, то адміністрація Дж. Байдена була готова підтримати спроби України витіснити російські війська з регіону, але вважала, що його статус буде визначений на переговорах Росії та України наприкінці після тривалого глухого кута у військовому протистоянні. Таким чином, американське бачення завершення війни полягало у відведенні російських військ на кордони 24 лютого, компромісному статусі ОРДЛО та винесенні питання Криму за дужки переговорів при збереженні формальної приналежності цих територій до України.

Восени 2023 р. ця позиція зазнала певних змін. Аналізуючи варіант замороження війни, в адміністрації Дж. Байдена прийшли до висновку, що за таких умов Україна не поверне контроль над усіма територіями, втраченими у 2022 році. Як зазначав американський експерт Ч. Купчан (2023), українському уряду слід зосередити свої ресурси на обороні та відбудові більшої частини території країни, яку він контролює, а не на спробах подолати російську оборону та повернути втрачені території [225].

Більш того, США прагматично виходили з того, що повернення Криму та частини Донбасу під контроль України може стати на заваді її інтеграції в Європу та джерелом внутрішньої дестабілізації. Відновлення державного суверенітету над цими територіями призведе до включення в електоральне поле країни близько 4,5 млн виборців, лояльність яких до української державності після десяти років російської окупації та пропаганди є вкрай сумнівною.

Переговори з В. Путіним

Від початку російсько-української війни Сполучені Штати виходили з того, що вона завершиться шляхом політичного врегулювання. У цьому зв'язку американські дипломати регулярно наголошували, що одне з головних завдань США – допомогти Україні зайняти якомога сильнішу позицію на будь-яких майбутніх переговорах.

Протягом усієї війни США послідовно додержувалися позиції, що лише український уряд на чолі з президентом В. Зеленським вирішуватиме, чи вести і на яких умовах переговори з Росією. При цьому на кожному етапі війни адміністрація Дж. Байдена неpubлічно зондувала готовність сторін до потенційних переговорів. Щодо Києва, то США періодично у приватному порядку закликали задуматися про переговори, навіть якщо В. Путін залишиться при владі. Під час візиту В. Зеленського до США 21 грудня 2022 року президент Дж. Байден на спільній прес-конференції заявив, що рано чи пізно українському лідеру доведеться розмовляти з В. Путіним: «Вся політика – персональна, вона про те, щоби дивитися в очі. Немає заміни тому, щоби сідати один проти одного та дивитися в очі. Чи це друг, чи це ворог» [18]. Більше того, після невдалого контрнаступу українських збройних сил влітку 2023 р. Вашингтон почав опосередковано підштовхувати Київ до поступок і початку переговорів з Росією, поступово зменшуючи обсяги військової підтримки.

Якщо в перші місяці війни, в умовах спроб російської армії захопити Київ, українська влада вела активні переговори з Росією та була зацікавлена в організації двосторонньої зустрічі В. Зеленського та В. Путіна, то після оприлюднення наслідків військових злочинів росіян проти цивільного населення, зокрема масових вбивств, у м. Буча та інших деокупованих територіях, українське керівництво обрало стратегію заборони, заморозивши переговори з РФ.

Підвищуючи ставки у війні, у вересні 2022 р. В. Путін оголосив про часткову мобілізацію та «приєднання» до РФ т. зв. «ДНР», «ЛНР», Запорізької і Херсонської областей. У відповідь на спроби Росії анексувати чотири українські

області Рада національної безпеки і оборони України 30 вересня 2022 р. ухвалила рішення, в якому заявила про неможливість проведення переговорів з В. Путіним.

Таким чином, стратегія заборони щодо переговорів з РФ отримала правове закріплення. У подальшому попри різні розмови на Заході ця позиція залишалася незмінною. У своїх аргументах українські офіційні особи стверджували, що Росія є агресором, а В. Путін – воєнним злочинцем, який не поважає міжнародне право та не готовий до чесних переговорів. Фактично апеляція до свого статусу жертви агресії дозволила Києву уникати початку переговорів з Москвою.

Причин такої жорсткої позиції адміністрації В. Зеленського було кілька. По-перше, після анексії нових територій у Києві усвідомили, що переговори з Кремлем є безперспективними. Враховуючи, що у цій війні В. Путін поставив на карту все, то він був не зацікавлений у справжніх переговорах і завершенні війни на прийнятних для України умовах. Переговори у розумінні Кремля, до яких періодично закликали російські представники, означали диктування Україні умов капітуляції, насамперед визнання територіальних втрат і обмеження суверенітету.

Чинна російська влада ніколи б добровільно не погодилась звільнити окуповані території та переписати конституцію для відмови від «новоприєднаних» регіонів. У цьому контексті передумовою реальних переговорів могла стати лише військова поразка Росії або серйозні внутрішньополітичні зміни в Москві.

По-друге, українська влада в умовах війни була надзвичайно чутливою до громадської думки. Масовані ракетні обстріли міст, численні військові злочини та загибель сотень дітей знищили суспільну підтримку ідеї переговорів з В. Путіним і поступок РФ. Як наслідок, політична ціна таких переговорів була неприйнятною для президента В. Зеленського. Висунувши восени 2022 р. вимогу повернення до міжнародно визнаних кордонів 1991 р., він, як і В. Путін, пішов ва-банк.

Перспектива членства в НАТО

Підтримуючи політику відкритих дверей НАТО, США водночас скептично ставилися до надання Україні чітких перспектив членства в НАТО та намагалися відкласти це питання на післявоєнний період. Американські урядовці не давали

однозначної відповіді щодо вступу України, а президент Дж. Байден заявляв, що Україна не готова до цього. Формально це обґрунтовувалося тим, що запрошення до членства в Альянсі є неможливим, поки триває війна з Росією, і невідповідністю України встановленим вимогам до кандидатів.

Останнє прив'язувалося до необхідності проведення структурних і політичних реформ. Безпековий блок включав досягнення оперативної сумісності з НАТО, впровадження стандартів НАТО в секторі безпеки, зокрема продовження реформування оборонної промисловості, військового управління, реформи СБУ та військових закупівель. Політичні реформи включали ефективне державне управління, судову реформу та зміцнення верховенства права. Окремим напрямом реформ, на якому особисто наголошував Дж. Байден, була боротьба з корупцією.

У реальності США не бажали форсувати питання членства України в НАТО з двох стратегічних причин. По-перше, Вашингтон за будь-яку ціну прагнув уникнути прямого військового зіткнення з Росією, особливо ядерної ескалації. Вигоди для США від приєднання України до НАТО є значно меншими, порівняно з ризиками конфлікту з ядерною державою. У випадку нового російського нападу на Україну як вже члена Альянсу США опиняться перед катастрофічною дилемою: стати на її захист, розгорнувши війська, або відступити, знецінивши гарантії безпеки серед країн-членів НАТО. Обидва ці варіанти матимуть руйнівні наслідки для національної безпеки та міжнародного становища США.

З іншого боку, географічне розташування України прирікає її на роль оплоту проти Росії, незалежно від членства в НАТО. З огляду на це для США доцільніше надавати Україні ефективну військову допомогу на двосторонній основі, ніж брати на себе безстрокові зобов'язання щодо її захисту в рамках НАТО. Цей варіант буде менш витратним і менш ризикованим.

Другою причиною стриманого ставлення адміністрації Дж. Байдена до надання Україні запрошення до вступу в Альянс було бажання залишити Києву простір для торгівлі з Москвою на випадок, якщо українська влада вирішить обміняти відмову від вступу до НАТО на мир. У Вашингтоні прагматично вважали, що відсутність чітких рішень щодо майбутнього членства України в

Альянсі є вагомим стимулом для Кремля відійти від застосування сили в бік переговорного врегулювання [594, с. 57].

При цьому США офіційно підтримували євроатлантичні прагнення України, насамперед запровадження стандартів НАТО у військовій організації та управлінні, перехід ЗСУ на західні зразки озброєння. Це було продиктовано як необхідністю подальшої військової підтримки Києва за умови вичерпання запасів радянської зброї, так і стратегічними розрахунками.

Адміністрація Дж. Байдена розглядала Україну як першу лінію оборони в майбутній архітектурі безпеки в Європі, яка має бути повністю сумісною з арміями країн-членів НАТО. Це також зберігало б для України можливість приєднатися до Альянсу в довгостроковій перспективі, якщо відкриється геополітичне вікно можливостей. Таке бачення свідчило про поступовий відхід США від сприйняття України як природного буфера між Заходом і РФ, яке домінувало в американській стратегічній думці у попередні десятиріччя.

У свою чергу, українська влада ще до війни заявила про прагнення отримати чіткі перспективи на шляху євроатлантичної інтеграції. У подальшому в умовах війни Україна обрала наступальну тактику в цьому питанні, вимагаючи від НАТО і США конкретних кроків. Українські посадовці вважали, що лише членство в НАТО може захистити країну від зазіхань північного сусіда. Натомість відсутність запрошення до Альянсу лише заохочує В. Путіна до продовження війни. Головною метою Києва було задекларовано отримання запрошення до вступу або закріплення незворотності майбутнього членства в НАТО.

З іншого боку, Україна об'єктивно ще не відповідала встановленим вимогам до кандидатів на вступ до Альянсу. На середину 2024 р. зі 1135 стандартів, які діяли в НАТО, Україна запровадила 315 (28 %) [71]. Вони переважно стосувалися різних сфер діяльності ЗСУ та Міністерства оборони. Однак інші частини сектору безпеки і оборони країни (ОПК, Національна гвардія, Державна прикордонна служба, СБУ) потребували або перебували у процесі реформування. Крім того, значний пласт невиконаної роботи Києва становили реформи, пов'язані з боротьбою з корупцією, демократизацією та належним врядуванням.

Вільнюський саміт НАТО 11-12 липня 2023 року підтвердив зобов'язання, взяті на Бухарестському саміті 2008 р., про те, що Україна стане членом НАТО, та формально скасував для України вимогу виконання ПДЧ на цьому шляху, водночас запровадивши нову вимогу – виконання адаптованої Річної національної програми (РНП). Також, за наполяганням США та Німеччини, у текст заключного комюніке внесли положення: «Ми будемо в змозі надати запрошення Україні приєднатися до Альянсу, коли члени Альянсу погодяться і будуть виконані умови» [341]. Таке розмите формулювання разом із необхідністю виконання РНП свідчили про неготовність НАТО, зокрема США, робити кроки назустріч Україні, які суттєво б вийшли за рамки обіцянок 2008 року.

Ювілейний саміт НАТО у Вашингтоні 9-11 липня 2024 року, незважаючи на помпезність своїх рішень, не наблизив Україну до членства в Альянсі. Підсумкова декларація саміту містила нову умову про перспективи України, таку як «незворотній шлях до повної євроатлантичної інтеграції» та «міст до членства України в НАТО», але це не означало жодних гарантій чи реального прогресу. Зміст декларації та публічні заяви представників США були радше показовими для зміцнення партнерського шляху Україна–НАТО, ніж просування Києва до членства. На практиці «міст до членства в НАТО» включав такі елементи:

1. створення нового командування НАТО з координації безпекової допомоги і тренувань для України (NATO Security Assistance and Training for Ukraine, NSATU) у м. Вісбаден (Німеччина);
2. призначення старшого представника НАТО в Україні для сприяння реформам сектору безпеки. Ним був призначений британець П. Тернер;
3. створення Спільного центру Україна–НАТО з питань аналізу, освіти і підготовки (JATEC);
4. рішення про надання Україні довгострокової допомоги для зміцнення її обороноздатності, включаючи щонайменше 40 млрд євро у 2025 році.

З цієї суми Сполучені Штати пообіцяли надати половину. Однак відкритим залишилося питання, що буде з американським внеском у разі перемоги на президентських виборах у США республіканця Д. Трампа.

Таблиця 6.1

Положення підсумкових документів самітів НАТО та українсько-американської безпекової угоди щодо євроатлантичної інтеграції України (2021–2024)

Комюніке Брюссельського саміту від 14 червня 2021 року	Ми підтверджуємо рішення Бухарестського саміту 2008 р. про те, що Україна стане членом Альянсу з Планом дій щодо членства як невід'ємною частиною процесу. Ми твердо підтримуємо право України визначати своє власне майбутнє та зовнішньополітичний курс без зовнішнього втручання. Річні національні програми залишаються механізмом, за допомогою якого Україна просуває реформи, пов'язані з її прагненням до членства в НАТО. Успіх стійких і незворотних реформ, включаючи боротьбу з корупцією, сприяння інклюзивному політичному процесу та реформу децентралізації матиме вирішальне значення у створенні процвітаючої України. Подальші реформи в секторі безпеки, зокрема реформа СБУ, є особливо важливими. Статус партнера з розширеними можливостями, наданий минулого року, надає додаткового імпульсу нашій і без того амбітній співпраці і сприятиме більшій оперативній сумісності з можливістю проведення більшої кількості спільних навчань і тренувань
Декларація Мадридського саміту від 29 червня 2022 року	Ми підтверджуємо політику відкритих дверей НАТО. Ми повною мірою підтримуємо невіддільне право України на самооборону і вибір своєї власної системи безпеки. Ми будемо продовжувати і посилювати нашу політичну і практичну підтримку нашого близького партнера України, яка продовжує захищати свій суверенітет і територіальну цілісність від російської агресії. Це прискорить постачання оборонного обладнання, удосконалив кібероборону і стійкість і допоможе модернізувати її оборонний сектор у його переході до посилення довгострокової оперативної сумісності. В більш тривалому часі ми будемо допомагати Україні і підтримувати зусилля на її шляху повоєнної відбудови і реформ
Комюніке Вільнюського саміту від 11 липня 2023 року	Ми цілковито підтримуємо право України обирати свої механізми безпеки. Майбутнє України – в НАТО. Ми підтверджуємо зобов'язання, взяті на себе на саміті 2008 р. в Бухаресті, щодо того, що Україна стане членом НАТО, і сьогодні ми визнаємо, що на шляху України до євроатлантичної інтеграції вже немає потреби у виконанні Плану дій щодо членства (ПДЧ). Україна стає дедалі більш оперативно сумісною і політично інтегрованою з Альянсом і досягла істотного поступу на шляху реформ. Члени Альянсу і надалі підтримуватимуть і аналізуватимуть поступ України з оперативної сумісності, а також необхідних демократичних реформ і реформування

	сектору безпеки. Альянс підтримуватиме Україну щодо здійснення цих реформ на шляху до майбутнього членства в Альянсі. Ми будемо в змозі запросити Україну вступити до НАТО, коли держави-члени Альянсу погодяться і будуть виконані умови
Двостороння безпекова угода між Україною та США від 13 червня 2024 року	Сторони підтверджують свою підтримку права України на вибір власних механізмів безпеки. Сполучені Штати підтверджують, що майбутнє України – в НАТО. Сторони співпрацюватимуть для розвитку демократичних, економічних, оборонних та безпекових інституцій України з метою сприяння євроатлантичній інтеграції та модернізації України відповідно до демократичних принципів і стандартів ЄС і НАТО, а також з метою підвищення рівня оперативної сумісності Сил безпеки та оборони України з НАТО
Декларація Вашингтонського саміту від 10 липня 2024 року	Ми цілковито підтримуємо право України обирати власні механізми у сфері безпеки і вирішувати своє майбутнє без втручання ззовні. Майбутнє України – в НАТО. Україна стає все більше оперативно сумісною і політично інтегрованою в Альянс. Ми вітаємо прогрес, досягнутий Україною з часу Вільнюського саміту, щодо необхідних демократичних, економічних і безпекових реформ. У той час, як Україна продовжує цю життєво важливу роботу, члени Альянсу і надалі підтримуватимуть її на цьому незворотному шляху до повної євроатлантичної інтеграції, включаючи членство в НАТО. Ми знову підтверджуємо, що зможемо запросити Україну вступити до НАТО, коли держави-члени Альянсу погодяться і будуть виконані умови. Рішення саміту та Ради Україна–НАТО, у поєднанні з триваючою роботою Альянсу, є мостом до членства України в НАТО

Джерело: складено автором на основі джерела [499; 342; 729; 119; 733]

Гарантії безпеки

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну як ніколи актуалізувало проблему вироблення реальних гарантій безпеки з боку провідних держав Заходу як задля убезпечення України від нових нападів, так і забезпечення її курсу на інтеграцію до європейських і євроатлантичних структур.

Україна вже мала сумний досвід безпекових запевнень від ядерних держав за Будапештським меморандумом 1994 р., які виявилися ілюзорними та неефективними через відсутність дієвих механізмів їхньої реалізації. В останнє Україна намагалася скликати консультації держав-підписантів меморандуму 27 листопада 2018 року і 21 лютого 2022 року, однак безрезультатно.

Вперше в умовах повномасштабної війни тема гарантій безпеки з'явилася під час українсько-російських переговорів у березня 2022 р. Йшлося про те, що в обмін на відмову України від вступу до НАТО провідні держави, зокрема Росія і Китай, нададуть їй гарантії безпеки. Але цей варіант був швидко відкинутий.

Натомість українська влада взялася розробляти власне бачення оптимальної безпекової моделі. Вже на цьому етапі намітилися загальні дипломатичні рамки. З одного боку, українські посадовці заявили, що не будуть повторювати помилки та підписувати угоди в дусі «Будапештського меморандуму-2» з порожніми обіцянками, а хочуть отримати дієві гарантії стримування нової російської агресії. Київ також розглядав гарантії безпеки не як альтернативу членству в НАТО, а як проміжний етап на період до вступу в Альянс. З іншого боку, західні партнери дали зрозуміти, що не готові надати Україні гарантії безпеки, зіставні зі статтею 5 Вашингтонського договору НАТО про колективну оборону.

У вересні 2022 р. Офіс Президента України представив свої напрацювання в цій сфері у вигляді рекомендацій, в основі яких був покладений багаторівневий підхід до гарантій. Українська влада пропонувала укласти Київський безпековий договір (Kyiv Security Compact) [182], який би об'єднав усіх потенційних гарантів безпеки України, визначив загальні зобов'язання для них, терміни надання та види військової допомоги. Передбачалося, що провідні країни як головні гаранти візьмуть на себе чіткі зобов'язання щодо зміцнення збройних сил та оборонно-промислового комплексу України, а менш потужні та малі держави забезпечать невійськові гарантії, пов'язані з санкціями. Паралельно з кожним гарантом будуть укладені двосторонні угоди з більш чіткою деталізацією їхніх зобов'язань.

Як багатосторонній документ Kyiv Security Compact мав стати парасолькою для системи двосторонніх угод з гарантами безпеки Україні, яка дозволила б створити різнорівневу систему зобов'язань, врахувати можливості різних країн. Принципова позиція Києва полягала в тому, що двосторонні угоди повинні були мати юридично обов'язковий характер, тобто ратифіковані парламентами країн-підписантів. До списку держав-гарантів увійшли країни G7, Австралія, Польща, а також країни Балтії, Північної та Центрально-Східної Європи.

У свою чергу, підходи адміністрації Дж. Байдена щодо забезпечення безпеки України протягом війни зазнали висхідної еволюції. Початкову позицію США у квітні 2022 р. озвучила заступниця Держсекретаря з політичних питань В. Нуланд, повідомивши, що Сполучені Штати приватно обговорюють з Україною безпекові запевнення (security assurances), які вона може отримати [62].

У лютому 2023 р. під час візиту до Києва американський лідер Дж. Байден вперше запропонував українському колезі розглянути концепцію довгострокових зобов'язань і військової допомоги за зразком Ізраїлю. Виходячи з того, що Україна не скоро стане членом НАТО, в адміністрації Дж. Байдена прийшли до висновку, що ізраїльська модель є найбільш прийнятною для вирішення її основних проблем безпеки та оптимальною з точки зору американських інтересів.

Такий підхід до забезпечення довгострокової безпеки України базувався на концепції стримування шляхом заперечення («стратегії дикобраза»), головною ідеєю якої було зміцнення військового потенціалу країни за допомогою озброєнь і тренувань до такої міри, щоб утримувати Росію від атак у майбутньому.

Напередодні Вільнюського саміту НАТО Дж. Байден заявив, що Україна ще не готова до членства в Альянсі. Серед його членів немає єдності з цього питання, але Києву слід запропонувати раціональний шлях для вступу до НАТО. А до того часу США готові забезпечувати безпеку та озброєння для України подібно до того, як вони роблять це для Ізраїлю. За словами американського президента, це включатиме військову та фінансову допомогу, а також спільне виробництво зброї.

9 липня 2023 року радник президента США з національної безпеки Дж. Салліван відзначив, що ізраїльська модель означає, що Вашингтон буде готовий надати різні форми військової допомоги, обмін розвідувальними даними, кіберпідтримку та інші форми матеріальної підтримки для того, щоб вона могла захистити себе [383]. При цьому американський урядовець використав термін «двосторонні безпекові зобов'язання» (bilateral security commitments).

12 липня 2023 року на полях саміту НАТО у Вільнюсі лідери країн G7 і України оголосили про схвалення багатосторонньої рамкової угоди – Спільної декларації про підтримку України. У ній провідні західні країни заявили про

намір надати Україні довгострокову допомогу «у сфері безпеки та сучасного військового обладнання на суші, в повітрі та на морі з пріоритетом на протиповітряну оборону, далекобійну артилерію та вогневі засоби дальньої дії, бронетехніку та інші ключові засоби, такі як бойова авіація, а також шляхом сприяння підвищенню рівня оперативної сумісності з євроатлантичними партнерами» [369]. Інші сфери допомоги у сфері безпеки включали підготовку та навчання українських військових, обмін розвідданими, підтримку розвитку оборонної промисловості та зміцнення кібербезпеки України. Окрім того, країни G7 пообіцяли надати фінансову та технічну допомогу на економічне відновлення країни та впровадження реформ.

У подальшому конкретні параметри військової допомоги та співпраці мали бути формалізовані через двосторонні зобов'язання та домовленості у сфері безпеки (bilateral security commitments and arrangements). Стратегічною метою зусиль партнерів було визначено забезпечення здатності України захиститися від російських нападів зараз і стримувати російську агресію у майбутньому. Натомість Київ брав на себе політичні зобов'язання продовжувати демократичні, економічні та оборонні реформи на шляху євроатлантичної інтеграції.

За формою і змістом Спільна декларація G7 була політичною декларацією про наміри, не мала юридичної сили та не передбачала гарантій безпеки. Разом із тим, вона стала парасолькою для укладання двосторонніх угод між Україною та її партнерами. Декларація також була відкрита для підписання іншими країнами. У підсумку, окрім країн G7, до неї приєдналося 24 країни.

Враховуючи статус Вашингтона як ключового безпекового партнера, США стали першою країною, з якою Україна розпочала переговори щодо двосторонньої безпекової угоди 3 серпня 2023 року [390, с. 24]. Як і на попередніх етапах війни, переговори щодо угоди про безпеку характеризувалися бажанням Вашингтона взяти на себе якомога менше зобов'язань, розмити формулювання, уникнути необхідності ратифікації угоди Сенатом. У результаті президенти В. Зеленський і Дж. Байден 13 червня 2024 року підписали двосторонню угоду про безпеку [119], а США стали 17-ю країною, з якою Україна підписала таку угоду.

В цілому ця безпекова угода виявилася слабкою. Аналіз її змісту показує, що вона передбачає не гарантії безпеки для України, а скоріше безпекові запевнення та політичні зобов'язання щодо довгострокової військової та фінансової допомоги. Документ також не містить жодних цифр щодо обсягів американської допомоги. Таким чином, адміністрація Дж. Байдена змогла уникнути юридичних зобов'язань і фіксації обсягів допомоги, а відсутність юридично зобов'язуючого статусу робить угоду вразливою щодо внутрішньополітичної ситуації в США. Водночас українські урядовці в публічній сфері наполегливо використовували термін «гарантії безпеки» щодо безпекових угод із західними партнерами, вводячи громадськість в оману.

У цьому зв'язку колишній міністр закордонних справ П. Клімкін відзначив, що Україні пропонують квазіізраїльську модель безпеки [189]. Ключові західні країни не готові надати Україні реальні гарантії безпеки (колективна оборона, розміщення стратегічних озброєнь чи іноземних військових баз). Як наслідок, безпекові угоди з партнерами в основному присвячені політичним зобов'язанням щодо постачання озброєнь, тренувальних місій, підтримки оборонної промисловості, тобто обмежуються форматом, який діє в умовах нинішньої війни.

Усвідомивши слабкість двосторонніх безпекових угод із західними країнами, особливо зі Сполученими Штатами, українська влада наприкінці 2024 р. в умовах перемоги на президентських виборах у США Д. Трампа вирішила підняти ставки у питанні гарантій безпеки. 3 грудня 2024 року у спеціальній заяві, присвяченій 30-річчю підписання Будапештського меморандуму, МЗС України заявило: «Україна має отримати чіткі, юридично зобов'язуючі гарантії безпеки, які відповідають її вагомому внеску у глобальне ядерне роззброєння та підтримання міжнародного миру. Ми переконані, що єдиною такою реальною гарантією безпеки для України, а також стримуючим фактором для подальшої агресії Росії проти України та інших держав, є лише повноправне членство України в НАТО. Маючи за плечима гіркий досвід Будапештського меморандуму, ми не пристанемо на жодні альтернативи, сурогати чи замітники повноправного членства України в НАТО» [160].

Розуміючи, що команда Д. Трампа негативно ставиться до членства України в НАТО, Київ зробив ставку на жорсткішу позицію в цьому питанні, розраховуючи отримати від адміністрації Д. Трампа більш вагомі зобов'язання або гарантії щодо військової підтримки, ніж ті, які передбачала українсько-американська безпекова угода від 13 червня 2024 року.

Таблиця 6.2

**Сутність ключових суперечностей між Україною та США
в контексті російсько-української війни**

Спірні питання	Україна	США
Бачення перемоги України	Рішуча військова поразка Росії, повне відновлення територіальної цілісності України та, за можливості, повалення режиму В. Путіна	Збереження незалежності України, її прозахідної орієнтації та здатності стримувати російську агресію в майбутньому
Повоєнні кордони	Повне відновлення територіальної цілісності України в межах міжнародно визнаних кордонів 1991 р., включаючи повернення Донбасу та Криму	Збереження України як незалежної держави в кордонах станом на 24 лютого 2022 року або навіть менших, залежно від ситуації на полі бою
Переговори з В. Путіним	Відмова на офіційному рівні від переговорів з В. Путіним, стратегія уникнення переговорів з Росією	Готовність до потенційних переговорів з В. Путіним, підштовхування України до переговорного врегулювання
Перспектива членства в НАТО	Отримання чітких перспектив членства в НАТО або запрошення до вступу в Альянс	Визнання і підтримка членства України в НАТО в майбутньому, але без надання чітких перспектив і термінів (збереження статус-кво)
Гарантії безпеки	Чіткі та юридично обов'язкові гарантії безпеки, зіставні з гарантіями Південної Кореї, Японії, Тайваню	Довгострокові зобов'язання у сфері безпеки, включаючи постачання зброї, тренувальні місії та підтримку української оборонної промисловості

Джерело: складено автором

6.3. Українська діаспора в США як актор українсько-американських відносин

Досліджуючи українсько-американські відносини, неможливо оминати тему української діаспори та її ролі у відносинах двох країн. У глобалізованому світі діаспори завдяки своїм політичним зв'язкам і капіталам відіграють значну роль у просуванні національних інтересів країн за кордоном. Зважаючи на це, вони все частіше стають суб'єктами публічної дипломатії. Розвиваючись, кожна держава прагне встановити взаємовигідні відносини з діаспорою, маючи на меті не лише підтримку національної спільноти, а й отримання практичної допомоги від закордонних співвітчизників. Активна діаспора сприяє розвитку двосторонніх відносин між державами, утвердженню позитивного іміджу країни на міжнародній арені, виступає джерелом інвестицій і досвіду.

Політична система США відзначається великою постійною конкуренцією різноманітних груп інтересів при формуванні публічної політики. Особливо їхній вплив помітний у діяльності Конгресу. Одними з таких лобістських груп є етнічні спільноти, які прагнуть впливати на ухвалення рішень органами влади. Етнічні лобі вважаються одним з найстаріших різновидів груп інтересів у американській зовнішній політиці. Водночас різні діаспори мають різний ступінь і межі впливу на зовнішньополітичний процес. Як зауважує в цьому зв'язку Е. Мат'юс, уряд США у міжнародних справах часто займається не забезпеченням національних інтересів, а просуванням інтересів окремих етнічних і бізнес груп [511, с. 47].

Починаючи з перших днів незалежності України вітчизняна діаспора в США в міру своїх можливостей намагається впливати на високопосадовців своєї країни для здобуття прихильного ставлення до їхньої історичної Батьківщини. Діаспора також займає активну позицію щодо підтримки процесів демократизації, національного будівництва та боротьби з російською агресією.

Згідно з офіційними даними, станом на 2022 р. у Сполучених Штатах проживає 1,2 млн українців, що становить 0,3 % від загальної чисельності населення країни [106, с. 110]. За останні тридцять років чисельність української громади збільшилася на 60 %. За оцінками діаспорних джерел, у США мешкає

1,8-2 млн українських американців [96, с. 50]. Найбільші українські громади зосереджені у штатах Нью-Йорк (170 тис.), Каліфорнія (134 тис.), Пенсильванія (122 тис.), Нью-Джерсі (71 тис.), Вашингтон (68 тис.), Флорида (65 тис.), Іллінойс (62 тис.), Огайо (60 тис.) та Мічиган (40 тис.).

Українська діаспора в США сформувалася у результаті чотирьох хвиль міграції з території України та за своєю природою є неоднорідною спільнотою. Перша хвиля припала на останню чверть XIX – початок XX ст. і була викликана несприятливими соціально-економічними умовами. Вона включала переважно бідних селян із Західної України, які шукали за океаном кращої долі. Основними осередками першої хвилі міграції стали штати Нью-Йорк і Пенсильванія. У цей період до Сполучених Штатів переселилося до 450 тис. українців.

Друга хвиля (1920–1939) розпочалася після завершення Першої світової війни та національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. На тлі краху УНР і ЗУНР до США прибули до 15 тис. українців [169, с. 114]. Суттєве зменшення кількості мігрантів у цей період було викликане імміграційними обмеженнями уряду США та Великою депресією. Основу цієї хвилі склали учасники національного руху та частина селянства, які не сприйняли більшовицький режим.

Третя хвиля (1945–1960) також була зумовлена політичними чинниками – до США емігрувало до 120 тис. прихильників націоналістичних організацій з Західної України, які рятувалися від радянського режиму. Серед них було чимало освічених людей, зокрема 1,2 тис. вчених, 400 інженерів і 350 юристів [381, с. 48]. Велика кількість української інтелігенції, яка переїхала до Америки, сприяла початку в середовищі діаспори активного політичного та культурного життя.

Четверта хвиля міграції розпочалась наприкінці 1980-х рр. і мала переважно економічний характер. З початком періоду «Гласності» в СРСР і здобуттям Україною незалежності десятки тисяч українців емігрували до Сполучених Штатів у пошуках роботи, освіти та кращих життєвих перспектив. За період 1991–2021 рр. з України до Сполучених Штатів іммігрувало понад 350 тис. осіб.

Складний процес формування української діаспори зумовив виникнення розгалуженої мережі організацій, які нерідко конкурують одна з одною. Сьогодні

в США діють 13 політичних, 12 професійних, 29 кредитних і декілька молодіжних і жіночих українських організацій. Найбільш впливовими серед них є Українсько-американська координаційна рада, Український народний союз, Союз українок Америки, Федерація українських організацій Америки, організація «Разом для України», Український науковий інститут Гарвардського університету, Злучений українсько-американський допомоговий комітет. Більшість організацій носить соціальний або культурний характер, декларуючи своєю місією підтримку української культури та ідентичності.

Провідною організацією у просуванні інтересів української діаспори в США є Український Конгресовий Комітет Америки (УККА), створений у 1940 р. з метою широкої консолідації діаспорних організацій. УККА є парасольковою структурою, яка об'єднує понад 30 організацій і 70 тис. членів [379, с. 117]. Разом із тим, через внутрішні суперечності двічі (1966, 1980–1981) УККА переживав великі розколи. Найважливішими програмними цілями УККА були визначені забезпечення прав українського народу на самовизначення та розбудову власної держави, а також об'єднання української громади у Сполучених Штатах, представництво її інтересів перед американською владою та громадськістю.

Президентами УККА ставали авторитетні громадські діячі: М. Мурашко (1940–1944), С. Шумейко (1944–1949), Л. Добрянський (1949–1954 та 1962–1983), Д. Галичин (1955–1961), І. Білинський (1983–1990), А. Лозинський (1990–2000), М. Савків (2000–2008), Т. Галло-Олексій (2008–2016), А. Футей (з 2016 року).

Під впливом третьої хвилі еміграції у 1950-х рр. починається інтеграція української діаспори в політичне життя США. Так, радником президента США з науки в адміністрації Д. Ейзенхауера став Г. Кістяківський, а заступником міністра Військово-повітряних сил США в адміністрації Дж. Кеннеді працював Дж. Чарик [242, с. 85]. Крім того, УККА започаткував практику направлення своїх делегатів на національні конференції республіканців і демократів.

У 1959 р. Конгрес США ухвалив резолюцію «Про поневолені нації» із закликом до президента щорічно проводити тиждень заходів, присвячених боротьбі за свободу народів країн Варшавського договору та СРСР. Її автором був

професор Джорджтаунського університету Л. Добрянскі. У 1964 р. Д. Ейзенхауер у статусі колишнього президента США відкрив Меморіал Тарасові Шевченку у Вашингтоні, споруджений на кошти української діаспори.

Протягом 1970-х рр. українські організації в США налагодили комунікацію з урядовими структурами. При УККА були створені Комітет зовнішніх справ (1972) і Українська інформаційна служба (УНІС, 1977), а Український народний союз відкрив офіс у Вашингтоні, які встановили контакти із Конгресом і Державним департаментом. Тоді ж один з віце-президентів УККА почав відповідати за зв'язки з Республіканською та Демократичною партіями.

У період «Холодної війни» основними напрямками політичної діяльності української діаспори стали: популяризація ідеї національної державності, викриття імперіалістичної політики СРСР, підтримка правозахисного руху в Україні, вшанування жертв Голодомору 1932–1933 рр., поширення інформації про злочини радянського режиму, формування позитивного іміджу українців у світі.

У рамках боротьби за визнання Голодомору 1932–1933 рр. геноцидом українців діаспорним організаціям вдалося домогтися створення спеціальної Комісії в Конгресі США з питань Голоду в Україні (1986–1988) та Міжнародної комісії з вивчення Голоду в Україні (1988–1989).

Завдяки діаспорі відбулося особисте втручання президента США Р. Рейгана у справу звільнення українських політв'язнів Л. Лук'яненка та Ю. Шухевича [315, с. 30]. У 1989–1990 рр. за активної участі діаспорних структур у Конгресі були проведені слухання щодо стану прав людини в СРСР та Чорнобильської трагедії.

Відправною точкою встановлення відносин між українською діаспорою в США та українською владою можна вважати Чорнобильську трагедію 1986 року. У 1989 р. представники діаспори створили «Фонд допомоги дітям Чорнобиля» для збору ліків, медичного обладнання та продуктів. У 1991 р. перший вантаж від фонду був доставлений до України. На кінець 2010-х рр. фонд доставив в Україну допомоги у вигляді медичної техніки та ліків на 70 млн дол.

Паралельно діаспорні організації налагодили контакти з опозиційними силами в Україні – Народним Рухом України і правозахисниками. На запрошення

УККА провідні діячі НРУ В. Яворівський, І. Драч і М. Горинь у 1989–1990 рр. відвідали Сполучені Штати [291, с. 104]. Зокрема, представники діаспори у вересні 1990 р. організували для голови секретаріату НРУ, колишнього політв'язня М. Гориня зустріч у Вашингтоні з міністром оборони США Р. Чейні.

У липні 1991 р., напередодні поїздки Дж. Буша-старшого до СРСР, голова УНС У. Дячук надіслала йому листа, в якому від імені 70 тис. діаспорян привітала його прагнення відвідати Київ і закликала надати Україні, окремо від Росії, економічну допомогу. Цей візит завершився відомою промовою «Chicken Kiev speech», в якій він не підтримав українські прагнення до незалежності.

Після проголошення незалежності України УККА звернувся з заявою до американської влади: «Ми звертаємося до президента Дж. Буша-старшого і уряду Сполучених Штатів виявити беззастережну підтримку демократичних сил в Україні, встановленню прямих зв'язків та наданню допомоги в подоланні пережитків окупаційного режиму і зміцненні незалежності України у світовому товаристві демократичних держав» [30, с. 256]. У жовтні 1991 р. УККА представив в обох палатах Конгресу резолюцію із закликом визнати незалежність України. Попри спротив адміністрації Дж. Буша-старшого вона була схвалена.

При посередництві Р. Попадюка 27 листопада 1991 року відбулася зустріч лідерів української діаспори А. Лозинського, У. Дячук, Й. Лисогора, Т. Шмагали, Б. Футея, Є. Іванціва та ін. з президентом США. На ній Дж. Буш-старший вперше висловився про підтримку американським урядом ідеї української незалежності.

На початковому етапі українські діаспорні організації стали важливим джерелом інформації про історичну Батьківщину, а також драйвером налагодження політичних і ділових відносин між країнами. Українська діаспора надала матеріальну підтримку вітчизняній владі на етапі розбудови мережі дипломатичних і консульських установ у США. У 1993 р. УККА та Українсько-американська координаційна рада створили Фонд підтримки дипломатичних представництв України. Ним було зібрано понад 1,7 млн дол. США [50, с. 134]. За ці кошти було придбано приміщення для дипломатичних представництв України у Вашингтоні, будівлю для Генерального консульства України у Нью-Йорку.

Діаспорні організації налагодили активну співпрацю з вітчизняним посольством, а пізніше – із консульствами у Нью-Йорку, Чикаго та Сан-Франциско, сприяли міжпарламентському діалогу Україна–США.

У перші роки незалежності зберігалася тісна співпраця американської діаспори та національно-демократичних сил в Україні. Діаспорні організації надали навчальну літературу з питань демократії, історії України та державного управління. З діаспорних коштів оплачувалися візити лідерів Народного Руху України в США та Канаду, виготовлення поліграфічної продукції.

У першій половині 1990-х рр. під впливом ентузіазму інтенсивність політичної діяльності української діаспори в США була надзвичайно високою. Керівники УККА і УАКР у листі до президента України Л. Кучми у 1994 р. визначали свою мету наступним чином: «ми вважаємо своїм почесним обов'язком докладати всіх старань, щоб США вели приязну політику щодо України та давали їй повну моральну та фінансову допомогу у розбудові нової незалежної держави Україна» [290, с. 181]. Але у подальшому лобістська активність діаспорних структур значно зменшилася. Це було зумовлено розчаруванням діаспорян темпами внутрішніх перетворень, ігноруванням українськими урядовцями порад діаспори з розбудови держави. Натомість у влади спостерігалось розчарування від співпраці з діаспорою через невиправдані сподівання на матеріальну допомогу.

Під час подій «Помаранчевої революції» 2004 р. активність діаспори в США різко зросла. Політичні симпатії більшості діаспорян були на стороні В. Ющенка. Діаспора організовувала маніфестації в американських містах на підтримку свободи та демократії в Україні, а також надавала гуманітарну та фінансову допомогу протестувальникам. Зокрема, на підтримку Майдану українські організації в США зібрали близько 5 млн доларів пожертв [113, с. 77].

Протягом 2000-х рр. політичний порядок денний української діаспори в США включав скасування дискримінаційної поправки «Джексона–Веніка» у двосторонній торгівлі, надання Україні статусу країни з ринковою економікою, підтримку урядом США європейських і євроатлантичних прагнень України, визнання Голодомору 1932–1933 рр. геноцидом українського народу.

При цьому українська діаспора мала більш тісний зв'язок з урядом США, ніж з українською владою. Адміністрації Б. Клінтона та Дж. Буша-молодшого залучали діаспорні організації до політики на українському напрямку. Зокрема такі структури, як фундація «Україна–США» і УККА за лінією Агентства США з міжнародного розвитку реалізовували в Україні проєкти з підтримки економічних реформ, реформи парламенту, громадянської освіти, а також спостереження за передвиборчими кампаніями. Окрім того, керівники діаспорних організацій періодично відвідують аналітичні центри та урядові структури США, де висловлюють свої рекомендації щодо американської політики щодо України.

Як і в 2004 р., на події «Євромайдану» українська діаспора в США відреагувала політичною мобілізацією. Діаспорні організації вимагали від американської влади введення санкцій проти чиновників режиму В. Януковича, відповідальних за побиття демонстрантів, а також надавали гуманітарну допомогу протестувальникам. 2 березня 2014 року у 27 американських містах відбулися масштабні акції протесту проти введення російських військ до Криму [226, с. 793], а УККА виступив із закликами до США та НАТО терміново надати Україні військову допомогу та запровадити жорсткі санкції проти РФ.

У наступні роки діаспорні організації тиснули на Державний департамент і Конгрес щодо збільшення військової та економічної допомоги Україні, включно з наданням летального озброєння. Головними завданнями української діаспори в США після 2014 р. стали нейтралізація впливу російської пропаганди на американську політичну еліту через активну роботу в інформаційному полі, лобіювання в Конгресі та урядових органах надання Україні військової, економічної та гуманітарної підтримки.

Особливе місце в політичній діяльності української діаспори в США займає висвітлення та вшанування трагічних подій 1932–1933 років. Це чутливе питання регулярно піднімається діаспорними структурами у Конгресі з середини XX ст., однак лише на початку XXI ст. вдалося досягти відчутних результатів.

20 жовтня 2003 р. Палата Представників США ухвалила резолюцію, в якій Голодомор в Україні був визнаний «актом терору і масового вбивства,

направленим проти українського народу» [380, с. 73]. У жовтні 2006 р. президент Дж. Буш-молодший підписав закон про виділення у Вашингтоні ділянки для спорудження пам'ятника жертвам Голодомору. 7 листопада 2015 року у центрі американської столиці відкрили Меморіал жертвам Голодомору 1932–1933 років.

Зрештою, 4 жовтня і 11 грудня 2018 року Сенат і Палата представників ухвалили резолюцію, яка визнала Голодомор геноцидом українського народу. У документі констатувалося, що «Сталін та його оточення вчинили у 1932–1933 рр. геноцид проти українців» [95, с. 26]. У своєму рішенні законодавці спиралися на висновки Комісії Конгресу з питань Голоду в Україні від 22 квітня 1988 р. Також Голодомор в Україні визнали геноцидом тридцять чотири американські штати.

Прагнучи впливати на політику США щодо України, українська діаспора використовує набір інструментів для просування своїх інтересів в органах законодавчої та виконавчої влади. Діаспорні організації надають перевагу непрямим методам лобізму. До їхнього набору інструментів впливу належать такі:

- ✓ Просування інтересів через представників діаспори у державному апараті.

У часи «Холодної війни» в середовищі діаспорних організацій окреслилася тенденція підтримки діяльності своїх членів на державній службі. Переважно це посади службовців середнього та нижчого рівня в Міністерстві оборони, Конгресі, Державному департаменті та Раді національної безпеки. Зі здобуттям Україною незалежності це дозволило діаспорі намагатися впливати через своїх представників на формування політичного порядку денного, обговорення можливих альтернатив на українському напрямку всередині державних органів.

Найбільш відомими представниками української діаспори на державній службі США є багаторічний президент УККА, радник Державного департаменту в адміністраціях Дж. Форда та Р. Рейгана Л. Добрянські, спеціальний помічник президента Форда з етнічних питань М. Куропась, радник з економічних питань президента Дж. Буша-молодшого Г. Манків, заступник Держсекретаря з питань демократії та глобальних відносин П. Добрянські, директор у справах Європи в Раді національної безпеки А. Віндман в адміністрації Д. Трампа.

Яскравим прикладом успішної урядової кар'єри серед американських українців є Р. Попадюк. Розпочавши кар'єру на державній службі в 1981 р. з Державного департаменту, йому вдалося у 1986 р. обійняти посаду заступника прес-секретаря президента США Р. Рейгана, а в 1988–1992 рр. – аналогічну посаду в адміністрації Дж. Буша-старшого. У 1992 р. Р. Попадюк був призначений першим послом США в незалежній Україні.

Однак в цілому представництво української діаспори у виконавчих органах і агентствах Сполучених Штатів не є достатнім для того, щоб здійснювати помітний вплив на формування офіційної політики Вашингтона щодо України.

✓ Взаємодія з конгресменами та чиновниками. Українські організації ведуть активну роботу з членами Конгресу і урядовцями. Цей напрямок охоплює зустрічі з конгресменами та сенаторами для обговорення важливих питань, участь у слуханнях у комітетах Палати Представників і Сенату, зустрічі з представниками Державного департаменту та Білого Дому.

Найбільш інтенсивна взаємодія представників діаспори відбувається з членами українських кокусів у Конгресі (депутатських груп підтримки України). У 1997 р. за ініціативи УККА у Палаті Представників був створений Український конгресовий кокус, до якого на початку входило близько двадцяти конгресменів [186, с. 104]. У 2015 р. Український кокус був створений у Сенаті. Значна частина американських законодавців, що є членами цих кокусів, має східноєвропейське коріння або представляє округи, де мешкають представники української діаспори. Сьогодні українські кокуси є одними із найбільших подібних об'єднань у Конгресі США. Так, зокрема у 116-му і 117-му скликанні Конгресу (2019–2023) до Українського конгресового кокусу входило 42 конгресмени (28 демократів і 14 республіканців), зокрема спікер Палати представників Н. Пелосі.

З середини 1990-х рр. члени Українського конгресового кокусу та діаспорні організації демонструють тісну взаємодію у Палаті Представників при розгляді таких питань, як економічна допомога Україні, російський вплив у регіоні, стан демократії та прав людини в Україні, відзначення Голодомору 1932–1933 років.

✓ Взаємодія з експертною спільнотою. Іншим каналом впливу стали контакти з представниками експертного середовища та громадських кіл, які мають репутаційний капітал як фахівці. Мова йде про такі аналітичні центри, як Атлантична Рада, Freedom House, Інститут Брукінгса, «Rand Corporation» та ін., які задіяні у процесі вироблення публічної політики в США. Будучи формально незалежними, на практиці вони є тісно пов'язаними з провідними партіями. Близькі до демократів або республіканців аналітичні центри під час їхнього перебування при владі в Білому Домі перетворюються в неформальну складову зовнішньополітичного механізму, а їхні експерти займають впливові посади в державному апараті. Через зустрічі та обмін думками з провідними експертами українська діаспора прагне впливати на спрямованість політичних дискусій щодо американської політики в Європі, щодо України та пострадянського простору.

За останні два десятиріччя в США сформувався пул авторитетних експертів, які займаються українською проблематикою і до думки яких прислухаються урядовці та конгресмени. Серед них можна виділити таких діячів, як колишній Посол США в Україні Дж. Гербст, Д. Фрід, А. Аслунд, М. Гарінг (Атлантична Рада), Ф. Фукуяма та М. Макфол (Стенфордський університет), колишній Посол США в Україні С. Пайфер (Інститут Брукінгса), А. Коен (Heritage Foundation), О. Олікер, Я. Бугайський (Центр стратегічних та міжнародних досліджень, CSIS), С. Чарап та А. Демус («Rand Corporation»).

✓ Політико-інформаційна робота: заяви з приводу подій в українсько-американських відносинах і навколо України, організація круглих столів і наукових конференцій, виступи та публікація різних матеріалів, проведення інформаційних кампаній, надсилання закликів до вчинення дій урядом США або Конгресом. Численні інформаційні матеріали, газети, телепрограми, сторінки у соціальних мережах, що випускаються діаспорою в США, інформують американських політиків і громадян про події та стан справ в Україні, протидіють російській пропаганді. Окрім того, інформаційна активність української громади в США у сукупності з її різними маніфестаціями та акціями спрямована на формування позитивного іміджу України.

Усталеною є практика організації діаспорними структурами у Конгресі США брифінгів і конференцій, присвячених розвитку українсько-американських відносин і пам'ятним подіям, які відбулися в Україні (Чорнобильська трагедія, проголошення незалежності України тощо). Ці заходи збирають представників діаспори, американських урядовців, чинних і колишніх конгресменів, експертів, українських дипломатів і депутатів, сприяючи неформальному обміну думками.

За ініціативи Української національної інформаційної служби, починаючи з 2005 р., у Вашингтоні щорічно проводяться «Українські Дні в Конгресі». Метою цієї ініціативи є ознайомлення конгресменів і громадськості зі станом відносин між двома країнами, суспільно-політичною ситуацією в Україні, а також проведення зустрічей представників діаспори та американських законодавців.

Враховуючи невеликі фінансові можливості української діаспори, її активна інформаційна робота стала головним інструментом просування проукраїнських законопроектів і підтримки у Конгресі та американському істеблішменті в цілому. Як відзначив на початку 2000-х рр. конгресмен Д. Пітер: «якби не Український Конгресовий Комітет Америки і англомовна газета «The Ukrainian Weekly», то Конгрес не знав би, що Україна не є частиною Росії» [30, с. 258].

✓ Співпраця з іншими східноєвропейськими діаспорами. УККА є засновником Коаліції центральноевропейських і східноєвропейських народів. Це об'єднання було створено в 1994 р. і первинно мало досить вузьку мету – сприяти вступу Угорщини, Польщі та Чехії до Північноатлантичного Альянсу. Поступово склад Коаліції розширювався. Сьогодні вона включає 13 етнічних діаспор, які сукупно представляють 20 млн американців. Діяльність Коаліції у взаємодії з Конгресом зосереджена на п'яти ключових напрямках:

1. зміцнення демократії та громадянського суспільства у країнах Центрально-Східної Європи та Південного Кавказу;
2. стримування російського впливу у регіоні;
3. забезпечення безпеки Східної Європи, зокрема розширення НАТО;
4. енергетична безпека країн регіону;

5. питання історичної пам'яті: визнання Голодомору 1932–1933 рр. геноцидом українського народу та геноциду вірмен 1915 року.

Політичний вплив української діаспори в США зумовлюється географією її розселення. Понад 2/3 українських американців мешкає у штатах Північного Сходу та Середнього Заходу. У більшості цих штатів українці складають 0,3–0,7 % населення. Лише у Пенсильванії їхня частка становить приблизно 1 % [311, с. 109]. Ці показники є вкрай низькими для самостійної гри на виборах. Однак у поєднанні з голосами інших східноєвропейських діаспор, перш за все польської, чеської та балтійських, їхня частка зростає до 10–12 % у Пенсильванії, Нью-Джерсі, Вісконсині, Коннектикуті, Мічигані, Іллінойсі та Огайо.

Участь у Коаліції східноєвропейських діаспор дозволила українській діаспорі використовувати електоральний потенціал для привернення уваги з боку сенаторів і конгресменів, виступати зі спільними ініціативами. Саме законодавці, які представляють штати, в яких мешкають найбільші українські громади, є найбільш чутливими до запитів української діаспори. Так, багаторічні співголови Українського конгресового кокусу у Палаті Представників демократка М. Каптур і республіканець Б. Фіцпатрік представляють Огайо та Пенсильванію, а сенатори Р. Портман і Р. Дурбін, які стали в 2015 р. співголовами першого сенатського кокусу з підтримки України, представляють штати Огайо та Іллінойс.

Історично українська діаспора в США тяжіє до Республіканської партії. Від моменту створення УККА ідеологічно спирається на правоконсервативні погляди. У часи «Холодної війни», як і інші східноєвропейські діаспори, українська займала антирадянські позиції. З двох системних партій саме республіканці були більш агресивно налаштовані по відношенню до СРСР, а тому стали політичним союзником східноєвропейських діаспор. Згідно з даними Українського народного союзу, наприкінці 1980-х рр. до 85% діаспорян були прихильниками республіканців [242, с. 85]. У наступні десятиріччя через мігрантів четвертої хвилі цей показник зменшився. Сьогодні приблизно 2/3 представників української громади в США є прихильниками Республіканської партії.

Президентська кампанія 2016 р. сприяла глибокому розколу в українській діаспорі. З одного боку, на думку багатьох діаспорян, адміністрація Б. Обама, зокрема Держсекретар Х. Клінтон, була ініціатором політики «перезавантаження» російсько-американських відносин, яка призвела до зростання впливу Москви на пострадянські країни, а потім не зробила все можливе для протидії агресії Росії проти України. З іншого, – заяви Д. Трампа про бажання налагодити відносини з РФ викликали нерозуміння в українських американців. У підсумку, враховуючи шлейф розслідувань щодо російського втручання у президентську кампанію, в української діаспори склалися прохолодні відносини з адміністрацією Д. Трампа.

Для розуміння можливостей впливу української діаспори на зовнішню політику США важливим є аналіз ресурсів, які є в її арсеналі для просування своїх інтересів і порядку денного. Прийнято виділяти п'ять видів ресурсів етнічних лобі в США: структурний, організаційний, електоральний, фінансовий і репутаційний.

Структурний ресурс передбачає наявність або відсутність опонентів, спротив яких потрібно було б враховувати у досягненні цілей. Українська діаспора в США не має серйозних опонентів у публічній дискусії. Майже всі східноєвропейські діаспори, окрім угорської, підтримують пропозиції УККА, а російське лобі є надто слабким, щоб чинити ефективну протидію. Також політична діяльність та цілі українських діаспорних структур збігаються із зовнішньополітичною стратегією США на пострадянському просторі – стримування імперських амбіцій Росії та зміцнення незалежності України.

Організаційний ресурс включає наявність визнаних організацій для просування власного порядку денного та «вбудованих» лобістів у державних інститутах. На сучасному етапі серед українських діаспорних організацій не існує суперечностей щодо стратегічних цілей діяльності, якими є підтримка української державності та демократії, збереження національної ідентичності діаспори в США. Над їхнім досягненням сьогодні у країні працюють понад 60 громадських, культурних, освітніх, молодіжних, жіночих і професійних організацій.

УККА як найбільш представницька організація відіграє ключову роль у процесі формулювання інтересів діаспори, однак навряд чи може претендувати на

абсолютне лідерство у діаспорному русі як з огляду на інституційне різноманіття, так й ідеологічний чинник. Окрім УККА, у взаємодію з державними структурами США залежно від кон'юнктури та спрямованості ініціатив вступають Українсько-американська координаційна рада, Союз українців Америки, фундація «Україна–США», «Вашингтонська група» та ін.

Українсько-американська координаційна рада виникла у результаті розколу УККА в 1981 році. Як і УККА, УАКР є парасольковою структурою, яка об'єднує понад двадцять організацій, включно з Українським народним союзом, із загальною чисельністю членів близько 100 тис. чол.

Український народний союз є найстарішою українською організацією в США, заснованою в 1894 р. УНС, членами якого є понад 60 тис. чол., займається освітньою, благодійною, видавничою діяльністю, зокрема видає україномовну газету «Свобода» і англomовне видання «The Ukrainian Weekly» [99, с. 379].

Ще однією впливовою організацією в діаспорному русі є фундація «Україна–США», створена у 1991 р. Надією та Робертом Макконеллами. Завдяки політичним зв'язкам подружжя ця структура змогла стати помітним лобістом інтересів України у Вашингтоні. У рамках своєї діяльності фундація сприяє політичному діалогу між країнами, реалізує гуманітарні проєкти, а також отримує фінансування від уряду США на проєкти з підтримки демократії в Україні. Таким чином, можна говорити про певне розпорошення організаційного ресурсу української діаспори.

Іншим важливим аспектом організаційного ресурсу є наявність лобістів серед урядовців і виборних осіб з числа діаспори. У цьому аспекті можливості для впливу українських американців є дуже обмеженими. У виконавчих органах їхнє представництво є незначним, концентруючись на посадах нижчої ланки. Традиційно вихідці з української діаспори є більш помітними у владі при адміністраціях республіканців, де вони часто займають посади середнього рівня.

Щодо Конгресу США, то у XX ст. жоден виходець з української діаспори не обирався конгресменом або сенатором. Серед причин такої ситуації – контроль над виборчими кампаніями «партійних машин», низький показник щільності

українців у виборчих округах, нездатність висунути єдиного кандидата через конкуренцію діаспорних організацій, а головне – відсутність власного яскравого кандидата. Тому, не маючи своїх представників, українські організації для впливу на законодавчий процес налагодили співпрацю з іншими східноєвропейськими діаспорами, перш за все польської та балтійських. Лише у листопаді 2020 р. перша в історії етнічна українка була обрана до Конгресу США. Членом Палати представників від п'ятого округу штату Індіана стала республіканка В. Спартц.

Електоральний ресурс діаспори відображається у можливостях її мобілізації на підтримку того чи іншого кандидата на виборах. В американських політичних реаліях чисельність діаспори, географія розселення визначають її електоральний потенціал і цікавість для виборних осіб. Головною проблемою української діаспори є її відносна мала чисельність і внутрішня розрізненість. Для прикладу, чисельність польської діаспори становить 9 млн чол., єврейської – 5,7 млн чол., індійської – 3,4 млн чол., угорської – 1,6 млн чол., чеської – 1,5 млн чол. [240, с. 19]. Українці в США не становлять значимої електоральної групи ані в національному масштабі, ані у розрізі окремих штатів. Їхні голоси мають вплив на результат електоральної боротьби лише у 44 з 435 округах на виборах до Конгресу США: у Пенсильванії – 16, Нью-Йорку – 12, Нью-Джерсі – 9, Огайо – 3, Іллінойсі та Мічигані – по 2 [381, с. 48]. Зокрема принаймні в 13 округах чисельність української громади перевищує або приблизно дорівнює кількості голосів, необхідних для перемоги.

Окрім того, цей електоральний ресурс складно використовувати через розходження в ідеологічних і партійних симпатіях діаспорян. Хоча українська діаспора у більшості підтримує на виборах республіканців, УККА й інші діаспорні організації уникають відкритих закликів на підтримку того чи іншого кандидата. Представники четвертої хвилі еміграції, які становлять до третини діаспори в США, діють автономно та зосереджені на локальних проблемах, пов'язаних з адаптацією на новому місці. Їх значно менше цікавлять питання ідентичності та історичної пам'яті. Переважно вони є прихильниками ліберальних поглядів. Водночас «стара» діаспора є носієм консервативних цінностей.

Фінансовий ресурс впливу етнічних лобі на зовнішню політику США полягає у можливостях внесення коштів у виборчі фонди кандидатів. Отримуючи фінансові пожертви, американські політики беруть на себе певні зобов'язання щодо підтримки тих чи інших дій і рішень. Часто за рахунок активної фінансової участі у виборчих кампаніях діаспори можуть компенсувати нестачу інших ресурсів, а також збільшити свою роль у зовнішньополітичному процесі.

Фінансові можливості української діаспори в США обмежені, оскільки серед громади відсутні великі бізнесмени. Їхньою економічною основою є малий і середній бізнес у сфері харчування та дозвілля. Тому вони більшою мірою звертаються до інформаційних, а не фінансових інструментів просування своїх інтересів. Діаспорні структури уникають фінансових внесків на підтримку певних кандидатів, комітетів політичної дії й активної участі у виборчих кампаніях.

Репутаційний ресурс включає існуючий імідж етнічної групи в суспільстві, а також міжнародний імідж країни її походження. До краху СРСР українська громада в США, як й інші східноєвропейські діаспори, спиралася у своєму позиціонуванні на концепцію «поневолених комунізмом націй» і колоніальний дискурс. У рамках останнього Україна, її культура та мова позиціонувалися як жертва агресивної імперської політики Росії, яка потребувала заступництва. Але на відміну від Канади українцям не вдалося сформувати стійкий позитивний імідж в американському суспільстві, а образ жертви конвертувати у політичні дивіденди. По-перше, на заваді цьому стала закритість української діаспори, її поверхнева інтеграція в суспільні справи. По-друге, українці в США в цей період мали неоднозначні відносини з єврейською, польською і російською спільнотами, що не сприяло формуванню позитивного образу в очах громадськості. Зрештою, пересічні американці практично нічого не знали про Україну.

Після здобуття Україною незалежності діаспора сприяла поширенню позитивної інформації про неї в Сполучених Штатах – її історію, науково-технічні розробки, економічний потенціал, багату культуру. Разом із тим, інформація щодо пострадянських реалій швидко почала поширюватися на Заході. З середини 1990-

х рр. імідж України в американських ЗМІ почав міцно асоціюватися з політичною корупцією, відсутністю реформ, злочинністю та проблемами з демократією.

Завдяки «Революції Гідності» вдалося змінити цю негативну тенденцію щодо міжнародного іміджу України. У західній громадській думці поступово формується атмосфера публічної підтримки України як держави, яка бореться за демократію та свободу [393, с. 92]. Хоробрий спротив українського суспільства та збройних сил російському вторгненню після 24 лютого 2022 р. лише закріпив цей образ. Він транслюється і на діаспору, яка постає як представник волелюбної нації. Цей символічний капітал може розширити її лобістські можливості.

Серед проблем і недоліків української діаспори в США, які обмежують її вплив на політичні процеси, можна виокремити такі. По-перше, порядок денний українських організацій практично не містить питань американської внутрішньої політики. Наявність таких питань (податки, охорона здоров'я, міграція) значно розширила б можливості діаспорних організацій зі створення коаліцій з іншими громадськими структурами та привертала б більше уваги законодавців.

По-друге, за минулі десятиріччя так і була налагоджена системна підтримка діаспори з боку України. Л. Кравчук під час візитів до США започаткував практику зустрічей з представниками діаспори. Л. Кучма відтворював її на ритуальній основі, не вбачаючи в діаспорних організаціях політичних лобістів. Після «Помаранчевої революції» президент В. Ющенко надавав значну підтримку відносинам із діаспорою, особливо американською. Натомість за президентства В. Януковича ці відносини були заморожені, він уникав таких зустрічей.

Після Революції Гідності контакти американської діаспори з Україною стали більш інтенсивними. Під час візитів до США президент П. Порошенко регулярно зустрічався з представниками української діаспори. Ряд діаспорян отримали посади у виконавчій владі – міністр фінансів Н. Ярецько, а також міністр охорони здоров'я У. Супрун. Але ці кадрові рішення слід трактувати як кроки для зміцнення відносин із адміністрацією Б. Обами.

В цілому з боку представників влади зберігається формальне ставлення до відносин з діаспорою в США: якщо українські урядовці займаються просуванням своїх інтересів у Вашингтоні, то наймають для цього професійних лобістів.

По-третє, суттєвою проблемою у взаємодії української діаспори та історичної Батьківщини є світоглядні відмінності, що є результатом відокремленого розвитку двох частин українського народу у відмінних соціальних і політичних умовах, який тривав понад півстоліття. Так, навіть сьогодні більшість українських американців є недостатньо обізнаними з реальною ситуацією в Україні. Спираючись на власний досвід, діаспоряни намагалися повчати демократії, нав'язувати українській владі американські моделі та інститути, які погано відповідали пострадянським реаліям. Вони часто демонструють нерозуміння тенденцій розвитку суспільно-політичних процесів в Україні, мислять некоректними категоріями. У свою чергу, вітчизняним урядовцям бракувало знань про запити, проблеми та можливості діаспори.

Регіональна фрагментація вітчизняних політичних еліт впливає на динаміку відносин України з американською діаспорою. Домінування у ній вихідців із Західної України зумовлює її тяжіння до співпраці з національно-демократичними, націоналістичними та прозахідними силами. У той же час прихід до влади в Києві партій «ворожої еліти» унеможливорює конструктивну взаємодію діаспори з владними структурами України.

До 2014 р. в середовищі української діаспори в США домінувало уявлення про недостатню «українськість» правлячої еліти, в якій було чимало представників лівих сил і старої номенклатури. Такі стереотипи породжували стійку недовіру діаспорян до урядових структур. Так, після приходу до влади Л. Кучми більшість діаспорних організацій у США відмовилися від лобіювання інтересів нової влади, вважаючи її проросійською. Натомість вони сконцентрували увагу на культурних і соціальних проблемах діаспорної спільноти [240, с. 21]. Ще більш різке згортання контактів діаспори та урядових структур спостерігалось за правління В. Януковича, коли майже всі українські організації в США критикували українську владу за згортання демократії. Навіть перемога на

президентських виборах навесні 2019 р. В. Зеленського була сприйнята американською діаспорою дуже стримано, враховуючи аморфність його політичного порядку денного, з яким він балотувався.

Розв'язання РФ повномасштабної агресії проти України ознаменувало нову хвилю української еміграції до США. За різними оцінками, до Сполучених Штатів емігрували понад 350 тис. українців [105, с. 75]. Реагуючи на гуманітарну кризу, спричинену війною, адміністрація Дж. Байдена у квітні 2022 р. оголосила про запуск програми «Єднання заради України» («Uniting for Ukraine», U4U), яка передбачала надання українцям, які тікали від війни, дозволу на тимчасове перебування в США терміном на два роки. Від початку планувалося прийняти до 100 тис. українських громадян. Станом на квітень 2024 р. за програмою «U4U» до країни прибули понад 187 тис. українців. Ще одним легальним способом в'їзду до США стала програма «Статус тимчасового захисту» («Temporary Protective Status», TPS). Починаючи з лютого 2022 р. нею скористалися 166 тис. українців [376]. Крім того, до 50 тис. українців у в'їхали до Сполучених Штатів іншими шляхами, зокрема й нелегально.

Доволі дискусійним залишається питання ефективності лобістських зусиль української громади в США. Такі діаспорні структури, як УККА, УАКР, «Razom for Ukraine», демонструють значну активність у публічній і інформаційній сферах, але генерування великої кількості звернень до органів влади, проведення зустрічей з політиками та інформаційна активність ще не означає здійснення реального впливу на процес ухвалення політичних рішень. Ефективність лобістських груп полягає в насамперед здатності забезпечувати конкретні політичні результати попри наявні обмеження та спротив опонентів – просування або блокування законопроектів, які є сприятливими або небажаними, внесення змін у рішення, вплив на громадську думку. Незважаючи на відсутність у публічній сфері конкуруючої етнічної групи із протилежною позицією, можливості української громади просувати законопроекти в Конгресі або політичні рішення в урядових органах є дуже обмеженими.

Висновки до розділу 6

Стратегія адміністрації Дж. Байдена щодо російсько-української війни не була чіткою та послідовною. Американські чиновники, перебуваючи під впливом прогнозів розвідки про неминучу капітуляцію Києва, виявилися абсолютно не готовими до того, що бліцкриг Росії провалиться, а українські військові чинитимуть успішний спротив. Як наслідок, на ранніх етапах війни Вашингтон виглядав стратегічно розгубленим і значною мірою зайняв вичікувальну позицію. У 2022–2024 рр. Сполучені Штати намагалися діяти в рамках концепції «управління ескалацією». Основним інструментом її реалізації стало регулювання потоків військової допомоги Україні.

Головними цілями адміністрації Дж. Байдена у цій війні були збереження України як незалежної держави, недопущення поширення бойових дій за межі її території та уникнення прямого військового зіткнення між Росією та НАТО. Все це було підпорядковано головній стратегічній меті – максимальному військовому та економічному ослабленню Росії та її міжнародній ізоляції.

Постійно побоюючись ескалації та ядерних загроз з боку Кремля, США обрали стратегію стримування, обмежуючи як Україну, так і себе в засобах і діях. У 2022–2024 рр. політика США щодо російсько-української війни пройшла п'ять етапів у своєму розвитку. У більшості випадків рішення про надання Україні все більш досконалого і потужного озброєння (американські гаубиці, РСЗВ HIMARS, ракети великої дальності ATACMS, літаки F-16) були не ініціативою США, а вимушеними кроками, зробленими під тиском європейських союзників. І лише одного разу, на третьому етапі, навесні 2023 р. США спробували підняти ставки, активно підтримавши підготовку українського контрнаступу. У свою чергу, спроба Вашингтона заморозити конфлікт восени 2023 р. свідчила про бажання зберегти статус-кво та закріпити отримані стратегічні здобутки.

Зовнішня конкуренція з боку Великої Британії мала більш суттєвий вплив на політику США щодо російсько-української війни. У таких питаннях, як зняття табу на постачання західної артилерії та важкого озброєння в Україну, постачання західних танків, винищувачів F-16 та ракет дальнього радіуса дії, а також

укладення двосторонніх безпекових угод з Україною, Британія продемонструвала сильне лідерство, змусивши Сполучені Штати зробити аналогічні кроки.

Стратегія Адміністрації Дж. Байдена ґрунтувалася на впевненості в тому, що вона зможе контролювати динаміку війни і спрямовувати її в потрібне їй русло. Натомість сам перебіг війни, стратегії України та Росії, а також активна конкуренція з боку європейців довели хибність цих розрахунків. Як наслідок, обрана Вашингтоном політика самостримання від нанесення рішучої поразки Росії призвела до кризи американського лідерства в цій війні.

Від самого початку Київ і Вашингтон мали багато в чому схожі, але не ідентичні інтереси та цілі у цій війні. Природа розбіжностей між країнами щодо ведення та результатів війни мала структурний характер, пов'язаний з їхнім різним становищем у сучасній системі міжнародних відносин. Україна, яка стала жертвою російської імперіалістичної агресії, прагнула зберегти свою незалежність і прозахідний курс, повернути окуповані території і, по можливості, повалити режим В. Путіна. Натомість США як глобальна потуга у своїй політиці підтримки України виходили з власних геополітичних інтересів, які передбачали збереження незалежності та прозахідного курсу України, повернення до кордонів початку 2022 р., послаблення і міжнародну ізоляцію Росії, але уникнення колапсу режиму В. Путіна через ядерні ризики.

Основні протиріччя між Україною та США зосередилися навколо п'яти питань: розуміння української перемоги, можливість переговорів з В. Путіним, повоєнні кордони, перспективи членства України в НАТО, гарантії безпеки для неї. Вирішення цих питань визначатиме нову архітектуру безпеки для України.

Американське бачення перемоги України у війні з Росією залишається незмінним: у результаті війни Україна має стати суверенною, незалежною, демократичною, інтегрованою із Заходом країною, здатною стримувати майбутню агресію. На цьому тлі питання повоєнних кордонів України для США є другорядним: їхнє визначення буде залежати від динаміки бойових дій та переговорів, і вони можуть навіть відрізнитися від тих, що були до вторгнення.

У питанні членства України в НАТО Сполучені Штати зайняли подвійну позицію. З одного боку, США визнають, що безпека України є невід’ємною частиною безпеки євроатлантичного регіону, але з іншого, – не бачать Україну в НАТО в осяжному майбутньому. Різноманітні риторичні конструкції на кшталт «поглиблення відносин», «посилення взаємосумісності», «міст до членства» лише маскують відсутність реальної перспективи членства України в Альянсі.

Помітним актором українсько-американських відносин є українська діаспора в США. Ще під час розпаду СРСР українські діаспорні організації зайняли активну позицію на підтримку незалежності та становлення демократії в Україні. У подальшому вітчизняна діаспора надала політичну, інформаційну та матеріальну підтримку у розвитку дипломатичних представництв України, просуванні її позитивного іміджу в США. Особливо помітною політична активність української діаспори ставала під час революційних подій в Україні.

Після початку російської агресії проти України в 2014 р. основними завданнями українських діаспорних структур у Сполучених Штатах були визначені лобіювання в органах влади, насамперед у Конгресі, надання Україні військової та економічної допомоги, нейтралізація впливу російської пропаганди. Окреме місце у роботі діаспорних організацій займає поширення інформації та вшанування Голодомору 1932–1933 рр. в Україні як злочину радянського режиму.

Разом із тим, ефективність лобістської діяльності української діаспори в американській політиці є невисокою. Зокрема організаційний ресурс діаспори є розпорошеним серед кількох конкуруючих структур, серед яких найвпливовішою залишається УККА, а представництво етнічних українців в урядових органах і Конгресі є незначним. Через малу чисельність і розпорошеність проживання українська діаспора також не має великого електорального впливу, а її фінансові можливості обмежені. У цьому контексті єдиною перевагою української діаспори є структурний ресурс у вигляді відсутності в публічній сфері конкуруючої етнічної групи із протилежною позицією. Тому головними інструментами просування своїх інтересів українська діаспора в США обрала політико-інформаційну роботу та співпрацю з іншими східноєвропейськими діаспорами.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження еволюції, особливостей, логіки і тенденцій розвитку двосторонніх відносин України та США в умовах постбіполярного порядку із застосуванням концепції патрон-клієнтелізму дозволяє сформулювати такі висновки.

1. Аналіз наукового дискурсу з тематики українсько-американських відносин дозволив встановити, що рівень її наукової розробки на сучасному етапі є доволі суперечливим. З одного боку, у вітчизняній і західній політичній науці накопичений великий масив наукових і експертних публікацій, присвячених різним аспектам відносин України та США. З іншого боку, критично бракує комплексних праць і концептуальних розробок, які б дозволили сформулювати цілісне уявлення щодо еволюції двосторонніх відносин України та США та поглянути на цей процес під новим дослідницьким кутом. Іншим проблемним місцем наукового дискурсу з цієї тематики є надмірне фокусування на окремих аспектах і міжнародному контексті, що не сприяє повноцінному розкриттю внутрішньої логіки та сутнісних характеристик двосторонніх відносин країн.

Істотною вадою у вивченні розвитку українсько-американських відносин є домінування в дослідженнях позитивного наративу, що є результатом впливу офіційної риторики. Відповідно до нього, динаміка розвитку, події та тенденції двосторонніх відносин країн висвітлюються та аналізуються в дусі стратегічного партнерства, спільних цілей і цінностей. Такий дослідницький фокус залишає поза увагою проблемні періоди, негативні аспекти та протиріччя в цих відносинах. Відносини України та США ніколи не були настільки позитивними, як про це позиціонується в офіційному та науковому дискурсі в Україні.

Також недоліками наукового дискурсу з цієї теми є описовість, одностороння концентрація на політиці США щодо України, фрагментарність, лінійна прив'язка до стану російсько-американських відносин. Існуючі недоліки разом зі слабкою концептуальною розробленістю теми створюють запит на комплексне вивчення двосторонніх відносин України та США в їхній складній

динаміці, багатомірності та взаємозв'язках із використанням сучасних концептуальних підходів.

2. Міждержавні патрон-клієнтарні відносини можна визначити як окремий вид асиметричних відносин, у рамках яких дві держави з різними можливостями та статусом співпрацюють для вирішення спільних проблем і реалізації спільних інтересів. У їхній основі лежить взаємовигідний обмін нерівних, але взаємно цінних ресурсів між партнерами. Для цих відносин між державами характерні взаємність, асиметричність влади, прихильність, рольова пов'язаність, розмитість зобов'язань, договірний характер, елементи залежності та слідування.

З точки зору зовнішньополітичного стратегування клієнтелістські відносини між державами є інструментальною стратегією, яка відповідає геостратегічним і військовим інтересам обох країн-учасників, але в якій прихильність і взаємність відіграють ключову роль у їхньому зв'язуванні. Взаємна залежність між сторонами полягає в тому, що більш слабка держава відчуває потребу у заступництві з боку могутньої держави, а для останньої надання підтримки державам-клієнтам має суттєве значення для посилення її геополітичного впливу.

У дослідженнях міжнародних відносин концепція патрон-клієнтелізму з'явилася у середині 1980-х рр., отримавши у подальшому поширення в галузі аналізу зовнішньої політики. Вона вдало перенесла з антропологічних студій на міждержавні взаємодії логіку міжособистісних відносин акторів різного статусу та влади. У цьому контексті найбільш цінними її елементами стали положення про вигідність нерівного партнерства обом учасникам і їхню рольову диференціацію, що зробили концепцію корисним інструментом аналізу співпраці держав у рамках асиметричних відносин, особливо у прикладних дослідженнях.

На сучасному етапі в умовах повернення у міжнародні відносини конкуренції великих держав концепція патрон-клієнтелізму найбільше підходить для аналізу двосторонніх відносин США, Китаю, Росії, Великої Британії, Франції та деяких регіональних держав з менш впливовими країнами-прихильниками.

3. Успішне вирішення в першій половині 1990-х рр. проблеми ядерного роззброєння України відіграло вирішальну роль у переході двосторонніх відносин

України та США на більш високий рівень: створило сприятливу атмосферу для взаємної прихильності та надало змогу перейти до всебічного розвитку співпраці.

На початку 1990-х рр. українсько-американські відносини перебували у стагнації, розвивалися складно та суперечливо. Адміністрація Дж. Буша-старшого після розпаду СРСР за інерцією продовжувала дотримуватися москвоцентричної політики в регіоні та не виявляла прихильності до вибудовування повноцінних двосторонніх відносин із Україною. Більш того, наявність на території країни ядерної зброї разом із непередбачуваним керівництвом створювали Україні образ загрози для національної безпеки США. Водночас ядерне питання стало джерелом постійної уваги Вашингтона до України.

Зіткнувшись на переговорах щодо ядерної зброї із жорстким тиском США і Росії, президент Л. Кравчук обрав стратегію торгу, чітко пов'язавши відмову України від ядерного статусу з отриманням економічної компенсації та гарантій безпеки. У підсумку ця ставка виявилася вдалою. Затягуючи виконання взятих зобов'язань, він змусив адміністрацію Б. Клінтона втрутитися в українсько-російські суперечки навколо ядерного роззброєння. Нова тристороння структура переговорів збалансувала жорсткий тиск і претензії Росії геополітичним впливом США та дозволила Україні отримати значні політичні та економічні поступки.

Зафіксовані у Будапештському меморандумі 1994 р. запевнення у безпеці з боку ядерних держав носили політичний характер, однак їхнє отримання Україною в обмін на відмову від ядерної зброї, якою вона не управляла, з дипломатичної точки зору стало найкращим з можливих варіантів у тих умовах.

4. Вивчення обставин і умов укладання між президентами країн Б. Клінтоном і Л. Кучмою неформальної угоди про патрон-клієнтарні відносини вказує на те, що вирішальну роль в цьому відіграло розширення НАТО на схід. Воно перекреслило українські плани створити оборонний союз країн ЦСЄ та бачення ОБСЄ як основи нової архітектури європейської безпеки, а також сприяло активізації формування російсько-білоруського військово-політичного та економічного союзу.

За цих умов Україна з її позаблоковою орієнтацією потрапляла до сірої зони безпеки та перетворювалася на буферну державу між Заходом і Росією. При цьому головна загроза полягала в небезпеці посилення російського тиску на Україну з метою її повернення до сфери впливу Москви. Відсутність в Україні інституційних гарантій безпеки могла стимулювати російських керівників до агресивних дій.

Адміністрація Б. Клінтона усвідомлювала безпекову вразливість України, яка виникла у процесі розширення НАТО, та шукала способи зміцнити її геополітичне становище. У цій ситуації стратегічні інтереси обох країн у регіоні збіглися. По-перше, обидві сторони були зацікавлені в тому, щоб Україна не пішла слідом за Білоруссю до союзу із РФ. По-друге, і в Києві, і у Вашингтоні вважали, що інтеграція України до Європи сприятиме стабільності та безпеці на континенті. По-третє, успішне завершення переговорів щодо ядерного роззброєння створило взаємну прихильність між Україною та США. Поворотним моментом у цій ситуації став державний візит президента США Б. Клінтона до Києва 9-11 травня 1995 року.

Його результатом стало укладання на рівні лідерів двох країн неформального пакту про патрон-клієнтарні відносини. Україна погодилася на роль буфера між НАТО та Росією, дотримання прозахідного курсу та проведення демократичних і економічних реформ з метою перетворення на стабільну європейську демократію. В обмін на це Україна отримувала від США геополітичне заступництво, розширення двостороннього партнерства, зокрема й у сфері безпеки, збільшення економічної допомоги на проведення реформ. Патронат Сполучених Штатів щодо України мав стримати геополітичні амбіції Росії щодо неї та в регіоні в цілому.

5. Дослідження динаміки українсько-американських відносин дозволило встановити, що найбільш кризові періоди у двосторонніх відносинах припали на 2002–2004 рр. і 2011–2014 рр. за часів президентства Л. Кучми та В. Януковича.

У першому випадку адміністрація Л. Кучми допустила ряд грубих помилок у зовнішній політиці, насамперед щодо США. Головною з них став скандал з

начебто продажем радарних систем «Кольчуга» режиму С. Хусейна в Іраку в обхід санкцій Ради Безпеки ООН. Висунуті урядом США звинувачення українській владі восени 2002 р. («Кольчужний скандал») майже повністю зруйнували крихкі відносини Києва з адміністрацією Дж. Буша-молодшого та призвели до міжнародної ізоляції президента Л. Кучми. Іншими помилками були поставки репресивним політичним режимам важкого озброєння та різкі коливання зовнішньополітичного курсу, які сприймалися у Вашингтоні як свідомі спроби маніпулювати його позицією.

Відчутний крен українського керівництва у бік Росії, активізація українсько-російської економічної співпраці у 2002–2004 рр. були розцінені адміністрацією Дж. Буша-молодшого як відхід Києва від клієнтських зобов'язань щодо прозахідної орієнтації та спроба перейти під російський патронат. Окрім того, в цей період у внутрішньополітичному розвитку Україна демонструвала демократичний регрес.

Другий кризовий період в українсько-американських відносинах охоплює більшу частину правління президента В. Януковича. Однак на відміну від першого випадку, кризовий стан двосторонніх відносин країн у 2011 – на початку 2014 рр. був результатом не лише дій і курсу української влади, а й серйозних стратегічних помилок Вашингтона у політиці щодо України та пострадянського простору.

З середини 2011 р. відносини України та США поступово погіршувалися, що було результатом згортання демократичних процесів в Україні та переслідування режимом В. Януковича політичних опонентів. Поворотним моментом у цьому контексті стало засудження у жовтні 2011 р. до ув'язнення колишнього прем'єр-міністра та лідера найбільшої опозиційної партії «Батьківщина» Ю. Тимошенко.

У свою чергу, адміністрація Б. Обама допустила декілька критичних помилок у політиці щодо України. По-перше, відносини з Україною в 2009–2013 рр. були підпорядковані політиці «перезавантаження» відносин США і РФ. Її суть полягала в тому, що заради конструктивної співпраці з Росією щодо важливих

міжнародних питань Вашингтон погодився зменшити політичну співпрацю з пострадянськими країнами. На практиці такий курс призвів до призупинення патрональної підтримки України, яка в 2012–2013 рр. де-факто перестала цікавити Вашингтон. Як результат, США не протидіяли зростаючому тиску РФ на Україну з метою зірвати підписання Угоди про асоціацію з ЄС, вважаючи це проблемою європейців.

Іншою помилкою адміністрації Б. Обама стала пасивність у реагуванні на демократичний регрес в Україні. Попри погіршення ситуації з демократією у країні США обмежилися численними заявами про занепокоєння, а також скороченням обсягів американської допомоги, утримуючись від силових дій.

Слід відзначити, що в обох випадках після кризового періоду у двосторонніх відносинах України та США відбувався якісний прорив, перехід на більш високий рівень і відновлення американського патронату.

6. Аналіз українсько-американських відносин свідчить, що з моменту їхнього офіційного встановлення в січні 1992 р. вони пройшли непростий та суперечливий шлях у своєму розвитку та на сучасному етапі являють собою складну систему асиметричних взаємовпливів і багатоаспектної співпраці держав із різними можливостями та геополітичною вагою.

Враховуючи діаметрально протилежні позиції країн в ієрархії міжнародної системи, українсько-американські відносини від початку мали чітко виражений асиметричний характер. США відіграють провідну роль у визначенні пріоритетів, порядку денного та інституційних форматів двостороннього співробітництва.

Іншою характерною рисою відносин України і США є взаємна зацікавленість у розвитку партнерських відносин. Розташовуючись у Європі, на кордоні з Росією Україна має велику геостратегічну цінність для США та їхньої стратегії збереження американського глобального лідерства. Натомість українські еліти розглядають зміцнення відносин зі США як один із найбільш дієвих інструментів забезпечення суверенітету та територіальної цілісності країни.

Також українсько-американським відносинам притаманна підпорядкованість американсько-російським відносинам. Після розпаду СРСР всі

адміністрації США формували свою політику щодо України у нерозривній прив'язці до політики щодо Росії та пострадянського простору.

Високий рівень політичної нестабільності в Україні та її другорядне значення для американської зовнішньої політики зумовили відсутність сталих інституційних форматів співпраці та слабкий рівень інституціоналізації двосторонніх відносин.

Важливими рисами українсько-американських відносин є значна залежність від особистих стосунків президентів і вибудовування «згори». Історично контакти та домовленості лідерів країн мають вирішальну роль у визначенні пріоритетів та порядку денного двосторонньої співпраці. Спорідненою рисою є зосередженість США на особистостях, що проявляється у змішуванні американської підтримки України як незалежної держави та підтримки окремих політичних лідерів.

Можна також відзначити тенденцію стагнації порядку денного українсько-американських відносин. Він включає такі опорні сфери, як політичний діалог, безпекова співпраця, підтримка реформ, підтримка демократії та громадянського суспільства в Україні, боротьба з корупцією, енергетика, торговельно-економічні відносини. При цьому вагомий акцент робиться на питання безпеки. Така структура порядку денного сформувалася в другій половині 1990-х рр. і залишається сталою дотепер, що свідчить про брак нових перспективних напрямків співпраці, а також пасивність України у висуненні своїх пропозицій.

Таким чином, можна зробити висновок, що двосторонні відносини США та України спираються на патрон-клієнтарну модель, яка притаманна відносинам США як глобальної потуги з малими державами та державами середньої сили. Розвиток патрон-клієнтелізму в українсько-американських відносинах відбувався за нелінійною висхідною траєкторією та пройшов декілька етапів: обмежений патронат (1995-2013 рр. з двома фазами імітації), повноцінний патронат (2014-2021 рр. з фазою імітації з 2017 р.) та посилений патронат (з 2022 р.).

7. Вивчення українсько-американських відносин дозволило визначити три головні чинники, які формують їхню динаміку та спрямованість. Безперечно великий вплив на стан українсько-американських відносин має російський

чинник. Тому циклічні зміни фаз зближення та протистояння США та РФ відображаються на інтенсивності та наповненні українсько-американських відносин.

Другим таким чинником є дотримання Україною клієнтських зобов'язань щодо прозахідної орієнтації, стримування поширення геополітичного впливу Росії та підтримки зовнішньополітичних ініціатив і курсу США. Натомість порушення цих зобов'язань з боку української влади призводили до погіршення та навіть криз у двосторонніх відносинах зі Сполученими Штатами.

Третім ключовим чинником є прихильність українського керівництва курсу на демократизацію та глибоке реформування державної системи. Його реалізація передбачає не лише зміцнення незалежності та економічного потенціалу України, а і її перетворення на стабільну демократичну країну та інтеграцію до Європи.

8. З моменту проголошення незалежності країни в 1991 р. українські керівники намагалися використовувати як стратегічний ресурс у відносинах зі США вигідне геополітичне розташування України, що мало дещо вирівняти величезну асиметрію в міжнародному впливі та ресурсах між сторонами. Натомість Сполучені Штати, принаймні за каденції Б. Клінтона та Дж. Буша-молодшого, розглядали Україну як форпост американських інтересів на пострадянському просторі та стабілізатор для регіону Центрально-Східної Європи.

Разом із тим, відсутність інших вагомих або унікальних ресурсів, які б могли посилити позиції Києва у взаємодії зі США, робили Україну в очах американських політичних кіл скоріше об'єктом, а не суб'єктом міжнародної політики. Розуміючи це, українські керівники шукали додаткові аргументи для підтримки стратегічної дружби зі Сполученими Штатами. Так, у 1990-х рр. на статус унікального ресурсу, цікавого американській стороні, просувався ракетно-космічний комплекс України, а в 2000-х рр. – проєкт кваліфікації ядерного палива, який мав адаптувати паливо виробництва компанії «Westinghouse» до радянських реакторів. Однак через брак політичної волі та непослідовність

української влади ці ресурси не були належним чином використані та перетворені на взаємні виграші та додаткові для України важелі впливу на політику США.

Анексія Криму та війна на Донбасі остаточно розв'язали для України дилему «Схід-Захід» на користь останнього та зміцнили її відносини з ЄС і США, а також надали Києву статус жертви. Він підвищив геополітичну суб'єктність України, оскільки Київ був залучений до переговорів на всіх рівнях щодо конфлікту на Донбасі. Оскільки США були гарантом ліберального міжнародного порядку, то апелювання до фрейму «жертва» більше важило саме в українсько-американських відносинах, ніж у відносинах Україна–ЄС.

Повномасштабне вторгнення Росії багатократно посилило статус України як жертви зовнішньої агресії. Спроби силового перегляду кордонів у постбіполярний період у Європі були і до цього (Косово, Крим, Південна Осетія, Абхазія), однак випадок України виявився унікальним з декількох причин. По-перше, жоден інший конфлікт після 1991 р. не був таким масштабним за наслідками для континенту.

По-друге, на відміну від інших випадків жертва агресії не програла швидко, виявила стійкість і спроможність до спротиву. Наявність дієвих збройних сил і волі до боротьби автоматично наділили Україну геополітичною суб'єктністю, зокрема можливістю формувати власну стратегію у війні, вимагати від партнерів конкретні озброєння та мати блокуючий голос у політичному врегулюванні. Статус жертви агресії при цьому відігравав роль інструменту вирівнювання позицій у переговорах з більш впливовими партнерами, насамперед Вашингтоном. Більш того, цей статус дозволив Україні суттєво впливати на політику США, незважаючи на її критичну залежність від американської військової допомоги. У свою чергу, США, допомагаючи Україні в боротьбі з її російською агресією, таким чином легітимізували свій статус лідера та гаранта існуючого міжнародного порядку, а також зміцнювали свою структурну владу в умовах його трансформації.

9. Аналіз стратегії адміністрації Дж. Байдена у російсько-українській війні дозволив визначити її цілі, характеристики та етапи. В умовах повномасштабного

вторгнення Росії в Україну базовими цілями США стали стримання військових дій в межах території України, уникнення прямого зіткнення між США та Росією, збереження України як незалежної держави та зміцнення єдності країн НАТО. Ці чотири цілі були підпорядковані стратегічній меті – максимальному економічному та військовому послабленню Росії та її геополітичного впливу.

Стратегія адміністрації Дж. Байдена щодо війни в Україні (2022–2024) була стриманою, розмитою та нерішучою. Її складовими стали концепція «управління ескалацією» через регулювання обсягів військової допомоги Україні; координація дій і рішень із союзниками в рамках G7, НАТО, відносин ЄС–США та союзниками в Іndo-Тихоокеанському регіоні; інкременталістський підхід в ухваленні рішень; самостримання від нанесення розгромної поразки Росії, наздоганяючий характер.

У 2022–2024 рр. політика США щодо російсько-української війни пройшла п'ять етапів. На першому етапі (лютий – квітень 2022 р.) адміністрація Дж. Байдена, будучи скептично налаштованою щодо шансів України відбити російський напад, зайняла здебільшого вичікувальну позицію та сконцентрувалася на запровадженні економічних санкцій. Військова допомога США була незначною за обсягами та мала оборонний характер. На другому етапі (травень – грудень 2022 р.) Вашингтон зробив ставку на нанесення РФ стратегічної поразки, відчутно збільшивши обсяги військової допомоги Україні за рахунок надання західної артилерії, далекобійних реактивних систем і комплексів ППО та сприяння передачі Києву країнами ЦСЄ радянської бронетехніки та озброєнь. При цьому США не прагнули повної поразки Росії, побоюючись неконтрольованих наслідків.

Третій етап (грудень 2022 – серпень 2023 рр.) відображав спробу Вашингтона розвинути успіх України та витіснити російські війська на позиції, які вони займали до лютого 2022 року. У результаті США надали Україні сучасну бронетехніку, системи ППО «Patriot», дорадчу допомогу, а також сприяли передачі західних танків, щоб підтримати контрнаступ української армії на півдні країни.

На четвертому етапі (вересень 2023 – квітень 2024 рр.) політика адміністрації Дж. Байдена була орієнтована на замороження конфлікту шляхом скорочення військової підтримки та підштовхування української влади до припинення вогню та переговорів з РФ. Однак через непоступливість України та внутрішньополітичну боротьбу в США ця політика зазнала провалу.

П'ятий етап (квітень 2024 – січень 2025 рр.) засвідчив кризу американського лідерства. Україна перейшла до активної оборони по всій лінії фронту та змогла за допомогою військових поставок від європейських країн витримати майже півроку без американської допомоги. Ця пауза відчутно послабила авторитет США та їхню здатність впливати на перебіг війни, оскільки ініціатива у цьому питанні перейшла до Франції та Великої Британії. Протягом усього 2024 р. адміністрація Дж. Байдена продовжувала проводити обережну політику. Лише наприкінці року вона зробила рішучі кроки – дозволила використання американських ракет для ударів углиб території РФ і збільшила обсяги військової допомоги Україні, що було зумовлено перемогою на президентських виборах у США республіканця Д. Трампа.

Загалом стратегію адміністрації Дж. Байдена щодо російсько-української війни навряд чи можна назвати успішною через її розмитість і суперечливість. До її досягнень можна віднести наступне: 1) уникнення катастрофічної ескалації війни; 2) запобігання її поширенню за межі України; 3) забезпечення ситуації, за якої втрата Україною незалежності є нереалістичним сценарієм; 4) військове та економічне послаблення Росії. У підсумку формально досягнувши базових цілей, встановлених на початку, вона не призвела до завершення війни. Навпаки, політика самостримання від нанесення рішучої поразки Росії підважила в очах союзників і противників статус США як сильного глобального лідера.

10. Протягом всієї історії міждержавних українсько-американських відносин помітну роль у них відігравала українська діаспора в США. Ще з періоду розпаду СРСР українські діаспорні структури показали, що вони не хочуть обмежуватися гуманітарним напрямком, а прагнуть мати вплив на політичну сферу двосторонніх відносин країн. На початку 1990-х рр. вітчизняна

діаспора надала цінну політичну та матеріальну підтримку у розвитку дипломатичних представництв України та просуванні її позитивного іміджу в США.

У політичній системі США українська діаспора є однією з численних етнічних лобі, які діють в американському Конгресі. Однак через відносно малу чисельність і розпорошеність проживання її політичний вплив на даному етапі є незначним. Електоральні, організаційні та фінансові ресурси української діаспори у Сполучених Штатах є обмеженими і розпорошеними. Тому діаспорні організації для просування своїх позицій в американських політичних колах концентруються на активній інформаційній роботі та співпраці з іншими етнічними лобі в рамках Коаліції центральноевропейських і східноєвропейських діаспор у Конгресі. Також на неформальному рівні вони є цінними посередниками для української дипломатії в налагодженні зв'язків із американськими політиками та урядовцями.

Особливе місце в діяльності української діаспори в США традиційно займає вшанування жертв Голодомору 1932–1933 рр. в Україні та поширення інформації про злочини радянського режиму. На цьому напрямку за останні десятиріччя вони змогли досягнути вагомих результатів.

Разом із тим, нова, п'ята хвиля української еміграції до США (понад 350 тис. осіб), викликана російсько-українською війною, створює передумови для посилення в середньостроковій перспективі електоральної ваги та політичного впливу української діаспори в американській політичній системі та перетворення її на стратегічний зовнішньополітичний ресурс України.

11. Українсько-російська війна стала точкою біфуркації для розвитку патрон-клієнтелістської моделі двосторонніх відносин України та США. Її перспективи визначатимуться результатами війни, військовим потенціалом України, позицією нової адміністрації Д. Трампа в США та наявністю у Києва реальних альтернатив патронату з боку інших могутніх держав. Враховуючи ці чинники, можна виділити три можливі траєкторії розвитку українсько-американських відносин.

1. **Посилений патронат (фіксація досягнутого рівня)** передбачатиме збереження нинішньої моделі патрон-клієнтелізму у відносинах України та США, посиленої двосторонньою безпековою угодою від 13 червня 2024 року. Остання містить певні безпекові зобов'язання США щодо України політичного характеру. Сполучені Штати і надалі будуть класифікувати Україну як важливого партнера, а не союзника, що гальмуватиме поглиблення двосторонньої співпраці. Разом із тим, Україна може розраховувати на обмежену військову допомогу на довгостроковій основі з боку США, розвиток локальної кооперації у сфері ОПК і політичне сприяння інтеграції на Захід. Однак українсько-американським відносинам і далі, скоріш за все, бракуватиме практичного наповнення та стратегічних проєктів.

2. **Привілейований патронат** передбачає перехід нинішньої моделі патрон-клієнтелізму на більш високий рівень і поглиблення співпраці між країнами. Його основою має стати започаткування декількох стратегічних проєктів у економіці та енергетиці, перехід України у сприйнятті американського істеблішменту з групи країн-партнерів до групи союзників, широка кооперація у сфері ОПК. При цьому центр ваги українсько-американських відносин зміститься з безпекових питань на збалансований розвиток політичної, безпекової та економічної співпраці, а самі відносини формуватимуться на більш вільній і рівноправній основі за рахунок посилення геополітичної суб'єктності України.

Закріпленням такого привілейованого патронату має стати нова двостороння безпекова угода, яка міститиме юридичні зобов'язання США щодо довгострокової військової підтримки України. Такий привілейований статус буде зіставний зі статусом Ізраїлю, Філіппін, Нової Зеландії чи Тайваню.

2. **Посилений патронат + перехресний патронат.** Цей сценарій відображатиме ситуацію, за якої Сполучені Штати прагнутимуть зберегти існуючу модель патрон-клієнтелізму у відносинах з Києвом, уникнувши жорстких і значних безпекових зобов'язань, а Україна шукатиме додаткові інструменти посилення своєї безпеки. У такому разі Вашингтон може погодитися на опцію перехресного патронату з боку іншої впливової західної країни, яка візьме на себе значну частину геополітичної опіки над Україною, насамперед відповідальності

за її безпеку. Після початку повномасштабного вторгнення Росії на цю роль активно претендує Велика Британія. Такий розвиток подій, з одного боку, відповідав би геостратегії США з відходу з Європи та концентрації на Індо-Тихоокеанському регіоні, протистоянні з Китаєм, а з іншого, – зберіг би Україну в орбіті впливу Вашингтона. Натомість для України перехресний патронат надав би можливості стратегічного маневрування у відносинах зі США та зменшення залежності від них.

12. Ґрунтовний аналіз еволюції та характеристик українсько-американських відносин дозволяє сформулювати практичні рекомендації, реалізація яких сприяла б підвищенню значимості суверенної України для зовнішньополітичних інтересів США та зміцненню стратегічного партнерства країн:

- відмовитися від КСП як головного формату політичної взаємодії країн на користь періодичних самітів Україна–США на найвищому рівні;
- активізувати дипломатичні зусилля зі збереження двопартійної підтримки України в американському Конгресі з акцентом на роботі з поміркованим крилом республіканців і громадською думкою;
- запропонувати американським компаніям вигідні умови участі у проєктах поствоєнного відновлення України та приватизації державних компаній;
- розвивати партнерство зі США в оборонній промисловості в таких сферах, як системи ППО, ремонт бронетехніки, БПЛА, виробництво боєприпасів з локалізацією підприємств в Україні;
- розширити двосторонню співпрацю у сфері ядерної енергетики шляхом реалізації проєкту з будівництва в Україні малих модульних реакторів;
- запропонувати можливості використання українських газових сховищ для зберігання американського скрапленого газу;
- розвивати економічне партнерство зі США у сфері видобутку та переробки критичних матеріалів. У цій сфері слід сфокусуватися на реалізації трьох – п'яти конкретних проєктів. Найбільш перспективними виглядають варіанти з розробки родовищ графіту, титану, літію та берилію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авраменко І. Стратегії зовнішньополітичної діяльності США наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2023. Вип. 76. Ч. 2. С. 178-183.
2. Алексієвець Л. Алексієвець М. Трансформація відносин України та НАТО в 1991-2019 рр.: історичний аспект. Український історичний журнал. 2020. №1. С. 126-142.
3. Алексієвець М. Секо Я. Зовнішня політика України: від багатовекторності до безальтернативності. Україна-Європа-Світ: зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2016. Вип. 17. С. 34-49.
4. Алексеєнко І. Відносини України з країнами-глобалізаторами (на прикладі США і Китаю). Carpatica-Carpatika. 2003. Вип. 25. С. 120-128.
5. Алешкевич Я. А. Давньоримські громадяни царського та республіканського періодів. Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Історія. 2011. Вип. 26. С. 108-114.
6. Аміров А. Зовнішньополітичні тренди України крізь призму теорій міжнародних відносин. Вісник Львівського університету. Серія «філософсько-політологічні студії». 2018. Вип. 19. С. 84-91.
7. Андрущенко Т. Зовнішні чинники президентської виборчої кампанії 2004 року. Політичний менеджмент. 2005. №3. С. 71-79.
8. Антонюк К. І. Ефективність міжнародної технічної допомоги в Україні: структурний аналіз. Проблеми економіки. 2018. №3 (37). С. 37-44.
9. Артьомов І. Черевко І. Безпекові фактори зовнішньої політики України. Геополітика України: історія і сучасність. 2021. Вип. 1 (26). С. 28-39.
10. Артьомов І. Анексія Криму та її вплив на національну безпеку України. Геополітика України: історія і сучасність. 2020. Вип. 2 (25). С. 57-69.
11. Бабанін О. Українсько-американські економічні відносини в 2009-2011 рр. Агора. 2012. Вип. 11. С. 123-133.
12. Бабанін О. Україна-США: економічна співпраця: монографія. Львів: Українська академія друкарства, 2011. 336 с.

13. Бабанін О. Міжнародна технічна допомога: співпраця України і США (1992-2007). Агора. 2007. Вип. 6. С. 131-139.
14. Бабкіна О. В. Козьма В. В. Картина української перемоги в публічному інформаційному просторі. Регіональні студії. 2023. №33. С. 111-118.
15. Баган О. Українська Понтида. Геополітичні виміри сучасної України. Дрогобич: Коло, 2002. 190 с.
16. Байден: Україна має позбутись корупції, щоб приєднатися до НАТО. Голос Америки. 15 червня 2021 р. URL: <https://www.holosameryky.com/a/biden-nato-ukraina/5928571.html>
17. Байден закликав світ підтримати Україну в протистоянні з Росією Путіна, який намагається підірвати основи демократії. Бабель.ua. 19 лютого 2021 р. URL: <https://babel.ua/news/59665-bayden-zaklikav-svit-pidtrimati-ukrajinu-v-protistoyanni-z-rosiyeyu-putina-yakiy-namagayetsya-pidirvati-osnovi-demokratiji>
18. Байден розповів про бачення перемоги України. Укрінформ. 13 грудня 2023 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3799335-bajden-rozpoviv-pro-bacenna-peremogi-ukraini.html>
19. Бандрівський Б. Кіщун А. Геополітична суб'єктність України в умовах стратегічної співпраці з міжнародними партнерами: виклики, можливості та перспективи. Дослідження та інновації. 2024. Том 1 № 2 (2). С. 4-12.
20. Бегма В. М. Шемаєв В. М. Радов Д. Г. Пріоритетні напрями економічного співробітництва України та США у високотехнологічній сфері. Стратегічна панорама. 2021. №1-2. С.106-122.
21. Бегма В. М. Шемаєв В. М. Радов Д. Г. Нові напрями військово-технічного співробітництва Україна-США. Стратегічні пріоритети. 2019. №3-4. С. 76-82.
22. Бенъ Я. О. Євроатлантична інтеграція України: від хартії про особливе партнерство до основного закону держави. Інвестиції: практика та досвід. 2019. №8. С. 141-146.

23. Бессонова М. М. Східноєвропейський вектор зовнішньої політики США та Україна в період завершення «Холодної війни». Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2010. Вип. 16. С. 307-317.
24. Белєсков М. Голки для дикобраза: спроможності, необхідні силам оборони України для гарантування ефекту стримування (policy brief). URL: <https://savelife.in.ua/materials/research/holky-dlya-dykobraza/>
25. Белєсков М. Стратегічне партнерство Україна-США – спроба №3? URL: <http://iwp.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/Strategichne-partnerstvo-Ukrayina-SSHA.pdf>
26. Белкін Л. Юринець Ю. Сопілко І. Проблема міжнародно-правових гарантій безпеки Україні як без'ядерної держави: від Будапешту-1994 до Рамштайну-2022. Юридичний науковий журнал. 2022. №10. С. 65-72.
27. Бжезінський Зб. Велика шахівниця: американська першість та її геостратегічні імперативи / пер. з польс. О. Фешовець. Харьков: Фабула, 2019. 288 с.
28. Бжезінський З. Україна у геостратегічному контексті / пер. з англ. А. Іщенко. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 102 с.
29. Беззубко Б. Беззубко Ю. Міжнародна технічна допомога для України. Галицький економічний вісник. 2020. №3 (64). С. 210-216.
30. Біловус Л. І. Гомотюк О. Є. Недошитко І. Р. Вплив української діаспори США на міждержавне співробітництво: Україна-США (1991-2018). Zaporizhzhia Historical Review. 2021. Vol. 4(56). С. 253-263.
31. Біловус Л. І. Економічна співпраця української діаспори США із Україною як один із чинників української ідентифікації (на матеріалах україномовної періодики США). Гілея: науковий вісник. 2018. Вип. 131. С. 90-94.
32. Біловус Л. І. Україна і США: дипломатичні відносини у контексті викликів ХХІ ст. (на матеріалах преси української діаспори). Зовнішні справи. 2017. №11. С. 14-18.

33. Біншовська Л. С. Геополітичні виміри США та України в постбіполярному світі (за Генрі Кіссінджером). Вісник міжнародних відносин. 2007. Вип. 5.
URL: <https://vmv.kymu.edu.ua/series/vmv/vipusk5/9.pdf>
34. Блінкен: Війна в Україні стала глибоким стратегічним провалом Росії. Голос Америки. 17 січня 2024 р. URL: <https://www.holosameryky.com/a/blinken-friedman-davos-ukraina/7443840.html>
35. Блінкен розповів, чого США очікують від України перед зустріччю Байдена і Зеленського. Українська правда. 8 червня 2021 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/06/8/7296536/>
36. Бородавка О. О. Шляхи досягнення глобальної безпеки та стабільності у політичній думці США: чинник України. Стратегічні пріоритети. Серія: Політика. 2015. №4. С. 5-11.
37. Бочарова Ю. Іщенко О. Басік М. Особливості зовнішньої торгівлі України та США у 2015-2023 рр. Торгівля і ринок України. 2024. №1 (55). С. 90-97.
38. Брайлян Є. Оновлення Хартії давніх союзників: як розвивається стратегічне партнерство України та США. Armyinform.com.ua. 12 листопада 2021 р. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/11/12/onovlennya-hartiyi-davnih-soyuznykiv-yak-rozvyvayetsya-strategichne-partnerstvo-ukrayiny-ta-ssha/>
39. Братко І. Міжнародна допомога США: правові та політичні аспекти. Американська історія та політика. 2017. №4. С. 9-17.
40. Брусиловська О. І. Гібридна стратегія адміністрації Д. Трампа у контексті реконфігурації світоустрою. Міжнародні та політичні дослідження. 2019. №32. С. 13-26.
41. Будкін В. С. Імітація як головна проблема зовнішньої політики України. Економічний часопис ХХІ. 2011. №3-4. С. 3-6.
42. Бурейко Н. Місце України в зовнішньополітичній стратегії США на пострадянському просторі. Питання історії України. 2010. Т. 13. С.104-107.
43. Буряченко О. Будапештські гарантії як фактор кризи міжнародної колективної безпеки. Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова.

- Серія 22. Політичні науки та методики викладання соціально-політичних дисциплін. 2024. Вип. 35. С. 75-84.
44. Буряченко О. В. Вплив наслідків російсько-української війни на глобальний ядерний порядок. Політикус. 2023. Вип. 4. С. 121-131.
45. Василиця О. Б. Аналіз українсько-американських відносин за критеріями стратегічного партнерства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 13. Ч. 1. С. 40-44.
46. Василиця О. Б. Торговельно-економічні відносини України та США на сучасному етапі. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Вип. 17. С. 38-42.
47. Васильєва М. О. Зарубіжна допомога США Україні: мотивація і результати. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2012. Вип. 107 (2). С. 10-20.
48. Васильєва М. О. Зарубіжна допомога як інструмент зовнішньої політики США щодо України. Проблеми міжнародних відносин: зб. наук. праць. 2012. Вип. 5. С. 111-125.
49. Васильченко О. Зовнішньополітичний дискурс адміністрації Барака Обами в контексті сучасного сприйняття американським суспільством політичних подій в Україні. Американська історія та політика. 2016. №1. С. 11-18.
50. Ващенко О. Українська діаспора як вагомий чинник активізації двостороннього співробітництва США й України у 1991–2011 рр. Гілея: науковий вісник. 2012. Вип. 67. С. 132-140.
51. Ващенко О. Поправка «Джексона-Веніка» у контексті торговельно-економічних відносин США та України. Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. 2012. Вип. 21. С. 198-212.
52. Ващенко О. Інвестиційна політика США як важлива складова співпраці з Україною у 1992-2011 рр. Сіверянський літопис. 2012. № 5-6. С. 173-183.

53. Ващенко О. Україна-США: розбудова стратегічного партнерства. Науковий вісник Дипломатичної Академії України. 2010. Вип. 16. С. 131-138.
54. Виноградова Г. Відносини патронів і клієнтів в Стародавньому Римі в контексті приватного права. Grail of Science. 2023. №25. С. 115-120.
55. Висоцький О. Освітній вимір геополітичної боротьби. Гілея: науковий вісник. 2013. Вип. 72. С. 809-812
56. Виступ віце-президента США Дж. Байдена у Верховній Раді України 8 грудня 2015 р. URL: <https://ua.usembassy.gov/uk/remarks-vice-president-joe-biden-ukrainian-rada-uk/>
57. Вишневський І. Давидоський В. Етапи розвитку ядерної енергетики після Чорнобильської катастрофи. Вісник НАН України. 2016. №4. С. 92-98.
58. Віднянський С. Мартинов А. Російсько-українська війна та міжнародне співтовариство: монографія. К.: Інститут історії України НАН, 2023. 264 с.
59. Віднянський С. Мартинов А. Ставлення міжнародних партнерів до суб'єктності України. Україна дипломатична. 2020. Вип. 21. С. 605-624.
60. Віднянський С. Мартинов А. Зовнішня політика України: еволюція концептуальних засад та проблеми реалізації. Український історичний журнал. 2011. №4. С. 55-76.
61. Візит президента України до США. Як оцінювати зустріч Зеленського з Байденом? Радіо Свобода. 2 вересня 2021 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/otsinky-vizytu-zelenskoho-do-ssha/31440646.html>
62. Вікторія Нуланд. У разі ядерного удару Україна не залишиться наодинці. Інтерв'ю з помічником Держсекретаря США. Європейська правда. 22 квітня 2022 р URL: <https://www.eurointegration.com.ua/interview/2022/04/22/7138250/>
63. Вікторія Нуланд. США хочуть передбачуваних відносин з Росією, але і надалі рішуче підтримуватимуть Україну та її суверенітет. Інтерв'ю з помічником Держсекретаря США. Радіо Свобода. 17 червня 2021 р. URL:

<https://www.radiosvoboda.org/a/nuland-pidtrymka-ukrayiny-samit-baiden-putin/31313105.html>

64. Вітряк М. Україно-польські зв'язки за часів президента Л. Д. Кучми: політичний і культурний аспект. Актуальні питання гуманітарних наук. 2020. Вип 31. Т. 1. С. 4-11.
65. Вітряк М. Складнощі та перспективи євроатлантичної політики Л. Д. Кучми. Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Історичні науки. 2019. №2 (48). С. 12-19.
66. Внучко С. Україна на перехресті геополітичних інтересів: теоретичний і прикладний аспекти проблеми. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2022. Вип. 42. С. 190-197.
67. Ворович А. Стратегічна культура США: між відданістю світовим ідеалам та гнучкістю принципів. Adastra.org.ua. 2 листопада 2021 р. URL: <https://adastra.org.ua/blog/strategichna-kultura-ssha-mizh-viddanistyu-svitovim-idealami-ta-gnuchkistyu-principiv>
68. Володимир Зеленський: "Ми повинні зробити все, щоб наступного року війна закінчилась". Інтерв'ю з президентом України. Суспільне. 16 листопада 2024 р. URL: <https://suspilne.media/881199-mi-povinni-zrobiti-vse-sob-nastupnogo-roku-vijna-zakincilas-ekskluzivne-intervu-prezidenta-zelenskogo/>
69. Володимир Зеленський провів телефонну розмову з Президентом США Джо Байденом. Офіційне інтернет-представництво Президента України. 7 червня 2021 р. URL: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-proviv-telefonnu-rozmovu-z-prezidentom-s-68889>
70. Гавриш О. В. Сучасна еволюція відносин США і Росії: вплив на національну безпеку України. Стратегічні пріоритети. 2010. №1. С. 123-128.
71. Гайдер С. Війна вимагає змін і адаптації. Інтерв'ю із заступником міністра оборони України. Kyiv Post. 16 травня 2024 р. URL: <https://www.kyivpost.com/uk/post/32772>

72. Гай-Нижник П. П. Росія проти України (1990-2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. К.: «МП Леся», 2017. 332 с.
73. Гандзюра А. Стратегічне партнерство як інструмент реалізації міжнародних двосторонніх відносин. Юридичний вісник. 2020. №1. С. 376-383.
74. Гарань О. Бурковський П. Російська агресія на Донбасі у стратегічному контексті відносин України і Заходу. Російська окупація і деокупація України: історія, сучасні загрози та виклики сьогодення: Матер. всеукр. наук.-практ. конф-ції / Упор. П. Гай-Нижник. К., 2016. С. 257-264.
75. Гардінг Л. Вторгнення. За лаштунками кривавої війни Росії та боротьби України за виживання: пер з англ. І. Возняка. Харків: Віват, 2023. 352 с.
76. Гвоздков С. Пострадянські держави в зовнішній політиці США за часів президентства Дж. У. Буша. Етнічна історія народів Європи. 2015. Вип. 47. С. 112-116.
77. Гвоздков С. Формування концептуальних засад політики адміністрацій Дж. Буша щодо держав пострадянського простору. Гілея: науковий вісник. 2015. Вип. 99. С. 88-92.
78. Гедікова Н. П. Новий світовий порядок і роль у ньому України. Політикус. 2023. Вип. 4. С. 31-36.
79. Генералов О. В. Реалії та виклики енергетичної безпеки: вплив конфлікту в Україні на міжнародні енергетичні стратегії. Економіка та суспільство. 2023. №58. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3262>
80. Герасимчук Т. Формування зовнішньополітичних пріоритетів країн Центральної Європи на початку 1990-х років. Слов'янський вісник: зб. наук. праць. Серія "Історичні та політичні науки". 2011. Вип. 11. С. 171-175.
81. Гетьманчук А. Літра Л. Бутирська Н. Формула безпеки «НАТО плюс»: аналіз найбільш обговорюваних безпекових моделей для України.

- Дискусійна записка. Аналітичний центр «Нова Європа», грудень 2023. URL: http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2023/12/Formula_ukr.pdf
82. Гетьманчук А. Аудит зовнішньої політики: Україна – США: дискусійна записка. Інститут світової політики, 2016. URL: http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/Aud_Ukr_USA_ukr_net-1.pdf
 83. Гільченко О. Л. Проблема трансформації сучасного геополітичного коду України. Політикус. 2020. №6. С. 89-95.
 84. Гладенко В. Україно-американські відносини у контексті євроатлантичної інтеграції. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2012. Вип. 107. С. 72-77.
 85. Гломозда К. Ю. Національно-державне будівництво незалежної України та його підсумки в сучасній американській літературі. Наукові записки НаУКМА. Історичні науки. 2002. Том 20. С. 36-45.
 86. Годлевський М. Нові підходи в застосуванні силових і несилових засобів в зовнішній політиці США за адміністрацій Б. Клінтона. Етнічна історія народів Європи. 2016. Вип. №48. С. 122-126.
 87. Годлюк А. Стратегічне партнерство в форматі особливих відносин між Україною і США. Американська історія та політика. 2016. №1. С. 27-40.
 88. Головань О. О. Еволюція зовнішньої політики США на початку ХХІ ст.: дис. канд. політ. н.: 23.00.04 / Національна академія наук України. Державна установа «Інститут всесвітньої історії». Київ, 2015. 202 с.
 89. Головань О. О. Україна у безпекових стратегіях США 2014 р. Гілея: науковий вісник. 2014. Вип. 87. С. 380-383.
 90. Головченко В. Революція Гідності й вибір оптимальної моделі зовнішньої політики України. Вісник Львівського університету. Серія: міжнародні відносини. 2015. Вип. 36. Ч. 3. С. 3-12.
 91. Гольцман К. Роль зовнішніх сил у «Помаранчевій революції» 2004 р. через призму концепції транснаціональної гегемонії. Політологічні та соціологічні студії. 2011. Вип. 10. С. 364-373.

92. Гольцов А. Г. Геостратегія України в Центральній та Східній Європі. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2023. Вип. 3 (59). С. 19-26.
93. Гольцов А. Г. Геополітичний вимір стратегії Російської Федерації на пострадянському просторі: монографія. Київ: ЦУЛ, 2018. 392 с.
94. Гомонай В. В. Будапештський меморандум: уроки та невиконані очікування на шляху України до вступу в НАТО. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Право. 2024. Вип. 81(3). С. 346-351.
95. Гомотюк О. Недошитко І. Діяльність української діаспори США у висвітленні Голодомору 1932-1933 рр. Гуманітарні студії: історія та педагогіка. 2021. №2. С. 19-29.
96. Гомотюк О. Недошитко І. Українська діаспора США у процесах українського державотворення: перспективи дослідження. Мандрівець. 2014. №5. С. 48-53.
97. Горбулін В. Бадрак В. Україна в умовах побудови нового світопорядку. Пошук місця в системі координат. Вісник НАН України. 2023. №9. С. 3-11.
98. Горбулін В. Як нам перемогти Росію у війні майбутнього. Київ: Брайт-Букс, 2021. 248 с.
99. Горєлов Д. Актуальні проблеми розвитку стосунків української діаспори США з Україною. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. 2006. Вип. 29. С. 376-384.
100. Городня Н. Причини міжнародної «української кризи» у західному науковому дискурсі. Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2017. Вип. 19. С. 264-274.
101. Городня Н. Політика США щодо України за президентства ДЖ. Г. У. Буша (1989 – 1993). Вісник КНУ імені Т. Шевченка. Історія. 2016. Вип. 3. С. 24-29.
102. Городня Н. Для чого Америці підтримувати Україну? Американська історія та політика. 2016. №2. С. 69-77.

103. Горук А. Україна у зовнішній політиці сполучених Штатів Америки (поч. 1990-х–поч. 2000-х рр.). Eastern Review. 2012. Т. 1. С. 53-72. URI: <http://hdl.handle.net/11089/18521>.
104. Горюнова Є. Санкції США та ЄС проти Російської Федерації в контексті деокупації Криму. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2020. Вип. 29. С. 169-175.
105. Грабар Л. Ю. Повернення українських біженців: вплив політики країн-реципієнтів. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2024. Т. 35 (74). №1. С. 73-77.
106. Грачевська Т. Ахмаджанова Д. Роль української діаспори у підтримці України в умовах російської агресії. Філософія та політологія в контексті сучасної культури. 2023. Т. 15. №1. С. 108-119.
107. Гриценко А. Стратегічна культура як детермінанта політики національної безпеки: основні характеристики стратегічної культури України. Стратегічна панорама. 2020. № 1-2. С. 15-20.
108. Грицюк В. Лисенко О. Війна Російської Федерації проти України: воєнний, міжнародно-правовий, геополітичний та економічний виміри. Український історичний журнал. 2023. №2 (569). С. 5-33.
109. Грищенко Т. Добрий-Вечір І. Погляди американського політикуму на російсько-українські відносини наприкінці 2021 – 23.02.2022. Вісник КНУ імені Т. Шевченка. Історія. 2023. Вип. 2 (157). С. 5-12.
110. Грідіна І. Іванченко В. «Помаранчева революція» в Україні в засобах масової інформації США та Російської Федерації. Історичні і політологічні дослідження. 2014. №1-2. С. 246-256.
111. Грубінко А. Мартинов А. Українська стратегічна дипломатія в Європі (1990-ті – перша чверть ХХІ століття). Тернопіль: Центр стратегічної аналітики та міжнародних студій ЗУНУ, 2024. 435 с.
112. Губарець В. В. На шляху до свободи: Україна і США у 1985 – 1991 рр. очима преси українців Північної Америки. Наукові записки Інституту журналістики. 2006. Т. 23. С. 47-53.

113. Гуменюк А. Г. Співробітництво України з діаспорою США. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2007. Вип. 13. С. 76-78.
114. Гунько Л. В. Парадигма нелінійності і агресія російської федерації проти України. Демократичне врядування. 2022. Вип. 2 (30). С. 109-119.
115. Гурицька М. С. Рихлік В. А. Військово-політична комунікація України з Європейським Союзом та США. Політичне життя. 2024. №1. С. 133-140.
116. Гурін К. С. Будапештський меморандум 1994 р.: договір чи домовленість? Публічне право. 2016. №2. С. 182-188.
117. Дацків І. Становлення та розвиток українсько-польських відносин у геополітичному просторі наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. Емінак: науковий щоквартальник. 2019. Вип. 2(26). С. 141-148.
118. Два мільярди за 8 років: Оприлюднені детальні дані про військову допомогу США Україні в 2014-2021 рр. Defence-ua. 11 червня 2021 р. URL: https://defenceua.com/news/kilka_miljardiv_za_8_rokiv_opriljudneni_detalni_dani_pro_vijskovu_dopomogu_ssha_ukrajini-3935.html
119. Двостороння угода між Україною та Сполученими Штатами Америки від 13 червня 2024 р. URL: <https://www.president.gov.ua/news/dvostoronnya-bezpekova-ugoda-mizh-ukrayinoyu-ta-spoluchenimi-91501>
120. Демчишак Р. Б. Безпековий аспект співпраці України із субрегіональними об'єднаннями Центрально-Східної Європи. Регіональні студії. 2023. №34. С. 123-128.
121. Денисенко В. І. Формування та функціонування в Україні політичного режиму Віктора Януковича (2010-2014): монографія. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 878 с.
122. Державний секретар США розповів, про що Штати готові домовлятися з РФ. Українська правда. 9 січня 2022 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/01/9/7319831/>
123. Деркач О. В. Механізми формування державної політики України з питань безпеки українсько-російського державного кордону: американський

- вектор. Наукові розвідки з державного та муніципального управління. 2015. Вип. 1. С. 268-277.
124. Дерев'янка І. П. Великі і малі держави: асиметрія відносин. Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти. 2024. Вип. 13. С. 7-18.
 125. Дерев'янка І. П. Феномен влади в міжнародних відносинах крізь призму асиметрії. Політичне життя. 2021. №2. С. 123-129.
 126. Джус О. А. Військово-політичне партнерство як інтегральний напрямок військового співробітництва. Грані. 2018. Том 21 №2. С. 121-127.
 127. Дискусія в Інституті світової політики з послом США в Україні Джоном Теффттом. Інститут світової політики. 25 червня 2010 р. URL: <https://glavcom.ua/publications/35535-dzhon-tefft-tse-spekuljatsija-shcho-ssha-vtratili-interes-do-ukrajini.html>
 128. Діброва О. Шукаючи стратегічну глибину для України. Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. 2024. №33. С. 306-319.
 129. Дмитро Наталуха: Підтримка України економічно вигідна США, адже вона вивела оборонний сектор країни на історичні рекорди. Офіційний вебпортал парламенту України. 14 грудня 2023 р. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/244778.html
 130. Дністрянський М. Загострення геополітичних взаємин у період постмодерну та становище України. Монографія. Львів, ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 154 с.
 131. Дорош Л. Новітній пріоритет співпраці України та США: союзні відносини. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 2015. Вип. 27. С. 95-101.
 132. Дорошко М. Вплив політики перезавантаження відносин США з Росією на переструктурування пострадянського геополітичного простору. Проблеми міжнародних відносин. 2010. Вип. 1. С. 108-119.
 133. Договірні-правова база між Україною і США. Інформація Посольства України у США. URL: <https://usa.mfa.gov.ua/ukrayina-ta-ssha/dogovirno-pravova-baza>

134. Драмарецький Б. Провідні напрями допомоги національній діаспори силам оборони України під час повномасштабного вторгнення. Воєнно-історичний вісник. 2024. №2 (52). С. 5-14.
135. Дроботенко Н. Становлення зовнішньополітичної діяльності незалежної України. Наукові записки ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. 2000. Вип. 2. С. 190-195.
136. Дронова О. Кононенко О. Славутич: формування потенціалу стійкості міста в умовах сучасних викликів та загроз. Український географічний журнал. 2019. №3 (107). С. 22-36.
137. Дубовик В. "Америка повернулася!": Дж. Байден окреслив напрямки своєї зовнішньої політики. Європейська правда. 5 лютого 2021 р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/02/5/7119451/>
138. Дудко І. Зовнішньополітичний курс Д. Трампа в умовах формування нового світопорядку. Політичне життя. 2023. №1. С. 62-68.
139. Дудко І. Погорєлова І. Малі альянси у форматі безпекової стратегії України. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2023. Вип. 46. С. 271-284.
140. Дудко І. Політика США щодо країн СНД: дискурс періоду постбіполярних часів. Інтеграційні виміри трансформації пострадянського простору: монографія / за ред. А.Г. Бульвінського. К.: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2020. 560 с. С. 135-171.
141. Дудко І. Україна в системі стратегічних орієнтирів США: від ретроспективи до сучасної аналітики. Міжнародні регіональні процеси та зовнішньополітичні пріоритети України. Монографія / за заг. ред. проф. С. Шергіна і В. Космини. К.: Дипломатична Академія України при МЗС України, 2017. 440 с. С. 333-350.
142. Дужа І. Мельник Л. Грек І. Стратегічна політика США щодо протидії корупції. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2022. Вип. 41. С. 122-129.

143. Дурман О. Л. Використання системного підходу при прогнозуванні та плануванні зовнішньої політики України. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління: електронне видання. 2021. №1 (13). С. 126-137.
144. Єльченко В. Протягом 2021 року допомога Україні з боку США складе понад 700 млн доларів. УНН. 20 січня 2021 р. URL: <https://unn.ua/news/protyagom-2021-roku-dopomoga-ukrayini-z-boku-ssha-sklade-ponad-700-mln-dolariv-posol>
145. Єремєєва І. А. Теоретико-методологічні аспекти досліджень еволюції та сучасних процесів світової політики. Актуальні питання у сучасній науці. 2024. №6 (24). С. 1128-1139.
146. Желіховський С. В. Американські конгресмени на захисті української політики. Зовнішні справи. 2015. №3. С. 14-17.
147. Желіховський С. В. Позиції американської та європейської спільноти щодо України в розрізі військового конфлікту на її території. Політологічний вісник. 2015. Вип. 79. С. 482-489.
148. Жигайло В. Український вектор зовнішньої політики США за каденції Д. Трампа. European political and law discourse. 2019. Vol. 6. Issue 6. pp. 21-28.
149. Жигайло В. Сучасний стан та перспективи співробітництва України та США. S.P.A.C.E. Society, Politics, Administration in Central Europe. 2017. Вип. 5. С. 38-42.
150. Жовква І. Україна буде відповідати за колективну безпеку в Центральній та Східній Європі. Інтерв'ю з заступником керівника Офісу президента України. Інтерфакс-Україна. 23 лютого 2024 р. URL: <https://interfax.com.ua/news/interview/969173.html>
151. Жовква І. Нам потрібні гарантії безпеки, а не сім Будапештських меморандумів. Інтерв'ю з заступником керівника Офісу президента України. Інтерфакс-Україна. 25 грудня 2023 р. URL: <https://interfax.com.ua/news/interview/956347.html>

152. Жовква назвав основні пріоритети співпраці України з адміністрацією Байдена. Інтерфакс-Україна. 18 січня 2021 р. URL: <https://interfax.com.ua/news/political/716961.html>
153. Жовква І. І. Стратегічне партнерство України. Теорія і практика / За заг. ред. В. П. Горбуліна. К.: ДП “НВЦ “Євроатлантикінформ”, 2006. 156 с.
154. Журавльова Л. Американсько-українські відносини у сфері космічної діяльності. Американська історія та політика. 2016. №1. С. 63-72.
155. За лаштунками газової поразки: як з'явилася та що змінить для України угода про Nord Stream 2. Європейська правда. 22 липня 2021 р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/07/22/7125718/>
156. Завадська О. Р. Аналіз зовнішньої політики України в період президентства Л. М. Кравчука. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2016. Вип. 19. С. 32-38.
157. Завадський В. Іваненко В. Роль і місце України в геополітичних концепціях США. Історичні і політологічні дослідження. 2013. №4. С. 319-324.
158. Завгородня В. М. Наумов А. С. “Шлях до Дейтона”: процес мирного врегулювання військового конфлікту в Боснії та Герцеговині у 1992-1995 роках. Сумський історико-архівний журнал. 2020. №35. С. 72-83.
159. Зарицька Н. Аналітична оцінка сучасного стану зовнішньоторговельного співробітництва України і США. Формування ринкової економіки. 2014. №32. С. 275-291.
160. Заява МЗС України з нагоди 30-річчя з часу підписання Будапештського меморандуму. 3 грудня 2024 р. URL: <https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-z-nagodi-30-richchya-z-chasu-pidpisannya-budapeshtskogo-memorandumu>
161. Заява президентів про американсько-українські відносини і розбудову демократичного партнерства від 6 травня 1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_066#Text

162. Зелений В. І. Сохацький О. Ю. Політичні інтереси великих держав та їх вплив на конфлікти у регіоні. Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках. 2023. Вип. 6 (2). С. 123-133.
163. Зелінська О. Галазюк Н. Стан та перспективи українсько-американського співробітництва в умовах збройної агресії росії проти України. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2024. Вип 20. Т.1. С. 53-62.
164. Зінько І. Україна у новій геополітичній реальності: стратегічний посередник чи буфер? Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини. 2012. Вип. 30. С. 113-120.
165. Зіньковський С. О. Український миротворчий контингент у республіці Ірак. Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство. 2012. №1006. Вип. 15. С. 54-60.
166. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2004-2007). Авторський колектив: С. В. Віднянський, О. М. Горенко, А. Ю. Мартинов, В. В. Піскіжова. К.: Інститут історії України НАН України, 2014. 394 с.
167. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2008-2013). Авторський колектив: С. В. Віднянський, О. М. Горенко, А. Ю. Мартинов, В. В. Піскіжова. К.: Інститут історії України НАН України, 2015. 378 с.
168. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1991 - 2003) / Відпов. ред. С. В. Віднянський. К.: Генеза, 2004. 616 с.
169. Зубик А. Сучасна українська діаспора в Канаді та США. Вісник Львівського університету. Серія географічна. 2018. Випуск 52. С. 110-123.
170. Зюзя О. Храпач Г. Дослідження російських геостратегічних цілей стосовно України через призму структурного аналізу збройного конфлікту на Донбасі. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень НУОУ ім. І. Черняховського. 2019. №3 (67). С. 130-135.

171. Зякун А. Зякун Ю. Міжнародна інвестиційна діяльність транснаціональних корпорацій США на території України. Світогляд – Філософія – Релігія. 2015. Вип. 10. С. 16-26.
172. Івасечко О. Лопушанський П. Військова допомога США Україні у протидії збройній агресії росії у 2014-2023 рр. Вісник Львівського університету. Серія «Філософсько-політологічні студії». 2023. Вип. 49. С. 259-269.
173. Інтерпретація російсько-українського конфлікту в західних наукових і експертно-аналітичних працях / За ред. В. Кулика. К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2020. 328 с.
174. Каленюк В. Г. До питання про фактор Росії у формуванні політики США щодо України за роки адміністрації У. Клінтона (1993-1996). Вісник КНУ імені Т. Шевченка. Історія. 2005. Вип. 80-81. С.16-19.
175. Каленюк В. Г. До питання про економічну співпрацю Сполучених Штатів Америки з Україною за роки адміністрації У. Клінтона (1993-2000). Вісник КНУ імені Т. Шевченка. Історія. 2005. Вип. 77-79. С.10-15.
176. Камінський Є. Є. Світ переможців і переможених. Міжнародні відносини і українська перспектива на початку ХХІ століття. К.: Центр вільної преси, 2008. 336 с.
177. Камінський Є. Дашкевич А. Політика США щодо України: Витоки. Концептуальні основи. Практична еволюція. К.: Політ. думка, 1998. 547 с.
178. Капітоненко М. Гарантії безпеки чи Будапештський меморандум – 2?
URL: <https://www.ipg-journal.io/ua/rubriki/zovnishnja-politika-ta-bezpeka/garantiji-bezpeki-chi-budapeshtskii-memorandum-2-1997/>
179. Капітоненко М. Американська стратегічна культура й еволюція великої стратегії США у ХХІ ст. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2022. Том 1. №153. URL: [http://apir.iir.edu.ua/index.php/apmv/article/view/3848/3500\](http://apir.iir.edu.ua/index.php/apmv/article/view/3848/3500)
180. Капітоненко М. «Великі держави» у світовій політиці. Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. 2007. Вип. 35-36. С. 12-16.

181. Квін К. США та Україна: партнерство для миру й розквіту. Україна дипломатична. 2020. Вип. 21. С. 446-449.
182. Київський безпековий договір. Міжнародні гарантії безпеки для України: рекомендації. 13 вересня 2022 р. URL: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/15/93/cf0b512b41823b01f15fa24a1325edf4_1663050954.pdf
183. Гирич Я. Київський казус Джорджа Буша-старшого: ганьба й користь знаменитої промови. Новинарня. 1 серпня 2021 р. URL: <https://novynarnia.com/2021/08/01/chicken-kiev-bush/>
184. Киридон А. Троян С. Деконструкція стабільності: вплив російсько-української війни на формування нової системи міжнародних відносин. Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. 2024. №33. С. 10-24.
185. Кияниця Л. Л. Міжнародна анархія та міжнародно-політична поведінка держав: до концептуалізації проблеми. Вісник Львівського університету. Серія «Філософсько-політологічні студії». 2017. Вип. 12. С. 195-202.
186. Кісель Ю. Г. Неформальні об'єднання в Конгресі США: досвід для України. Політикус. 2021. №2. С. 100-108.
187. Клименко Ю. А. Інституціалізація військово-політичного союзницького співробітництва. Вісник Одеського національного університету. Соціологія і політичні науки. 2008. Т. 13. №3. С. 253-263.
188. Климовець В. Мартинчук І. Позиція США щодо російсько-української війни в 2014-2022 рр. Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. 2023. Вип. 35. С. 128-136.
189. Клімкін П. Україні пропонують ізраїльський аналог гарантій безпеки. Інтерв'ю з колишнім міністром закордонних справ України. Gazeta.ua. 13 грудня 2023 р. URL: https://gazeta.ua/articles/life/_ukrayini-proponuyut-izrayilskij-analog-garantij-bezpeki-pavlo-klimkin/1165167
190. Ковальова О. І. Концептуалізація альянсів у теорії міжнародних відносин. Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Питання політології». 2018. Вип. 34. С. 94-100.

191. Ковальський Б. Основні напрями співпраці між Україною та Сполученими Штатами Америки (1991-2017). Сторінки історії: збірник наукових праць. 2018. Вип. 46. С. 213-225.
192. Козловська Ю. І. Теорія неореалізму та її місце в дослідженні міжнародних відносин та зовнішньої політики держав. Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Соціологія і політичні науки. 2015. Т. 20. Вип. 1 (22). С. 90-95.
193. Комарова Л. В. Становлення й розвиток стратегічного партнерства Україна-США у 90-х рр. XX ст. Історичні і політологічні дослідження. 2013. №3(53). С. 368-372.
194. Кондакова Т. Дослідження видів впливу української діаспори, оцінка конкретних прикладів та їх характеристика в аспекті сучасних потреб України. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». 2020. Вип. 31. С. 24-32.
195. Кондратенко О. Криза східного вектора зовнішньої політики України. Політичні дослідження. 2022. №1 (3). С. 138-163.
196. Кондратенко О. Політика США щодо України в умовах становлення нового світового порядку. Американська історія і політика. 2020. №9. С. 34-46.
197. Кондратенко О. Геополітичний статус України: історіографія та методологічний дискурс. Проблеми всесвітньої історії. 2020. №3. С. 41-63.
198. Кондратенко О. Процес ядерного роззброєння і Україна. Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія: економіка, право, політологія, туризм. 2011. Т.2. №4. С. 75-79.
199. Кордун О.О. Збройні конфлікти та невизнані «республіки» як інструменти впливу росії на пострадянські країни. Проблеми всесвітньої історії. 2021. №4 (16). С. 54-73.
200. Корнієнко Н. Місце України серед зовнішньополітичних пріоритетів США у пост-біполярний період. Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство. Ч 2: матеріали II Міжнар.

- наук.-практ. конф. (м. Львів, 15 трав. 2015 р.) / упоряд.: Р. Калитчак, З. Зазуляк. Львів: Центр амер. студій ФМВ ЛНУ ім. І. Франка, 2015. С. 43-51.
201. Корнієнко Н. Політика США щодо незалежної України: спроби періодизації. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2015. Вип. 42. С. 307-312.
202. Корнієнко Н. Парламентські та президентські вибори 1990-х рр. в Україні за оцінками американських експертів. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2014. Вип. 41. С. 166-170.
203. Корнієнко Н. Оцінка парламентських виборів 2000-х рр. в Україні американським політичним істеблішментом. Гілея: науковий вісник. 2013. Вип. 75. С. 532-535.
204. Король М. Мудренко К. Українсько-американське торговельно-економічне співробітництво. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. Вип. 11. Ч. 4. С. 9-12.
205. Короткий Т. Лукьянченко Є. Хендель Н. Кримська декларація та її роль в деокупації Криму. Україна дипломатична. 2019. Вип. 20. С. 638-646.
206. Коротков Д. С. Україна у геостратегіях США та Росії: проблеми суб'єктності. Політикус. 2020. Вип. 4. С. 118-123.
207. Косов О. Росія і США у 2004-2008 рр.: основні напрями співпраці та політико-дипломатичного суперництва. Вісник КНУ імені Т. Шевченка. Історія. 2018. №3 (138). С. 25-31.
208. Костенко Ю. Історія ядерного роззброєння України. К.: Ярославів Вал, 2015. 464 с.
209. Костецька Л. М. Патрон-клієнтелізм: теоретико-історичний підхід. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління. 2021. Т. 32 (71). №4. С. 8-16.
210. Котик Ю. В. Економізація зовнішньої політики незалежної України. Політичне життя. 2020. №3. С. 102-116.

211. Кравцов Г. Ю. Періодика США про вплив "справи Гонгадзе" на розвиток україно-американських відносин 2000–2002 рр. Гілея: науковий вісник. 2012. Вип. 63. С. 124-129.
212. Кравцов Г. Ю. Українсько-американське стратегічне партнерство 1995–1999 рр. у періодиці США. Гілея: науковий вісник. 2012. Вип. 60. С. 164-168.
213. Кравченко О. Політика США щодо України за адміністрації Дональда Трампа: проблемні питання та перспективи. Україна дипломатична. 2020. Вип. XXI. С. 658-667.
214. Краєв О. В. Галака С. П. Зовнішня політика президентської адміністрації Дональда Трампа (2016-2020 рр.): вплив на систему зовнішньої політики США. International scientific journal «Grail of Science». 2023. №31. С. 104-108.
215. Краєв О. Костогризов Є. Вплив майбутніх виборів у США на подальшу допомогу Україні: прогностні оцінки та рекомендації для збереження двопартійної підтримки. Аналітичне дослідження. Українська призма. 28 грудня 2023 р. URL: <https://analytics.intsecurity.org/us-elections-2024/>
216. Крапівін О. В. Політика США щодо України на початку її незалежності. «Вісник Донецького національного університету. Серія Б. Гуманітарні науки». 2008. Вип. 1. С.124-133.
217. Криворучко Н. Клієнтелізм чи асиметричне партнерство: дилеми чесько-американських відносин. Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство. Ч. 1: зб. матер. II міжнар. наук.-практ. конф-ції. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2015. С. 102-114.
218. Крушинський В. Константинов В. Структурна організація міжнародного середовища України та її значення для української зовнішньої політики. Наукові записки ІПЕНД ім. І. Ф. Кураса. 2006. Вип. 32. С. 439-454.
219. Кручініна О. Україна-НАТО: проблеми та перспективи співпраці в умовах російсько-української війни. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. 2023. №2 (16). С. 145-156.

220. Кудряченко А. І. Чорнобильська аварія і її вплив на перспективи атомної енергетики: міжнародні виміри. Ядерна безпека України в контексті світового досвіду: зб. наук. праць. 2019. С. 44-60.
221. Кудряченко А. Євроатлантичний поступ України та її відносини з Росією. Україна дипломатична. Науковий щорічник. 2009. Вип. 10. С. 772-786.
222. Кудряченко А. Геополітичні дилеми сучасної України. Україна дипломатична. Науковий щорічник. 2006. Вип. 7. С. 502-523.
223. Кузишин А. Сучасні детермінанти геополітичного простору України: національний та європейський аспект. Наукові записки ТНПУ імені Володимира Гнатюка. Серія: географія. 2022. №1. С. 102-112.
224. Курандо О. С. «Велика стратегія» у зовнішній політиці США. Політичне життя. 2018. №2. С. 125-128.
225. Купчан Ч. Пік західної допомоги Україні, можливо, вже минув. Чому дехто у Вашингтоні закликає Україну йти на переговори з Росією. Інтерв'ю з американським експертом. Голос Америки. 6 грудня 2023 р. URL: <https://www.holosameryky.com/a/charles-kupchan-interview-/7386685.html>
226. Курганський Д. Р. Головні напрями діяльності української діаспори Канади і США з захисту національних інтересів України 2014-2015 рр. Вісник науки і освіти. 2023. №4 (10). С. С. 788-802.
227. Курнишова Ю. В. Волович О. О. Україна – США: здобутки і перспективи стратегічного партнерства. Україна в 2005-2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: монографія / за заг. ред. Ю. Г. Рубана. К.: НІСД, 2009. С. 577-586.
228. Курт Волкер. Захід має поспішити з допомогою Україні, щоби РФ не могла завдати більшої шкоди. Інтерв'ю з колишнім спецпредставником США по Україні. Укрінформ 15 червня 2023 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3723142-kurt-volker-kolisnij-specpredstavnik-ssa-po-ukraini.html>
229. Кушнір Н. О. Стегура О. Р. Сучасний стан та перспективи розвитку торговельного співробітництва США та України. Науковий вісник

- Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2021. Вип. 39. С. 103-109.
230. Кушта О. Трансформація відносин Україна-НАТО в контексті російсько-українського збройного конфлікту. Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини». 2018. Вип. 44. С. 147-162.
231. Лавриненко С. Сучасне геополітичне положення України у працях вітчизняних учених. Економічна та соціальна географія. 2014. Вип 1. С. 3-12.
232. Ладиченко К. І. Троян В. І. Шляхи поглиблення торговельно-економічних відносин України із країнами USMCA. Економіка та суспільство. 2024. №62. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3973/3896>
233. Лажнік В. І. Мельник Л. С. Зовнішня торгівля між Україною та США: динаміка, сучасний стан, регіональна диференціація. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Географічні науки. 2012. №9. С. 143-153.
234. Лакішик Д. Формування зовнішньополітичних стратегій та доктрин США на початку XXI ст.: практичний вимір. Американська історія та політика. 2023. №15. С. 65-85.
235. Лакішик Д. Особливості американсько-українських відносин у 1991-2004 рр. Американська історія та політика. 2018. Вип. 5. С. 50-58.
236. Лакішик Д. Зовнішньополітичні акценти та пріоритети стратегії «задіяності та розширення» адміністрації Б. Клінтона. Американська історія та політика. 2017. №3. С. 21-29.
237. Лакішик Д. М. Погорська І. І. Україна-США: асиметрія партнерства початку XXI століття. Зовнішні справи. 2012. №6. С. 50-53.
238. Леванчук І. В. Україна в зовнішньополітичній стратегії США: автореф. дис. Канд. політ. наук, 23.00.04; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2021. 20 с.

239. Леванчук І. В. Американсько-українське партнерство після анексії Криму. Держава і право. Серія "Політичні науки". 2018. Вип. 79. С. 186-206.
240. Леванчук І. Українська діаспора в процесі вибудовування стратегічних відносин України та США: еволюційний аналіз. *Evropský politický a právní diskurz*. 2018. Vol. 5. Issue 3. pp. 16-24.
241. Леванчук І. Торговельно-економічний та інвестиційний виміри співробітництва України і США. Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Серія: політичні науки. 2017. Вип. 16. С. 59-78.
242. Лендсьел М. О. Участь американських українців у функціонуванні органів державної влади та політичних структур США (1945-1991). Український історичний журнал. 1998. №4. С. 81-90.
243. Лесь І. О. Роль ДНЯЗ у процесі недопущення подальшого розповсюдження ядерної зброї. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право. 2024. Вип. 81. Ч. 3. С. 275-280.
244. Лимар В. Енергетична безпека України: геополітичний аспект. Політикус. 2023. Вип. 2. С. 102-108.
245. Лимар М. Військово-оборонна допомога США Україні за президентства Б. Обама: до дискурсу щодо надання летальної зброї. Наукові праці. Політологія. 2017. Вип. 285. Том 297. С. 93-98.
246. Лимар М. Основні тенденції україно-американських відносин на початку ХХІ століття. Міжнародні відносини і туризм: сучасність та ретроспектива. 2013. Вип. 3. С. 143-147.
247. Литвинчук О. Шевчук А. Дика О. Дипломатична Україна на міжнародній арені: прорахунки та здобутки в умовах воєнного часу (закінчення). *Society and Security*. 2024. Вип. 4 (4). С. 20-27.
248. Ліпкан В. Геостратегія сучасної Української держави: чинники впливу. Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління. 2022. Вип. 4 (64). С. 70-84.

249. Лоссовський І. Є. Зовнішньополітична стратегія Росії щодо країн пострадянського простору як реалізація «нової доктрини обмеженого суверенітету». Стратегічна панорама. 2018. №2. С. 19-30.
250. Лоссовський І. Є. До 20-ї річниці будапештських «гарантій»: Агресія Росії проти України як фактор ерозії міжнародно-правових режимів нерозповсюдження. Зовнішні справи. 2014. №11. С. 6-11.
251. Ляковець С. С. Торгово-економічне співробітництво України та Сполучених Штатів Америки: історичний екскурс. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. 2021. Том 32 (71). №4. С. 302-308.
252. Магда Є. Концептуальні засади розширення НАТО: сучасний вимір. Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. 2009. Вип. 18. С. 123-138.
253. Магомедов А. Становлення відносин Україна-НАТО в умовах зовнішньополітичних викликів безпеки України: 1990-ті рр. Соціум. Документ. Комунікація Серія «Історичні науки». 2020. №10. С. 360-392.
254. Майборода Ю. О. Брензович К. С. Палінчак М. М. Глобальне торговельне лідерство США: передумови, фактори та механізм забезпечення: монографія Ужгород: Поліграфцентр «ЛІРА», 2024. 252 с.
255. Макфол М. Коли розмовляють про Україну без українців, я думаю про Ялту 1945 року. Інтерв'ю з колишнім послом США в Росії та професором Стенфордського університету. Українська правда. 13 грудня 2021 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2021/12/13/7317156/>
256. Малогулко Ю. Роль США у підтримці енергетичної безпеки в Європі. Зовнішні справи. 2024. Т. 34. №3. С. 77-87.
257. Мамонтова Е. В. Ковальова О. О. Клієнтелізм як політико-психологічний феномен. Актуальні проблеми політики. 2020. Вип. 66. С. 65-72.
258. Мандрик І. Сосницька Я. Маковецька Л. Сучасний стан та потенційні можливості виходу України на світовий ринок мінеральної сировини.

- Географічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2023. Вип. 2(2). С. 40-49.
259. Манчуленко О. Г. Україна в зовнішній політиці США: аспекти фінансово-технічної допомоги. Гілея: науковий вісник. 2016. Вип. 109. С. 369-373.
260. Маркарова О. Працюємо, щоб Україна перемогла у війні, а потім ще раз у мирі». Інтерв'ю з послом України в США. Укрінформ. 3 жовтня 2023 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3769143-oksana-markarova-posol-ukraini-v-ssa.html>
261. Маркарова О. Американська допомога Україні і вибори. Інтерв'ю з послом України в США. Радіо свобода. 16 листопада 2022 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/intervyu-iz-poslom-ukrayiny-v-ssha-oksanyu-markarovoyu/32133587.html>
262. Мартинов А. Політика США щодо України: між ліберально-демократичними цінностями та прагматичними інтересами. Американська історія і політика. 2023. Вип. 16. С. 109-113.
263. Мартинов А. Зовнішньополітичний менталітет незалежної України: особливості й протиріччя (1990-й-поч. XXI ст.). Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. 2011. Вип. 20. С. 41-59.
264. Мателешко Ю. П. Роль USAID у становленні демократії та громадянського суспільства в Україні (1992-2024). Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. 2024. Т. 35 (74) №2. С. 58-64.
265. Мацишина І. Зовнішньополітичний імідж України (1994-2004). European political and law discourse. 2018. Vol. 5 Issue 3. С. 187-193.
266. Медвідь В. Діяльність Агентства США з міжнародного розвитку в контексті співпраці США та України. Американська історія та політика. 2018. №5. С. 58-63.
267. Медвідь В. Міжнародна технічна допомога як один з інструментів сприяння розвитку демократії та громадянського суспільства в Україні. Гілея: науковий вісник. 2018. Вип. 131. С. 97-100.

268. Мединська Т. На початковій стадії. Організаційно-інституційне співробітництво між Україною та США: стан та перспективи. Політика і час. 2005. №7. С. 38-43.
269. Мелещенко Т. В. Україна-НАТО: проблеми і перспективи партнерства. Проблеми всесвітньої історії. 2023. № 4(24). С. 113-127.
270. Мельник В. М. Патронат, клієнтела, федералізм: етрусько-малоазійська концепція. Походження головних понять римського публічного права. Прикарпатський юридичний вісник. 2020. Вип. 3. С. 26-30.
271. Мельник Л. М. Дужа І. М. Самойленко Л. Я. Формування і реалізація політики США щодо російсько-української війни та війни в Ізраїлі. Вісник Львівського університету. Серія: філософсько-політологічні студії. 2024. Вип. 52. С. 419-425.
272. Мельничук Н. Лідерство США в умовах глобальних трансформацій. Політичний менеджмент. 2013. №1-2. С. 202-212.
273. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України і Урядами країн "Великої сімки" та Комісією Європейського Співтовариства щодо закриття Чорнобильської АЕС від 20 грудня 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_008#Text
274. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text
275. Меморандум про взаєморозуміння і співробітництво в галузі оборонних та військових відносин між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Сполучених Штатів Америки від 27 липня 1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_089#Text
276. Ми стоїмо, боремось і виграємо, бо ми разом – Україна, Америка й увесь вільний світ – виступ В. Зеленського на спільному засіданні обох палат Конгресу США. 22 грудня 2022 р. URL: <https://www.president.gov.ua/news/mi-stoyimo-boremos-i-vigrayemo-bo-mi-razom-ukrayina-amerika-80017>

277. Михтуненко В. Особливості зовнішньополітичного курсу США у Східній Європі в період президентства Д. Трампа. Американська історія та політика. 2021. Вип. 13. С. 26-35.
278. Мицик Л. Еволюція глобального лідерства США в сучасній системі міжнародних відносин. Історичні і політологічні дослідження. 2019. № 1 (64). С. 29-36.
279. Міжурядова українсько-американська угода про співробітництво щодо мирного використання ядерної енергії від 6 травня 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_020#Text
280. Міжурядова українсько-американська угода про гуманітарне і техніко-економічне співробітництво від 7 травня 1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_295#Text
281. Моїм пріоритетом є сучасна, оснащена та боєздатна українська армія – Президент на відкритті навчань Rapid Trident – 2020. Armyinform.com.ua 17 вересня 2020 р. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/09/17/moyim-priorytetom-ye-suchasna-osnashhena-ta-boyezdatna-ukrayinska-armiya-prezydent-na-vidkrytti-navchan-rapid-trident-2020/>
282. Моренчук А. Колесниченко Н. Міжнародні наслідки виведення американських військ з Афганістану. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. 2023. №1(15). С. 31-44.
283. Моцик О. Сучасний стан і перспективи розвитку українсько-американських відносин. Україна дипломатична. 2014. Вип. XV. С. 451-463.
284. Моцик О. Сучасний стан і перспективи розвитку українсько-американських відносин. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2012. Вип. 19. С. 46-56.
285. Моцок В. «Електоральна революція» в американській політиці сприяння демократії для Східної Європи. Історико-політичні проблеми сучасного світу. 2013. Вип. 25-26. С. 97-102.

286. Набока А. В. Особливості національної безпеки України в умовах міжнародної невизначеності. Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Питання політології». 2020. Вип. 38. С. 123-128.
287. Наконечний В. Американський чинник українсько-польських відносин. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2012. Вип. 107. Ч. II. С. 120-125.
288. Намонюк Ч. Пхіденко М. Втрата ядерного статусу як зовнішньополітичний прорахунок України. Вісник Дніпропетровського університету. Серія: філософія, соціологія, політологія. 2017. №2. С. 70-78.
289. Недзельський Ю. Програма „Партнерство заради миру” та особливості приєднання до неї України. Політичний менеджмент. 2011. №2. С. 136-146.
290. Недошитко І. Р. Українська діаспора США у формуванні міжнародного іміджу України (1991-2018). Проблеми всесвітньої історії. 2019. №3. С. 175-193.
291. Недужко Ю. Боротьба української діаспори за демократію та державну незалежність України (кінець 70-х – початок 90-х років XX століття). Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Історичні науки. 2008. Вип. 11. С. 90-112.
292. Нечаєва-Юрійчук Н. Від гуманітарного інтервенціонізму до безпекової дилеми: політика путінського режиму стосовно Грузії й України 2008 - 2022 роки. Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент. 2024. Том. 14 С. 122-141.
293. Нечаєва-Юрійчук Н. Конструювання сучасного «співтовариства безпеки» в контексті викликів російсько-української війни. Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент. 2022. Т. 10. С. 184-195.
294. Ніколаєнко Н. Україна в системі чорноморської регіональної системи. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. 2023. №3. С. 164-172.

295. Оборонний бюджет НАТО цьогоріч становитиме майже \$1,5 трлн. Укрінформ. 18.06.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3876191-oboronnij-budzet-nato-cogoric-stanovitime-majze-15-triljona.html>
296. Обмін листами між Президентом України та Президентом Сполучених Штатів Америки від 3 січня 1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_800#Text
297. Обрінська О. К. Американські неурядові організації та інтереси в Україні. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2007. Вип. 70. С. 135-139.
298. Олійник М. Рим і Боспор: військові контакти на тлі взаємовідносин між обома державами в I-II ст. н.е. Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти. 2019. Вип. 3. С. 74-88.
299. Оринчак К. Критична сировина – драйвер протистояння держав у XXI сторіччі. Дзеркало тижня. 11 серпня 2024 р. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/kritichna-sirovina-drajver-protistojannja-derzhav-u-khkhhi-storichchi.html>
300. Орлик В. Гриценко А. Основні положення нової Стратегії національної безпеки США 2022 р. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-10/171022_us_nss_pdf.pdf
301. Орлик В. Пріоритети політики США щодо України. Аналітична записка НІСД. 7 травня 2021. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-05/usa-policy-toward-ukraine.pdf>
302. Осмолівська О. Ю. Грузія – США: багатостороннє співробітництво (1991–2012). Гілея: науковий вісник. 2017. Вип. 126. С. 154-157.
303. Отрошко Л. Особливості етнокультурних взаємин української діаспори з Україною у період від середини 80-х до середини 90-х років XX століття. Українознавство. 2019. №3 (72). С. 146-163.
304. Пашков В. Прагматизм Versus демократія: українсько-американські відносини за президентства В. Януковича. Політичне життя. 2025. №1. С. 133-147.

305. Пашков В. Революція Гідності та позиція США. Політікус. 2025. Вип. 1. С. 226-233.
306. Пашков В. Роль США у питанні закриття Чорнобильської АЕС: допомога чи тиск? Геополітика України: історія і сучасність. 2024. Вип. 2 (33). С. 122-131.
307. Пашков В. Ядерне роззброєння як каталізатор українсько-американських відносин. Політичні дослідження. 2022. №2 (4). С. 119-139.
308. Пашков В. Динаміка українсько-американських відносин за часів адміністрації Б. Обама (2014-2016). Міжнародні та політичні дослідження. 2021. №34. С. 107-122.
309. Пелішенко В. Проблемне поле клієнтелізму в політологічному дискурсі. European Political and Law Discourse. 2016. Vol. 3. Issue 1. p. 99-105.
310. Перепелиця Г. М. Україна – Росія. Війна в умовах співіснування: монографія. Foreign Policy Research Institute. Київ: Стилос, 2017. 879 с.
311. Петрик М. Особливості періодизації та класифікації української еміграції (остання чверть XIX ст. – 2023 р.). Етнічна історія народів Європи. 2024. Вип. 73. С. 104-115.
312. Петюр Р. К. Рішення про направлення українського контингенту до Іраку та його наслідки. Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки». 2014. Вип. URL: [http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2602\](http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2602)
313. Печенюк І. Фурман І. Тузлинська криза» 2003 р. як елемент експансії РФ в Україні. Воєнно-історичний вісник. 2024. №1 (51). С. 16-32.
314. Пісня Н. Справа Манафорта: чим запам'ятається суд над відомим політтехнологом. BBC News Україна. 17 серпня 2018 р. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-45218060>
315. Плазова Т. Суспільно-політична та культурно-просвітницька діяльність наукових осередків української діаспори в США. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 2010. Вип. 22. С. 28-33.

316. Погорелова І. С. Американо-українські відносини у контексті ядерного роззброєння і гарантій безпеки. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2017. Вип. 24 (2). С. 25-31.
317. Погорелова І. С. Американо-українські відносини у 90-ті роки ХХ століття. Наукові праці МАУП. 2008. Вип. 2 (18). С. 223-229.
318. Погоріла Н. О. Концептуальний вимір зовнішньої політики США на початку ХХІ ст. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія. 2016. Вип. 16. С. 291-298.
319. Погорська І. І. США: місія здійснима? Праксеологія творення глобального світу. К.: Грамота, 2009. 502 с.
320. Подобінська Т. Україна та США: основні віхи співробітництва. Віче. 2007. №5. С. 69-71.
321. Покась М. С. Денуклеаризація України та роль США у прийнятті Україною рішення про ядерне роззброєння (1991-1992): аналіз американської політичної думки. Міжнародні відносини та політика держав в умовах глобальних трансформацій: монографія / за заг. ред. І. М. Ковалю, О. І. Брусиловської. Одеса, 2016. С. 222-244.
322. Поліщук І. Панков В. Геополітичне позиціонування України у контексті розвитку сучасних міжнародних відносин. Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2023. №3 (58). С. 108-116.
323. Поліщук О. С. Вплив клієнтелізму на соціальну дію (соціально-філософський аспект). Гілея. 2014. Вип. 80. С. С. 279-284.
324. Понад 400 мільйонів. США підрахували допомогу Україні на подолання наслідків катастрофи на ЧАЕС. Суспільне новини. 26 квітня 2021 р. URL: <https://suspilne.media/125782-ukraina-otrimae-vid-ssa-400-miljoniv-dolariv-na-podolanna-naslidkiv-cornobilskoi-katastrofi/>
325. Попов І. Гарантії безпеки для України: вибір оптимальної моделі. Український інститут майбутнього. 11.10.2024. URL: <https://uifuture.org/publications/garantiyi-bezpeky-dlya-ukrayiny/>

326. Попова Ю. М. Радченко Л. М. Салогуб А. А. Торговельно-економічне співробітництво США та України в умовах глобалізації. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип. 10. С. 106-111.
327. Постанова Верховної Ради України «Основні напрями зовнішньої політики України» від 2 липня 1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12#Text>
328. Потехін О. Клименко Ю. Геополітика проти безпеки: союзницьке стримування агресії в Європі XX – початку XXI ст. К., 2023. 552 с.
329. Потехін О. Українсько-американські відносини в контексті проблем сучасної зовнішньої політики України. Агора. 2012. Вип 11. С. 68-77.
330. Потехін О. Ядерне роззброєння України у контексті її відносин з США та РФ. Агора. 2016. Вип.16. С. 16-19.
331. Пристайко В. Окремі аспекти співпраці України і США в умовах повномасштабної війни. США: політика, суспільство, культура – 2023. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, Київ, 26 січня 2023 р. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка. С. 115-123.
332. Пронь С. Сучасні зовнішньополітичні орієнтири України: між американським молотом і російським ковадлом. Американська історія та політика. 2017. №4. С. 98-103.
333. Прощаликіна А. М. Поліщук В. В. Особливості торговельних відносин України і США та напрямки їх активізації. Вісник ЧНУ ім. Б. Хмельницького. Серія «Економічні науки». 2021. №2. С. 20-27.
334. Прийдун С. Відносини Україна-НАТО в контексті Реалізації багатовекторної моделі зовнішньої політики України (1994-2004). Гуманітарні студії: історія та педагогіка. 2023. №1. С. 36-47.
335. Прийдун С. Трансформація зовнішньої політики України: євроатлантичний аспект (1991-2015): дис. к. і. н.: 07.00.02. Тернопіль, 2019. 302 с.

336. Прийдун С. Будапештський меморандум в контексті ядерного роззброєння України. Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2016. Вип. 17. С. 106-114.
337. Пріоритети українсько-американського співробітництва (Дорожня карта). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_132#Text
338. Проховник П. М. Історія міжнародних військових навчань “Швидкий тризуб” як приклад військового співробітництва України – НАТО. Воєнно-історичний вісник. 2020. №1 (35). С. 48-57.
339. Пурій М. Р. Гегемонія США та її вплив на формування сучасного світового порядку. Вісник Дніпропетровського університету. Політологія. 2016. №6. С. 14-24.
340. Рафальський О. О. Загрози Україні в нових геополітичних умовах: ризики та шляхи подолання. Вісник НАН України. 2023. №8. С. 36-48.
341. Результати Вільнюського саміту НАТО 11-12 липня 2023 року. Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/rezultaty-vilnyuskoho-samitu-nato-11-12-lypnja-2023-roku>
342. Результати Мадридського саміту НАТО 29-30 червня 2022 р. Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/rezultatymadrydskoho-samitu-nato-29-30-cheravnja>
343. Ржевська Н. Модель стратегічного партнерства Україна–США в умовах геополітичних трансформацій. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини. 2016. №2 (327). С. 37-43.
344. Ржевська Н.Ф. Геополітичні перспективи України в дискурсі експертів «мозкових центрів» США. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2014. Вип. 121 (Ч. I). С. 40-48.
345. Ржевська Н. Стратегічне партнерство Україна-США: становлення та прогноз. Політичний менеджмент. 2013. Вип. 1-2. С. 226-233.

346. Рижков М. Аналіз практичних засобів впливу США на механізм прийняття внутрішньополітичних рішень в Україні. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2008. Вип. 78, ч. 2. С. 33-38.
347. Рижков М. М. Велика стратегія Дж. Буша-молодшого щодо Європи, Росії, України. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2006. Вип. 62. Ч. 1. С. 106-110.
348. Робін Данніган. Коли Україна переможе, Росія буде ослаблена. Інтерв'ю з заступницею помічника держсекретаря США. Суспільне. 9 травня 2022 р. URL: <https://suspilne.media/237148-koli-ukraina-peremoze-rosia-bude-oslablena-intervu-z-zastupniceu-pomicnika-derzsekretara-ssa/>
349. Ромчук М. С. Від нейтрального статусу до курсу на колективну безпеку: еволюція підходів України до забезпечення національної безпеки. Проблеми законності. 2023. Вип. 161. С. 30-56.
350. Руда О. Піх О. Україна у зовнішньо-політичній стратегії США: пріоритети та виклики за умов російсько-української війни (2014-2024 рр.). Український історичний журнал. 2024. №6. С. 20-43.
351. Руденко Ю. Проблема формування геополітичної суб'єктності України: історія та сучасність. Епістемологічні дослідження у філософії, соціальних і політичних науках. 2022. Том 5 №2. С. 151-159.
352. Рябінін Є. В. Зовнішня політика України під час першого року президентства В. Януковича: політологічний аналіз. Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Історія. Політологія». 2011. Вип. 1. С. 99-105.
353. Савін С. Пріоритетні питання зовнішньої політики США в Чорноморському регіоні. Стратегічні пріоритети. 2009. №4 (13). С. 237-243.
354. Савченко М. Кулявець В. Бурлак Ю. Проблеми і перспективи економічного співробітництва України з країнами Північноамериканської зони вільної торгівлі. Галицький економічний вісник. 2022. №1. С. 187-197.
355. Саламатін Р. О. Динаміка торгово-економічного співробітництва України із США. Наука. Релігія. Суспільство. 2006. №3. С. 93-98.

356. Саламатін Р. О. Політичне співробітництво України з США у 1992-1994 рр. Наука. Релігія. Суспільство. 2005. №3. С. 95-101.
357. Седляр Ю. Кравченко Н. Стратегічне партнерство між Україною і США у сучасних геополітичних реаліях. Молодий вчений. 2018. №4. С. 51-55.
358. Сергієнко Т. Феномен гегемонічного статусу США у міжнародних відносинах. Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління. 2023. Вип. 3 (69). С. 69-74.
359. Середюк Н. Стратегічне партнерство Україна – США. Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Серія: міжнародні відносини. 2017. Вип. 1. С. 34-38.
360. Сивак О. Черник П. Новітні україно-американські відносини. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 2010. Вип. 22. С. 87-93.
361. Сидоренко С. За лаштунками газової поразки: як з'явилася та що змінить для України угода про Nord Stream 2. Європейська правда. 22 липня 2021 р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/07/22/7125718/>
362. Сидорук А. Як Кучма і Янукович втратили довіру Вашингтона. Тиждень. юа. 19 Жовтня 2011 р. URL: <https://tyzhden.ua/iak-kuchma-i-ianukovychevtratyly-doviru-vashynhtona/>
363. Сидорук Т. Війна Росії в Україні та майбутнє європейської безпеки. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. 2024. Вип. 1 (18). С. 205-222.
364. Сидорук Т. Шуляк А. Павлюк В. Трансформації в архітектурі європейської безпеки під впливом російсько-української війни. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. 2022. №3. С. 60-72.
365. Сливка Р. Сливка Л. Закутинська І. Географія реваншизму на початку третього тисячоліття. Наукові записки ТНПУ імені Володимира Гнатюка. Серія: географія. 2024. №2. С. 76-90.
366. Сливка Р. Буферне положення України: спільність та конфлікт інтересів великих світових гравців у ЦСЄ. Географія та туризм. 2011. Вип. 15. URL: <http://www.geolgt.com.ua/images/stories/zbirnik/vipusk15/v1530.pdf>

367. Солошенко Н. Чорнобильська проблема в міжнародному вимірі. Віче. 2011. №7. С. 31-33.
368. Соляр І. Артимишин П. Між загрозою для суверенітету й регіональним лідерством: Україна та російські інтеграційні проекти на пострадянському просторі. Український історичний журнал. 2022. №5. С. 31-42.
369. Спільна декларація про підтримку України від 12 липня 2023 р. URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilna-deklaraciya-pro-pidtrimku-ukrayini-84277>
370. Спільна заява щодо стратегічного партнерства України та Сполучених Штатів Америки. 1 вересня 2021 р. URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-shodo-strategichnogo-partnerstva-ukrayini-ta-s-70485>
371. Спільна заява за результатами третього засідання українсько-американської Комісії стратегічного партнерства. 15 лютого 2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_154#Text
372. Спільна Заява за результатами другого засідання українсько-американської Комісії зі стратегічного партнерства. 1 липня 2010 р. URL: http://www.brama.com/news/press/2010/07/100705foreignministry_clinton_u.html
373. Спільна заява Президента України Леоніда Кучми та Президента Сполучених Штатів Америки Уільяма Дж. Клінтона від 12 травня 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_048#Text
374. Спільна заява президентів про розвиток дружби і партнерства між Україною та Сполученими Штатами Америки від 4 березня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_112#Text
375. Срібна М. Розбудова українсько-американських відносин на початку 1990-х рр. (на основі фондової колекції Національного музею історії України). Емінак. 2017. №3 (3). С. 100-105.

376. 187 тисяч українців переселились в США за два роки війни. УНН. 23 квітня 2024 р. URL: <https://unn.ua/news/187-tysiach-ukrainsiv-pereselylys-v-ssha-za-dva-roky-viiny>
377. Стратегічна культура та зовнішня політика України: монографія / за заг. редакцією І. М. Ковалю, О. І. Брусиловської, В. А. Дубовика. Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2017. 264 с.
378. Струтинська Т. Гушпіт О. Європейський напрям зовнішньої політики Д. Трампа. Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія. 2019. Вип. 13. С. 179-184.
379. Сухобокова О. Створення Українського конгресового комітету Америки та його діяльність у період «Холодної війни». Проблеми всесвітньої історії. 2023. №1 (21). С. 112-127.
380. Сухобокова О. Українська діаспора як чинник підтримки України США і Канадою в умовах російської агресії у 2014 р. Історико-політичні студії. 2015. №1. С. 69-75.
381. Сухобокова О. Консолідація української діаспори США та її інтеграція у політичне життя держави. Вісник КНУ. Історія. 2012. Вип. 112. С. 47-50.
382. США побили рекорд з експорту зброї завдяки війні в Україні. Foreign Ukraine. 13 лютого 2024 р. URL: <https://foreignukraines.com/2024/02/13/the-us-broke-the-record-for-arms-exports-thanks-to-the-war-in-ukraine/>
383. США пояснили, що означатиме «ізраїльська модель» гарантій безпеки для України. glavcom.ua. 10 липня 2023 р. URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/ssha-pojasnili-shcho-oznachatime-izrajilska-model-harantij-bezpeki-dlja-ukrajini-940772.html>
384. Теміров Ю. Т. Лещенко Л. В. Російсько-українська війна в інтерпретації структурного реалізму. Політичне життя. 2024. №4. С. 95-100.
385. Тимошенко Л. Т. Городня Н. Д. Позиція адміністрації Б. Клінтона стосовно співробітництва України та НАТО. Гілея: науковий вісник. 2024. Вип. 197-198. С. 97-102.

386. Тихомирова Є. Б Українська американістика: політологічний дискурс. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2012. Вип. 107. Ч. I. С. 90-96.
387. Тихоненко І. В. Допомога Україні як інструмент позиціонування США на міжнародній арені. Політикус. 2023. №1. С. 136-141.
388. Тихоненко І. В. Україна у зовнішньополітичній стратегії США за адміністрації Дж. Байдена: концептуальний вимір. 2023. Політичне життя. №1. С. 74-81.
389. Ткач М. Грицюк Ю. Ткаченко В. Тенденції в розвитку обороноздатності України та країн-членів НАТО: досвід війни. Journal of Scientific Papers Social development & Security. 2023. №6. pp. 104-118.
390. Тодоров І. Тодорова Н. Безпекові гарантії для України: очікування та реальність. Геополітика України: історія і сучасність. 2024. Вип. 1. С. 19-31.
391. Тодоров І. Я. Безпековий вимір міжнародних відносин в Східній та Центральній Європі в контексті російської агресії. Політичне життя. 2022. №1. С. 138-144.
392. Тодоров І. Позиція України щодо врегулювання югославської кризи (1990-ті рр.). Проблеми слов'язознавства. 2003. Вип. 53. С. 76-86.
393. Токарська А. Можливості впливу української діаспори на громадську думку під час війни. Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методики викладання соціально-політичних дисциплін. 2024. Вип. 35. С. 90-96.
394. Толстов С. В. Теоретико-методологічні критерії та принципи системного аналізу міжнародних відносин. Проблеми всесвітньої історії. 2023. № 3(23). С. 18-66.
395. Толстов С. В. Українсько-американські відносини в контексті зовнішньополітичних пріоритетів США. Проблеми всесвітньої історії. 2019. №1. С. 117-143.
396. Толстов С. В. Еволюція зовнішньополітичної концепції України в контексті європейської безпеки. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2016. Вип. 23(1). С. 10-24.

397. Трестороння заява Президентів України, США та РФ від 14 січня 1994 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_300#Text
398. Трофимович Л. Будапештський меморандум та міжнародні «гарантії» безпеки України. Військово-науковий вісник. 2016. Вип. 26. С. 276-289.
399. Турецький Р. Вплив української кризи на нафтогазовий ринок Європи. Економік та суспільство. 2024. Вип. 68. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5031/4977>
400. Турченко О. Г. Безпекові запевнення та гарантії безпеки України в умовах збройної агресії. Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса. 2024. №1. С. 87-100.
401. Тютюнник В. П. Еволюція воєнних аспектів засад політики національної безпеки США у 2010-2022 роках щодо України, РФ та її війни проти України. Наука і оборона. 2022. №3-4. С. 3-10.
402. У 2021 р. США нададуть Україні фінансову допомогу на суму понад \$700 млн. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/01/21/u-2021-roczy-ssha-nadadut-ukrayini-finansovu-dopomogu-na-sumu-ponad-700-mln/>
403. Угода про торговельне та інвестиційне співробітництво між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки від 28 березня 2008 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_133#Text
404. Угода між Україною і Сполученими Штатами Америки щодо надання допомоги Україні в ліквідації стратегічної ядерної зброї від 25 жовтня 1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_007#Text
405. Указ Президента України від 12 лютого 2007 р. №105/2007 «Про Стратегію національної безпеки України». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1052007-5496>
406. Указ Президента України від 8 червня 2012 р. №389/2012 «Про Стратегію національної безпеки України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105/2007#n10>

407. Указ Президента України від 26 лютого 2015 р. №287/2015 «Про Стратегію національної безпеки України». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070>
408. Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. №392/2020 «Про Стратегію національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12>
409. Указ Президента України від 26 серпня 2021 р. №448/2021 «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017>
410. Україна-США: Оновлення стратегічної взаємодії. 11 листопада 2021 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3348765-ukrainassa-onovlenna-strategicnoi-vzaemodii.html>
411. Українська призма: Зовнішня політика 2022. Аналітичне дослідження / Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Ф. Еберта. ТОВ «Вістка». К., 2023. 308 с.
412. Федуняк С. Виклики для НАТО першої третини ХХІ століття: Китай і Україна. Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент. 2023. Т. 12. С. 115-125.
413. Федуняк С. Зовнішня і безпекова політика нових незалежних держав: балансування між двома центрами сили. Історико-політичні проблеми сучасного світу. 2013. Т. 25-26. С. 133-137.
414. Федуняк С. Зовнішня і безпекова політика України у контексті формування гегемоністської системи США. Агора. 2007. Вип. 6. С. 42-50.
415. Фесенко М. Особливості формування зовнішньої політики США президентства Дж. Байдена. Зовнішні справи. 2021. № 3-4. С. 28-33.
416. Фісанов В. Україна у міжнародних відносинах Поствестфальської доби: зміна геостратегічної ролі. Історико-політичні проблеми сучасного світу. 2022. Т. 46. С. 51-61.

417. Фісанов В. До нового розуміння асиметрії міжнародних відносин: особливості XX і XXI століть. Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент. 2022. Т. 10. С. 123-142.
418. Фісанов В. Орієнтири нової української зовнішньої політики і стратегія США у Центральній Європі. Агора. 2007. Вип. 6. С. 37-41.
419. Фішел Ю. Московський фактор. Політика США щодо суверенної України та Кремль / пер. з англ. М. Піцик. Харків: Віват, 2023. 352 с.
420. Фоцан Я. Вплив США на процес демократизації політичної системи в Україні. Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство. Ч. 2: зб. матеріалів II міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 15.05.2015) / Центр американських студій ЛНУ ім. І. Франка, 2015. С. 145-153.
421. Хаас Р. Н. Розхитаний світ. Зовнішня політика Америки і криза старого ладу/ Пер. з англ. М. Климчук. К.: Основи, 2019. 375 с.
422. Хандогій В. Україна–США: 20 років стратегічного партнерства (1996–2016). Україна дипломатична. 2016. Вип. 17. С. 708-716.
423. Харитонов Р. Ф. Міжнародно-правовий аспект відносин між Україною та США (1991-1994 рр.). Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18. Право. 2021. Вип. 36. С. 81-88.
424. Хартія стратегічного партнерства США – Україна від 10 листопада 2021 р. URL: <https://ua.usembassy.gov/uk/u-s-ukraine-charter-on-strategic-partnership/>
425. Хартія українсько-американського партнерства, дружби і співробітництва. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_015#Text
426. Хартія Україна-США про стратегічне партнерство від 19 грудня 2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_140#Text
427. Хижняк І. А. Від «навіки разом» до “omnes et singulos”. Україна в системному протистоянні глобальних полюсів сили: монографія. К.: Саміт – Книга, 2018. 416 с.
428. Храбан І. США – Україна. Зигзаги партнерства. Віче. 2004. №4. С. 41-45.

429. Худолій А. Американсько-українські відносини в світлі викликів ХХІ ст. Американська історія та політика. 2016. №1. С. 115-122.
430. Худолій А. О. Українсько-американські відносини на початку 90-х років ХХ ст. Гілея: науковий вісник. 2009. Вип. 21. С. 397-404.
431. Худолій А. О. Україна в зовнішньополітичному вимірі США (огляд зовнішньої політики з 1993 по 2006 рр.). Вісник Дніпропетровського університету. 2009. Вип. 17. С. 372-377.
432. Цепенда І. Проблема «першої хвилі» розширення НАТО в суспільно політичній думці країн Альянсу та країн кандидатів. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2010. Вип. 49. С. 152-160.
433. Циганюк В. Військова та гуманітарна допомога США Україні у 2014-2020 рр. Історико-політичні проблеми сучасного світу. 2021. Вип. 43. С. 104-116.
434. Ціватий В. Г. Екологічна дипломатія в питанні Чорнобильської катастрофи: міжнародно-політичний контекст. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2016. Вип. 22. С. 128-134.
435. Чалий В. Зараз важливо не втратити темп у наших відносинах із Вашингтоном. Інтерв'ю з послом України в США. Укрінформ. 29 липня 2019 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2749763-valerij-calij-posol-ukraini-v-ssa.html>
436. Чалий В. Допомога США Україні зростає майже до 700 мільйонів доларів. Радіо свобода. 14 лютого 2019 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ssha-dopomoga-ukrayini-zrostaye/29770488.html>
437. Чалий В. Україна – у ТОП-10 зовнішньополітичних пріоритетів для США. Інтерв'ю з послом України у США. Rubryka.com. 26 квітня 2018 р. URL: <https://rubryka.com/article/chalyj-ukrayina-u-top-10-zovnishnopolitychnyh-priorytetiv-dlya-ssha/>

438. Чарський І. Інкорпорований мейнстримом: конструктивізм в теорії міжнародних відносин. Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент. 2022. Том 11. С. 57-76.
439. Чекаленко Л. Д. Україна – США: дилеми стратегічного партнерства. Американська історія та політика. 2016. №1. С. 122-127.
440. Чекаленко Л. Д. Україна – США: від проектів до реалій. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2012. Вип. 107 (Ч. І). С. 103-112.
441. Черевко П. Черевко І. Сучасний стан стратегічного партнерства України зі Сполученими Штатами Америки: правові аспекти. Геополітика України: історія і сучасність. 2021. Вип. 2 (27). С. 26-35.
442. Черник П. Україна – Ірак: геополітичне тестування. Військово-науковий вісник. 2008. №10. С. 216-230.
443. Черниш А. Роль США в російсько-українській війні: як і чому Вашингтон підтримує Україну? Аналітичний центр ADASTRA, 17 травня 2022 р. URL: <https://adastra.org.ua/blog/rol-ssha-v-rosijsko-ukrayinskij-vijni-yak-i-chomu-vashington-pidtrimuye-ukrayinu>
444. Черцова О. В. Демократизаційна політика США щодо України в період глобальних міжнародно-політичних трансформацій посбіполярності. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2011. Вип. 102. Ч. І. С. 270-283.
445. Чому посол Йованович покидає Україну і чи пов'язано це з виборами у США. BBC News Україна. 8 травня 2019 р. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-48193546>
446. Чорна Н. Євроатлантичний вибір України та роль Польщі у його реалізації: українська історіографія. Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. 2014. Вип. 1(2). С. 206-212.
447. Чумак К. О. Зовнішньополітичні пріоритети США у період другої адміністрації Барака Обами. Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Серія: політичні науки. 2017. Вип. 16. С. 30-56.

448. Шамраєва В. М. Українсько-американське стратегічне партнерство: концептуальні засади й практична реалізація: монографія. Х.: ТОВ «Оберіг», 2015. 364 с.
449. Шамраєва В. М. Українсько-американське співробітництво у контексті реалізації зовнішньополітичної доктрини США. Філософія і політологія в контексті сучасної культури. 2012. Вип. 4 (1). С. 201-206.
450. Шамраєва В. М. Україна та США: останні тенденції у міждержавних відносинах (2005-2008). Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2009. Вип. 84. Ч. II. С. 37-44.
451. Шамшур О. В. Сучасні українсько-американські відносини (2008-2009). Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2009. Вип. 15. С. 70-77.
452. Шамшур О. Відносини України та США: євроатлантичний контекст. Наука і оборона. 2008. №3. С. 12-15.
453. Шевцов А. І. Мерніков Г. І. Співробітництво Україна – США у контексті зовнішньополітичних стратегій. Стратегічна панорама. 2007. №2. С. 61-68.
454. Шевчук О. Американсько-польські відносини: стабільність євроатлантичної спільноти у фокусі НАТО. Acta De Historia & Politica: Saeculum XXI. 2023. №5. С. 16-25.
455. Шелест Г. Стратегічне партнерство без стратегії. Аналітична записка Ради зовнішньої політики “Українська призма”. URL: <https://prismua.org/wp-content/uploads/2021/11/Strategic-Partners.pdf>
456. Шилова А. Політика України у військово-політичній кризі на Балканах (1991-1995). Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Історія. 2008. Вип. 94-95. С. 131-134.
457. Шишкін І. Баран А. Березовська-Чміль О. Нова безпекова програма Європи: виклики, пов’язані з російсько-українською війною. Геополітика: історія і сучасність. 2024. Вип. 1 (32). С. 116-133.
458. Штокалюк Д. Ядерне роззброєння України та наслідки. Гілея: науковий вісник. 2023. Вип. 184-185. С. 102-113.

459. Шутак Т. Г. Політика США щодо України в контексті розширення ЄС на Схід у 90-х рр. XX ст. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2010. Вип. 16. С. 102-110.
460. Шутак Т. Ядерний чинник у зовнішній політиці адміністрації президента США Б. Клінтона (1993-2000 рр.). Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки та знахідки: зб. наук. пр. 2009. Вип. 18. С. 147-158.
461. Щербак Ю. Україна: виклик і вибір. Перспективи України в глобалізованому світі XXI століття. К.: Дух і літера, 2003. 578 с.
462. Щербак Ю. Україна – США: стратегічне партнерство, інтереси та цінності. Газета «День». 2 квітня 2005 р. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/panorama-dnya/ukrayina-ssha>
463. Щербак Ю. Україна на «шахівниці» Буша-старшого. Газета «День». 21 травня 2004 р. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/nota-bene/ukrayina-na-shahivnici-busha-starshogo>
464. Як західні експерти визначають перемогу України? Центр «Нова Європа». 19 травня 2022 р. URL: <http://neweurope.org.ua/analytics/yak-by-vy-vyznachyly-peremogu-ukrayiny/>
465. Якою була підтримка України з боку США за республіканців та демократів. Слово і діло. 12 листопада 2020 р. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/11/12/infografika/finansy/yakoyu-bula-pidtrymka-ukrayiny-boku-ssha-respublikancziv-ta-demokrativ>
466. Afoaku O. G. U.S. foreign policy and authoritarian regimes: Change and continuity in international clientelism. Journal of Third World Studies. 2000. Vol. 17. No 2. pp. 13-40.
467. Albrecht N. F. Bureaucrats, interest groups and policymaking: a comprehensive overview from the turn of the century. Humanities and Social Sciences Communications. 2023. Vol. 10. No 565. URL: <file:///C:/Users/km/Downloads/s41599-023-02044-8.pdf>
468. Allison R. Russian “deniable” Intervention in Ukraine: How and Why Russia Broke the Rules. International Affairs. 2014. Vol. 90. No. 6. pp. 1255-1297.

469. Aron L. Everything You Think You Know About the Collapse of the Soviet Union is Wrong. Foreign Policy. June 20, 2011. URL: <https://foreignpolicy.com/2011/06/20/>
470. Ashford E. Grieco K. How Ukraine Can Win Through Defense. Foreign Affairs. January 10, 2024. URL: <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/how-ukraine-can-win-through-defense>
471. Aslund A. Ukraine: What Went Wrong and How to Fix it. Peterson institute for international economics. Washington, 2015. 274 p.
472. Asmus R. Kugler R. Larrabee F. Building a New NATO. Foreign Affairs. 1993. Vol. 72. №4. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/southeastern-europe/1993-09-01/building-new-nato>
473. Atzili B. Kim M J. Buffer zones and international rivalry: internal and external geographic separation mechanisms. International Affairs. 2023. Vol. 99. Issue 2. pp. 645-665.
474. Averre D. Wolczuk K. The Ukraine Conflict: Security, Identity and Politics in the Wider Europe. London: Routledge, 2017. 252 p.
475. Averre D. Wolczuk K. Introduction: The Ukrainian Crisis and Post-Post-Cold War Europe. Europe-Asia Studies. 2016. Vol. 68. No. 4. pp. 551-555.
476. Averre D. The Ukraine Conflict: Russia's Challenge to European Security Governance. Europe-Asia Studies. 2016. Vol. 68. Issue 4. pp. 699-725.
477. Bader M. Party politics in Georgia and Ukraine and the failure of Western assistance. Democratization. 2010. Vol. 17. Issue 6. pp. 1085-1107.
478. Bahinskyi A. Zaiets O. Strategies of the Sides in the Russia-Ukraine War. Obrana a strategije. 2023. Vol. 23 (2). pp. 63-81.
479. Bandeira L. A. The Second Cold War. Geopolitics and the Strategic Dimensions of the USA. New York: Springer, 2017. 492 p.
480. Banka A. Dark money, US security guarantees and the twisting of allied arms. International Politics. 2023. Vol. 60. pp. 1093-1112.
481. Bar-Siman-Tov Y. The United States and Israel since 1948: A 'Special Relationship'? Diplomatic History. 1998. Vol. 22. No 2. pp. 231-262.

482. Basora A. Boone J. A New U.S. Policy Toward Democracy in Post-Communist Europe and Eurasia. *Problems of Post-Communism*. 2010. Vol. 57. №1. pp. 8-31.
483. Bieleuskov M. What should be the strategy of victory? We need to start a public discussion. *Texty.org.ua*. July 1, 2024. URL: <https://texty.org.ua/articles/112841/what-should-be-strategy-victory-we-need-start-public-discussion/>
484. Biermann R. Conceptualising patron-client relations in secessionist conflict. A research agenda. *Territory, Politics, Governance*. 2024. pp. 1-19.
485. Binnendijk H. Friends, Foes, and Future Directions: US Partnerships in a Turbulent World: Strategic Rethink. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2016. 163 p. URL: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1210.html
486. Blaj L. Ukraine's Independence and Its Geostrategic Impact in Eastern Europe. *Debatte: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*. 2013. Vol. 21. Issue 2-3. pp. 165-181.
487. Blank S. Beyond the Reset Policy: Current Dilemmas of U.S.-Russia Relations. *Comparative Strategy*. 2010. Vol. 29. Issue 4. pp. 333-367.
488. Blinken A. Public Designation of Oligarch and Former Ukrainian Public Official Ihor Kolomoyskyy. U.S. Department of State. URL: <https://www.state.gov/public-designation-of-oligarch-and-former-ukrainian-public-official-ihor-kolomoyskyy-due-to-involvement-in-significant-corruption/>
489. Bojcun M. The causes of Ukrainian crisis. *Critique*. 2015. Vol. 43. Issue 3-4. pp. 395-419.
490. Böller F. Herr L. From Washington without love: congressional foreign policy making and US-Russian relations under president Trump. *Contemporary Politics*. 2019. Vol. 26. Issue 1. pp. 17-37.
491. Bollfrass A. Herzog S. The War in Ukraine and Global Nuclear Order. *Survival*. 2023. Vol. 64. Issue 4. pp. 7-32.
492. Bowen A. S. Coercive diplomacy and the Donbas: Explaining Russian strategy in Eastern Ukraine. *Journal of Strategic Studies*. 2019. Vol. 42. № 3. pp. 312-343.

493. Boys J. D. Undermining economic engagement and enlargement: The Kremlin's impact on US foreign economic policy in Ukraine (1993-2001). *Journal of Strategic Studies*. 2024. pp. 1-28.
494. Boys J. D. The Clinton Administration's Policy of Democracy Promotion in Ukraine (1993-2001): An Applied History Analysis. *Journal of Applied History*. 2023. Vol. 5 (2). pp. 150-170.
495. Brady J. A. Faith and U.S. foreign assistance policy. *The Review of Faith & International Affairs*. 2008. Vol. 6. Issue 3. pp. 21-24.
496. Brands H. (ed.). *War in Ukraine: Conflict, Strategy, and the Return of a Fractured World*. Johns Hopkins University Press, 2024. 326 p.
497. Brooks S. Wohlforth W. *America abroad: The United States' global role in the 21st century*. Oxford: Oxford University Press, 2016. 288 p.
498. Browne S. *Aid and Influence Patronage, Power and Politics*. London: Routledge, 2022. 216 p.
499. Brussels Summit Communiqué Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Brussels 14 June 2021. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_185000.htm
500. Bryc A. The Russian Federation in reshaping a post-cold war order. *Politeja*. 2019. №62. pp. 161-174.
501. Brzezinski Z. Confronting Russian Chauvinism. *The American Interest*. June 27, 2014. URL: <https://www.the-american-interest.com/2014/06/27/confronting-russian-chauvinism/>
502. Bucharest Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Bucharest on 3 April 2008. URL: https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm
503. Bucci S. Gardiner N. Coffey L. Russia, the West, and Ukraine: Time for a Strategy – Not Hope. URL: <https://www.heritage.org/europe/report/russia-the-west-and-ukraine-time-strategy-not-hope>

504. Budjeryn M. Inheriting the Bomb: The Collapse of the USSR and the Nuclear Disarmament of Ukraine. Baltimore, Maryland: Johns Hopkins University Press. 2023. 310 p.
505. Budjeryn M. Distressing a system in distress: global nuclear order and Russia's war against Ukraine. Bulletin of the Atomic Scientists. 2022. Vol. 78. pp. 339-346.
506. Budjeryn M. The Power of the NPT: International Norms and Ukraine's Nuclear Disarmament. Nonproliferation Review. 2015. Vol. 22. №2. pp. 203-237.
507. Bunce V. J. Wolchik S. Favorable Conditions and Electoral Revolutions. Journal of Democracy. 2006. Vol. 17. №4. pp. 5-18.
508. Burton P. Friendship and Empire: Roman Diplomacy and Imperialism in the Middle Republic (353-146 BC). Cambridge University Press, 2011. 408 p.
509. Bush G. Remarks by the President of the United States in address to Faculty and Students of Warsaw University. Warsaw. June 15, 2001. URL: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/06/20010615-1.html>
510. Cafruny A. Fouskas V. Mallinson W. Ukraine, Multipolarity and the Crisis of Grand Strategies. Journal of Balkan and Near Eastern Studies. 2022. Vol. 25. No1. pp. 1-21.
511. Callaway R. Matthews E. Strategic US Foreign Assistance: the Battle between Human Rights and National Security. Aldershot: Ashgate, 2008. 236 p.
512. Carney C. International patron-clientcy; a new framework for old questions: The case of United States aid. The University of Nebraska - Lincoln ProQuest Dissertations / Theses, 1993. URL: <https://www.proquest.com/docview/304042634>
513. Carney C. International patron-client relationships: A conceptual framework. Studies in Comparative International Development. 1989. Vol. 24. №2. pp. 42-55.

514. Charap S. Priebe M. Avoiding a Long War: U.S. Policy and the Trajectory of the Russia-Ukraine Conflict. RAND Corporation. January 25, 2023. URL: <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PEA2510-1.html>
515. Charap S. Colton T. J. Everyone Loses. The Ukraine Crisis and the Ruinous Contest for Post-Soviet Eurasia. London: Routledge, 2017. 212 p.
516. Chivvis C. S. America Needs a Realistic Ukraine Debate. Survival. 2024. Vol. 66. Issue 1. pp. 25-40.
517. Christopher A. S. Identity Politics and Nuclear Disarmament. The Case of Ukraine. The Nonproliferation Review. 2008. Vol. 15. №1. pp. 43-70.
518. Ciorciari J. D. A Chinese model for patron-client relations? The Sino-Cambodian partnership. International Relations of the Asia-Pacific. 2015. Vol. 15. Issue 2. pp. 245-278.
519. Clarke M. Ricketts A. Donald Trump and American foreign policy: The return of the Jacksonian tradition. Comparative Strategy. 2017. Vol. 36. №4. pp. 366-379.
520. Clem R. S. Herron E. S. Hoheneder T. J. Conflict and the changing geography of state capacity: Ukraine since 2013. Eurasian Geography and Economics. 2022. № 5. pp. 577-604.
521. Clem R. S. Dynamics of the Ukrainian state-territory nexus. Eurasian Geography and Economics. 2014. Vol. 55. Issue 3. pp. 219-235.
522. Clinton W. Remarks to the People of Ukraine in Kiev. The American Presidency Project, June 5, 2000. URL: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-the-people-ukraine-kiev>
523. Cocor S. T. A partnership in time of crisis: U.S. - Ukraine relations during the Obama administration. Euro-Atlantic Studies. 2023. №6. pp. 7-44.
524. Cojuhari I. Cebotari S. Xenofontov I. US Interests in the Post – Soviet Space. Romanian Journal for Multidimensional Education. 2011. №8. pp. 31-38.
525. Cordesman A. United States Aid to Ukraine: An Investment Whose Benefits Greatly Exceed its Cost. Center for strategic and international studies, CSIS,

November 21, 2022. URL: <https://www.csis.org/analysis/united-states-aid-ukraine-investment-whose-benefits-greatly-exceed-its-cost>

526. Czechowska L. The concept of strategic partnership as an input in the modern alliance theory. *Copernicus Journal of Political Science*. 2013. №2. pp. 36-51.
527. Danish K. Political economy of US-pakistan relations: reformulating the patron-client model. *Economic and political weekly*. 2016. Vol. 51. №30. pp. 73-77.
528. Davis C. The Ukraine conflict, economic–military power balances and economic sanctions. *Post-Communist Economies*. 2016. Vol. 28. Issue 2. pp. 167-198.
529. D’Anieri P. Hurak I. The Evolution of Russian Political Tactics in Ukraine. *Problems of Post-Communism*. 2022. Vol. 69. Issue 2. pp. 121-132.
530. D’Anieri P. *Understanding Ukrainian Politics: Power, Politics, and Institutional Design*. London: Routledge, 2007. 312 p.
531. D’Anieri P. Ukrainian foreign policy from independence to inertia. *Communist and Post-Communist Studies*. 2012. Vol. 45. №3-4. pp. 447-456.
532. Delcour L. Between the Eastern Partnership and Eurasian Integration: Explaining Post-Soviet Countries’ Engagement in (Competing) Region-Building Projects. *Problems of Post-Communism*. 2015. Vol. 62. Issue 6. pp. 316-327.
533. DeLisle J. Deterrence Dilemmas and Alliance Dynamics: United States Policy on Cross-Strait Issues and the Implications of the War in Ukraine. *American Journal of Chinese Studies*. 2022. Vol. 29. No.2. pp. 151-170.
534. Dell’Aguzzo L. Diodato E. Patron-client state relations and the geopolitics of authoritarian survival and breakdown: evidence from the MENA countries. *Contemporary Politics*. 2022. Vol. №1. pp. 43-67.
535. Democracy index 2013. Democracy in limbo. A report from The Economist Intelligence Unit. URL: https://siyosat.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/10/democracy_index_2013_web-2.pdf

536. Deyermond R. Assessing the reset: successes and failures in the Obama administration's Russia policy, 2009-2012. *European Security*. 2013. Vol. 22 (4). pp. 500-523.
537. DiGiuseppe M. Shea P. E. US patronage, state capacity, and civil conflict. *The Journal of Politics*. 2022. Vol. 84. Issue 2. pp. 767-782.
538. DiGiuseppe M. Shea P. E. Alliances, signals of support, and military effort. *European Journal of International Relations*. 2021. Vol. 27. Issue 4. pp. 1067-1089.
539. Dine T. U.S. Aid for the Newly Independent States. *Problems of Post-Communism*. 1995. Vol. 42 (3). pp. 27-31.
540. Ditych O. Bracing for Cold Peace. US-Russia Relations after Ukraine. *The International Spectator*. 2014. Vol. 49. Issue. 4. pp. 76-96.
541. Donnelly J. Sovereign Inequalities and Hierarchy in Anarchy: American Power and International Society. *European Journal of International Relations*. 2006. Vol. 12. №2. pp. 139-170.
542. Dubovyk V. How the Trump Administration's Contradictory Policies Impact Ukraine. PONARS Policy Memo. 2019. №568. URL: https://www.ponarseurasia.org/wp-content/uploads/attachments/Pepm568_Dubovyk_Jan2019-7.pdf
543. Dubovyk V. U.S.-Ukraine Relations. The Long Road to Strategic Partnership. PONARS Policy Memo. 2006. №424. URL: <http://www.ponarseurasia.org/ru/memo/us-ukraine-relations-long-road-strategic-partnership>
544. Dudko I. Faraponov V. President Biden's foreign policy doctrine and advancing U.S. assistance to Ukraine. *American History and Politics*. 2023. Vol. 15. pp. 9-23.
545. Dumbrell J. Schäfer A. (ed.). *America's 'special relationships': foreign and domestic aspects of the politics of alliance*. New York, Routledge, 2009. 264 p.

546. Dunn E. C. Bobick M. S. The Empire Strikes Back: War without War and Occupation without Occupation in the Russian Sphere of Influence. *American Ethnologist*. 2014. Vol. 41. No 3. pp. 405-413.
547. Efrat M. Bercovitch J. Superpowers and client states in the Middle East: the imbalance of influence. London: Routledge. 1991. 288 p.
548. Einhorn R. Ukraine, Security Assurances, and Nonproliferation. *The Washington Quarterly*. 2015. Vol. 38. Issue 1. pp. 47-72.
549. Eisenstadt S. Roniger L. Patron-Client Relations as a Model of Structuring Social Exchange. *Comparative Studies in Society and History*. 1980. Vol. 22. №1. pp. 42-77.
550. Ekman P. Painful Moments and Realignment: Explaining Ukraine's Foreign Policy, 2014-2022. *Problems of Post-Communism*. 2023. Vol. 71. №3. pp. 232-244.
551. Evangelista M. A "Nuclear Umbrella" for Ukraine? Precedents and Possibilities for Postwar European Security. *International Security*. 2024. Vol. 48 (3). pp. 7-50.
552. Fact Sheet on Efforts of Ukraine Defense Contact Group National Armaments Directors. Release. U.S. Department of Defense. January 10, 2025. URL: <https://www.defense.gov/News/Releases/Release/Article/4026238/fact-sheet-on-efforts-of-ukraine-defense-contact-group-national-armaments-direc/>
553. Fayezi M. The reasons for the strategic relationship between Israel and the United States in shadow of special relationship and patron client systems relations. *International Journal of Advanced Research*. 2018. Vol 6 (1). pp. 180-182.
554. Fean D. A Return to Multi-vectoral Balancing? Viktor Yanukovych's Government and Ukrainian Foreign Policy. *Politique étrangère*. 2010. Vol. 2. pp. 413-426. URL: file:///C:/Users/km/Downloads/E_PE_102_0413.pdf
555. Fiala P. Heger E. Morawiecki M. The Free World Must Stay the Course on Ukraine. A Frozen Conflict or Partial Victory Will Solve Nothing. *Foreign*

- Affairs. April 24, 2023. URL: <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/free-world-must-stay-course-ukraine>
556. Fink S. From 'Chicken Kiev' to Ukrainian Recognition: Domestic Politics in U.S. Foreign Policy toward Ukraine. *Harvard Ukrainian Studies*. 1997. Vol. 21. №1-2. pp. 11-61.
557. First plenary session of U.S.-Ukraine binational commission (The Kuchma-Gore Commission). U.S. Department of State. Fact sheet. June 18, 1997. URL: https://1997-2001.state.gov/regions/nis/fs-us_ukr_970618.html
558. Fix L. The Future Is Now: Security Guarantees for Ukraine. *Survival*. 2023. Vol. 65 (3). pp. 67-72.
559. Flockhart T. Korosteleva E. War in Ukraine: Putin and the multi-order world. *Contemporary Security Policy*. 2022. Vol. 43. Issue 3. pp. 466-481.
560. Fowler M. W. A Brief Survey of Democracy Promotion in US Foreign Policy. *Democracy and Security*. 2015. Vol. 11. Issue 3. pp. 227-247.
561. The FREEDOM (Freedom for Russia and Emerging Eurasian Democracies and Open Markets) Support Act of 1992. URL: <https://www.congress.gov/bill/102nd-congress/senate-bill/2532>
562. Froman M. Kupchan C. Supporting Ukraine Is in Trump's Interest. Project Syndicate. December 30, 2024. URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/us-support-for-ukraine-in-trumps-interest-by-michael-froman-and-charles-a-kupchan-2024-12>
563. Gady F.-S. Kofman M. Making Attrition Work: A Viable Theory of Victory for Ukraine. *Survival*. 2024. Vol. 66. Issue 1. pp. 7-24.
564. Gady F.-S. Kofman M. Ukraine's Strategy of Attrition. *Survival*. 2023. Vol. 65 (2). pp. 7-22.
565. Gale A. Mattox. Resetting the US-Russian relationship: is 'cooperative engagement' possible? *European Security*. 2011. Vol. 20. Issue 1. pp. 103-116.
566. Garnett S. U.S.-Ukrainian Relations: Past, Present, and Future. *Harvard Ukrainian Studies*. 1996. Vol. 20. pp. 103-124.

567. Gardner H. The Russian annexation of Crimea: regional and global ramifications. *European Politics and Society*. 2016. Vol. 17. Issue 4. pp. 490-505.
568. Gasiorowski M. J. Baek S. International Client Relationships and Client States in East Asia. *Pacific Focus*. 1987. Vol. 2. Issue 2. pp. 113-143.
569. Gibler D. Miller S. Comparing the Foreign Aid Policies of Presidents Bush and Obama. *Social Science Quarterly*. 2012. Vol. 93. pp. 1202-1217.
570. Götz E. Staun J. Why Russia attacked Ukraine: Strategic culture and radicalized narratives. *Contemporary Security Policy*. 2022. Vol. 43. Issue 3. pp. 482-497.
571. Götz E. Russia, the West, and the Ukraine crisis: three contending perspectives. *Contemporary Politics*. 2016. Vol. 22. Issue 3. pp. 249-266.
572. Graeme P. Herd. Russia's 21st Century Imperialism. per Concordiam. December 8, 2021. URL: <https://perconcordiam.com/russias-21st-century-imperialism/>
573. Haar R. U.S. Foreign Policy towards Russia's continued Invasion of Ukraine. *Atlantisch Perspectief*. 2023. Vol. 47. №1. pp. 9-13.
574. Haas R. Kupchan C. The West Needs a New Strategy in Ukraine. A Plan for Getting From the Battlefield to the Negotiating Table. *Foreign Affairs*. April 13, 2023. URL: <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/russia-richard-haass-west-battlefield-negotiations>
575. Hamilton D. S. Spohr K. Open Door: NATO and Euro-Atlantic Security After the Cold War. Washington, DC: Johns Hopkins University, 2019. 325 p.
576. Handel M. I. Does the dog wag the tail or vice versa? Patron-client relations. *Jerusalem Journal of International Relations*. 1982. Vol. 6. №2. pp. 24-35.
577. Hansen F. S. Foreign Policy Behaviour: Ukraine and the CIS. *The Polish Quarterly of International Affairs*. 2016. Vol. 25. №3. pp. 79-90.
578. Haran O. Disintegration of the Soviet Union and the U.S. Position on the Independence of Ukraine. Discussion paper. Harvard Kennedy School. 1995. URL: <https://www.belfercenter.org/publication/disintegration-soviet-union-and-us-position-independence-ukraine>

579. Harris P. Two Cheers for Biden's Ukraine Policy. *Survival*. 2024. Vol. 66 (3). pp. 21-34.
580. Harris P. Marinova I. Gricius G. War in Ukraine in a polarised America. *LSE Public Policy Review*. 2023. Vol 3 (1). URL: https://eprints.lse.ac.uk/120386/1/Gricius_War_in_Ukraine_in_a_polarised_America_published.pdf
581. Haukkala H. From Cooperative to Contested Europe? The Conflict in Ukraine as a Culmination of a Long-Term Crisis in EU–Russia Relations. *Journal of Contemporary European Studies*. 2015. Vol. 23. Issue 1. pp. 25-40.
582. Hekster O. J. Trophy kings and Roman power: a Roman perspective on client kingdoms. Client kingdoms in the Roman Near East. In T. Kaizer & M. Facella (Eds.), 2010. pp. 45-55.
583. Hilgers T. Clientelism and conceptual stretching: Differentiating among concepts and among analytical levels. *Theory and Society*. 2011. Vol. 40. Issue 5. pp. 567-588.
584. Hooft P. All-In or All-Out: Why Insularity Pushes and Pulls American Grand Strategy to Extremes. *Security Studies*. 2020. Vol. 29 (4). pp. 701-729.
585. Hopmann P. T. Trump, Russia and Ukraine: The Road to Chaos. *Sicherheit Und Frieden (S+F)*. 2020. Vol. 38. No. 2. pp. 71-76.
586. Howard L. O'Hanlon M. Backstopping Ukraine's Long-Term Security: An Alternative to NATO Membership. *The Washington Quarterly*. 2024. Vol. 47 (2). pp. 143-157.
587. Huw D. Maguire T. Secret Intelligence and Public Diplomacy in the Ukraine War. *Survival*. 2022. Vol. 64. Issue 4. pp. 33-74.
588. Ikenberry G. J. The end of liberal international order? *International Affairs*. 2018. Vol. 94. №1. pp. 7-23.
589. Immediate release. Fact Sheet on U.S. Security Assistance to Ukraine. October 26, 2023. URL: <https://media.defense.gov/2023/Oct/26/2003328546/-1/-1/0/UKRAINE-FACT-SHEET-PDA-49.PDF>

590. Interim national security strategic guidance. March 2021. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/03/NSC-1v2.pdf>
591. James A. Baker III. Post-Soviet Union policy (talk by 52nd Secretary of State about American policy after the collapse of the Soviet Union, Princeton University December 12, 1991). URL: <https://blogs.princeton.edu/reelmudd/2011/03/james-baker-about-post-soviet-policy-1991/>
592. Joint Statement by President Obama and President Yanukovych. Office of the Press Secretary of the White House, April 12, 2010. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/joint-statement-president-obama-and-president-yanukovych>
593. Joint Statement by President George W. Bush and President Viktor Yushchenko. A New Century Agenda for the Ukrainian-American Strategic Partnership. URL: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2005/04/20050404-1.html>
594. Jureńczyk L. The United States and Ukraine's aspirations for NATO membership. *Przegląd Strategiczny*. 2023. Issue 16. pp. 49-62.
595. Kanet R. E. The Russian Federation, the USA and European security. *International Politics*. 2021. Vol. 58. pp. 235-258.
596. Kapitonenko M. How the russian-ukrainian war is transforming international system and international order. *Actual problems of International Relations*. 2024. Vol. 1 No. 158. URL: <http://apir.iir.edu.ua/index.php/apmv/article/view/3885>
597. Kapitonenko M. Between NATO & Russia: Ukraine's foreign policy crossroads revisited. *The Caucasian Review of International Affairs*. 2009. Vol. 3. p. 435-444.
598. Karatnycky A. Motyl A. The Key to Kiev: Ukraine's Security Means Europe's Stability. *Foreign Affairs*. 2009. Vol. 88. No. 3. pp. 106-120.
599. Kaufman R. The Patron-Client Concept and Macro-Politics: Prospects and Problems. *Comparative Studies in Society and History*. 1974. Vol. 16. No. 3. pp. 284-308.

600. Kieninger S. The Bush and Clinton Administrations and Ukraine's Nuclear Dismantlement, 1991-1994. *Diplomacy & Statecraft*. 2022. Vol. 33. Issue 3. pp. 566-588.
601. Kim J. From Patron-Client to Partners: The Changing South Korean-American Relationship. *The Journal of American-East Asian Relations*. 1993. Vol. 2. No. 3. pp. 303-325.
602. Kim J. Ko J. To Condone, Condemn, or 'No Comment'? Explaining a Patron's Reaction to a Client's Unilateral Provocations. *Journal of Peace Research*. 2020. Vol. 57. No. 3. pp. 452-465.
603. Kim T. Yarhi-Milo K. Lanoszka A. Cooper Z. Arms, Alliances, and Patron-Client Relationships. *International Security*. 2017. Vol. 42. No. 3. pp. 183-186.
604. Kincade W. Nolan C. Troubled triangle: Russia, Ukraine and the United States, *Journal of Strategic Studies*. 2001. Vol. 24. Issue 1. pp. 104-142.
605. Kleinschmidt J. Offensive realism, differentiation theory, and the war in Ukraine. *International Politics*. 2019. Vol. 56. pp. 427-443.
606. Kolstø P. Authoritarian Diffusion, or the Geopolitics of Self-Interest? Evidence from Russia's Patron-Client Relations with Eurasia's De Facto States. *Europe-Asia Studies*. 2021. Vol. 73. Issue 5. pp. 890-912.
607. Kormych B. Malyarenko T. From gray zone to conventional warfare: the Russia-Ukraine conflict in the Black Sea. *Small Wars & Insurgencies*. 2023. Vol. 34. Issue 7. pp. 1235-1270.
608. Korniyenko N. The evolution of the U.S. Position toward Democratic Development of Ukraine (2000-2008). *Codrul Cosminului*. 2015. Vol. 21. Issue 2. pp. 287-298.
609. Kowalski B. Rekšć M. Pandemic diplomacy and patron-client relations in Sino-Serbian cooperation. *China Information*. 2023. Vol. 37. pp. 185-206.
610. Kříž Z. The costly gamble: how Russia's invasion of Ukraine weakened its role as a balancing power. *Defense & Security Analysis*. 2023. Vol. 39. pp. 387-406.
611. Kubicek P. Problems of post-post-communism: Ukraine after the Orange Revolution. *Democratization*. 2009. Vol. 16 (2). pp. 323-343.

612. Kubicek P. U.S.-Ukrainian Relations: From Engagement to Estrangement. *Problems of Post-Communism*. 2003. Vol. 50 (6). pp. 3-11.
613. Kuzio T. Russia-GUAM-US triangle of competition over Eurasia and geopolitical pluralism. *Caucasus Strategic Perspectives*. 2021. Vol. 2. Issue 1. pp. 57-72.
614. Kuzio T. Ukraine's relations with the West since the Orange Revolution. *European Security*. 2012. Vol. 21. Issue 3. pp. 395-413.
615. Kuzio T. Ukraine's Relations with the West: Disinterest, Partnership, Disillusionment. *European Security*. 2003. Vol. 12. No 2. pp. 21-44.
616. Ladwig W. Influencing Clients in Counterinsurgency: U.S. Involvement in El Salvador's Civil War, 1979–92. *International Security*. 2016. Vol. 41. pp. 99-146.
617. Lane D. The International Context: Russia, Ukraine and the Drift to East-West Confrontation. *International Critical Thought*. 2016. Vol. 6. Issue 4. pp. 623-644.
618. Lanoszka A. Becker J. The art of partial commitment: the politics of military assistance to Ukraine. *Post-Soviet Affairs*. 2023. Vol. 39. No 3. pp. 173-194.
619. Larrabee F. S. Russia, Ukraine, and Central Europe: the return of geopolitics. *Journal of International Affairs*. 2010. Vol. 63. No. 2. pp. 33-52.
620. Larrabee F. The United States and security in the Black Sea region. *Southeast European and Black Sea Studies*. 2009. Vol. 9. Issue 3. pp. 301-315.
621. Larrabee F. Ukraine and the West. *Survival*. 2006. Vol. 48. Issue 1. pp. 93-110.
622. Layne C. This time it's real: The end of unipolarity and the Pax Americana. *International Studies Quarterly*. 2012. Vol. 56. No. 1. pp. 203-213.
623. Lin, Dalton. *Geopolitics and China's Patronage Strategy: The Wary Patron, the Autonomous Client, and the Vietnam War*. Routledge, 2024. 312 p.
624. Long T. Small States, Great Power? Gaining Influence Through Intrinsic, Derivative, and Collective Power. *International Studies Review*. 2017. Vol. 19. pp. 185-205.
625. Lyman M. U.S. support of democratic values in Ukraine: institutional dimension. *American History & Politics: Scientific edition*. 2024. Vol. 18. pp. 46-57.

626. Lymar M. Tykhonenko I. American security assistance to Ukraine: mechanisms and practical implementations. *American History & Politics: Scientific edition*. 2022. Vol. 14. pp. 16-25.
627. Lyons T. The United States and Ethiopia: the politics of a patron-client relationship. *Northeast African Studies*. 1986. Vol. 8. No. 2-3. pp. 53-75.
628. Maczak A. *Unequal Friendship. The Patron-Client Relationship in Historical Perspective*. Monographs. Warszawa: Peter Lang, 2017. 446 p.
629. Malek M. The “Western Vector” of the Foreign and Security Policy of Ukraine: Continuities and Ruptures under President Viktor Yushchenko (2005 – 2009). *The Journal of Slavic Military Studies*. 2009. Vol. 22 (4). pp. 515-542.
630. Malyarenko T. Wolff S. The logic of competitive influence-seeking: Russia, Ukraine, and the conflict in Donbas. *Post-Soviet Affairs*. 2018. Vol. 34. Issue 4. pp. 191-212.
631. Mandelbaum M. *The Four Ages of American Foreign Policy: Weak Power, Great Power, Superpower, Hyperpower*. New York: Oxford University Press, 2022. 624 p.
632. Marples D. R. Ukraine's drive to independence in 1991. *Canadian Slavonic papers*. 2019. Vol. 61. Issue 3. pp. 321-345.
633. Marsh N. Responding to needs: military aid to Ukraine during the first year after the 2022 invasion. *Defense & Security Analysis*. 2023. Vol. 39 (3). pp. 329-352.
634. Memorandum on security assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%203007/Part/volume-3007-I-52241.pdf>
635. Mishra V. Mapping the Arc of US Support to Ukraine: Economic, Political, and Strategic Imperatives. *ORF Issue Brief*. 2024. No. 707. URL: <https://www.orfonline.org/public/uploads/posts/pdf/20240423134558.pdf>

636. Martin G. Sinkkonen V. Past as Prologue? The United States and European Strategic Autonomy in the Biden Era. *European Foreign Affairs Review*. 2022. Vol. 27. Special Issue 1. pp. 99-120.
637. Masters J. Merrow W. How Much U.S. Aid Is Going to Ukraine? Council on Foreign Relations. May 9, 2024. URL: <https://www.cfr.org/article/how-much-us-aid-going-ukraine>
638. Matsaberidze D. Russia vs. EU/US through Georgia and Ukraine. *Connections*. 2015. Vol. 14. No. 2. pp. 77-86.
639. McCollum J. K. Niles C. Schoening. Introduction: Benefit of U.S. Educational Assistance in the Eastern European Transformation. *International Journal of Public Administration*. 2004. Vol. 27. Issue 11-12. pp. 821-827.
640. McFaul M. *From Cold War to Hot Peace: An American Ambassador in Putin's Russia*. Mariner Books, 2018. 383 p.
641. McFaul M. Ukraine imports democracy: external influences on the Orange Revolution. *International Security*. 2007. Vol. 32. №2. pp. 45-83.
642. McKoy M. Miller M. The Patron's Dilemma: The Dynamics of Foreign-Supported Democratization. *The Journal of Conflict Resolution*. 2012. Vol. 56. No. 5. pp. 904-932.
643. McCurdy D. The evolving U.S. policy toward Ukraine. *SAIS Review*. 1994. Vol. 14. No. 1. pp. 153-169.
644. Mearsheimer J. The Causes and Consequences of the Ukraine War. *Horizons: Journal of International Relations and Sustainable Development*. 2022. No. 21. pp. 12-27.
645. Mearsheimer J. Why the Ukraine Crisis is the West's Fault. *The Liberal Delusions that Provoked Putin*. *Foreign Affairs*. 2014. Vol. 95. №5. pp. 7-89.
646. Menon R. Rumer E. *Conflict in Ukraine: the Unwinding of the Post-Cold War Order*. Cambridge, MA: MIT Press, 2015. 248 p.
647. Michta A. A. Russia's Imperial Mindset: Understanding the Roots of the Ukraine War. 19FortyFive.com. January 4, 2025. URL:

<https://www.19fortyfive.com/2025/01/russias-imperial-mindset-understanding-the-roots-of-the-ukraine-war/>

648. Michta A. A. Ukraine vs. Taiwan: America's Defeatist, Pointless Debate. 19FortyFive.com. May 17, 2023. URL: <https://www.19fortyfive.com/2023/05/ukraine-vs-taiwan-americas-defeatist-pointless-debate/>
649. Morelli V. Ukraine: current issues and U.S. policy. Congressional Research Service. 3 January 3, 2017. URL: <https://sgp.fas.org/crs/row/RL33460.pdf>
650. Moshes A. Ukraine: domestic changes and foreign policy reconfiguration. 2007. URL: <https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep11235.4.pdf>
651. Nankobe V. M. Great Power Politics in Post-Cold War Period: The Ukraine Crisis of 2014. European Scientific Journal, ESJ. 2021. Vol 17. pp. 1-26. URL: <https://eujournal.org/index.php/esj/article/view/14755>
652. Natalizia G. Valigi M. From Reset to Restart: The US-Russia Cyclical Relationship in the Post-Cold War Era. The International Spectator. 2020. Vol. 55. Issue 3. pp. 65-81.
653. National Security Strategy of the United States of America. The White House, 2002. September. URL: <http://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf>
654. National Security Strategy of the United States of America. The White House, 2006. March. URL: <http://www.comw.org/qdr/fulltext/nss2006.pdf>
655. National Security Strategy. The White House, 2010. May. URL: https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf
656. National Security Strategy. The White House, 2015. February. URL: https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy_2.pdf
657. National Security Strategy of the United States of America. White House, 2017. December. URL: <https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/NSS2017.pdf?ver=CnFwURrw09pJ0q5EogFpwg%3D%3D>

658. Nitoiu C. The Influence of External Actors on Foreign Policy in the Post-Soviet Space. *Europe-Asia Studies*. 2018. Vol. 70. Issue 5. pp. 685-691.
659. O'Brien R. C. The Return of Peace Through Strength: Making the Case for Trump's Foreign Policy. *Foreign Affairs*. June 18, 2024. URL: <https://www.foreignaffairs.com/united-states/return-peace-strength-trump-obrien>
660. O'Brien T. Problems of political transition in Ukraine: leadership failure and democratic consolidation. *Contemporary Politics*. 2010. Vol. 16. №4. pp. 355-367.
661. O'Hanlon M. E. Rocha A. Roehse S. What next on the war in Ukraine? The Brookings Institution. October 22, 2024. URL: <https://www.brookings.edu/articles/what-next-on-the-war-in-ukraine/>
662. Ohanyan A. The Road Not Yet Taken: Regionalizing US Policy Toward Russia. *The Washington Quarterly*. 2021. Vol. 44. Issue 4. pp. 29-47.
663. Organization for Democracy and Economic Development-GUAM. URL: <https://guam-organization.org/en/>
664. Ostovar A. Iran, its clients, and the future of the Middle East: the limits of religion. *International Affairs*. 2018. Vol. 94. Issue 6. pp. 1237-1255.
665. Patrick M. S. Trump and old order. The return of self-help. *Foreign affairs*. 2017. Vol. 96. pp. 52-59.
666. Pelchar K. U.S.-Ukraine relations and the concept of strategic partnership. Graduate Theses, Dissertations, and Problem Reports. West Virginia University 2022. URL: <https://researchrepository.wvu.edu/etd/11407>
667. Péczeli A. (ed.). The relations of Central European countries with the United States. Budapest: Dialóg Campus, 2019. 240 p.
668. Pifer S. For a secure and stable Europe, put Ukraine on a definitive path to NATO. Report. December 13, 2023. The Brookings Institution. URL: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2023/11/FP-20231213-ukraine-nato-pifer.pdf>
669. Pifer S. The Eagle and the Trident: U.S. – Ukraine Relations in Turbulent Times. Washington, Brookings Institution Press, 2017. 366 p.

670. Pifer S. Ukraine, Russia and the U.S. Policy Response. Brookings Institution. June 5, 2014. URL: <https://www.brookings.edu/testimonies/ukraine-russia-and-the-u-s-policy-response/>
671. Plokhly S. Sarotte M. E. The Shoals of Ukraine: Where American Illusions and Great-Power Politics Collide. Foreign Affairs. November 22, 2019. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/shoals-ukraine>
672. Pop-Eleches G. Robertson G. B. Identity and political preferences in Ukraine—before and after the Euromaidan. Post-Soviet Affairs. 2018. №34. pp. 107-118.
673. Pospieszna P. Democracy Assistance Bypassing Governments in Recipient Countries. London: Routledge, 2018. 342 p.
674. Poulsen L. Loyalty in world politics. European Journal of International Relations. 2020. Vol. 26. Issue 4. pp. 1156-1177.
675. Povilas Z. Rudinskaitė R. US Democracy Assistance Programs in Ukraine after the Orange Revolution. Communist and Post-Communist Studies. 2014. Vol. 47. No. 1. pp. 81-91.
676. Povilas Ž. New version of the Kirkpatrick doctrine in the post-Soviet space. Democratization. 2010. Vol. 17. Issue 5. pp. 878-898.
677. President Bush Visits Bucharest, Romania, Discusses NATO. National Bank of Savings. URL: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2008/04/20080402-2.html>
678. Pridham G. EU/Ukraine Relations and the Crisis with Russia, 2013-14: A Turning Point. The International Spectator. 2014. Vol. 49. Issue 4. pp. 53-61.
679. Priebe M. Rooney B. McCulloch C. Do Alliances and Partnerships Entangle the United States in Conflict? Research Report. RAND Corporation, November 22, 2021. URL: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA739-3.html
680. Proedrou F. Ukraine's foreign policy: accounting for Ukraine's indeterminate stance between Russia and the West. Southeast European and Black Sea Studies. 2010. Vol. 10. Issue 4. pp. 443-456.
681. Remarks by President Biden on the United Efforts of the Free World to Support the People of Ukraine. The White House Briefing Room, March 26,

2022. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2022/03/26/remarks-by-president-biden-on-the-united-efforts-of-the-free-world-to-support-the-people-of-ukraine/>
682. Remarks by President Biden Announcing Actions to Continue to Hold Russia Accountable. The White House Briefing Room, March 11, 2022. URL: <https://bidenwhitehouse.archives.gov/briefing-room/speeches-remarks/2022/03/11/remarks-by-president-biden-announcing-actions-to-continue-to-hold-russia-accountable/>
683. Report. Ukraine: Background, Conflict with Russia, and U.S. Policy. Congressional Research Service, October 5, 2021. <https://sgp.fas.org/crs/row/R45008.pdf>
684. Resnick E. N. Interests, ideologies, and great power spheres of influence. European Journal of International Relations. 2022. Vol. 28. Issue 3. pp. 563-588.
685. Ricardo R. Interstate Patronage and the Westphalian Narrative of International Politics. Academia Letters. Article 366.2021. URL: https://www.academia.edu/45175983/Interstate_Patronage_and_the_Westphalian_Narrative_of_International_Politics
686. Ricardo R. 'Politics of Gratitude' - Bridging Ontologies: Patronage, Roles, and Emotions. E-International Relations. November 8, 2020. URL: <https://www.e-ir.info/2020/11/08/politics-of-gratitude-bridging-ontologies-patronage-roles-and-emotions/>
687. Ricardo R. International Hierarchies Built Upon Gratitude as Political Power. E-International Relations, December 19, 2019. URL: <https://www.e-ir.info/2019/12/19/international-hierarchies-built-upon-gratitude-as-political-power/>
688. Road to war: U.S. struggled to convince allies, and Zelensky, of risk of invasion. August 16, 2022. URL: <https://www.washingtonpost.com/national-security/interactive/2022/ukraine-road-to-war/?itid=hp-top-table-main>
689. Rodriguez R. G. Hays S. Henderson T. Garcia R. & Cotton A. US-Ukraine Relations In The Post-Soviet Era. European Scientific Journal, ESJ. 2016. Vol.

12. pp. 383-426. URL: <file:///C:/Users/km/Downloads/7416-Article%20Text-21581-1-10-20160523.pdf>
690. Rolf J. N. Donald Trump's Jacksonian and Jeffersonian foreign policy. *Policy Studies*. 2021. Vol. 42 (5-6). pp. 662-681.
691. Rosendorf O. Alliance Complements or Substitutes? Explaining Bilateral Intergovernmental Strategic Partnership Ties. *Czech Journal of International Relations*. 2023. Vol. 53. No3. pp. 7-41.
692. Rosillo-López C. Reconsidering foreign clientelae as a source of status in the city of Rome during the Late Roman Republic. *Foreign Clientelae in the Roman Empire* / Jehne M. Pina & Polo F. (eds.). Stuttgart, 2015. pp. 263-280.
693. Ross L. Zibel A. Liquefied Natural Cash: How Methane Exports Reverse Climate Progress, Harm Consumers and Endanger Communities. Report 2023. URL: <https://www.citizen.org/article/liquefied-natural-cash/>
694. Rozumny M. Determinants of democratic model choice in Newly Independent States. *Scientific Journal of Mykhailo Dragomanov State University of Ukraine. Series 22. Political Sciences and Teaching Methodology of Socio-Political Disciplines*. 2024. Vol. 36. pp. 5-17.
695. Rough P. Pass Ukraine Aid, Congress – It's a Bargain for American Security. Hudson Institute. Dec 8, 2023. URL: <https://www.hudson.org/politics-government/pass-ukraine-aid-congress-its-bargain-american-security-peter-rough>
696. Russel J. A. U.S. Foreign Policy and the War in Ukraine. *Transatlantic Policy Quarterly*. 2023. Vol. 21. No 4. pp. 95-106.
697. Ruy D. Conley H. Hillman J. Becoming a Chinese client state: The case of Serbia, Center for Strategic and International Studies, September 2020. URL: <https://www.csis.org/analysis/becoming-chinese-client-state-case-serbia>
698. Sakwa R. *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*. London, I. B. Tauris, 2016. 368 p.
699. Sarotte M. E. How to Enlarge NATO: The Debate inside the Clinton Administration, 1993-95. *International Security* 2019. Vol. 44. No1. pp. 7-41.

700. Scott M. J. Rowling C. M. Jones T. M. U.S. Democracy Aid and the Conditional Effects of Donor Interests, Media Attention and Democratic Change, 1975-2010. *All Azimuth*. 2022. Vol. 11. No. 2. pp. 151-175.
701. Second plenary session of the U.S.-Ukraine Binational Commission. URL: <https://jamestown.org/gore-in-ukraine-u-s/>
702. Serneda O. Tsummer A. Prerequisites for the 1994 Budapest Memorandum in the context of Ukrainian-US relations. *Foreign Affairs*. 2022. Vol. 32. pp. 24-31.
703. Shoemaker C. Spanier J. Patron-client state relationships: Multilateral crises in the nuclear age. New York: Praeger, 1984. 211 p.
704. Shyrokykh K. The Evolution of the Foreign Policy of Ukraine: External Actors and Domestic Factors. *Europe-Asia Studies*. 2018. №70 (5). pp. 832-850.
705. Simon J. Ukraine needs to decide its strategic alignment. *Southeast European and Black Sea Studies*. 2009. Vol. 9. Issue 3. pp. 367-382.
706. Sıvış E. Ukraine's Orange Revolution and Foreign Policy of U.S. *Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University*. 2020. Vol. 8. Issue 2. pp. 513-521.
707. Smetana M. Ludvík J. Theorising indirect coercion: The logic of triangular strategies. *International Relations*. 2019. Vol. 33. pp. 455-474.
708. Soldatenko M. Getting Ukraine's Security Agreements Right. *Carnegie Endowment for International Peace*. July 8, 2024. URL: <https://carnegieendowment.org/research/2024/07/getting-ukraines-security-agreements-right?lang=en>
709. Statement by President Biden on Russia's Unprovoked and Unjustified Attack on Ukraine. February 24, 2022. URL: <https://fr.usembassy.gov/statement-by-president-biden-on-russias-unprovoked-and-unjustified-attack-on-ukraine/>
710. Statement by the Press Secretary on Ukraine. The White House. October 11, 2011. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/10/11/statement-press-secretary-ukraine>
711. Stein J. Escalation Management in Ukraine: Learning by Doing in Response to the Threat that Leaves Something to Chance. *Texas National Security Review*. 2023. Vol. 6. Issue 3. pp. 29-50. URL: <https://tnsr.org/2023/06/escalation->

[management-in-ukraine-learning-by-doing-in-response-to-the-threat-that-leaves-something-to-chance/](#)

712. Stent A. E. The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century. Princeton; Oxford: Princeton University Press, 2014. 355 p.
713. Stent A. US-Russia Relations in the Second Obama Administration. *Survival*. 2012. Vol. 54. Issue 6. pp. 123-138.
714. Stern J. E. U.S. Assistance programs for improving MPC&A in the former Soviet Union. *The Nonproliferation Review*. 1996. Vol. 3. Issue 2. pp. 17-32.
715. Stewart S. Democracy promotion before and after the 'colour revolutions'. *Democratization*. 2009. Vol. 16. № 4. pp. 645-660.
716. Sylvan D. Majeski S. U.S. Foreign Policy in Perspective: Clients, enemies and empire. New York: Routledge, 2009. 336 p.
717. Talbott S. Tennis M. 25 years after Ukraine denuclearized, Russian aggression continues to rise. The Brookings Institution. January 18, 2019. URL: <https://www.brookings.edu/articles/25-years-after-ukraine-denuclearized-russian-aggression-continues-to-rise/>
718. The Crimea Declaration. US Department of State. July 25, 2018. URL: <https://2017-2021.state.gov/crimea-declaration/>
719. Tolksdorf D. Russia, the USA and the EU and the conflicts in the wider Black Sea region: the potential for multilateral solutions in the wake of the Ukraine conflict. *Global Affairs*. 2015. Vol 1. Issue 4-5. pp. 421-430.
720. Tampubolon M. Russia's Invasion of Ukraine and its Impact on Global Geopolitics. *European Scientific Journal, ESJ*. 2022. Vol. 18 (20). pp. 48-70.
721. Trepanier L. After the Cold War: U.S.-Ukrainian Relations (1991-2000). *VoegelinView*. March 24, 2017. URL: <https://voegelinview.com/cold-war-u-s-ukrainian-relations-1991-2000/>
722. US National Security Strategy. October 2022. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf>

723. Ukraine: Freedom in the World 2021 Country Report. URL: <https://freedomhouse.org/uk/country/ukraine/freedom-world/2021>
724. Ukraine Cybersecurity Cooperation Act of 2017. URL: <https://www.congress.gov/bill/115th-congress/house-bill/1997/text>
725. Ukraine Freedom Support Act of 2014 (UFSA). URL: <https://www.congress.gov/113/plaws/publ272/PLAW-113publ272.pdf>
726. Ülgül M. An Unwilling Commitment: Trump's Foreign Policy Strategy in Central and Eastern Europe. *Codrul Cosminului*. 2020. Vol. 26. No.1. pp. 207-226.
727. U.S. Security Cooperation with Ukraine. Fact Sheet. U.S. Department of State. December 30, 2024. URL: <https://www.state.gov/u-s-security-cooperation-with-ukraine/>
728. Veenendaal W. P. Analyzing the Foreign Policy of Microstates. *Foreign Policy Analysis*. 2017. Vol. 13. No. 3. pp. 561-577.
729. Vilnius Summit Communiqué Issued by NATO Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Vilnius 11 July 2023. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_217320.htm
730. Waheed A. Pakistan's Dependence and US Patronage: The Politics of 'Limited Influence'. *Journal of Asian Security and International Affairs*. 2017. Vol. 4. pp. 69-94.
731. Walldorf C. W. Domestic Legitimacy and Progressive Grand Strategies in US Foreign Policy. *Security Studies*. 2023. Vol. 32 (2). pp. 396-403.
732. Wang Yu. The Effect of Bargaining on US Economic Aid. *International Interactions*. 2016. Vol. 42 (3). pp. 479-502.
733. Washington Summit Declaration issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Washington, D.C. 10 July 2024. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_227678.htm
734. Way L. The Real Causes of the Color Revolutions. *Journal of Democracy*. 2009. Vol. 20. №1. pp. 69-97.

735. White S. McAllister I. Belarus, Ukraine and Russia: East or West? *British Journal of Politics and International Relations*. 2010. №12 (3). pp. 344-367.
736. Who are the current coalition members? The White House Press Release. 27.03.2003. URL: <https://georgewebush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/03/20030325-9.html>
737. Wilson A. *Ukraine Crisis: What It Means for the West*. New Haven, Yale University Press, 2014. 207 p.
738. Wilson A. Ukraine's Orange Revolution, NGOs and the Role of the West. *Cambridge Review of International Affairs*. 2006. Vol. 19. №1. pp. 23-34.
739. Winters I. Applying the loyal opposition tradition to foreign policy: a U.S.-Ukraine case study. *Studia Universitatis Babes-Bolyai. Series: Studia Europaea*. 2018. Issue 63. pp. 235-250.
740. Wittke C. The Politics of International Law in the Post-Soviet Space: Do Georgia, Ukraine, and Russia 'Speak' International Law in International Politics Differently? *Europe-Asia Studies*. 2020. Vol. 72. Issue. 2. pp. 180-208.
741. Wojczewski T. Trump, Populism, and American Foreign Policy. *Foreign Policy Analysis*. 2020. Vol. 16. Issue 3. pp. 292-311.
742. Wolczuk R. The evolution of Ukrainian foreign and security policy, 1990–1994. *The Journal of Slavic Military Studies*. 1999. Vol. 12. Issue 3. pp. 18-37.
743. Woźniak M. The Ukraine crisis and shift in US foreign policy. *International Studies: Interdisciplinary Political and Cultural Journal*. 2016. No 2. pp. 87-102.
744. Yarhi-Milo K. Lanoszka A. Cooper Z. To Arm or to Ally? The Patron's Dilemma and the Strategic Logic of Arms Transfers and Alliances. *International Security*. 2016. Vol. 41. No. 2. pp. 90-139.
745. Yost D. S. The Budapest Memorandum and Russia's Intervention in Ukraine. *International Affairs*. 2015. Vol. 91. No. 3. pp. 505-538.
746. Zaporozhchenko R. The End of Russian Hegemony in the Post-Soviet Space? War in Ukraine and Disintegration Processes in Eurasia. *Europe-Asia Studies*. 2024. Vol. 76. pp. 851-872.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Монографія:

1. Пашков В. О. Асиметричне партнерство України та США в турбулентні часи (1991-2024): стратегічна дружба та російський чинник: монографія. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. 436 с. ISBN 978-966-285-870-9

Статті у виданнях, що індексуються у міжнародних наукометричних базах даних Scopus та Web of Science:

2. Pashkov V. The Origins of the US-Ukrainian Strategic Partnership. *Studia Europejskie – Studies in European Affairs*. 2025. Vol. 29. No 4. pp. 165-190. **Web of Science, Q4**.

DOI: 10.33067/SE.4.2025.8

URL: <https://journalse.com/the-origins-of-the-us-ukrainian-strategic-partnership/>

3. Pashkov V. The Donald Trump Factor and US-Ukrainian Relations (2017-2020): From Strategic Friendship to Cold Partnership. *Lithuanian Annual Strategic Review*. 2024. Vol. 22. Issue 1. pp. 175-202. **Scopus, Q4**.

DOI: <https://doi.org/10.47459/lasr.2024.22.7>

URL: <https://journals.lka.lt/journal/lasr/article/2208/info>

4. Pashkov V. Contradictions in US-Ukraine Relations During the Russian Aggression: A Strategic Interdependence Analysis. *Obrana a strategie*. 2024. Vol. 24. No.2. pp. 113-131. **Scopus, Web of Science, Q3**.

DOI: 10.3849/1802-7199.24.2024.02.113-131

URL: <https://www.obranaastrategie.cz/en/archive/volume-2024/2-2024/articles/contradictions-in-us-ukraine-relations-during-the-russian-aggression.html>

Статті у наукових фахових виданнях України:

5. Пашков В. Друга адміністрація Д. Трампа та країни Центрально-Східної Європи: традиційні патрон-клієнтарні відносини в новому геополітичному контексті (частина I). *Політичне життя*. 2026. №2. С. 188-197.

DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2026.2.21>

URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/19848>

6. Пашков В. Теоретико-концептуальні підходи до розуміння зовнішньої політики держави. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія "Питання політології"*. 2026. Т. 49. С. 76-84.

DOI: <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-10>

URL: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/29325>

7. Пашков В. Українсько-американське співробітництво у сфері безпеки в 1990-х рр.: у тіні ядерного роззброєння. *Національні інтереси України*. 2026. №3 (20). С. 2294-2305.

DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-3\(20\)-2294-2305](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-3(20)-2294-2305)

URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/39404/39418>

8. Пашков В. Військово-технічна співпраця України та США за часів президентства В. Ющенка та В. Януковича. *Український політико-правовий дискурс*. 2026. №20.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18799687>

URL: <https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/547>

9. Пашков В. Методологія досліджень зовнішньої політики держав: класичні методи та новітні рецепти. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2025. Т. 17. №2. С. 161-170.

DOI: <https://doi.org/10.15421/352562>

URL: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP/article/view/1330>

10. Пашков В. Позиція адміністрації Дж. Байдена щодо євроатлантичних прагнень України. *Society and Security*. 2025. №5 (11). С. 26-32.

DOI: [https://doi.org/10.26642/sas-2025-5\(11\)-26-32](https://doi.org/10.26642/sas-2025-5(11)-26-32)

URL: <https://sas.ztu.edu.ua/article/view/343234>

11. Пашков В. Специфіка та позиціювання українсько-американських відносин: науковий дискурс. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2025. Т. 17. №1. С. 274-282.

DOI: <https://doi.org/10.15421/352535>

URL: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP/article/view/1301>

12. Пашков В. Концепція патрон-клієнтелізму як аналітична рамка дослідження двосторонніх асиметричних відносин між країнами. *Міжнародні та політичні дослідження*. 2025. №39. С. 134-146.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2025.39.11>

URL: <https://journals.onu.in.ua/index.php/interpolis/article/view/238>

13. Пашков В. Стратегічна дружба між Україною та США у 2005–2008 рр.: американський патронат, політичний хаос і розчарування. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2025. №20. С. 57-68.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-20-8>

URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/223>

14. Пашков В. Прагматизм Versus демократія: українсько-американські відносини за президентства В. Януковича. *Політичне життя*. 2025. №1. С. 133-147. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2025.1.11>

URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/17103>

15. Пашков В. Революція Гідності та позиція США. *Політікус*. 2025. Вип. 1. С. 226-233. DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.32>

URL: http://politicus.od.ua/1_2025/34.pdf

16. Пашков В. Європейська криза безпеки та позиція США (наприкінці 2021 – на початку 2022 рр.). *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2024. Т. 15. С. 77-94.

DOI: <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.15.77-94>

URL: <https://journals.chnu.edu.ua/mediaforum/article/view/678>

17. Пашков В. Україна, ГУАМ і США: очікування, які не справдилися. *Політичне життя*. 2024. №4. С. 116-125.

DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.4.15>

URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/16613>

18. Pashkov V. Dynamics of US-Ukrainian defence cooperation (2014-2021): from B. Obama to J. Biden. *Actual problems of International Relations*. 2024. Vol. 1 No. 161. pp. 37-45.

DOI: <https://doi.org/10.17721/apmv.2024.161.1.37-45>

URL: <http://apir.iir.edu.ua/index.php/apmv/article/view/3931>

19. Пашков В. Відносини України та США напередодні повномасштабної російсько-української війни. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2024. Вип. 50. С. 32-44.

DOI: <https://doi.org/10.31861/mhpi2024.50.32-44>

URL: <https://mhpi.chnu.edu.ua/mhpi/article/view/157>

20. Пашков В. У заручниках геополітики: проблема створення міжнародного трибуналу щодо злочину агресії РФ проти України. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2024. Вип. 96. С. 394-411.

DOI: [10.33663/1563-3349-2024-96-394](https://doi.org/10.33663/1563-3349-2024-96-394)

URL: <https://derzhava-i-pravo.com.ua/articles/96-394.pdf>

21. Пашков В. Патрон-клієнтелізм у зовнішній політиці Стародавнього Риму. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2024. №2 (19). С. 211-225.

DOI: <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2024-02-211-225>

URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/uk/article/view/361>

22. Пашков В., Хомерікі О. Політико-режимні трансформації в Україні (1991-2019): біг по колу на шляху до демократії. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2023. Т.1 №56. С. 135-158. (авторський внесок – 50 %)

DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.56.274020>

URL: <http://fil.nlu.edu.ua/article/view/274020>

23. Пашков В. Ядерне роззброєння як каталізатор українсько-американських відносин. *Політичні дослідження*. 2022. №2 (4). С. 119-139.

DOI: <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2022-2>

URL: <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/269230>

24. Пашков В. Передумови та специфіка становлення українсько-американських відносин на початку 1990-х рр. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2022. Вип. 46. С. 90-100.

DOI: <https://doi.org/10.31861/mhpi2022.46.90-100>

URL: <https://mhpi.chnu.edu.ua/mhpi/article/view/96>

25. Пашков В. Динаміка українсько-американських відносин за часів адміністрації Б. Обама (2014-2016). *Міжнародні та політичні дослідження*. 2021. №34. С. 107-122.

DOI: <https://doi.org/10.18524/2707-5206.2021.34.237511>

URL: <http://heraldiss.onu.edu.ua/article/view/237511>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

26. Пашков В. Архітектура європейської безпеки у трикутнику ЄС – НАТО – Україна. *ЄС у новій архітектурі європейської безпеки: виклики війни та стратегічна трансформація: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 02 липня 2026 р.)*. Миколаїв, 2026. С. 13-15.

27. Pashkov V. Political activity of the Ukrainian diaspora in the USA: goals and tools of influence. *Ukraine & the United States: Experience and Prospects of Cooperation*. Proceedings of the 3Rd International Academic Conference (Kyiv, April 18, 2026). Kyiv, Taras Shevchenko National University of Kyiv, pp. 243-248.

28. Пашков В. Геополітична суб'єктність держави: спроба операціоналізації поняття. *Світ у пошуках нового порядку: трансформація політичної суб'єктності держав і регіонів у конфліктному середовищі: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Переяслав, 26-27 березня 2026 р.)*. Переяслав: Університет Григорія Сковороди, 2026. С. 104-106.

29. Пашков В. Геостратегія США щодо Центрально-Східної Європи в умовах російської агресії проти України. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 16 березня 2026 р.)*. Дніпро: ДДУВС, 2026. С. 356-358.

30. Пашков В. Особливості торговельно-економічних відносин України та США на сучасному етапі. *Нова архітектура європейської безпеки у сучасних геостратегічних реаліях*: матеріали круглого столу (м. Дніпро, 14-15 квітня 2025 р.). Том 2. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2025. С. 131-137.

31. Пашков В. Стратегічне партнерство України та США: історія становлення та сучасні реалії. *Українська дипломатія: становлення, розвиток та перспективи* / за матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10 квітня 2025 р.). Київ, С. 84-86.

32. Пашков В. Євроатлантична інтеграція України: до першоджерел ухвалення стратегічного рішення. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 21 березня 2025 р.); у 2-х ч. Ч. II. Дніпро: ДДУВС, 2025. С. 257-258.

33. Пашков В. Нова адміністрація Д. Трампа та російсько-українська війна: потенційні контури політики. *Стратегічні напрями зовнішньої політики і дипломатії країн світу*: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. круглого столу (м. Харків, 21 листопада 2024 р.). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2024. С. 150-153.

34. Пашков В. Шовкопляс Д. Українсько-російські відносини у пострадянську добу. *Інноваційні рішення в економіці, бізнесі, суспільних комунікаціях та міжнародних відносинах*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Дніпро, 26 квітня 2024 р.). Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2024. С. 75-78.

35. Пашков В. Спеціальний міжнародний трибунал щодо злочину агресії рф. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів*. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 29 лютого 2024 р.). Дніпро: ДДУВС, 2024, С. 500-505.

36. Пашков В. Політичні та економічні дивіденди для США від допомоги Україні у боротьбі з агресією росії. *США: політика, суспільство, культура – 2024*. Матеріали міжнар. наук. конф. (м. Київ, 29 лютого 2024 р.) За ред. Н. Городної. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2024. С. 34-38.

37. Пашков В. Українсько-американські відносини напередодні великої війни з Росією. *Міжнародні конфлікти у сучасному світі: від регіонального протистояння до глобального суперництва*. Матеріали міжнар. наук-практ. конф. (м. Львів, 20 грудня 2023 р.). Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2023. С. 162-171.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

38. Пашков В. Президентські вибори 2004 р. в Україні та позиція США. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2025. №15. С. 47-64.

DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.15.2025.334294>

URL: <http://international-relations.knukim.edu.ua/article/view/334294>

39. Пашков В. Міждержавний патрон-клієнтелізм: новий погляд на асиметрію міжнародних відносинах. *Acta de Historia & Politica Saeculum XXI*. 2025. №9. С. 185-194.

DOI: <https://doi.org/10.26693/ahpsxxi2025.09.185>

URL: <https://ahpsxxi.org/index.php/journal/article/view/144>

40. Пашков В. Особливості українсько-американських відносин на початку 2000-х рр. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2024. №14. С. 35-58. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.14.2024.319354>

URL: <http://international-relations.knukim.edu.ua/article/view/319354>

41. Пашков В. Роль США у питанні закриття Чорнобильської АЕС: допомога чи тиск? *Геополітика України: історія і сучасність*. 2024. Вип. 2 (33). С. 122-131.

DOI: [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2024.2\(33\).122-131](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2024.2(33).122-131)

URL: <http://geopolitics-of-ukraine.uzhnu.edu.ua/article/view/317274>

Додаток Б

Таблиця 1

**Зусилля американської дипломатії з врегулювання політичної кризи
2013–2014 рр. в Україні**

Дати та дії	Зміст
21 листопада, заява Державного департаменту США	Державний департамент США заявив про розчарування рішенням уряду України про призупинення підготовки до укладання Угоди про асоціацію з ЄС. Разом із тим, висловлювалась надія, що до саміту Східного партнерства у Вільнюсі наявні перепони можуть бути усунені
23 листопада, тел. розмова віце- президента США Дж. Байдена та В. Януковича	Дж. Байден висловив розчарування рішенням українського уряду відкласти підготовку до підписання Угоди про асоціацію з ЄС. На думку США, ця угода надасть Україні стратегічну можливість зміцнити демократію та економічний розвиток. Окрім того, американський урядовець наголосив, що США і далі підтримуватимуть український народ і його надію на європейську інтеграцію
30 листопада, заява посла США в Україні	Напередодні розгону студентів на Майдані посол США Дж. Пайетт заявив про неприйнятність для американського уряду будь-якого насильства влади проти мирного протесту
5 грудня, візит до Києва заступника Держсекретаря США В. Нуланд для участі в засіданні ОБСЄ	Під час візиту дипломатка зустрілася з представниками влади, опозиції і громадянського суспільства. Виступаючи на зустрічі ОБСЄ, вона заявила, що «США стоять на боці народу України, який бачить своє майбутнє в Європі». Під час переговорів В. Нуланд запропонувала владі та опозиції створити «уряд національного примирення» для виходу із кризи. Передумовами цього мали б стати взаємні кроки сторін – звільнення затриманих демонстрантів і розблокування урядових структур
9 грудня, тел. розмова віце- президента США Дж. Байдена та В. Януковича	Дж. Байден висловив глибоке занепокоєння з приводу ситуації в Україні та зростаючого потенціалу для насильства, а також наголосив на «необхідності негайної деескалації і початку діалогу з лідерами опозиції для вироблення шляху України вперед». За його словами, насильство несумісне зі стратегічними відносинами між Україною та США
10-11 грудня, візит заступника Держсекретаря США В. Нуланд	В. Нуланд провела зустрічі з президентом В. Януковичем і лідерами опозиційних партій, а також відвідала Євромайдан. Вона закликала владу до початку повноцінного діалогу з опозицією, щоб вийти з ситуації, та застерегла від повторення насильства проти громадян. Під час

до Києва	спілкування з лідерами опозиції В. Нуланд також закликала до діалогу з владою. При цьому дипломатка дала зрозуміти, що США наразі не бачать причин запроваджувати санкції проти представників української влади
11 грудня, заява Державного секретаря США Дж. Керрі	Держсекретар США Дж. Керрі жорстко засудив нічну спробу штурму спецпідрозділами табору протестуючих: «США висловлюють огиду щодо рішення української влади задавити мирний протест на київському Майдані спецслужбами, сльозогінним газом і палицями, а не повагою до демократичних прав та людської гідності. Така реакція неприйнятна та не варта демократичної країни»
14-15 грудня, візит до Києва сенаторів Дж. Маккейна та К. Мерфі	Під час візиту американські сенатори зустрілися з В. Януковичем і лідерами опозиційних партій. Виступаючи 15 грудня на Майдані, вони заявили про підтримку США права українського народу на мирний протест, його прагнення до Європи. На переговорах із В. Януковичем вони застерігли його від застосування сили, обмеження прав і свобод громадян, сигналізувавши про можливість запровадження санкцій
7 січня, ухвалення резолуції Сенату США	У резолюції сенатори засудили спроби влади 30 листопада, 1 грудня і 11 грудня 2013 року придушити протести та закликали уряд України утриматися від подальшого застосування сили, а опозицію – проводити діалог задля мирного розв'язання кризи. Окремо відзначалося, що у разі продовження насильства з боку влади президент і Конгрес розглянуть можливість запровадження санкцій проти замовників і виконавців
16 січня, заява Державного департаменту США	Державний департамент висловив глибоке занепокоєння щодо ухвалення Верховною Радою п'яти законів, які обмежують свободу зібрань, слова, діяльність незалежних ЗМІ і неурядових організацій. На думку США, такі дії влади ставлять під сумнів її відданість демократичним нормам
17 січня	Держсекретар США Дж. Керрі розкритикував «диктаторські» закони
22 січня, запровадження візових санкцій	Після посилення зіткнень у Києві та смерті двох протестувальників США запровадили візові обмеження щодо ряду представників влади, причетних до застосування сили, закликали скасувати «диктаторські» закони та розпочати діалог із політичною опозицією. У разі продовження насильства на вулицях Сполучені Штати погрожували вжити додаткові заходи, окрім візових санкцій.
23 січня, тел. розмова віце-	Дж. Байден закликав українського президента до компромісів у діалозі з опозицією. Лише влада може забезпечити мирний вихід із кризи. Для

президента США Дж. Байдена та В. Януковича	цього слід вжити заходи для припинення насильства і для того, щоб дати відповідь по суті на законні вимоги демонстрантів. Також віце-президент попередив, що подальше кровопролиття матиме наслідки для двосторонніх відносин України та США
ранок 28 січня, тел. розмова віце- президента США Дж. Байдена та В. Януковича	Дж. Байден закликав українського лідера не вводити у країні надзвичайний стан, вивести підрозділи міліції з вулиць і співпрацювати з опозицією. Американський урядовець закликав владу скасувати ухвалені 16 січня антидемократичні закони. На його думку, введення режиму НС чи інших жорстких заходів призведе до подальшого загострення ситуації та нівелює можливості для мирного вирішення кризи
в ніч на 29 січня, тел. розмова віце- президента США Дж. Байдена та В. Януковича	Дж. Байден привітав кроки з врегулювання політичної кризи та закликав українського лідера невідкладно підписати ухвалене парламентом рішення про скасування законів 16 січня, продовжувати вести діалог з опозицією у пошуках компромісів. До них, на думку США, належать закон про амністію протестуючих і обрання нового уряду, який зможе завоювати довіру народу та повести Україну в напрямку Європи, зміцнення демократичних інститутів і економічних реформ
29 січня, коментарі президента США Б. Обама	Президент США Б. Обама вперше прокоментував масові протести в Україні. Виступаючи з щорічним зверненням до Конгресу, Обама заявив: «в Україні ми підтримуємо принцип, що всі громадяни мають право висловлювати свою думку вільно та мирно і брати участь у майбутньому своєї країни»
31 січня, заява Держсекретаря США Дж. Керрі	На думку Дж. Керрі, президент В. Янукович поки що не вжив достатньо заходів для врегулювання ситуації, зокрема не запропонував «справжньої участі» в уряді і таких реформ, які б дозволили опозиції сісти за стіл переговорів
1 лютого, заява президента США Б. Обама	Президент Б. Обама заявив, що США ведуть активний діалог з опозицією та владою для мирного вирішення ситуації в Україні: «Ми переконані, що, по-перше, правила, які обмежують протести та свободу слова, зрештою є контрпродуктивними. По-друге. Має бути шлях реструктуризувати уряд України у спосіб, який дозволить опозиції та людям на вулицях брати участь у підготовці до демократичного процесу, який створить більш легітимний та єдиний уряд. Це буде не просто, але ми намагаємось допомагати у переговорах на шляху до цієї мети. По-

	третє, те, що сьогодні відбувається, є доказом того, що українці прагнуть до більш вільного суспільства та економіки, інтегрованих до Європи»
1 лютого, зустріч держсекретаря США та лідерів української опозиції	Держсекретар США Дж. Керрі і лідери української опозиції А. Яценюк і В. Кличко провели зустріч в кулуарах Мюнхенської конференції з безпеки. Сторони домовилися про конкретні кроки щодо виходу з політичної кризи. Провів зустріч з лідерами опозиційних партій «Батьківщина» і «УДАР» А. Яценюком і В. Кличком
5 лютого, тел. розмова віце-президента США Дж. Байдена та В. Януковича	Дж. Байден закликав вивести з вулиць спецпідрозділи, звільнити затриманих демонстрантів і притягти до відповідальності причетних до побиття і нападів на журналістів і демонстрантів, а також скористатися пропозицією щодо надання фінансової допомоги для зниження рівня напруги у країні. За словами американського урядовця, «єдиний реальний шлях до миру і стабільності в Україні – це продовження діалогу і досягнення компромісів, які дозволять сформувати новий уряд, що користатиметься довірою українського народу»
5 лютого, заява посла США в Україні	американський посол Дж. Пайетт повідомив, що США можуть застосувати економічні санкції проти України та візові обмеження проти урядовців у разі вирішення внутрішньополітичної кризи у країні силовим шляхом.
7 лютого, візит заступника Держсекретаря В. Нуланд до Києва	В. Нуланд провела зустрічі з президентом В. Януковичем і лідерами опозиції. За її словами, США чекають на деескалацію ситуації на вулицях і формування в Україні уряду єдності або технічного уряду для виходу з кризової ситуації. Також важливими, на її думку, є робота над конституційною та виборчою реформами. В. Нуланд заявила, що США готові надати Україні фінансову підтримку у разі, якщо новий уряд буде проводити необхідні реформи
11 лютого, ухвалення резолюції Палати представників США	Конгресмени закликали уряд України, опозиційні партії та протестуючих уникати конфронтації та працювати над мирним виходом з кризи, включно з підписанням Угоди про асоціацію з ЄС. Зазначалося, що у разі продовження насильства Сполучені Штати розглянуть цільові санкції проти замовників і виконавців
15 лютого, заява Державного департаменту	Держдепартамент привітав звільнення затриманих активістів і рішення опозиції звільнити адміністративні будівлі як важливі практичні кроки у напрямку деескалації напруженості. Знову було заявлено, що Сполучені

США	Штати очікують «формування багатопартійного технічного уряду зі справжнім розподілом повноважень і відповідальності, який може заслужити довіру українського народу»
18 лютого, заява посла США в Україні	Посол США в Україні Дж. Пайєтт після поновлення протистояння у центрі Києва заявив, що Вашингтон розглядає всі варіанти санкцій у відповідь на застосування насильства. Разом із тим, на думку посла, конфлікт ще можна вирішити шляхом справжнього політичного діалогу
18 лютого, тел. розмова віцепрезидента США Дж. Байдена та В. Януковича	Дж. Байден закликав українського очільника відвести силовиків, а також засудив прояви насильства з усіх сторін. На думку американського урядовця, В. Януковичу необхідно негайно почати діалог з лідерами опозиції та ініціювати пропозиції щодо політичної реформи
19 лютого, заява президента США Б. Обами	Президент Б. Обама засудив насильство в Україні та заявив, що воно матиме наслідки, якщо буде перейдено межу, а також закликав військових не втручатися у конфлікт. Американський лідер зазначив, що США співпрацюють з європейцями, українською владою та опозицією для того, щоб політична криза була вирішена мирними засобами
ніч на 21 лютого, тел. розмова віцепрезидента США Дж. Байдена та В. Януковича	Дж. Байден жорстко засудив розстріли демонстрантів, вимагав негайно вивести з центру Києва всі урядові сили, включно зі снайперами, почати співпрацю з опозицією, а також повідомив, що США готують санкції проти українських урядовців
ніч на 22 лютого, тел. розмова віцепрезидента США Дж. Байдена та В. Януковича	Дж. Байден у своїх мемуарах (2017) подає зміст цієї розмови так: «в ту ніч, через три місяці після початку протестів, я сказав йому, що все скінчено. Прийшов час відкликати своїх бойовиків. Я попередив, що російські друзі вже не зможуть допомогти йому. Принижений, Янукович втік з України на наступний день...»
22 лютого, заява Державного департаменту США	США привітали ті зміни, що відбуваються у країні, – деескалацію насилля, звільнення Ю. Тимошенко, оголошення президентських виборів у травні, зміну Конституції, обрання головою Верховної Ради О. Турчинова, переговори про формування коаліційного уряду

Джерело: складено автором на основі джерела [121; 167]

Додаток В
НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА УКРАЇНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКИХ
ВІДНОСИН

Таблиця 1

Перелік основних двосторонніх договорів і документів

№	Дата підписання	Назва угоди
1	26 грудня 1991 року / 3 січня 1992 року	Обмін листами між Президентом України та Президентом США щодо визнання незалежності України
2	6 травня 1992 року	Заява про американсько-українські відносини і розбудову демократичного партнерства
3	6 травня 1992 року	Угода про торговельні відносини між Україною і Сполученими Штатами Америки
4	6 травня 1992 року	Угода між Урядом України і Урядом Сполучених Штатів Америки про сприяння капіталовкладенням
5	6 травня 1992 року	Угода між Урядом України і Урядом Сполучених Штатів Америки про здійснення програми "Корпус миру" США в Україні
6	7 травня 1992 року	Угода між Урядом України і Урядом Сполучених Штатів Америки про гуманітарне і техніко-економічне співробітництво
7	7 травня 1992 року	Угода між Урядом України і Урядом Сполучених Штатів Америки про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища
8	7 травня 1992 року	Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України і Урядом Сполучених Штатів Америки
9	27 липня 1993 року	Меморандум про взаєморозуміння і співробітництво в галузі оборонних та військових відносин між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Сполучених Штатів Америки
10	25 жовтня 1993 року	Угода між Україною і Сполученими Штатами Америки щодо надання допомоги Україні в ліквідації стратегічної ядерної зброї, а також запобігання розповсюдженню зброї масового знищення

11	14 січня 1994 року	Тристороння заява Президентів України, США та Росії
12	4 березня 1994 року	Спільна заява президентів про розвиток дружби і партнерства між Україною та Сполученими Штатами Америки
13	4 березня 1994 року	Спільна заява про створення Українсько-американської Комісії сприяння розвитку торгівлі та інвестиціям
14	4 березня 1994 року	Конвенція між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових ухилень стосовно податків на доходи та капітал
15	4 березня 1994 року	Договір між Україною та Сполученими Штатами Америки про заохочення та взаємний захист інвестицій
16	4 березня 1994 року	Договір між Урядом України і Урядом Сполучених Штатів Америки про співробітництво в сфері науки та технологій
17	4 березня 1994 року	Угода між Урядом України і Урядом Сполучених Штатів Америки про охорону і збереження культурної спадщини
18	22 листопада 1994 року	Хартія українсько-американського партнерства, дружби і співробітництва
19	22 листопада 1994 року	Угода між Україною і Сполученими Штатами Америки про співробітництво в дослідженні і використанні космічного простору в мирних цілях
20	5 грудня 1994 року	Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї
21	12 травня 1995 року	Спільна заява Президента України Леоніда Кучми та Президента Сполучених Штатів Америки У. Дж. Клінтона під час зустрічі на найвищому рівні
22	29 грудня 1995 року	Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України і Урядами країн "Великої сімки" та Комісією Європейського Співтовариства щодо закриття Чорнобильської АЕС
23	21 лютого 1996 року	Угода між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо міжнародної торгівлі в галузі комерційних послуг із космічних запусків
24	6 березня 1998 року	Спільна заява Державного секретаря США М. Олбрайт і Міністра закордонних справ України Г. Удовенко

25	6 травня 1998 року	Угода про співробітництво між Україною та Сполученими Штатами Америки стосовно мирного використання ядерної енергії
26	22 липня 1998 року	Договір між Україною та Сполученими Штатами Америки про взаємну правову допомогу у кримінальних справах
27	8 грудня 1999 року	Угода між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо реалізації програм та проєктів міжнародної допомоги у військовій сфері
28	5 червня 2000 року	Угода між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про співробітництво у сфері науки та технологій
29	9 грудня 2002 року	Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо допомоги з правоохоронних питань
30	4 серпня 2003 року	Угода між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про охорону секретної інформації у сфері оборони
31	4 квітня 2005 року	спільна заява президентів України В. Ющенка та США Дж. Буша-молодшого «Порядок денний нового сторіччя для українсько-американського стратегічного партнерства»
32	6 березня 2006 року	Результати двосторонніх переговорів з доступу до ринку товарів між Україною та США в рамках вступу України до Світової організації торгівлі
33	6 червня 2006 року	Угоди про виконання стратегічного завдання між Урядом України і Урядом Сполучених Штатів Америки для виконання програми протидії корупції та забезпечення верховенства права
34	28 березня 2008 року	Угода про торговельне та інвестиційне співробітництво між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки
35	31 березня 2008 року	Рамкова угода між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про співробітництво в дослідженні та використанні космічного простору в мирних цілях
36	1 квітня 2008 року	Пріоритети українсько-американського співробітництва (дорожня карта)

37	19 грудня 2008 року	Хартія Україна-США про стратегічне партнерство
38	12 квітня 2010 року	Спільна заява президентів України В. Януковича та США Б. Обама
39	1 липня 2010 року	Спільна заява за результатами другого засідання українсько-американської Комісії зі стратегічного партнерства
40	15 лютого 2011 року	Спільна заява за результатами третього засідання українсько-американської Комісії стратегічного партнерства
41	14 квітня 2014 року	Угода про гарантії запозичення між Україною та Сполученими Штатами Америки
42	18 травня 2015 року	Угода про гарантії запозичення між Україною та Сполученими Штатами Америки
43	14 липня 2015 року	Угода між Урядом Сполучених Штатів Америки та Урядом України про повітряні перевезення
44	8 вересня 2016 року	Концепція розвитку партнерства між Міністерством оборони України і Міністерством оборони Сполучених Штатів Америки на 2016-2021 роки
45	31 серпня 2021 року	Рамкова угода між Міністерством оборони США та Міністерством оборони України щодо стратегічних основ оборонного партнерства
46	1 вересня 2021 року	Спільна заява президентів щодо стратегічного партнерства України та Сполучених Штатів Америки
47	10 листопада 2021 року	Хартія стратегічного партнерства Україна - США
48	21 вересня 2023 року	Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо співпраці у забезпеченні стійкості енергетичної системи України
49	13 червня 2024 року	Двостороння безпекова угода між Україною та Сполученими Штатами Америки
50	30 квітня 2025 року	Угода між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про створення Американсько-Українського інвестиційного фонду відбудови

Джерело: складено автором на основі джерела [133]